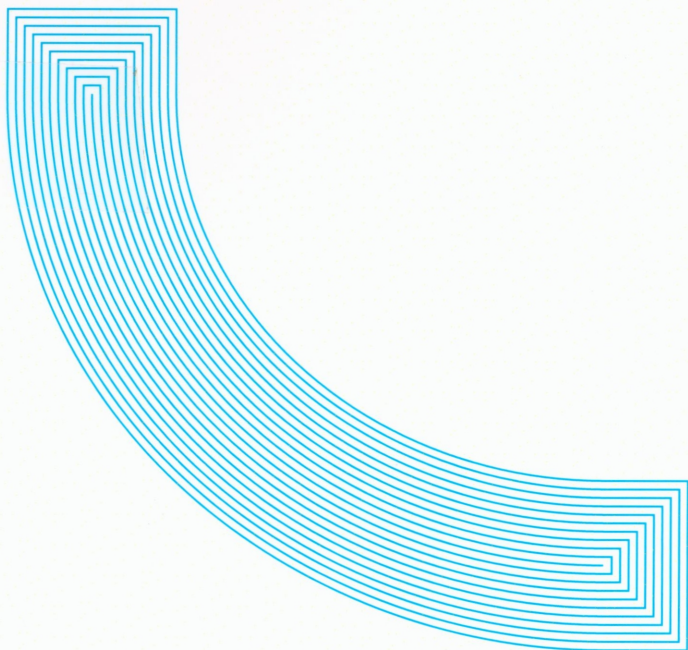
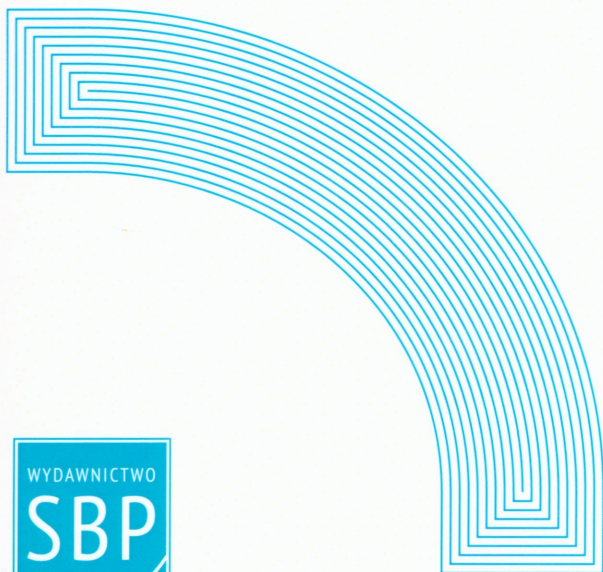

Dorota Siwecka

ŚWIATOWY MODEL INFORMACJI BIBLIOGRAFICZNEJ

Nauka-Dydaktyka-Praktyka

ŚWIATOWY MODEL INFORMACJI BIBLIOGRAFICZNEJ

Programy i projekty
(1950–2010)

Polish Librarians Association
SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Dorota Siwecka

A world model of bibliographic information

Programmes and projects
(1950–2010)

Wrocław–Warsaw 2015

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Dorota Siwecka

ŚWIATOWY MODEL INFORMACJI BIBLIOGRAFICZNEJ

Programy i projekty
(1950–2010)

Wrocław–Warszawa 2015

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej

NAUKA – DYDAKTYKA – PRAKTYKA

Jacek WOJCIECHOWSKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Artur JAZDON, Danuta KONIECZNA, Dariusz KUŻMINA, Krzysztof MIGOŃ, Mieczysław MURASZKIEWICZ, Janusz NOWICKI (sekretarz), Joanna PAPUZIŃSKA-BEKSIĄK, Wanda PINDŁOWA, Maria PRÓCHNICKA, Jadwiga SADOWSKA, Barbara SOSIŃSKA-KALATA, Barbara STEFANIAK, Elżbieta STEFAŃCZYK, Hanna TADEUSIEWICZ

**Publikacja dofinansowana przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Wrocławskiego**

Recenzenci:

Prof. dr hab. Elżbieta GONDEK
Prof. dr hab. Jadwiga SADOWSKA
Prof. dr hab. Marta SKALSKA-ZLAT

Koncepcja graficzna okładki
Monika DOMASIEWICZ

Projekt okładki
„Funky Worky”

Redaktor prowadzący:
Marta LACH

Redakcja techniczna i korekta:
Correct/Bogusława JĘDRASIK

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
ISBN 978-83-64203-48-0

CIP – Biblioteka Narodowa

Siwecka, Dorota

Światowy model informacji bibliograficznej :

programy i projekty (1950-2010) / Dorota Siwecka

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. - Warszawa :

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich,
2015. - (Nauka, Dydaktyka, Praktyka ; 162)

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7, tel. 22 827-52-96
Warszawa 2015 r. Wyd. I. Ark. wyd. 20. Ark. druk. 22,8
Łamanie: Tomasz Kasperczyk
Druk i oprawa: Fabryka Druku Sp. z o.o.
ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6
01-943 Warszawa / fabrykadruku@fabrykadruku.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	13
Wykaz skrótów tytułów czasopism	17
Wstęp	19
Rozdział 1	
Bibliografia jako przedmiot badań oraz źródło informacji historycznej i bieżącej	27
1.1. Teoria bibliografii i znaczenie słowa „bibliografia”	27
1.2. Definicja bibliografii narodowej	30
Rozdział 2	
Bibliografia na forum międzynarodowym	35
2.1. Działania organizacji międzynarodowych (IFLA, UNESCO, ISO, FID)	35
2.2. Działania bibliotek	46
2.3. Konferencje międzynarodowe i wynikające z nich rekomendacje	48
Rozdział 3	
Program Powszechnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control) i programy pokrewne	57
3.1. UBC (Universal Bibliographic Control)	58
3.2. IMP (International MARC Programme)	63
3.3. UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC Programme)	64
3.4. UAP (Universal Availability of Publications)	65
3.5. ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards)	69
Rozdział 4	
Międzynarodowe systemy numeracji i identyfikacji dokumentów i ich twórców	73
4.1. Numeracja tytułów i dokumentów	75
4.1.1. ISBN (International Standard Book Number)	75
4.1.2. ISDS (International Serials Data System), ISSN (International Standard Serials Number), MARSJ (Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Registracija Periodičeskich Izdanij)	78
4.1.3. SICI (Serial Item and Contribution Identifier)	81
4.1.4. ISMN (International Standard Music Number)	83
4.1.5. ISWC (International Standard Musical Work Code)	84
4.1.6. ISRC (International Standard Recording Code)	85

4.1.7. ISAN (International Standard Audiovisual Number)	87
4.1.8. ISRN (International Standard Technical Report Number)	89
4.1.9. NBN (National Bibliography Number)	89
4.2. Numeracja dokumentów elektronicznych	90
4.2.1. DOI (Digital Object Identifier)	90
4.2.2. URL (Uniform Resource Locator), URN (Uniform Resource Name) oraz URI (Uniform Resource Identifier)	92
4.3. Identyfikacja twórców	94
4.3.1. ISNI (International Standard Name Identifier)	96
4.3.2. VIAF (The Virtual International Authority File)	98

Rozdział 5

Opis bibliograficzny dokumentów	103
5.1. Od Zasad Paryskich, przez ISBD i FRBR do ICP – prace IFLA nad międzynarodowymi zasadami katalogowania	104
5.1.1. Zasady Paryskie	105
5.1.2. ISBD (International Standard Bibliographic Description)	105
5.1.3. FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)	113
5.1.4. ICP (International Cataloguing Principles)	118
5.2. AACR i RDA – prace Biblioteki Kongresu i Biblioteki Brytyjskiej nad zasadami katalogowania	120
5.3. Hasła opisu bibliograficznego	126

Rozdział 6

Format opisu i wymiany danych	135
6.1. Rodzina formatów MARC (Machine Readable Cataloging)	135
6.1.1. LCMARC	136
6.1.2. UNIMARC	138
6.1.3. Formaty narodowe	141
6.1.4. MARC21	148
6.1.5. Cechy i struktura MARC	149
6.2. Standardy powiązane z formatem MARC	150
6.2.1. Norma międzynarodowa ISO 2709	151
6.2.2. Polskie normy dotyczące formatu wymiany danych	152
6.2.3. Formaty Europy Wschodniej – MEKOF-1, MEKOF-2	152
6.2.4. Format ISDS (International Serials Data System)	153
6.2.5. Format UNISIST RM (Reference Manual)	154
6.2.6. CCF (UNESCO Common Communication Format)	155
6.2.7. Format MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken)	157

6.3. Problemy związane z wymianą rekordów	158
6.3.1. Protokół Z39.50	158
6.3.2. Kodowanie informacji (kodowanie znaków, kody języków)	159
6.4. Formaty wobec dokumentów elektronicznych	162
6.4.1. Format Dublin Core	163
6.4.2. Protokół OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)	164
6.4.3. Schemat RDF (Resource Description Framework)	165
6.4.4. Języki znaczników	166
6.4.5. MODS (Metadata Object Description Schema), MADS (Metadata Authority Description Schema), METS (Metadata Encoding and Transmission Standard)	168
6.5. Formaty bibliograficzne a wymiana informacji ze środowiskami księgarskim i wydawniczym. Format ONIX	170

Rozdział 7

Próby unifikacji opracowania rzeczowego dokumentów w bibliografii	175
7.1. Międzynarodowe zalecenia IFLA i UNESCO dotyczące opracowania rzeczowego w bibliografiach	176
7.2. Języki informacyjno-wyszukiwawcze	179
7.2.1. Systemy klasyfikacyjne	179
7.2.2. Języki haseł przedmiotowych	185
7.3. BSO (Broad System of Ordering)	192
7.4. MACS (Multilingual Access to Subjects)	192
7.5. Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych	195
7.6. Hasła wzorcowe przedmiotowe – FRSAR i FRSAD	209

Rozdział 8

Organizacja pracy nad bibliografiami	217
8.1. Narodowe centrale bibliograficzne	217
8.1.1. Modele narodowych central bibliograficznych	219
8.1.2. Zadania narodowych central bibliograficznych	221
8.2. Automatyzacja bibliografii narodowych	224
8.3. Bibliograficzne bazy danych a centralne bazy katalogowe	226
8.4. Od prac autonomicznych do współtworzenia katalogów i baz danych (regionalnych, dziedzinowych, narodowych)	230
8.4.1. Bibliograficzne i katalogowe bazy danych tworzone przez jedną instytucję centralną	231
8.4.2. Współpraca przy katalogowaniu	232
8.4.2.1. Katalogowanie kooperatywne (cooperative cataloguing)	234
8.4.2.2. Katalogowanie podzielone (shared cataloguing)	237

8.5. Retrokonwersja bibliografii	243
----------------------------------	-----

Rozdział 9

Forma i zawartość bibliografii narodowych	249
--	-----

9.1. Zalecenia międzynarodowe dotyczące postaci bibliografii narodowych	249
---	-----

9.2. Postać bibliografii narodowych w latach 1950–2011	252
--	-----

9.2.1. Bibliografia drukowana i mikroformy	253
--	-----

9.2.2. Bibliografia w bazie danych	256
------------------------------------	-----

9.2.3. Bibliografia narodowa na CD-ROM-ach	257
--	-----

9.2.4. Bibliografia narodowa w Internecie	260
---	-----

9.2.5. Bibliografia w postaci PDF i HTML	261
--	-----

9.3. Aparat pomocniczy i układ bibliografii narodowych	263
--	-----

9.4. Zalecenia międzynarodowe dotyczące typów rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych – kryteria selekcji	266
--	-----

9.5. Typy rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych	275
---	-----

9.6. Egzemplarz obowiązkowy	287
-----------------------------	-----

Zakończenie	291
--------------------	-----

Bibliografia	297
---------------------	-----

Indeks osobowy i przedmiotowy	341
--------------------------------------	-----

Table of contents

Abbreviations	13
Journal titles' abbreviations	17
Introduction	19
Chapter 1	
Bibliography as a subject of research and as a source of historical and current information	27
1.1. The theory of bibliography and the meaning of the word „bibliography“	27
1.2. The definition of the national bibliography	30
Chapter 2	
Bibliography in the International arena	35
2.1. Activities of international organizations (IFLA, UNESCO, ISO, FID)	35
2.2. Libraries' activities	46
2.3. International conferences and their recommendations	48
Chapter 3	
Universal Bibliographic Control and related programmes	57
3.1. UBC (Universal Bibliographic Control)	58
3.2. IMP (International MARC Programme)	63
3.3. UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC Programme)	64
3.4. UAP (Universal Availability of Publications)	65
3.5. ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards)	69
Chapter 4	
International standards for documents and their authors identification	73
4.1. Titles and documents numbering	75
4.1.1. ISBN (International Standard Book Number)	75
4.1.2. ISDS (International Serials Data System), ISSN (International Standard Serials Number), MARSJ (Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Registracija Periodičeskich Izdanij)	78
4.1.3. SICI (Serial Item and Contribution Identifier)	81
4.1.4. ISMN (International Standard Music Number)	83
4.1.5. ISWC (International Standard Musical Work Code)	84
4.1.6. ISRC (International Standard Recording Code)	85
4.1.7. ISAN (International Standard Audiovisual Number)	87

4.1.7. ISAN (International Standard Audiovisual Number)	83
4.1.8. ISRN (International Standard Technical Report Number)	85
4.1.9. NBN (National Bibliography Number)	85
4.2. Electronic documents numbering	86
4.2.1. DOI (Digital Object Identifier)	86
4.2.2. URL (Uniform Resource Locator), URN (Uniform Resource Name) oraz URI (Uniform Resource Identifier)	88
4.3. The artists identification	90
4.3.1. ISNI (International Standard Name Identifier)	92
4.3.2. VIAF (The Virtual International Authority File)	94

Chapter 5

Bibliographic description of documents	99
5.1. From Paris Principles through ISBD and FRBR to ICP - IFLA work on international cataloguing principles	100
5.1.1. Paris principles	101
5.1.2. ISBD (International Standard Bibliographic Description)	101
5.1.3. FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)	109
5.1.4. ICP (International Cataloguing Principles)	114
5.2. AACR and RDA – the Library of Congress and the British Library work on cataloguing principles	116
5.3. Bibliographic description entries	122

Chapter 6

Description and data exchange format	131
6.1. MARC (Machine Readable Cataloguing) format family	131
6.1.1. LCMARC	132
6.1.2. UNIMARC	134
6.1.3. National formats	137
6.1.4. MARC21	144
6.1.5. Characteristics and structure of MARC	145
6.2. Standards connected to MARC format	146
6.2.1. International standard ISO 2709	147
6.2.2. Polish standards for data exchange format	148
6.2.3. Formats of Eastern Europe - MEKOF-1, MEKOF-2	148
6.2.4. Format ISDS (International Serials Data System)	149
6.2.5. Format UNISIST RM (Reference Manual)	150
6.2.6. CCF (UNESCO Common Communication Format)	151
6.2.7. Format MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken)	153

6.3. Problems related to record exchange	154
6.3.1. Z39.50 protocol	154
6.3.2. Information coding (encoding, language codes)	155
6.4. Formats and electronic documents	158
6.4.1. Dublin Core	159
6.4.2. The OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)	160
6.4.3. RDF (Resource Description Framework) schema	161
6.4.4. Markup languages	162
6.4.5. MODS (Metadata Object Description Schema), MADS (Metadata Authority Description Schema) METS (Metadata Encoding And Transmission Standard)	164
6.5. Bibliographic formats and information exchange with publishers and booksellers environment. ONIX format	166

Chapter 7

Efforts of subject cataloguing and indexing of documents in bibliography 171

7.1. IFLA and UNESCO international recommendations for subject cataloguing and indexing	172
7.2. Indexing languages	175
7.2.1. Classification systems	175
7.2.2. Subject headings languages	181
7.3. BSO (Broad System of Ordering)	188
7.4. MACS (Multilingual Access to Subjects)	188
7.5. Subject cataloguing in national bibliographies	191
7.6. Subject authority entries - FRSAR i FRSAD	205

Chapter 8

Organising work on bibliographies 213

8.1. National bibliographic agencies	213
8.1.1. Models of national bibliographic agencies	215
8.1.2. Tasks of national bibliographic agencies	217
8.2. National bibliographies automatization	220
8.3. Bibliographic databases and the union catalogues	222
8.4. From autonomous work to cooperation in creating catalogues and databases (regional, special, national)	226
8.4.1. Bibliographic database and directories created by one central institution	227
8.4.2. Cooperation in the cataloguing	228
8.4.2.1. Cooperative cataloguing	230
8.4.2.2. Shared cataloguing	233

8.5. Retrospective conversion of bibliography	239
---	-----

Chapter 9

The form and contents of national bibliographies	245
---	-----

9.1. International recommendations for the forms of national bibliographies	245
---	-----

9.2. Forms of national bibliographies in the years 1950-2011	248
--	-----

9.2.1. Print and microform bibliography	249
---	-----

9.2.2. Bibliography database	252
------------------------------	-----

9.2.3. National bibliography on CD-ROM	253
--	-----

9.2.4. National bibliography on the Internet	256
--	-----

9.2.5. Bibliography in the form of PDF and HTML	257
---	-----

9.3. Subsidiaries and arrangement of national bibliographies	259
--	-----

9.4. International recommendations for types of documents registered in national bibliographies – selection principles	262
--	-----

9.5. Types of documents registered in national bibliographies	271
---	-----

9.6. Legal deposit	283
--------------------	-----

Ending	287
---------------	-----

Literature	293
-------------------	-----

Subject index	337
----------------------	-----

Wykaz skrótów

- AAP – Association of American Publishers
- AGICOA – Association de Gestion Internationale Collective des Oeuvres Audiovisuelles
- AGLINET – Agricultural Libraries Network
- AGRIS – International Information System for the Agricultural Sciences and Technology
- ALA – American Library Association
- ALCTS – Association for Library Collections and Technical Services
- bbn – bieżąca bibliografia narodowa
- BIC – Book Industry Communication
- BISG – Book Industry Study Group
- BK – Biblioteka Kongresu
- BN – Biblioteka Narodowa
- BNiU – Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka
- BNB – British National Bibliography
- BNF – Bibliothèque Nationale de France
- BSO – Broad System of Ordering
- CAG – CIP Advisory Group
- CDNL – Conference of Directors of National Libraries
- CDS – Cataloging Distribution Service
- CENL – Conference of European National Librarians
- CERL – Consortium of European Research Libraries
- CIP – Cataloguing-in-Publication
- CIS – Common Information System
- CISAC – International Confederation of Authors and Composers Societies
- CN RAMEAU – Centre national RAMEAU
- CNRI – Corporation for National Research Initiatives
- CoBRA – Computerised Bibliographic Record Actions
- COMNET – International Network of Documentation Centres on Communication Research and Policies
- DARE – Data Retrieval System for Social Science
- DBC – Dansk BiblioteksCenter
- DC – Dublin Core
- DDC – Dewey Decimal Classification
- DCEPC – Decimal Classification Editorial Policy Committee
- DNB – Deutsche Nationalbibliothek
- DOI – Digital Object Identifier
- dżs – dokumenty życia społecznego
- EAD – Encoded Archival Description
- EAN – European Article Numbering
- EDI – Electronic Data Interchange
- EDIFACT – Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport
- eo – egzemplarz obowiązkowy
- FIAPF – Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films
- FID – Fédération Internationale de Documentation
- FRANAR – Functional Requirements and Numbering of Authority Records
- FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records
- GARE – Guidelines for Authority and Reference Entries
- HTML – Hyper Text Markup Language
- IB BN – Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
- ICA – International Council on Archives
- ICA/CDS – International Council on Archives/committee on Descriptive Standards
- ICABS – IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards
- ICADS – IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies

- ICCP – International Conference on Cataloguing Principles
- ICM UW – Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego
- ICNBS – International Conference on National Bibliographic Services
- ICSU – International Council of Scientific Unions
- IDF – International DOI Foundation
- IETF – Internet Engineering Task Force
- IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions
- IFIP – International Federation for Information Processing
- IFPI – International Federation of the Phonographic Industry
- IME ICC – IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code
- INIS – International Nuclear Information System
- inte – informacja naukowa, techniczna i ekonomiczna
- IPA – International Publishers Association
- ISADN – International Standard Authority Data Number
- ISAN – International Standard Audiovisual Number
- ISBD – International Standard Bibliographic Description
- ISBN – International Standard Book Number
- ISDS – International Serials Data System
- ISFN – International Standard Film Number
- ISMN – International Standard Music Number
- ISNI – International Standard Name Identifier
- ISO – International Organization for Standardization
- ISORID – International Information System on Research in Documentation
- ISPI – International Standard Party Identifier
- ISRC – International Standard Recording Code
- ISRN – International Standard Technical Report Number
- ISSN – International Standard Serial Number
- IST – European Commission's Information Society Technologies Programme
- JIW – język informacyjno-wyszukiwawczy
- KBK – Klasyfikacja Biblioteki Kongresu
- KDD – Klasyfikacja Dziesiętna Deweya
- KHW – kartoteka haseł wzorcowych
- LCC – Library of Congress Classification
- LCCN – Library of Congress Control Number
- LCSH – Library of Congress Subject Headings
- LITA – Library and Information Technology Association
- MARBI – Machine-Readable Bibliographic Information
- MARC – Machine Readable Catalogue
- MCINT – Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej
- MCNTI – Międzynarodowy Centr Naučno-Tehničeskoj Informacii zob. też MCINT
- MADS – Metadata Authority Description Schema
- MEKOF – Międzynarodowy Komunikacyjny Format
- MERLIN – Machine Readable Library Information
- MeSH – Medical Subject Headings
- METS – Metadata Encoding & Transmission Standard
- MIX – NISO Metadata for Image in XML Schema
- MODS – Metadata Object Description Schema
- MSINT – Międzynarodowy System Informacji Naukowej i Technicznej
- MSNTI – Międzynarodowa Sistema Naučno-Tehničeskoj Informacii zob. też MSINT
- NATIS – National Information Systems

- NCB – narodowa centrala bibliograficzna
- NISO – National Information Standard Institute (USA)
- NTP – Normativno-Tehničeskoe Predpisanie (MCNTI)
- OAI-PMH – Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting
- OCLC – Ohio College Library Center – od 1979 Online Computer Library Center
- OIL – Office for International Lending (IFLA)
- ONB – Ogólnokrajowa Narada Bibliografów
- ONIX – Online Information Exchange
- PADI – Preserving Access to Digital Information
- PCN – Preassign Control Number
- PKN – Polski Komitet Normalizacyjny
- PGI zob. UNESCO/PGI
- PMC – Programme Management Committee (IFLA)
- PUC – Permanent UNIMARC Committee
- RAK – Regeln für die alphabetische Katalogisierung
- RAMEAU – Répertoire d’Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié
- RLG – Research Library Group
- RUSA – Reference and User Services Association
- RWPG – Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
- SBN – Servizio Bibliotecario Nazionale
- SBP – Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
- SGML – Standard Generalized Markup Language
- SICI – Serial Item and Contribution Identifier
- SIGs – Special Interest Groups
- SIPORBASE – Sistema de Indexação em Português
- SIW – system informacyjno-wyszukiwawczy
- UAP – Universal Availability of Publications
- UBC – Universal Bibliographic Control
- UBCIM – Universal Bibliographic Control and International MARC Programme
- UCA – UNIMARC Core Activity
- UDC – Universal Decimal Classification
- UDCC – UDC Consortium
- UKD – Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna
- UNESCO/PGI – UNESCO General Information Programme
- UNISIST – United Nations International Scientific Information System
- URI – Uniform Resource Identifier
- URL – Uniform Resource Locator
- URN – Uniform Resource Name
- VIAF – Virtual International Authority File
- VRA – Visual Resources Association
- VTLS – Visionary Technology in Library Solutions
- WIPO – World Intellectual Property Organization
- XML – Extensible Markup Language

Wykaz skrótów tytułów czasopism

- APID – Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji
- Biul. Inf. BN – Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej
- Biul. IB – Biuletyn Instytutu Bibliograficznego
- Biul. Ośr. Dok. Inf. Nauk. PAN – Biuletyn Ośrodka Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN
- Buch. Bibl. – Buch und Bibliothek
- Cat. Classif. Quart. – Cataloging & Classification Quarterly
- ICBC – International Cataloguing and Bibliographic Control
- Inf. Serv. Use – Information Services and Use
- Libr. Resour. Tech. Serv. – Library Resources Technical Services
- Prz. Bibl. – Przegląd Biblioteczny
- Slav. East. Europ. Inf. Res. – Slavic and East European Information Resources
- ZIN – Zagadnienia Informacji Naukowej

Wstęp

Praca stanowi próbę przedstawienia i podsumowania zjawisk, jakie wystąpiły w bibliografii¹ na forum międzynarodowym w okresie powojennym, a praktycznie począwszy od lat pięćdziesiątych XX w. do pierwszej dekady XXI w. włącznie. Przywoływane w publikacji przykłady i przeprowadzone badania dotyczą w głównej mierze kształtowania się bibliografii narodowych, często stanowią one bowiem wzorzec i podstawę dla innych typów bibliografii.

Prześledzenie ostatnich sześćdziesięciu lat rozwoju bibliografii wskazuje, że model² informacji bibliograficznej ewoluował od etapu „narodowego”, poprzez fazę ujednociania i normalizacji w skali międzynarodowej do stadium globalizacji. Ponadto zauważyć można, że na rozwój procesu unifikacji bibliografii istotny wpływ miały uwarunkowania technologiczne, które prowadziły do zmian w zakresie formy opisu bibliograficznego i jego wyrażania, postaci bibliografii, organizacji pracy nad nią oraz jej wykorzystania. Wprowadzone do bibliografii zmiany technologiczne wpłynęły na poszerzenie granic bibliografii jako dyscypliny, zwłaszcza w zakresie metodyki bibliograficznej. Ostatnie zaś lata wskazują, że ze względu na użytkowników, którzy korzystają z bibliografii samodzielnie (zdalnie), bez pośrednictwa bibliotekarza, w międzynarodowych projektach zmierza się do merytorycznego ujednoczenia i uproszczeń opisu bibliograficznego, opisu rzeczowego, formatu opisu danych, przy równoczesnym zastosowaniu wielostronnych, ale prostych, zrozumiałych dla użytkownika możliwości wyszukiwawczych.

W pierwszym etapie rozwoju bibliografii w każdym kraju formułowano narodowe przepisy dotyczące tworzenia opisu bibliograficznego dokumentów i właściwych dla niego haseł, ustalano zasady selekcji dokumentów w bibliografiach narodowych oraz formy udostępniania opisów bibliograficznych.

W kolejną fazę zmian bibliografia weszła w drugiej połowie XX w., kiedy to pojawiły się pierwsze międzynarodowe wytyczne dotyczące tworzenia bibliografii. W wielu krajach przystąpiono wówczas do ich dostosowywania do możliwości technologicznych, warunków ekonomicznych i praktykowanych już rozwiązań krajowych.

Nowe stadium przemian przyniósł koniec XX w. Rozwój technologiczny, jaki wówczas nastąpił, pozwolił na bezpośrednie przejmowanie rozwiązań międzynarodowych z pomi-

¹ Termin „bibliografia” ograniczono do zbioru opisów/rekordów bibliograficznych udostępnianych w postaci publikowanego spisu tradycyjnego, elektronicznego lub w postaci bazy danych.

² Model rozumiany jest jako zespół czynników tworzących informację bibliograficzną, jakie kreowane są przez najważniejsze organizacje i instytucje bibliotekarskie na świecie (IFLA, Bibliotekę Kongresu, ISO, Bibliotekę Brytyjską), a które w głównej mierze wpływają na ukształtowanie bibliografii narodowych, a pośrednio również na inne – specjalne – spisy czy bazy bibliograficzne.

nięciem okresu ich dostosowywania do przepisów narodowych. Rozwiązanie to polega na tłumaczeniu norm na języki narodowe bez ingerencji w treść tłumaczonych dokumentów.

Większość programów i projektów powstała na gruncie amerykańskim, gdzie istotną rolę odgrywa Biblioteka Kongresu uznawana na arenie międzynarodowej za jeden z najważniejszych ośrodków prowadzących badania nad bibliografią. Ponieważ mają one ogromny wpływ na postać i organizację bibliografii narodowych na całym świecie (dominacja AACR, LCSH, MARC 21, Dublin Core), można nawet mówić o swego rodzaju „amerykanizacji” bibliografii.

Niniejsze opracowanie stanowi analizę zaleceń i wytycznych, jakie pojawiły się na arenie międzynarodowej w ostatnim sześćdziesięcioleciu (od lat 50. XX w. do pierwszego dziesięciolecia XXI w.), a które dotyczyły pośrednio lub bezpośrednio kształtowania modelu informacji bibliograficznej. Zalecenia te publikowane były jako rekomendacje konferencyjne (pierwsze zostały opublikowane po konferencji zorganizowanej w Paryżu w 1950 r.), ogólne wytyczne opracowane przez organizacje międzynarodowe (głównie IFLA), a także jako normy krajowe i międzynarodowe opracowywane przez ISO. W głównej mierze analizie poddałam dokumenty źródłowe IFLA, UNESCO, ISO, Biblioteki Kongresu zawierające międzynarodowe wytyczne i wskazówki związane z kształtowaniem służb bibliograficznych oraz dokumenty programowe inicjatyw powiązanych z bibliografią, takich jak: ISBN/ISSN/ISMN, FRBR. Uwzględnione publikacje zestawiałam w dołączonej do pracy bibliografii. W książce starałam się także o podsumowanie kilkudziesięcioletniej działalności organizacji i instytucji, które w znacznym stopniu przyczyniły się do ukształtowania współczesnego modelu informacji bibliograficznej (przede wszystkim IFLA, ISO, UNESCO, Biblioteki Kongresu, Biblioteki Brytyjskiej).

Podjęcie tego tematu uzasadnione jest faktem, że mimo wielości przedsięwzięć międzynarodowych i równie dużej liczby dokumentów dotyczących bibliografii brak jest zarówno w polskim, jak i zagranicznym piśmiennictwie ogólnych, szerokich opracowań omawiających i oceniających ostatnie półwiecze zmian, jakie nastąpiły w środowisku bibliograficznym. Przedstawiona praca ma w zamierzeniu wypełnić tę lukę na gruncie polskim oraz w miarę możliwości wskazać kierunek, w jakim podąży współczesna informacja bibliograficzna.

W niektórych rozdziałach przedstawiłam wykresy i tabele, które obrazują zmiany zachodzące w bibliografiach w omawianym czasie. Do ich skonstruowania wykorzystałam wyniki badań ankietowych³, źródła internetowe (głównie strony domowe bibliotek narodowych lub bibliografii narodowych), piśmiennictwo poświęcone konkretnym bibliogra-

³ Badania przeprowadzono w okresie od września do grudnia 2011 r. w 34 ośrodkach bibliograficznych. Zamierzeniem rozprawy było wskazanie pewnych tendencji w zakresie kształtowania się modelu informacji bibliograficznej, dlatego w badaniach ograniczono się do narodowych central bibliograficznych funkcjonujących w Europie, Australii, Kanadzie, Nowej Zelandii, RPA i Stanach Zjednoczonych. Spośród rozesłanych 34 ankiet uzyskano jedynie 18 odpowiedzi, w 7 przypadkach respondenci odesłali do zawartości stron internetowych poświęconych bieżącym bibliografom narodowym.

fiom narodowym, a także wyniki badań przeprowadzonych w latach wcześniejszych, m.in. przez Richarda Cheffinsa⁴, Roberta Holleya⁵ oraz Unni Knutsen⁶. Przydatnym źródłem informacji okazał się również rejestr bibliografii narodowych udostępniany na stronie WWW IFLA – *National Bibliographic Register*⁷. Do analizy zmian zachodzących w ostatnim sześćdziesięcioleciu wykorzystano również opracowania Rogera C. Greera *National bibliography*⁸, Gerharda Pomassla *Synoptic tables concerning the current national bibliographies*⁹ oraz Barbary Bell *An annotated guide to current national bibliographies* (1986¹⁰ oraz 1998¹¹).

Problematyka informacji bibliograficznej i jej rozwoju w ostatnim sześćdziesięcioleciu była i nadal jest szeroko poruszana w publikacjach zagranicznych, zwłaszcza anglojęzycznych. Znajdują się wśród nich zarówno ogólne opracowania przedstawiające poszczególne programy międzynarodowe, które w znacznym stopniu wpłynęły na ukształtowanie się współczesnej informacji bibliograficznej, jak i szczegółowe publikacje poświęcone konkretnym zagadnieniom. Do tych pierwszych zaliczyć można m.in. tekst Dorothy Anderson, *Universal Bibliographic Control. A long term policy. A plan for action* (Pullach, München 1974), w którym autorka omówiła genezę oraz przewidywaną przyszłość programu UBC. Znaczącą rolę w opracowaniu przedstawionej rozprawy odegrały także publikacje Barbary Bell, która w latach 80. i 90. XX w. stworzyła dwa kompendia informujące o bieżących bibliografiach narodowych w poszczególnych krajach świata (B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, 1986¹² oraz 1998), analizując każdą z nich pod kątem wymagań zapisanych w międzynarodowych rekomendacjach. Badania sprawdzające stopień realizacji kolejnych zaleceń konferencyjnych z 1998 r. (Kopenhaga) przeprowadzone zostały przez B. Bell i Anne M. Hasund Langballe w latach 1999–2001, a ich wyniki stały się podstawą opracowania *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendation (online, 2002)*. Zmiany zachodzące na przestrzeni lat w bibliografiach narodowych stanowią także przedmiot dwóch opracowań Unni Knutsen *Changes in the national bibliographies, 1996–2001* oraz *Electronic national bibliographies (online, 2003)*.

⁴ *A survey of the contents of existing national bibliographies*, prepared by Richard H.A. Cheffins, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, International Congress on National Bibliographies, Paris, 12–15 September 1977, organized by UNESCO in collaboration with IFLA, Paris 1977.

⁵ R.P. Holley, *Results of a „Survey on bibliographic control and national bibliography, IFLA Section on Bibliography”, „ICBC”, 1998, vol. 27, nr 1, s. 3–7.*

⁶ U. Knutsen, *Changes in the national bibliographies, 1996–2001 [online]* [dostęp: 18.11.2012], 2001. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>>.

⁷ *National Bibliographic Register [online]* [dostęp: 24.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/node/2216>>.

⁸ R.C. Greer, *National bibliography*, „Library Trends”, vol. 15: 1966–1967 nr 3, s. 350–377.

⁹ *Synoptic tables concerning the current national bibliographies*, compiled by Gerhard Pomassl a working group of the Deutsche Bücherei, Berlin 1975.

¹⁰ B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, Alexandria 1986.

¹¹ B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, 2nd completely revised ed., München 1998.

¹² A także uzupełnienie informacji z 1987 r. w referacie: B. Bell, *Progress, problems and prospects in current national bibliographies*, [w:] *IFLA General Conference, 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers*, s. 4.7–4.13.

Na międzynarodowym forum tematyką bibliografii narodowych od dawna interesuje się także Marcelle Beaudiquez – już w latach 70. XX w. publikowała prace traktujące o służbach bibliograficznych na świecie (M. Beaudiquez, *Bibliographical services throughout the world 1970–1974* oraz *1975–1979*, a także *in 1980*, Paris 1977 oraz 1984, 1982), a pod koniec XX i na początku XXI w. podejmowała również temat przyszłości bibliografii (*National bibliographic services at the dawn of the 21st century*, online 1998; *What will be the usefulness of national bibliographies in the future?*, 2002; *The perpetuation of the national bibliographies in the new virtual information environment*, 2004). Problematykę tę podejmował też w latach 80. XX w. Peter R. Lewis m.in. w artykułach: *The fall and rise of national bibliography* (1982), *The future of the national bibliography* (1987).

Rozwój nowych technologii i ich wpływ na kształtowanie się bibliografii narodowych stanowiły przedmiot zainteresowania Rossa Bourne'a, który swoje uwagi zamieścił w kilku publikacjach, m.in. *National bibliographies – do they have a future?* (1993); *National bibliographies and the technological gap* (1995); *Bridging the gap* (2004). Z rozwojem nowych technologii związane są w bibliograficznym środowisku przede wszystkim formaty wymiany danych. Ich problematyką w latach 80. XX w. zajmował się m.in. Alan Hopkinson, współautor opublikowanego w latach 70. XX w. opracowania *Towards a common bibliographic exchange format?* (London 1978), a także twórca i współtwórca podręczników omawiających w latach 80. XX w. poszczególne formaty wymiany danych, m.in. *Reference manual for machine-readable bibliographic description* (2nd ed., Paris 1981), *UNIMARC handbook* (London 1983) oraz artykułów przybliżających tę problematykę: *New technology and exchange formats* (1983), *International access to bibliographic data. MARC and MARC-related activities* (1984), *Developing the Common Communication Format* (1986).

Kwestie opracowania rzeczowego piśmiennictwa w bibliografiach narodowych poruszano od kilkunastu lat w zagranicznym piśmiennictwie. W tym czasie pojawiały się różne koncepcje zapewnienia przedmiotowego dostępu do informacji o dokumentach. W ostatnich latach na tym polu znaczną rolę odgrywają opracowania autorstwa Patrice Landry: *The MACS Project. Multilingual Access to Subjects* (online 2000), *The evolution of subject heading languages in Europe and their impact on subject access interoperability* (online 2008), *Providing multilingual subject access through linking of subject heading languages* (online 2009).

Dla niniejszego opracowania najważniejsze były jednak materiały konferencyjne ogłaszane drukiem przed lub po najważniejszych międzynarodowych spotkaniach poświęconych sprawom bibliografii narodowych: *Conference on the Improvement of Bibliographical Services* (Paris 1950), *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services* (Paris 1950), *International Conference on Cataloguing Principles* (London 1963), *The National bibliography. Present role and future developments* (Paris 1977), *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography* (Paris 1979), *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of the National Conference on National Bib-*

liographic Services (Copenhagen 2001) oraz najnowsze opracowania opublikowane przez Bibliotekę Kongresu oraz Sekcję Bibliografii IFLA: *On the record. Report of The Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control* (Library of Congress, online 2008), *National bibliographies in the digital age* (IFLA, München 2009).

W polskim piśmiennictwie brakuje aktualnych ogólnych opracowań dotyczących stanu bibliografii i światowego systemu informacji. Doskonałe podsumowanie sytuacji końca lat 70. XX w. stanowi artykuł Radosława Cybulskiego *Bibliografia narodowa jako ogniwo światowego systemu informacji* (1979), uwzględniający zmiany, jakie nadeszły wraz z wprowadzeniem technologii informatycznej do bibliografii, a także przedstawiający najważniejsze postanowienia międzynarodowych konferencji bibliograficznych (1950, 1957, 1977) oraz ich wpływ na rozwój i kształt bibliografii narodowych. Autor pokazał też, aczkolwiek w skrótovej formie, drogę rozwoju koncepcji światowego systemu informacji, poczynając od Konrada Gesnera, przez inicjatywę Paula Otleta i Henriego La Fontaine'a, po koncepcje Międzynarodowej Konferencji w Paryżu w 1977 r. (program UBC).

W latach 80. XX w. analizę polskiego dorobku w zakresie teorii bibliografii przeprowadził Adam Nowak¹³, który z punktu widzenia potrzeb dydaktycznych dokonał przeglądu piśmiennictwa z zakresu historii bibliografii, jej metodyki i organizacji, a także problematyki UBC, UAP, stanu bibliografii narodowych i specjalnych polskich i zagranicznych.

Lata 80. i 90. XX w. przyniosły natomiast w polskim piśmiennictwie wiele artykułów i publikacji poświęconych najczęściej konkretnym zagadnieniom – zwłaszcza problematyce opisu bibliograficznego, zasadom katalogowania, hasłom wzorcowym i formatom wymiany danych (m.in. artykuły Marii Lenartowicz oraz Anny Paluszkiewicz czy publikacje dotyczące formatu, opisu bibliograficznego i haseł wzorcowych, wydawane w serii „Formaty – Kartoteki”).

O stanie bibliografii światowej i polskiej informują ponadto referaty wygłaszane podczas Ogólnokrajowych Narad Bibliografów (ONB), m.in. Henryka Sawoniaka *Stan bibliografii w Polsce Ludowej* (I ONB 1956¹⁴), Heleny Hleb-Koszańskiej, *Aktualny stan bibliografii w Polsce oraz postulaty na przyszłość* i H. Sawoniaka *Rozwój metodyki bibliograficznej w Polsce w okresie powojennym* (II ONB 1966¹⁵), omawiające ogólnie stan bibliografii różnego typu w Polsce. Na kolejnych naradach przedstawiano stan bibliografii polskich na tle doświadczeń międzynarodowych, wskazując jednocześnie możliwości podjęcia międzynarodowej współpracy, m.in. w trakcie III ONB¹⁶ w referatach Radosława Cybulskiego *Stan i perspektywy rozwoju bibliografii w Polsce* oraz Krystyny Ramlau-Klekowskiej *Aktualne problemy organizacyjne i metodyczne bibliografii narodowej*; w trakcie IV ONB¹⁷ w referatach Jadwigi Sadowskiej *Bibliografia dzisiaj. Rola Instytutu Bibliograficznego jako narodowej*

¹³ A. Nowak, *Bibliografia*, „Prz. Bibl.” R. 51, 1983, s. 219–232.

¹⁴ *Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 19 lutego 1956*, Warszawa 1956.

¹⁵ *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 20 VI 1966*, Warszawa 1967.

¹⁶ *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 5–7 VI 1978*, Warszawa 1980.

¹⁷ *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 7–9 czerwca 1995*, Warszawa 1996.

centrali bibliograficznej oraz Krystyny Ramlau-Klekowskiej i Barbary Karamać *Szanse i zagrożenia współczesnej bibliografii narodowej*; na V ONB¹⁸ w referatach J. Sadowskiej *Bibliografia w Polsce na tle tendencji międzynarodowych* i Marty Grabowskiej *Bibliografia u progu XXI wieku*, a na ostatniej VI ONB¹⁹ w referacie Wandy Klenczon *Polska bieżąca bibliografia narodowa – stan prac, problemy, perspektywy*.

W sposób kompleksowy stan bibliografii w rozumieniu dyscypliny naukowej został zaprezentowany w rozprawie Marty Skalskiej-Zlat *Bibliografia w Polsce 1945–1996* (Wrocław 2002), w której autorka na podstawie analizy piśmiennictwa przedstawiła rozważania nad miejscem bibliografii w nauce oraz stanem jej rozwoju w szerokim kontekście naukowo-naukowym (problematyka zastosowania bibliografii w badaniach nad nauką). Należy podkreślić, że opracowanie to zawiera ponadto szczegółową analizę tematyki polskiego piśmiennictwa z zakresu bibliografii, jakie ukazało się w latach 1945–1996.

Przedstawione wyżej publikacje wskazują, że zarówno w zagranicznej, jak i w polskiej literaturze brakuje wszechstronnego opracowania, które podsumowywałoby ostatnie ponad pół wieku bibliografii. Wymienione opracowania albo skupiają się na wybranych jej aspektach (opracowaniu formalnym, rzeczowym, formatach wymiany danych itd.), albo stanowią ogólne opracowania, których aktualność ograniczona jest do lat 80. XX w. (D. Anderson, *UBC...*) lub do ostatniego dziesięciolecia (*National bibliographies in the digital age...* – opracowanym jako przewodnik dla narodowych central bibliograficznych w zakresie tworzenia bibliografii narodowych). W polskim piśmiennictwie na uwagę zasługuje najnowsza publikacja Jarosława Packa *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym* (Warszawa 2011), w której autor dokonuje przeglądu zmian, jakie nastąpiły od lat 80. i 90. XX w. w zakresie kształtowania się bibliografii światowej w kontekście wykorzystywania przy jej tworzeniu narzędzi elektronicznych.

Zawartość i struktura pracy

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów dotyczących kształtowania się modelu informacji bibliograficznej. Omówiłam w nich problemy ściśle powiązane z tą problematyką. Jednak, aby nakreślić całościowy obraz i kontekst, w jakim przejawiała się informacja bibliograficzna, przedstawiłam także zagadnienia związane pośrednio z rejestracją bibliograficzną. Znalazły się więc w pracy fragmenty dotyczące problematyki opisu bibliograficznego, opisu formalnego, formatu wymiany danych czy zmian zachodzących w postaci bibliografii, a także odnoszące się do powiązań rejestracji bibliograficznej z udostępnianiem zbiorów (relacje między programami UBC oraz UAP), oraz problematyki systemów identyfikacji dokumentów szeroko wykorzystywanych w działalności informacyjnej. W każdym rozdziale starałam się podkreślić pośredni lub bezpośredni wpływ międzynarodowych

¹⁸ Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 11–13 czerwca 2003, Warszawa 2004.

¹⁹ Szósta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 23–24 października 2008, Warszawa 2010.

ustaleń oraz nowych technologii na kształtowanie modelu informacji bibliograficznej. W zakończeniu zawarłam wnioski wynikające z analizy materiałów. Podjęłam również próbę zaprezentowania możliwych kierunków dalszego rozwoju informacji bibliograficznej.

Pracę uzupełniłam wykazem stosowanych skrótów, wykazem skrótów tytułów czasopism, bibliografią wykorzystanych źródeł, dokumentów normalizacyjnych²⁰, opracowań i wydawnictw informacyjnych oraz indeksem przedmiotowym, uwzględniającym jednostkowe nazwy osobowe, nazwy organizacji i instytucji, nazwy systemów, programów. W indeksie nie uwzględniłam zawartości przypisów i załącznika.

²⁰ Wykaz nie obejmuje norm czynnościowych dotyczących m.in. szeregowania opisów, indeksów, transliteracji itp.

Rozdział 1

Bibliografia jako przedmiot badań oraz źródło informacji historycznej i bieżącej

Przedsięwzięcia bibliograficzne nie należą do tych wydawnictw, na które łatwo znaleźć można nakładców i chętnych nabywców. Nie należą one do rzeczy rozchwytywanych, rozchodzą się powoli, w dłuższych okresach czasu. Mimo to przez naukę cenione są wysoko, jako najważniejsze źródła i pomoce, bez których żadna umiejętność kroku dziś zrobić nie może (S. Vrtel-Wierczyński)²¹.

Współcześnie, w dobie elektronicznych bibliografii dostępnych w postaci baz danych, pierwsza część powyższej wypowiedzi, pochodzącej z lat 20. XX w., traci na aktualności. Z pewnością jednak bibliografie nadal pozostają najważniejszym, a przynajmniej najbardziej kompetentnym źródłem informacji w świecie nauki i kultury. Nie ulega też wątpliwości, że dla postępu nauki i techniki dwa zagadnienia mają zasadnicze znaczenie – z jednej strony utrwalenie (spisanie i uporządkowanie) osiągnięć wyników prac i doświadczeń, a z drugiej – rozpowszechnianie i udostępnianie tych wyników, czym m.in. zajmują się różnego typu bibliografie.

1.1. Teoria bibliografii i znaczenie słowa „bibliografia”

Etymologia słowa „bibliografia” wskazuje na jego powiązanie z jednej strony z książką (gr. *biblios* lub *biblion*), a z drugiej z czynnością pisania (gr. *graphein*). Znaczenie tego terminu ewoluowało jednak z upływem stuleci, przechodząc od określenia osoby przepisyującej księgi, poprzez spisy dokumentów i naukę obejmującą całość wiedzy o książce²², po termin określający dyscyplinę zlokalizowaną w obrębie nauki o książce.

Należy jednak podkreślić, że teoria bibliografii ewoluuje wraz z przemianami pojawiającymi się w praktyce tworzenia spisów bibliograficznych, ich zawartości i metodyki opracowania, a także z przemianami zachodzącymi w nauce. Pojawienie się nowej dyscypliny naukowej, jaką jest nauka o informacji (informatologia), nie pozostało bez wpływu na teorię bibliografii. Trzeba zauważyć bowiem, że obie dyscypliny posługują się tą samą

²¹ S. Vrtel-Wierczyński, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, „Prz. Bibl.” R. 2, 1928, s. 190.

²² Należy zauważyć, że współcześnie w kręgach anglosaskich termin „bibliografia” nadal rozumiany jest w znaczeniu księgoznawstwa (głównie w Stanach Zjednoczonych oraz w Wielkiej Brytanii) – por. m.in. hasło „bibliography” w *International encyclopedia of information and library science*, ed. by John Feather and Paul Sturges, London-New York 1997, s. 30.

metodą badań dokumentu, a bibliografie stanowią doskonałe źródło bieżącej informacji w działalności informacyjnej. Obie dyscypliny są ze sobą ściśle związane i jak zauważa Marta Skalska-Zlat: „Wraz z dynamicznym rozwojem nauki o informacji punkt ciężkości przesunął się z teorii bibliografii na teorię informacji. To, co dotychczas było «bibliograficzne», stało się «informacyjne». Obserwuje się coraz mniejsze zainteresowanie spójnym opisem stanu i rozwoju nauki o bibliografii, jej związków z innymi dyscyplinami, zmieniającą się w czasie i przestrzeni naturą. Rzadko spotyka się w opracowaniach z zakresu nauki o informacji odniesienia do jej bibliograficznych korzeni [co nie oznacza, że takich publikacji nie ma – autorka wymienia je w swoim referacie] (...). Przyczyn tego zjawiska upatruje się w niezwykle złożonej materii bibliografii, jej interdyscyplinarności i wielowymiarowości.”²³

Jako samodzielna dyscyplina naukowa bibliografia powiązana jest z innymi naukami, m.in. z bibliologią (ze względu na ten sam przedmiot zainteresowania – książkę – analizowaną jednak z różnych punktów widzenia), historią literatury (bibliografia służy tutaj jako nauka pomocnicza, pozwala ustalić fakty literackie – kto, co, kiedy i gdzie napisał). Bibliografia odgrywa także ogromną rolę w nauce i naukoznawstwie. Nierzadko bowiem bibliografie dziedzin i zagadnień stanowią podstawę do badań naukowych. Ponadto bibliografia pozwala na prześledzenie i określenie tendencji rozwojowych poszczególnych dyscyplin, aktywności naukowej poszczególnych krajów, instytucji czy osób. Pozwala również na wnioskowanie na temat rozpowszechnienia myśli naukowych i procesów zachodzących w komunikacji naukowej poprzez analizę cytowań i dokonywanych przekładów (co coraz częściej przekłada się obecnie na finansowanie badań)²⁴. Jak zauważyła Marta Skalska-Zlat: „To właśnie spisy bibliograficzne stały się inspiracją do odkrycia podstawowych praw określających prawidłowości występujące w rozwoju nauki”²⁵.

W ostatnim dwudziestoleciu widoczny jest również wzrost zainteresowania bibliografią jako przedmiotem badań. Świadczy o tym dokonana przez Martę Skalską-Zlat analiza liczby publikacji dotyczących bibliografii w bazie danych *Library Information Science and Technology Abstracts* (LISTA) za lata 1970–2007. Zjawisko nasila się zwłaszcza od końca lat 80. XX w. W stosunku do lat 90. XX w. w pierwszej dekadzie XXI w. pojawiło się trzykrotnie więcej publikacji z użyciem terminu „bibliografia” w tytule i sześciokrotnie więcej w przypadku haseł przedmiotowych²⁶.

Być może powoli zmienia się więc sytuacja, którą nakreśliła w 1995 r. Jadwiga Sadowska, rozpoczynając IV Ogólnokrajową Radę Bibliografów. Stwierdziła ona wówczas, że z jednej strony następuje kryzys bibliografii jako dziedziny teoretycznej, jako nauki, jako

²³ M. Skalska-Zlat, *Bibliografia w perspektywie naukoznawstwa*, [w:] *Bibliografia. Teoria, praktyka, dydaktyka*, pod red. Jadwigi Woźniak-Kasperek i Mikołaja Ochmańskiego, Warszawa 2009, s. 32.

²⁴ Szeroką analizę bibliografii w kontekście naukoznawczym przeprowadziła Marta Skalska-Zlat w swojej rozprawie *Bibliografia w Polsce 1945–1996. Naukoznawcza analiza dyscypliny*, Wrocław 2002.

²⁵ M. Skalska-Zlat, *Bibliografia jako przedmiot i narzędzie badań*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Rada Bibliografów...*, s. 52.

²⁶ M. Skalska-Zlat, *Bibliografia w perspektywie naukoznawstwa...*, s. 19, 28; zob. także M. Skalska-Zlat, *Bibliografia w Polsce (1945–2000)...*, s. 71–91.

przedmiotu nauczania akademickiego, a z drugiej strony rozwija się działalność praktyczna bibliografii²⁷.

Historia spisów bibliograficznych ma długą tradycję. Warto tu jednak zwrócić uwagę na podejmowane przed kilkuset lat próby tworzenia bibliografii powszechnej jako narzędzia informacji o piśmiennictwie światowym, m.in. *Bibliotheca universalis* Konrada Gesnera (1545–1555) i *Allgemeines europäisches Bücher-Lexikon* Teofila Georgiego (1742–1758). Głównym problemem pierwszych bibliografii uniwersalnych czy katalogów bibliotecznych pełniących funkcje bibliografii był brak możliwości uzupełniania drukowanych spisów o nowe pozycje, co z czasem znacznie ograniczało możliwości zaspokajania potrzeb użytkowników w zakresie bieżącej informacji. Dodatkowo rozwój bibliografii narodowych następujący wraz z powiększaniem się z roku na rok produkcji wydawniczej uświadomił bibliografom w pewnym momencie, że stworzenie bibliografii powszechnej stawało się coraz bardziej utopijnym przedsięwzięciem. W 1895 r. Henri La Fontaine oraz Paul Otlet, rozwiązując problem aktualizacji spisów bibliograficznych, stworzyli koncepcję kartoteki światowego piśmiennictwa, organizując w Brukseli Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny (Institut Internationale de Bibliographie).

Lata 60. i początek lat 70. XX w. przyniosły nową ideę opracowania bibliografii powszechnej – zamiast jednego wydawnictwa, które rejestrowałoby dorobek całego świata, czy też kartoteki, którą z czasem trudno było już obsłużyć – przedstawiono koncepcję bibliografii powszechnej jako systemu rozproszonego, na który składałyby się bibliografie narodowe poszczególnych krajów. Na takim założeniu oparto program UBC (Universal Bibliographic Control – Powszechna Rejestracja Bibliograficzna). Rozwiązanie takie pociągnęło oczywiście za sobą daleko idące konsekwencje – należało bowiem w pierwszej kolejności tak ujednoczyć zasady opracowywania dokumentów, by każdy opis był czytelny dla użytkowników pochodzących z różnych części świata. Początki unifikacji opisu sięgają lat 60. XX w. i związane są w pierwszej kolejności z ujednoczeniem hasła opisu bibliograficznego (Międzynarodowa Konferencja dotycząca Zasad Katalogowania, Paryż 1961 r. i ustanowione na niej tzw. Zasady Paryskie – *Paris Principles*), które odgrywa najistotniejszą rolę w dotarciu do poszukiwanej informacji. Następnie ujednoczono także opis bibliograficzny (w postaci norm ISBD – International Standard Bibliographic Description). Rozwój technologiczny i wykorzystanie komputerów do zapisywania informacji bibliograficznej pociągnęły za sobą z kolei unifikację formatu zapisu i wymiany danych.

Połowa XX w. to także pierwsze próby współpracy międzynarodowej w zakresie katalogowania kooperatywnego (*cooperative cataloging*) zaproponowanego przez Bibliotekę Kongresu (BK) (Library of Congress) w Waszyngtonie oraz wypracowanie przez tę instytucję formatu wymiany danych elektronicznych, czyli formatu MARC, który w szybkim czasie rozpowszechnił się na całym świecie.

²⁷ J. Sadowska, *Bibliografia dzisiaj. Rola Instytutu Bibliograficznego jako narodowej centrali bibliograficznej*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów...*, s. 11–12.

Nie bez znaczenia dla rozwoju bibliografii narodowych pozostaje kwestia upowszechnienia w skali światowej sieci telekomunikacyjnych, które pozwoliły na przesyłanie informacji na odległość. Postęp, jaki dokonał się od przejścia wojskowej sieci Arpanet do powszechnie dostępnego Internetu, przyczynił się do znacznego skrócenia czasu potrzebnego na przesłanie informacji, a tym samym wpłynął na prędkość opracowywania dokumentów (dzięki wielokrotnemu wykorzystywaniu raz sporządzonego opisu przez centrale bibliograficzne w innych krajach) oraz na dalsze modyfikacje międzynarodowych przepisów katalogowania i wytycznych dotyczących organizacji narodowych central bibliograficznych i struktury bibliografii narodowych.

Wraz z rozwojem nowych technologii (cyfrowe przetwarzanie danych, rozwój Internetu, nowe techniki druku) zmieniły się też formy bibliografii (drukowane, mikroformy, CD-ROM-y, bazy danych czy elektroniczne edycje w postaci plików PDF dostępne *online*) oraz poszerzał się zakres typów rejestrowanych dokumentów w bieżących narodowych bibliografiach (bbn) – od rękopisów, przez książki drukowane, czasopisma, formy niesamodzielne, po mikroformy, dokumenty audiowizualne, dźwiękowe, ikonograficzne itp., aż po dokumenty elektroniczne. Pojawianie się nowych typów dokumentów pociągnęło za sobą również potrzebę zredagowania kolejnych zaleceń dotyczących ich opracowywania i zasad selekcji.

Rzeczywisty rozwój nowych technik drukarskich i pojawienie się publikacji elektronicznych doprowadził do znacznego wzrostu produkcji wydawniczej na całym świecie, który coraz trudniej było bez opóźnień rejestrować w bieżących bibliografiach narodowych. Ekonomizacja czynności bibliograficznych stała się więc priorytetowa (na niej m.in. opierały się założenia programu UBC) i pozostaje taka do dziś.

1.2. Definicja bibliografii narodowej

Historyczny przegląd spisów bibliograficznych pokazuje, że podstawowe typy bibliografii ukształtowały się w ciągu kilku ostatnich stuleci. Pojawiły się więc bibliografie: narodowe, regionalne, lokalne, dziedzinowe i osobowe. Typologie spisów opierają się na różnych kryteriach: czasie rejestracji dokumentów, metodach doboru materiału, zastosowanym opisie bibliograficznym itd. Spośród różnych rodzajów bibliografii, poczynając od pierwszych dziesięcioleci XX w., najważniejszą rolę zaczęły odgrywać bibliografie narodowe. To właśnie na nich spoczywa odpowiedzialność zarejestrowania całego dorobku publikacyjnego narodu. To one powinny stanowić podstawę do tworzenia w każdym kraju innych bibliografii specjalnych (zwłaszcza dziedzin i zagadnień).

Mimo ogólnie przyjętej koncepcji bibliografii narodowych, składających się na system bibliografii powszechnej, trudno było w ciągu ostatniego stulecia ustalić jednoznaczną definicję tego pojęcia. Jedne z nich skupiają się na wyliczaniu typów rejestrowanych w nich dokumentów, inne opierają się na ogólnikowych pojęciach lub przedstawiają ją

jako zestaw poszczególnych wydawnictw, składających się na system bibliografii narodowej w danym kraju.

Na gruncie amerykańskim powstało wiele prac dotyczących definiowania bibliografii narodowych. Roger C. Greer w artykule z drugiej połowy lat 60. XX w. przywołuje niektóre z nich, m.in. Van Hoesena i Waltera z 1928 r., którzy wymieniają następujące dokumenty rejestrowane w bibliografiach: 1) książki wydrukowane i wydane w kraju, 2) książki napisane w języku kraju; 3) książki o danym kraju²⁸; czy pochodzącą z lat 50. XX w. definicję Le-Roya H. Lindera: „Kompletna lub prawie kompletna lista, w jednej lub kilku częściach, opisów narodu, o narodzie, chronionych prawem autorskim w kraju, lub w języku, wydawana periodycznie z odpowiednią częstotliwością w zależności od pojawiania się zapisów”²⁹.

R.C. Greer posługuje się jednak w swojej pracy inną definicją – stworzoną przez Helen F. Conover, która opierając się na rekomendacjach z konferencji zorganizowanej przez UNESCO w 1946 r. na Princeton University, określiła bibliografię narodową jako „kompletną listę książek, dokumentów, broszur, wydawnictw ciągłych oraz innych drukowanych materiałów opublikowanych w granicach każdego kraju nie dalej niż w ubiegłym roku lub krótszym okresie”³⁰.

Podczas konferencji paryskiej w 1950 r. (Conference on the Improvement of Bibliographical Services) właściwie nie podano definicji bibliografii narodowej. Zaznaczono jedynie typy dokumentów, jakie bibliografia taka ma rejestrować przy wykorzystaniu odpowiedniego układu. W 1957 r. w Bibliotece Narodowej w Warszawie zorganizowano Międzynarodową Konferencję Bibliograficzną, podczas której dyskutowano m.in. na temat definicji bibliografii narodowej. Okazało się wówczas, że trudno o jednoznaczne określenie, czym jest bibliografia narodowa, głównie ze względu na różne kryteria doboru materiałów stosowane w poszczególnych krajach w różnych kombinacjach (m.in. kryterium terytorialne, językowe, etniczne). Dla wszystkich bieżących bibliografii narodowych wspólne pozostaje kryterium terytorialne. Przy definiowaniu bibliografii retrospektywnej takiego wspólnego punktu wyjścia nie można już ustalić. Maria Dembowska tak podsumowała tę sytuację: „Wobec niemożności ustalenia jednolitych kryteriów dla bibliografii narodowej retrospektywnej należy przyjąć generalną zasadę, że tego rodzaju bibliografia powinna stanowić dokumentację dorobku kulturalnego danego narodu oraz jego związków z innymi krajami z uwzględnieniem wzajemnych wpływów i zależności”³¹. Autorka

²⁸ H.B. Van Hoesen, F.K. Walter, *Bibliography. Practical, enumerative, historical*, New York 1928, s. 210, cyt. za: R.C. Greer, op. cit., s. 350.

²⁹ Tłumaczenie własne. W oryginale: „current complete national bibliography is a complete or nearly complete listing, in one or more parts, of the records of a nation, about the nation, copyrighted in a nation, or in a single language, issued serially at appropriate intervals as the records appear” – L.H. Linder, *The rise of current complete national bibliographies*, New York 1959, s. 18; cyt. za: R.C. Greer, op. cit., s. 350.

³⁰ Tłumaczenie własne. W oryginale: „The ideal (current national) bibliography is conceived as a complete listing of all books, documents, pamphlets, serials and other printed matter published within the bounds of a single country and within the time limits of the previous year or less” – *Current national bibliographies*, comp. by Helen F. Conover, Washington 1955, s. 1.

³¹ M. Dembowska, *Ewolucja pojęcia bibliografii narodowej od Karola Estreichera do naszych czasów*,

zaznaczyła także, że dokumenty rejestrowane w bibliografii narodowej (retrospektywnej i bieżącej) należy poddać pewnym kryteriom selekcji – różnych dla różnych okresów³².

Dwadzieścia lat później, w 1977 r., podczas międzynarodowego kongresu w Paryżu (International Congress on National Bibliographies) bibliografię narodową określano jako zbiór opisów bibliograficznych narodowej produkcji wydawniczej/drukarskiej (*national imprint*). Należy zauważyć, że wraz ze zmianami, jakie pojawiały się na świecie w zakresie bibliografii narodowych i technologii wykorzystywanych do ich tworzenia, zmieniała się też jej definicja. Zamiast uporządkowanego spisu dokumentów bibliografia narodowa stała się zbiorem opisów bibliograficznych. Pozwoliło to na uwzględnienie także innych postaci zapisu (kart katalogowych i taśm magnetycznych w latach 70. XX w., a później również dyskietek, CD-ROM-ów i pamięci komputerów) w pojmowaniu bibliografii narodowej.

Podczas konferencji kopenhaskiej w 1998 r. (International Conference on National Bibliographic Services – ICNBS) pojęcie bibliografii narodowej zostało bardziej uogólnione. Zwrócono wówczas uwagę, że bibliografia narodowa stanowi zestawienie autorytatywnych i kompletnych rekordów narodowej produkcji wydawniczej (*national output*), publikowane regularnie, z jak najmniejszym opóźnieniem. Podkreślono wówczas także rolę międzynarodowych standardów, według których bibliografię taką sporządzać mają narodowe centrale bibliograficzne³³.

Jednak już dziesięć lat później, podczas prac nad najnowszymi wytycznymi dla bibliografii narodowych opracowywanymi przez IFLA, zauważono, że zmiany, jakie nastąpiły w ostatniej dekadzie, zwłaszcza pojawienie się szerokiego spektrum elektronicznych zasobów informacji, wpłynęły na konieczność powtórnej analizy definicji bibliografii narodowej. Zmieniły się bowiem nie tylko jej postać, zawartość i sposób organizacji pracy nad nią, ale być może także i funkcje, jakie ma ona pełnić w zmieniającym się środowisku technologicznym i społecznym³⁴.

Warto też zwrócić uwagę na zmianę, jaka nastąpiła w definicjach w zakresie przedmiotu bibliografii w ciągu ostatniego sześćdziesięciolecia. Począwszy od definicji, w których wymieniano poszczególne typy dokumentów, jakie miały rejestrować bieżące bibliografie narodowe, przez definicje mówiące ogólnie o dorobku wydawniczym, przeszliśmy do definicji, w której pojawia się jedynie „dokument”. Zmiany dotyczą także postaci tych dokumentów – pierwsze definicje skupiały się wyłącznie na formach drukowanych. Od lat 90. XX w. w obszarze zainteresowań bibliografii narodowych pojawiły się także dokumenty elektroniczne. W najnowszych opracowaniach termin ten został zastąpiony „zasobem”, co

[w:] *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera*, Kraków 1964, s. 100. Koncepcję taką zaproponowała podczas konferencji Alodia Gryczowa, jest ona związana z tradycją polskiej bibliografii narodowej i koncepcją bbn Karola Estreichera.

³² M. Dembowska, op. cit., s. 106–111.

³³ Rekomendacje 4–11 – ICNBS 1998. *Final Recommendations*, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. *Proceedings of the National Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen 2001, s. 118.

³⁴ *National bibliographies in the digital age. Guidance and new directions*, ed. by Maja Žumer, München 2009, s. 13.

ma związek z uwidocznieniem się wpływów nowych technologii na uniwersum bibliografii i koniecznością uwzględniania w nich także elektronicznych postaci dokumentów.

Jedyną wspólną cechą narodowych spisów bibliograficznych pozostały funkcje, jakie miały one spełniać. W odniesieniu do swoich użytkowników bibliografie narodowe dostarczają informacji o dokumentach (o ich istnieniu i zawartości). Odgrywają więc rolę identyfikacyjną w stosunku do zasobów, jakie rejestrują. Zaspokajają w ten sposób potrzeby informacyjne różnego typu: praktyczne, kulturalne, handlowe i naukowe (które intensyfikują się wraz z rozwojem badań naukowych) poprzez dostarczanie informacji o publikacjach.

Bibliografie narodowe stanowią źródło wiedzy o dorobku (historycznym i bieżącym) naukowym i kulturalnym narodu – jak określiła to Barbara Bell: bieżąca bibliografia narodowa jest lustrem, które odzwierciedla kulturalny charakter i aktualne zainteresowania narodu poprzez rejestrowanie jego dorobku. Służy ponadto nie tylko jako zapis historyczny, ale także stanowi swego rodzaju „okno”, przez które inne kraje mogą zajrzeć do danego państwa³⁵, czym przyczynia się do wzajemnego poznawania się kultur różnych narodów³⁶. W specyficznych warunkach bibliografie narodowe mogą też pełnić funkcje polityczne – udokumentowanie dorobku piśmienniczego danego narodu jest jednym z warunków świadczących o jego kulturowej odrębności. Bibliografia narodowa pomagała podtrzymywać kulturalną odrębność m.in. na Łotwie, Litwie i w Estonii w czasach ich przynależności do ZSRR.

Zadaniem bibliografii narodowej jest również działalność praktyczno-bibliotekarska, czyli pomoc w kompletowaniu zbiorów bibliotek, planowaniu nabytków. Rejestrując bieżącą produkcję wydawniczą kraju, bibliografia pełni zadania statystyczne. Stanowi także podstawę do tworzenia wszelkich bibliografii specjalnych (w tym regionalnych) – w znacznym stopniu odciążając ich twórców w poszukiwaniach odpowiednich materiałów (choć należy podkreślić, że w dużej mierze bibliografie specjalne stanowią dzisiaj doskonałe uzupełnienie bibliografii narodowej, w której ze względów finansowych i personalnych rzadko opracowuje się tak szczegółowo całość narodowego piśmiennictwa jak w bibliografiach specjalnych). Z tą funkcją wiążą się też zadania bibliografii wobec edytorstwa naukowego – niejednokrotnie bowiem poszukiwania bibliograficzne pozwalają na zorientowanie się w dorobku piśmienniczym danego pisarza, ustaleniu kolejności i oryginalności wydań jego dzieł.

³⁵ W polskim piśmiennictwie już w 1974 r. H. Hleb-Koszańska pisała: „Bibliografia narodowa jest zwierciadłem kultury danego narodu lub państwa i jej związków z kulturą innych narodów, świadectwem wzajemnego oddziaływania, a tego rodzaju samowiedza przyczynia się wydatnie do kształtowania świadomości narodowej” – H. Hleb-Koszańska, *O bibliografii dla niewtajemniczonych*, Wrocław 1974, s. 39.

³⁶ B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, Alexandria 1986, s. xix.

Rozdział 2

Bibliografia na forum międzynarodowym

Współcześnie ukształtowany system rejestracji i wymiany informacji bibliograficznej jest wynikiem wieloletniej działalności przede wszystkim różnorodnych międzynarodowych organizacji i instytucji. Zainicjowane w ciągu ostatnich dziesięcioleci programy i projekty najlepiej obrazują ogrom pracy, jaką owe organizacje włożyły w usprawnienie współpracy ośrodków bibliograficznych na poziomie międzynarodowym.

2.1. Działania organizacji międzynarodowych (IFLA, UNESCO, ISO, FID)

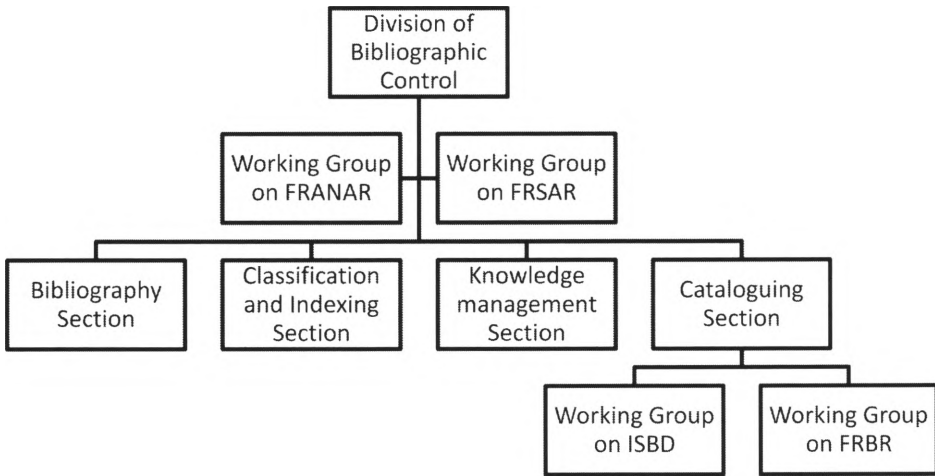
Jedną z najważniejszych takich instytucji jest powstała w 1927 r. Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich – IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions)³⁷, która zrzeszała w 2012 r. 1600 członków z około 150 krajów z całego świata³⁸ (Polska uczestniczy w działaniach IFLA od początku jej powstania). Głównym zadaniem IFLA jest wspomaganie i reprezentowanie interesów bibliotekarzy i pracowników informacji na forum międzynarodowym, rozwijanie międzynarodowych kontaktów i współpracy oraz rozwój praktyki bibliotekarskiej (w tym także bibliograficznej). Federacja realizuje swoje zadania poprzez propagowanie wysokiego standardu usług bibliotecznych i informacyjnych, upowszechnianie korzyści płynących z tych usług oraz udziału za pośrednictwem swoich sekcji, komisji i zespołów w różnych przedsięwzięciach bibliotekarskich i informacyjnych o znaczeniu światowym.

Do połowy 2009 r. prace IFLA realizowane były przez czterdzieści osiem sekcji zgromadzonych w ośmiu działach. Jednym z nich był dział ds. rejestracji bibliograficznej (Division of Bibliographic Control), który skupiał się na zadaniach związanych z tworzeniem, organizacją i wymianą danych bibliograficznych. W jego skład wchodziły cztery sekcje – ds. bibliografii (Bibliography Section), ds. klasyfikacji i indeksowania (Classification and Indexing Section), ds. zarządzania wiedzą (Knowledge Management Section) oraz sekcja

³⁷ Bibliografia prac polskich poświęconych tematyce IFLA za lata 1928–1975 zob.: J. Jaworska, *Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarzy w piśmiennictwie polskim. Bibliografia 1928–1975*, „Prz. Bibl.” R. 45, 1977 z. 1, s. 15–21. Więcej na temat historii powstania IFLA można znaleźć w przedmowie do polskiego wydania książki *Biblioteki w świecie. Długofalowy plan działalności Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich*, Warszawa 1966. W tej samej pozycji opublikowano także bibliografię artykułów dotyczących IFLA zamieszczonych na łamach polskiej prasy w latach 1928–1965 (s. 14–18). Zob. też: H. Więckowska, *Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarzy w 50. roku życia*, „Prz. Bibl.” R. 45, 1977, z. 1, s. 3–14.

³⁸ IFLA, *About IFLA* [online] [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/about>>.

ds. katalogowania (Cataloguing Section), w której działały dwie grupy: pracująca nad ISBD (International Standard Bibliographic Description – międzynarodowymi zasadami opisu bibliograficznego) oraz nad FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records – wymaganiami funkcjonalnymi wobec rekordów bibliograficznych). Ponadto przy zespole ds. rejestracji bibliograficznej dwie grupy robocze pracowały nad modelem funkcjonalności rekordów wzorcowych opisu formalnego FRANAR (Functional Requirements and Numbering of Authority Records) i przedmiotowego FRSAR (Functional Requirements for Subject Authority Records)³⁹ (Rys. 1).

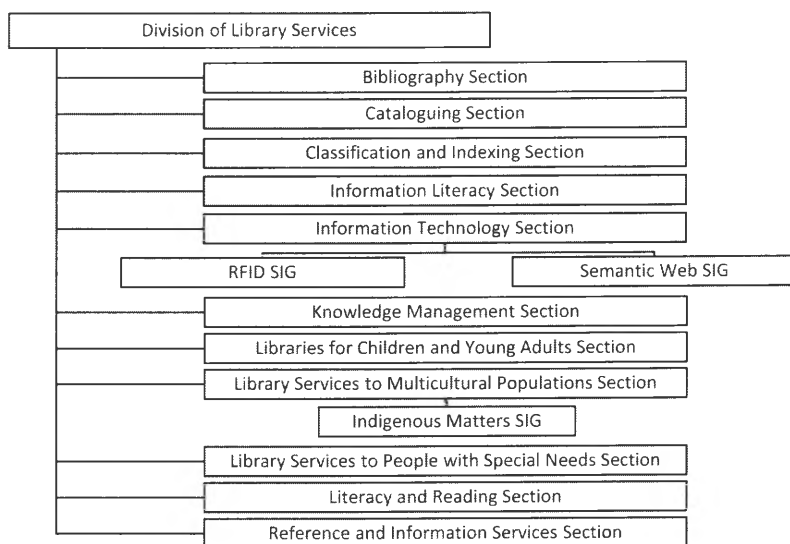
Rys. 1 Schemat działu IFLA ds. rejestracji bibliograficznej do 2009 r. (opracowanie własne)

Od połowy 2009 r. nastąpiły zmiany w strukturze IFLA – liczbę działów zredukowano do pięciu⁴⁰, w których znalazły się czterdzieści cztery sekcje. W każdym dziale powołano też tzw. grupy specjalnego zainteresowania (Special Interest Groups – SIGs). Sekcje wymienione wyżej (ds. bibliografii, katalogowania, klasyfikacji i zarządzania wiedzą) znalazły się, obok siedmiu innych, w dziale usług bibliotecznych (Division of Library

³⁹ Biblioteka Narodowa, *IFLA* [online] [dostęp: 15.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/ifla>> oraz Biblioteka Narodowa, *Zespół rejestracji bibliograficznej* [online] [dostęp: 15.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/ifla/zepol-rejestracji-bibliograficznej>>.

⁴⁰ Powrócono tym samym do mniejszej liczby działów, jaka obowiązywała w IFLA do 2000 r. Liczbę działów zmieniono, ponieważ dotychczasowa struktura okazała się zbyt skomplikowana, uciążliwa administracyjnie, nielogiczna i nie odpowiadała potrzebom przejrzystości i współpracy organizacji – IFLA, *Discussion paper for the PC hearing session on IFLA's professional structure*, [w:] World Library and Information Congress Durban, South Africa, 19 August 2007 – 11:45-13:30 [online] [dostęp: 12.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/070-PC-hearing.pdf>>, s. 4.

Services – zob. Rys. 2), którego głównym zadaniem jest rozwój programu UNIMARC (IFLA UNIMARC Programme)⁴¹.

Rys. 2 Schemat działu IFLA ds. usług bibliotecznych od 2009 r. (opracowanie własne)

Poszczególne sekcje IFLA odpowiedzialne są za problemy składające się na całość informacji bibliograficznej. Sekcja ds. bibliografii promuje standardy i najlepsze rozwiązania w zakresie metod tworzenia, budowy i rozpowszechniania danych bibliograficznych dotyczących narodowej produkcji wydawniczej. Współpracuje ona też z sekcją bibliotek narodowych (National Libraries Section) zlokalizowaną w obrębie działu Typy bibliotek (Division of Library Types). Sekcja ds. katalogowania odpowiedzialna jest za działania dotyczące opracowywania wszelkich typów dokumentów. W ramach jej prac powstają standardy i wytyczne, których celem jest usprawnienie powszechnego dostępu i wymiany informacji bibliograficznych i haseł wzorcowych. Opracowanie rzeczowe oraz umożliwienie dostępu rzeczowego do dokumentów rejestrowanych w katalogach, bibliografiach i innych spisach za pomocą międzynarodowo uzgadnianych rozwiązań stanowi przedmiot zainteresowania sekcji ds. klasyfikowania i indeksowania.

W ciągu prawie dziewięćdziesięciu lat swojej działalności IFLA zainicjowała wiele programów w zakresie usprawnienia międzynarodowej współpracy bibliograficznej. Komitet Zarządzający Programami (The Programme Management Committee) w ramach IFLA koordynował w latach 80. XX w. takie programy węzłowe jak UBC (Universal Bibliographic Control – Powszechna Rejestracja Bibliograficzna), UAP (Universal

⁴¹ *Division of Library Services [online]* [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/library-services>>.

Availability of Publications – Powszechna Dostępność Publikacji, który jest „jakby logicznym ciągiem programu UBC”⁴²) oraz International MARC (Międzynarodowy Format MARC). Wspierającym UBC programem był również wprowadzony przez IFLA w latach 80. XX w. TDF (Transborder Data Flow), który szybko przemianowano na UDT (Universal Dataflow and Telecommunications). Celem programu było wspieranie rozwoju elektronicznego przekazywania danych między bibliotekami, użytkownikami i innymi instytucjami⁴³.

Działania IFLA w zakresie bibliografii skierowane są głównie na tworzenie i upowszechnianie standardów bibliograficznych na świecie. Do takich inicjatyw zaliczyć można m.in. prace prowadzone od lat 70. XX w. w ramach programu UBC nad ujednoczeniem zasad opisu bibliograficznego (ISBD) różnych typów dokumentów czy stworzenie formatu wymiany danych bibliograficznych (UNIMARC), który miał zapewnić kompatybilność pomiędzy poszczególnymi narodowymi odmianami formatu MARC.

Programy te miały na celu doprowadzenie do jak najpełniejszego, najszybszego i najbardziej jednolitego rejestrowania publikowanych dokumentów przez bibliografie narodowe. Głównym celem wszystkich tych przedsięwzięć podjętych w ramach programów UBC oraz UAP było stworzenie systemu, który pozwalałby na swobodny przepływ informacji i ogólnosiwiatowy dostęp do wszystkich dokumentów, poprzez utworzenie w każdym kraju narodowej centrali bibliograficznej, odpowiedzialnej za rejestrację dorobku kulturowego narodu. Wspólna praca wielu ośrodków narodowych składałaby się na międzynarodowy zasób bibliograficzny i międzynarodową sieć wymiany informacji o dokumentach.

Oprócz dorocznych kongresów IFLA organizuje też międzynarodowe konferencje poświęcone m.in. sprawom bibliografii i katalogowania, np. konferencję paryską w 1977 r. czy konferencję w Kopenhadze w 1998 r. oraz konferencje i seminaria robocze problemowe.

Z inicjatywy IFLA doprowadzono do umiędzynarodowienia zasad tworzenia haseł opisu bibliograficznego – osobowych, korporatywnych i tytułowych. IFLA podejmuje też kroki w celu rozwiązania problemów katalogowania dokumentów wielojęzycznych. Zorganizowała specjalne konferencje, spotkania, warsztaty międzynarodowe i seminaria poświęcone tej tematyce w 1986, 1993 i 1995 r.⁴⁴.

W ramach działalności IFLA powstało wiele wytycznych dotyczących bibliografii narodowych (zawarte m.in. w materiałach pokonferencyjnych z 1977 r. *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*⁴⁵ czy najnowsze publikacje *National*

⁴² A. Wysocki, *Powszechna dostępność publikacji (Universal Availability of Publications – UAP)*, „Prz. Bibl.” R. 49, 1981, s. 107.

⁴³ *Zmiany w programie działalności IFLA w latach 1986–1991*, „Prz. Bibl.” R. 56, 1988, s. 110.

⁴⁴ J.D. Byrum Jr., *The emerging global bibliographic network*, „Libr. Resour. Tech. Serv.”, 2000, vol. 44, nr 3, s. 11–120.

⁴⁵ *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, prepared by the IFLA International Office for UBC, Paris 1979.

*bibliographies in the digital age. Guidance and new directions*⁴⁶ oraz *Guidelines for subject access in national bibliographies*⁴⁷).

W ciągu ostatniego półwiecza (od lat 60. XX w.) IFLA prowadzi ścisłą współpracę z UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury), której działalność wpłynęła w równym stopniu na rozwój bibliografii na świecie. Utworzono nawet stały sekretariat odpowiedzialny za współpracę obu organizacji⁴⁸. UNESCO wspólnie z IFLA prowadzi prace nad ISBD, ISBN (International Standard Book Number – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Książki) oraz CIP (Cataloguing in Publication – katalogowanie w trakcie procesu wydawniczego). Obie organizacje prowadziły również wspólnie międzynarodowe Biuro ds. UBC.

UNESCO powstała po II wojnie światowej – 16 listopada 1945 r. Na mocy podpisanego Aktu Konstytucyjnego zrzesza obecnie 195 członków oraz 8 członków stowarzyszonych (Associate Members)⁴⁹. Od początku swojej działalności wspiera biblioteki i inne placówki informacyjne w ich pracach dotyczących rozwoju służb informacyjnych i upowszechniania informacji⁵⁰. Obok IFLA UNESCO organizowało lub współorganizowało w ciągu ostatniego sześćdziesięciolecia liczne konferencje międzynarodowe poświęcone tym zagadnieniom (m.in. w Meksyku w 1947 r., w Paryżu w 1950 r., w Rzymie w 1964 r. i w Paryżu w 1977 r.). Stało się też inicjatorem wielu programów i projektów stworzonych w celu usprawnienia wymiany informacji w skali międzynarodowej (m.in. UNISIST i NATIS).

W 1950 r. w trakcie konferencji paryskiej zorganizowanej przez UNESCO powołano Międzynarodowy Komitet Doradczy ds. Bibliografii (Comité Consultatif International de Bibliographie), który pomógł w utworzeniu placówek bibliograficznych w niektórych krajach nieposiadających własnych bibliografii (m.in. w Brazylii i Turcji)⁵¹.

Departamenty UNESCO przeprowadziły także liczne badania dotyczące kondycji różnego typu bibliografii, m.in. w latach 50. XX w. przebadano międzynarodowe bibliografie specjalne poszczególnych dziedzin nauki. Wyniki tych prac wskazujące na potrzebę unifikacji w zakresie m.in. transliteracji, transkrypcji nazwisk, stosowanej terminologii oraz stworzenia wielojęzycznych słowników zaowocowały współpracą UNESCO z międzynarodową instytucją normalizacyjną ISO (International Organization for Standardization).

⁴⁶ *National bibliographies in the digital age. Guidance and new directions*, München 2009.

⁴⁷ *Guidelines for subject access in national bibliographies*, ed. by Yvonne Jahns, Berlin–Boston 2012.

⁴⁸ *Biblioteki w świecie...*, s. 29.

⁴⁹ UNESCO, *About us [online]* [dostęp: 12.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/>>.

⁵⁰ Ze strony internetowej Sektora Komunikacji i Informacji można również przejść do specjalnego portalu poświęconego informacjom dla bibliotekarzy i użytkowników bibliotek. W portalu zamieszczono linki do stron dotyczących bibliotek na świecie, ich współpracy, szkoleń, linki do międzynarodowych inicjatyw poświęconych automatyzacji, katalogowaniu, prawu autorskiemu itp., linki do bibliografii narodowych i specjalnych, a także wiadomości dotyczących konferencji (m.in. organizowanych przez IFLA) – UNESCO, *UNESCO Libraries Portal [online]* [dostęp: 27.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unesco-ci.org/cgi-bin/portals/libraries/page.cgi?d=1>>.

⁵¹ M. Prokopowicz, *Działalność UNESCO w dziedzinie bibliotekarstwa, bibliografii i dokumentacji 1946–1956*, „Prz. Bibl.” R. 25, 1957, s. 47.

Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (ISO) powstała w 1946 r. z siedzibą w Genewie. Jej poprzednikiem była International Federation of National Standardizing Associations (ISA). ISO koordynuje prace normalizacyjne poszczególnych krajów oraz opracowuje międzynarodowe normy i zalecenia o charakterze ogólnym, które następnie mogą stanowić podstawę do tłumaczenia lub tworzenia norm krajowych.

W ramach ISO od 1947 r. działa Komitet Techniczny ds. Dokumentacji (Technical Committee TC 46 Information and Documentation), który zajmuje się normalizacją międzynarodowych przepisów związanych m.in. z transliteracją alfabetów, terminologią, formatami opisu danych, zasadami kompozycji wydawniczej różnego typu dokumentów, stosowaniem skrótów w opisach bibliograficznych, opisem bibliograficznym itd. Komitet ten zajmował się też wprowadzeniem i rozpowszechnianiem na skalę międzynarodową numeru ISBN.

IFLA, UNESCO oraz ISO współpracowały przez wiele lat z Międzynarodową Federacją Dokumentacji FID (Fédération Internationale d'Information et de Documentation), która również przyczyniła się do ukształtowania współczesnej bibliografii.

Pierwowzorem Międzynarodowej Federacji Dokumentacji i Informacji (FID) był Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny (Institut Internationale de Bibliographie) założony w Brukseli w 1895 r. przez Paula Otleta i Henriego La Fontaine'a. Mimo iż od momentu powstania w 1938 r. stowarzyszenie Fédération Internationale de Documentation wielokrotnie zmieniało swoją nazwę (od 1986 r. funkcjonowało jako Fédération Internationale pour l'Information et de Documentation), nadal znane było pod akronimem FID. Celem federacji były: opracowywanie nowych form współpracy i wymiany międzynarodowej w zakresie badań i rozwoju dokumentacji i informacji naukowej, rozwijanie i organizacja działalności informacyjnej, doskonalenie dostępności źródeł informacyjnych i ich stosowanie, rozwój narzędzi informacji, a także kształcenie i doskonalenie dokumentalistów⁵².

W zakresie bibliografii FID zajmowała się w głównej mierze klasyfikacją materiałów dokumentacyjnych, zwłaszcza Uniwersalną Klasyfikacją Dziesiętną. Była to jedyna placówka posiadająca uprawnienia do autoryzowania nowych wydań tablic UKD, ich zmian i uzupełnień (od 1992 r. prawa te przeszły na międzynarodowe Konsorcjum ds. UKD – UDCC – UDC Consortium⁵³, które do dzisiaj sprawuje też pieczę nad archiwum FID znajdującym się w Bibliotece Królewskiej w Hadze⁵⁴).

Oprócz Centralnego Komitetu ds. Klasyfikacji (FID/CCC – UDC Central Classification Committee) zajmującego się UKD w strukturze FID znalazł się również Komitet Badań Klasyfikacji (FID/CR Classification Research) utworzony w 1946 r., którego obszarem zainteresowania były problemy teorii klasyfikacji i indeksowania, badanie stanu i kierunku

⁵² A. Augustyniak, *Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. Dzieje FID od jego powstania w 1895 r. do rozwiązania w 2000 r.*, „Prz. Bibl.”, 2004, nr 1–2, s. 3–14.

⁵³ Więcej na temat Konsorcjum: *UDC Consortium [online]* [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/>>.

⁵⁴ A. Augustyniak, op. cit., s. 10–14.

rozwoju klasyfikacji w różnych krajach. W strukturze FID znajdował się też Komitet mechanizacji procesów informacji (FID/OM Operational Machine Techniques and Systems), który zajmował się w latach 60. XX w. badaniem możliwości zastosowania rozwiązań technicznych w praktyce oraz przygotowaniem światowego wykazu stosowanych systemów maszynowych⁵⁵.

Mimo długoletniego doświadczenia w pracy nad dokumentacją FID utraciła międzynarodowe znaczenie w pierwszych latach drugiej połowy XX w. głównie ze względu na skupianie się na sprawach wewnętrznych organizacji. W tym czasie powstały inne organizacje wypełniające lukę służb informacyjnych, m.in. UNESCO i ISO. Rola FID wzrosła dopiero pod koniec lat 50. XX w. wraz z opracowaniem długofalowego planu działania organizacji.

FID w czasie swego istnienia stale współpracowała z pozostałymi organizacjami – IFLA, Międzynarodową Radą Archiwów ICA (International Council on Archives), ISO, UNESCO przy organizowaniu konferencji, warsztatów i seminariów. Prowadziła też działalność wydawniczą. Ponadto co dwa lata odbywały się konferencje FID w połączeniu z Międzynarodowymi Kongresami Dokumentacji. W ramach współpracy FID i UNESCO w pierwszej połowie lat 70. XX w. powołano Międzynarodowy System Informacji o Badaniach w Dokumentacji (ISORID – International Information System on Research in Documentation), czyli międzynarodowy rejestr zakończonych, aktualnie prowadzonych i planowanych prac badawczych w zakresie dokumentacji i informacji (system zamknięto w 1989 r.⁵⁶). Ponadto plan UNESCO na lata 1973–1974 przewidywał współpracę z FID nad przygotowaniem schematu klasyfikowania opisów dokumentów z zakresu nauki i techniki pod nazwą Broad System of Ordering (BSO), który umożliwiłby integrację różnych systemów klasyfikacyjnych i tezaurusów⁵⁷. Federacja została oficjalnie rozwiązana w 2002 r., choć praktycznie ze względu na problemy organizacyjne i finansowe przestała funkcjonować już w 2000 r.⁵⁸.

Największym przedsięwzięciem wyżej wymienionych instytucji w zakresie upowszechniania informacji było jednak stworzenie na początku lat 70. XX w. programu UNISIST (United Nations International Scientific Information System – Międzynarodowy System Informacji Naukowej Organizacji Narodów Zjednoczonych), który w swym założeniu miał usprawnić międzynarodową współpracę w tworzeniu światowej sieci wymiany informacji naukowej poprzez koordynację działań narodowych i międzynarodowych.

Specjalnie na potrzeby programu UNISIST postanowiono przeprowadzić gruntowne badania języków informacyjno-wyszukiwawczych (JIW). W warunkach rozwijającej się au-

⁵⁵ *Międzynarodowa Federacja Dokumentacji – FID (Fédération Internationale de Documentation)*, oprac. Ewa Barteczko, „Informator Bibliotekarza i Księgarza”, 1986, s. 138 oraz H. Sawoniak, *Konferencja Międzynarodowej Federacji Dokumentacji*, „Prz. Bibl.” R. 34, 1966, z. 3, s. 215.

⁵⁶ *World Encyclopedia of Library and Information Services*, 3rd ed., Chicago, 1993, s. 386.

⁵⁷ *Program działalności UNESCO w dziedzinie dokumentacji i informacji na lata 1973–1974*, „Prz. Bibl.” R. 41, 1973, s. 524.

⁵⁸ A. Augustyniak, op. cit., s. 12–16.

tomatyzacji w połowie lat 70. XX w. w ramach UNISIST zdecydowano się z jednej strony na opracowanie tablic przejść między różnymi JIW pozwalających na powiązania istniejących już i funkcjonujących języków informacyjnych, a z drugiej strony na opracowaniu zupełnie nowego systemu klasyfikacji (wspomnianego już BSO⁵⁹)⁶⁰.

W opracowywaniu i realizacji programu uczestniczyły też takie organizacje jak: IFLA, FID, ISO, ICA oraz Międzynarodowa Federacja ds. Przetwarzania Danych IFIP (International Federation for Information Processing). Ponadto założenia programu uwzględniane były przez liczne ośrodki informacyjne, m.in. ośrodek informacji w zakresie terminologii w Wiedniu (Infoterm – Centre International d'Information sur la Terminologie), międzynarodowe biuro informacji UNESCO o prawie autorskim, Międzrządowe Biuro Informatyki (Intergovernmental Bureau of Informatics) w Rzymie – opracowujące projekt światowego systemu informacji o informatyce (World Information System on Informatics), a także Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna⁶¹.

W połowie lat 70. XX w. oddział UNESCO – Division of Documentation, Libraries and Archives – Departament Dokumentacji, Bibliotek i Archiwów podjął się (przy współpracy z organizacjami FID, IFLA, ICA, IFIP) realizacji programu NATIS (National Information Systems – Narodowe Systemy Informacyjne). Program ten opracowano w 1974 r. podczas międzynarodowej konferencji poświęconej planowaniu narodowych infrastruktur w obszarze dokumentacji, bibliotek i archiwów⁶². Za podstawową funkcję systemu uznano stworzenie warunków do optymalnego przepływu informacji istotnej dla użytkowników krajowych. NATIS miał obejmować narodowe plany i programy rozwoju służb informacyjnych (bibliotecznych, dokumentacyjnych, archiwalnych). Dotyczyło to także optymalizacji wykorzystania istniejących źródeł informacji, w tym także bibliografii⁶³.

Ogólne założenia NATIS nie różniły się zbyt od założeń UNISIST-u – może jedynie „silniej akcentuje się [w NATIS] obowiązki państw, które winny każdemu obywatelowi zapewnić dostęp do informacji na równi z dostępem do oświaty”⁶⁴, zwracano w nim też uwagę na konieczność zahamowania „u źródła” produkcji archiwaliów poprzez usprawnienie biurokratycznej działalności urzędów. Ważne było także zalecenie, aby nie organizować izolowanych sieci archiwów, bibliotek i ośrodków informacji, lecz stworzyć krajowe, zintegrowane sieci informacyjne⁶⁵.

⁵⁹ Zob. też rozdział 7.3 BSO (Broad System of Ordering).

⁶⁰ H. Chamerska, *UNISIST – program światowego systemu informacji naukowej*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 2, s. 145.

⁶¹ W. Szczęch, *Międzynarodowe programy, sieci i systemy informacji naukowej. Przewodnik*, wyd. 2, Warszawa 1986, s. 20; por. H. Chamerska, op. cit., s. 142–144.

⁶² W. Szczęch, op. cit., s. 21.

⁶³ Ibidem, s. 20–21; por. J. Pelcowa, *Uniwersalna Rejestracja Bibliograficzna (Universal Bibliographic Control – UBC)*, „Prz. Bibl.” R. 44, 1976, z. 2, s. 145.

⁶⁴ H. Chamerska, op. cit., s. 147.

⁶⁵ Ibidem.

Ze względu na podobne cele w 1977 r. program UNISIST połączono z programem NATIS, tworząc Ogólny Program Informacyjny UNESCO – UNESCO PGI, zwany nadal UNISIST⁶⁶, w ramach którego opracowywano zalecenia dotyczące bibliografii narodowych, m.in. *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*⁶⁷.

Jednym z zadań programu UNESCO PGI było podjęcie działań mających na celu ułatwienie międzynarodowej wymiany wydawnictw i ich powszechnej dostępności, a także pomoc w opracowywaniu i stosowaniu norm w działalności informacyjnej, głównie dla zwiększenia efektywności i ułatwienia wymiany informacji na forum międzynarodowym⁶⁸.

W ramach programu UNISIST zaczęto realizować m.in. Międzynarodowy System Informacji o Wydawnictwach Ciągłych (ISDS – International Serials Data System, obecna nazwa ISSN)⁶⁹, stworzono także format wymiany danych na potrzeby środowisk dokumentacyjnych – UNISIST Reference Manual⁷⁰. Ponadto do zadań UNISIST-u należało opracowywanie podręczników dotyczących sporządzania opisów bibliograficznych w postaci czytelnej dla komputerów, a także opracowanie koncepcji sieci informacji o normach ISO oraz stworzenie Międzynarodowego Centrum Informacji Normalizacyjnej w zakresie informacji i dokumentacji naukowej⁷¹.

O zasięgu programu świadczyć może liczba światowych systemów informacji naukowej ONZ stworzonych w ramach programu UNISIST: Międzynarodowy System Informacji Rolniczej (AGRIS – International Information System for the Agricultural Sciences and Technology); Światowa Sieć Bibliotek Rolniczych (AGLINET – Agricultural Libraries Network); Międzynarodowa Sieć Ośrodków Dokumentacji Polityki i Badań nad Komunikowaniem Masowym (COMNET – International Network of Documentation Centres on Communication Research and Policies); Międzynarodowy System Informacji w Zakresie Nauk Społecznych (DARE – Data Retrieval System for Social Science); ISDS; ISORID; Międzynarodowa Sieć Informacji Normalizacyjnej (ISONET – ISO Information Network); Międzynarodowa Sieć Informacji Patentowej (WIPO - World Intellectual Property Organization); Międzynarodowy System Informacji Jądrowej (INIS – International Nuclear Information System)⁷².

Oprócz organizacji międzynarodowych takich jak IFLA, UNESCO, ISO czy FID wprowadzaniem ujednoliceń w zakresie informacji na skalę międzynarodową zajmowały się też organizacje byłych krajów socjalistycznych działające w obszarze informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Tego typu związkiem było Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej (MCINT – Międzynarodowy Centr Nauczno-Technicznej)

⁶⁶ W. Szczęch, op. cit., s. 18.

⁶⁷ *Guidelines for the national bibliographic agency...*

⁶⁸ W. Szczęch, op. cit., s. 21–22.

⁶⁹ Zob. Rozdział 4.1.2. ISDS (International Serials Data System), ISSN (International Standard Serials Number), MARS (Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Registracija Periodičeskich Izdanij).

⁷⁰ Zob. Rozdział 5.2.5. Format UNISIST Reference Manual.

⁷¹ A. Sitarska, *XV Sesja Plenarna ISO/TC 46 (Helsinki, 20–31 maja 1974)*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 2, s. 179.

⁷² *Bibliomaniak* [online] [dostęp: 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://bibliomaniak.w.in-teria.pl/zsiw-egzamin.html>>.

Informacji) z siedzibą w Moskwie. MCINT został powołany na mocy porozumienia podpisanego 27 lutego 1969 r. przez reprezentację Bułgarii, Czechosłowacji, Mongolii, NRD, Polski, Rumunii, Węgier i ZSRR (w czerwcu 1973 r. do centrum przystąpiła także Kuba⁷³).

Do głównych jego zadań należało stworzenie międzynarodowego systemu informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (MSINT – Międzynarodnaja Sistiema Naucznoj i Tiechniczeskoj Informacji) dla krajów członkowskich RWPG (Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej), który miał usprawnić działalność ośrodków informacji w poszczególnych krajach, przyspieszyć proces uzyskiwania informacji i obniżyć koszty jej wytwarzania⁷⁴. MSINT w latach 80. XX w. składał się z siedmiu systemów specjalistycznych (m.in. o pracach naukowo-badawczych, informacji patentowej, tłumaczeniach), z których jeden dostarczał informacji o dokumentach opublikowanych rejestrowanych w bibliografiach narodowych i informacji o wydawnictwach ciągłych ukazujących się w krajach RWPG⁷⁵.

Na system MSINT składały się krajowe systemy informacji naukowej i technicznej (w Polsce było nim SINTO – System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej) oraz ich podsystemy specjalistyczne (branżowe), międzynarodowe centrum informacji naukowej i technicznej oraz inne międzynarodowe organizacje krajów członkowskich RWPG. Do zadań krajowych systemów należało m.in. gromadzenie i przechowywanie dokumentów i danych w zakresie uzgodnionej tematyki i formy, ich bibliograficzne opracowanie oraz obsługa informacyjna użytkowników⁷⁶. MCINT opracowywał własne przepisy (wytyczne) normatywno-techniczne⁷⁷ oraz dokumenty normalizacyjne RWPG z zakresu informacji naukowej.

Oprócz utworzenia systemu MSINT do podstawowych zadań MCINT należały realizacja obsługi informacyjnej krajów członkowskich (przede wszystkim w zakresie problemów kluczowych dla gospodarki narodowej i postępu naukowo-technicznego), publikowanie materiałów informacyjnych i rozpowszechnianie osiągnięć naukowo-technicznych, a także prowadzenie prac naukowo-badawczych w dziedzinie teorii i praktyki informacji naukowej i technicznej⁷⁸.

W latach 70. i 80.⁷⁹ MCINT organizował spotkania ekspertów byłych krajów socjalistycznych ds. bieżących bibliografii narodowych, w których brali udział przedstawiciele bibliotek narodowych (Polskę reprezentowali pracownicy Instytutu Bibliograficznego Biblioteki Narodowej – Krystyna Ramlau-Klekowska, Barbara Karamać i Radosław Cybulski).

⁷³ *Międzynarodowy System Informacji Naukowej i Technicznej Krajów Członkowskich RWPG. Wystawa*, Moskwa 1977, s. [16].

⁷⁴ M.D., *Powołanie Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej*, „Biul. Ośr. Dok. Inf. Nauk. PAN”, 1969, nr 1 (14), s. 169.

⁷⁵ M. Nowacka, *Prace normalizacyjne z zakresu informacji naukowej w Międzynarodowym Centrum Informacji Naukowo-Technicznej*, „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, s. 126 por. *Międzynarodowy System Informacji...*, s. [5, 37].

⁷⁶ *Międzynarodowy System Informacji...*, s. [4, 6].

⁷⁷ Między innymi dotyczące zasad opisu bibliograficznego różnych typów dokumentów, zasad transliteracji alfabetu cyrylicznego na łaciński, formatu wymiany danych bibliograficznych na nośnikach maszynowych, znormalizowanej numeracji dokumentów – zob. M. Nowacka, op. cit., s. 127–129.

⁷⁸ *Międzynarodowy System Informacji...*, s. [16].

⁷⁹ Między innymi w 1974 r. w Lipsku, w 1975 r. w Warszawie, w 1976 r. w Martinie.

W 2011 r. MCINT zrzeszało 22 kraje Europy Środkowej i Wschodniej oraz Azji, a także około 30 firm prywatnych z krajów europejskich i Stanów Zjednoczonych. Działo w obszarze informacji naukowej, technicznej, biznesowej i ekonomicznej. Prowadziło międzynarodową działalność informacyjną, analityczną i konsultingową dla organizacji i instytucji tych krajów, publikowało wydawnictwa informacyjne, podejmowało prace badawcze z zakresu teorii informacji, a tym samym wspierało międzynarodową współpracę naukowo-techniczną oraz rozwój sieci zaawansowanych technologii, tworzenie dziedzinowych baz danych dotyczących m.in. środowiska człowieka, ochrony środowiska, maszyn i urządzeń dla przemysłu spożywczego itp.⁸⁰. Współcześnie MCINT corocznie organizuje też narady specjalistów z zakresu informacji naukowej i technicznej w kolejnych krajach członkowskich (m.in. 22 maja 2006 r. w Krakowie – 15. Międzynarodowe Seminarium z cyklu „Informacja Naukowo-Techniczna w krajach Europy Środkowej i Wschodniej”⁸¹).

I Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów do spraw Narodowych Bibliografii Krajów Socjalistycznych odbyło się w Lipsku w dniach 23–27 kwietnia 1974 r. Omawiano na nim kwestie metodologiczne i organizacyjne bibliografii narodowych, podkreślając rolę bibliografii narodowych w międzynarodowych systemach wymiany informacji oraz w rozwoju nauki i społeczeństwa. Głównymi problemami spotkania były: sprawa doboru i selekcji dokumentów w bieżących bibliografiach narodowych, prawo o egzemplarzu obowiązkowym (eo) (które powinno dotyczyć także dokumentów nieksiążkowych) oraz program CIP. Podczas konferencji poruszano też kwestie wprowadzenia ISBD, ISBN, ISSN, problemy klasyfikacji dokumentów w bieżącej bibliografii narodowej (bbn) i ujednoczenia technologii elektronicznego przetwarzania danych⁸².

W kolejnych latach (Warszawa 1975, Martin 1976) na konferencjach omawiano problemy organizacji i struktury bbn, automatyzacji procesów jej wytwarzania oraz typologii dokumentów⁸³, a także zagadnienia rejestracji poszczególnych typów dokumentów w bieżących bibliografiach narodowych⁸⁴.

⁸⁰ *Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie*, „APID”, 1969, nr 6, s. 35–36; por. Ośrodek Przetwarzania Informacji, *Współpraca naukowa i naukowo-techniczna [OPI] z zagranicą w 2005 r.* [online] [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/budzet_nauki/zalacznik_5_wspolpr_-_miedzyn_.pdf>, s. 19 oraz W. Pawlak, [Odpowiedź na interpelację pana posła Jana Kulasa z 23 października br.] [online] Warszawa 25.11.2008 r. [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/DFA0FAB7-0302-4182-8812-F1F215CFE356/50451/InterpelacjaPanaPoslaJanaKulasa_wspolpracapolskoro.pdf>, s. 11, a także Międzynarodowy Centr Naukowej i Technicznej Informacji, *Obszczajaj informacja* [online] [dostęp: 09.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.icsti.su/portal/rus/aboutus/index.php>>.

⁸¹ Ośrodek Przetwarzania Informacji, *15. Międzynarodowe Seminarium – Kraków, 22 maja 2006 r.* [online], [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://opi4.opi.org.pl/article.202>>.

⁸² R. Cybulski, *Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów do spraw Narodowych Bibliografii Krajów Socjalistycznych (Lipsk, 23–27 IV 1974 r.)*, „Prz. Bibl.” R. 42, 1974, s. 459–461.

⁸³ K. Ramlau-Klekowska, *III Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów Krajów Socjalistycznych na temat Bieżącej Bibliografii Narodowej (Martin 10–15 maja 1976)*, „Prz. Bibl.” R. 45, 1977, z. 2, s. 79–82.

⁸⁴ *Coverage of documents in current national bibliographies*, „International Cataloguing” January/March 1982, s. 5.

W 1995 r. działalność ekspertów byłych krajów socjalistycznych podsumowano następująco: „Rozpadł się także (przez pewien czas ustabilizowany) krąg ekspertów bieżącej bibliografii narodowej krajów socjalistycznych, którzy co dwa lata obowiązkowo spotykali się na naradach. Nie były one może najwyższego lotu, a ich z trudem formułowane jako konkluzje «pamiętne zapiski» – konstruowane zawsze tak, aby były jak najmniej wiążące – nie popchnęły zapewne bibliografii świata na nowe tory. Spotkania te miały jednak walor dla rozwoju bibliografii w każdych warunkach bardzo istotny: formalnego, a zwłaszcza nieformalnego przepływu informacji o udanych lub chybionych próbach podążania za światem, podejmowanych w krajach pod wieloma względami podobnych lub pokrewnych”⁸⁵.

2.2. Działania bibliotek

Wpływ na międzynarodowy system rejestracji i wymiany informacji mają również duże biblioteki naukowe oraz narodowe, które bezpośrednio zajmują się tworzeniem bibliografii narodowych. Jedną z takich placówek jest Biblioteka Kongresu (Library of Congress) Stanów Zjednoczonych.

Założona w 1800 r. w celu obsługi kongresmenów i Kongresu w ciągu ponad dwóch stuleci stała się prekursorem wielu rozwiązań stosowanych dziś w krajach na całym świecie. Wydawany w postaci drukowanej katalog Biblioteki Kongresu (BK) spełniał jednocześnie funkcję narodowej bibliografii retrospektywnej. Na początku XX w. biblioteka zdecydowała się rozsyłać do bibliotek amerykańskich swoje karty katalogowe, aby ułatwić im pracę. Druki zagraniczne zaczęto opracowywać centralnie w USA w drugiej połowie XX w. Pierwszą inicjatywą było wprowadzenie w BK w 1948 r. tzw. planu farmingtońskiego, którego celem była współpraca bibliotek amerykańskich w gromadzeniu zbiorów zagranicznych. W 1966 r. w Stanach Zjednoczonych przyjęto Narodowy Program Gromadzenia Zbiorów i Katalogowania (The National Program for Acquisitions and Cataloging), w ramach którego BK uzyskała uprawnienia do gromadzenia i katalogowania zbiorów zagranicznych w imieniu amerykańskich bibliotek naukowych. BK wykorzystwała przy opracowywaniu literatury obcej system współkatalogowania podzielonego (*shared cataloging*), opierający się na współpracy z zagranicznymi ośrodkami sporządzającymi bibliografie narodowe.

Biblioteka Kongresu poprzez swoje programy i projekty omawiane w dalszej części opracowania w znacznym stopniu przyczynia się do usprawnienia i ułatwienia tworzenia informacji bibliograficznej na poziomie międzynarodowym. Z jej rozwiązań korzystają nie tylko biblioteki amerykańskie, ale też placówki biblioteczne na całym świecie, które posługują się m.in. tłumaczeniami LCSH (Library of Congress Subject Headings – język haśleł przedmiotowych BK), schematem klasyfikacji BK (LCC – Library of Congress Classifica-

⁸⁵ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia współczesnej bibliografii narodowej*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów...*, s. 22.

tion⁸⁶), anglo-amerykańską instrukcją katalogowania AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) czy formatem MARC.

Biblioteka Kongresu jest także inicjatorem programu PCC (Program for Cooperative Cataloging⁸⁷) mającego na celu usprawnienie współpracy przy katalogowaniu zbiorów bibliotek. U podstaw programu leżą idea obniżenia wysokich kosztów tworzenia informacji, (spowodowanych zwłaszcza przez dublowanie prac na całym świecie) oraz wymiana informacji bibliograficznej między sporządzającymi je placówkami.

W grudniu 2006 r. BK powołała specjalną grupę roboczą, która miała zbadać przyszłość rejestracji bibliograficznej. Wyniki prac tej grupy opublikowane zostały 9 stycznia 2008 r. w raporcie *On the record. Report of The Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control*⁸⁸. Dokument ten, obok publikacji IFLA *National bibliographies in the digital age*, ma istotne znaczenie dla przyszłego rozwoju bibliograficznych i katalogowych baz danych.

Drugą biblioteką, która wniosła duży wkład w rozwój bibliografii na arenie międzynarodowej, jest Biblioteka Brytyjska (British Library), utworzona w 1973 r. na mocy *The British Library Act* z 1972 r. Placówka ta jako jedna z pierwszych zaczęła wydawać swoją bibliografię narodową „British National Bibliography” – BNB przy użyciu komputerów (1971 r.), wykorzystywała też system MARC do katalogowania i dostarczania innym brytyjskim bibliotekom opisów bibliograficznych. W 1976 r. przystąpiła do programu CIP (Cataloguing in Publication), wykorzystując rosnącą z roku na rok liczbę współpracujących z nią wydawców. W 1977 r. zaczęła wykorzystywać system MERLIN (Machine Readable Library Information), który służył przede wszystkim do tworzenia bieżącej bibliografii narodowej, opisów zapisanych w formacie MARC, drukowanych i mikrofilmowych katalogów kartkowych oraz dostępu w trybie *online* do zbiorów Biblioteki Brytyjskiej i innych bibliotek na świecie, m.in. Biblioteki Kongresu. Biblioteka Brytyjska stała się nie tylko biblioteką narodową, ale także centrum krajowego systemu informacji bibliotecznej i bibliograficznej oraz centrum wypożyczeń krajowych i międzynarodowych⁸⁹.

W zakresie rozwoju bibliografii narodowych na arenie międzynarodowej Biblioteka Brytyjska współpracuje z BK. Często współpraca ta ma charakter wymiany doświadczeń i dyskusji⁹⁰. Obie biblioteki reprezentowane są również w IFLA, co umożliwia ścisłą współ-

⁸⁶ Informacje na temat klasyfikacji BK dostępne są w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/classweb/>> [dostęp: 22.08.2009].

⁸⁷ Oficjalna strona Programu w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/aba/pcc/>>: [dostęp: 06.11.2012].

⁸⁸ Library of Congress, *On the record. Report of The Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control* [online] [dostęp: 22.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>>.

⁸⁹ Z. Gaca-Dąbrowska, *Biblioteki narodowe na świecie. Główne kierunki rozwoju w przekroju historycznym*, „Prz. Bibl.” R. 1984, s. 275.

⁹⁰ Zob. m.in. odpowiedź Biblioteki Brytyjskiej na raport BK: *Report on the future of bibliographic control. British Library response to the Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control* [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/bl_response_lcwgfbcfinal.pdf>.

pracę pomiędzy wszystkimi instytucjami. Pod koniec lat 70. XX w. w Bibliotece Brytyjskiej zlokalizowano siedzibę Biura ds. UBC. Od 2008 r. Biblioteka Brytyjska była też gospodarzem programu ICADS (IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies).

Zasadami rozwoju bibliografii narodowych zajmuje się również od 1974 r. Konferencja Dyrektorów Bibliotek Narodowych (CDNL – Conference of Directors of National Libraries) powołana w ramach IFLA oraz Konferencja Bibliotekarzy Europejskich Bibliotek Narodowych (CENL – Conference of European National Librarians) – fundacja założona w 1987 r. przez biblioteki narodowe Danii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Luksemburga, Niemiec, Norwegii, Portugalii, Watykanu i Wielkiej Brytanii. W 2012 r. fundacja liczyła 49 członków reprezentujących 46 państw europejskich (Polskę reprezentuje Biblioteka Narodowa)⁹¹.

W 1992 r. CENL uruchomiła program CoBRA (Computerised Bibliographic Record Actions) mający na celu ujednoczenie infrastruktury biblioteczno-informacyjnej w Europie. Program został opracowany na podstawie systemu wyszukiwawczego dla bibliografii narodowych na CD-ROM opracowanego przez trzy narodowe biblioteki europejskie – francuską, niemiecką i brytyjską. Program był finansowany przez Komisję Europejską i w latach 1997–1999 rozwijany jako program CoBRA+ przez zespół złożony z 8 bibliotek narodowych pod kierunkiem Biblioteki Brytyjskiej⁹².

W ramach programu CoBRA CENL rozpoczęła także prace nad stworzeniem narzędzia wielojęzycznego dostępu do dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych w ramach projektu MACS (Multilingual Access to Subjects)⁹³. Ponadto jednym z zadań CENL jest rozwój europejskiej platformy Europeana (dającej dostęp do narodowych zdigitalizowanych kolekcji) dzięki powołaniu i funkcjonowaniu organizacji The European Library⁹⁴.

2.3. Konferencje międzynarodowe i wynikające z nich rekomendacje

Konferencje są formą bezpośredniej współpracy międzynarodowej każdego środowiska naukowego, dlatego wymienione wyżej organizacje i instytucje co kilka lub kilkanaście lat organizują międzynarodowe sympozja poświęcone sprawom bibliografii, podczas których dochodzi do podsumowywania dotychczasowych osiągnięć w tym zakresie i określenia wytycznych dalszego jej rozwoju.

Historycznie rzecz ujmując, jako pierwsza odbyła się w 1895 r. w Brukseli, zorganizowana przez H. La Fontaine'a, P. Otleta i rząd belgijski, Międzynarodowa Konferencja Bi-

⁹¹ CENL, *About CENL* [online] [dostęp: 05.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://web3.nlib.ee/cenl/about.php>>.

⁹² *Biblioteki narodowe Europy*, „Prz. Bibl.” R. 65, 1997, z. 2-3, s. 322.

⁹³ Zob. rozdział 7.4. MACS (Multilingual Access to Subjects).

⁹⁴ The European Library, *Connecting knowledge* [online] [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>>. Europeana dostępna jest w World Wide Web: <<http://www.europeana.eu/portal/>> [dostęp: 24.08.2012].

bliografii (International Conference on Bibliography), podczas której uchwalono wytyczne dotyczące dalszego rozwoju bibliografii – m.in. utworzenia uniwersalnej bibliografii w postaci międzynarodowej kartoteki (*Répertoire Bibliographique Universel*) uporządkowanej według schematu klasyfikacji dziesiętnej. Ponadto jednym z efektów tego spotkania było utworzenie Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego (późniejszy FID) z siedzibą główną w Brukseli. Do wybuchu I wojny światowej zorganizowano jeszcze cztery takie konferencje (w 1897, 1900, 1908 oraz 1910 r.) poświęcone pracom Instytutu⁹⁵.

Następne ważne spotkanie odbyło się w dniach 16–21 sierpnia 1937 r. w Paryżu. Zwolano wówczas Światowy Kongres Dokumentacji Powszechnej (World Congress of Universal Documentation), którego „zadaniem miało być stwierdzenie stanu obecnego dokumentacji poszczególnych krajów i grup fachowych, porównanie celów i metod, wymiana osiągniętych wyników i doświadczeń, ustalenie planu działania na przyszłość oraz linii wytycznych dalszej międzynarodowej współpracy”⁹⁶. Podczas konferencji zadeklarowano potrzebę utworzenia międzynarodowej organizacji – federacji centrów dokumentacji, kongresów i konferencji specjalnych. Już w latach 30. XX w. postulowano ujednoczenie spraw związanych z bibliografią – jednolitości w systemach klasyfikacji bibliograficznej, przepisów katalogowania, znormalizowania krat katalogowych i bibliograficznych. Podczas konferencji zwrócono także uwagę, że postęp prac naukowych zależy w głównej mierze od współpracy bibliotek i centrów dokumentacji (przy założeniu, że centra dokumentacji dostarczają badaczom odpowiednich źródeł, a poprzez ich współpracę z bibliotekami zbiory biblioteczne będą częściej wykorzystywane)⁹⁷.

W listopadzie 1947 r. w Meksyku UNESCO zorganizowało kolejną konferencję, na której międzynarodowe organizacje naukowe wezwane zostały do popierania współpracy poprzez publikowanie periodycznych bibliografii i czasopism informacyjnych. Wynikiem tych wytycznych było powstanie Międzynarodowej Rady Filozofii i Nauk Humanistycznych (International Council for Philosophy and Humanistic Studies), której głównym zadaniem była realizacja współpracy międzynarodowej w zakresie bibliografii⁹⁸.

Następne spotkanie zorganizowało UNESCO w dniach 7–10 listopada 1950 r. (Conference on the Improvement of Bibliographical Services). Celem głównym konferencji było opracowanie projektu rozwoju służby bibliograficznej na szczeblach narodowym i międzynarodowym. Za minimalne uznano ogłaszanie drukiem narodowej bibliografii bieżącej w każdym kraju, a jako następny dezyderat wysunięto tworzenie bibliografii zawartości czasopism. W rekomendacjach

⁹⁵ I.C. Mcilwaine, *Universal Bibliographic Control and the Quest for Universally Acceptable Subject Arrangement*, „Cat. Classif. Quart”, 2010, vol. 48, s. 39; por. W.B. Rayward, *The origins of information science and the International Institute of Bibliography/International Federation for Information and Documentation (FID)* [online] [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://people.lis.illinois.edu/~wrayward/otlet/OriginfoSci.htm>>.

⁹⁶ J. Grycz, *Światowy Kongres Dokumentacji Powszechnej*, „Prz. Bibl.” R. 11, 1937, s. 334.

⁹⁷ Ibidem, s. 334–335.

⁹⁸ J. Grycz, E. Kurdybacha, *Bibliografia w teorii i praktyce oraz wykaz ważniejszych bibliografii i dzieł pomocniczych*, Warszawa 1953, s. 135–136.

pojawił się też zapis o podziale bibliografii narodowych na części składowe (oparte na typologii rejestrowanych dokumentów), zalecenie dotyczące rejestracji materiałów audiowizualnych czy pobieżnie zaznaczony poziom opisu bibliograficznego, forma publikowania bibliografii oraz jej częstotliwość. Zalecano ponadto zorganizowanie w każdym kraju centralnego ośrodka informacji bibliograficznej, najlepiej umiejscowionego w bibliotece narodowej. Jego zadaniem byłaby rejestracja kwerend zagranicznych i międzynarodowych, pośredniczenie w przekazywaniu kwerend odpowiednim instytucjom specjalnym oraz dostarczanie informacji, których nie można byłoby uzyskać z innych źródeł bibliotecznych czy dokumentacyjnych⁹⁹.

Na konferencji tej zgłoszono też wiele innych postulatów, m.in. dotyczących redagowania opisów i układu pozycji w bibliografiach narodowych ogólnych i specjalnych, powołania w każdym kraju narodowego ośrodka planującego i koordynującego prace bibliograficzne, zakładania bibliotek narodowych i ustalenia ich funkcji (w tym ustanowienia prawa o egzemplarzu obowiązkowym) oraz utworzenia specjalnego komitetu do spraw bibliografii, w którym byłyby reprezentowane takie organizacje międzynarodowe jak FID i IFLA¹⁰⁰.

Pięć lat później, w 1955 r., odbył się Międzynarodowy Kongres Bibliotek i Ośrodków Dokumentacji w Brukseli (Congrès International des Bibliothèques et des Centres de Documentation)¹⁰¹, na którym poruszono m.in. kwestię standaryzacji katalogowania (D.W. Bryant stwierdził wówczas, że bardziej praktyczne jest sformułowanie ogólnych zasad katalogowania niż rozwijanie ujednoliconych przepisów katalogowania o międzynarodowym zasięgu¹⁰²), współpracy w tworzeniu katalogów centralnych, organizacji pracy nad bibliografią oraz kwestię współpracy i organizacji sieci ośrodków dokumentacyjnych.

Kolejna Międzynarodowa Konferencja Bibliograficzna odbyła się w dniach 19–22 września 1957 r. w Warszawie¹⁰³. Jej głównym celem było wskazanie metod międzynarodowej współpracy w zakresie narodowej bibliografii retrospektywnej.

Celem Międzynarodowej Konferencji w sprawie Zasad Katalogowania (International Conference on Cataloguing Principles) zorganizowanej w 1961 r. w Paryżu było ujednoczenie zasad opisu bibliograficznego w katalogach i bibliografiach w skali światowej. Opracowane wówczas tzw. Zasady Paryskie (*Paris Principles*) dostosowywano do zasad katalogowania obowiązujących w różnych krajach przez kolejne czterdzieści lat, m.in. w amerykańskich przepisach katalogowania – Anglo-American Cataloguing Rules (AACR)¹⁰⁴ wydanych w 1967 r.¹⁰⁵.

⁹⁹ Ibidem, s. 135–136.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 136.

¹⁰¹ Sprawozdanie z Kongresu: M. Skwarnicki, H. Cirlić, *Międzynarodowy Kongres Bibliotek i Ośrodków Dokumentacyjnych. Bruksela, 11–18 września 1955 r.*, „Prz. Bibl.” R. 23, 1955, s. 221–230.

¹⁰² Ibidem, s. 223.

¹⁰³ Obszerne sprawozdanie z przebiegu tej konferencji przedstawiła H. Hleb-Koszańska w „Przeglądzie Bibliotecznym” R. 25, 1957, z. 4, s. 325–338.

¹⁰⁴ *Anglo-American Cataloging Rules*, prepared by the American Library Association, the Library of Congress, the Library Association and the Canadian Library Association. North American Text, Chicago 1967.

¹⁰⁵ H. Więckowska, *Działalność IFLA i udział Polski w jej pracach*, [w:] *Biblioteki w świecie...*, s. 12; por. *Biblioteki w świecie...*, s. 43.

W dniach 2–11 lutego 1964 r. odbył się w Rzymie Międzynarodowy Kongres Dokumentacji i Informacji Naukowej i Technicznej (International Congress on Documentation and Information in Science and Industry). W jego przygotowaniach wzięły udział m.in. IFLA, UNESCO, FID oraz międzynarodowe stowarzyszenia dziedzinowe. Tematem wystąpień podczas kongresu były sprawy klasyfikacji, definicji i terminologii, a także kwestia metod i środków technicznych stosowanych w działalności dokumentacyjnej i informacyjnej. Kongres wykazał, że rozwój dokumentacji i informacji w latach 60. XX w. był zagadnieniem pierwszorzędnej wagi, a współpraca międzynarodowa i wzajemna wymiana doświadczeń warunkiem koniecznym na tym polu. Zwłaszcza UNESCO i FID miały zająć się organizacją tej współpracy, która miała uwolnić krajowe ośrodki dokumentacji od „zbędnego dublowania opracowań dokumentacyjnych i związanych z tym wydatków”¹⁰⁶.

Podczas Międzynarodowego Spotkania Ekspertów ds. Katalogowania (International Meeting of Cataloguing Experts), które zorganizowała Komisja Katalogowania (Committee on Cataloguing) IFLA w Kopenhadze w 1969 r. przedyskutowano kwestie sporne i osiągnięto porozumienie w sprawach formy oryginalnej tytułu i nazwiska autora, używania alfabetu łaćnińskiego i transliteracji. Przeanalizowano wówczas też 8 instrukcji krajowych, w tym polską, dotyczących opisu katalogowego (z tych ustaleń wyłoniły się później zasady ISBD¹⁰⁷), zastanawiano się nad tzw. „MARC Project” (Project of machine readable cataloguing), czyli nad wykorzystaniem gotowych taśm magnetycznych z zarejestrowanymi opisami katalogowymi dla celów gromadzenia, katalogowania lub udzielania informacji¹⁰⁸.

W 1973 r. w Grenoble odbyła się 39. Sesja Rady Głównej IFLA, poświęcona głównie zagadnieniu światowego systemu informacji bibliograficznej UBC (Universal Bibliographic Control)¹⁰⁹. Tematykę tę kontynuowano w 1977 r. podczas I Międzynarodowego Kongresu nt. Bibliografii Narodowych (International Congress on National Bibliographies), zorganizowanego przez UNESCO przy współpracy IFLA w Paryżu. W trakcie kongresu ustalono, że program UBC ma na celu stworzenie ogólnoświatowego systemu rejestracji i wymiany informacji¹¹⁰. Przyjęte wówczas zalecenia¹¹¹ dotyczyły m.in. takich zagadnień jak: dobór i selekcja materiałów, sposób prezentacji¹¹² i częstotliwość ukazywania się bibliografii narodowych, zawartość opisu bibliograficznego (ISBD), rola bibliografii narodowych i narodo-

¹⁰⁶ W. Stankiewicz, *Międzynarodowy Kongres Dokumentacji i Informacji Naukowej i Technicznej w Rzymie*, „Prz. Bibl.” R. 32, 1964, s. 125–126.

¹⁰⁷ Zob. rozdział 5.1.2. ISBD (International Standard Bibliographic Description).

¹⁰⁸ J. Baumgart, *Sesja Rady Naczelnej IFLA w Kopenhadze w 1969 r.*, „Prz. Bibl.” R. 40, 1972, s. 210–211.

¹⁰⁹ Zob. rozdział 3.1. UBC (Universal Bibliographic Control).

¹¹⁰ *Międzynarodowy Kongres na temat Bibliografii Narodowych*, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, s. 95.

¹¹¹ *Recommendations*, [w:] *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 61–64 [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/image-s/0004/000486/048658eo.pdf>> [dostęp: 08.11.2012].

¹¹² Zob. rozdział 9.1. Zalecenia międzynarodowe dotyczące postaci bibliografii narodowych.

wych central bibliograficznych¹¹³, egzemplarz obowiązkowy¹¹⁴ (eo) jako podstawa opracowania bibliografii narodowej, dystrybucja kart katalogowych, publikacje wydawane przez organizacje międzynarodowe i międzyrządowe, wykorzystanie opisów bibliograficznych w systemach informacyjnych. Rezultatem konferencji paryskiej były dwa istotne dokumenty opracowane pod auspicjami IFLA: *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*¹¹⁵ (omawiające rolę narodowych central bibliograficznych) z 1979 r. i *Manual on bibliographic control*¹¹⁶ z 1983 r. (skupiające się na sprawach organizacyjno-metodycznych bibliografii). Jedną z istotniejszych zmian, jakie nastąpiły w wyniku konferencji, była zmiana definicji bibliografii narodowej, którą określono nie – jak to było wcześniej – jako uporządkowany spis, ale jako zbiór autorytatywnych i kompletnych narodowych opisów bibliograficznych¹¹⁷.

W tym samym roku (1977) odbyło się w Budapeszcie IV Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów Krajów Socjalistycznych ds. Bieżących Bibliografii Narodowych, podczas którego poruszano problematykę realizacji programu UBC (ujednoczenie opisu bibliograficznego i ustalenie jednolitych form nazw autorów – hasła autorskich), egzemplarza obowiązkowego (podstawowe problemy to szybkość dostarczania egzemplarza obowiązkowego do centrali oraz kontrola kompletności nadsyłanych wydawnictw), typologii, doboru i selekcji dokumentów w bibliografiach narodowych, numerów ISBN i ISSN (prawie wszystkie kraje miały problem z wdrożeniem ISBN), a także ISBD (podkreślano konieczność opracowania minimum podstawowych elementów identyfikujących dokument, dyskutowano również nad formą hasła opisu bibliograficznego)¹¹⁸.

Wytyczne i postanowienia zapisane w końcowych raportach konferencyjnych nie-rzadko okazywały się przydatne w krajach, w których dopiero kreowała się bieżąca bibliografia narodowa. Ustanowione bowiem zalecenia dotyczące stworzenia w każdym kraju narodowej centrali bibliograficznej odpowiedzialnej za rejestrację narodowego dorobku wydawniczego stanowiły bardzo dobrą argumentację w rozmowach przeprowadzanych z organami rządowymi¹¹⁹.

Na podstawie wytycznych stworzono od podstaw bibliografie narodowe, m.in. w: Etiopii, Gambii, Kenii, Namibii, Syrii, Jordanii, Tajlandii, Nepalu. Rekomendacje zapisane w postanowieniach pokonferencyjnych wpłynęły również na wprowadzane zmiany w wielu bibliogra-

¹¹³ Zob. rozdział 8.1. Narodowe centrale bibliograficzne.

¹¹⁴ Zob. rozdział 9.6. Egzemplarz obowiązkowy.

¹¹⁵ *Guidelines for the national bibliographic agency...*

¹¹⁶ *Manual on bibliographic control*, comp. by the IFLA International Office for UBC, Paris 1983. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000550/055012eb.pdf>> [dostęp: 08.11.2012].

¹¹⁷ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 4. Zob. też rozdział 1.2. Definicja bibliografii narodowej.

¹¹⁸ H. Kwiatkowska, *IV Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów Krajów Socjalistycznych nt. bieżącej bibliografii narodowej, Budapeszt, 13–17 czerwca 1977*, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, s. 435–438.

¹¹⁹ B. Jover, *The Universal Bibliographic Control (UBC) contribution to the development of national bibliographies*, [w:] *IFLA General Conference 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers*, s. 4.6.

fach narodowych, m.in. irańskiej, japońskiej, Papui-Nowej Gwinei, brazylijskiej, wenezuelskiej, chilijskiej i peruwiańskiej. Dotyczyły one m.in. stosowanego układu bibliografii, opisu bibliograficznego, postaci bibliografii, stosowanych w nich indeksach czy uzupełnienia bibliografii informacjami wprowadzającymi (określenie we Wstępie zakresu i zasięgów spisu)¹²⁰.

Sytuację tę podsumowano w dziesiątą rocznicę Międzynarodowego Kongresu nt. Bibliografii Narodowych. W sierpniu 1987 r. Dział Rejestracji Bibliograficznej IFLA zorganizował podczas Generalnej Konferencji IFLA seminarium na ten temat. W trakcie spotkania przeanalizowano stan bibliografii po wprowadzeniu zasad nakreślonych w trakcie kongresu z 1977 r. i stwierdzono, że przyczyniły się one do rozwoju programu UBC, który wywarł duży wpływ na ukształtowanie bibliografii narodowych na świecie¹²¹.

W listopadzie 1998 r. w Kopenhadze zorganizowano II Międzynarodowy Kongres Służb Bibliograficznych, w trakcie którego zrewidowano postanowienia konferencji z 1977 r. Uznano, że mimo iż są nadal obowiązujące, wymagają pewnych poprawek w związku z rozwojem nowych technologii. Podczas trzydniowego spotkania omawiano m.in. kwestie prawa o egzemplarzu obowiązkowym¹²², międzynarodowych norm bibliograficznych, typów dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych¹²³, form dostępu do bibliografii narodowych¹²⁴ i dystrybucji rekordów, Internetu i dokumentów w sieciach komputerowych oraz kwestię przyszłości drukowanych bibliografii narodowych w kontekście szybkiego rozwoju nowych technologii¹²⁵.

W dniach 20–24 kwietnia 1999 r. w Moskwie Rosyjska Biblioteka Państwowa, Rosyjskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy, Sekcja Katalogowania oraz zespół Programu UBCIM IFLA zorganizowały konferencję na temat międzynarodowych i narodowych przepisów katalogowania, analizując sytuację obecną i tendencje na przyszłość. W trakcie spotkania zaprezentowano międzynarodowe zasady katalogowania, projekty IFLA dotyczące rejestracji wzorcowych danych i metadanych, anglo-amerykańskie zasady katalogowania, katalogowanie zasobów elektronicznych. Analizowano również problemy katalogów wielojęzycznych i międzynarodowej terminologii dotyczącej katalogowania. Przedstawiono nowe tendencje w rosyjskich przepisach katalogowania. W rezultacie dyskusji Sekcja Katalogowania IFLA miała przygotować wielojęzyczny słownik najczęściej używanych terminów z zakresu katalogowania i wykaz zasad przyjętych w ważniejszych przepisach katalogowania¹²⁶.

¹²⁰ Szczegółowo na temat dostosowywania bieżących bibliografii do rekomendacji ICNB wypowiedziała się B. Bell w swoim wystąpieniu podczas 53. Konferencji generalnej IFLA w 1987 r.; B. Bell, *Progress, problems and prospects...*, op. cit., s. 4.7–4.13.

¹²¹ *Międzynarodowe seminarium na temat bibliografii narodowych*, „Prz. Bibl.” R. 56, 1988, s. 272–273.

¹²² Zob. rozdział 9.6. Egzemplarz obowiązkowy.

¹²³ Zob. rozdział 9.4. Zalecenia międzynarodowe dotyczące typów rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych – kryteria selekcji.

¹²⁴ Zob. rozdział 9.1. Zalecenia międzynarodowe dotyczące postaci bibliografii narodowych.

¹²⁵ Zob.: *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings...*

¹²⁶ *Międzynarodowe i narodowe przepisy katalogowania. Sytuacja obecna i tendencje na przyszłość*, „Prz. Bibl.” R. 67, 1999, z. 4, s. 357; Słownik *MuDiCat – Multilingual Dictionary of Cataloguing Terms and Con-*

W trzy lata po konferencji kopenhaskiej, w 2001 r., wydano dwa raporty dotyczące realizacji zaleceń sformułowanych w 1998 r.: *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations*¹²⁷ Barbary Bell i Anne Hasund Langballe oraz *Changes in National Bibliographies 1996–2001*¹²⁸ autorstwa Unni Knutsen.

W rozwoju bibliografii narodowych istotną rolę odgrywają działania podejmowane nadal przez IFLA, UNESCO oraz BK. Pod koniec pierwszej dekady XXI w. zarówno IFLA, jak i BK przygotowały opracowania dotyczące przyszłości rejestracji bibliograficznej: *On the record. Report of the Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control*¹²⁹ stworzony przez BK oraz *Guidelines for national bibliographies in the electronic age*¹³⁰ opracowane przez zespół IFLA.

Analiza działalności zarówno poszczególnych organizacji międzynarodowych (IFLA, UNESCO, ISO, FID), narodowych (BK, Biblioteka Brytyjska), jak i powoływanych przez nie w trakcie ostatnich 120 lat inicjatyw w postaci programów, projektów i organizowanych konferencji wskazuje na ich ogromny wpływ na ukształtowanie się współczesnej informacji bibliograficznej. Dzięki podjętej międzynarodowej współpracy doszło do ujednoczenia i znormalizowania zasad katalogowania, zawartości i postaci bieżących bibliografii narodowych, roli narodowych central bibliograficznych, roli egzemplarza obowiązkowego w tworzeniu bbn.

Powstanie organizacji międzynarodowych i ich działania koordynujące poszczególne inicjatywy przyczyniły się do unifikacji informacji bibliograficznej w skali globalnej. Pozwoliły na wymianę danych i tym samym na uproszczenie działalności poszczególnych jednostek odpowiedzialnych za tworzenie informacji bibliograficznej na całym świecie.

Niewątpliwie na kształt dzisiejszego uniwersum bibliograficznego wpływ miała koncepcja XVI-wiecznych spisów uniwersalnych, która ewoluowała wraz ze zmieniającymi się warunkami technologicznymi i społecznymi. Pojawienie się katalogów i bibliografii kartkowych przyczyniło się do powstania pod koniec XIX w. w Brukseli wizji stworzenia międzynarodowej kartoteki piśmiennictwa światowego, P. Otleta i H. La Fontaine'a. Taśmy magnetyczne, komputery, a także wykładniczo rosnąca liczba publikacji i zmieniające się potrzeby użytkowników sprawiły, że idea jednej kartoteki uniwersalnej rozwinęła się

cepts można pobrać w formacie DOC ze strony IFLA: <<http://www.ifla.org/publications/multilingual-dictionary-of-cataloguing-terms-and-concepts-muldicat>>.

¹²⁷ Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>>.

¹²⁸ Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>>.

¹²⁹ Library of Congress, *On the record*...

¹³⁰ W 2008 r. IFLA opublikowała wstępną wersję dokumentu: *Guidelines for national bibliographies in the electronic age* [online] ed. by Maja Žumer, 2008 [dostęp: 20.05.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifap.ru/pr/2008/n080616b.pdf>>, po konsultacjach na forum międzynarodowym wersję ostateczną wytycznych opublikowano w 2009 r.: *National bibliographies in the digital age*...

w kierunku tworzenia systemu bibliografii narodowych, składających się na światowy rejestr bibliograficzny. Tę ideę rozpowszechniono w drugiej połowie XX w. w postaci kompleksowego programu Powszechnej Rejestracji Bibliograficznej – Universal Bibliographic Control (UBC).

Rozdział 3

Program Powszechnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control) i programy pokrewne

Idea zarejestrowania całości ukazującego się na świecie piśmiennictwa w ramach jednego źródła informacji nie jest nowa. Bibliografie uniwersalne, m.in. K. Gesnera (XVI w.) oraz T. Georgiego (XVIII w.), potwierdzają tę tezę. Pierwsze koncepcje zakładały stworzenie spisu bibliograficznego w postaci wielotomowych publikacji. Ponieważ jednak wynalazek druku szybko się upowszechniał, a tym samym następował szybki wzrost produkcji wydawniczej, pod koniec XIX w. P. Otlet i H. La Fontaine zaproponowali inne rozwiązanie. Tworząc Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny w Brukseli, rozpoczęli prace nad międzynarodową kartoteką światowego piśmiennictwa naukowego. Postać ta rozwiązywała jeden z zasadniczych problemów bibliografii – pozwalała bowiem na bieżące uzupełnianie informacji o kolejnych wydawnictwach, a tym samym na jej systematyczną aktualizację. W latach 30. XX w. liczba kart katalogowych w bibliografii sięgnęła niemal 16 mln (bibliografia stała się właściwie niemożliwa w obsłudze). Mimo to jeszcze w latach 40. XX w., kiedy ustanawiano program UNESCO, brano pod uwagę możliwość utworzenia międzynarodowego centrum bibliograficznego, mającego koordynować wszystkie zadania bibliograficzne i biblioteczne. Już jednak w latach 50. XX w. zauważono, że centralizacja zadań w obrębie jednej instytucji stanie się bardzo trudna w realizacji¹³¹.

Mimo iż koncepcje decentralizacji bibliografii uniwersalnej pojawiły się już wcześniej, prawdziwy przełom dotyczący idei stworzenia bibliografii uniwersalnej nastąpił w latach 60. i 70. XX w. i związany był z jednej strony ze zmianami, jakie nastąpiły w środowiskach naukowym, edukacyjnym i kulturowym (wzrost liczby publikacji i użytkowników bibliotek, a także zapotrzebowania na informację), z drugiej zaś z zainicjowaniem w Stanach Zjednoczonych współpracy ośrodków bibliograficznych z całego świata przy katalogowaniu zbiorów bibliotecznych (Shared Cataloging Program), dodatkowym czynnikiem było zbudowanie komputerów i ich zastosowanie w pracach bibliotecznych i bibliograficznych (automatyzację narodowej bibliografii niemieckiej *Deutsche Bibliographie* rozpoczęto w 1961 r., brytyjskiej *The British National Bibliography* w 1971 r.). Ponadto w latach 70. XX w. pojawiły się pierwsze inicjatywy w tworzeniu międzynarodowych systemów informacji specjalistycznej – INIS, AGRIS oraz UNISIST, w ramach których wykorzystywano międzynarodowe formaty danych¹³².

¹³¹ D. Anderson, *UBC. A survey of Universal Bibliographic Control*, London 1982, s. 1; por. W.B. Rayward, op. cit.

¹³² D. Anderson, *UBC. A survey...*, s. 7.

Spośród wymienionych wcześniej programów zapoczątkowanych przez IFLA i UNESCO, szczególnie jeden zasługuje w tym kontekście na bliższą analizę. Dotyczy on bowiem bezpośrednio koncepcji uniwersalnej rejestracji bibliograficznej, czyli stworzenia formy „kontrolni nad zapisanymi i opublikowanymi opisami”¹³³. Ponieważ idea tworzenia bibliografii uniwersalnej w postaci jednej publikacji czy jednej kartoteki w obrębie jednej organizacji okazała się niemożliwa, w połowie XX w. zaproponowano nową koncepcję – utworzenia pewnego rodzaju sieci bibliografii narodowych, które składałyby się na system bibliografii uniwersalnej. Podstawą tej idei była więc decentralizacja systemu. Przyjmowane jednak wtedy kryteria doboru materiałów do bibliografii narodowych, zasady ich selekcji, sposoby opisywania dokumentów i ich opracowywania rzeczowego znacznie odbiegały od siebie w różnych krajach. By koncepcja rejestracji uniwersalnej mogła się urzeczywistnić, należało doprowadzić do ujednoczenia zasad sporządzania bieżących bibliografii narodowych w skali międzynarodowej. Zasadniczą rolę w realizacji tego założenia odegrały IFLA i jej program Powszechnej Rejestracji Bibliograficznej (Universal Bibliographic Control – UBC).

3.1. UBC (Universal Bibliographic Control)

UBC to międzynarodowy program bibliograficzny, którego głównym zamierzeniem było przeprowadzenie wielu działań mających na celu stworzenie podstaw dla rejestracji bibliograficznej w każdym kraju, niezależnie od poziomu jego rozwoju technologicznego, a także podstaw do wymiany tej informacji na gruncie międzynarodowym. Program musiał więc opierać się na dość elastycznych ramach funkcjonowania, tak by z jego efektów mogły korzystać zarówno kraje wysoko rozwinięte, które przeważnie miały już ukształtowaną politykę rejestracji bibliograficznej, jak i kraje, które dopiero ją rozwijały oraz te bez żadnych uregulowanych podstaw do tworzenia jakiegokolwiek bibliografii narodowej¹³⁴. Program został bowiem zainicjowany w czasach, kiedy w wielu krajach dopiero powstawała bieżąca bibliografia narodowa, czyli na przełomie lat 60. i 70. XX w.¹³⁵.

Dokładną datę rozpoczęcia programu trudno ustalić ze względu na inicjatywy podejmowane na gruncie międzynarodowym przez UNESCO, IFLA i inne międzynarodowe organizacje, zanim zaczęto oficjalnie posługiwać się nazwą UBC. Najważniejszym przedsięwzięciem było uruchomienie w połowie lat 60. XX w. Shared Cataloging Program przez Bibliotekę Kongresu, który zapoczątkował współpracę kilkunastu narodowych ośrodków bibliograficznych, a także zorganizowanie międzynarodowej konferencji w Paryżu w 1950 r.

¹³³ W oryginale: „mastery over written and published records” – D. Anderson, *UBC. A survey...*, s. 1.

¹³⁴ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control. A long term policy. A plan for action*, Pullach, München 1974, s. 19.

¹³⁵ W pierwszej połowie lat 60. XX w. funkcjonowały na świecie 53 bibliografie narodowe, w latach 1970–1974 było ich już 194 – M. Beaudiquez, *Bibliographical services throughout the World 1970–1974*, Paris 1977), s. 30; cyt. za: I.C. McIlwaine, op. cit., s. 38.

Ponadto na forum międzynarodowym mówiono już o konieczności ujednoczenia zasad opisu bibliograficznego. Do spopularyzowania programu w latach 70. XX w. przyczynił się w dużej mierze Herman Liebaers, ówczesny przewodniczący IFLA, oraz 39. Sesja Rady Głównej IFLA zorganizowana w Grenoble w 1973 r., którą w całości poświęcono zagadnieniom związanym z realizacją programu¹³⁶.

Nie bez znaczenia dla stworzenia programu okazało się też sympozjum zorganizowane w 1958 r. w Wiedniu, poświęcone bibliotekom narodowym (Vienna Symposium of National Libraries), na którym określono ramy i funkcje bibliotek narodowych jako instrumentów promujących rejestrację bibliograficzną. Niemal 20 lat później podczas kongresu paryskiego w 1977 r. zdefiniowano, w jaki sposób instrument ten ma funkcjonować, by przyczynił się do rozwoju narodowej i międzynarodowej rejestracji bibliograficznej.

Plan działania programu zakładał przede wszystkim realizację podstawowych wymagań stawianych odpowiednim instytucjom na poziomie narodowym i międzynarodowym. We wszystkich krajach należało bowiem zapewnić formalno-prawne warunki do zarejestrowania każdej nowo ukazującej się publikacji (np. w postaci ustawodawstwa o egzemplarzu obowiązkowym) oraz ustanowić odpowiednią instytucję, która podjęłaby się tego zadania, czyli narodową centralę bibliograficzną (NCB). Utworzone w każdym kraju centrale miały spełniać pięć podstawowych zadań: 1) opracowywać autorytatywne opisy bibliograficzne dla każdej publikacji wydanej w kraju, 2) publikować je w regularnie ukazującej się bibliografii narodowej, 3) wytwarzać opisy w międzynarodowo zaakceptowanym formacie (kart katalogowych, taśm magnetycznych lub innym), 4) rozpowszechniać w kraju tego typu opisy otrzymywane z innych NCB oraz (jeśli będzie taka możliwość) 5) opracować retrospektywną bibliografię narodową. W odniesieniu do rejestrowanych w bibliografiach materiałów program UBC zakładał uwzględnianie także materiałów nieksiążkowych, czyli mikroform, filmów, taśm magnetycznych, ponieważ zapotrzebowanie na informację o nich zaczęli zgłaszać użytkownicy bibliotek. Na gruncie międzynarodowym natomiast należało zapewnić integrację poszczególnych NCB i upewnić się, że każda z nich odpowiedzialna jest za tworzenie własnych autorytatywnych opisów bibliograficznych oraz że są one przygotowywane zgodnie z międzynarodowymi standardami (w zakresie budowy opisu i jego postaci fizycznej)¹³⁷.

UBC przewidywany był od początku jako strategia długoterminowa – upowszechnienie założeń programu miało następować wraz z realizacją kolejnych projektów i założeń¹³⁸. Program zakładał bowiem stworzenie międzynarodowych standardów dotyczą-

¹³⁶ Bezpośrednim impulsem do poświęcenia tej konferencji problematyce UBC było wysunięcie takiej propozycji przez Franza Geoga Kaltwassera (ówczesnego dyrektora Bayerische Staatsbibliothek w Monachium). Pomysł ten narodził się w wyniku rekomendacji stworzonych dla IFLA podczas międzynarodowego spotkania ekspertów ds. katalogowania (International Meeting on Cataloguing Experts) zorganizowanego w Kopenhadze w 1969 r. oraz seminarium UNESCO Seminar on Electronic Data Processing in Libraries (Regensburg 1970) – I.C. McIlwaine, op. cit., s. 37.

¹³⁷ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 11–13.

¹³⁸ Ibidem, s. 49.

cych zawartości opisów bibliograficznych, zasad tworzenia i doboru haseł, identyfikacji dokumentów, opracowania rzeczowego, transliteracji oraz układu opisów i ich postaci fizycznej (postaci bibliografii narodowej, kart katalogowych oraz rekordów zapisanych w postaci elektronicznej).

Wraz z powstaniem programu utworzono w 1974 r. w Londynie Międzynarodowe Biuro UBC (International Office for UBC) działające przy Prezydium IFLA, którego kierownictwo objęła Dorothy Anderson. Podkreślała ona wówczas, że dla realizacji UBC potrzebne jest dostosowanie przepisów katalogowych do potrzeb opracowania komputerowego, jednolitego w skali międzynarodowej¹³⁹. W wyniku prac prowadzonych przez Biuro UBC opracowano m.in. normy dotyczące międzynarodowego opisu bibliograficznego (International Standard Bibliographic Description – ISBD) dla różnego typu dokumentów (m.in. dotyczących książek, wydawnictw ciągłych, materiałów kartograficznych). Już w latach 70. XX w. przy ich planowaniu zakładano, że będą one miały charakter wskazówek międzynarodowych, a nie ścisłych reguł. Tworzone bowiem w każdym kraju przepisy katalogowania dostosowane były do specyficznych na danym terenie warunków kulturowych, językowych, piśmienniczych i potrzeb użytkowników krajowych. Stworzone na potrzeby UBC wytyczne miały jednocześnie pozwolić na podtrzymanie tej odrębności i sprawić, by ich ujednoczenie pozwoliło na międzynarodową wymianę informacji bibliograficznej¹⁴⁰.

Program od początku wspierany był przez UNESCO, które w latach 70. XX w. podjęło wiele inicjatyw służących stworzeniu bibliografii narodowych w różnych krajach na świecie. Przyczyniło się także do rozwoju programu poprzez wsparcie finansowe oraz realizację programu UNESCO PGI. W popularyzowaniu programu znaczącą rolę oprócz IFLA odegrały też ISO (zwłaszcza poprzez prace i normy tworzone przez Komitet Techniczny 46 – ISO/TC 46). Niewątpliwie do rozwoju programu przyczyniły się również działania poszczególnych komitetów IFLA, m.in. bibliograficznego (zbierał on informacje o bibliografiach narodowych), katalogowania (który zmierzał do ustanowienia międzynarodowych standardów), a także komitetów mechanizacji oraz standardów i statystyk¹⁴¹.

Uniwersalna rejestracja bibliograficzna zakłada współistnienie w każdym kraju trzech komponentów: narodowej centrali bibliograficznej, ustawodawstwa o egzemplarzu obowiązkowym oraz bibliografii narodowej. Pierwszy z nich wiązał się z nową tendencją w latach 70. XX w., mianowicie koncentrowania narodowej aktywności w zakresie bibliografii w obrębie jednej instytucji zlokalizowanej najczęściej w bibliotece narodowej. Każda NCB miała za zadanie opracowywanie bieżącej bibliografii narodowej informując jednocześnie o zakresie oraz stosowanych zasadach selekcji dokumentów. Jednym z założeń programu było też stworzenie wzorcowej ustawy o egzemplarzu obowiązkowym. Odpowiednie ustalenia prawne miały zagwarantować podstawę do tworzenia trzeciego obowiązko-

¹³⁹ I. Morsztynkiewiczowa, W. Stankiewicz, 40. Sesja Rady Głównej IFLA (Waszyngton, 17–23 listopada 1974), „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 4, s. 349.

¹⁴⁰ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 29.

¹⁴¹ D. Anderson, *UBC. A survey...*, s. 8–9; por. D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 16–17.

wego elementu rejestracji uniwersalnej – bibliografii narodowej, która miała ukazywać się regularnie, jak najszybciej w stosunku do daty opublikowania rejestrowanych w niej dokumentów – zwrócono tutaj uwagę na programy katalogowania w trakcie procesu wydawniczego (Cataloguing in Publication – CIP), w ramach których w niektórych krajach rejestrowano wydawnictwa, zanim zostały one opublikowane. Zaangażowanie się NCB we wprowadzenie w kraju tego typu programu miało znacznie przyspieszać czas rejestracji opublikowanych dokumentów w bieżących bibliografiach narodowych.

Jednym z założeń programu UBC była również ekonomizacja prac bibliograficznych. Każdy dokument miał być zidentyfikowany i opracowany jednorazowo we właściwej narodowej centrali bibliograficznej zgodnie z międzynarodowymi standardami, a następnie jego opis miał być jak najszybciej udostępniony na różnego typu nośnikach (w tym wykorzystujących elektroniczne przetwarzanie danych), również akceptowanych na międzynarodowym gruncie, wszystkim innym użytkownikom informacji, co miało zapobiec dublowaniu prac.

Dla realizacji założeń programu istotny okazał się także międzynarodowy system informacji o wydawnictwach ciągłych (ISDS) stworzony w ramach programu UNISIST. System ten początkowo miał obejmować jedynie wydawnictwa naukowe, ale szybko uwzględniono w nim też wszystkie inne typy czasopism. Jednym z zadań ISDS było utworzenie międzynarodowego rejestru wydawnictw ciągłych, w ramach którego każdemu tytułowi zaczęto przyznawać znormalizowany międzynarodowy numer ISSN (International Standard Serial Number). Podobnie jak w przypadku numeru ISBN (International Standard Book Number) przeznaczonego dla wydawnictw zwartych, numer ISSN ułatwia rejestrację i kontrolę bibliograficzną oraz wymianę informacji bibliograficznej na poziomie światowym. Wszystkie systemy numeracji dokumentów pozwalają bowiem na jednoznaczną identyfikację wydawnictw oraz ich wydawców, ułatwiając szybkie wyszukanie informacji o nich. Stanowią tym samym część międzynarodowego systemu komunikacji UBC¹⁴².

Problemem, z jakim zmagano się w trakcie realizacji programu UBC, była kwestia opracowania rzeczowego zbiorów. W latach 70. XX w. zastanawiano się nad możliwością stworzenia międzynarodowego standardu opisu rzeczowego. W odróżnieniu od opisu formalnego opis rzeczowy nie poddaje się łatwo standaryzacji. Mimo zalecenia wykorzystywania w bibliografiach narodowych klasyfikacji o zasięgu międzynarodowym nadal nie potrafią wskazać jednego schematu, który miałby obowiązywać na całym świecie. Podawano wówczas jako przykłady UKD, KDD, klasyfikację UNESCO, które ze względu na notację cyfrową lub alfanumeryczną miały największe szanse na przekształcenie się w schematy o międzynarodowym zasięgu.

Ponieważ założenia programu UBC odnosiły się właściwie wyłącznie do bieżących bibliografii narodowych, w latach 80. XX w. przeprowadzono badania mające sprawdzić, w jakim stopniu mogą mieć one zastosowanie także przy tworzeniu bibliografii retrospek-

¹⁴² D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 67–68.

tywnej. W swoim artykule M. Beaudiquez zauważyła, że funkcjonująca wówczas definicja bibliografii narodowej – terytorialna lista oparta na eo wydawnictw zwartych, ciągłych, uwzględniająca też publikacje urzędowe i tworzona zgodnie z międzynarodowymi standardami – nie może być wykorzystana przy tworzeniu bibliografii retrospektywnej, w określeniu której sprawą zasadniczą są data, czas powstania kompletnej bieżącej bibliografii narodowej w każdym kraju, a także ustalona data wydania pierwszej książki drukiem na terenie kraju. Należy zauważyć, że granice krajów zmieniały się w czasie i nie zawsze odpowiadają dzisiejszemu ich ukształtowaniu, a pierwotnym i podstawowym zadaniem bibliografii retrospektywnej jest identyfikacja wszystkich tytułów produkcji narodowej, niekoniecznie związanej z terytorium danego państwa¹⁴³. Między innymi dlatego program UBC skupiał się przede wszystkim na stworzeniu sieci bieżących bibliografii narodowych, w których jasno byłyby określone zasady doboru dokumentów (m.in. zasięg terytorialny, który miał być ograniczony do minimum jednego państwa, a każda bibliografia narodowa powinna rejestrować wszystkie publikacje wychodzące na tym terytorium). Choć oczywiście wspomniano w trakcie jego realizacji również o konieczności jej uzupełnienia bibliografią retrospektywną, tak by stworzyć kompletną bibliografię uniwersalną.

W ramach programu UBC poruszano również problematykę zawartości rekordów bibliograficznych. Zwrócono uwagę, że oprócz podstawowych bibliograficznych informacji powinny one zawierać także dane o języku dokumentu i przeznaczeniu czytelniczym. Informacje te miały być podawane w rekordach w postaci kodów, nad którymi w latach 70. XX w. pracowały komitety techniczne ISO TC/37 oraz ISO TC/46. Dodatkowo zwrócono uwagę nie tylko na zawartość rekordów, ale też na ich postać. Już na początku realizacji programu UBC podkreślano, że należy utworzyć standardową strukturę rekordu i akceptowane międzynarodowo etykiety poszczególnych elementów pojawiających się w rekordzie. Miało to zapewnić szybką wymianę informacji między różnymi zautomatyzowanymi systemami bibliotecznymi i między narodowymi centralami bibliograficznymi oraz wielokrotne wykorzystywanie rekordów bez konieczności wprowadzania w nich większych zmian¹⁴⁴. Prace te wpłynęły na powstanie formatów wymiany i zapisu danych bibliograficznych (m.in. UNIMARC) oraz standardów ich dotyczących (m.in. norma ISO 2709).

Ekonomizacja prac bibliograficznych polegała według programu UBC również na dzieleniu się doświadczeniami. Wymiana informacji o rozpoczętych i przeprowadzanych przedsięwzięciach bibliograficznych w okresie wprowadzania technologii komputerowej do działalności bibliotecznej była kluczowa dla ograniczenia kosztów i powielania błędów przez kolejne ośrodki bibliograficzne. Między innymi dlatego stworzono normę ISO 2709, która miała zapewnić kompatybilność wszystkich tworzonych formatów wymiany i przechowywania danych.

¹⁴³ Beaudiquez M., *Retrospective national bibliographies in the context of UBC*, „IFLA Journal”, 1983, vol. 9, nr 4, s. 309–310.

¹⁴⁴ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 71–78.

3.2. IMP (International MARC Programme)

Wraz z opracowaniem formatu MARC¹⁴⁵ oraz pojawianiem się jego narodowych odpowiedników powstała również (z inicjatywy CDNL) sieć skupiająca grupę organizacji działających na obszarach krajów, które brały udział w wymianie danych bibliograficznych w postaci elektronicznej. Grupę tę, składającą się z przedstawicieli: Afryki Południowej, Australii, Belgii, Danii, Kanady, Hiszpanii, Holandii, Francji, RFN, Szwecji, USA, Wielkiej Brytanii i Włoch nazwano International MARC Network¹⁴⁶. W połowie lat 70. XX w. na zlecenie komitetu kierującego siecią – International MARC Network Study Steering Committee – przeprowadzono badania mające na celu określenie warunków funkcjonowania tej sieci oraz stworzenia formatu wymiany danych, który działałby jako format przejściowy między poszczególnymi formatami narodowymi. Wyniki tych badań opublikowano w raporcie *International MARC Network. A study for an international bibliographic data network*¹⁴⁷. Wymieniono w nim m.in. konieczność ujednoczenia opisu formalnego dokumentów, doboru haseł, opracowania rzeczowego, a także wykorzystania międzynarodowych systemów numeracji dokumentów oraz programu CIP w tworzeniu danych bibliograficznych. Ponadto zakładano, że sieć miała składać się z powiązanych ze sobą danych tworzonych w każdym kraju na podstawie całego narodowego rynku wydawniczego (nie tylko materiałów książkowych)¹⁴⁸.

W połowie lat 70. XX w. w wyniku prac sieci MARC stworzony został format UNIMARC. Jego funkcjonalność testowano w narodowych centralach bibliograficznych w 1981 r. Testy te wykazały, że niezbędne jest opracowanie instrukcji interpretacji formatu, tak by był on wykorzystywany i rozumiany w jednolity sposób przez każdą NCB. Prace te miały być prowadzone w Deutsche Bibliothek w ramach planowanego International MARC Programme (IMP), który oficjalnie uruchomiono dopiero w 1983 r. Jednak jeszcze przed jego ustanowieniem Biblioteka Kongresu i Biblioteka Brytyjska zdecydowały o wymianie taśm magnetycznych z zapisanymi na nich danymi bibliograficznymi w formacie MARC. Ponieważ prace nad wytycznymi dotyczącymi UNIMARC rozpoczęto w tym samym czasie i do ich opracowania zatrudniono specjalistów tworzących wcześniej międzynarodowy format wymiany danych UNISIST Reference Manual (stworzony na potrzeby programu UNISIST), nowy podręcznik gotowy był już w 1983 r.¹⁴⁹.

W 1983 r. gospodarzami programu IMP zostały Biblioteka Brytyjska oraz Biblioteka Niemiecka (Deutsche Bibliothek) we Frankfurcie. W tym samym roku w ramach programu

¹⁴⁵ Zob. rozdział Rozdział 6. Format opisu i wymiany danych.

¹⁴⁶ E. Gredley, A. Hopkinson, *Exchanging bibliographical data. MARC and other international formats*, Ottawa–London–Chicago 1990, s. 167.

¹⁴⁷ A.J. Wells, *The International MARC Network. A study for an international bibliographic data network*, London 1977.

¹⁴⁸ E. Gredley, A. Hopkinson, op. cit., s. 169–170; por. H.E.A. Clement, *International MARC Programme*, „*IFLA Journal*”, 1986, vol. 12, nr 4, s. 296.

¹⁴⁹ E. Gredley, A. Hopkinson, op. cit., s. 180–182.

zaczęto wydawać biuletyn „IMP Newsletter”. Opublikowano także raport dotyczący systemów bibliografii narodowych *International guide to MARC database and services*¹⁵⁰ oraz kilka innych publikacji, m.in. *International transfers of national MARC records*¹⁵¹, co miało pomóc bibliotekom narodowym w osiągnięciu porozumienia m.in. w kwestii posługiwania się jednoznaczną terminologią, upowszechniania haseł, rozliczeń podczas wymiany danych między narodowymi centralami bibliograficznymi¹⁵².

Dodatkowo w związku z pojawieniem się sieci MARC w 1979 r. Rada Wykonawcza IFLA ustanowiła Programme Management Committee (PMC). Do jego zadań należało zarządzanie programem UBC oraz International MARC, a także programem UAP (Universal Availability of Publications). Miało to zapewnić koordynację prac bibliotecznych na międzynarodowym poziomie oraz przepływ informacji o nich, tak by niepotrzebnie nie dublować wysiłków¹⁵³.

3.3. UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC Programme)

W 1986 r. podczas generalnej konferencji IFLA zorganizowanej w Tokio zdecydowano o połączeniu dwóch programów IFLA: UBC oraz IMP w ramach jednego przedsięwzięcia Universal Bibliographic Control and International MARC Programme (UBCIM). Ponieważ w tym samym roku Deutsche Bibliothek zrezygnowała z uczestnictwa w programie IMP, siedzibę nowego programu UBCIM zlokalizowano w Bibliotece Brytyjskiej. Dyrektorem programu został Peter R. Lewis (dyrektor generalny British Library Bibliographic Services), któremu w kierowaniu programem pomagał ustanowiony wcześniej Komitet Doradczy (Advisory Committee) International MARC Network złożony ze specjalistów IFLA i CDNL¹⁵⁴.

Prace prowadzone w ramach UBCIM stanowiły kontynuację działań podejmowanych w obu programach. Koncentrowały się głównie na rozwoju formatu UNIMARC, jego popularyzacji i monitorowaniu jego wykorzystania. W 1991 r. w ramach IFLA powołano Permanent UNIMARC Committee (PUC), w którego skład wchodziłi eksperci w zakresie formatu UNIMARC pochodzący z różnych krajów. Zakładano także, że w pracach komitetu uwzględniane będą również wnioski tzw. ekspertów korespondencyjnych. Głównym zadaniem PUC miało być kontrolowanie rozwoju prac nad formatem UNIMARC w kontekście zasad ustanowionych w programie UBC¹⁵⁵.

¹⁵⁰ *International guide to MARC database and services*, Frankfurt 1984.

¹⁵¹ *International transfers of national MARC records*, prepared for and recommended by the International MARC Network Advisory Committee reporting jointly to IFLA and the Conference of Directors of National Libraries, 1987.

¹⁵² H.E.A. Clement, *International MARC Programme*, op. cit., s. 296; por. E. Gredley, A. Hopkinson, op. cit., s. 180–195.

¹⁵³ M.-F. Plassard, *UAP. A ten-year overview*, „IFLA Journal”, 1987, vol. 13, nr 4, s. 336.

¹⁵⁴ E. Gredley, A. Hopkinson, op. cit., s. 182; por. H.E.A. Clement, *International MARC Programme*, op. cit., s. 296 oraz *Połączenie dwóch programów UNESCO*, „Prz. Bibl.” R. 55, 1987, s. 438.

¹⁵⁵ *Permanent UNIMARC Committee [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/unimarc/puc>>.

Ponadto w ramach UBCIM realizowano liczne szkolenia, seminaria i publikowano wytyczne przeznaczone dla narodowych central bibliograficznych, m.in. serię „UBCIM Publications New Series”; publikacje dotyczące programu Cataloguing in Publication (CIP) (m.in. *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication*¹⁵⁶), ISBD (*Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts*¹⁵⁷), haseł wzorcowych (M. Beaudiquez, F. Bourdon, *Management and use of name authority files. Personal names, corporate bodies and uniform titles*¹⁵⁸) i inne¹⁵⁹.

Według badań ankietowych z 1998 r. założenia programu UBC były nadal uważane za wartościowe; 34 z 68 narodowych central bibliograficznych odpowiedziało w ankiecie rozesłanej przez BN Kanady, że założenia UBC są zarówno wartościowe, jak i możliwe do osiągnięcia; 29 central przyznało, że są wartościowe, ale trudne do osiągnięcia, a tylko 1 z nich, że w ogóle nie są możliwe (4 centrale nie udzieliły odpowiedzi). Jako główne przyczyny trudności w zrealizowaniu programu podano zbyt szybko wzrastającą liczbę publikacji elektronicznych, które trudno zarejestrować, zwiększające się liczby wydawców, publikacji i nowych typów dokumentów oraz trudności w rejestrowaniu dokumentów rządowych lub tych o mniejszej lub żadnej wartości komercyjnej, a także problemy finansowe¹⁶⁰.

Większość problemów poruszanych w trakcie realizacji założeń programu UBC i IMP, a później UBCIM stanowiło również przedmiot zainteresowania innych inicjatyw podejmowanych na międzynarodowym gruncie. Jedną z nich było ustanowienie programu międzynarodowej dostępności publikacji.

3.4. UAP (Universal Availability of Publications)

Program Powszechnej Dostępności Publikacji (Universal Availability of Publications – UAP¹⁶¹) stanowi uzupełnienie programu UBC, ponieważ „sama informacja o dokumentach nie wystarcza; trzeba jeszcze zapewnić jak najpełniejszy dostęp do tych dokumentów, przede wszystkim dzięki odpowiednio zorganizowanej sieci bibliotek i sprawnemu współ-

¹⁵⁶ *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication. The CIP data sheet and the CIP record in the book*, London 1986.

¹⁵⁷ *Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts*, approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Serial Publications, London 1988.

¹⁵⁸ M. Beaudiquez, F. Bourdon, *Management and use of name authority files. Personal names, corporate bodies and uniform titles*, München–London–New York–Paris 1991.

¹⁵⁹ Lista publikacji wydanych w czasie funkcjonowania programu UBCIM dostępna jest w World Wide Web: *IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (UBCIM). Publication list [online]* [dostęp: 17.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/3/nd1/publist.htm>>.

¹⁶⁰ *Comparative study of the role of national bibliographic agencies in achieving bibliographic control of their national publishing output*, prepared for CDNL by the National Library of Canada, November 1998, s. 9–10.

¹⁶¹ Szeroko na temat UAP pisze w swoim artykule J. Pelcowa, przedstawiając początki programu, jego założenia, historię, stan realizacji w różnych krajach oraz główne jej przeszkody i udział bibliotek w tej realizacji, a także bogatą bibliografię dotyczącą tej problematyki – J. Pelcowa, *Uniwersalna Dostępność Publikacji*, „Prz. Bibl.” R. 51, 1983, z. 4, s. 353–365.

działaniu przy międzybibliotecznym wypożyczaniu zbiorów, tworzeniu katalogów centralnych, rozszerzaniu zastosowań urządzeń reprograficznych, automatyzacji łączności itp.¹⁶². Dostęp do informacji o publikacji mógłby się bowiem okazać bardzo frustrujący dla użytkownika, jeśli okazałoby się, że sam dokument jest niedostępny¹⁶³. Wraz z rozwojem rynku wydawniczego żadna biblioteka nie jest w stanie zgromadzić całości ukazującego się piśmiennictwa, jakie mogłoby być przydatne jej użytkownikom. Oba programy są więc ze sobą ściśle powiązane i od początku ich funkcjonowania podkreślano, że nie powinno się ich traktować odrębnie.

Program UAP został opracowany przez Komisję Wypożyczycieli Międzybibliotecznych i Katalogów Centralnych IFLA (IFLA Committee on International Lending and Union Catalogues) w 1974 r.¹⁶⁴ i rozpowszechniony w latach 80. XX w. Poświęcono mu wiele uwagi podczas różnych konferencji, m.in. spotkanie IFLA zorganizowane w Štrbské Pleso w 1978 r. (IFLA's General Council) w całości dotyczyło problematyki UAP. W 1982 r. w Paryżu UNESCO oraz IFLA zorganizowały też międzynarodowy kongres poświęcony UAP (International Congress on Universal Availability of Publications). W jego rezultacie opublikowano 48 rekomendacji dotyczących dostępności publikacji¹⁶⁵. W grudniu 1980 r. powołano Międzynarodowe Biuro ds. UAP (International Office for UAP). Duże znaczenie dla powstania i rozwoju tego programu miała działalność Działu Wypożyczania Biblioteki Brytyjskiej (British Library Lending Division), który początkowo stał się siedzibą dla nowego programu i służył pomocą w jego realizacji, a także jako jeden z pierwszych rozpoczął udostępnianie swoich zbiorów w postaci fotokopii. UAP był drugim, po UBC, programem IFLA zaakceptowanym przez UNESCO PGI. Związany był również z programem NATIS i wspierany finansowo przez UNESCO¹⁶⁶.

Założeniem programu było zaakceptowanie przez każdy kraj odpowiedzialności za gromadzenie narodowego dorobku publikacyjnego, a następnie ułatwienie dostępu do każdego dokumentu, w każdym miejscu i czasie w ramach sprawnego wypożyczania międzybibliotecznego, wyczerpującej informacji (m.in. bibliograficznej) o tych dokumentach oraz możliwości reprografii¹⁶⁷. Zaznaczono także w programie, że należy nim objąć nie

¹⁶² Z. Gaca-Dąbrowska, op. cit., s. 273.

¹⁶³ Podkreślał to już w 1973 r. m.in. Donald Urquarth – ówczesny przewodniczący Komisji IFLA ds. Wypożyczycieli Międzybibliotecznych i Katalogów Centralnych (Committee on International Lending and Union Catalogues) – M.-F. Plassard, *UAP...*, s. 334.

¹⁶⁴ J. Kołodziejaska, 44. Sesja Rady Głównej IFLA (Štrbské Pleso, 28 sierpnia – 3 września 1978 r.), „Prz. Bibl.” R. 47, 1979, z. 3, s. 333.

¹⁶⁵ *International Congress on Universal Availability of Publications*, Paris 1982, s. 11–17. Dostępny również online [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/s/0005/000506/050634eb.pdf>>.

¹⁶⁶ J. Pelcowa, *Uniwersalna Dostępność Publikacji*, op. cit., s. 353–354; por. T.C. Clarke, *Knowing your universals. UAP in relation to UBC*, „IFLA Journal”, 1978, vol. 4, nr 2, s. 129 oraz M.-F. Plassard, *UAP...*, s. 334–337.

¹⁶⁷ Należy zauważyć, że przez wielu UAP uznawany był błędnie jedynie za równoznaczny z wypożyczaniem międzybibliotecznym – M.-F. Plassard, *UAP...*, s. 346; M. Drzewiecki, *Programy biblioteczno-informacyjne UNESCO wspierające rozwój edukacji społecznej*, „Bibliotekarz”, 1991, nr 7–8, s. 25; por. J. Pelcowa, *Uniwersalna Dostępność Publikacji*, op. cit., s. 353 oraz T.C. Clarke, op. cit., s. 129–130.

tylko materiały drukowane (w tym szarą literaturę), ale również inne typy dokumentów – materiały audiowizualne oraz elektroniczne. W rekomendacjach programu zwrócono też szczególną uwagę na użytkowników, którym należy dostarczyć zarówno informacji o dokumentach, jak i same dokumenty (także użytkownikom niepełnosprawnym). Jednym z podstawowych warunków prawidłowego funkcjonowania programu było prowadzenie retrospektywnej i bieżącej rejestracji bibliograficznej całej produkcji wydawniczej w kraju (czyli realizacja UBC) oraz sprawne funkcjonowanie systemu bibliotecznego i informacyjnego.

Podstawą realizacji programu miał być egzemplarz obowiązkowy, który zgodnie z międzynarodowymi założeniami służy m.in. sporządzaniu bibliografii narodowej. W odniesieniu do UAP określono, że eo powinien być dostarczany do odpowiedniej biblioteki w minimum trzech egzemplarzach. Jeden miał pozostać w bibliotece do celów archiwalnych, drugi do użytku w bibliotece, a trzeci miał być dostarczany do celów międzynarodowej wymiany bibliotecznego. Podobnie jak w przypadku programu UBC, program UAP został tak skonstruowany, by mógł w nim uczestniczyć każdy kraj niezależnie od poziomu rozwoju. Ponadto większość problemów poruszanych w odniesieniu do realizacji UBC okazała się istotna również dla realizacji UAP (m.in. system numeracji dokumentów, opis bibliograficzny, kontrola autorytatywna, transliteracja itp. – zwłaszcza dla narzędzi wykorzystywanych przez UAP, jakimi są katalogi centralne)¹⁶⁸.

Program UAP miał być realizowany na trzech poziomach: krajowym, regionalnym i międzynarodowym, a co za tym idzie – w każdym kraju należało stworzyć nowoczesne i dobrze zorganizowane systemy bibliotecznego i informacyjnego, które stanowiłyby część międzynarodowego systemu informacji¹⁶⁹. Służyć temu celowi miały organizowane przez IFLA i UNESCO liczne seminaria, spotkania, konferencje oraz publikacje poświęcone problematyce UAP¹⁷⁰, które sprzyjały wymianie doświadczeń i popularyzowaniu założeń programu¹⁷¹. W ramach funkcjonowania Biura IFLA ds. Międzynarodowych Wypożyczeń (IFLA Office for International Lending – OIL) opracowano m.in. w 1983 r. (zrewidowany w 2000 r.) model narodowych przepisów dotyczących wypożyczeń międzybibliotecznych oraz dostarczania dokumentów¹⁷². Każdy kraj mógł skorzystać z tego modelu w trakcie tworzenia lub rewidowania własnych krajowych zaleceń.

¹⁶⁸ T.C. Clarke, op. cit., s. 129–132; por. *Universal Availability of Publications Core Activity (UAP) is closed* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uap-archive.htm>>.

¹⁶⁹ W. Stankiewicz, *Czterdziesta czwarta Sesja IFLA (Štrbské Pleso, 24 VIII – 1 IX 79)*, „Informator Bibliotekarza i Księgarza”, 1980, s. 241.

¹⁷⁰ Między innymi G. Cornish, *Model Handbook for Interlending & Copying*, Boston Spa, Wetherby, West Yorkshire, U.K. England, cop. 1988; *Guide to the organisation of meetings on UAP*, prepared by the IFLA International Office for UAP, Paris 1985; S. Vickers, M. Line, *Guidelines for national planning for the availability of publications*, Wetherby, West Yorkshire 1983; M. Line, S. Vickers, *Universal Availability of Publications. A programme to improve the national and international provision of documents*, München 1983.

¹⁷¹ M.-F. Plassard, *UAP...*, s. 338–341.

¹⁷² Model ten można obejrzeć w World Wide Web: *Model national interlibrary loan code* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/p3/model.htm>>.

W połowie lat 90. XX w. ramach programu UAP IFLA utworzyła bazę danych „bliźniactwa” – tzw. *library twinning*, która miała za zadanie kojarzenie bliźniaczych placówek bibliotecznych w celu rozwinięcia współpracy – m.in. w zakresie „polepszenia dostępu do publikowania informacji bibliograficznej”¹⁷³. Różnorodność bibliotek rejestrujących się w bazie sprawiła, że trudno było o trwałą współpracę nawet między bibliotekami tego samego typu. Zdecydowano więc o zamknięciu projektu. Inną inicjatywą współrealizowaną z UNESCO był przegląd IFLA/UNESCO Survey on Digitisation and Preservation, którego celem było zidentyfikowanie i zarejestrowanie zdigitalizowanych większych kolekcji bibliotecznych. W ramach działalności programu stworzono także światowy rejestr katalogów centralnych (Worldwide Directory of National Union Catalogues)¹⁷⁴.

Działania programu UAP skierowane były również na jedną z najbardziej problematycznych kwestii międzybibliotecznego wypożyczania zbiorów – pobierania opłat i rozliczania się za możliwość wypożyczenia dokumentów od innych placówek. W 1995 r. opracowano i wdrożono projekt międzynarodowych kuponów płatniczych realizowanych przez biblioteki biorące udział w programie IFLA (IFLA Voucher Scheme for International ILL Payments)¹⁷⁵. Kuponu te, funkcjonujące do dzisiaj, zastępują pieniądze i pozwalają na rozliczenie się pomiędzy współpracującymi bibliotekami w zakresie międzybibliotecznej wymiany wydawnictw.

Na funkcjonalność programu w znaczny sposób wpłynęły rozwój technologiczny oraz wykorzystanie Internetu w pracach bibliotecznych. Przed pojawieniem się w połowie lat 90. XX w. poczty elektronicznej i możliwości przesyłania dokumentów drogą mailową całość programu przeprowadzana była za pomocą narzędzi tradycyjnych – przeważnie poczty tradycyjnej – realizacja zamówienia międzybibliotecznego mogła trwać nawet kilka tygodni. Trudno było bowiem zorientować się w krótkim czasie, która biblioteka posiada poszukiwany materiał – zamówienie przekierowywano z jednej instytucji do drugiej. Drugim czynnikiem wydłużającym okres realizacji zamówienia był czas, jaki potrzebny był na dostarczenie materiałów do konkretnej biblioteki. Pojawienie się Internetu znacznie skróciło oba procesy. Za pomocą poczty elektronicznej, a także katalogów bibliotecznych dostępnych *online* w szybki sposób można odnaleźć potrzebny dokument, a następnie zamówić go. Realizacja może nastąpić poprzez wysłanie odpowiedniego egzemplarza do oczekującej biblioteki lub poprzez jego zdigitalizowanie i przesłanie kopii cyfrowej nawet bezpośrednio na konto użytkownika biblioteki.

Oba programy – UBC oraz UAP – stanowią równorzędne elementy większej całości, którą Maurice B. Line określił jako Uniwersalny Dostęp do Informacji (Universal Access to Information)¹⁷⁶, oba uzupełniają się wzajemnie – bez dostępu do publikacji nie można

¹⁷³ S. Goud, *Bliźniacze partnerstwo między bibliotekami. Nowa inicjatywa IFLA*, „Bibliotekarz”, 1996, nr 11, s. 8.

¹⁷⁴ UAP and OIL. Report on the work of the Core Programme for Universal Availability of Publications and the Office for International Lending 1979–2002 [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uapreport79-02.htm>>.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ M.B. Line, *Universal Availability of Publications and developing countries*, Papers of the IFLA/Unesco Pre-session Seminar for Librarians from Developing Countries, Antwerp 1977 – cyt. za T.C. Clarke, op. cit., s. 129.

byłoby mówić o rejestracji bibliograficznej i odwrotnie – bez informacji bibliograficznej trudno byłoby dotrzeć do publikacji. Ponadto oprócz uwzględniania potrzeb bibliotekarskiego środowiska oba programy zorientowane są na użytkownika, któremu przypisuje się w programach wiodącą rolę. Należy także podkreślić za Williamem J. Welshem (przewodniczącym UBC Steering Committee), że programy zostały stworzone nie z myślą o bibliofilach (nie miały informować, że jakaś książka w ogóle kiedyś istniała), ale że ich celem było „służenie jako klucz do wspólnych starań dla wykorzystywania i zachowania światowych zasobów intelektualnych i dla sprawienia, by były one bardziej dostępne dla ludzi wszędzie”¹⁷⁷.

Program UAP zamknięto 31 marca 2003 r. Część działań podejmowanych w jego ramach została przerwana na sekcję IFLA zajmującą się dostarczaniem dokumentów i wypożyczaniem międzybibliotecznym (IFLA Document Delivery and Interlending Section)¹⁷⁸.

3.5. ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards)

W kontekście wykorzystywania w bibliotekach nowoczesnych technologii pod koniec lat 80. XX w. IFLA podjęła działania zmierzające do promocji międzynarodowej i narodowej wymiany danych w postaci elektronicznej w ramach programu Universal Dataflow and Telecommunications Core Activity (UDT). Jego zadaniem było wspieranie analizy oraz promowanie wśród bibliotek nowych technologii i standardów obowiązujących początkowo w zakresie technik komunikacyjnych, a później także w środowisku cyfrowym. Prace te obejmowały takie obszary jak: odnajdywanie zasobów elektronicznych, wyszukiwanie informacji, digitalizacja i metadane. Siedziba UDT znajdowała się w Bibliotece Narodowej Kanady od momentu ustanowienia programu do 2002 r., kiedy to zdecydowano o jego zamknięciu.

W ramach UDT skonstruowano m.in. pierwsze elektroniczne narzędzie komunikacyjne na potrzeby IFLA – IFLANET, które wykorzystywało sieć Internet do wymiany informacji między członkami IFLA. Początkowo IFLANET pełniło funkcję serwera, na którym zamieszczano publikacje, biuletyny, raporty, materiały konferencyjne itp. W 2009 r. przekształcono je w bardziej dynamiczną stronę internetową¹⁷⁹. Po zamknięciu UDT prace związane z IFLANET przejął INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique) we Francji.

W marcu 2003 r. IFLA zdecydowała o zakończeniu programu UBCIM. Zamknięcie obu przedsięwzięć (UBCIM oraz UDT), których efektem było m.in. stworzenie standardów ISBD czy formatu UNIMARC, wydanie dużej liczby publikacji oraz zorganizowanie wielu szkoleń,

¹⁷⁷ W oryginale: „to serve as a key to co-operative efforts for using and preserving the world's intellectual resources and for making them more available to people everywhere”; cyt. za: T.C. Clarke, op. cit., s. 132.

¹⁷⁸ *Archive – Historical Material. Universal Availability of Publications Core Activity (UAP) [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uap.htm>>. Po 2009 r. sekcja zmieniła nazwę na Document Delivery and Resource Sharing Section.

¹⁷⁹ Dostępna w World Wide Web: <<http://www.ifla.org>>.

nie zakończyło jednak prac nad normalizacją i umiędzynarodawianiem standardów bibliograficznych. Przeprowadzona przez Bibliotekę Niemiecką w 2002 r. ankieta wśród bibliotek narodowych jednoznacznie wskazała, że na międzynarodowym gruncie nadal istnieje zapotrzebowanie na działalność IFLA w tym zakresie, szczególnie ze względu na problematykę metadanych, interoperacyjności (zdolność współdziałania różnych systemów informatycznych w wymianie danych o określonej strukturze i wykorzystania ich do tworzenia informacji)¹⁸⁰ oraz systemów identyfikacji zasobów¹⁸¹.

W celu kontynuacji prac w 2003 r. zawiązano ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards), czyli porozumienie IFLA i CDNL w sprawie tworzenia standardów bibliograficznych. Porozumienie ICABS podpisały: Biblioteka Narodowa Australii, Biblioteka Kongresu, Biblioteka Brytyjska, Biblioteka Królewska Holandii (Koninklijke Bibliotheek), Biblioteka Niemiecka (Deutsche Bibliothek), a także IFLA oraz CDNL. W ramach ICABS w strukturze IFLA utworzono również UCA – UNIMARC Core Activity, które zastąpiło wcześniejsze UBCIM Core Activity. Działalność nowego porozumienia nie objęła jedynie prac związanych z funkcjonowaniem IFLANET¹⁸².

Głównym zadaniem związku było monitorowanie aktywności, popularyzowanie, rozwijanie, udzielanie wsparcia i dążenie do harmonizacji w dziedzinach związanych z wdrażaniem i rozwojem ISBD, funkcjonalnych wymagań dotyczących rekordów bibliograficznych (FRBR), metadanych oraz haseł wzorcowych¹⁸³, a także protokołów, formatów wymiany danych. Wszystkie zadania zostały rozdzielone pomiędzy uczestników porozumienia, tak by zapewnić kontynuację działań prowadzonych wcześniej przez UBCIM i ich koordynację¹⁸⁴, m.in. siedziba IFLA przejęła obowiązek wydawania czasopisma „International Cataloguing and Bibliographic Control”¹⁸⁵ oraz serii wydawniczej „IFLA Series on Bibliographic Control” (będącą kontynuacją ukazującej się do 2003 r. „UBCIM Publications – New Series” wydawaną przez UBCIM), BN Portugalii przyjęła na siebie odpowiedzialność za program UNIMARC (w ramach UCA), Biblioteka Brytyjska wspierała prace IV Oddziału IFLA dotyczące rewizji modelu wymagań funkcjonalnych dla rekordów bibliograficznych (FRBR) oraz rekordów wzorcowych (FRANAR). Biblioteka Królewska Holandii prowadzi badania w zakresie możliwości archiwizowania zasobów elektronicznych i sposobu zapewnienia dostępu do nich

¹⁸⁰ W. Abramowicz, *Zejście z drzewa, czyli interoperacyjność*, „CEO Magazyn Top Menedżerów” [online], maj 2004 [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ceo.cxo.pl/artykuly/41213/Zejście.z.drzewa.czyli.interoperacyjnosc.html>>.

¹⁸¹ R. Gömpel, *Umbrella for multifaceted activities. The new IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards*, „Alexandria”, 2005, vol. 17, nr 2, s. 63.

¹⁸² Ibidem, s. 63; por. *UNIMARC Core Activity (UCA)* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/unimarc>> oraz *IFLA Core Activity. IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/7/icabs-background.htm>>.

¹⁸³ I. Parent, *The IFLA UAP and UBC Programmes. A lasting impact on information services in the global society*, „Alexandria”, 2004, vol. 16, nr 4, s. 73.

¹⁸⁴ R. Gömpel, op. cit., s. 64.

¹⁸⁵ Na stronach internetowych IFLA podaje, że odpowiedzialność za wydawanie „ICBC” przejęła Biblioteka Narodowa Portugalii – *IFLA Core Activity. IFLACDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)*, op. cit.

w perspektywie kilkudziesięciu lat. Biblioteka Kongresu przejęła sprawy dotyczące formatu MARC 21 i jego pochodnych w języku XML, protokołem danych Z39.50 i jego nowszymi wersjami (SRW/SRU), metadanymi i schematami metadanych w postaci XML (m.in. MODS, MADS) oraz identyfikatorami cyfrowymi (URI). Biblioteka Narodowa Australii natomiast przyjęła na siebie sprawy archiwizowania zasobów internetowych. Wszystkie te działania ICABS realizowało m.in. poprzez seminaria i szkolenia¹⁸⁶.

W ramach działalności ICABS Biblioteka Brytyjska wraz z Biblioteką Niemiecką wspierały prace nad projektem „Mapping ISBDs to FRBR”, którego celem było sprawdzenie zgodności przepisów ISBD z założeniami modelu FRBR. Ponadto Biblioteka Niemiecka współdziałała przy opracowywaniu skonsolidowanej wersji przepisów ISBD, a wraz z Biblioteką Kongresu i przy współpracy IV Oddziału IFLA wspólnie wspierały i promowały wykorzystywanie wirtualnej kartoteki haseł autorytatywnych VIAF (Virtual International Authority File). Wszyscy partnerzy porozumienia współpracują z różnymi oddziałami i sekcjami IFLA. Utrzymywane są także kontakty z innymi organizacjami, takimi jak UNESCO, ISO czy ICA, by nie dopuścić do dublowania prac czy przeoczenia jakiejś kwestii¹⁸⁷.

W sierpniu 2008 r. ICABS zamieniono w ICADS (IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies)¹⁸⁸, czyli Porozumienie IFLA i Konferencji Dyrektorów Bibliotek Narodowych w sprawie Strategii Cyfrowych. Głównym zadaniem ICADS był rozwój bibliotek cyfrowych w bibliotekach narodowych poprzez strukturę PADI (Preserving Access to Digital Information), która zapewnia dostęp do dokumentacji, informacji i linków do nowoczesnych projektów cyfrowych¹⁸⁹. W grudniu 2011 r. komitet doradczy ICADS podjął decyzję o zamknięciu ICADS i przerwaniu jego działalności ze względu na rozpowszechnienie technologii cyfrowej w środowisku bibliotekarskim i jej rosnącej popularności następującej wraz z postępowaniem technologicznym. Po konsultacjach członków ICADS oraz przedstawicieli IFLA stwierdzono, że odrębna grupa bibliotek narodowych zajmująca się promowaniem digitalizacji nie jest już potrzebna, a zadania, jakie wykonywała, mogą być kontynuowane w poszczególnych sekcjach IFLA¹⁹⁰.

Głównym zamierzeniem kolejnych programów – począwszy od UBC, a skończywszy na ICADS – była harmonizacja istniejących standardów bibliograficznych, ich ujednolici-

¹⁸⁶ R. Gömpel, op. cit., s. 64–66; por. S. Oehlschläger, *Ein Dach für vielfältige Aktivitäten. Die IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)*, „Buch Bibl.”, 2004, vol. 56, nr 12, s. 726–728.

¹⁸⁷ R. Gömpel, op. cit., s. 65–66.

¹⁸⁸ IFLA, *About the IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies (ICADS)* [online] [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/about-the-ifla-cdnl-alliance-for-digital-strategies>>.

¹⁸⁹ ICADS (IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies). *Overview* [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World wide Web: <<http://www.nla.gov.au/padi/topics/712.html>>.

¹⁹⁰ IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies (ICADS) [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/icads>>.

cenie w skali światowej, które miało się przyczynić do międzynarodowej wymiany i wykorzystania informacji bibliograficznej, a tym samym do wykorzystywania światowego piśmiennictwa. Stworzenie wspólnych standardów opisu bibliograficznego, numeracji dokumentów oraz formatu wymiany danych właściwie można uznać za zakończone (powstały bowiem ISBD, ISBN, ISSN itd., a także format MARC). Dokonujący się jednak postęp technologiczny sprawia, że na bieżąco podejmowane są aktualnie prace nad uproszczeniem poszczególnych standardów i ich zastosowaniem w środowisku internetowym. Stąd prace nad nowymi przepisami opisu bibliograficznego (RDA – Resource Description and Access) czy formatami opartymi na języku XML.

Nie ulega wątpliwości, że technologia ma dziś zasadniczy wpływ na kształtowanie się informacji bibliograficznej – zarówno jej treści (opisu bibliograficznego), jak i formy (formaty zapisu i wymiany danych). Aktualnie wszystko wskazuje na to, że w najbliższych latach poszczególne bibliograficzne centrale narodowe zdecydują się na wykorzystywanie nowych zasad opisu RDA proponowanych przez Bibliotekę Kongresu, które zasadniczo zgodne są z ustanowionymi w ramach UBC zasadami ISBD. Natomiast prace nad formatem MARC prowadzone od ponad czterdziestu lat trudno będzie zakończyć. Wiele bibliotek na świecie korzysta z tego formatu. Pewne ujednoczenie daje się zauważyć, biorąc pod uwagę coraz powszechniejsze wykorzystywanie formatu MARC 21. Najbliższa przyszłość powinna przynieść odpowiedź na pytanie: czy biblioteki zrezygnują z niego na rzecz nowych formatów, czy raczej prace skupią się jedynie na tworzeniu odpowiednich programów konwersyjnych.

Mimo iż program UBCIM i jego kontynuacje w postaci ICABS i ICADS zamknięto w 2011 r., problematyka uniwersalnej rejestracji bibliograficznej pozostaje nadal aktualna. Przejawem tego było m.in. zaplanowanie w programie prac na lata 2011–2012 sekcji IFLA ds. bibliografii opracowania aktualnego oświadczenia dotyczącego powszechnej rejestracji bibliograficznej, które miało odzwierciedlać zwiększającą się rolę cyfrowych publikacji w uniwersum bibliograficznym oraz przedstawione nowe możliwości współpracy między instytucjami, m.in. poprzez wykorzystywanie strategii *linked open data* polegającej z jednej strony na „uwalnianiu” danych (udostępnianiu ich za darmo w Internecie), a z drugiej na tworzeniu powiązań między tymi danymi z różnymi elementami czy obiektami funkcyjnymi w Sieci¹⁹¹.

¹⁹¹ *Bibliography Section Action Plan 2011–2012*, [online] January 9, 2012, s. 2 [dostęp: 17.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/bibliography/action_plan_2011-2012.pdf>.

Rozdział 4

Międzynarodowe systemy numeracji i identyfikacji dokumentów i ich twórców

Pomysły stworzenia międzynarodowych systemów numeracji dokumentów pojawiły się w latach 60. i 70. XX w. (w tym samym czasie, w którym zainicjowano międzynarodowe programy UBC, UAP oraz UNISIST). Głównym celem stworzenia systemów jednoznacznej identyfikacji dokumentów miało być uproszczenie procedury ich wymiany oraz usprawnienie przepływu informacji zarówno w środowisku bibliotekarskim, księgarskim i wydawniczym, jak i pomiędzy nimi.

Pierwsze systemy numeracji dokumentów dotyczyły wydawnictw zwartych (ISBN – International Standard Book Number, druga połowa lat 60. XX w.) oraz wydawnictw ciągłych (ISSN – International Standard Serial Number, początek lat 70. XX w.). Równolegle do systemu ISSN zaproponowanego w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych w USA rozwijano także system oznaczania tytułów wydawnictw ciągłych CODEN, a w krajach członkowskich RWPG system ASRDPI (Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Danych o Periodičeskich Prodołżajuščichsja Izdanijach)¹⁹². W latach 70. XX w. dyskutowano również nad specjalnym kodem dokumentu dźwiękowego (nagrań) (ISRC – International Standard Recording Code) oraz kodem dokumentów patentowych (podczas 17. sesji ISO w 1977 r. zdecydowano jednak, że nie jest możliwe opracowanie międzynarodowego kodu dla patentów¹⁹³). Z biegiem lat identyfikacja publikowanych dokumentów objęła także dokumenty muzyczne (ISMN – International Standard Music Number), filmy (ISFN – International Standard Film Number), raporty techniczne (ISRN – International Standard Technical Report Number), a także dokumenty audiowizualne (ISAN – International Standard Audiovisual Number). Oprócz powyższych inicjatyw, których efekty w większości przypadków możemy obserwować do dziś, w drugiej połowie XX w. pojawiły się też takie, które nie zdołały się rozwinąć m.in. ze względu na brak odpowiedniej w danym momencie infrastruktury technologicznej (np. biblid – *bibliographical identification*).

Wprowadzenie systemów numeracji i identyfikacji dla kolejnych typów dokumentów, a później także dla ich twórców (ISNI – International Standard Name Identifier) związane jest z postacią i użytkowaniem współczesnej informacji bibliograficznej. Zależnie od zasięgu formalnego, czyli od rodzajów rejestrowanych dokumentów w bibliografiach

¹⁹² ASRDPI lub ASRPI – Avtomatizirovannaja Slużba Registracii Periodičeskich Izdanij Stran-Členov MCNTI – H. Sawoniak, *Międzynarodowy słownik akronimów z zakresu informacji naukowej, bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych*, Wrocław 1976, s. 48.

¹⁹³ H. Kłodnicka, 17. Sesja ISO/TC 46 Dokumentacja (Paryż, 14–23 listopada 1977), „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, z. 3, s. 263.

narodowych NCB wykorzystują odpowiednie standardy do tworzenia uniwersalnej sieci informacji o tych dokumentach i ich twórcach. Znaczenie takiej globalnej bazy danych jest ogromne i wpływa zarówno na rozpowszechnianie informacji zawartych w tych dokumentach, jak też na ekonomikę prac służb informacyjnych na całym świecie (głównie ze względu na unikanie duplikatów, jednorazowe wprowadzenie danych do bazy, z której poszczególni użytkownicy – głównie bibliotekarze, księgarze, wydawcy – mogą pobrać gotową informację oraz ze względu na możliwość szybkiego wyszukiwania odpowiedniego opisu).

Ponadto rosnące oczekiwania użytkowników spowodowały, że identyfikacja samych tytułów wydawnictw ciągłych okazała się niewystarczająca. Wprowadzono więc SICI (Serial Item and Contribution Identifier), którego zadaniem jest identyfikacja części składowych wydawnictw, takich jak poszczególne numery i woluminy czasopism czy artykułów w nich zamieszczonych. W miarę rozwijających się technologii pojawiła się też potrzeba identyfikowania zasobów elektronicznych, także tych dostępnych w sieci Internet – tak powstały systemy DOI (Digital Object Identifier) oraz URI (Uniform Resource Identifier).

Nad pracami dotyczącymi numeracji różnego typu dokumentów czuwa obecnie Komitet Techniczny ISO/TC 46, w szczególności jeden z jego podkomitetów: SC9 Information and Documentation, którego wyspecjalizowane grupy robocze pracują nad odpowiednimi normami¹⁹⁴.

Odpowiedzialność za przydzielanie poszczególnych numerów spoczywa głównie na instytucjach krajowych. W przypadku numerów identyfikujących książki, wydawnictwa ciągłe i druki muzyczne są to przeważnie biblioteki narodowe. Jest to związane przede wszystkim z funkcją rejestrowania przez nie dorobku piśmienniczego kraju w bibliografiach narodowych, choć nie w każdym kraju system rozdzielania numerów powiązany jest z otrzymywaniem egzemplarza obowiązkowego stanowiącego podstawę takiej rejestracji (nie jest tak na przykład w Polsce). Ponadto to właśnie głównie biblioteki narodowe stały się w latach 70. XX w. – zgodnie z zaleceniami programu UNISIST – komórkami odpowiedzialnymi za organizację krajowego systemu informacji o wydawnictwach ciągłych (ISDS – International Serials Data System). W nielicznych przypadkach numery identyfikujące wydawnictwa drukowane nadawane są także przez instytucje wydawnicze (np. w Hiszpanii

¹⁹⁴ W 2000 r. w podkomitecie działały 3 grupy robocze zajmujące się międzynarodową numeracją: a) WG1 – International Standard Audiovisual Number (ISAN); b) WG2 – International Standard Music Work Code (ISWC); c) WG3 – International Standard Textual Work (ISTC) – M. Grabowska, *Normalizacja w zakresie informacji i dokumentacji w Polsce w latach 1993–2000*, „Prz. Bibl.” R. 69, z. 1–2, (2001), s. 31–33. Pod koniec 2011 r. grup roboczych było już 11 – oprócz wyżej wymienionych także: WG4 – International Standard Book Numbering (ISBN); WG5 – International Standard Serial Number (ISSN); WG6 – International Standard Name Identifier (ISNI); WG7 – Digital Object Identifier (DOI) system; WG8 – Structured vocabularies; WG9 – Information and documentation – International Standard Collection Identifier (ISCI); WG10 – International Standard Recording Code (ISRC) oraz WG11 – International Standard Document Link (ISDL)–(TC 46/SC 9 [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48836>.

numery ISBN przyznaje stowarzyszenie wydawców Federación de Gremios de Editores de España¹⁹⁵) czy księgarskie (np. w Austrii numery ISBN przydziela stowarzyszenie księgarzy Hauptverband des Österreichischen Buchhandels¹⁹⁶), a czasami nawet przez firmy komercyjne (np. W Holandii, gdzie numery ISBN nadawane są przez firmę Centraal Boekhuis, będącą firmą usługową obsługującą rynek wydawniczy i księgarski w kraju¹⁹⁷).

4.1. Numeracja tytułów i dokumentów

Rozwój systemów numerowania dokumentów następował wraz z ewoluowaniem kolejnych ich typów. Początkowo wiązał się jedynie z numeracją dokumentów tradycyjnych – wydawanych na papierze (takich jak książki – ISBN, czasopisma – ISSN, druki muzyczne – ISMN czy raporty techniczne – ISRN). Stopniowo jednak, wraz z upowszechnianiem się dokumentów dźwiękowych i audiowizualnych zapisywanych na taśmach magnetycznych, płytach gramofonowych i taśmach filmowych, pojawiły się też systemy numeracji nagrań dźwiękowych (ISRC) oraz filmów (ISFN¹⁹⁸).

4.1.1. ISBN (International Standard Book Number)

Prace nad stworzeniem jednorodnego systemu numeracji książek w skali międzynarodowej rozpoczął Komitet Techniczny ISO/TC 46 na przełomie lat 60. i 70. XX w. Podstawą dla niego stały się systemy wprowadzone w Wielkiej Brytanii¹⁹⁹ w 1967 r. przez firmę wydawniczą J. Whitaker & Sons Ltd. oraz w Stanach Zjednoczonych w 1968 r. przez firmę R.R. Bowker²⁰⁰. W pracach nad organizacją i wdrażaniem ISBN, oprócz ISO, brali

¹⁹⁵ Agencia del ISBN, *Qué es* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://agenciaisbn.es/web/agencia.php>>.

¹⁹⁶ Hauptverband des Österreichischen Buchhandels, *Willkommen bei der ISBN-Agentur Österreich* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.buecher.at/show_content2.php?s2id=27>.

¹⁹⁷ *Central Boekhuis* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<https://portal.boekhuis.nl/cbonline/>> oraz *ISBN* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<https://portal.boekhuis.nl/isbn>>.

¹⁹⁸ *Angielsko-polski słownik informacji naukowej i bibliotekoznawstwa* podaje rozwinięcie skrótu ISFN jako International Standard Film Number oraz tłumaczy go jako międzynarodowy znormalizowany numer filmu – J. Tomaszczyk, op. cit., s. 125. Skrót taki występuje również w normie *ISO 5127:2001 Information and documentation. Vocabulary*. Jednak nie odnaleziono normy dotyczącej międzynarodowego znormalizowanego numeru filmu ani żadnej publikacji, która byłaby mu poświęcona.

¹⁹⁹ W systemie, który miał być wprowadzony w Wielkiej Brytanii w 1967 r., numer książki składał się z 9 cyfr – pierwsze osiem identyfikowało wydawcę (od 2 do 5 cyfr) i numer książki (od 3 do 6 cyfr), a ostatnia cyfra służyła weryfikacji danych przez komputer. W celu umiędzynarodowienia systemu zdecydowano o poprzedzeniu powyższej kombinacji jedną lub dwiema cyframi, które symbolizowałyby kraj – J. Pelcowa, [XI] *Sesja Komitetu Technicznego ISO do Spraw Dokumentacji*, „Prz. Bibl.” R. 35, 1967, z. 3–4, s. 306.

²⁰⁰ *The ISBN Users' Manual*, 6th international ed., London 2012 [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/pages/media/Usermanuals/ISBN%20Manual%202012.pdf>>, s. 5.

udział także przedstawiciele wydawców, bibliotekarzy i bibliografów krajów europejskich i Stanów Zjednoczonych oraz, jako obserwatorzy, delegaci UNESCO, IFLA i Międzynarodowego Stowarzyszenia Wydawców (IPA – International Publishers Association).

Dziesięciocyfrowy znormalizowany numer poprzedzony jest zawsze skrótem „ISBN”. Dziesięć cyfr podzielonych jest na grupy: 1) identyfikujące narodowość lub język książki (symbol państwa, grupy państw, grupy językowej), 2) określające wydawcę, 3) określające tytuł dzieła, 4) symbol kontrolny (*check digit*²⁰¹). Koordynacją systemu zajęła się specjalnie powołana do tego Międzynarodowa Agencja ISBN, której zadaniem jest m.in. rejestrowanie ośrodków ISBN w poszczególnych krajach czy terytoriach oraz przydzielanie im puli numerów identyfikacyjnych. Pierwszego stycznia 2007 r. 10-cyfrowy kod ISBN zastąpił 13-cyfrowym, dodając na początku liczbę „978”, uzgadniając tym samym numer ISBN z numerem 13-cyfrowym EAN (International Article Number – Międzynarodowy Numer Towarowy²⁰²)²⁰³.

Numer ISBN pełnił ważną funkcję w rozwoju takich programów jak UAP i UBC. Jego zadaniem jest bowiem jednoznaczna identyfikacja każdego wydanego tytułu, a także każdego nowego wydania tego tytułu. Przydziela się także różne numery temu samemu tytułowi, jeśli poszczególne wydania różnią się cechami fizycznymi (np. rodzajem oprawy odrębny numer dostaje wydanie w twardej, a odrębny w miękkiej oprawie). Wydania wielotomowe oprócz odmiennych numerów dla każdego tomu otrzymują także dodatkowy numer na oznaczenie całości. W przypadku książek elektronicznych, jeśli są one dystrybuowane w różnych formatach, każdy z tych formatów powinien otrzymać odrębny numer ISBN. Różne numery przydziela się również reprintom, publikacjom w alfabecie Braille’a i audiobookom²⁰⁴. Takie rozróżnienie oraz zastosowanie nowoczesnych technologii (m.in. w bazach danych) pozwoliło na szerokie wykorzystanie ISBN w środowisku bibliotekarskim, księgarskim, wydawniczym, dokumentacyjnym i bibliograficznym²⁰⁵.

W bibliotekach wykorzystuje się ISBN przy gromadzeniu, opracowywaniu i wypożyczaniu zbiorów (również w procesie wypożyczania międzybibliotecznego), a także jako numer wyszukiwawczy w katalogach. Operuje się nim w kontaktach bibliotek z wydawcami czy księgarniami. W bibliotekach narodowych tworzących bibliografie narodowe sto-

²⁰¹ Jest nią zawsze cyfra arabska, a w przypadku liczby 10 – rzymska „X”.

²⁰² Początkowo European Article Number. Numer ten nadawany jest towarom (też publikacjom) przeznaczonym do obrotu handlowego i zaszyfrowany w postaci kodu kreskowego. Za sprawą globalnej organizacji GS1 zajmującej się standaryzacją w obszarze zarządzania tzw. łańcuchem dostaw (ang. *Supply Chain Management – SCM*) w 2005 r. nastąpiło scalenie EAN z amerykańskim systemem UPC (Universal Product Code) w International Article Number, choć skrót pozostał ten sam – EAN.

²⁰³ Instrukcje dotyczące stosowania numerów ISBN można także znaleźć w darmowym podręczniku *ISBN Users' Manual – International ISBN Agency, The ISBN Users' Manual, 4th ed.*, Berlin 1999 [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn.org/standards/home/isbn/international/isbnmanual.asp>>.

²⁰⁴ Ibidem, s. 10.

²⁰⁵ H. Walravens, *The international standard book number and its application*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 12–13.

suje się numery ISBN, które ułatwiają później korzystanie z takich źródeł informacji. Znormalizowane numery służą też wykrywaniu duplikatów w bazach danych, zwłaszcza jeśli powstają one w wyniku wymiany rekordów między różnymi placówkami informacyjnymi.

Na rynku wydawniczym ISBN wykorzystuje się już na etapie edytowania i procesu wytwórczego, kontroli magazynowania, zamawiania, płatności i rachunkowości, a także przy zwrotach. Zaletą dla wydawców jest możliwość identyfikowania książki tylko za pomocą numeru, co likwiduje konieczność kopiowania innych danych, takich jak tytuł czy nazwisko autora. Przyczynia się to do zniwelowania związanych z tym możliwości popełnienia błędu, znacznie usprawnia procesy realizacji zamówień i płatności. Ponadto udział wydawcy w systemie numeracji ISBN²⁰⁶ skutkuje darmowym umieszczeniem nazwy wydawnictwa w międzynarodowym informatorze *Publishers' International ISBN Directory*²⁰⁷ wraz z danymi teled adresowymi oraz umieszczeniem wydawanych tytułów z numerem ISBN w wydawnictwach bibliograficznych czy katalogowych (takich jak np. wydawany na rynku amerykańskim *Books in Print*), zwiększając tym samym potencjalną sieć odbiorców danego tytułu²⁰⁸.

W środowisku księgarskim numer ISBN stosuje się m.in. do wyszukiwania i zamawiania publikacji (wystarczy podać numer ISBN oraz liczbę kopii, nie trzeba już dbać o pisownię nazwiska, tytułu, podobnie jak przestaje mieć tutaj znaczenie brak znajomości języków obcych). Za pomocą ISBN księgarnie kontrolują też płatności, stan magazynów i dystrybucję (możliwe jest już zastosowanie automatycznego wysyłania zamówień, gdy na stanie magazynu zostały np. dwa egzemplarze danej książki). Ponadto księgarnie posługując się elektronicznymi wersjami publikacji bibliograficznych, mają możliwość skopiowania danych bibliograficznych do własnych systemów obsługi księgarń²⁰⁹.

Podobnie jest z nowo powstającymi aplikacjami służącymi do sporządzania bibliografii załącznikowych, takimi jak np. *Easybib*²¹⁰. Wykorzystują one numery ISBN do pobierania informacji o publikacjach z Internetu – wystarczy jedynie wpisać lub zeskanować telefonem komórkowym numer ISBN książki, z której właśnie skorzystaliśmy²¹¹.

W 1979 r. ISBN stosowano w 21 krajach (Australia, Austria, Belgia, Dania, Egipt, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Hongkong, Kanada, Nigeria, Norwegia, Republika Po-

²⁰⁶ Przynależność do systemu ISBN jest dobrowolna – każdy wydawca może zgłosić chęć uczestnictwa w programie i wówczas uzyskuje odpowiednią pulę numerów na podstawie deklaracji, jaką złożył w Biurze ISBN.

²⁰⁷ Dostępny w wersji drukowanej i elektronicznej: *Publishers' International ISBN Directory [online]* [dostęp: 14.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/page/directory>>.

²⁰⁸ H. Walravens, op. cit., s. 12–13.

²⁰⁹ Ibidem, s. 13.

²¹⁰ Aplikacja dostępna w World Wide Web: <<http://www.easybib.com/cite/form/website>> [dostęp: 04.02.2012].

²¹¹ Nie zawsze jednak dane te są poprawne – wykorzystując bowiem takie źródła informacji jak Amazon program Easybib potrafi w miejscu autora publikacji umieścić słowo „customer” – E. Kulczycki, *Jak zrobić bibliografię? Internetowe generatory dla studentów i uczniów [online]*, [w:] *Warsztat badacza komunikacji*, 3 lutego 2012 [dostęp: 04.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/jak-zrobic-bibliografie-internetowe-generatory-dla-studentow-i-uczniow/>.

łudniowej Afryki, RFN, Rodezja, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania i Węgry), od 1 stycznia 1979 r. numer ISBN przyznawany jest także wydawnictwom w Polsce. Początkowo zajmowała się tym Składnica Księgarska, a od 1993 r. Biblioteka Narodowa. W 2001 r. system ISBN funkcjonował w 160 krajach²¹², a w 2012 r. w ponad 190 krajach na świecie²¹³.

4.1.2. ISDS (International Serials Data System), ISSN (International Standard Serials Number), MARS (Międzynarodowa Automatyzacja Registracji Periodycznych Wydawnictw)

W latach 70. XX w. pojawił się pomysł, by oprócz systemu numeracji książek stworzyć także system numeracji wydawnictw ciągłych (ISDS – International Serials Data System). Było to podyktowane głównie przewidywaniami dotyczącymi rozwoju tego typu wydawnictw. Prognozowano bowiem, że ich liczba będzie stale wzrastać, podobnie jak zainteresowanie nimi i ich zawartością. Postępująca automatyzacja procesów informacyjnych miała jedynie przyspieszać ten proces oraz sprawić, że wymiana informacji o wydawnictwach ciągłych będzie się poszerzać, obejmując nie tylko systemy lokalne, ale także narodowe i międzynarodowe. Zadaniem systemu było usprawnienie wymiany informacji, a także pomoc w jednoznacznej identyfikacji czasopism o takim samym tytule lub nietypowej formie wydawniczej. Prace nad systemem – będącym częścią projektu UNISIST – od początku wspierane były przez takie organizacje jak: IFLA, UNESCO, Międzynarodową Radę Unii Naukowych (International Council of Scientific Unions – ICSU), ISO czy Międzynarodowe Biuro UBC, a także dwie największe biblioteki: Bibliotekę Kongresu i Bibliotekę Brytyjską²¹⁴.

Międzynarodowy Ośrodek ISDS (ISDS – International Center) z siedzibą w Paryżu został powołany w 1972 r. podczas XVI Sesji Konferencji Ogólnej UNESCO. W 1976 r. oficjalnie zatwierdzono status tego ośrodka i zaproszono wszystkie kraje członkowskie i współpracujące z UNESCO do tworzenia ośrodków narodowych. Międzynarodowy Ośrodek, przemianowany w 1993 r. na International Centre of the ISSN Network z siedzibą w Paryżu, pełni funkcję koordynatora całego systemu, zapewniając tym samym ujednoczenie norm, zasad i formatów stosowanych w systemie ISSN²¹⁵.

Ośrodki narodowe ISSN zlokalizowane są przeważnie przy bibliotekach narodowych. Wyniki przeprowadzonych ankiet oraz analiza literatury i zawartości stron internetowych

²¹² J. Sadowska, *Międzynarodowe systemy numeracji wydawnictw ciągłych i zwartych. Polskie doświadczenia*, „ZIN”, 2001, nr 1(77), s. 37 oraz *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002, s. 98.

²¹³ *National ISBN Agencies* [online] [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/agency>>.

²¹⁴ J. Kowalczyk, *Międzynarodowy System Informacji o Wydawnictwach Ciągłych – ISDS (International Serials Data System)*, „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, s. 19.

²¹⁵ *Ibidem*, s. 20, 22.

poszczególnych narodowych central bibliograficznych wskazują, że zdecydowana większość NCB posiada w swojej strukturze komórkę odpowiedzialną za przydzielanie numerów ISSN w większości przypadków już od lat 70. XX w. (m.in. w Hiszpanii, Holandii, Niemczech, Norwegii, Polsce czy na Węgrzech). W latach 1972–1975 do systemu przystąpiły: USA, Australia, Wielka Brytania i Kanada. Pod koniec 1978 r. w ramach systemu funkcjonowały już 44²¹⁶ ośrodki narodowe i regionalne (w Polsce Narodowy Ośrodek Międzynarodowego Systemu Informacji o Wydawnictwach Ciągłych przy Instytucie Bibliograficznym utworzono w 1976 r.), które reprezentowały ok. 80% światowej produkcji wydawnictw ciągłych. Zarejestrowanych było ok. 80 000 tytułów²¹⁷. W latach 80. XX w. przystąpiła do programu m.in. Portugalia, w latach 90. m.in. Łotwa i Szwajcaria, a na początku XXI w. Islandia. Narodowe ośrodki odpowiedzialne są za przyznawanie nowych numerów oraz rejestrację wydawnictw ciągłych publikowanych w poszczególnych krajach, a także za przekazanie tych danych do międzynarodowego ośrodka²¹⁸ w celu utworzenia rejestru wydawnictw ciągłych – *ISSN Register*²¹⁹.

W 2003 r. baza ISSN udostępniana w programie Virtua współtworzona była przez 75 ośrodków i liczyła ponad milion rekordów²²⁰. Baza rejestruje wydawnictwa ciągłe (periodyczne) w najszerszym znaczeniu tego terminu, a więc „wydawnictwa o nieprzewidzianym z góry zakończeniu, ukazujące się w określonych lub nieokreślonych odstępach czasu, częściami opatrzonymi wspólnym tytułem i zwykle oznaczonymi numerycznie i/lub chronologicznie (jak zeszyty, tomy, roczniki)”²²¹. Od końca lat 90. XX w. numery ISSN przyznawane są także czasopismom elektronicznym wydawanym na płytach CD-ROM, DVD, a także ukazującym się w Internecie oraz tzw. zasobom ciągłym (ang. *continuing resources*)²²² – m.in. stronom internetowym i bazom danych, które uaktualnia się na bieżąco²²³. Podobnie jak w przypadku wydawnictw zwartych, odrębne numery ISSN przyznaje się tym samym tytułom czasopism wydawanym na różnych nośnikach oraz po wprowadzeniu jakiegokolwiek zmiany w tytule kluczowym czasopisma. Szczegółowe zasady przyznawania numeru ISSN zawiera podręcznik *ISSN Manual*²²⁴. W Polsce sprawy dotyczące nadawania numeru ISSN reguluje norma *PN-ISO 3297:2010 Informacja i dokumentacja*.

²¹⁶ M. Beaudiquez podaje, że w 1979 r. w programie ISDS funkcjonowało 14 ośrodków narodowych (national centres), a w 1998 r. – 68 – M. Beaudiquez, *National bibliographic services...*, s. 18.

²¹⁷ J. Kowalczyk, op. cit., s. 20, 23.

²¹⁸ J. Sadowska, *Międzynarodowe systemy...*, s. 35–36.

²¹⁹ Rejestr wydawany od 1978 r. początkowo na mikrofilmach, później w postaci CD-ROM-ów, od sierpnia 1998 r. dostępny jest również za subskrypcją online w Internecie na portalu ISSN: *The ISSN Portal [online]* [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22655-The-ISSN-Portal.php>>.

²²⁰ *Nowy system zarządzania światowym zbiorem rekordów ISSN*, „Prz. Bibl.” R. 71, 2003, s. 491.

²²¹ *PN-92/N-01227 Bibliotekarstwo i bibliografia. Typologia dokumentów. Terminologia*, Warszawa 1992, s. 3.

²²² „Publikacja na dowolnym nośniku publicznie dostępna, wydawana sukcesywnie bez określonego z góry zakończenia” – *Sternik. Słownik terminologiczny...*

²²³ ISSN International Center, *All about ISSN [online]* [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22638-ISSN-and-electronic-publications.php>>.

²²⁴ *ISSN Manual. Cataloguing part [online]* Paris January 2009 [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.issn.org/files/issn/Documentation/Manuals/ISSN_Manual_ENG_ED_2009.pdf>.

Międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictw ciągłych (ISSN). Narodowy Ośrodek ISSN Biblioteki Narodowej przydziela nowe numery, a wydawcy są zobowiązani do drukowania numerów na publikacjach i do informowania Ośrodka o nowych tytułach i wprowadzanych zmianach²²⁵.

Numer ISSN składa się z 8 cyfr – rozdzielonych łącznikiem w dwie grupy po cztery cyfry – poprzedzonych skrótem „ISSN”. Siedem pierwszych cyfr to identyfikacja wydawnictwa ciągłego, a ostatnia stanowi znak kontrolny (cyfry od 0 do 10, przy czym 10 zapisana jest formie cyfry rzymskiej – X)²²⁶. Numer ten wykorzystywany jest także przy tworzeniu kodów kreskowych zgodnie z EAN 13²²⁷ dla publikacji dostępnych w handlu oraz przy tworzeniu numeru SIC1 identyfikującego zawartość czasopism (głównie naukowych i technicznych).

Numery ISSN wykorzystuje się w tych samych celach, co numery ISBN – korzystają z niego środowiska bibliotekarskie, wydawnicze, księgarskie i informacyjne. Ułatwiają procesy wymiany informacji o wydawnictwach między księgarzami i wydawcami, proces wypożyczania międzybibliotecznego i gromadzenia zbiorów w bibliotekach itd. Należy jednak pamiętać, że dla czasopism z większą częstotliwością niż dla innych publikacji przygotowuje się abstrakty, częściej też ich zawartość jest indeksowana i cytowana. Ponadto *ISSN Register* wykorzystywany jest w wielu krajach m.in. przy tworzeniu katalogów centralnych²²⁸. Rejestr ten zawierał w 2010 r. prawie 1,5 mln rekordów. Można więc za Rejginą R. Reynolds powiedzieć, że ISSN wolno uznać za jedno z najbardziej udanych międzynarodowych przedsięwzięć katalogowania kooperatywnego – wbrew ogromnej różnorodności języków, przepisów katalogowania, formatów i środowisk katalogowych²²⁹.

Omawiając system ISSN, należy także wspomnieć, że również w krajach socjalistycznych powstał w latach 70. XX w. podobny system rejestracji wydawnictw ciągłych. Pokrewne względy, jakimi kierowano się przy tworzeniu systemu ISDS, podyktowały stworzenie w krajach socjalistycznych, a ściślej członków MCINT, Służby Rejestracji Wydawnictw Periodycznych i Ciągłych (ASRPI – Avtomatizirovannaja Služba Registracii Periodičeskich Izdanij Stran-Členov MCNTI).

Służba ta miała podobne zadania jak system ISDS, czyli zbieranie informacji o wydawnictwach ciągłych oraz tworzenie i aktualizowanie bazy danych, wydawanie wykazów drukiem i na nietradycyjnych nośnikach, wyszukiwanie informacji dla użytkowników, rozpowszechnianie informacji adresowej, prowadzenie kwerend i zestawień statystycznych,

²²⁵ J. Kowalczyk, op. cit., s. 24.

²²⁶ Ibidem, s. 24.

²²⁷ Tworząc kod EAN, numer ISSN (tylko siedem pierwszych cyfr) poprzedza się trzycyfrowym kodem 977 oznaczającym wydawnictwo ciągłe oraz uzupełnia się go następnie dodatkowymi informacjami wydawcy i symbolem kontrolnym – *ISSN and barcodign* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22642--iISSN-and-barcoding.php>>.

²²⁸ J. Sadowska, *Międzynarodowe systemy...*, s. 3.

²²⁹ R.R. Reynolds, *The ISSN network as an example of international cooperative cataloging*, „Cat. Classif. Quart.,” February 2010, vol. 48, nr (2-3), s. 170.

a także unifikację formatu opisu bibliograficznego, układu i kodowania, opierając się na międzynarodowych przepisach²³⁰. Służba ta w ramach swoich zadań stworzyła ASRDPI – system rejestracji danych o okresowych i ciągłych wydawnictwach państw-członków MCINT²³¹, który miał zapewniać wymianę informacji w skali międzynarodowej, m.in. także z systemem ISDS²³². System ASRDPI w 1980 r. przemianowano na MARS (Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Serial'nych Izdanij). System ten jednak nie utrzymał się i został zastąpiony systemem ISSN. Jak podsumowały to w 1996 r. K. Ramlau-Klekowska i B. Karamać, Polska przez wiele lat uczestniczyła w „bezsensownym i źle zorganizowanym, obecnie już obumarłym, systemie MARS, konkurującym z zachodnim systemem ISSN (ówczesiście ISDS), z którym w ramach naszej bibliografii narodowej byliśmy od początku związani”²³³.

4.1.3. SICI (Serial Item and Contribution Identifier)

Z międzynarodowym znormalizowanym numerem wydawnictw ciągłych ISSN związany jest inny standard. Od 1983 r. amerykański instytut normalizacyjny (National Information Standard Institute) prowadził prace nad stworzeniem standardu identyfikacji artykułów i fragmentów w wydawnictwach ciągłych. Konieczność taka powstała ze względu na coraz szybciej rosnącą liczbę nowych publikacji, zapotrzebowanie na szybką informację w dobie pojawiania się coraz większej liczby elektronicznych wydawnictw, zwłaszcza w kontekście wypożyczania międzybibliotecznego, a także ze względu na wymóg skrócenia niekiedy bardzo długiego opisu bibliograficznego cytowań.

Utworzony przez NISO alfanumeryczny standard SICI (Serial Item and Contribution Identifier) jest czytelny zarówno dla człowieka, jak i komputera. Można nim opisać każdy numer oraz zawartość wydawnictwa ciągłego (niezależnie od formy publikacji) posiadającego numer ISSN i oznaczenie numeryczne lub chronologiczne. Kod SICI składa się bowiem z trzech zasadniczych segmentów: części (nr ISSN, chronologia i/lub numeracja kolejnego zeszytu), fragmentu (lokalizacja, kod tytułu i inne dane numeryczne) oraz z segmentu kontrolnego²³⁴. SICI jest więc swego rodzaju roz-

²³⁰ D. Rymśa-Zalewska, *Służba Rejestracji Wydawnictw Okresowych Państw-Członków MCINT*, „Biul. Inf. BN”, 1972, nr 3–4, s. 19–20.

²³¹ ASRDPI – Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Danych o Periodičeskich Prodolżajuščichsja Izdanijach – H. Sawoniak, *Międzynarodowy słownik akronimów...*, s. 48.

²³² D. Rymśa-Zalewska, op. cit., s. 20–21.

²³³ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 22.

²³⁴ Przykładowy kod SICI dla artykułu Caskey CT; Pizzuti A; Fu YH; Fenwick RG Jr and others, *Triplet repeat mutations in human disease*, „Science”, May 8 1992, vol. 256, nr 5058, s. 784–789 wygląda następująco:

0036-8075(19920508)256:5058<784:TRMIHD>2.O.TX;2-P,

gdzie:

0036-8075 – ISSN „Science”

(19920508) – 8 maja 1992 [chronologia zeszytu]

budowanym numerem ISSN pozwalającym zidentyfikować poszczególne części czasopisma²³⁵.

Kod SICI może być używany w systemach gromadzenia, wymiany²³⁶, wyszukiwania i przechowywania informacji o fragmentach – bazach lub serwisach indeksujących i abstraktowych (dostarczających spisy treści), serwisach dostarczania dokumentów. Może też służyć do kontroli wykorzystywania publikacji w agencjach zarządzających prawami autorskimi publikacji, a także w obiegu wydawniczym jako podstawa do zamawiania publikacji, odbitek czy wyszukiwania brakujących numerów w trakcie akcesji czasopism w bibliotekach. Ponadto zarówno numer ISSN, jak i SICI są też brane pod uwagę przez Internet Engineering Task Force (IETF), która rozwija standardy techniczne i organizacyjne w Internecie (m.in. URI – Uniform Resource Identifier, URL – Uniform Resource Locator i URN – Uniform Resource Name)²³⁷.

Ponieważ w tym samym czasie, w którym powstawał SICI, ISO pracowało nad podobnym standardem – *biblid* (*bibliographical identification*) – postarano się, by były one ze sobą zgodne. Założeniem *biblid* było stworzenie oznaczenia kodowego dla fragmentów wydawnictw zwartych i ciągłych. Chociaż początkowo celem było bezpośrednie wykorzystywanie go w przypisach i bibliografiach załącznikowych, ostatecznie miał on identyfikować artykuły w zautomatyzowanych bazach danych oraz usprawniać proces wypożyczeń międzybibliotecznych²³⁸. Norma ISO dotycząca *biblid Documentation. Bibliographic identification (biblid) of contributions in serials and books* została wprowadzona w 1987 r. (ISO 9115:1987), a wycofana w październiku 1996 r.²³⁹.

256:5080 – vol. 256 nr 5058 [numeracja zeszytu]

<784:TRMIHD> – Triplet repeat mutations in human disease, s. 784–789

2.0. – artykuł w czasopiśmie

TX – tekst drukowany

;2- wersja standardu SICI (Serial item and contribution identifier (SICI) veriosn-2, 1996)

P – numer kontrolny

Przykład pochodzi z opracowania: *Serial item and contribution identifier (SICI)*, developed by the National Information Standards Organization, approved August 14, 1996 by the American National Standards Institute. [online] [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6514/Serial%20Item%20and%20Contribution%20Identifier%20%28SICI%29.pdf, s. 1, 20>.

²³⁵ ANSI/NISO Z39.56-1991 *Serial item and contribution identifier. American national standard for serial item and contribution identifier (SICI)*, New Brunswick, London 1991 [dostęp: 14.07.2011] Dostępny w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6507/Serial%20Item%20and%20Contribution%20Identifier%20%28SICI%29.pdf>, s. vii–x, 1, por. *Serial item and contribution identifier (SICI)*, op. cit., s. vii.

²³⁶ SICI wykorzystywany jest m.in. w systemie EDIFACT (Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport), czyli standardzie dotyczącym elektronicznej wymiany danych w komputerowych systemach informacji stworzonym przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) – *Introducing UN/EDIFACT* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unece.org/cefact/edifact/welcome.html>>.

²³⁷ *Serial item and contribution identifier (SICI)*, op. cit., s. ix, 1, 19.

²³⁸ B. Karamać, 20. *Sesja plenarna ISO/TC 46 Dokumentacja (Wieder)*, 16–20 maja 1983), „Prz. Bibl.” R. 52, 1984, s. 203.

²³⁹ Informacje dostępne na oficjalnej stronie ISO w World Wide Web: <<http://www.iso.org>> [dostęp: 09.03.2012].

4.1.4. ISMN (International Standard Music Number)

Długotrwała obecność i sukces numeru ISBN skłoniły środowisko muzyczne do stworzenia podobnego systemu dla identyfikacji wydawnictw nutowych. Przepisy dotyczące międzynarodowego znormalizowanego numeru dla druków muzycznych – ISMN (International Standard Music Number) zostały opracowane przez ISO, które pierwszą normę zaprezentowało pod koniec 1993 r.²⁴⁰

ISMN składa się z 13 cyfr²⁴¹ rozpoczynających się od prefiksu „979-0” poprzedzonego skrótem „ISMN” (0 w prefiksie zastępuje od 2008 r. wcześniejszą literę „M” w numerze ISMN). W odróżnieniu od numeru ISBN ISMN nie posiada numeru identyfikującego grupę narodowościową czy państwo, ponieważ uznano, że muzyka jest wartością międzynarodową. Tak samo jak ISBN posiada natomiast numer wydawcy, numer wydania oraz cyfrę kontrolną²⁴². Cały numer – podobnie jak jest to też w przypadku numerów ISBN i ISSN – jest identyczny z 13-cyfrowym kodem EAN. Numer ISMN nadaje się drukom muzycznym niezależnie od tego, czy są one dostępne w sprzedaży, do wypożyczenia, czy bezpłatnie, a także bez względu na ich formę (część, partytura, śpiewnik, element zestawu multimedialnego)²⁴³. Nie można nadać numeru ISMN takim wydawnictwom jak książki o muzyce (oznaczane są numerem ISBN), nagrania dźwiękowe lub wideo stanowiące odrębną całość (nadawane są tutaj numery ISRC), wydawnictwa ciągłe (oznaczane są numerem ISSN)²⁴⁴.

Numer ISMN, podobnie jak pozostałe numery znormalizowane, służy do jednoznacznej identyfikacji wydawców (ich baza teleadresowa dostępna jest w Internecie²⁴⁵) oraz wydawanych przez nich druków muzycznych. Nad systemem numeracji ISMN czuwa Międzynarodowa Agencja ISMN (International ISMN Agency) z siedzibą w Berlinie, która przydziela numery poszczególnym ośrodkom krajowym i regionalnym oraz wydaje materiały metodyczne i rocznik „ISMN Newsletter”²⁴⁶.

²⁴⁰ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 8. Warto jednak zauważyć, że już w 1974 r. na Sesji plenarnej ISO/TC 46 w Helsinkach przyjęto wniosek przedstawiciela Wielkiej Brytanii dotyczący przygotowania przez Bibliotekę Brytyjską materiałów do normy znormalizowanego numeru nut – A. Sitarska, op. cit., s. 182.

²⁴¹ Od 1 stycznia 2008 r. – zgodnie z normą ISO 10957.

²⁴² *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 8–9.

²⁴³ Zgodnie z podręcznikiem (który obecnie jest rewidowany pod kątem nowej normy ISO 10957 zmieniającej kod 10-cyfrowy na 13-cyfrowy) numery ISMN otrzymują: partytury, partytury miniaturowe (studyjne), partie wokalne (partytury z solowym głosem wokalnym), zestawy partii (głosów), dostępne oddzielnie indywidualne partie (głosy), nuty muzyki popularnej, antologie, inne media stanowiące integralny składnik wydawnictwa muzycznego (np. nagranie na kasecie będące jedną z „części” kompozycji), teksty piosenek wydane drukiem razem z muzyką, dołączone oddzielnie do partytury (wkładka z tekstem), komentarze wydane drukiem razem z muzyką (także dostępne oddzielnie), śpiewniki, także z nutami, opcjonalnie (mogą mieć numer ISBN, ISMN lub oba numery), wydawnictwa muzyczne w postaci mikroform (mikrofilmy, mikrofiszki), wydawnictwa muzyczne w alfabecie Braille'a oraz wydawnictwa muzyczne na nośnikach elektronicznych – *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 12–13.

²⁴⁴ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 15–23.

²⁴⁵ International ISMN Agency, *Music Publishers' International ISMN Database*, Dostępna w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/directory.php>> [dostęp: 09.03.2012].

²⁴⁶ *The International ISMN Agency [online]* [dostęp: 15.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/international.html>>. A także *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 28–29.

ISMN wykorzystywany jest przez środowiska muzyczne (kompozytorów), wydawców druków muzycznych, ich kolporterów, a także bibliotekarzy i organizacje zajmujące się prawem autorskim. Wydawcy rejestrowani są przez krajowe lub regionalne biura ISMN, które w 2011 r. funkcjonowały już w 55 krajach²⁴⁷ (w Polsce biuro powstało w 2004 r. i ulokowane jest przy Bibliotece Narodowej²⁴⁸).

4.1.5. ISWC (International Standard Musical Work Code)

ISWC to międzynarodowy znormalizowany system numeracji dzieł muzycznych. Nie chodzi tu więc o zidentyfikowanie konkretnej edycji czy jej wykonania (jak w przypadku numerów ISMN), ale o samo dzieło w rozumieniu prawa autorskiego – niezależnie od statusu tych praw, umów dotyczących publikacji, dystrybucji czy opłat za korzystanie z dzieła. Pozostaje więc niezmienny niezależnie od tego, co dzieje się z prawami autorskimi do dzieła nawet wówczas, gdy prawa autorskie w stosunku do niego już wygasły. Ponadto dzieła nie muszą być opublikowane czy nagrane, by przypisano im numer ISWC²⁴⁹.

System jest częścią planu CIS (Common Information System), który stworzyła Międzynarodowa Konfederacja Związków Autorów i Kompozytorów (CISAC – International Confederation of Authors and Composers Societies) w odpowiedzi na zapotrzebowanie na informację o dziełach w erze elektronicznej²⁵⁰. Celem stworzenia ISWC było usprawnienie zarządzania prawami do dzieł muzycznych w skali światowej. Zapewniając jednoznaczność ich identyfikację w komputerowych bazach danych i dokumentacji, ISWC poprawia jakość wymiany informacji między stowarzyszeniami reprezentującymi prawa

²⁴⁷ International ISMN Agency, *How to get ISMN [online]* [dostęp: 15.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/howtoget.html>>, lista wszystkich agencji narodowych i regionalnych zamieszczona jest na oficjalnej stronie International ISMN Agency: *Local and National Agencies [online]* [dostęp: 15.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/agencies.html>>.

²⁴⁸ Informacje na temat programu można znaleźć na stronie internetowej BN w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/programy-i-uslugi/ismn/informacje-ogolne>>. Baza adresowa polskich wydawców druków muzycznych dostępna jest w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=30>>.

²⁴⁹ Zgodnie z zasadami numer ISWC otrzymują: dzieła chronione (*Protected work*), dzieła niechronione (*Non-protected work*), dzieła dramatyczno-muzyczne (*Dramatico-musical work*), muzyczne aranżacje dzieł (*Musical arrangement of a work*), adaptacje tekstów dzieł muzycznych (*Adaptation of the lyrics of a work*), tłumaczenia tekstów dzieł muzycznych (*Translation of the lyrics of a work*), instrumentalne wersje dzieł muzycznych z tekstem (*Instrumental version of a work with associated lyrics*), solówki (*Cadenza*), rozpoznane fragmenty dzieł (*Recognised excerpt of a work*), składanki muzyczne (*Medley*), wybory dzieł (*Potpourri*), poprawki dzieł (*Revision of a work*), indywidualne dzieła muzyczne zawarte w ścieżce dźwiękowej do dzieł audiowizualnych („*Individual musical work (cue) contained in the soundtrack of an audiovisual work*”) – ISWC International Agency, *ISWC for Collective Management Societies [online]* [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/societies.html>> oraz ISWC International Agency, *ISWC for Creators and Publishers [online]* [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/creators.html>>.

²⁵⁰ ISWC International Agency, *Frequently Asked Questions [online]* [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/faq.html>>.

twórców, wydawcami, wytwórniami nagraniowymi i innymi zainteresowanymi stronami w skali międzynarodowej²⁵¹.

System numeracji ISWC zgodny jest z normą ISO 15707:2001 *Information and documentation. International Standard Musical Work Code (ISWC)*. Numer ISWC składa się z litery „T” poprzedzającej ciąg 9 cyfr zakończonych cyfrą kontrolną²⁵² (np. ISWC: T-050.126.065-6). Metadane dzieła zawierają informacje o tytule dzieła, nazwisku i numerze IPI²⁵³ wszystkich twórców (kompozytorów, autorów, aranżerów itp.) wraz z kodem określającym rolę twórcy, kodem klasyfikacji dzieła (według standardu CIS) oraz (w przypadku kolejnej wersji dzieła) numerem identyfikującym dzieło stanowiące podstawę nowej wersji²⁵⁴.

Międzynarodowa Agencja ISWC koordynująca prace ośrodków narodowych nie jest upoważniona do nadawania kodów ISWC. Aby otrzymać numer dla dzieła, należy skontaktować się z odpowiednią agencją lokalną lub regionalną²⁵⁵. Obecnie istnieje 47 agencji ISWC w 62 krajach świata²⁵⁶. Polska nie posiada takiej agencji, choć PKN przetłumaczył normę dotyczącą ISWC na język polski w 2005 r.²⁵⁷. Na stronie internetowej Międzynarodowej Agencji ISWC można odnaleźć link do bazy danych gromadzącej informacje o dziełach muzycznych, w której widoczne jest również powiązanie dzieł muzycznych z kodem ISRC (International Standard Recording Code)²⁵⁸.

4.1.6. ISRC (International Standard Recording Code)

ISRC (International Standard Recording Code – Międzynarodowy Znormalizowany Kod Nagrań²⁵⁹) został stworzony przez ISO w odpowiedzi na zapotrzebowania międzynarodowego przemysłu muzycznego na identyfikację nagrań dźwiękowych i muzycznych nagrań wideo (teledysków²⁶⁰). Obecna wersja standardu znana jest jako norma ISO 3901:2001 *Information and documentation. International Standard Recording Code (ISRC)*,

²⁵¹ PN-ISO 15707:2005 *Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy znormalizowany kod dzieł muzycznych (ISWC)* (norma wprowadza normę ISO 15707:2001). Warszawa 2005, s. 5.

²⁵² *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 33.

²⁵³ Numer IPI przyznawany jest każdej osobie czy stowarzyszeniu, które przystępuje do CISAC. Dzięki niemu wiadomo, która agencja ISWC jest odpowiedzialna za tworzenie numeru ISWC – ISWC International Agency, *Frequently Asked Questions*, op. cit.

²⁵⁴ ISWC International Agency, *Frequently Asked Questions*, op. cit.

²⁵⁵ W przypadku braku takiej agencji dla danego terytorium należy zgłosić się do Agencji Międzynarodowej – ISWC International Agency, *Contact [online]* [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.iswc.org/en/contact.html>.

²⁵⁶ Aktualna lista agencji dostępna jest na stronie internetowej ISWC International Agency: <<http://www.iswc.org/en/agencies.html>> [dostęp: 03.11.2012].

²⁵⁷ PN-ISO 15707:2005 *Informacja i dokumentacja...*

²⁵⁸ <<http://iswcnet.cisac.org/iswcnet/logon.do>>.

²⁵⁹ W Polsce standard ten wprowadza norma PN-ISO 23901:2005 *Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy Znormalizowany Kod Nagrań (ISRC)*, Warszawa 2005 i zastępuje normę z 1986 r. (ISO 3901:1986).

²⁶⁰ Norma PN-ISO 23901:2005 *Informacja i dokumentacja...* podaje, że muzyczne nagranie wideo to „audiowizualne utrwalenie nagrania lub wykonania utworu lub utworów muzycznych, którego całość lub zasadnicza część tworzy element dźwiękowy” (s. 6).

w której uwzględniono poprzedni standard utworzony w 1986 r. (*ISRC Practical Guide*). Od 1989 r. funkcje międzynarodowego ośrodka rejestracji dla ISRC (International Registration Authority for ISRC) pełni Międzynarodowa Federacja Przemysłu Fonograficznego (IFPI – International Federation of the Phonographic Industry)²⁶¹.

System pozwala na automatyczną identyfikację nagrań niezależnie od formatu, w jakim zostały zapisane²⁶². Wykorzystuje się go zwłaszcza w zakresie regulowania należności licencyjnych. Pozwala także na zarządzanie prawami autorskimi do tych nagrań²⁶³, ułatwia wymianę informacji na temat samych nagrań. Ma zatem zastosowanie w organizacjach radiowych, bibliotekach i archiwach posiadających nagrania dźwiękowe i muzyczne wideoklipy. W ostatnim czasie staje się również narzędziem do walki z piractwem.

Kod ISRC zbudowany jest z czterech elementów (w sumie 12 znaków): 2-literowego kodu kraju²⁶⁴; 3-elementowego alfanumerycznego kodu instytucji rejestrującej (*Registrant Code*), czyli podmiotu, który przyznaje oznaczenia ISRC; roku odniesienia (*Year of Reference*) – są to dwie ostatnie cyfry bieżącego roku, np. dla 2003 – 03 (zazwyczaj jest to rok przyznania numeru ISRC) oraz z kodu oznaczającego (*Designation Code*) – jest to unikatowy 5-cyfrowy numer. Numer powinien być zawsze poprzedzony skrótem „ISRC”, a poszczególne elementy kodu powinny być oddzielone kreską²⁶⁵. (przykład kodu: ISRC FR-Z03-98-00212, gdzie: FR – Francja; Z03 – instytucja Mercury, Francja; 98 – rok 1998; 00212 – kod oznaczenia).

Pierwsze dwa elementy nadawane są przez agencje krajowe lub Międzynarodową Agencję ISRC, pozostała część kodu przyznawana jest przez jednostkę rejestrującą swoje nagrania. Kod ISRC może otrzymać każda wytwórnia nagrań muzycznych i teledysków niezależnie od uczestnictwa czy współpracy ze stowarzyszeniami, z organizacjami muzycznymi itp.²⁶⁶. W Polsce rolę krajowej agencji ISRC odgrywa ZPAV (Związek Producentów Audio-Video) z siedzibą w Warszawie.

Każdy numer ISRC jest trwale przypisany do danego nagrania i może być w nim zakodowany, tworząc swojego rodzaju „elektroniczny odcisk palca”. Kod taki, zależnie od nośnika, umieszczany jest w strukturze nagrania – na nośnikach cyfrowych zazwyczaj

²⁶¹ *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, 3rd ed., London 2009, s. 5.

²⁶² Szczegółowe wytyczne dotyczące nadawania numerów ISRC przedstawiają podręczniki: (w języku polskim) *Międzynarodowy Standardowy Kod Nagrań (ISRC). Podręcznik zawierający praktyczny przewodnik ISRC*, Londyn 2002 [online] [dostęp: 19.07.2011]. Dostępny w World Wide Web jako plik w formacie .doc: <<http://www.zpav.pl/dopobrania.php>> oraz trzecie wydanie podręcznika z 2009 r. (w języku angielskim): *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, op. cit.

²⁶³ *The International Standard Recoding Code* [online] [dostęp: 18.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifpi.org/content/section_resources/isrc.html>.

²⁶⁴ Według normy ISO 3166-1-Alpha-2.

²⁶⁵ *The International Standard Recoding Code* [online] [dostęp: 19.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ifpi.org/content/section_resources/isrc_faq.html; por. *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, op. cit., s. 8 oraz *Międzynarodowy Standardowy Kod Nagrań (ISRC). Podręcznik...*, s. 89.

²⁶⁶ *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, op. cit., s. 5.

w procesie tzw. *authoringu* (ang. *authoring*)²⁶⁷, dla analogowych form zaleca się zapisanie takiego kodu na wskaźniku czasu umieszczonym przed samym nagraniem²⁶⁸. Należy tu podkreślić, że ISRC identyfikuje nagranie, a nie nośnik, na którym to nagranie zostało umieszczone. Dzięki temu nie ma konfliktu między numerem ISRC a numeracją zastosowaną w różnorodnych katalogach produktów, takich jak katalogi wydawnicze²⁶⁹.

4.1.7. ISAN (International Standard Audiovisual Number)

Międzynarodowy znormalizowany numer utworu audiowizualnego został opisany w normach ISO 15706-1²⁷⁰ oraz 15706-2²⁷¹. Dzieło audiowizualne jest tu rozumiane jako każda praca zawierająca serię ruchomych obrazów, niezależnie od tego, czy towarzyszy im muzyka, czy nie, oraz bez względu na formę utrwalenia. Numer ISAN identyfikuje więc – podobnie jak ISWC – dzieło, a nie jego reprezentację (np. konkretną publikację), co jest bardzo przydatne dla posiadaczy praw do utworu (autora, producenta, interpretatora, a także organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi takiej jak np. ZAiKS)²⁷².

Numer ISAN mogą otrzymać m.in. takie utwory jak: filmy fabularne, seriale telewizyjne, reklamy, filmy dokumentalne, transmisje na żywo, gry komputerowe itp.²⁷³. Wraz z numerem ISAN przypisywane są do utworu charakteryzujące go metadane (takie jak tytuł, reżyser, typ dzieła, czas trwania utworu).

Na numer składa się skrót „ISAN” oraz 96-bitowy numer zbudowany z 64-bitowej części obowiązkowej (12-cyfrowa podstawa i 4-cyfrowe oznaczenie odcinka) zakończonej znakiem kontrolnym oraz fakultatywnego 32-bitowego rozszerzenia, oznaczającego wersję (8 cyfr) również zakończonego znakiem kontrolnym²⁷⁴ (zob. Rys. 3.).

²⁶⁷ „Authoring płyt jest specjalnym procesem przygotowania materiału (który ma znaleźć się na płycie DVD Video, Video CD czy Blu-ray) do dalszych procesów produkcyjnych. Na etapie *authoringu* tworzy się wersje językowe, oprawę muzyczną, animowane menu itp., ale przede wszystkim jest to proces łączenia strumieni obrazu i dźwięku. Tu również kształtowane są wszystkie cechy płyty, które stanowią o jej przyszłej wartości” (m.in. interfejs) – GM Records, *Multimedia XXI wieku. Authoring i mastering [online]* [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gmrecords.pl/nasza-oferta/uslugi/authoring-i-mastering>>.

²⁶⁸ Szczegółowe zasady nanoszenia kodów ISRC zawiera podręcznik *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, op. cit., s. 11–12.

²⁶⁹ *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, op. cit., s. 5–6.

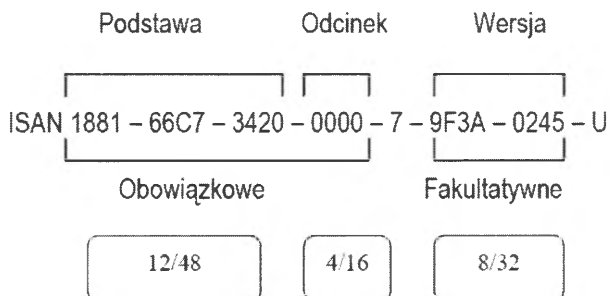
²⁷⁰ ISO 15706-1:2002 *Information and documentation. International Standard Audiovisual Number (ISAN). Part 1. Audiovisual work identifier*.

²⁷¹ ISO 15706-2:2007 *Information and documentation. International Standard Audiovisual Number (ISAN). Part 2. Version identifier*.

²⁷² *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 34.

²⁷³ Szczegółowy opis zasad przyznawania numerów podaje *ISAN Międzynarodowy Standardowy Numer Utworu Audiowizualnego. Instrukcja dla użytkowników ISAN [online]* Genewa, wersja 2.2 z 27 kwietnia 2005 r. [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://pl.isan.org/pl/dokumenty/Przewodnik%20uzytkownika%20ISAN.pdf>>.

²⁷⁴ *Ibidem*.

24 cyfry heksadecymalne/96 bitów

Rys. 3 Schemat numeru ISAN

(Źródło: *ISAN Międzynarodowy Standardowy Numer Utworu Audiowizualnego. Instrukcja dla użytkowników ISAN [online]* Genewa, wersja 2.2 z 27 kwietnia 2005 r. [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://pl.isan.org/pl/dokumenty/Przewodnik%20uzytkownika%20ISAN.pdf>>)

Międzynarodowa Agencja ISAN opracowała również formę kodowania numeru ISAN w dwuwymiarowy kwadratowy kod kreskowy, np.:

Rys. 4 Dwuwymiarowy kod kreskowy numeru ISAN

(Źródło: *FAQ [online]* [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.pl.isan.org/pytania-i-odpowiedzi>)

System działa od czerwca 2004 r. i jest całkowicie dobrowolny. Zarządzają nim trzy międzynarodowe organizacje, reprezentujące środowisko producentów utworów audiowizualnych: AGICOA (Association de Gestion Internationale Collective des Oeuvres Audiovisuelles – Stowarzyszenie Międzynarodowego Zarządzania Dziełami Audiowizualnymi²⁷⁵), CISAC oraz FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films – Międzynarodową Federację Stowarzyszeń Producentów Filmowych)²⁷⁶, które wspólnie tworzą Mię-

²⁷⁵ Członkiem AGICOA jest m.in. polski Związek Autorów i Producentów Audiowizualnych (ZAPA) *Members [online]* [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.agicoa.org/english/about/members.html>>.

²⁷⁶ *ISAN Międzynarodowy Standardowy Numer Utworu Audiowizualnego. Instrukcja dla użytkowników ISAN*, op. cit.

dzynarodową Agencję ISAN (ISAN International Agency – ISAN-IA) z siedzibą w Genewie, nadzorującą działanie systemu i funkcjonowanie agencji rejestracyjnych w poszczególnych krajach (w Polsce tę rolę odgrywa agencja ISAN PL z siedzibą w Warszawie)²⁷⁷.

System nie jest co prawda w jakikolwiek sposób powiązany z rejestracją praw autorskich, pozwala jednak na wymianę elektronicznej informacji na temat danego utworu i przesłanie jego wykorzystania w skali międzynarodowej.

4.1.8. ISRN (International Standard Technical Report Number)

W połowie lat 90. XX w. ISO wprowadziło normę dotyczącą międzynarodowego numeru raportów technicznych (ISRN – International Standard Technical Report Number). Międzynarodową Agencją ISRN zostało wówczas Fachowe Centrum Informacyjne (Fachinformationszentrum) z siedzibą w Karlsruhe. Było ono odpowiedzialne za wprowadzanie, koordynację i administrowanie systemem ISRN zgodnie z normą ISO 10444:1994 *Information and documentation. International standard technical report number (ISRN)*.

Numer ISRN miał składać się z części literowo-cyfrowej, która określałaby organizację lub inne ciało zbiorowe odpowiedzialne za wydanie raportu, oraz z numeru publikacji nadawanego przez wydawcę²⁷⁸. Norma ISO 10444:1994 nigdy nie została jednak wykorzystana w praktyce, dlatego wycofano ją w grudniu 2007 r. Raporty techniczne publikowane są dzisiaj głównie w postaci elektronicznej w Internecie lub sieciach wewnętrznych organizacji. Wiele takich organizacji publikuje również swoje techniczne raporty w wydawnictwach ciągłych oznaczanych numerem ISSN.

4.1.9. NBN (National Bibliography Number)

Zanim pojawiły się międzynarodowe systemy identyfikacji dokumentów (takie jak ISBN, ISSN itd.), w niektórych krajach europejskich (np. Austria, Finlandia, Niemcy, Szwajcaria i Włochy) przyznawano im numery NBN (National Bibliography Number). Numer taki przyznawały biblioteka narodowa lub inna instytucja odpowiedzialna za archiwizowanie dorobku narodowego każdej publikacji zarejestrowanej w bibliografii. Po wprowadzeniu systemów ISBN, ISSN, ISMN itd. numer NBN zaczęto nadawać tylko tym dokumentom, które nie posiadały międzynarodowego oznaczenia (wypełnia on więc lukę w oznaczaniu zasobów, którym nie można przydzielić ISBN, ISSN itd., a które archiwizują biblioteki narodowe). W ciągu ostatniej dekady zastosowanie NBN rozszerzono na materiały zdigitalizowane dostępne w Internecie, które są rejestrowane w bieżących bibliografiach narodowych. Obecnie numery NBN można nadawać także fragmentom

²⁷⁷ Więcej na temat działalności agencji oraz opłat za przydzielanie numerów ISAN w Polsce można odnaleźć w World Wide Web: <<http://www.pl.isan.org/>> [dostęp: 21.07.2011].

²⁷⁸ Międzynarodowy numer raportów technicznych, „Prz. Bibl.” R. 63, 1995, z. 2, s. 230.

zasobów, które jako całość są identyfikowane przez system międzynarodowy, np. obrazem w e-książkach²⁷⁹.

System nadawania numerów NBN przez biblioteki narodowe nie jest scentralizowany, każda biblioteka przydziela numery niezależnie od innych bibliotek, dlatego są one unikatowe tylko w skali krajowej. Wyjątek stanowią numery NBN wykorzystywane w schemacie URN, które dla rozróżnienia muszą być poprzedzone dwuliterowym kodem kraju (np. dla niemieckich zasobów „urn:nbn:de”). W Polsce ten system numeracji nie był i nie jest stosowany.

4.2. Numeracja dokumentów elektronicznych

Pojawienie się nowych technologii, zwłaszcza stworzenie globalnej sieci Internet, zaowocowało powstaniem nowych typów dokumentów. Możliwość zamieszczania i udostępniania w Internecie różnego typu treści w postaci plików tekstowych, dźwiękowych i audiowizualnych stworzyło z czasem potrzebę identyfikacji również tych elektronicznych zasobów. Dokumenty, które stanowią w sieci jedynie odwzorowanie tradycyjnych odpowiedników, takich jak książki czy czasopisma, otrzymują najczęściej odpowiednią numerację – ISBN, ISSN czy ISMN. Jednak Internet to także miliony innych dokumentów, które należałoby w jakiś sposób opisać i uporządkować, tak by można było nimi odpowiednio zarządzać.

4.2.1. DOI (Digital Object Identifier)

System DOI (Digital Object Identifier) służy identyfikacji obiektów elektronicznych zamieszczanych w Internecie. Inspiracją dla niego stał się projekt dwóch wydawnictw amerykańskich – John Wiley and Sons oraz Academic Press – które zapoczątkowały inicjatywę CrossRef²⁸⁰, decydując się na obustronne cytowania swoich artykułów i wzajemne „linkowanie” swoich przypisów bibliograficznych²⁸¹. Dodatkowym impulsem do stworzenia systemu był też brak odpowiednich narzędzi służących zarządzaniu prawami autorskimi do dokumentów cyfrowych w środowisku wydawców (zarówno książek, czasopism, jak i wydawców multimedialnych).

²⁷⁹ J. Hakala, *Using National Bibliography Numbers as Uniform Resource Names* [praca w przygotowaniu] [online] 16 February 2012 [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tools.ietf.org/html/draft-ietf-urnbis-rfc3188bis-nbn-urn-03>>.

²⁸⁰ Największym sukcesem systemu DOI było wykorzystanie numerów we wspólnym przedsięwzięciu 12 największych wydawców naukowych i akademickich – CrossRef, którego celem jest powiązanie treści występujących w Internecie za pomocą linków. Wykorzystując system identyfikacji DOI, w 2000 r. połączono 5,1 mln artykułów z 6700 czasopism – J.S. Erickson, *Digital Object Identifier* [online] [dostęp: 26.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.doi.org/topics/je-mh-doi-030970.pdf>>, s. 1–3). W 2006 r. za pośrednictwem CrossRef zarejestrowanych było już 20 mln numerów DOI – E. Jankowska, *DOI jako standard dokumentów elektronicznych i jego wykorzystanie przez CrossRef, stowarzyszenie wydawców, „Bibliotekarz”, 2007, nr 7–8, s. 22*.

²⁸¹ E. Jankowska, op. cit., s. 21.

Prace nad systemem DOI rozpoczęto w połowie lat 90. XX w. – zaangażowały się w to fundacja typu *non-profit* International DOI Foundation (IDF) oraz Stowarzyszenie Wydawców Amerykańskich (AAP – Association of American Publishers) wraz ze współpracującą z nim Korporacją dla Narodowych Inicjatyw Badawczych (CNRI – Corporation for National Research Initiatives) odpowiedzialną za sferę technologiczną produktu (technologia CNRI znana pod nazwą Handle System jest kompatybilna z systemem DOI)²⁸².

Numery DOI sprzedawane są wydawcom przez odpowiednie instytucje pośredniczące wyznaczone przez IDF (dla wydawców naukowych jednostką odpowiedzialną jest CrossRef). Następnie wydawcy sami decydują, jakim elementom swoich publikacji przydzielają numery – mogą nimi być książki, czasopisma lub ich zawartość (np. artykuły czy rozdziały, a nawet pojedyncze zdania), obrazy, pliki wideo i audio, wykresy, tabele itp. Co ważniejsze, jeden obiekt utrwalony w postaci tradycyjnej i elektronicznej ma ten sam numer DOI, ponieważ identyfikuje on dzieło w rozumieniu prawa autorskiego, a nie formę, w jakiej zostały one opublikowane²⁸³.

W przeciwieństwie do URL (Uniform Resource Locator) (najczęściej używanego przez dostawców treści internetowych), który staje się nieprzydatny, gdy plik zostanie przeniesiony lub przeorganizowany, numer DOI jest stały dla obiektu niezależnie od tego, gdzie się on znajduje i kto jest w danym momencie właścicielem praw autorskich do tego obiektu. System DOI rozwiązał w ten sposób problem nieaktywnych linków w Internecie. Światowy rozproszony katalog numerów DOI aktualizowany jest bowiem na bieżąco i wysyła informację o lokalizacji pliku w czasie rzeczywistym do użytkownika „klikającego” na link DOI. Wszelkie zmiany lokalizacji plików wprowadzane są tylko raz w katalogu numerów DOI i musi o to zadbać wydawca lub właściciel zasobu. Link prowadzi zawsze do aktualnego miejsca przechowywania obiektu w sieci lub do informacji na jego temat (np. strony wydawcy, na której można odnaleźć abstrakt lub pełny tekst dokumentu, albo też informacje o formie subskrypcji czy warunkach zakupu dokumentu)²⁸⁴.

DOI usprawnia handel elektroniczny, pozwala na efektywne zarządzanie zawartością elektronicznych dokumentów, łączy klientów z właścicielami obiektów oraz pozwala na automatyczne zarządzanie prawami autorskimi wszystkich typów mediów²⁸⁵. Wykorzystywany jest także do zapobiegania bezprawnemu wykorzystywaniu materiałów istniejących w Sieci.

Numer DOI składa się zawsze z prefiksu i sufiksu. Prefiks identyfikuje wydawcę lub agencję rejestrującą obiekt oraz oryginalnego rejestratora i zawsze zaczyna się od liczby 10, sufiksy nadawane przez wydawców, identyfikują wydane przez nich obiekty i mogą zawierać nieograniczoną liczbę znaków. DOI może więc wyglądać następująco: 10.1234/

²⁸² Ibidem, s. 23; por. M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 74.

²⁸³ E. Jankowska, op. cit., s. 21.

²⁸⁴ A. Simmonds, *The Digital Object Identifier (DOI) System*, „ICBC”, 1998, vol. 27, nr 3, s. 52.

²⁸⁵ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 34–35.

/[ISBN] 0 8352 3936 5, w którym „10” identyfikuje agencję rejestrującą, „1234” rejestratora, „[ISBN]” wskazuje na identyfikator produktu, a „0-8352-3936-5” identyfikuje produkt (w tym przypadku książkę *Books in Print 1997-98*). Ukośnik „/” oddziela prefiks od sufiksu²⁸⁶. Warto zauważyć, że system przyznawania numerów DOI nie jest sprzeczny z innymi systemami identyfikującymi dokumenty, takimi jak ISBN, ISSN, ISMN itd. Mogą one być wykorzystywane w tworzeniu odpowiedniego numeru DOI. W niektórych źródłach informacji (głównie bazach danych) numer DOI stał się częścią składową opisu bibliograficznego – podaje się go na końcu małymi literami²⁸⁷.

Obecnie zalecenia dotyczące stosowania DOI zawarte są w amerykańskiej normie Z39.84-2000 *Syntax for the Digital Object Identifier*. ISO wydało odpowiednią normę w kwietniu 2012 r.: ISO 26324:2010 *Information and documentation. Digital object identifier system*.

4.2.2. URL (Uniform Resource Locator), URN (Uniform Resource Name) oraz URI (Uniform Resource Identifier)

Wszystkie obiekty występujące w sieci Internet mają swoje nazwy i adresy – podobnie jak jest to w przypadku przedmiotów w świecie rzeczywistym. W celu ich rozpoznawania stworzono odpowiednie systemy ich identyfikacji.

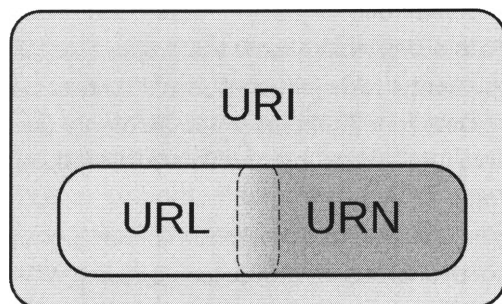
Tak zwany uniwersalny czy też jednorodny identyfikator zasobów (URI – Uniform Resource Identifier)²⁸⁸ jest światowym systemem identyfikacji zasobów sieciowych (stron WWW, obrazów itp.). Każdy obiekt znajdujący się w Internecie posiada URI. Standard URI określa reguły budowy znaków tworzących URI. Może nim być albo URL (Uniform Resource Locator), czyli adres danego zasobu wskazujący miejsce jego przechowywania, albo URN (Uniform Resource Name), czyli nazwa danego zasobu, albo i jedno i drugie jednocześnie²⁸⁹. Relacje między URI a URL i URN można przedstawić za pomocą ilustracji:

²⁸⁶ A. Simmonds, op. cit., s. 51.

²⁸⁷ E. Jankowska, op. cit., s. 22.

²⁸⁸ Pierwotnie nazwa brzmiała *Universal Resource Identifier* tłumaczona na Uniwersalny Identyfikator Zasobów – M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 64.

²⁸⁹ Oprócz kodów dzięki którym możemy zidentyfikować adres (URL) oraz nazwę (URN) obiektów w Sieci w latach 90. XX w. pojawił się także pomysł na stworzenie kodu, którego zadaniem miało być dookreślenie powyższych – URC (Uniform Resource Characteristics) – miał on bazować na metadanych, jednak nigdy nie został wdrożony. Wpłynął jednak na rozwój takich schematów jak Dublin Core czy RDF (Resource Description Framework). Informacje na temat URC można znaleźć w World Wide Web: K. Sol-lins, L. Masinter, *Functional requirements for Uniform Resource Names [online]* December 1994 [dostęp: 09.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tools.ietf.org/html/rfc1737>>; J. Jonas, *The difference between URI and URL, URN and URC [online]* 2010-01-17 [dostęp: 10.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://rield.com/faq/difference-between-uri-and-url-urn-and-urc>> oraz T. Berners-Lee, R. Fielding, L. Masinter, *Uniform Resource Identifier (URI). Generic syntax, [online]* January 2005 [dostęp: 27.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://tools.ietf.org/html/rfc3986>, s. 6.

Rys. 5 Relacja między URI a URL i URN

(Źródło: http://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plik:URI_Venn_Diagram.svg&filetimestamp=20070829224755 [dostęp: 27.07.2011])

URL (Uniform Resource Locator) jest adresem, który przypisuje się każdemu obiektowi w Internecie. Składa się z trzech części – pierwsza określa sposób dostępu do obiektu, czyli jakiego protokołu musimy użyć, by dotrzeć do obiektu (np. „http”, „ftp”), po którym następuje ciąg znaków „://”, druga część dotyczy serwera lub komputera, gdzie znajduje się dany obiekt, a ostatnia część – zamieszczona za kolejnym „/” oznacza ścieżkę dostępu do danego obiektu (pliku) w obrębie komputera czy serwera²⁹⁰. Przykładowy URL może wyglądać następująco: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla76/91-svensson-en.pdf>.

Kod URL wskazuje więc miejsce przechowywania obiektu w Internecie i pozwala na dostęp do niego – jest więc swojego rodzaju lokalizatorem. Problem pojawia się jednak, gdy dany obiekt zmieni swoje miejsce w sieci – zostanie np. przeniesiony w inne miejsce lub usunięty z Internetu. Adres zapisany w postaci URL nie zmienia się, co sprawia, że staje się on nieaktualny. Prowadzi to do odsyłania użytkowników w niewłaściwe (puste) miejsca i w większości przypadków uniemożliwia odnalezienie obiektu. Wprowadzenie URL sprawiło jednak, że mamy dziś system zapisu miejsca przechowywania dokumentów sieciowych wykorzystywany w skali globalnej.

Oprócz systemu URL stworzono także system, którego zadaniem jest jednoznaczna identyfikacja każdego obiektu w sieci poprzez nadanie mu unikatowej nazwy w postaci symbolu URN (Uniform Resource Name). W przeciwieństwie do URL nazwa obiektu nie zmienia się nawet w przypadku zmiany lokalizacji. Program stworzenia takich numerów narodził się w 1996 r. z inicjatywy IETF. System URN określany jest jako tzw. system parasolowy, ponieważ potrafi pomieścić w sobie każdy istniejący system numeracji, np. DOI, ISBN, ISSN, ISAN itp.

²⁹⁰ A. Emtage, E.F. Duranceau, *The why and what of URLs and URNs*, „Serials Review” [czasopismo online] Winter 1994, vol. 20, Issue 4, s. 32 [dostęp: 07.02.2012]. Dostępny także w EBSCOhost Library, Information Science & Technology Abstracts w World Wide Web: <<http://web.ebscohost.com>>.

Zgodnie z internetowym standardem RFC 2141²⁹¹ każdy URN składa się z trzech części: oznaczenia „urn:”; identyfikatora przestrzeni nazw (*Namespace Identifier*) (może nim być np. oznaczenie rodzaju dokumentu, takie jak „isbn”, „issn” itd.) oraz ciągu znaków specyficznego dla danej nazwy przestrzeni (*Namespace Specific String*) (np. konkretny numer ISBN)²⁹². Przykładem numeru URN może być „urn:isbn:0451450523” identyfikującego książkę *The Last Unicorn* (1986).

Z numeracji URN korzystają też biblioteki narodowe, które posługują się systemem NBN, m.in. Niemiecka Biblioteka Narodowa przygotowując „Serię O” bibliografii narodowej rejestrującą publikacje dostępne *online*. Wszystkie zarchiwizowane przez Bibliotekę publikacje *online* otrzymują numer URN z zakresu „urn:nbn:de”. Biblioteka przypisuje i zarządza URN z podanego zakresu i oferuje usługi URN dla Niemiec, Austrii i Szwajcarii²⁹³. Numery URN przyznają też narodowe centrale bibliograficzne w Holandii, Finlandii, Norwegii, Szwecji i we Włoszech²⁹⁴.

W odniesieniu do coraz częściej pojawiających się przepisów o egzemplarzu obowiązkowym dotyczących dokumentów sieciowych URN może stać się istotnym czynnikiem wpływającym na rozwiązanie problemu archiwizowania i przechowywania dokumentów elektronicznych archiwizowanych przez narodowe centrale bibliograficzne. Do dzisiaj standardowe wyszukiwarki internetowe nie są w stanie przełożyć kodu URN na kod URL, choć już w 2004 r. M. Nahotko miał nadzieję, że „wkrótce to się zmieni”²⁹⁵.

4.3. Identyfikacja twórców

Oprócz omówionych systemów identyfikowania dzieł i ich realizacji zrodziła się także potrzeba stworzenia podobnego systemu w stosunku do twórców. Zgodnie z ideą programu UBC każda NCB była odpowiedzialna za tworzenie kartoteki haseł wzorcowych dla autorów krajowych. Hasła te miały być przejmowane przez inne NCB i wykorzystywane w bibliografiach narodowych i innych źródłach informacji. Na przełomie lat 70. i 80. XX w. pojawiła się więc wspomniana już (zob. Rozdział 5.3. Hasło opisu bibliograficznego) idea międzynarodowego znormalizowanego numeru danych autorytatywnych ISADN (International Standard Authority Data Number). Mimo iż nie stworzono wówczas przepisów dotyczących sposobu tworzenia tego numeru, już w 1984 r. przewidziano w formacie MARC specjalne pole dla tego standardu. Nie zde-

²⁹¹ RFC 2141. *URN's Syntax* [online] May 1997 [dostęp: 07.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rfc-editor.org/rfc/pdf/rfc2141.txt.pdf>>.

²⁹² *ISMN Users' Manual*, 4th, revised ed., op. cit., s. 35.

²⁹³ L.G. Svensson, Y. Jahns, *PDF, CSV, RDF and other acronyms. Redefining the bibliographic services in the German national library* [online] [dostęp: 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://conference.ifla.org/past/ifla76/91-svensson-en.pdf>>

²⁹⁴ J. Hakala, *Using National Bibliography Numbers...*

²⁹⁵ M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 67.

cydowano też wówczas, do czego numer ISADN miałyby być przypisany – do rekordu, do hasła autorytatywnego czy może do samej jednostki będącej przedmiotem rekordu czy hasła.

W połowie lat 90. XX w. powołano w Bibliotece Brytyjskiej grupę roboczą ds. minimalnego stopnia szczegółowości rekordu autorytatywnego i ISADN (Working Group on Minimal Level Authority Record and ISADN). Jej zadaniem było przygotowanie wykazu podstawowych elementów niezbędnych w rekordach autorytatywnych tworzonych dla nazw osobowych, ciał zbiorowych, konferencji (impresz) i ujednoliconych tytułów, a także ustalenie definicji tych elementów. W trakcie pracy w latach 1996–1998 okazało się jednak, że pierwotny cel programu UBC, którym było nakłonienie do używania jednej znormalizowanej formy hasła bibliograficznego w skali światowej, zmienił się z biegiem czasu. Pod koniec XX w. zaczęto bowiem koncentrować uwagę na użytkowniku informacji bibliograficznej (podkreślają to m.in. rekomendacje międzynarodowej konferencji w Kopenhadze z 1998 r.), sprawiając tym samym, że punkt ciężkości przeniesiono na stworzenie systemu, który byłby w stanie sprostać ich potrzebom i oczekiwaniom.

W rezultacie pojawił się pomysł, by stworzyć sieć powiązań (linków) między rekordami autorytatywnymi ustanawianymi dla dokumentów i nazw, przez różne NCB, dla tych samych jednostek (ang. *entities*). Prace nad ISADN zostały zawieszono i rozpoczęto prace nad stworzeniem standardu funkcjonalnych wymagań i numeracji rekordów autorytatywnych (FRANAR – Functional Requirements and Numbering of Authority Records)²⁹⁶.

W 2008 r. Grupa Robocza IFLA odpowiedzialna za przygotowanie standardu FRANAR (Working Group on FRANAR) obok analizy wymagań funkcjonalnych dla rekordów autorytatywnych przeprowadziła rewizję prawdopodobieństwa wykorzystania sprawnego funkcjonowania systemu ISADN. Wynikiem tej rewizji jest opracowanie²⁹⁷, które stanowi głębszą analizę problemu identyfikacji nazw osobowych, korporatywnych i tytułowych. Przedstawiono w nim trzy modele rozwiązań, podając przy tym ich wady i zalety.

Pierwszy model zakładał tworzenie „autoryzowanych” lub domyślnych form nazw dla każdej jednostki (tak jak ma to miejsce w tradycyjnych katalogach bibliotecznych) stosowanych w każdym kraju – zgodnie z założeniami programu UBC. Zwrócono jednak uwagę, że pomysł ten mógłby być realizowany tylko w przypadku środowisk postępujących się tymi samymi przepisami katalogowania, językiem i zapisem, nie jest jednak

²⁹⁶ G.E. Patton, *FRANAR. A conceptual model for authority data*, „Cat. Classif. Quart.”, 2004, vol. 38, nr 3–4, s. 91–104. Dostępny także w World Wide Web: <http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/patton_eng.pdf> [dostęp: 09.03.2012].

²⁹⁷ B.B. Tillett, *A review of the feasibility of an International Standard Authority Data Number (ISADN)* [online] ed. by Glenn E. Patton, 1 July 2008 [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>>.

możliwy przy założeniu tworzenia ogólnoświatowego systemu informacji (nazwy jednostek brzmią bowiem różnie w różnych językach, a podstawą powinno być dostosowanie systemu do jego użytkowników posługujących się przecież na całym świecie różnymi językami i alfabetami).

Drugi model – wykorzystujący numerację (np. ISADN) – niwelowałby problem języków i alfabetów (choć zauważono, że nie w każdym miejscu na świecie stosuje się system zeuropeizowanych cyfr arabskich, np. w krajach indyjskich). Pojawia się tutaj jednak problem wyświetlania danych użytkownikowi – system może mieć możliwość wyboru języka, alfabetu czy transliteracji w odpowiedzi na zapytanie, ale musi najpierw wiedzieć, który wariant wybrać. Główną przeszkodą we wdrożeniu tego systemu są bardzo wysokie koszty związane z ustanawianiem nowych agencji, opracowaniem systemu takiej numeracji i następnie utrzymaniu go.

Trzeci model, który, według autorki opracowania, był najbardziej praktycznym rozwiązaniem, zakładał tworzenie zbioru (*cluster*) rekordów, które jednoznacznie identyfikowałyby jednostkę, grupując wszystkie warianty jej nazw i zapewniając system powiązań (linków) między nimi oraz możliwość powiązania poszczególnych wariantów ze źródłami, w których zostały one wykorzystane. Zaletą tego ostatniego modelu jest zautomatyzowanie systemu, który mógłby podpowiadać użytkownikom przeszukującym daną bazę danych o innych wariantach nazw. System taki stosowany jest też w przypadku *Getty Union List of Artist Names* oraz w *CERL Thesaurus*.

W końcowych wnioskach sprawozdania potwierdzono, że IFLA powinna zrezygnować z kontynuowania prac nad ISADN. Sugerowano natomiast, by obserwować rozwój dwóch standardów: modelu VIAF (Virtual International Authority File) (jako aplikacji realizującej trzeci opisywany model działań) oraz identyfikatora ISNI (International Standard Name Identifier).

4.3.1. ISNI (International Standard Name Identifier)

W 2002 r. zainicjowano opracowany przez European Commission's Information Society Technologies Programme (IST) projekt InterParty, którego celem było zaprojektowanie sieci wspierającej współdziałanie systemów identyfikacji „uczestników” (ang. *Party*) (zarówno osób, jak i ciał zbiorowych) pojawiających się w różnych obszarach twórczości. Rezultatem tego działania miał być katalog „uczestników” (*Directory of Parties*). Projekt ten nie miał zastępować funkcjonujących systemów identyfikacji (jak np. haseł autorytatywnych wykorzystywanych w bibliotekach narodowych czy systemów zorientowanych na zarządzanie prawami autorskimi), ale zwiększyć efektywność ich współpracy²⁹⁸.

²⁹⁸ *Interparty Technology; europe; parties; databases [online]* [dostęp: 22.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.interparty.org/>>.

Kiedy program zakończono w czerwcu 2003 r. ze względu na brak funduszy, Podkomitet 9 Komitetu Technicznego 46 ISO ustanowił projekt normy 27729 *International Standard Party Identifier* (ISPI). Zainicjowana wówczas Grupa Robocza miała za zadanie określić specyfikację składni, zadań, rejestracji i zarządzania międzynarodowym systemem identyfikacji nazw publicznych (*Public Identity*) (osób fizycznych, organizacji, firm czy postaci fikcyjnych lub historycznych) zaangażowanych w produkcję, tworzenie, zarządzanie i dostarczanie zawartości intelektualnych i artystycznych (np. autorów, kompozytorów, wykonawców, grup wykonawców, takich jak np. orkiestra, wydawców muzycznych i książkowych, producentów muzycznych, producentów materiałów audiowizualnych, nagrań dźwiękowych, dziennikarzy itp.). W maju 2007 r. projekt zmienił nazwę na *International Standard Name Identifier* (ISNI)²⁹⁹ i nadal jest w fazie wdrażania. Identyfikator przypisany danej „tożsamości” ma służyć jako autorytatywne źródło informacji o niej oraz link do wystąpień danej „tożsamości” w różnych bazach danych w Internecie. Numer ISNI będzie składać się z 16 cyfr (ostatnia jest cyfrą kontrolną, np. numer ISNI dotyczący Adama Mickiewicza: 0000 0001 2136 3458) i będzie powiązany z adresem URI (lub URL). Numer ten bowiem sam w sobie nie będzie zawierał informacji o „tożsamości”, a jedynie wskazywał miejsca, gdzie dane takie można uzyskać³⁰⁰, nie ujawniając przy tym danych poufnych, przechowywanych w różnych bazach danych. System ISNI będzie mógł też być powiązany z innymi systemami identyfikacji, takimi jak ISWC, ISTC, ISSN czy VIAF³⁰¹. Standard ISNI będzie również wykorzystywany przez amerykański system identyfikacyjny NISO’s *Institutional Identifier* (I2)³⁰².

Za tworzenie i prowadzenie bazy danych ISNI³⁰³ odpowiedzialne są Władze Rejestracyjne (*Registration Authority*). Jest to konsorcjum składające się z CISAC, *International Federation of Reproduction Rights Organisations* (IFRRO), *International Performers’ Database Association* (IPDA), ProQuest, OCLC, Francuskiej Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Brytyjskiej (dwie biblioteki reprezentują tutaj CENL). Obok Władz Rejestracyjnych na organizację ISNI składają się również Agencje Rejestrujące (*Registration Agencies*), które dostarczają numery ISNI użytkownikom³⁰⁴.

²⁹⁹ Ibidem; por. B.B. Tillett, *A review of the feasibility...*, s. 7.

³⁰⁰ *Scope of ISNI* [online] [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isni.org/index.html>>.

³⁰¹ *ISNI International Agency established in London. How to easily identify all digital content contributors?* [online] 27/01/2011 [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifrro.org/content/isni-international-agency-established-london>>.

³⁰² *Improving the information supply chain with standard institutional identifiers* [online] rev. 18 April 2011 [dostęp: 22.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6341/I2-ISNI-Overview-For-ASA%20Members.pdf>.

³⁰³ Bazę można przeszukiwać w World Wide Web: <<http://www.isni.org/search>> [dostęp: 22.10.2012].

³⁰⁴ Na stronie głównej projektu (<http://www.isni.org/>) podano informację, że pierwsze Agencje Rejestracyjne zostaną mianowane w III kwartale 2011 r. W marcu 2012 r. nadal nie było informacji o jakiegokolwiek agencji rejestracyjnej. W październiku 2012 r. wymieniano na stronie dwie agencje: Bowker (rejestrującą nazwy indywidualne oraz organizacji wydawniczych) oraz Ringgold (rejestrującą nazwy organizacji). Nadal można było zgłaszać chęć udziału w projekcie.

4.3.2. VIAF (The Virtual International Authority File)

Przegląd wspomnianej grupy roboczej ds. FRANAR podaje również, że zaprzestanie prac nad ISADN jest wskazane również ze względu na rozwój systemu VIAF (Virtual International Authority File)³⁰⁵. Ten wspólny projekt OCLC oraz kilkunastu bibliotek narodowych i innych organizacji bibliotecznych (Polskę reprezentuje tutaj NUKAT) ma na celu ograniczenie kosztów i zwiększenie użyteczności haseł autorytatywnych wykorzystywanych przez biblioteki na całym świecie poprzez łączenie i linkowanie ich ze sobą, a następnie udostępnianie tej informacji w Internecie³⁰⁶. Hasła autorytatywne dotyczą osób, ciał zbiorowych oraz imprez i tytułów. System pozwala na wspólne funkcjonowanie różnych wariantów nazw (regionalnych czy krajowych, a także zapisanych w różnych językach i w odmiennych alfabetach). Celem VIAF jest zwiększenie zakresu wyszukiwania, dlatego hasła wzorcowe w VIAF dostępne są jako linki kierujące do narodowych kartotek haseł wzorcowych, z których można pobrać potrzebne dane³⁰⁷.

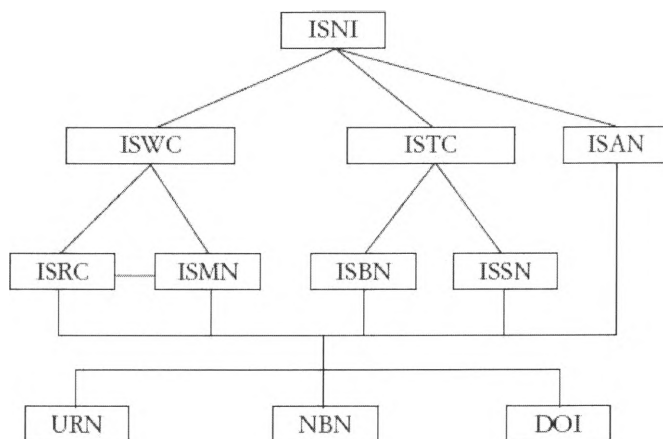
Systemy numeracji dokumentów i ich twórców opierają się głównie na numeracji cyfrowej, ponieważ liczby są zrozumiałe, a tym samym uniwersalne niezależnie od języka czy pisowni (alfabetu). Pozwala to na uporządkowanie informacji zarówno o dokumentach, jak i ostatnio również o ich twórcach. Wraz z rozwojem technologicznym pojawiały się nowe systemy identyfikacji różnego typu zasobów – począwszy od książek i wydawnictw ciągłych, przez raporty techniczne, filmy, materiały audiowizualne i dźwiękowe, do obiektów elektronicznych istniejących w Sieci. Wszystkie funkcjonujące standardy są na bieżąco rewidowane i uaktualniane.

Ewolucja typów dokumentów, jaka zaszła w ostatnim półwieczu oraz rozwój systemów informacyjnych za sprawą nowych technologii, a także pojawienie się nowych koncepcji dotyczących podejścia do zasobów informacyjnych (takich jak np. FRBR) przyczyniły się do wykształcenia kolejnych systemów identyfikujących. Prace nad poszczególnymi standardami, prowadzone przez odpowiednie organizacje i instytucje, nie przebiegały jednak w oderwaniu od siebie. Ich analiza pozwala stwierdzić, że składają się dzisiaj na całościowy system identyfikujący dzieła i ich twórców, który można zobrazować poniższym schematem:

³⁰⁵ B.B. Tillett, *A review of the feasibility ...*, s. 12.

³⁰⁶ Bază de date de pluri autoritate poate fi găsită pe site-ul <<http://viaf.org/>>.

³⁰⁷ VIAF (Virtual International Authority File) [online] 15 March 2011 [dostęp: 2.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/research/activities/viaf/>>.

Rys. 6 Schemat standardów³⁰⁸

(Źródło: *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 36)

Systemy numeracji dokumentów powiązane są z 13-cyfrowymi kodami kreskowymi (EAN), które zazwyczaj zaczynają się od numeru identyfikującego kraj pochodzenia produktu. Jednak ze względu na międzynarodowy charakter rynku księgarskiego numery ISBN, ISSN oraz ISMN należące do tzw. booklandu rozpoczynają się od numerów dla nich charakterystycznych – dla książek są to numery 978 oraz 979-1 do 979-9, dla druków muzycznych 979-0, a dla wydawnictw ciągłych 977³⁰⁹. Numery dokumentów powinny pojawiać się więc we wszelkiego rodzaju marketingowych wydawnictwach – katalogach, broszurach itp.

³⁰⁸ Objaśnienie akronimów:

ISNI: International Standard Name Identifier – Międzynarodowy Znormalizowany Identyfikator Nazw – norma dotycząca tego standardu jest obecnie tworzona przez ISO (projekt normy ISO 27729). Informacje na temat ISNI można znaleźć na stronie w World Wide Web: <<http://www.isni.org/>>;

ISWC: International Standard Musical Work Code – Międzynarodowy Znormalizowany Kod Dzieł Muzycznych;

ISTC: International Standard Textual Work Code – Międzynarodowy Znormalizowany Kod Dzieł Tekstowych;

ISAN: International Standard Audiovisual Number – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Utworu Audiowizualnego;

ISRC: International Standard Recording Code – Międzynarodowy Znormalizowany Kod Dokumentu Dźwiękowego;

ISMN: International Standard Music Number – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Druku Muzycznego;

ISBN: International Standard Book Number – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Książki;

ISSN: International Standard Serial Number – Międzynarodowy Znormalizowany Numer Wydawnictwa Ciągłego;

URN: Uniform Resource Name – Uniwersalna Nazwa Zasobu;

NBN: National Bibliography Number – Numer Bibliografii Narodowej;

DOI: Digital Object Identifier – Cyfrowy Identyfikator Dokumentu Elektronicznego.

³⁰⁹ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 25.

W badaniach B. Bell i A. Hasund Langballe z 1999 r. w krajach europejskich tylko Albania, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Cypr i Lichtenstein nie wykorzystywały numeracji ISBN i ISSN w bibliografiach narodowych, w tym Lichtenstein nie miał w ogóle w kraju agencji ISBN³¹⁰. W Polsce w odniesieniu do bibliografii narodowej realizowane są trzy systemy numeracji dokumentów – ISBN, ISSN oraz ISMN. Mimo przetłumaczonej normy dotyczącej numeracji ISWC nie ma w kraju odpowiedniej instytucji, która przyjąłaby na siebie obowiązki agencji regionalnej w tym zakresie. Co ciekawsze – pomimo że nie istnieje polski odpowiednik normy ISO, dotyczącej systemu ISAN – powstała w Polsce agencja regionalna, która przyznaje numery identyfikujące utworom audiowizualnym produkowanym na terenie Polski (ISAN PL). Dotąd nie podjęto też w Polsce prac nad wprowadzeniem numeru dla części dokumentów SICI oraz dla nagrań dźwiękowych ISRC.

Ogłoszona niedawno przez Międzynarodową Agencję ISNI prośba o zgłaszanie chęci udziału w tworzeniu systemu identyfikacji osób powinna zostać wykorzystana przez polskie środowisko choćby dla zaistnienia w światowym systemie informacji, co mogłoby się przyczynić do zwiększenia wykorzystania i rozpowszechnienia polskiej myśli naukowej i kulturalnej. Warto tutaj zwrócić uwagę, że polskie odpowiedniki haseł znajdują się już w bazie ISNI, co jest wynikiem współpracy NUKAT z OCLC.

Najbardziej aktywne z biur ISBN (np. w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech) powiązane są organizacyjnie z firmami wydawniczymi i księgarskimi. Jak zauważa Jadwiga Sadowska: „Wydaje się, że jest to bardziej pożądane powiązanie niż z bibliotekami narodowymi, ponieważ chodzi tu przede wszystkim o cele związane z dystrybucją książki i tzw. informacją prospektywną, czyli zapowiedziami wydawniczymi, a dopiero w następnej kolejności z pełną informacją o książce, co zapewniają przede wszystkim bibliografie narodowe. Kolejnym argumentem przemawiającym za powiązaniem biur ISBN z firmami wydawniczo-księgarskimi jest współpraca z firmami zajmującymi się oznaczaniem produktów kodami kreskowymi”³¹¹. W Polsce takiego związku nie ma, jednak organizacja GS1 Polska³¹², odpowiedzialna za przyznawanie kodów kreskowych w kraju, oferuje wydawnictwom możliwość rejestracji w *Bazie Wydawców GS1 Polska*, która „uprawnia wydawnictwa do bezpłatnych konsultacji w zakresie standardów GS1, dotyczących znakowania książek i wydawnictw ciągłych kodami kreskowymi GS1”³¹³.

Znaczenie międzynarodowych standardów identyfikacji dokumentów podkreślane jest również poprzez umieszczanie ich w opisach bibliograficznych tworzonych przez narodowe centrale bibliograficzne. Nie wszystkie przedstawione wyżej standardy identyfikacji dokumentów, zasobów sieciowych czy ich twórców są wykorzystywane w biblio-

³¹⁰ B. Bell, A.M. Hasund Langballe, *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS Recommendations. Final report to the IFLA Standing Committee on Bibliography*, [online] [dostęp: 29.05.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>>, s. 27.

³¹¹ J. Sadowska, *Międzynarodowe systemy...*, s. 35.

³¹² Do 2005 r. znana jako Centrum Kodów Kreskowych z siedzibą w Poznaniu.

³¹³ GS1 Polska, *Wydawnictwa* [online] [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gs1pl.org/wydawnictwa>>.

grafiach narodowych. Wszystkie jednak przyczyniają się do kształtowania światowego modelu informacji bibliograficznej. Dzisiaj korzystają z nich przede wszystkim wyszukiwarki internetowe, systemy baz danych (m.in. katalogi bibliotek, bibliografie dostępne *online*) w celu odnalezienia relewantnej informacji. Systemy te są na bieżąco aktualizowane i wciąż doskonalone, by zaspokajać potrzeby swoich użytkowników. Początkowo tworzone z myślą o konkretnych środowiskach (np. wydawców czy producentów nagrań), z czasem stały się międzynarodowymi standardami wykorzystywanymi przez miliony użytkowników korzystających z możliwości Internetu.

Rozdział 5

Opis bibliograficzny dokumentów³¹⁴

Zasadniczym elementem każdego zbioru informacji o dokumentach (bibliografii, katalogu) jest opis tych dokumentów, który kształtował się od XVI w. Opis dokumentów uzależniony był przeważnie od twórcy katalogu, bibliografii lub od zasad ustanowionych w konkretnej bibliotece. W niektórych krajach już pod koniec XIX w. dostrzeżono potrzebę ujednoczenia zasad katalogowania zbiorów w skali kraju czy regionu (m.in. w USA, w Niemczech). Pierwsze instrukcje tworzone były głównie z myślą o ułatwieniu prac katalogowych w bibliotekach, w których zazwyczaj dla każdego typu dokumentu tworzone odrębne katalogi (np. dla map, czasopism itp.). W Polsce zasady takie pojawiły się w latach 20. XX w. (*Przepisy katalogowania alfabetycznego w bibliotekach polskich. Projekt*, Warszawa 1923, *Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. I Alfabetyczny katalog druków*, Warszawa 1934).

Wykorzystanie komputerów w działalności bibliograficznej i katalogowej w latach 60. i 70. XX w. umożliwiło wymianę danych między poszczególnymi ośrodkami informacji, współpracującymi ze sobą m.in. przy tworzeniu katalogów centralnych. Zaczęto także zamieszczać opisy różnego typu dokumentów w jednej bazie danych. Pojawiła się wówczas potrzeba standaryzacji informacji bibliograficznej (zarówno jej zawartości – opisu bibliograficznego i haseł, jak i postaci – formatu zapisu danych) służąca szybkiej i sprawnej wymianie informacji. Unifikacja początkowo przeprowadzana w skali krajowej (w postaci narodowych zasad i przepisów katalogowych) przyjęła, dzięki działaniom Biblioteki Kongresu oraz IFLA, wymiar międzynarodowy.

Pierwsze międzynarodowe ustalenia zawarto w tzw. Zasadach Paryskich (*Paris Principles*³¹⁵) z 1961 r., które dotyczyły głównie budowy haseł bibliograficznych i sposobu szeregowania za ich pomocą opisów w katalogach. Następnie, poczynając od lat 70. XX w., działania skierowano na standaryzację przepisów dotyczących opisu bibliograficznego, w wyniku czego powstały normy międzynarodowego znormalizowanego opisu biblio-

³¹⁴ Fragmenty rozdziału zostały opublikowane w „Przeglądzie Bibliotecznym”, 2012, z. 3, s. 319–336.

³¹⁵ Zestawienie zasad można odnaleźć m.in. w *Statement of principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles. Paris, October 1961* [online] [dostęp: 13.03.2012]. Dostępny w Internecie: <http://sibuc.ucuenca.edu.ec/site/local/File/ABCD_Workshop_CUE/MARC/paris_principles_1961.pdf>. Tłumaczenie na język polski opublikowano w „Przeglądzie Bibliotecznym”, 1962, z. 1, s. 81–89. Omówienia przepisów dokonała M. Lenartowicz w artykule *Z problemów międzynarodowego ujednoczenia zasad katalogowania*, „Prz. Bibl.”, 1973, z. 1–2, s. 190–194. Wersja uzupełniona i opatrzona komentarzami i przykładami została wydana w 1971 r. (po międzynarodowych konsultacjach i dyskusji, jaka odbyła się podczas spotkania w Kopenhadze w 1969 r.): *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961*, annotated ed., with commentary and examples by Eva Verona, London 1971 (wzięto w nich pod uwagę przepisy krajowe, które zaadaptowały Zasady Paryskie, m.in. także polskie zasady katalogowania, które wówczas przygotowywano).

graficznego (ISBD – International Standard Bibliographic Description) dla poszczególnych typów dokumentów. Standard ten został szeroko zaakceptowany i zaadaptowany w krajowych przepisach katalogowania, m.in. w arkuszach polskiej normy PN-N-01152 *Opis bibliograficzny*, czy anglo-amerykańskich przepisach AACR2 (drugie wydanie *Anglo-American Cataloguing Rules*). Powszechność tych ostatnich w krajach anglojęzycznych doprowadziła do ich umiędzynarodowienia, które spowodowało, że w ostatnim dwudziestoleciu XX w. także niektóre kraje spoza kręgu anglosaskiego albo zrezygnowały z narodowych przepisów, albo dostosowały je do AACR2 (Bułgaria, Czechy, Estonia, Finlandia, Islandia, Łotwa, Norwegia³¹⁶).

Międzynarodowa wymiana doświadczeń pomiędzy centralami bibliograficznymi oraz środowiskiem księgarzy i wydawców przyczyniła się do rozpoczęcia w latach 90. XX w., pod przewodnictwem Biblioteki Kongresu oraz IFLA, prac nad analizą funkcji, jakie pełnią rekordy bibliograficzne z punktu widzenia użytkowników bibliograficznych i katalogowych źródeł informacji. Efektem działalności poszczególnych grup roboczych było stworzenie standardu FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records). Pojawienie się nowych typów dokumentów i zmiany technologiczne w dziedzinie katalogowania przyczyniły się także do zrewidowania w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. Zasad Paryskich i powstania nowej deklaracji międzynarodowych zasad katalogowania (ICP – International Cataloguing Principles). Oba standardy (FRBR oraz ICP) zostały uwzględnione przy opracowywaniu (głównie przez Bibliotekę Kongresu) nowych zasad katalogowania dla krajów anglo-amerykańskich – RDA (Resource Description and Access), które mają szansę stać się standardem prawdziwie międzynarodowym.

5.1. Od Zasad Paryskich, przez ISBD i FRBR do ICP – prace IFLA nad międzynarodowymi zasadami katalogowania³¹⁷

Pierwsza międzynarodowa konferencja, zorganizowana przez UNESCO w 1950 r. w Paryżu, poświęcona usprawnieniu działalności służb bibliograficznych (Conference on the Improvement of Bibliographical Services), nie poruszała kwestii przepisów opracowania formalnego dokumentów. W raporcie generalnym z konferencji znalazł się jednak zapis mówiący o tym, że każda bibliografia musi zapewnić wyszukiwanie w niej jednostek poprzez temat, autora lub tytuł³¹⁸. Zmierzenie do ujednoczenia opisu bibliograficznego uwidoczniło się w trakcie kolejnych konferencji organizowanych pod auspicjami IFLA.

³¹⁶ Informacja na podstawie analizy zawartości stron internetowych poświęconych poszczególnym bibliografiom narodowym oraz na podstawie własnych badań ankietowych przeprowadzonych w 2011 r. na potrzeby rozprawy doktorskiej.

³¹⁷ Fragmenty rozdziału zostały opublikowane jako artykuł w „Przeglądzie Bibliotecznym” – D. Chłopkowska, *Prace IFLA nad międzynarodowymi zasadami katalogowania. Od Paris Principles, przez International Standard Bibliographic Description i Functional Requirements for Bibliographic Records do International Cataloguing Principles*, „Przegląd Biblioteczny” R. 80, z. 3 (2012), s. 319–336.

³¹⁸ *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services, Paris 1950*, s. 5–6.

5.1.1. Zasady Paryskie

W listopadzie 1961 r. IFLA zorganizowała w Paryżu międzynarodową konferencję poświęconą zasadom katalogowania (International Conference on Cataloguing Principles – ICCP). Poprzedziły ją liczne artykuły dotyczące przepisów katalogowania obowiązujących w poszczególnych krajach, ustanowienie odpowiedniego komitetu IFLA ds. rewizji tych przepisów, a także wstępna konferencja zorganizowana w 1960 r. w Londynie.

Wynikiem konferencji zorganizowanej w 1961 r. było opracowanie tzw. Zasad Paryskich, które skupiały się na unifikacji kryteriów wyboru hasła i jego formy dla materiałów przechowywanych w bibliotekach. Dotyczyły więc jedynie jednego problemu z wielu zagadnień związanych z katalogowaniem. Ponadto zasady te skonstruowane zostały na podstawie wytycznych, jakie obowiązywały wówczas w Ameryce Północnej, Europie Zachodniej i Środkowej oraz w byłych krajach socjalistycznych. Nie wzięto pod uwagę reguł obowiązujących w krajach posługujących się alfabetami niełacińskimi – afrykańskich, arabskich, Środkowego Wschodu i Azji Południowo-Wschodniej³¹⁹. Zasady Paryskie zostały jednak przyjęte przez wszystkich uczestników konferencji, którzy zobowiązali się do ich wdrożenia we własnych narodowych przepisach katalogowania (Polska zrobiła to dopiero w latach 90. XX w., publikując normy dotyczące haseł bibliograficznych).

Uruchomienie w latach 60. XX w. przez Bibliotekę Kongresu programów współkatalogowania (Shared Cataloging Program) i katalogowania w trakcie procesu wydawniczego (CIP – Cataloging in Publication) oraz rozwój programu UBC (Universal Bibliographic Control) w latach 70. XX w., a także zastosowanie komputerów w pracach katalogowych zapoczątkowały międzynarodową wymianę danych bibliograficznych. Wyraźnie zaznaczała się wówczas potrzeba normalizacji w zakresie struktury opisów bibliograficznych oraz formatu ich wymiany. Ujednoczenie przepisów miało przyczynić się do wzrostu efektywności współpracy w zakresie wymiany rekordów i jej zintensyfikowania, a tym samym do redukcji kosztów związanych z katalogowaniem (rozwiązywało bowiem m.in. problem nieznamości języków przy katalogowaniu publikacji zagranicznych).

5.1.2. ISBD (International Standard Bibliographic Description)

W 1968 r. na zlecenie UNESCO Michael Gorman przeanalizował opisy ośmiu bieżących bibliografii narodowych i na ich podstawie przygotował wstępny projekt ujednoczenia zasad opisu bibliograficznego dla książek: *Bibliographical data in national bibliography entries. A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA*³²⁰. Projekt ten Komisja Katalogowania IFLA poddała międzynarodowej ankietyzacji, a następnie przedstawiła

³¹⁹ L.S. Creider, *A comparison of the Paris Principles and the International Cataloguing Principles*, „Cat. Clasif. Quart.”, 2009, vol. 47, s. 587.

³²⁰ M. Gorman, *Bibliographical data in national bibliography entries. A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA*, Provisional Abridged text, [B.m.] 1969.

podczas Międzynarodowego Spotkania Ekspertów ds. Katalogowania (International Meeting of Cataloguing Experts) w Kopenhadze w 1969 r., w trakcie którego zasadnicze elementy projektu zostały zaakceptowane przez uczestników. Dalsza współpraca IFLA z instytucjami i organizacjami międzynarodowymi przyczyniła się ostatecznie do stworzenia i opublikowania w 1974 r. pierwszego znormalizowanego wydania (*first standard edition*) standardu opisu bibliograficznego dla wydawnictw zwartych ISBD(M) (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publication*)³²¹. W tym samym roku pojawiły się też zalecenia dotyczące opisu bibliograficznego wydawnictw ciągłych – ISBD(S) (*International Standard Bibliographic Description for Serials*). Nowe przepisy miały objąć również pozostałe typy dokumentów – cel ten zrealizowano w kolejnych latach.

Pod koniec lat 70. XX w. na wniosek amerykańskiego komitetu Joint Steering Committee for the Revision of AACR Biuro UBC IFLA opublikowało ogólne zalecenia dotyczące opisu bibliograficznego ISBD(G) (*General International Standard Bibliographic Description*). Zasady te miały przyczynić się do kompatybilności wszystkich części ISBD – także tych jeszcze nieopublikowanych. Pozwoliły też na zaadaptowanie postanowień zawartych w standardzie w przepisach krajowych przed ustanowieniem ISBD dla wszystkich typów dokumentów (m.in. anglo-amerykańskich AACR2 wydanych w 1978 r.)³²². W 1977 r. wydano przepisy dla materiałów nieksiążkowych, czyli dokumentów dźwiękowych, audiowizualnych itp. – ISBD(NBM) (*International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials*) oraz dla materiałów kartograficznych ISBD(CM) (*International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials*), które zostały opracowane przez grupę roboczą złożoną z przedstawicieli Sekcji Katalogowania oraz Sekcji Bibliotek Geograficznych i Kartograficznych IFLA³²³. W 1980 r. opublikowano przepisy dotyczące opisu książki dawnej – ISBD(A) (*International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications <Antiquarian>*) oraz przepisy dla druków muzycznych ISBD(PM) (*International Standard Bibliographic Description for Printed Music*). W 1990 r. ogłoszono zasady ISBD(CF) przeznaczone dla plików komputerowych (*International Standard Bibliographic Description for Computer Files*), które siedem lat później zastąpiono międzynarodowym znormalizowanym opisem bibliograficznym dla zasobów elektronicznych ISBD(ER) (*International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources*)³²⁴.

Początkowo zakładano, że wszystkie przepisy ISBD będą podlegały nowelizacji co pięć lat. Normę ISBD(M) zrewidowano już w 1978 r., ale przepisy dotyczące innych typów do-

³²¹ M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 3*, „Prz. Bibl.”, 1985, z. 1, s. 19–20.

³²² E.J. Gredley, *Standardizing bibliographical data. AACR 2 and international exchange*, „Journal of Librarianship”, 1980, vol. 12, nr 2 April, s. 89.

³²³ *Międzynarodowa norma opisu bibliograficznego materiałów kartograficznych*, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, z. 3, s. 380–381.

³²⁴ W polskim odpowiedniku normy (PN-N-01152-13 *Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne*) posłużono się terminem „dokument elektroniczny”; co było związane z przyjętą terminologią we wprowadzonej wcześniej normie PN-ISO 690-2 *Przypisy elektroniczne – Dokumenty elektroniczne*, która dotyczy tego samego typu dokumentów – M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego i jego hasła, zasad szeregowania i przypisów bibliograficznych*, „Prz. Bibl.”, 2001, z. 1–2, s. 45.

kumentów doczekały się nowelizacji dopiero pod koniec lat 80. XX w.: w 1987 r. ISBD(G), ISBD(M), ISBD(CM) oraz ISBD(NBM), w 1988 r. ISBD(S). Przeprowadzona wówczas rewizja miała na celu przede wszystkim zharmonizowanie standardów, ulepszenie przykładów oraz zwiększenie ich przydatności w katalogowaniu materiałów publikowanych w alfabetycznych nielacińskich³²⁵. Kolejny przegląd przeprowadzono na początku lat 90. XX w. – m.in. dla druków muzycznych ISBD(PM) w 1991 r., dla ISBD(G) w 1992 r.

W latach 1998–2001 dla standardów dotyczących wydawnictw ciągłych przygotowano nowelizację, której wynikiem są przepisy *ISBD(CR)* (*International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources*) wydane w 2002 r. W nowej normie uwzględniono oprócz wydawnictw ciągłych publikowanych w postaci tradycyjnej również te publikowane w postaci elektronicznej (dostępne zdalnie i lokalnie). Biorą one pod uwagę także zalecenia zawarte w dokumencie *Functional Requirements for Bibliographic Records* z 1998 r. W normie wprowadzono definicje nowych rodzajów dokumentów: dokument aktualizowany (*integrating resource*) oraz skoroszytowe wydawnictwo aktualizowane (*updating loose-leaf*), które do tej pory w polskich przepisach traktowano i opisywano jak wydawnictwa zwarte³²⁶.

Najistotniejszą zmianę, wprowadzoną w ISBD w stosunku do wcześniej obowiązujących przepisów katalogowania, stanowi podzielenie całego opisu bibliograficznego na osiem stref³²⁷ oddzielanych od siebie znakiem umownym „-” (kropka kreska). W obrębie każdej z nich zastosowano odpowiednią interpunkcję, która ułatwia zrozumienie charakteru poszczególnych części strefy. Istotne jest przy tym także oddzielanie tych znaków interpunkcyjnych spacjami po obu ich stronach (z wyjątkiem kropki i przecinka), by uwiarygodnić je w opisie. ISBD określały ponadto źródła danych, z jakich należy czerpać informacje potrzebne do stworzenia opisu bibliograficznego.

System znaków umownych zastosowanych w opisie bibliograficznym miał spełniać zasadniczo jedną funkcję: ułatwiać rozpoznanie elementów opisu, w przypadku gdy nie znamy języka publikacji (co okazuje się szczególnie istotne w przypadku międzynarodowej wymiany informacji bibliograficznej). Ponadto wprowadzenie znaków interpunkcyjnych oraz odpowiedni porządek elementów w opisie miały za zadanie ułatwić przeniesienie danych z postaci tradycyjnej do komputerowych rekordów, a następnie integrację rekordów dla różnych typów materiałów w jednej bazie danych. Standaryzacja budowy opisu bibliograficznego oraz zachowanie kolejności poszczególnych elementów opisu pomagają również w przeglądaniu spisów bibliograficznych (drukowanych, ale także wyników wyszukiwania w bazie danych).

³²⁵ J.D. Byrum Jr., op. cit., „Libr. Resour. Tech. Serv.”, 2000, vol. 44, nr 3, s. 119.

³²⁶ Szczegóły dotyczące zmian terminologicznych w nowej normie zawiera artykuł B. Nałęcz, *Od ISBD(S) do ISBD(CR)*, „Prz. Bibl.”, 2004, z. 3–4, s. 165–169.

³²⁷ W polskich *Skróconych przepisach katalogowania alfabetycznego* opracowanych przez Józefa Grycza i Władysławę Borkowską (Warszawa 1946) wyróżniono cztery części opisu – „odpis tytułu”, „opis zewnętrzny”, „szczegóły wydawnicze” oraz „uwagi” – M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego* książek. część 2, „Prz. Bibl.”, 1984, z. 1, s. 22.

Standard ISBD został uznany w 2000 r. za najbardziej udane przedsięwzięcie IFLA w promowaniu standaryzacji katalogowania³²⁸. Problem stanowiła jednak nadal normalizacja dotycząca opisu dokumentów elektronicznych, a raczej wybór odpowiedniego standardu przy katalogowaniu. Należy bowiem zauważyć, że postać elektroniczną mogą przyjmować typy dokumentów będące przedmiotem innych norm – m.in. książki, wydawnictwa ciągłe, artykuły, mapy itp. W kontekście takiego rozróżnienia podczas dorocznej konferencji IFLA w 2001 r. w trakcie dyskusji na temat ISBD wyłoniły się, jak zauważa Eeva Murtomaa, dwa główne kierunki dalszych prac nad ISBD – harmonizacja i integracja: „Z punktu widzenia katalogowania oznacza to, że standardy katalogowania, formaty oraz przepisy dla różnych rodzajów materiałów zostaną zharmonizowane i zintegrowane ze sobą. Teraz problem nazywany zawartość vs nośnik, np. czy powinniśmy katalogować mapę w postaci elektronicznej czy elektroniczną mapę, zostanie rozwiązany”³²⁹.

Istnienie ISBD(G) i spójność wszystkich części standardów sprawiają, że przepisy ISBD(ER) są zasadniczo zgodne z pozostałymi normami. Różnice polegają przede wszystkim na innych źródłach danych oraz na tym, że charakterystyczne dla dokumentów elektronicznych cechy wymieniane są w strefie specjalnej (szczegółowego oznaczenia rodzaju i wielkości dokumentu: „[Dokument elektroniczny]”), w strefie opisu fizycznego oraz w strefie uwag³³⁰. Tendencja do harmonizacji i integracji przepisów ISBD uwidoczniła się już w tworzeniu normy ISBD(CR). Rewizji zasad opisu pozostałych typów dokumentów dokonano w następujących latach. Pozwoliła ona na opublikowanie w 2007 r. wstępnego wydania skonsolidowanego (*preliminary consolidated edition*) przepisów³³¹ oraz wersji końcowej w 2011 r.³³².

Normy ISBD nie były w zamierzeniu tworzone po to, by zastąpić przepisy katalogowania. Miały raczej stanowić zbiór zasad, według których w każdym kraju sporządza się takie przepisy. Ich dokładność sprawia jednak, że równie dobrze mogą one być stosowane jako

³²⁸ Zob. m.in.: J.D. Byrum Jr., op. cit., s. 119; por. C. Bianchini, M. Guerrini, *From bibliographic models to cataloging rules. Remarks on FRBR, ICP, ISBD and RDA and the relationships between them*, „Cat. Classif. Quart.”, 2009, vol. 47, nr 2, s. 111.

³²⁹ W oryginale: „From a cataloguing point of view this means, that the cataloguing standards, formats, and rules for different materials will be harmonized and integrated with each other. Now the problem called content vs carrier, e.g. should we catalogue a map in electronic form or the electronic map, will be solved” – E. Murtomaa, *The future of cataloguing*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Anreesoo ja Silvi Metsar, Tallin 2001, s. 88.

³³⁰ M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego...*, s. 46.

³³¹ *International Standard Bibliographic Description*, preliminary consolidated edition, [online] April 2007 [dostęp: 22.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD_consolidated_2007.pdf>.

³³² *ISBD. International Standard Bibliographic Description*, consolidated edition, Berlin–München 2011. Polskie wstępne tłumaczenie dokumentu zaakceptowane przez Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section ukazało się w postaci elektronicznej w 2012 r.: *Międzynarodowy Znormalizowany Opis Bibliograficzny – International Standard Bibliographic Description (ISBD)* [online] Warszawa 2012 [dostęp: 15.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1340015939.pdf>>.

zasady opisu katalogowego³³³. W ciągu ponad czterdziestu lat normy dotyczące standaryzacji opisów bibliograficznych opublikowane przez IFLA stały się podstawą dla norm i przepisów krajowych. Przepisy ISBD(M) szybko wprowadzono w bieżących bibliografiach narodowych: w 1972 r. w angielskiej, zachodnioniemieckiej, australijskiej i południowoafrykańskiej, w 1973 r. we francuskiej, w kanadyjskiej i nowozelandzkiej. Zastosowanie w bibliografiach narodowych przepisów ISBD pociągnęło za sobą tworzenie norm dotyczących opisów bibliograficznych. We Francji były to normy dotyczące opisów w katalogach bibliotecznych: *NF Z 44-050 Catalogue alphabétique d'auteurs et d'anonymes. Rédaction de la notice bibliographique* opublikowane w 1975 r.³³⁴. W Związku Radzieckim przepisy ISBD(M) zaadaptowano do normy *GOST 7.1-76 Bibliograficeskoje opisanije proizwiedienij pieczati*. Nie wszystkie jednak postanowienia ISBD były przejmowane w każdym kraju³³⁵.

W 1977 r. na 62 przebadane na zlecenie UNESCO bibliografie narodowe 17 wykorzystywało przepisy ISBD(M) do tworzenia opisów, a liczba takich bibliografii wciąż rosła³³⁶. W 2011 r. na 34 przebadane bibliografie narodowe wszystkie opierały się na przepisach ISBD³³⁷.

W Polsce przed powstaniem norm ISBD obowiązywały – w stosunku do opisów katalogowych – *Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego* autorstwa Józefa Grycza i Władysławy Borkowskiej³³⁸ oraz – w odniesieniu do opisów bibliograficznych – norma *PN-73/N-01152 Opis bibliograficzny*³³⁹ (norma ta nie miała jednak zastosowania w polskiej bibliografii narodowej, w której od 1961 r. wykorzystywano *Skrócone przepisy...*).

³³³ E.J. Gredley, op. cit., s. 89.

³³⁴ Na podstawie ISBD(M) z 1974 r. i zmienione w 1980 r.: *NF Z 44-050 Catalogue des monographies. Rédaction de la description bibliographique* (na podstawie ISBD(M) z 1978 r.). Zalecenia dotyczące opisów w bibliografiach, przypisach i in. zamieszczono w normie *NF Z 44-005 Références bibliographiques. Eléments essentiels et complémentaires* z 1967 r. (stanowiła ona niemal dosłowny przekład projektu zalecenia ISO/R 690 – M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 3*, op. cit., s. 24).

³³⁵ O różnicach między normami zagranicznymi a przepisami ISBD pisze M. Lenartowicz w artykule: *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 3*, op. cit., s. 24–27.

³³⁶ *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 51.

³³⁷ Informacja na podstawie analizy zawartości stron internetowych oraz badań ankietowych własnych przeprowadzonych w 2011 r. w związku z przygotowawaną rozprawą doktorską wśród ośrodków opracowujących bieżące bibliografie narodowe w 34 krajach (Andora, Australia, Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Kanada, Lichtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Nowa Zelandia, Polska, Portugalia, Rosja, RPA, Słowacja, Słowenia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy).

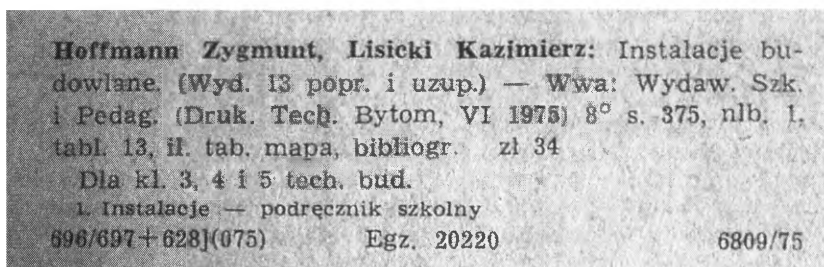
³³⁸ *Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego. Z „Przepisów katalogowania w bibliotekach polskich. I Alfabetyczny katalog druków”*, wybrali i oprac. Józef Grycz i Władysława Borkowska, Warszawa 1946 oraz następne wydania z 1949 r., 1961 r., 1970 r., 1971 r. Ostatnie – szóste wydanie – ukazało się w 1975 r.

³³⁹ Historię przepisów katalogowania w Polsce szczegółowo przedstawia artykuł Krystyny Pieńkowskiej, *Polskie instrukcje katalogowania od XIX do połowy XX wieku*, „Prz. Bibl.”, 1971, s. 258–273 oraz Wandy Sokółkowskiej, *O nową polską instrukcję katalogowania alfabetycznego*, tamże, s. 273–280, a także M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 1*, „Prz. Bibl.”, 1983, z. 4, s. 367–378. O przygotowaniu pierwszych jednolitych instrukcji katalogowania w Polsce w latach 20. XX w. pisze w przedmowie do *Przepisów katalogowania w bibliotekach polskich* Józef Grycz – *Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. I Alfabetyczny katalog druków*, Warszawa 1934, s. V–X.

Norma PN-73/N-01152 *Opis bibliograficzny* opracowana w 1973 r. zawierała oprócz zasad opisu wydawnictw zwartych i ciągłych także przepisy dotyczące norm, opisów patentowych, nut, map, materiałów ikonograficznych (grafik i fotografii), prac niepublikowanych, mikrofilmów i fotokopii, filmów i przezroczy oraz nagrań (na płytach gramofonowych, taśmach magnetofonowych). Jak zauważa Maria Lenartowicz: „Pod tym względem wyprzedziliśmy wszystkie inne państwa, żadne z nich nie miało w tym czasie norm regulujących zasady opisu wszystkich wymienionych typów dokumentów, a istniejące wówczas lub dopiero opracowywane ustalenia międzynarodowe odnosiły się jedynie do wydawnictw zwartych i ciągłych oraz druków muzycznych”³⁴⁰.

Warto też zauważyć, że poprzednikiem normy z 1973 r. były: norma z 1952 r. PN/N-01152 *Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii bieżącej dziedzin i zagadnień* oraz PN-56/N-01156 *Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii retrospektywnej dziedzin i zagadnień*, dotyczące opisów wydawnictw zwartych i ciągłych. Obie normy zostały opracowane przez Marię Dembowską w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej i miały wówczas charakter nowatorski ze względu na brak jakichkolwiek międzynarodowych ustaleń w tym zakresie oraz nieliczne przepisy w innych krajach (m.in. niemieckie z 1932 r. czy brytyjskie z 1950 r.)³⁴¹.

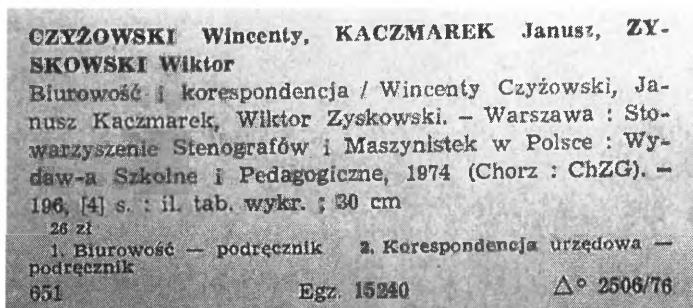
W polskiej bieżącej bibliografii narodowej najwcześniej uwzględniono przepisy ISBD w opisach książek rejestrowanych w „Przewodniku Bibliograficznym” (od zeszytu 1 za 1976 r.). Zasady zawarte w ISBD(S) zaczęto stosować w „Bibliografii Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych” w 1978 r. Różnice między opisami zamieszczanymi w „Przewodniku Bibliograficznym” przed i po 1976 r. można zauważyć, analizując ich budowę na Rys. 7 i Rys. 8. Zastosowano inną kolejność elementów (dodanie do opisu bibliograficznego hasła sprawiło, że nazwisko autora powtarza się następnie w opisie bibliograficznym). Zmieniono również interpunkcję (wprowadzono m.in. kreskę ukośną rozdzielającą tytuł od autora dokumentu, znak rozdzielający strefy „. –” czy interpunkcję dotyczącą strefy opisu fizycznego).

Rys. 7 Opis bibliograficzny książki (Źródło: „Przewodnik Bibliograficzny” R. 31(43), nr 34, s. 520)

³⁴⁰ M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 1*, op. cit., s. 368–369, 372.

³⁴¹ Ibidem.

Rys. 8 Opis bibliograficzny książki (Źródło: „Przewodnik Bibliograficzny” R. 32(44), nr 12, s. 221)

Ponieważ w rozumieniu ISBD termin „*bibliographic description*” odnosi się do każdego opisu publikacji (nie rozróżnia się więc, tak jak w polskiej terminologii, opisu bibliograficznego od katalogowego), polskie przepisy katalogowania zrewidowano pod kątem zgodności ze standardami międzynarodowymi³⁴², ujednolicając tym samym zasady tworzenia opisów bibliograficznych i katalogowych³⁴³. Wynikiem tych prac są poszczególne arkusze normy *PN-N-01152 Opis bibliograficzny*³⁴⁴.

Zasadniczym problemem w latach 70. XX w. podczas dostosowywania polskich przepisów do pierwszych międzynarodowych norm było ustalenie nowej terminologii³⁴⁵ (np. tłumaczenie angielskich terminów „*entry*”, „*record*”, „*proper title*” czy „*biblio-*

³⁴² Zestawienie poszczególnych elementów opisu dla książek w *Skróconych przepisach...* z nową normą PN-82/N-01152.01 i *Przepisami katalogowania książek. Część 1* przedstawia Maria Lenartowicz w artykule *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 2*, op. cit., s. 17–19.

³⁴³ W nowej normie *PN-82/N-01152.00 Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne*, jaka ukazała się w 1982 r. określono zakres jej stosowania:

„Postanowienia normy należy stosować przy sporządzaniu opisów bibliograficznych przeznaczonych do wszelkich zbiorów informacji o dokumentach, niezależnie od zakresu, funkcji i postaci fizycznej zbioru (kartoteka, spis publikowany, baza danych komputerowych), w szczególności do:

- katalogów bibliotecznych,
- bibliografii,
- opracowań dokumentacyjnych.

Postanowień normy nie należy stosować przy opracowywaniu opisów przeznaczonych do bibliografii załącznikowych i przypisów bibliograficznych oraz informacji bibliograficznych podawanych w tekstach dokumentów” – PN-82/N-01152.00 *Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne*, s. 2.

³⁴⁴ Odpowiednio: ISBD(G) – PN-82/N-01152.00 *Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne*; ISBD(M) – PN-82/N-01152.01 *Opis bibliograficzny. Książki* oraz wydanie ISBD(M) z 1987 r. – PN-N-01152-1/A1:1997 *Opis bibliograficzny – Książki*; ISBD(S) – PN-N-01152-2:1997 *Opis bibliograficzny – Wydawnictwa ciągłe*; ISBD(CM) – PN-N-01152.05:2001 *Opis bibliograficzny – Dokumenty kartograficzne*; ISBD(PM) – PN-83/N-01152.06 *Opis bibliograficzny. Druki muzyczne*; ISBD(NBM) – PN-85/N-01152.07 *Opis bibliograficzny. Dokumenty dźwiękowe* oraz znowelizowane wydanie ISBD(NBM) z 1987 r. – PN-N-01152-12:1994 *Opis bibliograficzny – Filmy*; ISBD(A) – PN-N-01152-8:1994 *Opis bibliograficzny – Stare druki*; ISBD(ER) – PN-N-01152-13:2001 *Opis bibliograficzny – Dokumenty elektroniczne*. Ponadto PKN opracował w Polsce normy niemające swoich odpowiedników w ISBD, ale które opierają się na ich zaleceniach: PN-87/N-01152.03 *Opis bibliograficzny. Dokumenty normalizacyjne* oraz PN-91/N-01152.10 *Opis bibliograficzny. Dokumenty techniczno-handlowe*.

³⁴⁵ O problemach tych pisze M. Lenartowicz, *ISBD(M) a polskie przepisy katalogowania*, „Prz. Bibl.”, 1976, z. 2, s. 175–176.

graphic description”, czyli opis bibliograficzny, w skład którego nie wchodziło według angielskiej terminologii pojęcie „hasła”). Zmiany dotyczyły także niektórych zasad katalogowania. W przypadku wydawnictw ciągłych m.in. na przyjęciu zasady, że zmiana tytułu wydawnictwa ciągłego wymaga stworzenia nowego opisu (poza zmianami niewielkimi – wyszczególnionymi w normie). W przypadku materiałów kartograficznych zmieniono zgodnie z ISBD(CM) podstawowe źródło danych z wnętrza ramki mapy na cały dokument³⁴⁶.

W polskiej normie z 1982 r. dotyczącej opisu bibliograficznego książek nowością było również wprowadzenie trzech stopni szczegółowości opisu bibliograficznego (w normie z 1973 r. wyróżniono jedynie elementy niezbędne oraz dodatkowe³⁴⁷). Nie było to jednak rozwiązanie proponowane w ISBD, ale zaczerpnięte z anglo-amerykańskich przepisów katalogowania AACR2³⁴⁸. Pierwszy stopień obejmuje elementy obowiązkowe, pozwalające na identyfikację opisywanego dokumentu, stopień drugi – elementy obowiązkowe i zalecane, stopień trzeci (najbardziej szczegółowy) – elementy obowiązkowe, zalecane i pozostałe.

Wybór stopnia szczegółowości opisu zależy od przeznaczenia przygotowywanego źródła informacji. Zgodnie z założeniami programu UBC przyjęto, że w bibliografiach narodowych – jako prymarnych i autorytatywnych źródłach informacji o narodowej produkcji wydawniczej – opis ten powinien być tworzony na najwyższym, trzecim poziomie szczegółowości. Takie podejście sprawia jednak, że przygotowanie kompletnego rekordu bibliograficznego staje się pracochłonne, a co za tym idzie, koszty wytworzenia opisu bibliograficznego znacznie rosną. Pod koniec lat 80. XX w. na arenie międzynarodowej podjęto więc dyskusję na temat potrzeby zamieszczania tak szczegółowych danych w opisach bibliograficznych, rozważając redukcję danych w bibliografiach narodowych do pierwszego stopnia szczegółowości za przykładem brytyjskiej bibliografii narodowej, która pod koniec lat 80. XX w. planowała przejście na pierwszy poziom katalogowania według przepisów AACR2³⁴⁹. Problem ten wiąże się przede wszystkim z dwiema zasadniczymi funkcjami, jakie ma pełnić opis bibliograficzny i bibliografia narodowa. Rejestrowanie dorobku piśmienniczego narodu wymaga bowiem dokładności i szczegółowości opisu, tak by mógł on być w przyszłości źródłem danych o rozwoju kulturalnym, naukowym i społecznym narodu, a z drugiej strony dostarczanie bieżącej informacji o najnowszym piśmiennictwie w kraju wymagałoby redukcji elementów opisu, tak by informacje te ukazywały się z jak największą aktualnością.

³⁴⁶ Te i inne różnice między standardem ISBD a polskimi przepisami zawartymi w normie PN-N-01152-2 *Opis bibliograficzny – Wydawnictwa ciągłe* opisane zostały w artykule: M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego...*, s. 43–45 oraz B. Nałęcz, op. cit., s. 163–171.

³⁴⁷ PN-82/N-01152.00 *Opis bibliograficzny*. Postanowienia ogólne, s. 4.

³⁴⁸ M. Lenartowicz, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 3*, op. cit., s. 23.

³⁴⁹ P.R. Lewis, *Cost savings and service strategies in the British National Bibliographic Service*, „Alexandria”, 1989, vol. 1, nr 2, s. 17–26.

5.1.3. FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)

W 1990 r. IFLA zorganizowała w Sztokholmie seminarium (Seminar on Bibliographic Records), którego celem była analiza potrzeb różnych grup użytkowników w zakresie informacji bibliograficznej oraz rola różnorodnych wytwórców informacji (wydawców, księgarzy, a przede wszystkim narodowych central bibliograficznych) w zaspokajaniu tych potrzeb w kontekście istnienia komputerowych baz danych.

Podczas seminarium przeanalizowano funkcje, zawartość i użyteczność rekordów bibliograficznych, przedstawiono różnice występujące w przepisach katalogowania stosowanych w różnych bibliotekach, utrudniające wymianę danych lub współkatalogowanie. Zwrócono także uwagę na częste uproszczenia opisów bibliograficznych w bazach danych (najprawdopodobniej spowodowane ograniczaniem środków finansowych na działalność bibliotek) oraz na szerokie zastosowanie rekordów bibliograficznych³⁵⁰. W trakcie dyskusji ujawniły się dwa dążenia – z jednej strony do obniżenia kosztów związanych z rejestracją bibliograficzną i autorytatywną, a z drugiej do utrzymania i wzrostu jakości informacji w kontekście wymiany danych bibliograficznych w środowisku komputerowym. Ponieważ na spotkaniu nie doszło do porozumienia w kwestii roli, jaką odgrywają rekordy bibliograficzne, IFLA powołała nową grupę badawczą ds. funkcjonalnych wymagań dla rekordów bibliograficznych – FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records). Jej zadaniem miało być zbadanie użytkowania danych i opracowanie nowego, uniwersalnego wzorca rekordów bibliograficznych, który poszczególne centrale bibliograficzne mogłyby wykorzystać do ujednoczenia metod katalogowania. W latach 1992–1996 grupa badawcza opracowała projekt modelu, który poddano następnie dyskusji. W efekcie, w 1998 r., powstało oficjalne opracowanie IFLA: *Functional Requirements for Bibliographic Records*³⁵¹, znane jako projekt FRBR. Stało się ono także przedmiotem referatu wygłoszonego podczas konferencji w Kopenhadze w 1998 r.³⁵²

Badania przeprowadzone przez IFLA na potrzeby FRBR wykazały, że redukcja informacji w rekordach bibliograficznych jest raczej mało prawdopodobna, a co więcej, okazało się, że wyeliminowanie informacji opisowych z rekordów nie przynosi znacznych oszczędności³⁵³.

Stworzony przez IFLA raport dotyczący FRBR określa, jakie dane powinny zawierać rekordy bibliograficzne oraz w jaki sposób powinny być one ze sobą powiązane, by spełniały oczekiwania różnego typu użytkowników (nie tylko końcowych, ale też wydawców,

³⁵⁰ IFLA Study on Functional Requirements for Bibliographic Records, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 3, s. 43.

³⁵¹ *Functional Requirements for Bibliographic Records. Final report*, München 1998 [online] [dostęp: 14.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr.pdf>> oraz wprowadzone zmiany w 2008 r.: <<http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/amend-1998-1-clean.pdf>>, a także wersja poprawiona z 2009 r.: <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf>.

³⁵² O.M.A. Madison, *Standards for national bibliographic control. Proposed basic data requirements for the national bibliographic record*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings...*, s. 43–52.

³⁵³ A. Estivill, *Comments on the study*, [w:] *IFLA Study on Functional Requirements for Bibliographic Records*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 3, s. 45.

księgarzy, bibliotekarzy, pracowników informacji itd.). Przygotowując raport dotyczący wymagań funkcjonalnych wobec rekordów bibliograficznych, wzięto również pod uwagę wszystkie typy materiałów, jakie są lub mogą być przedmiotem zainteresowania użytkowników oraz możliwe zastosowania informacji bibliograficznej w różnego typu oprogramowaniach (kontrolowania zakupów, katalogowania, wypożyczania, cytowań bibliograficznych czy wyszukiwania informacji). Warto zauważyć, że FRBR nie jest uzależniony w jakikolwiek sposób od przepisów katalogowania. Jego zadaniem jest wskazanie minimalnego zestawu elementów, jakie powinny znaleźć się w rekordzie bibliograficznym oraz sposobu ich powiązania zapewniającego ich maksymalną funkcjonalność. Lata 90. XX w. przyniosły więc zasadniczą zmianę w zakresie podejścia do zasad katalogowania – na pierwszy plan wysunięto bowiem potrzeby użytkowników informacji, a nie (jak w dotychczasowych standardach czy przepisach) punkt widzenia osób katalogujących.

Należy podkreślić, że FRBR to model pojęciowy, a nie zbiór reguł katalogowania czy język bibliograficzny, dlatego autorzy projektu przestrzegają przed jego bezpośrednim stosowaniem w praktyce. Zapisane w nim zalecenia powinny się dopiero obudować konkretnymi przepisami katalogowania, schematami formatów danych oraz przygotować do ich obsługi systemy komputerowe.

Aby FRBR spełniał swoje założenia, w raporcie wprowadzono szereg nowych terminów i ich definicji. Całe uniwersum bibliograficzne zostało podzielone na trzy główne grupy jednostek, określono relacje, jakie między nimi zachodzą oraz atrybuty (metadane), jakie można im przypisać, tak by rekordy te służyły zasadniczym celom zapisanym w modelu FRBR³⁵⁴. Pierwsza grupa to jednostki stanowiące wytwór myśli ludzkiej, które uznano za kluczowe dla użytkowników rekordów bibliograficznych: „dzieło” (work), „realizacja” (*expression*), „materializacja” (*manifestation*) oraz „egzemplarz” (*item*)³⁵⁵. Drugą grupę tworzą jednostki odpowiedzialne za intelektualną lub artystyczną zawartość dzieł oraz za postać fizyczną, produkcję, rozpowszechnianie lub przechowywanie jednostek pierw-

³⁵⁴ O.M.A. Madison, op. cit., s. 49.

³⁵⁵ Jako „dzieło” rozumie się każdą odrębną kreacją intelektualną lub artystyczną – jest to pojęcie abstrakcyjne, np. *Dziady* A. Mickiewicza jako utwór (jak podkreśla Marek Nahotko: „Pojęcie utworu i linie graniczne pomiędzy utworem a innymi jednostkami mogą zależeć od warunków kulturowych. W związku z tym odmienne kultury lub narody mogą przyjmować inne kryteria rozróżniania danego utworu od innych jednostek” – M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 95). „Realizacja” to artystyczna lub intelektualna realizacja „dzieła” – zawiera więc konkretne słowa, zdania, akapity itp., które pozwalają na odróżnienie różnych realizacji tego samego dzieła (np. *Dziady* A. Mickiewicza i ich przekład na język francuski to dwie różne realizacje tego samego dzieła). „Materializacja” to fizyczne wcielenie (uosobienie) danej realizacji, czyli realizacja, która została wydana lub opublikowana, np. kolejne wydania *Dziadów* Mickiewicza w języku polskim – wszystkie stanowią materializacje tej samej realizacji. „Egzemplarz” to pojedynczy egzemplarz materializacji, przeważnie jest to pojedynczy przedmiot, np. konkretny egzemplarz *Dziadów* Mickiewicza przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu o sygnaturze 1320762/3 II. Warto jednak zauważyć, że nie zawsze rozróżnienie dzieła i realizacji jest sprawą prostą. Wątpliwości nasuwa m.in. fakt, że przy tworzeniu tłumaczenia czy ekranizacji ich autorzy musieli włożyć własny wkład w ich stworzenie. Pod koniec 2012 r. trwały prace IFLA nad uściśleniem rozumienia poszczególnych terminów.

szej grupy (np. osoby i ciała zbiorowe). Trzecią grupę stanowią jednostki, które mogą stać się przedmiotem dzieła, czyli wszystkie jednostki pierwszej i drugiej grupy oraz: „pojęcia” (*concepts*) – pojęcia abstrakcyjne, idee, np. dziedzina wiedzy, procesy, techniki itp., „obiekty” (*objects*) – rzeczy materialne stałe lub ruchome, również te już nieistniejące, „wydarzenia” (*events*) – przeszłe i obecne, epoki oraz „miejsca” (*places*) – historyczne i współczesne, ziemskie i pozaziemskie, jurysdykcje geopolityczne³⁵⁶. Inaczej mówiąc – wszelkie przedmioty, które mogą być przedstawiane w treści dokumentów.

Relacje określone w standardzie FRBR miały porządkować katalog komputerowy, tak by zwiększyć jego funkcjonalność przy wyszukiwaniu (np. powiązanie autora z dziełem, wydawcy z materializacją, biblioteki z egzemplarzem, ale także powiązania pomiędzy różnymi materializacjami – np. tłumaczeniami, przeróbkami itp.). Główne relacje, jakie według FRBR muszą być oznaczone, to: relacja całości do części (np. przy książce będącej częścią serii wydawniczej), relacja przekładu, aranżacji, przeglądu, zmian, dodatku do całości, uzupełnienia oraz relacja poprzedzania czy następowania. Ponadto według zaleceń FRBR powiązania powinno się także ustalić dla osób, ciał zbiorowych (w odniesieniu do tworzenia, własności, wyprodukowania) oraz dla przedmiotu (relacja typu „ma za temat”)³⁵⁷.

Powiązanie jednostek odpowiednimi relacjami ma na celu ograniczenie duplikatów w bazach danych i porządkowanie danych zawartych w bazie. Ma też sprawić, że katalogi komputerowe zamienią się z linearnych (odwzorowujących w rzeczywistości jedynie katalog tradycyjny) w rozbudowaną sieć relacji, która będzie prowadzić użytkownika po bibliograficznym uniwersum. Rekordy tworzone zgodnie z FRBR mają bowiem służyć czterem zasadniczym celom: odnalezieniu potrzebnych materiałów przez użytkownika, rozpoznaniu jednostki, wyborowi odpowiedniego materiału oraz uzyskaniu danej jednostki³⁵⁸.

Ponadto w modelu FRBR określono podstawowy poziom rekordów bibliograficznych (*basic level record*), w którym podano zasadnicze elementy oraz relacje, jakie należy uwzględnić w rekordach bibliograficznych. Wszystkie podane w nim informacje zgodne są z zasadami ISBD oraz z GARE (Guidelines for Authority and Reference Entries) dotyczącymi zasad budowy haseł wzorcowych³⁵⁹.

Po opublikowaniu FRBR rozpoczęły się prace nad porównywaniem modelu z obowiązującymi standardami i przepisami katalogowania. Zestawienie atrybutów jednostek modelu FRBR z odpowiadającymi im elementami danych ISBD, GARE, GSARE (Guidelines for Subject Authority and Reference Entries) i z polami formatu *UNIMARC Manual* opubli-

³⁵⁶ O.M.A. Madison, op. cit., s. 50; por. M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 96.

³⁵⁷ O.M.A. Madison, op. cit., s. 50, por. B. Tillett, *What is FRBR? A conceptual model for the bibliographic universe* [online] Revised February 2004, Library of Congress Distribution Service [dostęp: 21.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>>, s. 5.

³⁵⁸ O.M.A. Madison, op. cit., s. 49.

³⁵⁹ Zob. m.in. tabele 7.1–7.9 oraz podstawowy element opisu i relacji w opracowaniu *Functional requirements for bibliographic records. Final report*, op. cit., s. 98–115.

kowano jako załącznik do raportu dotyczącego FRBR³⁶⁰. Pod koniec lat 90. XX w. Grupa Rewizyjna ISBD (ISBD Review Group) IFLA porównała przepisy ISBD z zaleceniami FRBR, wykorzystując m.in. opracowanie Toma Delseya *Mapping ISBD elements to FRBR attributes and relationships*³⁶¹. W wyniku rewizji w ISBD elementami fakultatywnymi stały się wszystkie, które miały taki status w FRBR³⁶². Wydano także nową skonsolidowaną edycję przepisów ISBD³⁶³ – tak by przepisy dotyczące wszystkich typów materiałów były ze sobą spójne i uwzględniały model FRBR³⁶⁴.

W Stanach Zjednoczonych utworzono komitet, którego zadaniem była rewizja przepisów AACR2 (Joint Steering Committee for Revision of the Anglo-American Cataloging Rules) w kontekście FRBR. W trakcie analizy postanowiono zawiesić prace nad aktualizacją AACR2. Podjęto natomiast działania zmierzające do ustalenia nowych przepisów katalogowania opartych na FRBR – RDA (Resource Description and Access). Idee FRBR wykorzystane zostały także w projektach prowadzonych przez VTLS (Visionary Technology in Library Solutions), OCLC (Online Computer Library Center) i RLG (Research Library Group)³⁶⁵ oraz przy rewidowaniu włoskich przepisów katalogowania REICAT (Regole italiane di catalogazione)³⁶⁶.

W 1998 r. Olivia Madison porównała model FRBR z 15 elementami występującymi w formacie Dublin Core (DC). Wyniki pokazały, że większość elementów powtarza się w obu standardach. Jedynym elementem, którego nie uwzględniono w FRBR, a który zawiera schemat DC, jest typ zasobu (*resource type*)³⁶⁷ (czyli np. wiersz, słownik, nagranie muzyczne itp.).

FRBR teoretycznie bardzo dobrze przedstawia relacje, jakie zachodzą między poszczególnymi jednostkami. Problem stanowi natomiast, jak zauważa L.S. Creider, przeniesienie idei „realizacji” i „materializacji” do terminów, takich jak wydanie (*edition*), grupa egzemplarzy (*state*)³⁶⁸, nakład (*issue*) funkcjonujących w terminologii bibliograficznej. Ponadto zastosowanie terminu „dzieło” (*work*) nie jest proste w przypadku wszystkich typów do-

³⁶⁰ *Functional requirements for bibliographic records. Final report [online]* September 1997. As amended and corrected through February 2009 [dostęp: 18.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf>.

³⁶¹ *Mapping ISBD elements to FRBR attributes and relationships [online]* 2004-07-28 [dostęp: 02.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-frbr-mapping.pdf>>.

³⁶² A. Padziński, *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR. Możliwości zastosowania w katalogach bibliotecznych*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, z. 3–4, s. 187.

³⁶³ *ISBD. International standard bibliographic description*, consolidated edition, Berlin 2011.

³⁶⁴ C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 112.

³⁶⁵ B. Tillett, *What is FRBR?...* op. cit., s. 6–7.

³⁶⁶ J. Pisanski, M. Żumer, T. Aalberg, *Frbrisation. Towards a bright new future for national bibliographies*, „ICBC”, 2010, vol. 39, nr 1, s. 4.

³⁶⁷ O.M.A. Madison, op. cit. 8, s. 47.

³⁶⁸ *State* – grupa egzemplarzy z tego samego nakładu, różniąca się od pozostałych (np. drobnymi zmianami w formatowaniu) – J. Tomaszczyk, *Angielsko-polski słownik informacji naukowej i bibliotekoznawstwa*, Katowice, 2009, s. 192.

kumentów – jak bowiem odnieść je do materiałów kartograficznych?³⁶⁹. Timothy J. Dickey zauważa, że zastosowanie modelu FRBR będzie szczególnie przydatne w bibliotekach muzycznych, w których przechowywane są informacje w trzech różnych formatach – nuty, nagrania oraz książki i czasopisma, które dotyczą muzyki. Powiązania między tymi materiałami są oczywiste i to FRBR powinno zapewnić relacje między nimi dla użytkowników³⁷⁰.

Zastosowanie modelu w praktyce okazuje się jednak bardzo trudne głównie ze względu na ograniczenia programów komputerowych oraz formatów wymiany danych (m.in. MARC) w istniejących bazach danych. Można tego dokonać na dwa sposoby: albo poprzez ręczne rekatalogowanie zbiorów (bardzo czasochłonne i kosztowne), albo poprzez tzw. „FRBRyzację” (ang. *frbrisation*) czyli „wyciągnięcie” koncepcji FRBR z istniejących już danych bibliograficznych w ramach zautomatyzowanego procesu. Na międzynarodowym forum uznano, że do przeprowadzenia tego typu analizy najlepiej nadają się bazy bibliografii narodowych, ponieważ w odróżnieniu od katalogów centralnych rekordy w nich zawarte cechuje duża autorytatywność i szczegółowość, a ponadto bibliografie rejestrują piśmiennictwo na poziomie materializacji, a nie egzemplarza. W pierwszej dekadzie XXI w. wszystkie kraje skandynawskie (Dania, Finlandia, Norwegia, Szwecja) uczestniczyły w rozwoju struktury FRBR i wykorzystywały FRBRyzację w swoich katalogach³⁷¹. Próbę uzgodnienia rekordów bibliografii narodowej ze strukturą FRBR podjęto też w Słowacji. Przeprowadzone testy pokazały, że FRBRyzacja jest możliwa, ale także, że w jej wyniku trudno uzyskać wysoką jakość danych. Efektywność procesu, który polega właściwie na uzgodnieniu podpól formatu MARC z jednostkami FRBR, zależy bowiem od jakości i szczegółowości rekordów istniejących w bazie³⁷².

W modelu FRBR nie uwzględniono relacji, jakie zachodzą między rekordem bibliograficznym a hasłem wzorcowym, nie zdefiniowano też minimalnych wymagań w stosunku do tej zależności³⁷³. Model FRBR skupiał się właściwie wyłącznie na pierwszej grupie jednostek (jednostki stanowiące wytwór myśli ludzkiej: „dzieło”, „realizacja”, „materializacja” i „egzemplarz”). Informacje dotyczące zawartości i formy kartotek haseł wzorcowych (KHW) (czyli jednostek przynależnych według FRBR do drugiej grupy, np. osoby i ciała zbiorowe) stanowią przedmiot innego opracowania: *Functional Requirements for Authority Data* (FRAD)³⁷⁴ przygotowanego przez Grupę Roboczą IFLA ds. wymagań funkcjonalnych dla numeracji i rekordów autorytatywnych (Working Group on Functional Requirements for Authority Numbers and Records – FRANAR). „Dopiero te dwa opracowania łącznie po-

³⁶⁹ L.S. Creider, op. cit., s. 593.

³⁷⁰ T.J. Dickey, *FRBRization of a library catalog. Better collocation of records, leading to enhanced search, retrieval, and display*, „Information Technology and Libraries”, March 2008, s. 23.

³⁷¹ U. Knutsen, *Bibliographic control in the nordic countries*, „IFLA Journal”, 2006, vol. 32, nr 1, s. 10.

³⁷² Więcej na temat zastosowania struktury FRBR w bibliografiach narodowych w artykule: J. Pisanski, M. Żumer, op. cit., s. 3–6.

³⁷³ O.M.A. Madison, op. cit., s. 44.

³⁷⁴ *Functional requirements for authority data – a conceptual model*, IFLA Working Group on Functional Requirements for Authority Numbers and Records (FRANAR), ed. by Glenn Patton, München 2009.

winy objąć większość zagadnień związanych z organizacją danych bibliograficznych³⁷⁵ (należy bowiem zauważyć, że aby poprawnie wykorzystać model FRBR, należy zastosować KHW). Dodatkowo model FRBR uzupełniany jest przez zalecenia dotyczące haseł przedmiotowych (trzeciej grupy jednostek wymienianych w FRBR): *Functional Requirements for Subject Authority Data* (FRSAD).

Zwrócenie uwagi na użytkownika informacji bibliograficznej w strukturze FRBR i wysunięcie na plan pierwszy jego potrzeb sprawiło, że należało zrewidować także ustanowione w 1961 r. Zasady Paryskie, które koncentrowały się na katalogu bibliotecznym.

5.1.4. ICP (International Cataloguing Principles)

Ponad czterdzieści lat po ustanowieniu Zasad Paryskich, podczas Pierwszego Spotkania Ekspertów IFLA dotyczącego Międzynarodowego Kodu Katalogowania (First IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code – IME ICC) zorganizowanego w 2003 r. we Frankfurcie, zdecydowano o ich unowocześnieniu i zastąpieniu deklaracją międzynarodowych zasad katalogowania (International Cataloguing Principles – ICP). Nowe zasady zostały przygotowane pod kierownictwem Barbary B. Tillett i poprzedzone serią pięciu międzynarodowych spotkań w różnych częściach świata³⁷⁶. Nowa deklaracja została oficjalnie opublikowana w Internecie w lutym 2009 r.³⁷⁷

Zakres wytycznych znacznie się poszerzył, o czym zdecydowało m.in. pojawienie się w uniwersum bibliograficznym nowych typów materiałów. Zasady Paryskie dotyczyły właściwie tylko materiałów drukowanych – przede wszystkim książek i innych materiałów o podobnych cechach przechowywanych w bibliotekach³⁷⁸. Zasady ICP poszerzono, tak by obejmowały one wszystkie inne typy dokumentów. Ponadto zasady z 1961 r. ograniczone były właściwie tylko do kwestii wyboru i formy haseł bibliograficznych w katalogach (uznano bowiem, że tylko w tym obszarze można dojść do międzynarodowego porozumienia). Koncentrowały się więc jedynie na sprawach istotnych z punktu widzenia bibliotekarzy, podczas gdy ICP dotyczą także opisu bibliograficznego oraz tworzenia rekordów haseł autorytatywnych, biorąc pod uwagę potrzeby użytkowników. ICP wymienia

³⁷⁵ A. Padziński, op. cit., s. 175–176.

³⁷⁶ 2003 r. Frankfurt n. Menem – 31 krajów (Europa, Stany Zjednoczone i kraje anglojęzyczne – Polska nie była reprezentowana), 2004 r. Buenos Aires – 20 krajów (Ameryka Łacińska i Karaiby), 2005 r. Kair – 18 krajów (kraje arabskie Afryki i Bliskiego Wschodu), 2006 r. Seul – 12 krajów (Azja), 2007 r. Pretoria – 10 krajów (Afryka subsaharyjska).

³⁷⁷ Dostępne również w wersji polskiej: *Deklaracja międzynarodowych zasad katalogowania*, tł. Magdalena Krynicka [online] [dostęp: 18.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-pl.pdf>.

³⁷⁸ W oświadczeniu Zasad Paryskich czytamy: „In this Statement, the word «book» should be taken to include other library materials having similar characteristics” – *Statement of principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles*, Paris, October 1961 [online] [dostęp: 13.03.2012]. Dostępny w Internecie: <http://sibuc.ucaenca.edu.ec/site/local/File/ABCD_Workshop_CUE/MARC/paris_principles_1961.pdf>.

dziwięć zasad tworzenia przepisów katalogowania, z których za najważniejszą uznano właśnie wygodę użytkownika. Pozostałe zasady to: powszechność użycia, reprezentatywność, trafność, wystarczalność i konieczność, znaczenie, ekonomia, spójność i standaryzacja oraz integracja³⁷⁹.

Istotną rolę w podjęciu decyzji o rewizji przepisów odegrał też rozwój technologiczny, a przede wszystkim zmiany, jakie nastąpiły w sposobie opisywania dokumentów przy użyciu nowych technologii. Na początku lat 60. XX w. funkcjonowały niemal wyłącznie tradycyjne źródła informacji w postaci kart katalogowych i katalogów książkowych z ich alfabetycznym szeregowaniem i statycznym „pakietem” informacji bibliograficznej. Nie odczuwano też potrzeby standaryzacji opisów. Katalogi bibliotek nie były widoczne, powstawały w oderwaniu od innych, tworzone też osobne katalogi dla odrębnych typów materiałów jak mikrofilmy, czasopisma czy mapy, a w procesie wymiany informacji czy konsultacji danych zawsze pośredniczył człowiek. Uważano wtedy, że kwestia ujednoczenia zasad formy i doboru hasła była sprawą priorytetową, ponieważ to one decydowały o tym, czy użytkownik odnajdzie daną pozycję w katalogu lub bibliografii.

W przepisach ICP postawiono sobie za cel dostosowanie zasad do specyfiki katalogów komputerowych. Ponadto – jak podkreślono w deklaracji – zasady nie ograniczają się tylko do zautomatyzowanych katalogów bibliotecznych. Odnoszą się także do bibliografii i innych baz danych tworzonych zarówno przez biblioteki, jak i inne instytucje³⁸⁰.

W ciągu pięćdziesięciu lat zmieniła się także terminologia związana z katalogowaniem. W 1961 r. zasady odnosiły się głównie do takich pojęć jak książka, autor, hasło główne (*main entry*) i dodatkowe (*added entry*), hasło ujednoczone (*uniform heading*), wydanie (*edition*) oraz dzieło (*work*). Zmiany, jakie nastąpiły do 2003 r., sprawiły, że w nowych zaleceniach musiano posłużyć się nową terminologią, która okazała się bardziej ogólna i abstrakcyjna w stosunku do tej z 1961 r. Zamiast więc „hasła głównego i dodatkowego” wprowadzono pojęcie „punkt dostępu” (*access point*), zamiast „książki” – „zasób bibliograficzny” (*bibliographic resource*), zamiast „autora” – „twórcę” (*creator*), zamiast karty katalogowej „bibliograficzne i autorytatywne rekordy” (*bibliographic and authority records*)³⁸¹.

³⁷⁹ Deklaracja międzynarodowych zasad katalogowania, op. cit., C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 110; por. M. Krynicka, *Międzynarodowe Zasady Katalogowania. Nowe zasady katalogowania oraz zmiany w terminologii, czyli nowoczesne podejście do katalogów* (preprint) [online] [2012] [dostęp: 21.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1329232478.pdf>>, s. 2.

³⁸⁰ Deklaracja międzynarodowych zasad katalogowania, op. cit.

³⁸¹ Magdalena Krynicka w swoim artykule przedstawia problemy, jakie wiązały się z tłumaczeniem na język polski deklaracji Międzynarodowych Zasad Katalogowania – głównie polegały one na wprowadzeniu do polskiej terminologii zupełnie nowych terminów i na zmianie już kiedyś przyjętych, a także na przejściu terminologii z FRBR. Tłumaczony dotychczas jako „dokument” termin *resource* należało zmienić na „zasób” ze względu na jego szersze znaczenie oraz ze względu na zmiany, jakie wprowadzono w najnowszej skonsolidowanej edycji ISBD z 2011 r. (zasoby zwarte, zasoby ciągłe, zasoby elektroniczne). Tłumaczenie to jest zgodne z polską normą *PN-ISO 5127 Informacja i dokumentacja. Terminologia*, w której termin „*resource*” przetłumaczono na „zasób” w odniesieniu do terminów URI – uniwersalny identyfikator zasobu (*Universal Resource Identifier*), URL – uniwersalny lokalizator zasobu (*Universal Resource Locator*) oraz URN uniwersalna nazwa zasobu (*Universal Resource Name*); wprowadzono w związku z tym m.in.

Rolę strony tytułowej jako głównego źródła danych całkowicie w ICP pominięto, w ogóle nie wspominając o głównych i preferowanych źródłach danych, a wprowadzając zamiast nich zapis o tworzeniu punktów dostępu „znalezionych w materializacji” („*found on manifestation*”). Wszystkie te zmiany nastąpiły zgodnie z modelem FRBR, a także FRAD, FRASAR oraz RDA³⁸².

Należy podkreślić, że ICP stanowią w pewnym sensie kontynuację Zasad Paryskich, „różnią się one głównie uaktualnieniem terminologii, by wyrazić nowy i szerszy model tego samego uniwersum bibliograficznego”³⁸³. Ponadto, jak zauważył L.S. Creider, nowe przepisy ICP mogą rozwijać się tylko dzięki istnieniu i sukcesowi wcześniejszych Zasad Paryskich i powinny służyć jako podstawa dla dalszej współpracy w zakresie rejestracji bibliograficznej³⁸⁴.

5.2. AACR i RDA – prace Biblioteki Kongresu i Biblioteki Brytyjskiej nad zasadami katalogowania

Opisane wyżej międzynarodowe standardy i zalecenia dotyczące opisu bibliograficznego wdrażane były w krajowych przepisach katalogowania. W Polsce zastosowano je do arkuszy normy PN-N-01152, w Niemczech do przepisów RAK (Regeln für die alphabetische Katalogisierung), we Francji w normach AFNOR, we Włoszech w przepisach RICA itd. Niemal każdy kraj stworzył w minionym wieku (lub nawet wcześniej – w Niemczech oraz USA już w XIX w.) własne przepisy katalogowania dokumentów, które następnie przystosowano do międzynarodowych wymagań. Zalecenia ISBD, które ukazywały się od połowy lat 70. XX w., stanowiły także podstawę do tworzenia zupełnie nowych przepisów w niektórych krajach.

Na arenie międzynarodowej niewątpliwie największy zasięg oddziaływania mają anglo-amerykańskie przepisy katalogowania AACR, których historia sięga pierwszej połowy XIX w. i stworzonych wówczas przez pracownika Biblioteki Brytyjskiej, Anthony’ego Panizziego 91 zasad katalogowania. Przepisy A. Panizziego stały się następnie podstawą dla *Rules for Preparing Catalogues* opracowanych przez Charlesa Coffina Jewetta w 1852 r. oraz *Rules for Dictionary Catalog* opracowanych w latach 70. XX w. przez Charlesa A. Cuttera, które nie zdobyły jednak akceptacji środowiska bibliotekarskiego Wielkiej Brytanii i USA. Na początku XX w. Melvil Dewey zaproponował współpracę między USA a Wielką

termin „zasób bibliograficzny” określający „jednostkę w sferze zbiorów biblioteki lub podobnych zbiorów, składających się z wytworów działalności intelektualnej lub artystycznej. Zasoby bibliograficzne stanowią grupę pierwszych jednostek: dzieło, realizacja, materializacja i egzemplarz”. Wykorzystywany dotychczas termin „hasło” (stosowany w języku polskim do tłumaczenia terminów *heading* oraz *entry*) został zastąpiony „ujednoliconym punktem dostępu” – M. Krynicka, op. cit., s. 4–6.

³⁸² L.S. Creider, op. cit., s. 591; por. M. Krynicka, op. cit.

³⁸³ W oryginale: „they differ mostly in the updating terminology to express a new and wider model of the same bibliographic universe” – C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 110.

³⁸⁴ L.S. Creider, op. cit., s. 595.

Brytanią w tworzeniu anglo-amerykańskich przepisów, na co ALA (American Library Association) i LA (Library Association w Wielkiej Brytanii) oficjalnie zgodziły się w 1904 r. Pierwsze wydanie przepisów *Anglo-American Cataloguing Code* ukazało się w 1908 r. Podczas prac nad nimi wykorzystano także Instrukcje Pruskie (*Preußischen Instruktionen*) z 1898 r. oraz hiszpańskie *Instructiones* z 1902 r. Nie udało się jednak dojść do całkowitej zgodności między środowiskiem amerykańskim i angielskim i w rezultacie opublikowano dwa teksty – jeden północnoamerykański (*North American text*) i drugi brytyjski (*British text*). Mimo to były to pierwsze przepisy katalogowania o zasięgu międzynarodowym, choć obejmowały tylko dwa kraje³⁸⁵.

W drugim wydaniu przepisów z 1978 r. znanych pod akronimem AACR2 – uwzględnione zostały Zasady Paryskie oraz standardy ISBD. Wprowadziły one do AACR m.in. nakaz odpowiedniej interpunkcji w opisie bibliograficznym, oznaczenie odpowiedzialności po tytule dzieła i numeru ISBN (zgodnie z ISBD(M)) oraz w przypadku adaptacji przepisów ISBD(S) – używanie tytułu kluczowego w pierwszej strefie opisu bibliograficznego i wprowadzenie numeru ISSN³⁸⁶. W porównaniu jednak z wytycznymi ISBD w AACR2 zastosowano 3 stopnie szczegółowości opisu (w ISBD znalazła się jedynie adnotacja, że wszystkie elementy powinny być zawarte w opisach bibliografii narodowej). AACR2 były więc bardziej elastyczne – ułatwiały kwestię wyboru elementów opisu w zależności od przeznaczenia rekordów³⁸⁷.

Główna zmiana między AACR a AACR2 widoczna jest przede wszystkim dla osoby katalogującej, a nie użytkownika – w pierwszym wydaniu najpierw miała ona tworzyć hasło główne i dodatkowe, a dopiero później opis bibliograficzny. W drugim wydaniu praca nad dokumentem miała zaczynać się od skonstruowania opisu, a potem dopiero zapewnić dostęp do tego opisu poprzez dobranie do niego odpowiednich form haseł i punktów dostępu (*entry points and forms of headings*). W drugim wydaniu przepisów położono też większy nacisk na katalogowanie materiałów nieksiążkowych, stawiając je na równi z drukowanymi. Przepisy zrewidowano następnie w 1988, 1998 oraz 2002 r.

Przepisy AACR2 z 1978 r. stosowane były w większości krajów anglojęzycznych (przede wszystkim w USA, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii), co nie oznacza jednak, że wszędzie były tak samo interpretowane. Zostały przetłumaczone na wiele języków obcych³⁸⁸ i zaadaptowane także w Europie, np. w Czechach. Szeroko wykorzystywano je również

³⁸⁵ M.F. Maxwell, *The genesis of the Anglo-American Cataloguing Rules*, „Libri”, 1977, vol. 27, nr 3, s. 238–240, por. S.J. Saunders, *International cataloging standards. A small survey* [online] written on October 12, 2004 [dostęp: 11.10.2010]. Dokument Microsoft Word. Dostępny w World Wide Web: <<http://susanmcklem.com/artifact1.doc>>, s. 2–3. Historia AACR oraz ich rozwój w latach 90. XX w. zostały również omówione w referacie R.W. Manning, *The Anglo-American Cataloguing Rules and their future*, „ICBC”, 1999, vol. 28, nr 3, s. 68–71.

³⁸⁶ M.F. Maxwell, op. cit., s. 256.

³⁸⁷ E.J. Gredley, op. cit., s. 91.

³⁸⁸ Do 1998 r. na osiemnaście – R.W. Manning, op. cit., s. 68.

w krajach Ameryki Łacińskiej (Nikaragua, Gwatemala, Panama, Puerto Rico, Kolumbia, Meksyk zdecydowały już w latach 70., że ich przepisy będą opierać się na wytycznych anglo-amerykańskich i ISBD). Od połowy lat 90. XX w. przepisami AACR2 zainteresowała się też Republika Południowej Afryki³⁸⁹.

W Czechach w latach 90. XX w. po analizie AACR2 oraz ISBD i Zasad Paryskich zdecydowano się na wybór AACR2, z zastrzeżeniem, że jeśli w jakichś kwestiach różniły się one od postanowień ISBD, to wybierano rozwiązanie przyjęte w ISBD. O stosowaniu AACR2 myślano na Litwie, choć ostatecznie nie wdrożono ich ze względu na podejście do wyboru języka i preferowania własnych wersji językowych. W Rosji w 1997 r. w związku z rewizją przepisów katalogowania porównano przepisy rosyjskie i amerykańskie. Ponieważ przegląd zasad nie wykazał większych różnic, postanowiono tylko, by nowe wydanie przepisów było jak najbliższe postanowieniom AACR2³⁹⁰.

W 2002 r. AACR2 przetłumaczono na język niemiecki. Zarówno niemieckie przepisy RAK, jak i anglo-amerykańskie AACR2 oparte są na ISBD i Zasadach Paryskich, różnice polegają na zasadach wyboru hasła głównego (*main entry determination*) i podejściu do ciał zbiorowych (w niemieckich przepisach praca, która ma więcej niż trzech autorów, traktowana jest jak anonimowa)³⁹¹. Porównanie obu standardów sprawiło, że w połowie pierwszej dekady XXI w. w Niemczech rozważano, czy pozostać przy krajowych przepisach RAK, czy przejść na AACR2.

Sukces przepisów anglo-amerykańskich tłumaczony jest m.in. dobrym ich przyjęciem we własnym środowisku, dla którego zostały stworzone. Ponadto w trakcie przygotowywania drugiej edycji przepisów postarano się o ich umiędzynarodowienie m.in. poprzez przeniesienie nacisku z przejmowania zlatynizowanych wersji słów z katalogowanych materiałów na systematyczną latynizację³⁹². Znalazło się w nich także upoważnienie dla agencji katalogujących do wykorzystywania własnych znormalizowanych tabel transliteracji rozpowszechnionych w danym kraju zamiast użytych w przykładach tabel ALA/LC. Podobnie ze stosowaniem nazw własnych – wszędzie tam, gdzie AACR2 przedkłada stosowanie nazw w języku angielskim, inne agencje mogły zastąpić ten zapis preferowaniem nazw we własnym języku. W drugim wydaniu wprowadzono też wiele przykładów obcojęzycznych, rozmyślnie uniknięto w nich odnoszenia się do interpretacji przepisów bibliotek narodowych (takich jak *Library of Congress Rule Interpretations*), by propagować bardziej uniwersalne wykorzystanie. Przepisy AACR2 poddawano także ciągłym rewizjom – tak by były na bieżąco dostosowywane do zmieniających się potrzeb³⁹³.

Początek XXI w. przyniósł pytanie o to, do czego zmierza stosowanie lub adaptowanie w różnych krajach przepisów AACR2. Przewidywano, że próba ich umiędzynarodowienia

³⁸⁹ J.D. Byrum Jr., op. cit., s. 115.

³⁹⁰ Ibidem, s. 115.

³⁹¹ S.J. Saunders, op. cit., s. 5–7.

³⁹² „AACR2 places greater emphasis on the use of systematic romanization rather than on romanized versions of words found on the item being catalogued” – J.D. Byrum Jr., op. cit., s. 115.

³⁹³ J.D. Byrum Jr., op. cit., s. 115–116.

może przyczynić się do większej liczby proponowanych wyborów i opcji (*alternatives and options*) w AACR2, które mogą być przez jednych uważane za uelastyczenie i wzbogacenie zasad, a przez innych za zagrożenie dla ich standaryzacji. Szerokie zastosowanie AACR2 spowodowało, że przewidywano ich przekształcenie w przepisy o międzynarodowym charakterze³⁹⁴.

W 2004 r. rozpoczęto kolejną rewizję przepisów AACR2, której wynikiem miała być trzecia ich edycja określana akronimem AACR3. W trakcie prac (w 2005 r.) zdecydowano jednak o zmianie nazwy na RDA (*Resources Description and Access*). Projekt nowych przepisów przedstawiono w 2008 r.³⁹⁵, następnie poddano dyskusjom w szerokim kręgu i ostatecznie opublikowano w Internecie w czerwcu 2010 r.³⁹⁶.

RDA mogą stać się nowym międzynarodowym standardem dotyczącym zasad katalogowania, który przedstawiając nowe przepisy opisu bibliograficznego i form dostępu do niego, wykorzystuje zalecenia i terminologię zawartą w FRBR³⁹⁷, FRAD oraz zalecenia ICP. Nowe przepisy uzgodniono też z formatem ONIX oraz MARC 21³⁹⁸. Według zamierzeń jego twórców nowy standard ma „wprowadzić biblioteki do epoki cyfrowej”³⁹⁹, czyli dostosować nowe formaty (dotychczas przystosowane do opisywania tradycyjnych drukowanych dokumentów) do niedrukowanych i zdigitalizowanych postaci dokumentów⁴⁰⁰. W trakcie ich ustanawiania dążono też do zwiększenia przydatności przepisów w pracy nad katalogowaniem czasopism oraz druków muzycznych.

W stosunku do AACR2 najistotniejszą zmianą jest kwestia źródeł danych i sposób zapisu opisów. W RDA zrezygnowano z wcześniej stosowanych skrótów w opisie bibliograficznym (m.in. w strefie wydania, adresu wydawniczego, opisu fizycznego, np. oznaczenie „s. l.” zostanie zastąpione formułą „brak miejsca wydania”), co ma wpłynąć na zwiększenie jego zrozumiałości wśród użytkowników, mających problem z ich prawidłowym rozszyfrowaniem⁴⁰¹ (jednak zabieg ten znacznie wydłuży opis). Zmianom mają ulec także zasady formułowania haseł – tytułowych związanych z Biblią (stosowanie pełnych nazw Stary i Nowy Testament zamiast skrótów ST i NT, zrezygnowanie z oznaczenia Testamentu w przypadku opisywania poszczególnych ksiąg biblijnych) oraz haseł autorskich dla pozycji, które mają więcej niż trzech autorów (RDA zakłada, że dla każdego autora można

³⁹⁴ Ibidem, s. 116. E.J. Gredley, op. cit., s. 98–99.

³⁹⁵ Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rdatoolkit.org/constituencydraft>> [dostęp: 23.03.2012].

³⁹⁶ Od 1 września 2010 r. pełny tekst RDA dostępny jest wyłącznie za subskrypcją – *RDA Toolkit. Subscription* [online] [dostęp: 28.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rdatoolkit.org/Subscribe>>.

³⁹⁷ Porównanie poszczególnych standardów (FRBR, FRAD) z przepisami RDA dostępne są w Internecie ze strony: *RDA. Resource Description and Access. Background* [online] 1 July 2009 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rda-jsc.org/rda.html>>.

³⁹⁸ G. Dunsire, *UNIMARC, RDA and the Semantic Web*, „ICBC” April/June 2010, vol. 39 no 2, s. 38.

³⁹⁹ G. Jaroszewicz, *Seminarium „RDA in Europe: make it happen!”* [online], „Biuletyn EBIB” Nr 8/2010 (117) listopad [dostęp: 23.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/2010/117/a.php?jaroszewicz>>.

⁴⁰⁰ „Accommodating New formats in non-print and Digital formats were goals of RDA” – A. Hart, *Getting ready for RDA. What you need to know*, „Library Media Connection”, October 2010, s. 30.

⁴⁰¹ G. Jaroszewicz, op. cit.

stworzyć hasło osobowe, co przekłada się również na budowę strefy tytułu i oznaczenia odpowiedzialności w opisie bibliograficznym oraz na strukturę pola 245 podpola b formatu MARC). Ponadto w RDA zrezygnowano z „określenia typu dokumentu”, które dotychczas umieszczano w nawiasach kwadratowych po tytule – wprowadzając trzy nowe pola w formacie MARC: 1) „Typ zawartości” (*Content Type*) (pole 336, np. tekst, ruchomy obraz dwuwymiarowy), 2) „Media” (*Media*) (pole 337, np. wideo, audio, *computer* dla stron WWW, *unmediated* dla książek) oraz 3) „Typ nośnika” (*Carrier Types*) (pole 338, np. dysk wideo, dysk audio, tom, zasób *online*). Takie rozwiązanie ma zwiększyć szczegółowość opisu (będzie można np. sprecyzować, czy „nagranie dźwiękowe” ma postać płyty CD, taśmy magnetycznej czy gramofonowej). Badania wykazały jednak, że 65% użytkowników bibliotek biorących udział w testach RDA uznało tę ostatnią zmianę za negatywną ze względu na trudności w zrozumieniu nowych terminów⁴⁰².

Testowanie nowego standardu rozpoczęto w Stanach Zjednoczonych w 2010 r. w trzech bibliotekach narodowych (BK, Biblioteka Narodowej Rolniczej – National Agriculture Library oraz Biblioteka Narodowej Medycznej – National Medicine Library) oraz wśród 23 innych partnerów (w tym OCLC, archiwa, biblioteki szkolne i inne, dystrybutorzy systemów, konsorcja, księgarze)⁴⁰³. Biblioteki krajów europejskich (poza Szwecją i Niemcami), biorąc pod uwagę skutki finansowe i organizacyjne, jakie mogłoby wywołać wdrożenie nowego standardu (m.in. szkolenia, problemy dla innych bibliotek, w przypadku gdy RDA zostałyby zaimplementowane przez biblioteki narodowe, a także koncentracja na anglo-amerykańskim podejściu do katalogowania *Anglo-American centered*) zadecydowały, że wolą poczekać na wyniki testów i dopiero później podjąć decyzję o ewentualnym wprowadzeniu zmian⁴⁰⁴. Testowanie nowego standardu miało przede wszystkim pomóc w decyzji, czy prowadzić dalsze prace nad RDA, czy może ich zaprzestać. W odpowiedzi trzech amerykańskich bibliotek można przeczytać uzasadnienie dla kontynuacji: „Nasza zbiorowa odpowiedź brzmi, że biblioteki muszą stworzyć powiązania dla wszystkich zasobów informacyjnych w środowisku sieci Web. Musimy zacząć teraz. Niesprecyzowane opóźnienie w implementacji oznacza po prostu opóźnienie w naszych skutecznych relacjach z szerszą społecznością informacyjną”⁴⁰⁵.

⁴⁰² *Report and recommendations of the U.S. RDA test Coordinating Committee executive summary* [online] 13 June 2011 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nlm.nih.gov/tsd/cataloging/RDA_report_executive_summary.pdf>, s. 6.

⁴⁰³ G. Jaroszewicz, op. cit., por. *Response of the Library of Congress, the National Agricultural Library, and the National Library of Medicine to the RDA test Coordinating Committee* [online] 13 June 2012 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nlm.nih.gov/tsd/cataloging/RDA_Executives_statement.pdf> oraz A. Hart, op. cit., s. 30.

⁴⁰⁴ G. Jaroszewicz, op. cit.

⁴⁰⁵ W oryginale: „Our collective answer is that libraries must create linkages to all other information resources in this Web environment. We must begin now. Indefinite delay in implementations simply means a delay in our effective relationships with broader information community” – *Response of the Library of Congress*, op. cit.

W odróżnieniu od przepisów AACR2 RDA ma być standardem dostępnym *online*. W tym celu stworzono specjalne narzędzie – RDA Toolkit, które jest „sieciową dokumentacją standardu, zawiera tekst nie tylko RDA, lecz także AACR2 oraz między innymi wskazówki dotyczące stosowania nowych zasad katalogowania. W przyszłości mają się w nim znaleźć tłumaczenia RDA na inne języki”⁴⁰⁶. Prezentacja najważniejszych możliwości RDA Toolkit była przedmiotem seminarium zorganizowanego w sierpniu 2010 r. w Danii.

RDA nie podaje bezpośrednio przepisów dotyczących tworzenia opisów bibliograficznych. Zasady w nim zawarte oparte są na standardzie ISBD, który umieszczono jako załącznik do RDA⁴⁰⁷. Mimo to między obydwooma standardami nadal występują pewne różnice. W porównaniu z ISBD w RDA przewiduje się m.in. rejestrowanie numeracji czy chronologii w taki sam sposób, jak są one prezentowane w źródle, podczas gdy ISBD zakłada, że to narodowa centrala bibliograficzna lub inna instytucja katalogująca decyduje o formie oznaczenia numeracji i chronologii; zasady ISBD nie pozwalały na stosowanie skrótów w oznaczeniu wydania, w RDA zamieszczono specjalny dodatek z oznaczeniem skrótów, których należy używać przy tworzeniu rekordów. Różnice występują też w pisowni starych druków (*older monographic resources*)⁴⁰⁸ oraz w tworzeniu tytułów, w przypadku gdy dany zasób go nie posiada⁴⁰⁹. Nawet jeśli RDA deklaruje, że zajmuje się wyłącznie zawartością danych (*data content*), traktuje również o prezentacji danych, co powoduje konflikt z ISBD, ponieważ nie rozgraniczono dość jasno, za co każdy z tych standardów jest odpowiedzialny⁴¹⁰.

W 2010 r., kiedy kończono prace nad wstępną wersją RDA, grupa badawcza IFLA (ISBD Material Designation Study Group) przygotowała propozycję dodania nowej strefy do opisu ISBD – strefy zero, która miałaby zawierać informacje o zawartości (np. obraz) i typie nośnika (np. audio) (*content form and media type*) i która miałaby zastąpić dotychczasowe „określenie typu dokumentu” podawane w nawiasie kwadratowym w strefie pierwszej (tytułu i oznaczenia odpowiedzialności)⁴¹¹.

⁴⁰⁶ G. Jaroszewicz, op. cit.; por. A. Hart, op. cit., s. 30–31. Do października 2012 r. nie pojawiło się jednak na stronie projektu żadne tłumaczenie.

⁴⁰⁷ Potraktowanie ISBD jako załącznika do RDA wywołało krytyczną ich ocenę. Jak uważają C. Bianchini i M. Guerinni, są one zbyt istotne dla katalogowania, by zamieszczać je jako dodatek do RDA, które powinno uznać ISBD za istotny kompletny język bibliograficzny dla celów opisowych i to całkowicie różny od RDA. Uznając ISBD za format przedstawiania (*display format*) danych katalogowych przez RDA, sprawiło, że całkowicie zmieniono podejście w anglo-amerykańskim stosunku do katalogowania, odchodząc od AACR2 – co autorzy artykułu uznają za regres w stosunku do 30-letniej historii przepisów katalogowania oraz za złamanie (*breaking*) istotnych, długotrwałych i wzajemnych korzyści wypływających z bieżących porównań ISBD i AACR – C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 115–117.

⁴⁰⁸ Według RDA należy przejmować skróty widniejące na opisywanym dokumencie, według ISBD można je rozwinąć.

⁴⁰⁹ W RDA należy go stworzyć, używając terminu określającego typ dokumentu lub jego treść, albo jedno i drugie, przy zastosowaniu nawiasów kwadratowych tylko wtedy gdy typ zasobu zazwyczaj zawiera dane identyfikujące (np. opublikowana książka (RDA, § 2.3.7.3.) – co jest wynikiem dostosowania przepisów także dla środowisk archiwistów, którzy w przeciwnym wypadku musieliby ujmować w nawiasy kwadratowe wszystkie materiały – C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 117, 121.

⁴¹⁰ C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 117.

⁴¹¹ G. Dunsire, op. cit., s. 37.

Na początku 2012 r. BK wydała oświadczenie o wprowadzeniu RDA do praktyki katalogowania w marcu 2013 r. Podobnie Niemiecka Biblioteka Narodowa zapowiedziała przejście na nowy standard w połowie 2013 r.⁴¹². Czas pokaże, czy również inne narodowe centrale bibliograficzne, które obecnie wstrzymały się z decyzją wdrożenia nowych przepisów, zmieniają zdanie i czy rzeczywiście RDA mają szansę stać się prawdziwie międzynarodowym standardem.

5.3. Hasła opisu bibliograficznego

Hasło (podobnie jak numer porządkowy, sygnatura, hasło przedmiotowe czy symbol klasyfikacji itp.) nie stanowi elementu opisu bibliograficznego. Jest jednak z nim ściśle związane ze względu na funkcję, jaką pełni – umożliwia dostęp do tego opisu i stanowi podstawę szeregowania opisów w katalogu lub bibliografii. Należy przy tym zauważyć, że w katalogach i bibliografiach drukowanych dla każdej publikacji tworzone tylko jedno „wejście” (*entry*)⁴¹³. Ponieważ w latach 60. XX w. spotykano właściwie tylko tego typu źródła informacji o dokumentach, odpowiednie przepisy regulujące tworzenie oraz dobór haseł były kluczowe dla ich funkcjonowania i sposobu wykorzystania przez użytkowników. Wypracowane na gruncie międzynarodowym postanowienia dotyczące podstawy doboru i formy haseł w katalogach alfabetycznych po raz pierwszy zawarto w rekomendacjach wspomnianej już międzynarodowej konferencji na temat zasad katalogowania (Paryż 1961 r.), czyli w Zasadach Paryskich. Zasady te odróżniały jednak wówczas hasła od opisu (*record*), do którego się odnosiły⁴¹⁴.

Zastosowanie Zasad Paryskich, dzięki ujednoczeniu haseł autorskich i tytułowych, miało zapewnić realizowanie przez katalogi biblioteczne odpowiednich funkcji: informowania o tym, czy biblioteka posiada prace danego autora lub o podanym tytule oraz jakie dzieła danego autora lub wydania konkretnych tytułów można w bibliotece znaleźć. Zalecenia przewidywały utworzenie co najmniej jednego hasła głównego dla każdego dokumentu oraz kolejnych haseł, w przypadku gdy mogłyby się one okazać pomocne użytkownikom lub gdy wymaga tego specyfika dokumentu (np. jeśli autor znany jest pod różnymi nazwiskami, jeśli autorem dokumentu jest kilka osób lub jeśli znane są różne warianty tytułu danej pozycji). W rekomendacjach dokonano również podziału haseł na główne, dodatkowe i odsyłacze (całkowite „zob.” i uzupełniające „zob. też”). Hasło główne oraz system odsyłaczy (*references*) sprawiał, że powstawał pewnego rodzaju węzeł, który łączył wszystkie wa-

⁴¹² M. Roszkowski, *Biblioteka Kongresu wdroży RDA* [online] [dostęp: 03.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://porzadek-rzeczy.bn.org.pl/?p=1309>>.

⁴¹³ R.C. Winke, *Discarding the main entry in an online cataloging environment*, „Cat. Classif. Quart”, vol. 16(1), 1993, s. 56.

⁴¹⁴ F. Bourdon, *International cooperation in the field of authority data. An analytical study with recommendations*, München 1993, s. 13.

rianty form danego hasła⁴¹⁵. Wyszczególniono także tzw. hasła ujednolicone wzorcowe⁴¹⁶ (*uniform heading*), które miały mieć zastosowanie, zwłaszcza w przypadku występowania kilku wariantów nazwiska tego samego autora lub kilku wariantów tytułu. Kartoteki haseł wzorcowych (KHW) tworzone przez narodowe centrale bibliograficzne miały podlegać międzynarodowej wymianie, redukując koszty katalogowania i ujednolicając hasła w skali międzynarodowej.

Zasady Paryskie stały się podstawą do tworzenia narodowych przepisów w zakresie formy i doboru haseł w katalogach i bibliografiach. Uwzględniono je m.in. w anglo-amerykańskich przepisach AACR2⁴¹⁷, w niemieckich RAK⁴¹⁸ oraz we francuskich normach AFNOR⁴¹⁹. Wprowadzono je do bułgarskich (w 1962 r.) i hiszpańskich (1964 r.) przepisów katalogowania⁴²⁰, również rosyjskie przepisy okazały się zgodne z Zasadami Paryskimi. Najwięcej problemów implementacja przepisów sprawiła w krajach, gdzie obowiązywały Instrukcje Pruskie⁴²¹ opracowane w 1899 r. – musiały one bowiem stworzyć przepisy dotyczące ciał zbiorowych (*corporate body*) i tworzenia haseł korporatywnych (*corporate entries*), których instrukcje te nie przewidywały⁴²².

W Polsce zasady wyboru hasła i jego formy regulowały *Skrócone przepisy...* oraz norma PN-73/N-01152 *Opis bibliograficzny*. Rekomendacje zawarte w Zasadach Paryskich oraz w kolejnych zaleceniach IFLA (m.in. *Form and structure of corporate headings* z 1980 r. doty-

⁴¹⁵ P. Buizza, *Bibliographic control and authority control from Paris Principles to the present*, „Cat. Classif. Quart.”, 2004, vol. 38, nr 3–4, s. 120.

⁴¹⁶ Hasło wzorcowe to „przyjęta dla danego systemu ujednolicona nazwa danej osoby, ciała zbiorowego, ujednolicony tytuł, ustalone wyrażenie języka informacyjno-wyszukiwawczego – podane w ujednoliconej formie. Z tego zbioru przejmuje się właściwe hasła przy sporządzaniu pozycji katalogowych” – M. Lenartowicz, *Hasło opisu bibliograficznego*, „Prz. Bibl.”, 1990, z. 3–4, s. 35. W Polsce odróżnia się hasło wzorcowe od hasła autorytatywnego. Pierwsze ustalane jest na potrzeby konkretnego katalogu, drugie ustala narodowa centrala bibliograficzna zgodnie z międzynarodowymi przepisami dla „nazw krajowych autorów i współtwórców, nazw działających w danym państwie ciał zbiorowych i tytułów oryginalnych dzieł w nim opublikowanych”. Nie jest to rozróżnienie zbyt precyzyjne i stosowane tylko w polskim piśmiennictwie! – M. Lenartowicz, *Hasło wzorcowe opisu bibliograficznego*, „Prz. Bibl.”, 1994, z. 3–4, s. 201–202.

⁴¹⁷ *Anglo-American Cataloguing Rules*, 2 ed. rev., Ottawa – London 1988.

⁴¹⁸ *Regeln für die alphabetische Katalogisierung (RAK)*, Wiesbaden 1977.

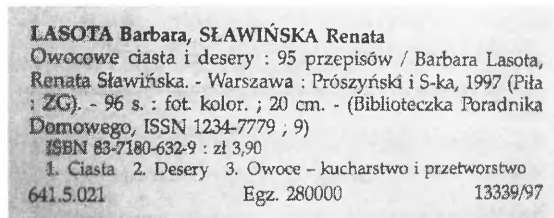
⁴¹⁹ AFNOR Z44-059 Décembre 1987 *Documentation Catalogage Choix des accès à la description bibliographique*; AFNOR Z44-061 Juin 1986 *Documentation Catalogage Forme et structure des vedettes noms de personne, de vedettes titres, de rubriques de classement et des titres forges*; AFNOR Z44-060 Décembre 1996 *Documentation Catalogue d'auteurs et d'anonymes Forme et structure des vedettes de collectivités-auteurs*. Cyt. za M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego...*, s. 48.

⁴²⁰ M.F. Maxwell, op. cit., s. 253.

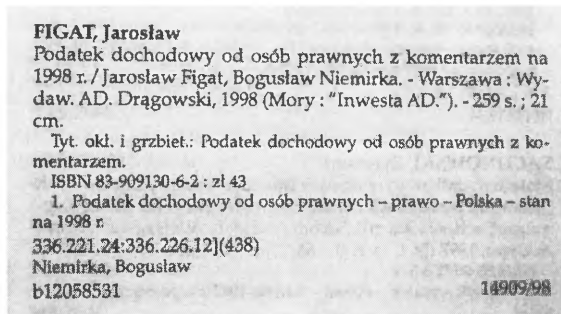
⁴²¹ Instrukcje te wydane w 1899 r. pod tytułem *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog* powstały m.in. na podstawie przepisów katalogowania opracowanych przez Karla Dziatzko w 1886 r. (*Instruktion für die Ordnung der Titel im Alphabetischen Zettelkatalog der Kgl. u. Universität zu Breslau*). Obowiązywały one w bibliotekach niemieckich. Wpływ tych instrukcji widoczny był także m.in. w przepisach norweskich (*Katalogiseringsregler for den alfabetiske seddelkatalog ved Universitetsbibliotekets untenlandske avdeling*, Kristiania 1914), bazylejskich (*Katalog-Instruktion der Universitätsbibliothek Basel*, Basel 1914), czy zurychskich (*Entwurf zu einer Katalogisierungs-Instruktion für den Schweizerischen Gesamtkatalog*, Zürich 1914) – J. Grycz, *Porównanie zagranicznych przepisów katalogowania*, Kraków 1929, s. 11–13.

⁴²² L.S. Creider, op. cit., s. 594.

część haseł korporatywnych) zostały zaadaptowane oficjalnie⁴²³ dopiero w latach 90. XX w. w postaci norm *PN-N-01129:1998 Hasło opisu bibliograficznego – Hasło osobowe* (główna zmiana w stosunku do poprzednich przepisów polegała na wprowadzaniu w hasło osobowym nazwy tylko jednego autora w przypadku prac wielu autorów (por. Rys. 9 i Rys. 10), na wprowadzeniu znaków umownych identyfikujących poszczególne części hasła⁴²⁴ oraz na uznaniu, że określenie rodzaju współpracy stanowi dodatek do hasła, a nie jego składnik⁴²⁵), *PN-N-01130:2001 Hasło opisu bibliograficznego – Hasło korporatywne*, *PN-N-01131:2001 Hasło opisu bibliograficznego – Hasło tytułowe* oraz *PN-N-01128:1994 Hasło opisu bibliograficznego – Forma nazw geograficznych*.

Rys. 9 Opis bibliograficzny książki (Źródło: „Przewodnik Bibliograficzny” R. 53(65), Nr 41, s. 17)

Rys. 10 Opis bibliograficzny książki (Źródło: „Przewodnik Bibliograficzny” R. 54(66), Nr 47, s. 7)

Nie w każdym kraju Zasady Paryskie udało się jednak wdrożyć. Osiem lat po ich ogłoszeniu zdecydowano się na dokonanie ich przeglądu w trakcie międzynarodowego spotkania ekspertów ds. katalogowania, zorganizowanego w Kopenhadze w 1969 r. (Inter-

⁴²³ Część tych postanowień uwzględniono w normie *PN-73/N-01152 Opis bibliograficzny* (wprowadzono m.in. pojęcie autorstwa korporatywnego). Wcześniej niż w latach 90. XX w. zaczęły stosować te przepisy biblioteki, które rozpoczęły proces automatyzacji katalogów, m.in. tych, które zdecydowały się na oprogramowanie VTLS i HORIZON – M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego...*, s. 48.

⁴²⁴ Między innymi przecinek oddzielający nazwisko od imienia, nawiasy okrągłe, w które ujmuje się dopowiedzenie, średniki oddzielające poszczególne dopowiedzenia – M. Lenartowicz, *Hasło opisu bibliograficznego*, op. cit., s. 41.

⁴²⁵ M. Lenartowicz, *Normalizacja opisu bibliograficznego...*, s. 49–52.

national Meeting of Cataloguing Experts: IMCE)⁴²⁶. W wyniku analizy zastosowania Zasad Paryskich w różnych bibliografiach narodowych opublikowano ich adnotowane wydanie w 1971 r.⁴²⁷. Zakreślony w latach 70. XX w. program UBC jasno określił, że każda narodowa centrala bibliograficzna powinna ustanowić autorytatywną formę nazw dla swoich krajowych autorów – osobowych i korporatywnych. Zalecenia te powtórzono podczas konferencji w Paryżu w 1977 r. (International Conference on National Bibliographies), podkreślając, że NCB powinna sprawować autorytatywną kontrolę nad systemem hasel wzorcowych nazw osobowych, korporatywnych, tytułów ujednoczonych (*uniform titles*) zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi. Podkreślono wówczas także, że powinno się stworzyć specjalne projekty, które promowałyby międzynarodowe standardy i wytyczne bibliograficzne dla kontroli autorytatywnej, zarówno w postaci tradycyjnej, jak i zmechanizowanych systemów (rekomendacja 15)⁴²⁸.

W ciągu piętnastu lat zmieniła się też terminologia – od „ujednoczonych hasel” (*uniform heading*) w 1961 r., poprzez *authority form* w 1974 r., do *authority entries* w 1977 r. Dopiero w 1977 r. wspomniano o możliwości międzynarodowej wymiany hasel wzorcowych⁴²⁹. W latach 80. XX w. pojawiła się również potrzeba stworzenia odpowiedniego formatu do wymiany tego typu danych pomiędzy NCB. W tym celu wykorzystano format UNIMARC, tworząc w 1984 r. specjalną grupę roboczą IFLA, która miała się zająć jego opracowaniem. W wyniku jej prac w 1991 r. opublikowano *UNIMARC/Authorities*⁴³⁰, który zawiera oprócz elementów rekordów wymienianych w *GARE* informacje o budowie hasel przedmiotowych i hasel dla tytułów ujednoczonych (innych niż anonimów klasycznych)⁴³¹.

Należy jednak zauważyć za Marią Lenartowicz, że w większości krajów przepisy dotyczące tworzenia hasel nie były do końca wierne Zasadom Paryskim. Potwierdziły to również badania przeprowadzone przez Marcelle Beaudiquez i Françoise Bourdon⁴³² w 1989 r. na temat wykorzystywania międzynarodowych zaleceń w tworzeniu hasel w bieżących bibliografiach narodowych. Problematyczna stała się zwłaszcza kwestia językowej formy hasel osobowych i nazw geograficznych w hasłach korporatywnych. Zasady Paryskie rekomendowały, by nazwy te były podawane w językach oryginalnych (osobowe nazwy starożytne w języku łacińskim, średniowieczne w języku dzieł danej osoby lub języku kraju jej działalności, renesansowe w języku ojczystym danej osoby, nazwy kościelne papieży w języku łacińskim, świętych i błogosławionych w ich ojczystych językach, nazwy

⁴²⁶ F. Bourdon, *International cooperation...*, s. 14.

⁴²⁷ *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles*, Paris, October 1961, annotated ed., with commentary and examples by Eva Verona, IFLA Committee on Cataloguing, London 1971.

⁴²⁸ F. Bourdon, *International cooperation...*, s. 15–16.

⁴²⁹ *Ibidem*, s. 20–21.

⁴³⁰ *UNIMARC/Authorities. Universal format for authorities*, recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for Authorities approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and Information Technology, München 1991.

⁴³¹ F. Bourdon, *International cooperation...*, s. 25.

⁴³² M. Beaudiquez, F. Bourdon, *op. cit.*

władców i członków ich rodzin w języku kraju rządzonego przez władzę). Zarówno jednak w polskich, jak i zagranicznych katalogach stosuje się zasadę podawania hasła w języku, w jakim sporządza się katalog czy bibliografię, dostosowując je do potrzeb użytkowników katalogów, którzy z reguły posługują się swoim językiem ojczystym⁴³³. Jeszcze w latach 90. XX w. nie wykorzystywano więc możliwości międzynarodowej wymiany danych kartotek autorytatywnych ani nie współpracowano przy ustalaniu haseł⁴³⁴.

W latach 60. XX w. uważano, że kwestia ujednoczenia zasad formy i doboru hasła była sprawą priorytetową, ponieważ to one decydowały o tym, czy użytkownik odnajdzie daną pozycję w katalogu bądź w bibliografii. Zastosowanie komputerowych baz danych w katalogowaniu oraz formatów wymiany danych spowodowało pojawienie się problemu występowania podobnych lub identycznych tytułów dokumentów zapisanych na różnych nośnikach w jednej bazie. Przyczyniło się też do swojego rodzaju rozbicia „pakietu” informacji bibliograficznej na samodzielne elementy. Pozwoliło to na różne możliwości dostępu do opisu (nazwisko autora, współautora, tytuł, miejsce wydania, rok wydania itd.) oraz na tworzenie niemal każdej kombinacji tych elementów w trakcie ich wyszukiwania i różne możliwości ich wyświetlania. Według niektórych spowodowało to utratę znaczenia rozróżniania rodzajów haseł w katalogach komputerowych na główne i dodatkowe i możliwość rezygnacji w nich z haseł głównych⁴³⁵. Należy jednak zauważyć, że hasła takie nadal są wykorzystywane, np. w sytuacji gdy chcemy zapisać lub wydrukować wyniki wyszukiwania albo przy ich wykorzystaniu stworzyć zestawienie bibliograficzne, ponieważ stanowią one zazwyczaj podstawę szeregowania opisów.

Pod koniec lat 70. XX w. pojawiły się pierwsze pomysły stworzenia międzynarodowego znormalizowanego numeru, który miał usprawnić wymianę danych autorytatywnych. W latach 80. XX w. IFLA podjęła się stworzenia standardu dla formatu haseł autorytatywnych (*authority entries*). W 1984 r. opublikowała GARE, które stanowiły specyfikację międzynarodowego systemu autorytatywnego (*international authority system*)⁴³⁶ i dotyczyły trzech typów haseł: osobowych, korporatywnych i tytułów anonimów klasycznych. Rekordy wzorcowe miały według tych wytycznych zawierać hasło przyjęte jako obowiązujące (*heading*), noty informacyjne (*information notes*), odsyłacze (*tracings*), źródła (*sources*) oraz numer ISADN (International Standard Authority Data Number). Dokument ten nie zawierał jednak informacji na temat formy hasła (*form of heading*)⁴³⁷. Kwestia zawartości rekordów była potraktowana bardzo ogólnie (nie tak, jak to miało miejsce w przypadku ISBD, gdzie bardzo dokładnie zdefiniowano elementy opisu).

⁴³³ M. Lenartowicz, *Hasło opisu bibliograficznego*, „Prz. Bibl.”, 1990, z. 3–4, s. 41.

⁴³⁴ M. Lenartowicz, *Hasło wzorcowe opisu bibliograficznego*, op. cit., s. 202.

⁴³⁵ Zob. m.in. R.C. Winke, op. cit., s. 53–70.

⁴³⁶ F. Bourdon, *International cooperation...*, s. 22.

⁴³⁷ P. Buizza, op. cit., s. 123.

W połowie lat 80. XX w.⁴³⁸ próba stworzenia ISADN⁴³⁹, czyli międzynarodowego znormalizowanego numeru danych wzorcowych, zakończyła się niepowodzeniem, głównie ze względu na koszty, jakie należałoby ponieść w trakcie wdrażania i utrzymania bazy danych zarządzającej takimi numerami. Mimo to jeszcze w połowie lat 90. XX w. sądzono, że ISADN ułatwi wymianę tych danych. W 2001 r. opublikowano zrewidowane wydanie przepisów GARE pod tytułem GARR (*Guidelines for Authority Records and References*)⁴⁴⁰, w których również przewidywano włączenie numeru ISADN do rekordu. Nie podano jednak szczegółów dotyczących jego formy czy struktury.

Na początku XXI w. Barbara B. Tillett przedstawiała propozycję zrezygnowania z ISADN na rzecz wirtualnej kartoteki haseł wzorcowych, w której poszczególne rekordy byłyby ze sobą powiązane za pomocą linków (zwróciła uwagę, że jest to możliwe za sprawą rozwoju technologicznego oraz powstania URL⁴⁴¹). Pozwalałoby to na pobieranie odpowiednich danych z kartotek narodowych w czasie rzeczywistym i wyświetlanie użytkownikowi powiązań w dostosowanym do jego potrzeb języku czy alfabecie. W tym samym referacie autorka opowiadała się także za zastąpieniem terminu „kontrola autorytatywna” (*authority control*) terminem „kontrola dostępu” (*access control*)⁴⁴².

W 2000 r. IFLA podjęła próbę stworzenia wirtualnej międzynarodowej kartoteki haseł wzorcowych (Virtual International Authority File – VIAF⁴⁴³), która miała zapewnić powiązania między dostępnymi na bieżąco *online* kartotekami autorytatywnymi poprzez protokół Z39.50⁴⁴⁴. W 2012 r. w tworzeniu wirtualnej kartoteki VIAF uczestniczyło już prawie 30 bibliotek i organizacji bibliotecznych⁴⁴⁵, które dostarczały i pobierały z niej potrzebne im dane (polskie hasła autorytatywne wprowadza NUKAT).

Rozwój technologii komputerowej przyczynił się ponadto do rozróżniania rekordów bibliograficznych i rekordów haseł wzorcowych. Dane wraz z ich strukturą są bowiem przechowywane w oderwaniu od formy końcowych wyników wyszukiwania. Różnice te są istotne, choć z punktu widzenia użytkownika bazy danych nie zawsze widoczne. Możemy dzisiaj także dostosować strategie wyszukiwawcze oraz sposób wyświetlania wyników do profilu indywidualnego użytkownika, który sam może zawężyć wyniki do konkretnego języka, formy dokumentu itd.

⁴³⁸ Pomysł ISADN został przedstawiony w 1984 r. w wytycznych IFLA *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE), London 1984.

⁴³⁹ Zob. rozdział 4.3. Identyfikacja twórców.

⁴⁴⁰ P. Buizza, op. cit., s. 126.

⁴⁴¹ URL – Uniform Resource Locator, czyli adres danego zasobu wskazujący miejsce jego przechowywania (zob. więcej w rozdziale 4.2.2. URL (Uniform Resource Locator), URN (Uniform Resource Name) oraz URI (Uniform Resource Identifier).

⁴⁴² B.B. Tillett, *Authority control on the web [online]* January 23, 2001 [dostęp: 28.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/tillett_paper.html>. Termin ten B.B. Tillett proponowała już w 1989 r. w opracowaniu *Considerations for authority control in the online environment*, „Cat. Classif. Quart.”, 1989, vol. 9, nr 3, s. 1–11.

⁴⁴³ Zob. też Rozdział 6.3. Identyfikacja twórców.

⁴⁴⁴ B.B. Tillett, *Authority control on the web*, op. cit.

⁴⁴⁵ Wykaz uczestników projektu dostępny jest w World Wide Web: <<http://viaf.org/>> [dostęp: 17.05.2012].

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat pojawiło się kilka programów i projektów, których celem była wymiana danych autorytatywnych – te z nich, które opierały się na jednym głównym pliku tworzonym przez współpracę instytucji, okazały się udane (m.in. NACO– Name Authority Cooperative Program of the PCC, koordynowany przez BK). Trudniej było o efektywną współpracę, gdy próbowano połączyć pliki pochodzące z różnych krajów i tworzonych w różnych językach w jednej bazie danych, m.in. projekt AUTHOR realizowany pomiędzy pięcioma europejskimi bibliotekami narodowymi⁴⁴⁶ czy próba stworzenia AAAF (Anglo-American Authority File) przez Bibliotekę Kongresu i Bibliotekę Brytyjską⁴⁴⁷.

W najnowszym międzynarodowym opracowaniu dotyczącym zasad katalogowania – ICP – wprowadzono zmiany, jakie proponowała pod koniec lat 80. Barbara B. Tillett – termin „hasło” zastąpiono „ujednoliconym punktem dostępu”. Wyróżniono też w deklaracji ICP podstawowe oraz dodatkowe punkty dostępu, z których te pierwsze stanowią jeden z elementów obowiązkowych opisu bibliograficznego:

- „ujednolicony punkt dostępu do nazwy twórców lub pierwszego wymienionego twórcy dzieła, wówczas, gdy wymieniono więcej niż jednego;
- ujednolicony punkt dostępu do dzieła/realizacji (może zawierać ujednolicony punkt dostępu do twórcy);
- tytuł właściwy lub tytuł zastępczy dla materializacji;
- rok (lata) wydania lub oznaczenia rocznika, woluminu, numeru, zeszytu itp. materializacji;
- kontrolowane słownictwo rzeczowe i/lub symbole klasyfikacji dla dzieła;
- znormalizowane numery, identyfikatory i tytuły kluczowe dla opisywanej jednostki”⁴⁴⁸.

Jak zauważa P. Buizza, ewolucja w przypadku kontroli autorytatywnej nastąpiła od zasady zuniformizowanego hasła (*uniform heading*) do definicji autorytatywnych wejść i rekordów (*entries and records*) oraz od odpowiedzialności NCB za formę nazw ich własnych autorów wykorzystywanych międzynarodowo do pomysłu autorytatywnych ekwiwalentów haseł (*authorized equivalent heading*)⁴⁴⁹.

⁴⁴⁶ BN Francji, Biblioteką Brytyjską, Bibliotekę Królewską w Belgii, BN Hiszpanii i BN Portugalii. Project AUTHOR realizowany w latach 1995–1997 miał na celu zbadanie międzynarodowej wymiany i wykorzystywania rekordów autorytatywnych dla nazw osobowych i korporatywnych. Dla celów projektu za pomocą USEMARCON przekonwertowano próbne rekordy autorytatywne uczestniczących bibliotek do formatu UNIMARC do prototypowej bazy danych, którą następnie udostępniono za pomocą protokołu Z39.50. Wyniki projektu wykazały (pomimo wielu podobieństw) różnice między stosowanymi w pięciu krajach formatami, przepisami katalogowania oraz wykorzystywanymi systemami komputerowymi. W każdym kraju nieco odmiennie wyglądały przepisy dotyczące transliteracji i zasady dotyczące tworzenia haseł osobowych i korporatywnych – B.B. Tillett, *Authority control on the web*, op. cit.

⁴⁴⁷ P. Buizza, op. cit., s. 125.

⁴⁴⁸ *Deklaracja Międzynarodowych Zasad Katalogowania*, op. cit.

⁴⁴⁹ „This evolution progressed from the principle of uniform heading to the definition of authority entries and records, and from the responsibility of national bibliographic agencies for the form of the name of their own authors to be shared internationally to the concept of authorized equivalent heading.” – P. Buizza, op. cit., s. 117.

Zmiany, jakie zaszły w ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat w zakresie techniki i metodyki katalogowania (przejście od katalogów książkowych i kartkowych do komputerowych baz danych), sprawiły, że zmienił się sposób prezentacji oraz wykorzystywania informacji bibliograficznej i katalogowej przez użytkowników. W katalogu książkowym dla ekonomizacji zastępowano powtarzane elementy myślnikiem, uwidaczniając w ten sposób pewną strukturę katalogu i powiązania w nim występujące. W tradycyjnym katalogu kartkowym każdy egzemplarz książki uzyskiwał swoją kartę katalogową, na której musiał znaleźć się pełny opis dokumentu. Struktura katalogu i jego ekonomiczność zostały nieco zatarte, choć sieć powiązań między poszczególnymi kartami uwidoczniły odsyłacze. W katalogu komputerowym struktura taka została całkowicie zatraczona (tylko częściowo przeniesiono do katalogów komputerowych połączenia rekordów), utracono też w pewnym sensie ekonomiczność informacji, tworząc za każdym razem pełny rekord dla każdego egzemplarza⁴⁵⁰.

Przejście z postaci tradycyjnej do elektronicznej spowodowało również, że użytkownik bazy danych ma obecnie możliwość wyszukiwania informacji 24 godziny na dobę, ale nie zawsze może wtedy liczyć na pomoc bibliotekarza czy pracownika informacji, jak to miało miejsce w trakcie korzystania z katalogów tradycyjnych. Komputerowe bazy danych zwiększyły co prawda możliwości wyszukiwawcze (przede wszystkim poprzez indeksowanie niemal wszystkich elementów opisu bibliograficznego), ale brak powiązań między poszczególnymi rekordami sprawia, że nierzadko użytkownicy gubią się w wynikach, jakie uzyskują. Nie potrafią też spojrzeć na zawartość bazy jako na pewną ustrukturyzowaną całość, która była widoczna poprzez zastosowany układ w katalogach i bibliografiach tradycyjnych.

Przygotowywane i publikowane kolejne międzynarodowe zalecenia miały na celu zwiększenie funkcjonalności rekordów bibliograficznych oraz autorytatywnych. Zmienił się przede wszystkim punkt odniesienia dla przygotowywanych zasad – już nie sam katalog, bibliografia czy wygoda osoby katalogującej stawiana jest na pierwszym miejscu, ale wygoda użytkownika i jego potrzeby.

W 2009 r. autorzy artykułu *From bibliographic models to cataloging rules. Remarks on FRBR, ICP, ISBD and RDA and the relationships between them* przeanalizowali formę prezentacji wyników wyszukiwania według kryterium autora trzech katalogów dużych bibliotek – BK, Biblioteki Brytyjskiej oraz włoskiej sieci Servizio Bibliotecario Nazionale (SBN). W pierwszym przypadku wyniki przedstawiane były według kolejności „autor, tytuł”, w drugim według „tytuł, potem rok”, w trzecim przypadku nie można było określić, w jakiej kolejności wyświetlane są dane rekordy⁴⁵¹. W przypadku katalogu polskiej Biblioteki Na-

⁴⁵⁰ C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 107–108.

⁴⁵¹ Ibidem, s. 115.

rodowej wyniki takiej strategii wyszukiwawczej prezentowane są domyślnie w kolejności według tytułu dokumentu, możliwe jest jednak ułożenie materiału także według autora, daty wydania czy typu dokumentu. W przypadku bazy „Przewodnika Bibliograficznego” sprawa nie jest już tak oczywista i trudno zorientować się (podobnie jak w przypadku SBN), według jakiego klucza wyświetlane są poszczególne rekordy w odpowiedzi na zapytanie⁴⁵² (choć jak zauważa Laurence S. Creider w takim przypadku poszczególne rekordy są najczęściej ułożone w kolejności wprowadzania ich do bazy, co przez przeciętnego użytkownika może być odebrane jako dobór losowy⁴⁵³).

Sposób wyświetlania informacji katalogowej nie jest unormowany i w każdym katalogu wyniki pojawiające się w odpowiedzi na to samo zapytanie mogą być zupełnie różnie przedstawiane. Nawet stosowanie przez różne biblioteki tego samego formatu MARC i przepisów opartych na ISBD nie gwarantuje spójnego sposobu wyświetlania danych w odpowiedzi na zapytanie użytkownika. Przepisy ICP w minimalnym stopniu mają to sformalizować, ale nadal przeważająca większość katalogów nie ma możliwości grupowania różnych wydań czy tłumaczeń jednego dzieła⁴⁵⁴, tak jak miałyby być zgodnie z modelem zaproponowanym w FRBR.

Przepisy katalogowania nie mogą być statyczne, muszą rozwijać się wraz ze zmianami na rynku wydawniczym, ze zmianami potrzeb bibliotek, bibliografii, katalogów i przede wszystkim użytkowników, a także wraz z rozwojem technologii. Najprawdopodobniej kolejne udoskonalenia technologiczne oraz wypracowane na ich podstawie standardy doprowadzą w najbliższym czasie do nowej jakości bibliograficznych źródeł informacji.

⁴⁵² Katalog Biblioteki Narodowej oraz bazę „Przewodnika Bibliograficznego” przeszukano, wpisując jako hasło wyszukiwawcze „Twain” [19.03.2012].

⁴⁵³ L.S. Creider, op. cit., s. 586.

⁴⁵⁴ Ibidem, s. 586–587.

Rozdział 6

Format opisu i wymiany danych

Zapisywanie informacji bibliograficznej w postaci czytelnej komputerowo wymagało opracowania specjalnych formatów (wzorców, schematów, struktur) danych. Istotą formatu jest pogrupowanie wszystkich informacji związanych z opisem bibliograficznym i rzeczowym dokumentu oraz hasłami i ich zapis we wskazanych polach i podpolach oznaczonych odpowiednimi etykietami i kodami. Pierwsze udane próby stworzenia formatu danych bibliograficznych podjęto w Bibliotece Kongresu w połowie lat 60. XX w. Ich wynikiem był najbardziej rozpowszechniony obecnie w środowisku bibliotekarskim na świecie format MARC (MACHINE-Readable Cataloging). Opierając się na rekordach formatu MARC, opracowano w latach 70. XX w. międzynarodową normę ISO 2709, która stanowiła wraz z formatem MARC podstawę dla wielu innych standardów i formatów wymiany⁴⁵⁵ informacji bibliograficznej i katalogowej (m.in. MEKOF, UNIMARC, UNISIST RM, CCF, PN-78/N-09016). Oba standardy wykorzystywano także przy tworzeniu narodowych odmian formatu MARC (m.in. MARC BN w Polsce, INTERMARC we Francji, AUSMARC w Australii, DANMARC w Danii, FINMARC w Finlandii i in.). Komunikację między nimi miały zapewniać formaty międzynarodowe lub specjalnie do tego celu stworzone konwertery. Podjęto ponadto próby ujednoczenia formatu w skali światowej, czego efektem jest MARC 21 coraz powszechniej stosowany w placówkach bibliotecznych i bibliograficznych na świecie.

W ostatnim dziesięcioleciu, w związku z coraz większą liczbą dokumentów powstających w postaci elektronicznej i zamieszczanych w Internecie, pojawiły się również struktury przeznaczone specjalnie dla tego typu dokumentów (m.in. MARCXML czy Dublin Core). Upraszcza się też istniejące formaty, tak by mogły one być wykorzystywane przez mniej specjalistyczne środowiska.

6.1. Rodzina formatów MARC (Machine Readable Cataloging)

W skali światowej największą rolę w wymianie informacji bibliograficznej i katalogowej w postaci elektronicznej odegrały formaty z rodziny MARC. Pierwszy z nich – format MARC I opracowany został przez Bibliotekę Kongresu w latach 60. XX w. Rozwiązania przy-

⁴⁵⁵ W zależności od zastosowania i sposobu opracowywania rekordów możemy wyróżnić dwa formaty: wymiany danych (*exchange, communication*) oraz wewnętrzne (*internal, domestic*). Pierwsze z nich tworzone są automatycznie i wykorzystuje się je jedynie do przesyłania informacji między systemami. Drugie tworzone są ręcznie na nośnikach elektronicznych i przetwarzane w obrębie konkretnego systemu komputerowego – Z. Moszczyńska-Pętkowska, *MARC – format wymiany informacji bibliograficznych*, „Prz. Bibl.", 1990, z. 3–4, s. 58.

jęte w strukturze MARC I sprawiły, że zaadaptowano go również w poszczególnych krajach Europy i obu Ameryk, Azji, Afryki i Australii.

6.1.1. LCMARC

Możliwości zastosowania komputerów w pracach bibliotecznych przeanalizowano w Bibliotece Kongresu już pod koniec lat 50. XX w. Po określeniu zawartości i struktury rekordu zainicjowany w połowie lat 60. XX w. pilotażowy projekt programu Machine Readable Catalog miał sprawdzić możliwość realizacji i zapotrzebowanie na dystrybuowanie danych katalogowych w postaci elektronicznej. Taśmy magnetyczne rozsyłano wówczas z tygodniową częstotliwością do 16 bibliotek na terenie Stanów Zjednoczonych, które na ich podstawie drukowały karty katalogowe i tworzyły katalogi komputerowe. Po przeprowadzeniu pilotażowych prób z formatem Pilot MARC (zwanym też MARC I), dotyczącym książek wprowadzono do niego zmiany, które pozwoliły na zastosowanie rekordów w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych. Wprowadzone poprawki, a także współpraca podjęta w tym czasie z British National Bibliography (BNB) zaowocowały powstaniem formatu MARC II. Celem współpracy było stworzenie standardu, za pomocą którego można byłoby wymieniać dane na poziomie międzynarodowym nie tylko między krajami anglojęzycznymi. Opracowano więc do niego rozszerzony zestaw znaków, który obejmował litery alfabetów romańskich⁴⁵⁶. Mimo współpracy BK i BNB nie udało się jednak stworzyć jednego wspólnego formatu (w Stanach Zjednoczonych opublikowano format LCMARC II, w Wielkiej Brytanii BNB MARC II⁴⁵⁷). Różnice wynikały głównie z innej interpretacji przepisów AACR2 w obu instytucjach, odmiennego podejścia do kartotek haseł wzorcowych, zastosowania innej interpunkcji i oznaczania pól i podpól w rekordach, a także z przeznaczenia formatów – LCMARC miał być zastosowany do prac bibliotecznych (przede wszystkim drukowania kart katalogowych), a BNB MARC do tworzenia komputerowej wersji bibliografii narodowej (BNB)⁴⁵⁸.

W kolejnych latach przygotowano również formaty dla innych typów dokumentów. Ich porównanie wykazało jednak znaczne różnice, które nie pozwalały na wspólne ich wykorzystanie w jednym systemie komputerowym. W latach 70. XX w. zdecydowano więc o opracowaniu jednego zintegrowanego formatu dla wszystkich typów dokumentów, które uwzględniałyby też nowe przepisy katalogowania AACR2. Nowe wytyczne zawarto w dokumencie dotyczącym formatu rekordu opisu dokumentów: *MARC formats for bibliographic data* (1980), który po modyfikacjach opublikowano ponownie w 1988 r. pod zmie-

⁴⁵⁶ A. Radwański, *Rozwój formatu MARC*, „ZIN”, 1996, nr 2 (68), s. 16.

⁴⁵⁷ W Wielkiej Brytanii pierwszy projekt formatu oparty na standardzie amerykańskim nosił nazwę UK/MARC, projekt uruchomiono w 1967 r. pod nazwą BNB MARC Project, pierwsze wydanie opublikowano pod nazwą BNB MARC II w 1968 r., od 1975 r. zmieniono nazwę na UKMARC.

⁴⁵⁸ M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV. UNIMARC, some formats based on it and some other MARC formats*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 4, s. 30.

nionym tytułem *USMARC format for bibliographic data*⁴⁵⁹. Zmieniono tym samym nazwę LCMARC na USMARC (United States MARC).

Obok stworzenia formatu dla rekordu bibliograficznego pomyślano też o formacie dla haseł wzorcowych, który w połączeniu z formatem rekordu bibliograficznego miał usprawniać proces wyszukiwania i powiązania rekordów w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych. Format MARC dla haseł wzorcowych opublikowano po raz pierwszy pod tytułem *Authorities. A MARC format* (pod koniec lat 70. XX w. wersję roboczą i w 1981 r. pierwsze wydanie). W drugim uzupełnionym wydaniu zmieniono tytuł na *USMARC format for authority data* (1987 r., kolejne wydanie ukazało się w 1993 r.)⁴⁶⁰.

Biblioteka Kongresu opracowała ponadto format dla opisu zasobów (*USMARC holdings and locations*, 1984 r., następnie *USMARC format for holdings data* z 1989 r.) wykorzystywany do kontroli wpływów wydawnictw ciągłych i do opisywania wydawnictw jedno- i wieloczęściowych oraz format dla symboli klasyfikacyjnych *USMARC format for classification data* (opublikowany w 1991 r.), a także format rekordu danych faktograficznych *USMARC format for community information* (opublikowany w 1993 r.)⁴⁶¹.

Od 1973 r. wprowadzaniem zmian do formatu MARC zajmuje się powołany z inicjatywy Biblioteki Kongresu komitet MARBI (Machine-Readable Bibliographic Information) składający się z przedstawicieli ALA, ALCTS (Association for Library Collections and Technical Services), LITA (Library and Information Technology Association) oraz RUSA (Reference and User Services Association)⁴⁶².

Format MARC II stosowany był do rozsyłania informacji katalogowej na taśmach magnetycznych od 1968 r. przez Bibliotekę Kongresu, a od 1969 r. przez British National Bibliography. W 1977 r. Biblioteka Brytyjska rozpoczęła udostępnianie opisów w formacie MARC *online* za pomocą serwisu BLAISE (British Library Automated Information Service). W latach 80. XX w. formaty MARC zaczęto stosować do tworzenia baz danych zapisywanych na CD-ROM-ach (m.in. dla BNB, bibliografii narodowej Francji i Niemiec)⁴⁶³.

W latach 90. XX w. rozpoczęto prace nad integracją formatów USMARC ze względu na krytyczne głosy dotyczące jego zbyt rozbudowanej struktury. Elementy opisów różnych typów dokumentów (książki, czasopisma, materiały wizualne, archiwa i rękopisy, mapy, muzykalia, zasoby komputerowe) otrzymywały w rekordach MARC różne etykiety pól. Powodowało to problemy z opisaniem niektórych dokumentów, np. atlasów, które

⁴⁵⁹ Q. Mumford, *Bibliographic developments at the Library of Congress*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 302; por. A. Paluszkiwicz, *Formaty MARC. Początki i ewolucja*, [w:] *Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego*, [red. nauk. Jurand Bogdan Czermiński], Gdańsk 1996, s. 148; por. P. Bryant, *Cooperative cataloguing*, [w:] *International encyclopedia of information and library science*, ed. by John Feather and Paul Sturges, London–New York 1997, s. 91–92.

⁴⁶⁰ A. Paluszkiwicz, *Formaty MARC...*, s. 148–149.

⁴⁶¹ Ibidem, s. 148–149; por. A. Paluszkiwicz, *Formaty USMARC wykorzystywane w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych*, „Prz. Bibl.,” 1994, z. 1–2, s. 45.

⁴⁶² A. Radwański, op. cit., s. 17; por. Library of Congress, *About ALA MARBI [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/marbi/marbi.html>>.

⁴⁶³ A. Radwański, op. cit., s. 16, 20.

z jednej strony stanowią książkę, a z drugiej dokument kartograficzny. Struktura formatu uniemożliwiała opisanie takiego dokumentu jako książkę i mapę w jednym rekordzie. W wyniku integracji zlikwidowano pola i podpola, które zawierały podobne informacje, a które przeznaczone były dla opisów innych typów dokumentów⁴⁶⁴. Integracja formatów znacznie usprawniła proces wyszukiwania dokumentów w bazach danych – atlas taki jest bowiem widoczny zarówno wśród książek, jak i map.

W ciągu kilkudziesięciu lat stosowania formatów wprowadzano w nich na bieżąco zmiany, dostosowując je do potrzeb bibliotek i zmieniających się warunków, m.in. w latach 90. XX w. przyjęto założenie, że instrukcja formatu USMARC dotyczy katalogu *online* i nie uwzględniono w niej potrzeb druku kart katalogowych⁴⁶⁵.

6.1.2. UNIMARC

W wielu krajach powstawały od lat 70. XX w. narodowe wersje amerykańskiego formatu (zob. Rozdział 6.1.3. Formaty narodowe), wykazujące pewne różnice (głównie dotyczyły one oznaczenia etykiet, wskaźników i identyfikatorów podpól). Wymiana danych między poszczególnymi NCB wymagałaby więc napisania kilku programów konwersji z każdego formatu na każdy. W 1972 r. pod naciskiem i przy współpracy Biblioteki Kongresu IFLA powołała specjalną grupę roboczą, która miała zbadać przyczyny różnic między narodowymi odmianami formatu MARC i opracować nowy standard międzynarodowej wymiany danych w środowisku bibliotek narodowych. Na początku lat 70. XX w. w wyniku przeprowadzonych badań pojawiły się pierwsze pomysły stworzenia przejściowego formatu SUPERMARC, który umożliwiałby wymianę danych między poszczególnymi narodowymi centralami bibliograficznymi posługującymi się różnymi narodowymi formatami danych.

Nowy, uniwersalny format miał być formatem wymiennym dla formatów narodowych. Wymiana miałaby polegać na konwertowaniu opisów sporządzonych w jednym formacie narodowym na format wymienny i z formatu wymiennego na inny format narodowy bez większych strat informacji. Wyeliminowałoby to tworzenie dodatkowych programów konwersji – każda NCB musiała jedynie stworzyć dwa programy konwertujące – jeden zmieniający rekordy z formatu narodowego na wymienny i drugi z formatu wymiennego na narodowy.

Pierwsze wydanie formatu opublikowano pod nazwą UNIMARC w 1977 r. Drugie wydanie ukazało się w 1980 r. Różna interpretacja formatu w praktyce przez narodowe ośrodki, a także pojawiające się w publikacji liczne powtórzenia wynikające z uwzględniania różnych formatów narodowych sprawiły, że w 1983 r. wydano odpowiedni podręcznik stosowania formatu pod tytułem *UNIMARC Handbook*. Miał on ułatwić podjęcie decyzji co do wyboru odpowiedniego pola, jeśli możliwe było wykorzystanie dwóch różnych pól w nowym formacie UNIMARC (np. pole tytułu ujednoliconego oraz pole tytułu ujednoli-

⁴⁶⁴ Ibidem, s. 30.

⁴⁶⁵ M. Lenartowicz, A. Paluszkiewicz, *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*, Warszawa 2000, s. 7.

conego wydawnictwa wielotomowego)⁴⁶⁶. Trzecie wydanie wraz z instrukcją opublikowano jako *UNIMARC Manual* w 1987 r.

Podobnie jak w przypadku formatu USMARC, na potrzeby systemów zautomatyzowanych opracowano również format UNIMARC dla rekordu kartoteki haseł wzorcowych: *UNIMARC/Authorities* (1991). Nie powstały natomiast odpowiednie formaty UNIMARC dla rekordów zasobów, danych faktograficznych czy symboli klasyfikacyjnych. W połowie lat 90. XX w. USMARC obejmował więc grupę pięciu formatów, a UNIMARC dwóch⁴⁶⁷.

Mimo iż UNIMARC nie został stworzony jako format wewnętrzny, przyjęto go w niektórych krajach jako format narodowy (np. w Portugalii w 1987 r., we Włoszech w 1975 r. oraz na Litwie, w Belgii, we Francji, w Niemczech, Grecji, Hiszpanii i Jugosławii⁴⁶⁸ czy w Rosji w Bibliotece Narodowej Rosji i Bibliotece Rosyjskiej Akademii Nauk w połowie lat 90. XX w.⁴⁶⁹), a w innych stał się podstawą do stworzenia takiego (np. w Polsce dla MARC BN czy w Słowenii i Bułgarii, gdzie stał się podstawą formatu COMARC) (zob. Tab. 2). Głównym zamierzeniem stosowania formatu była obsługa wymiany danych bibliograficznych między narodowymi ośrodkami bibliograficznymi tworzącymi sieć MARC⁴⁷⁰.

O tym, że format UNIMARC stał się popularny nie tylko jako format wymienny, ale dodatkowo jako format wewnętrzny, zdecydował m.in. fakt, że jest on wynikiem współpracy przedstawicieli wielu krajów i organizacji. Ponadto jego zgodność z ISBD nie wymusza stosowania akurat tych standardów opisu – można go zastosować do każdego rodzaju przepisów katalogowania. Zaprojektowano go tak, by możliwe było stworzenie rekordu również dla wielojęzycznych publikacji i każdego typu dokumentu. UNIMARC w założeniu miał być formatem stabilnym – po opublikowaniu *UNIMARC Manual* zapowiadano, że wprowadzane zmiany będą ograniczane jedynie do dodawania pól, podpól i kodów. Nie planowano natomiast ingerencji w już istniejące. UNIMARC stanowił też format wymienny nie tylko między rodziną formatów MARC, ale także z innymi formatami danych, takimi jak UNISIST RM, CCF (Common Communication Format) czy USMARC.

Zasadniczą różnicą między formatem UNIMARC a pozostałymi formatami z rodziny MARC była możliwość stosowania w tym pierwszym powiązań pomiędzy jednostkami bibliograficznymi (np. między kolejnymi wydaniem tego samego tytułu, między tytułami wydanymi w tej samej serii wydawniczej, między oryginałem a tłumaczeniami, między różnymi tytułami tego samego autorstwa) za pomocą pól 410–488⁴⁷¹. W formacie USMARC możliwe są powiązania albo między rekordami tego samego typu (np. między rekordami bibliograficznymi lub między rekordami KHW) lub między rekordami różnych

⁴⁶⁶ A. Radwański, op. cit., s. 22.

⁴⁶⁷ Ibidem, s. 19–22 por. A. Paluszkiwicz, *Formaty MARC...*, s. 150.

⁴⁶⁸ A. Chapman, *Bibliographic management. Factfile* [online] 03-Jun-2005 [dostęp: 26.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ukoln.ac.uk/bib-man/factfile/cataloguing-formats/othermarc/>>.

⁴⁶⁹ A.C. Masevich, V.P. Zakharov, *The role of a machine-readable format in planning an electronic catalogue in two largest libraries of Saint Petersburg*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 10.

⁴⁷⁰ Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 59.

⁴⁷¹ A. Radwański, op. cit., s. 22.

typów (np. między rekordem bibliograficznym a rekordem KHW, rekordem bibliograficznym a rekordem zasobu)⁴⁷².

Ponadto UNIMARC jest bardziej ogólnym formatem, podczas gdy USMARC zawiera więcej szczegółowych informacji. Problem polega też na tym, że oba formaty posługują się tymi samymi numerami oznaczeń pól (etykietami) do określania różnorodności pola (np. pole 500 w USMARC to strefa uwag, a w UNIMARC pole tytułu ujednoliconego) oraz na konflikcie powtarzalności i niepowtarzalności pól (pole 040 w USMARC dotyczące instytucji sporządzającej opis nie jest powtarzalne, podczas gdy 040 w UNIMARC pole CODEN jest powtarzalne). USMARC wprowadza znacznie więcej pól dla haseł dodatkowych – oba formaty różnią się więc sposobem traktowania haseł wzorcowych. USMARC tworzony w środowisku amerykańskim zawiera też pola odnoszące się do UKD, KDD, klasyfikacji BK, BN Medycznej czy Rolniczej w polu 0XX, format UNIMARC wszelkie symbole klasyfikacyjne umieszcza w polu 0__ oraz 660–686, traktując je jak opis rzeczowy dokumentu⁴⁷³. Pole dotyczące informacji o miejscu dokumentu w Internecie, formie dostępu do niego (e-mail, FTP, *dial-up*, *remote login*) po raz pierwszy wprowadzono w formacie USMARC, a potem w 1996 r. zaadaptowano w formacie UNIMARC⁴⁷⁴.

Rozpowszechnienie formatu UNIMARC w Europie związane jest przede wszystkim z rozwojem programu UBC i UBCIM oraz projektami udostępniania rekordów formatu UNIMARC na CD-ROM-ach. Wynikiem pierwszego projektu pilotażowego rozpoczętego w drugiej połowie lat 80. XX w. „National Libraries on CD-ROM (CDBIB)” był dysk *Exploreres* zawierający rekordy czterech bibliografii narodowych (duńskiej, holenderskiej, portugalskiej i włoskiej). W przedsięwzięciu tym, którego celem było wypracowanie znacznego stopnia unifikacji zapisu danych, sposobu ich wyszukiwania i opublikowanie wytycznych dotyczących tworzenia i rozpowszechniania bibliografii w postaci CD-ROM, uczestniczyły też: brytyjska, francuska i niemiecka centrala bibliograficzna⁴⁷⁵. Drugi projekt USEMARCON (User Controlled Generic MARC Converter) miał za zadanie stworzenie ogólnego narzędzia do konwersji rekordów⁴⁷⁶.

Format UNIMARC wykorzystano także do stworzenia w połowie lat 90. XX w. międzynarodowej bazy danych w ramach projektu „UNIMARC” prowadzonego przez CERL (the Consortium of European Research Libraries). Wynikiem projektu jest baza danych Heritage of the Printed Book in Europe (dawniej Hand Press Book – HPB), zawierająca informacje o drukach europejskich i Ameryki Północnej z lat 1450–1830⁴⁷⁷.

⁴⁷² A. Padziński, *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*, Warszawa 2000, s. 56.

⁴⁷³ Szczegółowo na temat różnic występujących między strukturą formatu UNIMARC i USMARC piszą w artykule: B. McKercher, P. Xin Chang, *A comparison of USMARC and UNIMARC for system design*, „ICBC”, April–June 1995, vol. 24, nr 2, s. 21–25.

⁴⁷⁴ F. M. Campos, *UNIMARC. The virtual format in the virtual age*, „ICBC”, October–December 1998, vol. 27, nr 4, s. 75.

⁴⁷⁵ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 32–33; por. A. Salomonsen, *Bibliographic control and UNIMARC activities in Scandinavia*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 10 oraz R. Smith, *National bibliographies on CD-ROM. Development of a common approach*, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 1, s. 15–18.

⁴⁷⁶ F. M. Campos, op. cit., s. 75.

⁴⁷⁷ Wejście do bazy HBP możliwe jest ze strony internetowej: <<http://www.cerl.org/web/en/resources/>

W 1992 r. w ramach edukacyjnych celów programu UBCIM zainicjowano projekt UNIBASE koordynowany przez Bibliotekę Narodową w Lizbonie. Celem projektu było stworzenie roboczej bazy testowej zawierającej próbki rekordów zapisanych w formacie UNIMARC dla celów treningowych przy wykorzystaniu darmowego oprogramowania dystrybuowanego przez UNESCO – CDS/ISIS (Computerised Documentation Service/Integrated Set of Information Systems). Po raz pierwszy bazę zaprezentowano w 1993 r. podczas konferencji w Budapeszcie. Zawierała ona 150 tytułów w językach angielskim, hiszpańskim, francuskim, niemieckim, portugalskim i włoskim i pozwalała na przeszukiwanie (przez kryterium autor, tytuł, temat i z zastosowaniem algebry Boole’a), wyświetlanie (w formacie UNIMARC, ISBD lub w skróconej wersji bibliotecznej) oraz drukowanie rekordów⁴⁷⁸.

Formatu UNIMARC użyto także w połowie lat 90. XX w. do realizacji projektu EROMM (European Register of Microform Masters)⁴⁷⁹, w ramach którego początkowo rejestrowano europejskie mikroformy, a obecnie również inne materiały dostępne w postaci zastępczej (również zdigitalizowane)⁴⁸⁰. Do 2003 r. problematyką i rozwojem formatu UNIMARC zajmowano się w ramach programu UBCIM. Po rozwiązaniu tej inicjatywy prace nad formatem przejęła IFLA w ramach IFLA UNIMARC Core Activity (UCA), którego zadaniem jest rozwój, utrzymanie i popularyzacja formatów, które w 2012 r. obejmowały format bibliograficzny, haseł wzorcowych, klasyfikacyjny oraz format zasobów⁴⁸¹.

6.1.3. Formaty narodowe

Formaty MARC przyjęto w różnych krajach, m.in. przy tworzeniu baz danych bibliografii narodowych i katalogów centralnych. W wielu krajach przygotowano adaptacje formatów na potrzeby krajowych baz danych (głównie opierając się na formacie USMARC, UKMARC lub UNIMARC), np. w Kanadzie powstał CAN/MARC, w Polsce MARC BN (w 1982 r.) (por. Tab. 1).

	Kraj	Nazwa formatu	Rok publikacji
1.	Australia	AUSMARC	1973
2.	Austria	MAB2	1999
3.	Brazylia	IBICT	1987
4.	Bułgaria	COMARC	lata 80. XX w.

hpb/main> (tylko dla autoryzowanych użytkowników). W 2011 r. baza liczyła 2,75 mln rekordów i nadal była aktualizowana – *Content of the HPB Database [online]* Last modified: 2011/04/04 07:48 [dostęp: 15.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cerl.org/web/en/resources/hpb/content>>; zob. też F. M. Campos, op. cit., s. 75.

⁴⁷⁸ M.-F. Plassard, *IFLA Core Programme for Universal Bibliographic Control and International MARC (UBCIM)*, „ICBC”, vol. 24, nr 1 1995, s. 4.

⁴⁷⁹ A. Salomonsen, op. cit., s. 10.

⁴⁸⁰ EROMM, *EROMM – Mision & History [online]* Last modified: 2012-02-07, 9:00 [dostęp: 15.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.eromm.org/about_eromm-mission_and_history>.

⁴⁸¹ UNIMARC Core Activity (UCA), op. cit.

cd. Tab. 1

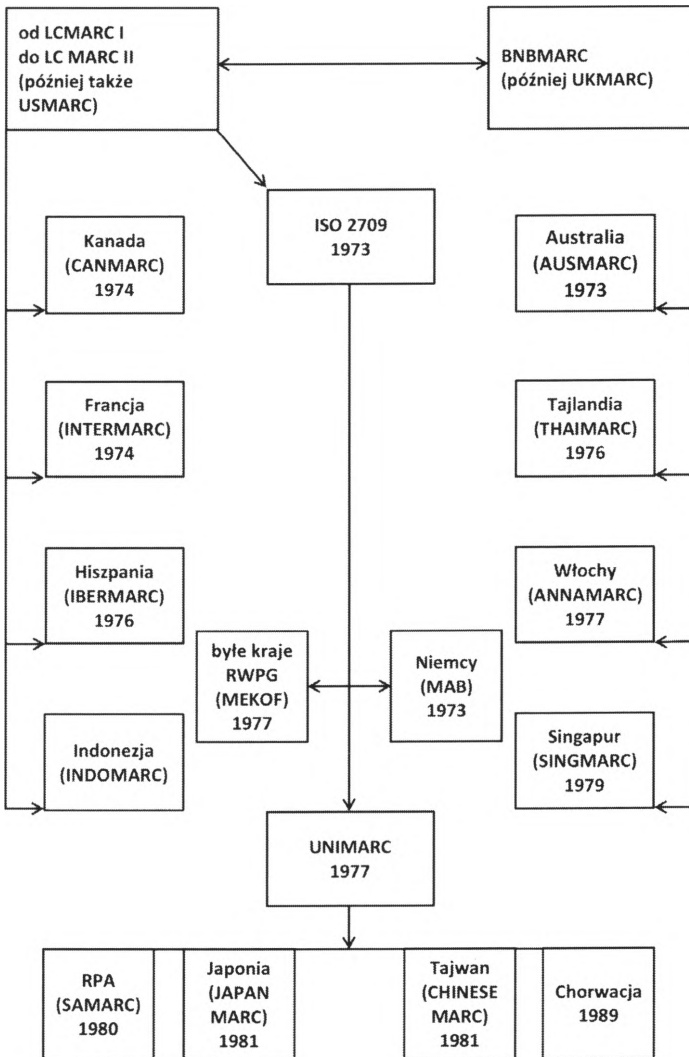
5.	Dania	DANMARC	1975
6.	Finlandia	FINMARC	lata 80. XX w.
7.	Francja	MARC MONOCLE INTERMARC	1973
8.	Hiszpania	IBERMARC	1976
9.	Holandia	Pica3 Pica+	lata 70. XX w.
10.	Indie	INDIMARC	1985
11.	Indonezja	INDOMARC	1989
12.	Japonia	JAPAN/MARC	1981
13.	Islandia	ICEMARC	(prace rozpoczęto w 1976) wprowadzony w 1994
14.	Kanada	CANMARC	1974
15.	Katalonia	CATMARC	1987
16.	Malezja	MALMARC	1977
17.	Niemcy	MAB1	1973
18.	Norwegia	NORMARC	lata 80. XX w.
19.	Polska	MARC BN	1982
20.	RPA	SAMARC	1977
21.	Singapur	SINGMARC	1979
22.	Stany Zjednoczone	LCMARC, USMARC	lata 60. XX w.
23.	Szwecja	SWEMARC	1980
24.	Tajlandia	THAIMARC	1989
25.	Węgry	HUNMARC	1976
26.	Wielka Brytania	UKMARC	lata 60. XX w.
27.	Włochy	ANNAMARC	1977

Tab. 1 Niektóre formaty narodowe [opracowanie własne]

Stworzenie formatu MARC II oraz jego dwóch podstawowych odmian – USMARC i UKMARC – przyczyniło się do powstania kilku innych narodowych formatów. Jak już wspomniano, pojawienie się później formatu UNIMARC, który miał ułatwić wymianę danych między poszczególnymi narodowymi formatami, sprawiło, że niektóre kraje przyjęły go jako format wewnętrzny narodowy lub zaadaptowały go przy tworzeniu własnego narodowego formatu. Wykorzystywanie tych trzech formatów podstawowych przez ośrodki narodowe obrazuje Rys. 11.

Tworzenie narodowych odmian formatu MARC spowodowane było przede wszystkim różnicami występującymi w przyjętych w każdym kraju przepisów katalogowania czy koniecznością uwzględnienia innych alfabetów. W adaptacjach narodowych dodawano niezbędne lub eliminowano niepotrzebne pola, podpola i wskaźniki, dostosowując zasady wypełniania pól do krajowych zasad katalogowania⁴⁸².

⁴⁸² Więcej informacji na temat różnic między poszczególnymi formatami MARC można odnaleźć w ar-

Rys. 11 Wczesne tendencje w rozwoju narodowych formatów MARC

(Źródło: M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, op. cit., s. 31)

Format USMARC został przyjęty za podstawę m.in. w Kanadzie, gdzie w związku z dwujęzycznością tego kraju wprowadzono do niego pewne ulepszenia pozwalające na stosowanie haseł w obu językach (francuskim i angielskim) poprzez dodatkowe pola, podpola

tykułach M. Kokabi: *The internationalization of MARC. Part I. The emergence and divergence of MARC*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 2, s. 21–31; *The internationalization of MARC. Part II. Some MARC formats based on USMARC*, „Library Review”, 1995, vol. 44, nr 6, s. 38–45; *The internationalization of MARC. Part III. Some MARC formats based on UKMARC*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 3, s. 8–11; *The internationalization of MARC. Part IV...*, s. 20–37.

i wskaźniki. Ponadto format kanadyjski pozwalał na zapisanie stopnia kompletności rekordu (poziom kompletny stworzony z autopsji, poziom kompletny nie stworzony z autopsji, rekord skrócony, rekord częściowy, rekord CIP)⁴⁸³.

USMARC stanowił też podstawę dla formatu INTERMARC, który miał stać się formatem wykorzystywanym powszechnie przez kraje Europy Zachodniej. Powstał mniej więcej w tym samym czasie, co UNIMARC dzięki inicjatywie przedstawicieli Francji, Belgii i Szwajcarii w 1972 r. Później do grupy tej przystąpiły Holandia i Wielka Brytania (opublikowano wówczas INTERMARC(M) dla wydawnictw zwartych w 1974 r.) oraz RFN, Dania, Włochy i Hiszpania (opublikowano wówczas INTERMARC(S) dla wydawnictw ciągłych w 1976 r.). Niestety, ze wszystkich krajów biorących udział w tworzeniu formatu tylko Francja opublikowała *Bibliographie de la France* w 1975 r. w formacie INTERMARC, a w Belgii utworzono inny format narodowy, oparty na INTERMARC. Ponadto we Francji używano tego formatu poza Biblioteką Narodową, która w drugim wydaniu INTERMARC bardziej zbliżyła go do formatu UNIMARC niż USMARC⁴⁸⁴. Pozostałe kraje nigdy nie zastosowały formatu w związku z pojawieniem się UNIMARC. W latach 80. XX w. grupa INTERMARC nadal jednak funkcjonowała i zajmowała się ogólnymi problemami związanymi z komputeryzacją rekordów bibliograficznych⁴⁸⁵.

Format UKMARC stał się podstawą takich formatów narodowych jak: AUSMARC (w Australii), THAIMARC (Tajlandia), ANNAMARC (Włochy) czy SINGMARC (Singapur), a UNIMARC m.in. dla Chinese MARC (wykorzystywanego w Tajwanie), JAPAN/MARC (Japonia) (zob. Tab.: 2, 3, 4).

	UKMARC	UNIMARC	USMARC
1.	Australia	Bułgaria	Filipiny
2.	Hiszpania	Chorwacja	Hiszpania
3.	Singapur	Francja	Kanada
4.	Tajlandia	Japonia	Malezja
5.	Wielka Brytania	Meksyk	Nowa Zelandia
6.	Włochy	Polska	USA
7.		Portugalia	Wenezuela
8.		RPA	
9.		Tajwan	
10.		USA	

Tab. 2 Pochodzenie formatów narodowych opartych na formacie MARC (1986)

(Źródło: M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, op. cit., s. 35)

⁴⁸³ M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part II...*, s. 38.

⁴⁸⁴ Ibidem, s. 39.

⁴⁸⁵ A. Hopkinson, *International access to bibliographic data. MARC and MARC-related activities*, „Journal of Documentation”, March 1984, vol. 40, nr 1, s. 20.

Format opisu i wymiany danych

	UKMARC	UNIMARC	USMARC
1.	Australia	Bułgaria	Australia
2.	Hiszpania	Chorwacja	Filipiny
3.	USA	Francja	Hiszpania
4.	Wielka Brytania	Grecja	Holandia
5.		Hiszpania	Kanada
6.		Indie	Malezja
7.		Japonia	Nowa Zelandia
8.		Kambodża	Singapur
9.		Meksyk	Tajlandia
10.		Niemcy	USA
11.		Polska	Wenezuela
12.		Portugalia	
13.		Rosja	
14.		RPA	
15.		Szwecja	
16.		Tajwan	
17.		USA	
18.		Watykan	
19.		Wietnam	
20.		Włochy	

Tab. 3 Pochodzenie formatów narodowych opartych na formacie MARC (1992)
(Źródło: M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, op. cit., s. 35)

	UKMARC	UNIMARC	USMARC	MARC21
1.	Malta	Bułgaria	Dania	Australia
2.		Chiny	Francja	Brazylia
3.		Czechy	Norwegia	Chorwacja
4.		Francja	Tajlandia	Czechy
5.		Japonia		Estonia
6.		Litwa		Finlandia
7.		Macedonia		Hiszpania
8.		Niemcy		Islandia
9.		Portugalia		Izrael
10.		Słowenia		Kanada
11.		Węgry		Łotwa
12.		Włochy		Malezja
13.				Niemcy

cd. Tab. 4

14.				Nowa Zelandia
15.				Polska
16.				Rosja
17.				RPA
18.				Singapur
19.				Słowenia
20.				Szwajcaria
21.				Szwecja
22.				Uganda
23.				USA
24.				Wielka Brytania
25.				Wietnam

Tab. 4 Pochodzenie formatów narodowych opartych na formacie MARC (2011)

[opracowanie własne]

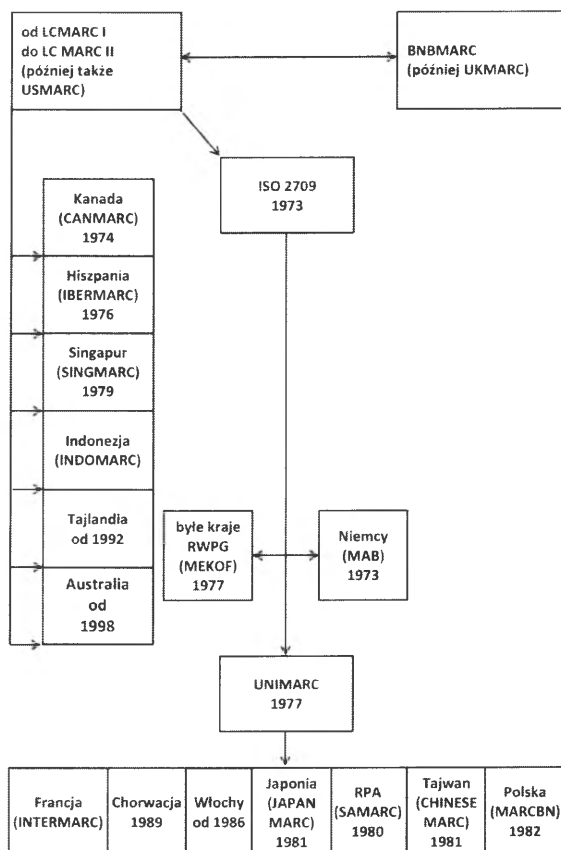
	USMARC	UKMARC	UNIMARC	MARC21
1986	7	6	10	–
1992	11	4	20	–
2011	4	1	12	25

Tab. 5 Porównanie wyników Tab. 2–4

[opracowanie własne]

W drugiej połowie lat 80. XX w. widoczna była tendencja do opierania się mniej więcej w tym samym stopniu na tych trzech formatach (zob. Rys. 11). Początek lat 90. XX w. przyniósł już jednak pewne zmiany – niektóre kraje zdecydowały się na przekształcenie własnych formatów i przejście z formatu UKMARC na USMARC lub UNIMARC. Zdecydowana większość formatów narodowych funkcjonujących w latach 90. XX w. opierała się na tym ostatnim (zob. Rys. 12 i Tab. 3). W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. – wraz z połączeniem się formatów USMARC i CAN/MARC w jeden wspólny MARC21 – uwidoczniła się silna tendencja do przechodzenia w narodowych centralach bibliograficznych na nowy format (porównaj Tab. 2, 3 i 4 oraz 5⁴⁸⁶).

⁴⁸⁶ Zawarte w Tab. 2–5 wyczerpanie stworzone zostały na podstawie dostępnej literatury oraz przeprowadzonych badań ankietowych. Nie są to dane kompletne, ale w pewien sposób obrazują mimo to tendencje, jakie pojawiały się w ciągu ostatnich trzydziestu lat w zakresie wykorzystywania w skali światowej formatów z rodziny MARC.

Rys. 12 Kierunki rozwoju formatów narodowych MARC w połowie lat 90. XX w. (Źródło: M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, op. cit., s. 32 zmodyfikowany przez autorkę)

W Polsce pierwszą adaptacją formatu MARC przeprowadzono w latach 70. XX w. w Bibliotece i Ośrodku Informacji Naukowej Politechniki Wrocławskiej w ramach budowy systemu bibliotecznego-informacyjnego APIN (Automatyzacja Przetwarzania Informacji Naukowej). Przystosowany wówczas format MARC II i BNB MARC nazwano APIN/MARC (1974). W latach 80. XX w. rozpoczęto w Polsce automatyzację Biblioteki Narodowej, co wiązało się z rozpoczęciem prac nad formatem narodowym. Zadanie to powierzono Zofii Moszczyńskiej, która w 1982 r. opublikowała roboczą wersję formatu MARC BN opartego głównie na formacie UNIMARC i zgodnego z normą ISO 2709 oraz niektórymi rozwiązaniami przejętymi z formatu USMARC. Format ten stał się popularny w kraju głównie za sprawą rozpowszechniania opisów „Przewodnika Bibliograficznego” w tym formacie na dyskietkach. Jego zmodyfikowana wersja została zastosowana w Bibliotece Sejmowej pod nazwą SAFO⁴⁸⁷. Prace nad formatem, który byłby stosowany przez biblioteki akade-

⁴⁸⁷ A. Radwański, op. cit., s. 25–26; por. A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, op. cit., s. 58.

mickie, prowadzono także na Uniwersytecie Warszawskim. Ich wynikiem był opublikowany w 1990 r. format FOKA⁴⁸⁸, oparty również na formacie UNIMARC i uwzględniający przepisy ISBD dla poszczególnych typów dokumentów.

W 1995 r. Biblioteka Narodowa zdecydowała o przejściu na format USMARC. Uznano go tym samym za format narodowy. Rezygnacja z rozwijania formatu MARC BN podyktowana była m.in. wykorzystywaniem (od 1993 r.) formatu amerykańskiego przez biblioteki akademickie stosujące oprogramowanie VTLS, możliwościami korzystania z zasobów innych baz wykorzystujących format USMARC (np. OCLC, katalog Biblioteki Kongresu) bez konieczności konwersji rekordów oraz faktem, że na początku lat 90. XX w. żaden system zautomatyzowany nie obsługiwał nowego formatu UNIMARC dla haseł wzorcowych⁴⁸⁹.

Analiza sytuacji i zmian, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich dwudziestu lat w zakresie stosowania formatów danych, wskazuje, że zniknęły wątpliwości wyrażone w 1996 r. przez Krystynę Ramlau-Klekowską i Barbarę Karamać: „Trudno uwolnić się od wątpliwości, czy silną ostatnio w Polsce tendencją do wprowadzania formatu USMARC można uznać za trend dalekowzroczny i «proeuropejski»”⁴⁹⁰. Coraz liczniejsza grupa bibliografii narodowych stosująca format MARC 21, a więc następcę USMARC, świadczy o podjęciu w latach 90. XX w. przez polskie biblioteki słusznej decyzji.

6.1.4. MARC21

Na początku XXI w. Biblioteka Brytyjska, BK oraz BN Kanady postanowiły przeanalizować budowę swoich formatów wymiany danych MARC (UKMARC, USMARC oraz CAN/MARC). Wynikiem tej analizy miało być stworzenie jednego wspólnego formatu – MARC21, którego nazwa nawiązuje do XXI w.⁴⁹¹. Na początku XXI w. nadal nie udało się doprowadzić do ich pełnego ujednoczenia⁴⁹². Pierwsze wydanie formatu MARC21 opublikowane w 1999 r. pod tytułem *MARC21 format for bibliographic data* stanowił połączenie formatów USMARC i CAN/MARC. W tym samym roku opracowano format MARC21 dla haseł wzorcowych: *MARC21 format for authority data*, a rok później także dla rekordów zasobu i dla rekordu symbolu klasyfikacyjnego *MARC21 format for holdings data* i *MARC21 format for classification*.

MARC21 miał stopniowo zastępować dotychczas wykorzystywane formaty. Po powstaniu formatu MARC21 wiele ośrodków bibliograficznych zdecydowało się przejść na ten format (zob. Tab. 4). Mimo iż początkowo nie udało się skonsolidować formatów

⁴⁸⁸ FOKA – *format opisu katalogowego książek i wydawnictw ciągłych oparty na formacie UNIMARC*, Warszawa 1990. Obecnie pod tą samą nazwą (FOKA – Formaty, Kartoteki) ukazuje się w Polsce seria wydawnicza będąca instrukcją stosowania formatów USMARC i MARC 21 przy katalogowaniu zbiorów w polskich bibliotekach wykorzystujących oprogramowanie VTLS.

⁴⁸⁹ A. Radwański, op. cit., s. 27; por. A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, op. cit., s. 59.

⁴⁹⁰ Ramlau-Klekowska K., Karamać B., *Szanse i zagrożenia...*, s. 33.

⁴⁹¹ J.D. Byrum Jr., op. cit., s. 116.

⁴⁹² A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, op. cit., s. 45.

USMARC i CAN/MARC z formatem brytyjskim, w czerwcu 2004 r. również Biblioteka Brytyjska zdecydowała się po niewielkich modyfikacjach przejść na format MARC 21 przy udostępnianiu rekordów BNB.

6.1.5. Cechy i struktura MARC

W ciągu pięćdziesięciu lat od ukazania się pierwszej wersji formatu MARC powstało wiele jego odmian zaprojektowanych głównie przez biblioteki narodowe lub narodowe centrale bibliograficzne w celu tworzenia katalogów komputerowych, bibliograficznych baz danych i elektronicznej wymiany informacji. Łączy je wspólna struktura oparta na normie ISO 2709⁴⁹³.

Podstawową jednostką informacji bibliograficznej w formacie MARC jest rekord (czyli podstawowa jednostka informacji bibliograficznej zapisana elektronicznie), który składa się z czterech elementów: 1) etykiety rekordu (*record label*); 2) tablicy adresów (*directory*); 3) pola danych (*datafields*); 4) ogranicznika końca (separatora) rekordu (*record separator*). Pola danych oznaczane są za pomocą 3-znakowych etykiet, które informują o zawartości pola. Sukces formatu MARC, a zarazem odmiennosc od innych formatów tworzonych w tym samym czasie polegał na zdefiniowaniu rekordu jako zapisu o zmiennej długości, podczas gdy w innych formatach rekordy miały określoną długość, a osoby je sporządzające musiały liczyć wprowadzane znaki. W formacie MARC to system automatycznie liczy znaki w rekordzie i zapisuje tę wartość w specjalnym miejscu w samym rekordzie⁴⁹⁴.

Najmniejszym rozróżnialnym elementem rekordu jest podpole, które odpowiada „każdemu nazwanemu w przepisach ISBD elementowi opisu bibliograficznego albo stanowi dodatkowy element opisu, używany zazwyczaj przy przetwarzaniu lub wyszukiwaniu informacji”⁴⁹⁵. Wprowadzanie danych do rekordu MARC jest jednak tylko w pewnym stopniu równoznaczne z procesem katalogowania, ponieważ dane bibliograficzne stanowią jedynie część zawartości całego rekordu, którego zadaniem jest także określenie powiązań między danymi a np. KHW⁴⁹⁶. Należy więc podkreślić, że osoba tworząca rekordy powinna znać zarówno przepisy katalogowania, jak i budowę formatu. Tworzone na potrzeby tego ostatniego odpowiednie instrukcje i podane w nich przykłady zawsze opierają się na przepisach katalogowania – w dokumentacji *USMARC format for bibliographic data* uwzględnione są przepisy AACR2, a w polskich instrukcjach dotyczących formatu USMARC uwzględnia się polskie przepisy katalogowania zawarte w arkuszach polskich norm⁴⁹⁷.

Dane zapisane w formacie MARC są odpowiednio uporządkowane i ujednocione w kolejnych polach i podpolach, aby tworzone dla nich oprogramowanie było w stanie

⁴⁹³ A. Radwański, op. cit., s. 28.

⁴⁹⁴ Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 55–56.

⁴⁹⁵ Ibidem, s. 173–174.

⁴⁹⁶ A. Radwański, op. cit., s. 29.

⁴⁹⁷ A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, s. 61.

je zinterpretować. Oprócz jednoznacznie identyfikowanych pól i podpól w formatach MARC istotne są również powtarzalność pól i podpól oraz obecność wskaźników na początku pola⁴⁹⁸. Podpola w rekordzie stosowane są do wydzielenia pewnych danych, które są wyświetlane lub wypełniane w specyficzny sposób, np. formaty UKMARC i UNIMARC wykorzystują podpola dla określenia sposobu interpunkcji – każdy system może więc sam określić, jakiego rodzaju znaków interpunkcyjnych chce użyć przy danych pochodzących z poszczególnych podpól⁴⁹⁹.

Każde pole oznaczone jest odpowiednią etykietą (w postaci trzycyfrowej od 001 do 999). Kolejność etykiet w formacie MARC opiera się na danych potrzebnych do stworzenia pozycji katalogowej. Ponadto z katalogu tradycyjnego do elektronicznego przeniesiono pojęcie hasła głównego i dodatkowego (*main and added entry*)⁵⁰⁰.

Na format danych składają się trzy składniki: struktura, oznaczniki zawartości oraz zawartość rekordu. Struktura formatu zdefiniowana została w normie ANSI/NISO Z39.2 oraz ISO 2709. Oznaczniki zawartości to etykiety pól, wskaźniki oraz kody podpól. Są to kody, które identyfikują i charakteryzują informacje zamieszczone w rekordach (czyli informują, jakie dane zawiera dane pole czy podpole), umożliwiają poprawną interpretację danych i opisywane są w dokumentacji każdego formatu. Zawartość rekordów ustalają poszczególne przepisy katalogowania (np. AACR2 czy ISBD wraz z przepisami dotyczącymi haseł dla zawartości rekordów bibliograficznych i KHW), a nie dokumentacja formatu (dokumentacja taka określa jedynie sposób kodowania danych, jeśli mają one być zakodowane w rekordzie)⁵⁰¹.

W latach 80. XX w. E.J. Gredley zauważyła, że na pytanie, czy przepisy katalogowania mają w ogóle rację bytu w kontekście istnienia szczegółowych zasad opisujących format komputerowy, odpowiedź brzmi: powinny być w użyciu oczywiście tak długo, jak istnieją jeszcze tradycyjne katalogi. Gdziekolwiek wykorzystuje się format danych, muszą być też zasady dotyczące zawartości danych (*data content*). Według autorki pytanie powinno brzmieć raczej: czy powinny istnieć oddzielnie, czy też w połączeniu z opisem formatu⁵⁰².

6.2. Standardy powiązane z formatem MARC

Rzeczony rozwój technologii komputerowej oraz inicjowanie programów współkatalogowania sprawiły, że wymiana danych pomiędzy poszczególnymi placówkami, która miała przyczynić się przede wszystkim do obniżenia kosztów związanych z opracowywaniem zbiorów, stała się bardzo ważna. Każda instytucja, organizacja zajmująca się tworzeniem źródeł informacji w postaci bazy danych wykorzystuje w swojej pracy formaty danych. Mogą

⁴⁹⁸ Ibidem, s. 41.

⁴⁹⁹ A. Hopkinson, *International access...*, s. 14.

⁵⁰⁰ A. Hopkinson, *New technology and exchange formats*, „Journal of Information Science” 7 (1983), s. 140.

⁵⁰¹ A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, s. 46.

⁵⁰² E.J. Gredley, op. cit., s. 95.

one być różne w zależności od przeznaczenia danych i stosowanego systemu komputerowego. Aby wymiana informacji była możliwa, musiała nastąpić albo normalizacja w zakresie stosowanych przepisów katalogowania i wykorzystywanych formatów danych w skali krajowej czy międzynarodowej, albo należało stworzyć format pośredni, którego zadaniem byłoby konwertowanie danych wychodzących z jednego systemu na format danych przyjmowany w drugim systemie.

Mimo postępującej standaryzacji opisu bibliograficznego (w postaci norm ISBD) oraz wykorzystywanych na świecie formatów z rodziny MARC okazało się, że nadal pomiędzy poszczególnymi rekordami zachodziły różnice, które nie pozwalały na bezpośrednie przejmowanie rekordów z jednego systemu do drugiego. W latach 70. i 80. XX w. pojawiły się więc formaty służące międzynarodowej wymianie rekordów bibliograficznych (wspomniane już UNIMARC w środowisku bibliotek narodowych, *UNISIST Reference Manual*⁵⁰³ dla serwisów abstrakujących i indeksujących). Miały one zawierać elementy wspólne dla wielu formatów używanych wewnątrz, tak by wymiana mogła następować pomiędzy jak największą liczbą instytucji.

Pierwsze standardy dotyczyły wymiany danych za pomocą taśm magnetycznych. Było to podyktowane warunkami ekonomicznymi – taśmy magnetyczne były wówczas znacznie tańsze niż dyski. Sekwencyjny dostęp do informacji zakodowanych na taśmie magnetycznej wpłynął na budowę formatu danych. Zastosowanie w rekordach tablicy adresów sprawiło, że w trakcie procesu wyszukiwania informacji system „wiedział”, które rekordy uwzględnić w wynikach, a które pominąć⁵⁰⁴.

6.2.1. Norma międzynarodowa ISO 2709

Sukces formatu MARC w środowisku amerykańskim przyczynił się do ustanowienia ogólnej normy dotyczącej formatów wymiany danych. Na podstawie rekordu MARC Biblioteka Kongresu wraz z Brytyjską Bibliografią Narodową (BNB) przygotowały projekt normy, którą w Stanach Zjednoczonych opublikowano w 1971 r. jako normę ANSI Z39.2 (*American National Standard Format for bibliographic information interchange on magnetic tape*), a za pośrednictwem Brytyjskiego Instytutu Normalizacyjnego⁵⁰⁵ zgłoszono go w Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO. Na podstawie projektu ustanowiła ona i zatwierdziła w 1973 r. normę ISO 2709 *Documentation. Format for bibliographic information interchange on magnetic tape*. W latach 90. XX w. dzięki wprowadzonym zmianom obie normy stały się w pełni zgodne⁵⁰⁶. Najnowsza wersja normy pochodzi z 2008 r.

⁵⁰³ UNESCO, *UNISIST Reference Manual for machine-readable bibliographic descriptions*, compiled by M.D. Martin, Paris 1974 oraz trzecie wydanie UNESCO, *UNISIST Reference Manual for machine-readable bibliographic descriptions*, compiled and edited by H. Dierickx and A. Hopkinson, Paris 1986.

⁵⁰⁴ A. Hopkinson, *International access...*, s. 14.

⁵⁰⁵ Mortaza Kokabi pisze w swoim artykule, że to Henriette Avram zgłosiła projekt normy w Szwedzkim Instytucie Normalizacyjnym – M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part I...*, s. 28.

⁵⁰⁶ A. Paluszkiwicz, *Formaty MARC...*, s. 150.

Norma ISO 2709 określa, w jaki sposób informacje mają być zapisane w rekordach pod kątem formalnym – nie zawiera ona informacji dotyczących długości i zawartości pól, znaczenia etykiet i identyfikatorów oraz informacji o tym, jakich pól i podpól należy użyć, tworząc rekord, ponieważ te elementy ustala się w trakcie wdrażania formatu. Określa natomiast, że podstawową jednostką informacji bibliograficznej jest rekord zbudowany z czterech części: etykiety rekordu, tablicy adresów, pól danych oraz ogranicznika końca rekordu⁵⁰⁷. Wprowadzenie normy międzynarodowej miało usprawnić wymianę (eksport-import) informacji bibliograficznej pomiędzy systemami posługującymi się różnymi formatami danych.

6.2.2. Polskie normy dotyczące formatu wymiany danych

W Polsce odpowiedniki ISO 2709 zostały opracowane w 1978 r. Na standard składały się dwie normy: PN-78/N-09015 *Format do wymiany informacji bibliograficznych na taśmie magnetycznej. Struktura rekordu (zapisu)* oraz PN-78/N-09016 *Format do wymiany informacji bibliograficznych na taśmie magnetycznej. Zawartość rekordu (zapisu)*. Drugie wydanie normy ukazało się w 1984 r. jako PN-84/N-09015 *Format dla wymiany informacji bibliograficznej na taśmie magnetycznej*. Wszystkie powyższe formaty opracowywane były na potrzeby SINTO, tj. dla ośrodków bibliograficznych informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte)⁵⁰⁸.

W 1998 r. wycofano te normy, wprowadzając tłumaczenie normy ISO 2709 z 1996 r. i publikując PN-ISO 2709:1998 *Informacja i dokumentacja. Format do wymiany informacji*. Drugie wydanie normy ukazało się w 2010 r.: PN-ISO 2709:2010 *Informacja i dokumentacja. Format do wymiany informacji* stanowiące tłumaczenie normy ISO z 2008 r.⁵⁰⁹.

6.2.3. Formaty Europy Wschodniej – MEKOF-1, MEKOF-2

Oprócz formatu UNIMARC powstawały na świecie także inne międzynarodowe lub regionalne formaty (zob. Tab. 6). Jednym z nich był format MEKOF obowiązujący w Europie Wschodniej i Związku Radzieckim. Posiłkując się strukturą formatu MARC, na potrzeby systemu MSINT krajów RWPG opracowano format wymienny opisany w normie ST SEV 4269-83 *Format dla obmena bibliografičeskoj informaciej na magnitnoj lente* (MEKOF-1 – Międzynarodowy Komunikativnyj Format⁵¹⁰)⁵¹¹. Oprócz formatu MEKOF-1 powstał też

⁵⁰⁷ A. Radwański, op. cit., s. 23–24; por. P. Murasik, *Uniwersalny format wymiany danych bibliograficznych*, „ZIN”, 1988, nr 2(53), s. 18.

⁵⁰⁸ Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 58–59.

⁵⁰⁹ O problemach związanych z wyborem formatów w bibliotekach pisała E. Maruszczak, *Niektóre problemy normalizacyjne i organizacyjne bibliotekarzy związane z wyborem formatu*, „Bibliotekarz”, 1995, nr 7–8, s. 36.

⁵¹⁰ H. Sawoniak, M. Witt, *New international dictionary of acronyms in library and information science and related fields*, 2nd rev. and enlarged ed., München–London–New York–Paris 1992, s. 309.

⁵¹¹ Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 58.

format MEKOF-2 (opublikowany wcześniej niż MEKOF-1). Oba formaty oparte były na strukturach przepisów normatywno-technicznych (NTP – Normativno-Techničeskoe Predpisanie) MCINT. MEKOF-1 na przepisach nr 1⁵¹², których struktura zbliżona była do normy ISO 2709, MEKOF-2 na przepisach nr 2⁵¹³, których struktura znacznie różniła się od tej opisanej w normie ISO 2709. Do 1991 r. bibliografia państwowa w ZSRR była dostępna tylko w formacie MEKOF. Na początku lat 90. XX w. rozpoczęto jednak prace nad dostarczaniem informacji także w formacie UNIMARC⁵¹⁴, co pozwoliło na rozpowszechnianie rekordów za granicą, a prace nad MEKOF zostały przerwane.

Obszar	Nazwa formatu	Rok publikacji
Międzynarodowy	UNISIST RM	1974
Europa Zachodnia	INTERMARC	1975
Europa Wschodnia	MEKOFF	1977
Międzynarodowy	UNIMARC	1977
Europa	EUDISED	1978
Ameryka Łacińska	MARCAL (MARC Americana Latina)	1981
Międzynarodowy	CCF	1984
Azja Południowo-Wschodnia	SEAMARC	(lata 80., zaprzestano rozwoju projektu z powodu braku funduszy)

Tab. 6 Formaty międzynarodowe i regionalne

Oprócz formatów międzynarodowych czy narodowych wykorzystywanych do wymiany informacji o różnego typu dokumentach powstały także formaty specjalistyczne, m.in. formaty przeznaczone do zapisywania informacji rolniczej (wykorzystywane do tworzenia bazy AGRIS) i badań jądrowych (dla bazy INIS)⁵¹⁵.

6.2.4. Format ISDS (International Serials Data System)

Dla ogólnościwiatowego systemu informacji o wydawnictwach ciągłych (ISDS – International Serials Data System) również stworzono odpowiedni format zapisu danych. Opublikowany w 1973 r. dokument *Guidelines for ISDS*⁵¹⁶ zawierał m.in. informacje dotyczące struktury, zawartości i wymiany rekordów na potrzeby ISDS. W głównej mierze opierał się

⁵¹² *Format dlja obmena bibliografičeskoj informaciej na magnitnoj lente*, Moskwa 1974.

⁵¹³ *Kommunikativnyj format zapisi dannyh na magnitnoj lente*, Moskwa 1974 (NTP ICSTI, 2–74); por. Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 64, a także A. Hopkinson, *International access...*, s. 19–20.

⁵¹⁴ M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, s. 30.

⁵¹⁵ *Międzynarodowy System Informacji...*, s. [30] oraz A. Hopkinson, *International access...*, s. 13, 18.

⁵¹⁶ *Guidelines for ISDS*, Paris 1973.

on na formacie USMARC dla wydawnictw ciągłych i normie ISO 2709. Mimo tego formaty różniły się między sobą, co przyczyniało się do podwójnego opracowywania wydawnictw ciągłych w niektórych placówkach (zwłaszcza w bibliotekach narodowych, w których sporządzano bibliografię narodową według zaleceń ISBD i prowadzono biuro ISSN według zaleceń ISDS). W połowie lat 80. XX w. międzynarodowe centrum ISDS zdecydowało o wprowadzeniu zmian do *Guidelines for ISDS*. W ich wyniku w 1983 r. powstało nowe opracowanie pt. *ISDS Manual*⁵¹⁷. W 2000 r. ISSN zrezygnowało z własnego formatu na rzecz MARC 21. W 2012 r. rekordy udostępniane były w formacie MARC 21, UNIMARC, a także w postaci formatu ISO 2709⁵¹⁸.

6.2.5. Format UNISIST RM (Reference Manual)

Formaty MARC posłużyły też jako podstawa do opracowania pierwszego standardu przeznaczonego do wymiany danych bibliograficznych pomiędzy ośrodkami służb informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte) działających w ramach programu UNISIST. Pod auspicjami UNESCO i ICSU-AB (International Council for Scientific Unions Abstracting Boards) w latach 1967–1971 opracowano dokument *UNISIST Reference Manual*⁵¹⁹ (RM), w którym opisano nowy format. Miał on z jednej strony ułatwić wymianę danych między ośrodkami inte wykorzystującymi je do publikowania czasopism abstraktowych i indeksujących, a z drugiej umożliwić prezentowanie danych użytkownikom w czytelnej formie. W 1976 r. utworzono we współpracy z UNESCO przy Bibliotece Brytyjskiej centrum UNIBID (UNISIST International Centre for Bibliographic Descriptions), którego głównym zadaniem były rewizja pierwszego wydania RM oraz promocja i aktualizacja tego formatu. Wynikiem prac UNIBID przy konsultacji UNESCO's Division of the General Information Programme and an Advisory Committee⁵²⁰ stało się drugie wydanie standardu opublikowane w 1981 r.⁵²¹. Poszerzono je tak, by nie ograniczać jego zastosowania wyłącznie do jednej grupy użytkowników (inte)⁵²², ale rozszerzyć je także do bibliotek. Ponadto raporty dotyczące wykorzystania RM ujawniły, że ma on zastosowanie również jako źródło do opisu bibliograficznego i zasad katalogowania, a nie tylko jako format wymienny – nie są to jednak zasady katalogowania, co podkreśla się też we wstępie do drugiego wydania⁵²³.

⁵¹⁷ A. Hopkinson, *International access...*, s. 19.

⁵¹⁸ *The ISSN Register [online]* [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22639-The-ISSN-Register.php>>.

⁵¹⁹ UNESCO, *UNISIST Reference Manual for machine-readable bibliographic description*, Paris 1974.

⁵²⁰ H. Dierickx, *The UNISIST reference manuals and UNIBID – standardization for development*, „Program. Automated library and information systems”, 1983, April, vol. 17, nr 2, s. 73.

⁵²¹ *Reference Manual for machine-readable bibliographic description*, 2nd rev. ed., comp. and ed. by H. Dierickx and A. Hopkinson, [for the] Unisist International Centre for Bibliographic Descriptions (UNIBID), Paris 1981.

⁵²² A. Hopkinson, *New technology...*, s. 140.

⁵²³ *Reference Manual for machine-readable bibliographic description*, 2nd rev. ed., op. cit., s. 0.1–0.2.

Podobnie jak w przypadku formatu MARC, również w UNISIST RM zaznaczono, że nie jest on standardem ani zapisu, ani wyświetlania danych. Miał służyć jedynie wymianie informacji dotyczących artykułów z czasopism, wydawnictw zwartych i ciągłych (w takiej kolejności)⁵²⁴ między systemami komputerowymi⁵²⁵. Dla odróżnienia od formatów MARC etykiety danych w formacie UNISIST mają postać alfanumeryczną. Ponadto format ten stworzony dla służb abstraktowych musiał też (oprócz monografii) uwzględniać tworzenie rekordów dla artykułów z czasopism i wydawnictw zwartych, materiałów konferencyjnych oraz niekiedy dla nowych tytułów czasopism⁵²⁶. Format UNISIST stworzono głównie w celu umożliwienia katalogowania artykułów z czasopism i innych wydawnictw. Problem powiązań między częścią a całością rozwiązano, tworząc dla każdego artykułu osobny rekord i zamieszczając w nim skrócony rekord dokumentu go zawierającego. Powodowało to jednak powtórzenia w bazach danych, które zwiększały prawdopodobieństwo występowania błędów w opisach⁵²⁷.

We wstępie do *UNISIST Reference Manual* zaznaczono, że nie było intencją twórców stworzenie międzynarodowego standardu, a jedynie określenie minimalnego zbioru danych zaakceptowanych przez służby inte do prezentacji swoich zasobów przechowywanych w postaci komputerowej. Mimo to jest on uznawany za pierwszy prawdziwie międzynarodowy standard wymiany danych niezwiązany z żadnym systemem komputerowym (rekordy formatu MARC wymieniane były wówczas jedynie między USA, Kanadą i Wielką Brytanią)⁵²⁸.

6.2.6. CCF (UNESCO Common Communication Format)

Pojawienie się formatów UNIMARC i UNISIST RM pod koniec lat 70. XX w. sprawiło, że zaznaczył się wyraźny podział na formaty stworzone do obsługi potrzeb środowisk bibliotekarskich i służb abstraktowych (informacyjnych). Związane z tym problemy wymiany informacji, wyboru odpowiedniego formatu przez placówki informacyjne, a także dążenie do tworzenia międzynarodowych źródeł informacji bibliograficznej sprawiły, że w 1978 r. w ramach PGI UNESCO zorganizowało w Taorminie specjalne sympozjum poświęcone temu zagadnieniu. W wyniku spotkania powołano specjalną grupę, której zadaniem było stworzenie nowego formatu opartego na zaleceniach normy ISO 2709 oraz kompatybilnego m.in. z formatami ISDS Manual, MEKOF-2, UNIMARC, UNISIST Reference Manual. Analiza międzynarodowych formatów pozwo-

⁵²⁴ A. Hopkinson, *New technology...*, s. 140.

⁵²⁵ Wersja wstępna format była gotowa w 1971 r., pierwsze wydanie opublikowano w 1974 r.: UNESCO, *UNISIST Reference Manual...*, s. 1; por. Z. Moszczyńska-Pętkowska, op. cit., s. 59. Drugie wydanie ukazało się w 1981 r.

⁵²⁶ A. Hopkinson, *International access...*, s. 15.

⁵²⁷ A. Hopkinson, *Developing the Common Communication Format*, „Information Development”, 1986, vol. 2, nr 2, s. 103.

⁵²⁸ A. Hopkinson, *International access...*, s. 15.

liła na wyodrębnienie elementów wykorzystywanych przez wszystkie wyżej wymienione standardy i opracowanie wspólnego formatu Common Communication Format (CCF)⁵²⁹.

Pierwsze wydanie *Common Communication Format* ukazało się w 1984 r.⁵³⁰, drugie w 1988 r.⁵³¹. Rok później w Genewie odbyło się spotkanie użytkowników CCF, podczas którego przedstawiono referaty sprawozdawcze dotyczące jego wdrażania⁵³². W 1992 r. opublikowano trzecie wydanie w dwóch odrębnych tomach. Pierwszy dotyczył formatu informacji bibliograficznej (CCF/B), drugi informacji faktograficznej (CCF/F)⁵³³.

Początkowo w CCF wymieniono jedynie elementy obowiązkowe, jakie powinny zawierać rekordy. Z czasem dodano do nich także elementy opcjonalne, tak by można było dzięki nim stworzyć pełny rekord bibliograficzny. Ponieważ głównym zadaniem formatu było stworzenie metody zapisywania elementów w rekordzie komputerowym dla celów wymiany między systemami komputerowymi wykorzystywanymi przez różne środowiska informacyjne (m.in. między ośrodkami bibliograficznymi a ośrodkami inte), musiał on umożliwiać stworzenie rekordu zarówno dla wydawnictw zwartych, jak i ciągłych, a także artykułów z czasopism, materiałów konferencyjnych i innych części dokumentów stanowiących przedmiot własności intelektualnej⁵³⁴ (np. ilustracji).

Należy zauważyć, że odpowiednia budowa rekordów i baz danych powinna zapewnić efektywną obsługę potrzeb użytkownika, który najpierw wyszukuje w bazie potrzebne mu artykuły, a następnie chce się dowiedzieć, w jakim czasopiśmie je opublikowano oraz w jakiej bibliotece znajdzie te tytuły⁵³⁵. Baza danych powinna więc dostarczać wszystkich tych informacji.

Format CCF wykorzystywany był do konwertowania rekordów zapisanych w innych formatach i przenoszenia ich między poszczególnymi systemami komputerowymi. Podobnie jak w przypadku formatu UNIMARC, każda instytucja powinna przystosować swój system z jednej strony do konwersji własnych rekordów do CCF, a z drugiej strony do konwersji rekordów zapisanych w CCF otrzymanych od innych placówek do własnego formatu. Należy także zaznaczyć, że założeniem CCF była wymiana danych, które identyfikują dokument – format nie mógł być więc wykorzystywany do obsługi innych czynności,

⁵²⁹ A. Hopkinson, *New technology...*, s. 140.

⁵³⁰ CCF. *The Common Communication Format*, Paris 1984. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000595/059506eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012].

⁵³¹ CCF. *The Common Communication Format*, 2nd ed. Paris 1988. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000806/080626eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012].

⁵³² A. Radwański, op. cit., s. 23–24; por. P. Murasik, op. cit., s. 165–166.

⁵³³ CCF/B. *The Common Communication Format for Bibliographic Information*, Paris 1992. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000924/092449eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012] oraz CCF/F. *The Common Communication Format for Factual Information*, Paris 1992. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000924/092452eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012].

⁵³⁴ A. Hopkinson, *Developing...*, s. 99.

⁵³⁵ Ibidem.

takich jak wypożyczenia miejscowe czy międzybiblioteczne⁵³⁶. CCF nie był także powiązany w jakikolwiek sposób z przepisami dotyczącymi opisu bibliograficznego, choć brano w jego przypadku pod uwagę standardy ISBD⁵³⁷.

Publikacja z 1984 r. miała być traktowana jako wskazówki dla twórców systemów i programów komputerowych⁵³⁸. Tworząc CCF, rozwiązano problem występujący w formatach z rodziny MARC – sposobu reprezentowania opisów złożonych, w których pojawia się jakaś hierarchia (np. opis wydawnictwa wielotomowego na dwu lub więcej poziomach). Wykorzystano bowiem w CCF segmentową budowę rekordu oraz dodano w nim specjalne pola, w których można było oznaczać relacje zachodzące między polami tego samego segmentu⁵³⁹. CCF pozwalał więc nie tylko na pokazanie relacji zachodzących między rekordami, ale także tych występujących w obrębie rekordu⁵⁴⁰. Można było dzięki temu powiązać artykuł z czasopismem, tytuł książki z serią, w jakiej się ukazała, czy tłumaczenie z oryginałem.

6.2.7. Format MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken)

Format MARC stał się także wzorem dla opracowanego na początku lat 70. XX w. pod przewodnictwem Niemieckiej Biblioteki Narodowej (Deutsche Nationalbibliothek) we współpracy z Centrum Technologii Bibliotek (Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik) formatu MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken). Format ten dostosowano do niemieckich przepisów katalogowania RAK (Regeln für die alphabetische Katalogisierung) i podobnie jak w przypadku formatów MARC, nie był on stosowany jako format wewnętrzny (służy do tego format Pica), lecz jako format służący wymianie danych między bibliotekami niemieckimi. Na format MAB składa się też pięć standardów (format dla rekordów danych bibliograficznych, haseł osobowych, haseł korporatywnych, słów kluczowych oraz dla rekordów zasobu⁵⁴¹). W odróżnieniu od formatów MARC w MAB nie stosuje się (poza nielicznymi wyjątkami) podpól⁵⁴².

W 1995 r. na skutek rewizji formatu opublikowano nową jego wersję, znaną jako MAB2. Pod koniec 2003 r. opracowano także format MAB XML, który umożliwił wymianę danych zapisanych w formacie MAB2 przy wykorzystaniu struktury XML. Pod koniec 2004 r. komitet zajmujący się standaryzacją bibliotek (Standardisierungsausschuss) podjął decyzję

⁵³⁶ A. Radwański, op. cit., s. 24; por. P. Murasik, op. cit., s. 177.

⁵³⁷ CCF/B. *The Common Communication Format...*, s. 7.

⁵³⁸ CCF. *The Common Communication Format*, Paris 1984, op. cit., s. iii.

⁵³⁹ P. Murasik, op. cit., s. 175.

⁵⁴⁰ A. Hopkinson, *The future of communication formats. The Common Communication Format (CCF)*, 1996 – cyt. za: *Cataloging*, [w:] Wikipedia <<http://en.wikipedia.org/wiki/Cataloging>> [dostęp: 11.04.2012].

⁵⁴¹ MAB-Format für bibliografische Daten (MAB-Titel), MAB-Format für Personennamen (MAB-PND), MAB-Format für Körperschaftsnamen (MAB-GKD), MAB-Format für Schlagwörter (MAB-SWD), MAB-Format für Lokaldaten (MAB-Lokal).

⁵⁴² M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part IV...*, s. 29.

o rozpoczęciu procesu umiędzynarodowienia niemieckich przepisów (formatu MAB2 oraz przepisów RAK) zgodnie ze standardami MARC 21 oraz AACR2. Wszelkie prace nad formatem MAB zawieszono w 2006 r.⁵⁴³.

Niemiecka Biblioteka Narodowa rozpoczęła udostępnianie swoich danych bibliograficznych w formacie MARC 21 od rocznika 2009⁵⁴⁴, a w 2012 r. zapowiedziała przejście na nowe przepisy katalogowania RDA od połowy 2013 r.⁵⁴⁵. Format MAB2 w 2011 r. był nadal stosowany do udostępniania danych bibliografii austriackiej⁵⁴⁶. Wszystko jednak wskazuje na to, że format ten zostanie całkowicie zastąpiony formatem MARC 21, a narodowe niemieckie zasady katalogowania RAK – nowymi zasadami międzynarodowymi, opracowywanymi pod przewodnictwem Biblioteki Kongresu.

Przedstawione wyżej standardy nie wskazują poprzez swoją nazwę na relację z formatem MARC. Należy jednak pamiętać, że niemal wszystkie od niego właśnie się wywodzą, pośrednio przez zgodność z normą ISO 2709. Zarezerwowane niejako dla bibliotek naukowych formaty z rodziny MARC mają swoje odpowiedniki w innych służbach informacyjnych. Wszystkie standardy stworzone zostały jednak do tego samego celu – umożliwienia wymiany informacji i wszystkie zbudowane są w ten sam sposób – stanowią system wskaźników zawartości dla wymiany informacji bibliograficznej⁵⁴⁷.

6.3. Problemy związane z wymianą rekordów

Oprócz opracowania formatów zapisu i wymiany danych dla sprawnej komunikacji międzynarodowej istotne są również inne narzędzia, umożliwiające przesyłanie informacji na odległość. Nie wystarczy bowiem jedynie zapisać danych w odpowiednim schemacie. Muszą one jeszcze zostać wyszukane, wysłane czy pobrane przez odpowiednie urządzenie lub programy.

6.3.1. Protokół Z39.50

Wymiana rekordów między zdalnymi bazami danych wymagała odpowiedniego modelu komunikacji, który umożliwiłaby nawiązanie połączenia między bazami, ich przeszukiwanie, a następnie pobieranie z nich odpowiednich informacji. Protokół typu klient-

⁵⁴³ *Internationalisierung der deutschen Standards [online]* [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/International/international_node.html> oraz Deutsche Nationalbibliothek, *MAB [online]* [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/Formate/MAB/mab_node.html>.

⁵⁴⁴ Deutsche Nationalbibliothek, *MARC 21 in der Deutschen Nationalbibliothek [online]* [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/Formate/MARC_21/marcDnb.html>.

⁵⁴⁵ M. Roszkowski, op. cit.

⁵⁴⁶ Informacje uzyskane w ankiecie.

⁵⁴⁷ A. Hopkinson, *International access...*, s. 14.

–serwer⁵⁴⁸, który umożliwia wszystkie te operacje, został opracowany przez Bibliotekę Kongresu w latach 70. XX w. Standard Z39.50 został także opisany w normie ISO 23950 *Information Retrieval (Z39.50) Application Service Definition and Protocol Specification* oraz w normie amerykańskiej ANSI/NISO Z39.50⁵⁴⁹.

Standard dotyczy protokołu⁵⁵⁰, który określa zasady, według których mają być sformatowane i wymieniane informacje między klientem a serwerem. Nie są w nim zawarte informacje dotyczące interfejsu użytkownika⁵⁵¹.

W Polsce standard ISO został przetłumaczony w 2002 r. i wydany jako norma PN-ISO 23950:2002 *Informacja i dokumentacja – Pobieranie informacji (Z39.50) – Definicja usługi aplikacyjnej i specyfikacja protokołu*. Opiera się na nim m.in. katalog rozproszony KaRo.

Na semantyce Z39.50 bazuje także protokół SRU (Search/Retrieve via URL) – standardowy protokół wyszukiwawczy wykorzystywany w trakcie wyszukiwania w Internecie – oraz wykorzystywany przez SRU – CQL (Common Query Language⁵⁵²) – standardowy język prezentowania zapytań w systemach wyszukiwawczych⁵⁵³.

6.3.2. Kodowanie informacji (kodowanie znaków, kody języków)

W katalogach kartkowych, tworzonych ręcznie oraz pierwszych drukowanych kartach katalogowych, tworzonych przez BK, zapisywano tytuły w oryginalnym alfabecie i ewentualnie podawano transkrypcję. W katalogach elektronicznych systemy komputerowe nie pozwalały na wykorzystywanie jednocześnie różnych alfabetów. Pojawienie się komputerów i formatów danych w pracy bibliotecznej, a następnie wymiana rekordów na gruncie międzynarodowym sprawiły, że należało opracować odpowiedni zestaw znaków wykorzystywanych w tworzeniu rekordu (ale też wszelkich innych tekstów elektronicznych). Ponieważ komputery operują tylko liczbami, wyświetlane na ekranie monitora litery i inne znaki zakodowane są w postaci liczb. Odpowiednie zestawy kodów sprawiają, że komputer „wie”, jaką literę czy symbol ma wyświetlić na ekranie monitora.

⁵⁴⁸ Protokół typu klient–serwer pozwala na zainicjowanie połączenia między dwiema aplikacjami – klientem, który inicjuje połączenie oraz serwerem, który odpowiada na zapytanie klienta. Standard Z39.50 określa procedury odnoszące się do klienta i do serwera – *ANSI/NISO Z39.50 Information retrieval (Z39.50). Application service definition and protocol specification*, Bethesda, Maryland, 2002, s. 10.

⁵⁴⁹ Library of Congress, *Z39.50 [online]* [dostęp: 01.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/z3950/agency/>>.

⁵⁵⁰ „Protokół komunikacyjny to zbiór ścisłych reguł i kroków postępowania, które są automatycznie wykonywane przez urządzenia komunikacyjne w celu nawiązania łączności i wymiany danych” – *Protokół komunikacyjny*, [w:] *Wikipedia. Wolna encyklopedia [online]* [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Protok%C3%B3%C5%82_komunikacyjny>.

⁵⁵¹ *ANSI/NISO Z39.50 Information Retrieval (Z39.50)*..., op. cit., s. 1.

⁵⁵² Więcej na temat standardu: Library of Congress, *CQL. Contextual Query Language (SRU Version 1.2 Specifications) [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/sru/specs/cql.html>>.

⁵⁵³ Library of Congress, *Z39.50 [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/z3950/agency/>>.

Do specyfikacji pilotażowej wersji formatu MARC dołączono rozszerzony zestaw znaków, dzięki któremu można było wyświetlić prawie wszystkie znaki występujące w językach europejskich. Mimo to nie udało się wówczas przekonwertować wszystkich doświadczalnych rekordów ze względu na pojawiające się w nich zapisy w alfabetach niełacińskich i znaczne liczby haseł bibliograficznych zawierających znaki specjalne lub diakrytyczne. Skupiono się więc na opracowaniu rozszerzonego zestawu znaków, który obejmowałby wszystkie litery ważniejszych europejskich alfabetów łańskich i zlatynizowanych alfabetów niełacińskich. Wynikiem tych prac był rozszerzony kod ASCII (extended American Standard Code for Information Interchange), który zawierał 46 znaków więcej niż zestaw zastosowany przy formacie MARC I. W niektórych krajach tworzenie rekordów komputerowych wymagało jednak stworzenia kolejnych kodów znaków (głównie niełacińskich), których brakowało w kodzie ASCII. Są one nazywane grafiką alternatywną (ang. *alternate graphics*) lub alternatywnymi graficznymi reprezentacjami (ang. *graphic alternate representations*)⁵⁵⁴. Informacje o nich zamieszcza się w formacie MARC w polu 880⁵⁵⁵.

Stosowanie różnych zestawów znaków powodowało problemy w trakcie wymiany rekordów różnych formatów MARC. Problemem w kodowaniu znaków było także wykorzystywanie tych samych kodów w różnych zestawach do oznaczania różnych liter czy symboli – standardy kodowania nie były bowiem ze sobą spójne⁵⁵⁶.

Ośmiobitowy rozszerzony kod ASCII składał się z 256 znaków, które jednak nadal nie były w stanie zmieścić wszystkich znaków diakrytycznych języków europejskich (a należy zauważyć, że powinno się także uwzględnić kodowanie znaków cyrylickich, japońskich i in.)⁵⁵⁷. Kod ten został więc zastąpiony znacznie szerszym zestawem znaków Unicode, opracowanym przez Konsorcjum Unicode powołanym w 1991 r.

Szesnastobitowy kod Unicode w zamierzeniu miał obejmować wszystkie alfabety i znaki techniczne (interpunkcyjne, matematyczne, naukowe) używane na świecie oraz zapewnić miejsce na kolejne nowe znaki⁵⁵⁸. Wszystkie znaki występujące w kodzie ASCII znalazły się w Unicode uzupełnione o prefiks lub sufix. Unicode przypisuje każdemu znakowi indywidualny unikatowy numer, który jest niezależny od używanego programu, systemu komputerowego czy języka⁵⁵⁹. W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. obejmował już 110 000 znaków pochodzących z ok. 100 alfabetów⁵⁶⁰.

⁵⁵⁴ M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part I...*, s. 24.

⁵⁵⁵ Library of Congress, *841-88X – holdings, alternate graphics, etc. – general information [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd84188x.html>>.

⁵⁵⁶ *Czym jest Unikod? [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/standard/translations/polish.html>>.

⁵⁵⁷ A. Radwański, op. cit., s. 19.

⁵⁵⁸ M. Kokabi, *The internationalization of MARC. Part I...*, s. 26; por. *Czym jest Unikod? [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/standard/translations/polish.html>>.

⁵⁵⁹ *Czym jest Unikod? [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/standard/translations/polish.html>>.

⁵⁶⁰ *Unicode*, [w:] *Wikipedia. The Free Encyclopedia [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Unicode>>.

Unicode jeszcze na początku XXI w. nie był wspierany przez wszystkie systemy biblioteczne. Protokół Z39.50 pozwala na ustalenie zestawu znaków, jednak nie wszystkie systemy z tego korzystają. Innym rozwiązaniem może być wykorzystanie odpowiedniego konwertera, np. USEMARCON⁵⁶¹, który pozwala na konwersję również zestawu znaków wykorzystywanych w poszczególnych odmianach formatu MARC. Należy jednak zauważyć, że wykorzystywanie w konwersji danych tego samego zestawu znaków pozwala na redukcję kosztów związanych z przekonwertowywaniem rekordów i znacznie upraszcza te procedury.

Pod koniec stycznia 2012 r. ukazała się kolejna wersja standardu (6.1.0⁵⁶²) – Unicode, który stanowi również oficjalną implementację normy ISO/IEC 10646 *Information technology – Universal Coded Character Set (UCS)*⁵⁶³.

W trakcie tworzenia rekordów koduje się w nich nie tylko informacje o zestawie wykorzystywanych znaków. Rekordy zawierają też dane m.in. o języku, w jakim sporządzono opisywany dokument w postaci trzyliterowego skrótu języka. *MARC code lists for languages*⁵⁶⁴ – lista trzyliterowych kodów języków wykorzystywanych w rekordach dostępna jest na stronie internetowej Biblioteki Kongresu. Wykaz ten zastąpił polską normę PN-N-09012:1977 *Kody nazw języków*.

Na podstawie listy kodów języków stosowanych w formatach MARC powstała norma ISO 639-2 *Codes for the representation of names of languages – Part 2. Alpha-3 code*, opublikowana w 1998 r. (polskie tłumaczenie normy opublikowano w 2001 r. pod tytułem PN-ISO 639-2:2001 *Kody nazw języków. Kod trzyliterowy*, zastępując normę PN-N-09012:1991 *Kody nazw języków*). Nowa norma zawiera dwa zestawy kodów alfabetycznych – pierwszy stosowany jest w terminologii, drugi w bibliografiach. Norma ISO nie jest jednak w pełni zgodna z zestawem kodów opracowywanym przez Bibliotekę Kongresu dla formatu MARC (te drugie zawierają m.in. kody nazw języków nieużywanych, norma ISO tylko w niektórych przypadkach podaje alternatywne nazwy języków, na liście MARC

⁵⁶¹ USEMARCON (User Controlled Generic MARC Converter) jest oprogramowaniem pozwalającym na konwertowanie rekordów z jednego formatu MARC na drugi także w czasie rzeczywistym. Projekt stworzenia takiego konwertera sfinansowała Unia Europejska w latach 1995–1997. Standard oryginalny jest nadal rozwijany przez Bibliotekę Narodową Finlandii we współpracy z Biblioteką Brytyjską. Przewodnik dotyczący tworzenia, edytowania i zarządzania plikami za pomocą USEMARCON oraz podręcznik USEMARCON dostępne są w Internecie: British Library, *Guide to USEMARCON. Creating and editing system files and rules files [online]* version 1.12 27 November 2001 [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/guidetousemarcon.pdf>>, British Library, *USEMARCON. User controlled generic MARC converter. Manual [online]* version 3.16 February 2011 [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/usemarcon.pdf>> – J. Hakala, *Future role of (electronic) national bibliographies [online]* World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1–9 August 2003, Berlin [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/155e-Hakala.pdf>>.

⁵⁶² *Unicode 6.1.0 [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/versions/Unicode6.1.0/>>.

⁵⁶³ *ISO/IEC 10646:2011 Information technology – Universal Coded Character Set (UCS)*.

⁵⁶⁴ Library of Congress, *MARC code list for languages [online]* 2007 Edition [dostęp: 18.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/languages/>>.

wyszczególnione są także kody języków wchodzących w skład grupy językowej, podczas gdy w normie ISO wymieniane są jedynie kody dla całych grup językowych). Za funkcjonowanie i aktualność obu list odpowiedzialna jest Biblioteka Kongresu⁵⁶⁵.

Warto też wspomnieć, że dla wymiany informacji w systemach zautomatyzowanych istotną rolę odgrywają również normy dotyczące tzw. bibliograficznych znaków sterujących. Znaki te są „przeznaczone do wymiany informacji bibliograficznej. Rozdzielają (...) elementy opisu bibliograficznego (...), co ułatwia wymianę informacji między systemami”⁵⁶⁶. W Polsce do końca 1999 r. obowiązywała w tym zakresie norma PN-93/N-09128 *Bibliograficzne znaki sterujące*. W grudniu 1999 r. normę tę zastąpiono inną: PN-ISO 6630:1999 *Dokumentacja. Bibliograficzne znaki sterujące*, opartą na międzynarodowej normie ISO 6639:1986 *Documentation. Bibliographic control characters*.

6.4. Formaty wobec dokumentów elektronicznych

Formaty zapisu i wymiany danych stworzone w latach 60. i 70. XX w. skierowane były przede wszystkim do obsługi katalogów bibliotecznych i wymiany informacji bibliograficznej dotyczącej tradycyjnych typów dokumentów. Wraz z rozwojem sieci komputerowych, zwiększającą się dostępnością do komputerów oraz pojawianiem się Internetu wzrosła liczba dokumentów tworzonych w postaci elektronicznej i dostępnych w Internecie. Powstały też projekty digitalizacji zbiorów tradycyjnych i obecnie coraz więcej dokumentów przeglądać możemy za pośrednictwem globalnej sieci. Dane bibliograficzne wykorzystywane jeszcze pięćdziesiąt lat temu do tworzenia katalogów i bibliografii zaczęły być także używane w innych procesach bibliotecznych (wypożyczaniu miejscowym i międzybibliotecznym, gromadzeniu, kontroli wpływów, tworzeniu repozytoriów i bibliotek cyfrowych itp.), a także w innych środowiskach – księgarskich i wydawniczych, które również nie pozostały obojętne na wpływ nowych technologii. Dane te wykorzystywane są także do tworzenia bibliograficznych baz danych, baz pełnotekstowych oraz elektronicznych czasopism.

Wzrastająca liczba dostępnych dokumentów w Internecie sprawiła, że w środowisku bibliotekarskim zaczęto także zastanawiać się nad katalogowaniem dokumentów sieciowych. W latach 1991–1992 przeprowadzono rekonesans badawczy OCLC Research Project, którego celem było sprawdzenie charakterystyki tekstowych dokumentów elektronicznych udostępnianych w Internecie oraz możliwości stworzenia rekordów MARC dla tych zasobów przy wykorzystaniu formatu USMARC i przepisów AACR2⁵⁶⁷.

⁵⁶⁵ Library of Congress Network Development and MARC Standards Office, *MARC code list of languages. Introduction* [online] 2007 edition [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/languages/introduction.pdf>>, s. 5.

⁵⁶⁶ E. Maruszczak, op. cit., s. 37.

⁵⁶⁷ V.-T. Lam, *Cataloging internet resources. Why, what, how*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 3, s. 51–52.

Rozpowszechnione na całym świecie formaty z rodziny MARC, dostosowane głównie do obsługi tradycyjnych typów dokumentów, są na bieżąco aktualizowane i dostosowywane do zmieniających się warunków (m.in. po przeprowadzeniu projektu OCLC zdecydowano, że do rekordu MARC zostanie dodane pole 856 – lokalizacja i sposób dostępu do dokumentu elektronicznego), ale nie zawsze są to zmiany zadowalające. Najczęściej zapis w formacie MARC okazuje się niewystarczający dla oznaczenia skomplikowanych powiązań danych, jakie zachodzą między dokumentami elektronicznymi. Ponadto przepisy obowiązujące przed wprowadzeniem zasad zawartych w FRBR skupiały się na opisywaniu jednostek fizycznych, a nie intelektualnych, co doprowadzało do istnienia w katalogach wielu rekordów dotyczących tej samej treści, zapisanej na różnych nośnikach⁵⁶⁸.

Szukając odpowiedzi na pytanie o to, jak katalogować zasoby sieciowe, rozpoczęto w latach 1994–1996 kolejny projekt OCLC – „Building a Catalog of Internet Resources”, w którym wzięło udział 231 katalogerów z całego świata, reprezentujących różnego typu biblioteki. Na potrzeby tego projektu Nancy B. Olson stworzyła instrukcję *Cataloging Internet resources. A manual and practical guide*⁵⁶⁹. W wyniku projektu powstał InterCat Catalog, który w 1999 r. zawierał ponad 100 000 rekordów bibliograficznych⁵⁷⁰.

Skomplikowana struktura formatów bibliotecznych sprawiła, że dla dokumentów elektronicznych stworzono nowy znacznie uproszczony standard Dublin Core, który szybko przyjął się w środowisku komputerowym. Koniec XX w. i początek XXI w. przyniosły ze sobą także nowe możliwości zapisu danych. Pojawiły się języki dedykowane środowisku internetowemu – SGML i jego warianty, m.in. HTML czy XML, które mają znacznie większe możliwości opisu dokumentów zamieszczanych w Sieci.

6.4.1. Format Dublin Core

Dublin Core (DC) został stworzony jako 15-elementowy zestaw atrybutów metadanych w celu ułatwienia wyszukiwania źródeł elektronicznych. Początkowo miał być narzędziem, które pozwalałoby autorom opisywać tworzone przez nich zasoby sieciowe. Z czasem zainteresowały się nim także biblioteki i muzea. DC został opracowany w połowie lat 90. XX w. Od powstania zyskał dużą popularność i w 1998 r. stał się standardem światowym⁵⁷¹.

Piętnaście elementów opisu DC można podzielić na trzy klasy: 1) zawartość (*content*) (tytuł, opis rzeczowy, opis, źródło, język, relacja, miejsce i czas), 2) własność intelektualna

⁵⁶⁸ R. Tennant, *A bibliographic metadata infrastructure for the twenty-first century*, „Library Hi Tech”, 2004, vol. 22, nr 2, s. 175.

⁵⁶⁹ *Cataloging internet resources. A manual and practical guide* [online] [dostęp: 03.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2006/06/19/0000021007/viewer/file1.html>>

⁵⁷⁰ V.-T. Lam, op. cit., s. 53.

⁵⁷¹ M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 114.

(*intellectual property*) (twórca, wydawca, współtwórca, własność) i 3) dookreślenie (*instantiation*) (data, typ, format, identyfikator). DC jest więc bardzo prostym formatem – celem społeczności DC było utworzenie formatów elastycznego i rozwojowego (istnieje możliwość dodania jakiegoś elementu do podstawowych 15 – należy wówczas poprzedzić go znakiem „X-” – np. „X-cena”)⁵⁷². W 2007 r. w zaleceniu Dublin Core Metadata Initiative elementy te zostały uporządkowane i rozszerzone o kolejne atrybuty. W nowym zaleceniu (*Terminy metadanych DCMI (DCMI Metadata Terms)*) zmieniono terminologię („elementy” stały się „terminami”) oraz przedstawiono nowy schemat podziału atrybutów: 1) własności, 2) słownikowe schematy kodowania, 3) syntaktyczne schematy kodowania oraz 4) klasy⁵⁷³.

Mimo iż DC wydaje się być znacznie prostszą strukturą niż ta zaproponowana w formatach MARC, należy pamiętać, że wywodzi się on jednak z tych formatów i stanowi pewien „podzbiór” pół rekordu MARC opisany w inny – nienumeryczny sposób⁵⁷⁴. W pracach nad DC udział brała także BK, dlatego oba formaty są dobrze skoordynowane – wszystkie elementy DC można przekonwertować do MARC i odwrotnie. Pod koniec lat 90. XX w. kraje skandynawskie stworzyły konwerter formatów MARC i DC w ramach projektu The Nordic Metadata Project⁵⁷⁵.

6.4.2. Protokół OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)

Rozwój formatu Dublin Core oraz jego szerokie zastosowanie w ciągu ostatnich lat sprawiły, że jest on wykorzystywany przez różnego typu protokoły transmisji danych. Jednym z nich jest protokół OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) wykorzystywany przy budowaniu repozytoriów cyfrowych, służący uproszczeniu przeszukiwania metadanych.

Open Archives Initiative to organizacja mająca na celu rozwój i promocję standardów zapewniających interoperacyjność w zakresie skutecznego rozpowszechniania informacji. Stworzony przez OAI protokół przesyłania danych OAI-PMH (Protocol for Metadata Harvesting) z jednej strony określa, jak powinny być tworzone metadane, by były widoczne w Sieci, a z drugiej definiuje mechanizm przeszukiwania danych zapisanych w formacie XML w repozytoriach cyfrowych. OAI-PMH jest znacznie prostszym protokołem niż Z39.50 i zapewnia znacznie więcej funkcji. Należy podkreślić, że celem stworzenia OAI-PMH nie

⁵⁷² Ibidem, s. 14–15.

⁵⁷³ A. Wałek, *Standardy metadanych w polskich bibliotekach cyfrowych i wybranych projektach międzynarodowych* – referat wygłoszony podczas konferencji „Dobra kultury w sieci”, Wrocław, 7 grudnia 2010 r.

⁵⁷⁴ Dublin Core, „which is, after all, only a limited sub-set of the MARC record” – C. Bianchini, M. Guerrini, op. cit., s. 116.

⁵⁷⁵ Informacje na temat projektu można znaleźć w World Wide Web: <<http://www.kansalliskirjasto.fi/extra/muut/meta/>>. Projekt nie funkcjonował już w 2012 r., a strony poświęcone konwerterom odsyłały do stron BK, m.in. Library of Congress, *MARC to Dublin Core crosswalk [online]* [dostęp: 19.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/marc2dc.html>>.

było zastąpienie istniejących już protokołów, ale ustanowienie prostej do zastosowania alternatywy dla innych środowisk czy rozwiązań niż te, które posługują się bardziej skomplikowanymi rozwiązaniami⁵⁷⁶.

6.4.3. Schemat RDF (Resource Description Framework)

Oprócz protokołów służących wymianie informacji w środowisku elektronicznym, takich jak Z39.50 czy OAI-PMH, Konsorcjum W3C⁵⁷⁷ stworzyło także RDF (Resource Description Framework) – standardowy model wymiany danych w Internecie. RDF jest językiem, który pozwala na opisywanie zasobów sieciowych i występujących między nimi powiązań w sposób zrozumiały dla komputerów. Dzięki temu możliwe jest automatyczne przetwarzanie informacji. Na opis zasobu zgodny z RDF składają się trzy elementy: podmiot (ang. *subject*), własność (ang. *predicate*) oraz wartość (ang. *object*) (czy też jak proponuje M. Nahotko podmiot, orzeczenie i dopełnienie⁵⁷⁸). Podmiotem jest opisywany zasób (istniejący lub nieistniejący w Internecie, istotne jest, aby posiadał własny URI⁵⁷⁹) – np. dana osoba albo strona internetowa. Własnością są atrybuty tego zasobu (np. nazwisko tej osoby, jej adres e-mailowy, stopień naukowy albo twórca strony internetowej), którym przyporządkowuje się odpowiednie wartości (np. Eric Miller, em@w3.org, Dr. albo imię i nazwisko twórcy strony internetowej)⁵⁸⁰.

RDF może być wykorzystywane m.in. do przedstawiania informacji o stronach internetowych, opisywania zasobów bibliotek cyfrowych, wyszukiwania, katalogowania i indeksowania zasobów internetowych, ochrony praw autorskich twórców informacji, opisu praw własności intelektualnej stron WWW⁵⁸¹.

⁵⁷⁶ *Open Archives Initiative Frequently Asked Questions (FAQ)* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.openarchives.org/documents/FAQ.html#What%20is%20the%20purpose%20of%20this%20document>>.

⁵⁷⁷ „Konsorcjum World Wide Web (W3C) jest międzynarodowym konsorcjum, w którym organizacje członkowskie, personel pełnoetatowy i społeczeństwo pracują wspólnie nad rozwojem standardów sieci internetowej. Misją W3C jest: „Doprowadzenie World Wide Web do jej pełnej możliwości poprzez tworzenie protokołów i wytycznych, które zapewnią długoterminowy wzrost sieci internetowej” – *O Konsorcjum World Wide Web (W3C)* [online] [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.tlumaczenia-angielski.info/w3.org/Consortium.html>>.

⁵⁷⁸ M. Nahotko, *Opis dokumentów elektronicznych. Teoretyczny model i możliwości jego aplikacji*, Kraków 2006, s. 27 – cyt. za: J. Pacek, *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*, Warszawa 2010, s. 130.

⁵⁷⁹ URI – Uniform Resource Identifier – światowym system identyfikacji zasobów sieciowych; zob. też Rozdział 4.2.2. URL (Uniform Resource Locator), URN (Uniform Resource Name) oraz URI (Uniform Resource Identifier).

⁵⁸⁰ Przykład pochodzi ze strony internetowej *RDF Primer. W3C Recommendation 10 February 2004*, ed. Frank Manola, Eric Miller [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.w3.org/TR/2004/REC-rdf-primer-20040210/#intro>>.

⁵⁸¹ J. Pacek, *Bibliografia w zmieniającym się środowisku...*, s. 130–131.

6.4.4. Języki znaczników

Aby model RDF zadziałał, potrzebny jest jeszcze odpowiedni język, w którym możemy zapisać informacje. Zasady ogólne, jakimi należy się kierować przy tworzeniu języków znaczników (ang. *markup languages*)⁵⁸² wykorzystywanych do tworzenia zasobów sieciowych, zostały określone przez Konsorcjum W3C w standardzie SGML (Standard Generalized Markup Language). Metajęzyk SGML nie zawiera informacji o tym, jakie rodzaje znaczników mamy do dyspozycji przy tworzeniu zasobów ani w jaki sposób z nich korzystać. Określa natomiast, w jaki sposób takie znaczniki tworzyć oraz ustala ogólne zasady dotyczące ich wykorzystywania. Przykładem języka, który został stworzony na podstawie specyfikacji SGML, jest HTML (Hyper Text Markup Language – hipertekstowy język znaczników) wykorzystywany do tworzenia stron internetowych. Za pomocą języka HTML możemy określić, w jaki sposób poszczególne dane mają być wyświetlone na ekranie monitora.

Innym przykładem języka opartego na SGML jest XML (Extensible Markup Language – rozszerzalny język znaczników), który właściwie ze względu na poziom skomplikowania SGML stanowi jego nowszą, okrojoną wersję. XML zachowuje jednak wszystkie istotne funkcje metajęzyka, pozwala też na tworzenie własnych znaczników. O ile HTML określa, jak mają wyświetlać się strony internetowe, o tyle XML mówią, co te dane znaczą. Różnice między językiem HTML i XML widoczne są w zapisie – te same dane otrzymują w kodzie źródłowym różne atrybuty:

W HTML:

```
<p>Apple Titanium Notebook  
<br>Local Computer Store  
<br>$1438
```

W XML:

```
<product>  
<model>Apple Titanium Notebook</model>  
<dealer>Local Computer Store</dealer>  
<price>$1438</price>  
</product>583.
```

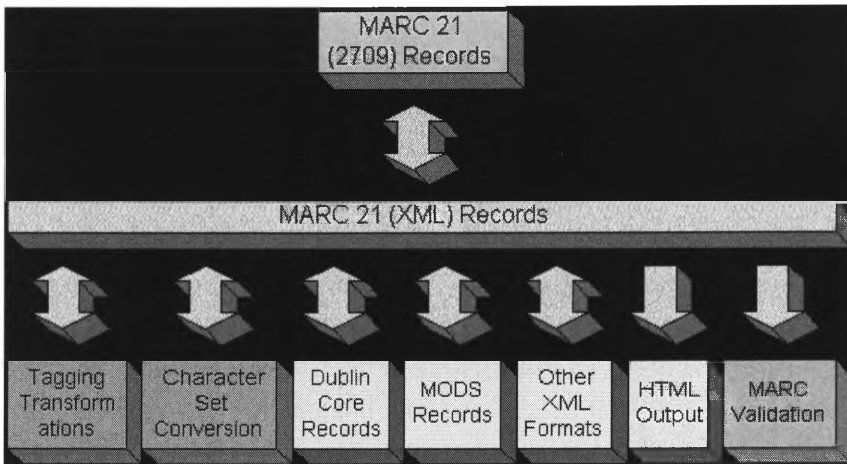
Języki znaczników wykorzystują też tzw. DTD (Document Type Definition), czyli definicję typu dokumentu. Określa ona, jakie nazwy zostaną użyte dla różnych rodzajów

⁵⁸² Język znaczników – „system kodowania pozwalający identyfikować cechy różnych elementów tekstu czytelno maszynowo” – *Sternik. Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania [online]* [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://sternik.bn.org.pl/vocab/index.php?tema=127>>.

⁵⁸³ Przykład zaczerpnięty ze strony internetowej *ISGMLUG. Welcome to ISUG [online]* [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isgmlug.org/>>.

elementów w dokumencie, gdzie mogą się pojawić oraz w jaki sposób są one ze sobą powiązane⁵⁸⁴.

Rozpowszechnienie języka XML sprawiło, że jest on dzisiaj podstawą m.in. standardu RDF czy innych formatów opisu dokumentów, takich jak MODS czy MADS. W kontekście informacji bibliograficznej i katalogowej pojawiły się pod koniec XX w. głosy, że format MARC ustąpi miejsca nowym formatom danych, takim jak SGML, HTML, a także XML⁵⁸⁵. W ciągu ostatnich dziesięciu lat okazało się jednak, że w Bibliotece Kongresu rozwinięto prace nad nowym formatem łączącym oba wyżej wymienione, w wyniku czego powstał MARCXML. Biblioteka Kongresu stworzyła zarówno schemat MARCXML, jak i narzędzie MARCXML, by ujednoczyć (ustandaryzować) wymianę rekordów formatu MARC na dane zapisane w języku XML⁵⁸⁶. Narzędzie MARCXML zostało udostępnione jako aplikacja internetowa, pozwalająca na konwersję rekordów MARC do innych formatów opartych na składni XML (MARCXML, DC) w czasie rzeczywistym, bez konieczności instalowania odpowiedniego oprogramowania na komputerach lokalnych⁵⁸⁷. Schemat przedstawiający możliwości konwersji formatów przedstawiony został na Rys. 13.

Rys. 13 Konwersja MARC 21 zgodnego z normą ISO 2709 na MARC 21 opartego na XML
(Źródło: Library of Congress, *MARCXML Architecture* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/marcxml/marcxml-architecture.html>>)

Niewątpliwie Biblioteka Kongresu odgrywa największą rolę w zakresie rozwoju standardów opisu zasobów, wymiany i przechowywania danych elektronicznych. W ciągu

⁵⁸⁴ Ibidem.

⁵⁸⁵ Choć jak podkreśla M. Beaudiquez, nie oznaczało to likwidacji formatu MARC i zaprzestania jego wykorzystywania – M. Beaudiquez, *National bibliographic services at the dawn of 21st century. Evolution and revolution*, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. *Proceedings...*, s. 18.

⁵⁸⁶ C. Keith, *Using XSLT to manipulate MARC metadata*, „Library Hi Tech”, 2004, vol. 22, nr 2, s. 122.

⁵⁸⁷ Oprogramowanie *MARCXMLToolkit* można pobrać ze strony w World Wide Web: <http://www.loc.gov/standards/marcxml/> [dostęp: 16.05.2012]. C. Keith, op. cit., s. 129.

ostatnich sześćdziesięciu lat w sposób ciągły prowadzi badania nad ulepszaniem starych i wdrażaniem nowych standardów. Zamieszczanie coraz większej liczby dokumentów elektronicznych w Sieci sprawiło, że dostrzeżono także potrzebę ich opracowywania. Oprócz XML-owej wersji formatu MARC (MARCXML) Biblioteka Kongresu stworzyła także prostsze standardy, głównie na użytek bibliotek cyfrowych, których zbiory są nierzadko znacznie bogatsze w dokumenty inne niż tekstowe. Nowe standardy oparte na składni XML stworzono dla opisu bibliograficznego dokumentów (MODS) oraz dla rekordów danych autorytatywnych (MADS), a także dla opisu dokumentów inwentarzowych tworzonych na potrzeby archiwów, bibliotek i muzeów (EAD – Encoded Archival Description)⁵⁸⁸ oraz dla przedmiotów kultury wizualnej i dokumentów je przedstawiających (VRA Core – Visual Resources Association⁵⁸⁹).

6.4.5. MODS (Metadata Object Description Schema), MADS (Metadata Authority Description Schema), METS (Metadata Encoding and Transmission Standard)

MODS, czyli Metadata Object Description Schema, jest opartym na języku XML schematem, opracowanym w 2001 r. przez Network Development and MARC Standards Office Biblioteki Kongresu. Jest to format opisu zasobów. Określa on zestaw elementów bibliograficznych, który może być wykorzystywany do różnych celów, m.in. do aplikacji bibliotecznych. Stworzony został także z myślą o środowiskach pozabibliotekarskich, m.in. do obsługi repozytoriów i kolekcji cyfrowych. Pozwala na prostsze zapisanie informacji bibliograficznej przy użyciu etykiet opartych na języku naturalnym (takich jak „tytuł”, „nazwisko” itd.), a nie numerycznym (jak jest w przypadku formatu MARC). Pozwala także na „wyciągnięcie” danych zapisanych w formacie MARC 21 (ale danych zapisanych w formacie MODS nie można już bezstratnie przełożyć na format MARC⁵⁹⁰). Może być wykorzystany m.in. do opisywania zasobów sieciowych w języku XML. Schemat ten jest też bogatszy niż standard DC, bardziej kompatybilny z danymi bibliotecznymi niż ONIX i znacznie prostszy niż zapis w formacie MARC⁵⁹¹.

Oprócz formatu opisu zasobów Biblioteka Kongresu opracowała również format opisu danych autorytatywnych w języku XML – MADS (Metadata Authority Description Schema). Format ten pozwala – podobnie jak MODS – na wyciągnięcie odpowiednich informacji z rekordów formatu MARC 21 oraz na budowanie rekordów zapisywanych

⁵⁸⁸ Library of Congress, *Development of the encoded archival description DTD [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/ead/eaddev.html>>.

⁵⁸⁹ Library of Congress, *VRA core schema, & documentation [online]* [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/vracore/>>.

⁵⁹⁰ J. Pacek, *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym...*, s. 122.

⁵⁹¹ Library of Congress, *MODS. Uses and features [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mods/mods-overview.html>>.

bezpośrednio w formacie MADS. Podobnie jak w przypadku kartoteki haseł autorytatywnych tworzonych w formacie MARC i wykorzystywanych przy tworzeniu rekordów bibliograficznych MARC, rekordy MADS wykorzystywane są przy tworzeniu rekordów MODS⁵⁹².

Przenoszenie i wzajemne wykorzystywanie rekordów (głównie w bibliotekach cyfrowych), które mogą zawierać metadane zapisywane w różnych standardach (np. ONIX, DC, MODS itd.) wymagało opracowania odpowiednich narzędzi. Ponadto biblioteki cyfrowe potrzebowały o wiele bogatszego zestawu elementów, które oprócz opisu przechowywanych obiektów pozwalałyby też na zarządzanie nimi i ich wykorzystywanie – m.in. do określenia struktury obiektu, jego właściwości technicznych (np. dotyczących procesu digitalizacji), praw własności intelektualnej do obiektu czy zależności, jakie zachodzą między poszczególnymi obiektami⁵⁹³. Jednym ze standardów pozwalających na tworzenie tego typu metadanych jest opracowywany w Bibliotece Kongresu standard METS (Metadata Encoding and Transmission Standard)⁵⁹⁴, który określa sposób kodowania metadanych opisowych, strukturalnych i administracyjnych w bibliotekach cyfrowych za pomocą języka XML⁵⁹⁵. W porównaniu z poprzednio wykorzystywanym w niektórych amerykańskich bibliotekach cyfrowych standardem MOA2 DTD (Making of America II⁵⁹⁶) METS pozwala na opis nie tylko dokumentów tekstowych i wizualnych, ale także obiektów audio- oraz audiowizualnych. Zapewnia też interoperacyjność pomiędzy poszczególnymi systemami stosowanymi przez biblioteki cyfrowe⁵⁹⁷, a dzięki swojej elastyczności może być wykorzystywany w różnego typu systemach.

Wymienione standardy MODS, MADS i METS, mimo iż stworzone głównie na potrzeby bibliotek cyfrowych, repozytoriów i archiwów, są szeroko stosowane także w tradycyjnym środowisku bibliotekarskim. Zastosowanie języków informatycznych – SGML, XML, HTML w tworzeniu informacji bibliograficznej znacznie ułatwiło tworzenie wszelkiego typu programów, których zadaniem jest analiza danych bibliograficznych (skomplikowana struktura formatu MARC sprawiała, że trudno było stworzyć aplikacje, które miałyby posługiwać się danymi zapisanymi w tym formacie)⁵⁹⁸.

⁵⁹² Library of Congress, *MADS schema & documentation [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mads/>>.

⁵⁹³ Library of Congress, *METS. An overview & tutorial [online]* [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>>.

⁵⁹⁴ R. Tennant, op. cit., s. 177.

⁵⁹⁵ Library of Congress, *METS Metadata Encoding & Transmission Standard [online]* [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mets/>>.

⁵⁹⁶ Na temat historii nieaktualnego już projektu można przeczytać na stronie internetowej *The Making of America II [online]* [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://sunsite.berkeley.edu/MOA2/>>.

⁵⁹⁷ J.P. McDonough, *METS. Standardized encoding for digital library objects*, „International Journal on Digital Libraries”, (2006), vol. 6, issue 2, s. 148.

⁵⁹⁸ C. Keith, op. cit., s. 125.

6.5. Formaty bibliograficzne a wymiana informacji ze środowiskami księgarskim i wydawniczym. Format ONIX

Rozwój technologii komputerowej wpłynął nie tylko na usprawnienie wymiany danych między poszczególnymi bibliotekami czy ośrodkami informacji naukowej i narodowymi centralami bibliograficznymi. Komputery zastosowano do wykonywania codziennych czynności także w handlu księgarskim i działalności wydawniczej. Już w 1993 r. Ross Bourne pisał, że rozwijają się więzy pomiędzy różnymi środowiskami mającymi styczność z książką – wydawcami, księgarzami i bibliotekarzami, ale także z drukarzami, dystrybutorami i dostawcami systemów itd.⁵⁹⁹. Należy jednak zauważyć, że współpraca księgarzy i bibliotekarzy w zakresie tworzenia bibliograficznych źródeł informacji nie jest zjawiskiem nowym. Pierwsze bieżące bibliografie narodowe w wielu krajach tworzone były bowiem przez księgarzy lub we współpracy obu tych środowisk. W drugiej połowie XX w. i na początku XXI w. zmieniła się jednak forma tej współpracy. Początkowo polegała ona na wspólnym publikowaniu bibliografii. W latach 90. XX w. R. Bourne pisał natomiast o stworzeniu systemu, w którym informacja podstawowa, wykorzystywana przez środowiska wydawnicze, księgarskie, jak i bibliotekarskie (m.in. tytuł, autor, ISBN) byłaby tworzona raz i następnie przekazywana wzdłuż łańcucha informacji – od publikacji, przez księgarnie do bibliotek. W Wielkiej Brytanii powołano specjalną organizację BIC (Book Industry Communication), której zadaniem jest reprezentowanie wszystkich tych grup i ułatwienie komunikacji elektronicznej⁶⁰⁰.

Na początku lat 90. XX w. w Wielkiej Brytanii podjęto również próbę wykorzystania systemu elektronicznej wymiany danych (Electronic Data Interchange – EDI) do przyspieszenia i ekonomizacji prac wykonywanych pomiędzy różnymi środowiskami (wydawców, księgarzy i bibliotekarzy), zwłaszcza w odniesieniu do spraw biznesowych. W 1992 r. BIC opublikował instrukcję zawierającą m.in. formaty wiadomości w standardzie TRADACOMS, używanym w handlu detalicznym od lat 80. XX w. W połowie lat 90. XX w. wszystkie główne systemy sprzedaży w Wielkiej Brytanii, włącznie z filiami sprzedawców Ameryki Północnej, oferowały elektroniczną wymianę danych albo w tym standardzie, albo w jego następcy – standardzie EDIFACT (Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport), który stał się standardem międzynarodowym zalecanym i rozwijanym przez ONZ⁶⁰¹.

Pomimo iż EDI jest standardem wymiany informacji handlowych, w połowie lat 90. XX w. wiązano z nim również duże nadzieje na przesyłanie za jego pomocą informacji bibliograficznych, co mogłoby wpłynąć na znaczne usprawnienie procesu przesyłania

⁵⁹⁹ R. Bourne, *National bibliographies – do they have a future?*, „Alexandria”, 1993, vol. 5, nr 2, s. 99–109.

⁶⁰⁰ Ibidem, s. 105.

⁶⁰¹ B. Green, *Towards international standards for book sector EDI*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 4, s. 59. *UN/EDIFACT Draft Directory*. Part 4. United Nations Rules For Electronic Data Interchange For Administration, Commerce And Transport [online] [dostęp: 24.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unece.org/trade/untdid/texts/unredi.htm>>.

informacji między wydawcami, agencjami bibliograficznymi, księgarzami, bibliotekami i użytkownikami końcowymi. Zdecydowano się na zastosowanie takich środków wymiany danych jak system EDI czy język SGML, ponieważ format MARC nie był wykorzystywany w środowisku wydawniczym⁶⁰². Opisy tych standardów dostępne są m.in. na stronie internetowej organizacji EDItEUR – międzynarodowej grupy koordynującej rozwój standardów infrastruktury w handlu elektronicznym książek, e-booków i czasopism⁶⁰³.

Ponieważ wydawcy i księgarze mają inne wymagania dotyczące opisu dokumentów niż bibliotekarze oraz ze względu na poziom skomplikowania formatu MARC początek XXI w. przyniósł ze sobą także pierwszy format danych stworzony głównie z myślą o potrzebach rynków wydawniczego i księgarskiego. ONIX (Online Information Exchange) jest rodziną standardów opartych na XML, służącą do komunikacji metadanych dotyczących książek (także elektronicznych), czasopism oraz licencji dla publikacji. Standard ten został stworzony i jest nadal utrzymywany przez EDItEUR we współpracy z coraz większą liczbą innych instytucji⁶⁰⁴.

Jako pierwszy, w 2000 r., powstał standard ONIX dla książek (ONIX for Books), który służyć miał do komunikacji i prezentacji informacji o produktach przemysłu książkowego zapisanych w formie elektronicznej. Nad rozwojem standardu pracowało oprócz EDItEUR także brytyjskie BIC oraz amerykańskie BISG (Book Industry Study Group), a także reprezentanci z Australii, Belgii, Chin, Egiptu, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Japonii, Kanady, Korei, Niemiec, Norwegii, Rosji, Szwecji i Włoch⁶⁰⁵.

Standard ONIX był odpowiedzią przede wszystkim na zapotrzebowanie środowiska wydawców, hurtowników i księgarzy w zakresie bogatej elektronicznej informacji na temat produktów, jakimi zarządzają (m.in. o cenie produktu, jego dostępności, zawartości przedstawionej w postaci spisu treści itp.). Pozwala on na zapisanie w rekordzie nie tylko informacji bibliograficznych, ale także recenzji, biografii autora, dodanie jego zdjęcia, obrazu okładki, informacji promocyjnych czy danych dotyczących praw autorskich⁶⁰⁶.

Z czasem zakres standardu rozszerzono także na czasopisma (ONIX for Serials, który pozwala również na zapis informacji o subskrypcji⁶⁰⁷) oraz zasady licencjonowania (ONIX for Licensing Terms, którego jednym z produktów jest ONIX-PL – ONIX for Publication Licenses), którymi posługują się wydawcy, biblioteki i księgarnie.

Standard ONIX pozwala na automatyczne przetwarzanie danych, które mogą być wykorzystywane nie tylko w środowisku wydawców, ale także do wspierania procesu gro-

⁶⁰² B. Green, op. cit., s. 60.

⁶⁰³ *About [EDItEUR]* [online] [dostęp: 24.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/2/About/>>.

⁶⁰⁴ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed. 2008 (Preliminary version) [online] [dostęp: 18.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ismn-international.org/download/Web_ISMN_Users_Manual_2008-4.pdf>, s. 39.

⁶⁰⁵ *ONIX* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/8/ONIX/>>.

⁶⁰⁶ M.H. Needleman, *ONIX (Online Information Exchange)*, „Serials Review”, 2001, vol. 27, issue 34, s. 102.

⁶⁰⁷ *ONIX for Serials* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/17/ONIX-for-Serials/>>.

madzenia i selekcji zbiorów w bibliotekach, wzbogacania informacji w komputerowych katalogach bibliotek, na stronach internetowych księgarń czy w innych materiałach promocyjnych. Ponadto rekordy ONIX tworzone przez wydawców wykorzystywane są przez BK w ramach programu CIP⁶⁰⁸. ONIX jest obecnie standardem księgarskim w wielu różnych krajach, w tym: Australii, Finlandii, we Francji, w Hiszpanii, Holandii, Kanadzie, Niemczech, Norwegii, Republice Korei, Rosji, Szwecji, USA, Wielkiej Brytanii i we Włoszech⁶⁰⁹.

Oprócz standardów ONIX dla książek, czasopism i licencji stworzono także format ONIX dla celów rejestracji dokumentów w systemach ISBN (ONIX ISBN Registration Formats), ISTC (ONIX ISTC Registration Formats) oraz DOI (ONIX DOI Registration Formats). Formaty te są zgodne z zaleceniami rejestracji każdego standardu i mogą być wykorzystywane przez wydawców czy poszczególne agencje rejestracyjne⁶¹⁰.

Zarówno Biblioteka Kongresu, jak i OCLC prowadziły prace nad stworzeniem opracowania, w którym zestawiono by elementy ONIX z elementami formatu MARC. Wyniki tych prac opublikowano w Internecie na stronach stowarzyszenia EDItEUR⁶¹¹.

Stworzenie formatów opisu i wymiany danych miało zasadnicze znaczenie dla wprowadzenia bibliotek w świat komputerów i informacji elektronicznej. Rozwój nowoczesnych technologii pozwolił na przeniesienie informacji katalogowej i bibliograficznej do postaci cyfrowej, a możliwości Internetu na udostępnienie ich szerokiemu gronu odbiorców. Elektroniczna postać informacji i kolejno opracowywane programy wpłynęły także na rozwój współpracy między środowiskiem bibliotekarzy, wydawców, księgarzy.

Niewątpliwie największy wpływ na rozszerzenie wymiany informacji bibliograficznej w środowisku elektronicznym miał format MARC. Opracowana na jego podstawie międzynarodowa norma ISO 2709 stała się punktem odniesienia dla wielu innych standardów. Formaty z rodziny MARC, zwłaszcza USMARC, UNIMARC i UKMARC posłużyły do opracowania około 50⁶¹² wersji formatów narodowych oraz kilku międzynarodowych. Ponadto, mimo iż pierwotnie MARC opracowywano na potrzeby jednej biblioteki (Biblioteki Kongresu), wykorzystano go również jako podstawę dla innych formatów służących wymianie informacji także w środowisku służb informacji naukowej i technicznej (format UNISIST).

⁶⁰⁸ *ONIX and MARC 21* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/96/ONIX-and-MARC21/>>.

⁶⁰⁹ *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed., op. cit., s. 39.

⁶¹⁰ *ONIX ISBN Registration Format* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/118/ONIX-ISBN-Registration-format/>>, *ONIX ISTC Registration Format* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/106/ONIX-ISTC-Registration-Format/>>, *ONIX DOI Registration Format* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <www.editeur.org/97/ONIX-DOI-Registration-Formats/>.

⁶¹¹ Dostępne w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/96/ONIX-and-MARC21/>>.

⁶¹² British Library, *USEMARCON Plus – The Universal MARC Record Converter* [online] [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/usemarcon.html>>.

Pojawiające się kolejne warianty formatów narodowych i wynikające z tego problemy wymiany danych przyczyniły się do opracowywania z jednej strony formatów międzynarodowych (UNIMARC, CCF), a z drugiej licznych aplikacji pozwalających na konwertowanie danych zapisanych w jednym formacie na inne. Postępująca komputeryzacja procesów bibliotecznych oraz rozwój tych programów sprawiły, że wykorzystywanie przez wszystkie ośrodki bibliograficzne i informacyjne tego samego formatu danych wydawać mogłoby się zbędne. Mimo to w ostatnim dziesięcioleciu zaobserwować można tendencję do rezygnowania w bibliografiach narodowych i bibliotekach z formatów narodowych na rzecz ujednoczonego formatu MARC 21. Takie rozwiązanie sprzyjałoby lepszej wymianie danych – szybszej, bo niewymagającej użycia konwertera, oraz bezstratnej. Przyczyniłoby się więc do usprawnienia i uproszczenia procesu wyszukiwania i wymiany (wysyłania i pobierania) informacji, a tym samym do ekonomizacji prac bibliotecznych i bibliograficznych.

Rangę problematyki formatu wymiany danych z punktu widzenia bibliografii narodowej podkreśla też fakt połączenia w latach 90. XX w. dwóch programów – UBC i International MARC – w jeden wspólny – UBCIM. Należy podkreślić, że mimo zamknięcia tego programu w 2003 r. format MARC jest nadal rozwijany i stał się podstawą dla wielu innych podobnych standardów. Stanowi więc niezaprzeczalnie podstawę dla dzisiejszego świata informacji bibliograficznej dostępnej w postaci elektronicznej. Stworzenie kolejnych wersji formatu, dostosowywanie go do potrzeb zmieniającego się środowiska internetowego (m.in. poprzez tworzenie schematu MARCXML oraz konwerterów formatów) sprawia, że format ten nadal pełni i najprawdopodobniej nadal będzie pełnić istotną funkcję w elektronicznym środowisku informacyjnym.

Na rozwój formatów wymiany danych bibliograficznych miało też wpływ ustanowienie zasad opisu bibliograficznego m.in. AACR czy międzynarodowych przepisów ISBD (które niewątpliwie wpłynęły na rozpowszechnienie się formatu UNIMARC⁶¹³). Połączenie formatu MARC z przepisami katalogowania AACR oraz ISBD sprawiło, że biblioteki mogły w skali międzynarodowej pozwolić sobie na wymianę informacji i tworzenie centralnych katalogów bibliotecznych o światowym zasięgu, np. WorldCat.

Rozpowszechnieniu formatu MARC sprzyjało także nieograniczenie praw autorskich. Każda placówka na świecie mogła i nadal może wykorzystać strukturę MARC do stworzenia własnej wersji formatu, dowolnie ją przekształcając. Popularność formatów MARC w skali światowej wpłynęła na budowę oraz funkcjonalność zautomatyzowanych systemów bibliotecznych. Od każdego z nich wymaga się dziś, by umożliwiały przejmowanie (import) i wyprowadzanie (eksport) danych w formacie MARC oraz ich interpretację zgodnie z wymaganiami MARC (w tym także prawidłową obsługę powiązań)⁶¹⁴, a także obsługą protokołu Z39.50.

⁶¹³ E.J. Gredley, op. cit., s. 94.

⁶¹⁴ A. Padziński, *Stosowanie polskich norm...*, s. 41.

W stosunku do publikacji elektronicznych i ich opisów funkcjonujących w sieci powstało, oprócz MARCXML, kilka innych standardów, takich jak DC, MODS, MADS czy METS⁶¹⁵. Obserwuje się tutaj dążenie do uproszczenia formatu w kontekście nawiązania współpracy ze środowiskami księgarskimi i wydawniczymi, które nie zawsze potrzebują specjalistycznej i bardzo szczegółowej informacji zapisanej w trudnym do opanowania formacie MARC, a niekiedy wymagają uzupełniania jej o specyficzne dla swojej branży elementy, takie jak spis treści, ilustracja okładki itp.

Początek XXI w. to także próby tworzenia dużych baz danych integrujących różnego typu zasoby informacji o dokumentach. Przykładem integracji różnych rekordów w ramach jednego źródła jest projekt OCLC, którego celem jest przechowywanie rekordów w bazie danych w formacie zapisanym w języku XML. W połowie pierwszego dziesięciolecia XXI w. baza zawierała jedynie rekordy formatu MARC 21 i DC, ale potencjalnie można było w niej zapisać rekordy różnego typu, następnie wyświetlić je w odpowiedniej formie i w razie potrzeby znów zapisać w oryginalnym formacie. OCLC prowadziło też projekt Metadata Switch, który miał na celu stworzenie m.in. oprogramowania, umożliwiającego przyjmowanie rekordu zapisanego w jednym formacie i wypuszczenie go w innym za pomocą serwisu dostępnego poprzez Internet⁶¹⁶.

Najbliższa przyszłość pokaże, czy będziemy mieć do czynienia z powszechną globalizacją formatów, czy może w pewnym sensie ich amerykańizacją. Podstawą dla spopularyzowanego w ostatnim czasie formatu MARC 21 było bowiem ujednoczenie dwóch formatów: USMARC oraz CAN/MARC. Podobnie kolejne programy konwertujące oraz formaty uproszczone, takie jak MODS, MADS, METS oraz DC, zostały opracowane lub są koordynowane głównie w Stanach Zjednoczonych.

Posługiwanie się jednym międzynarodowym formatem w różnych środowiskach byłoby na pewno rozwiązaniem idealnym. Realność jednak takiego rozwiązania zależy przede wszystkim od możliwości ekonomicznych, podjęcia współpracy na poziomach międzynarodowym i międzyśrodowiskowym, a także od oczekiwań użytkowników źródeł informacji⁶¹⁷.

⁶¹⁵ W 2010 r. najpopularniejszymi standardami wykorzystywanymi przez twórców elektronicznych źródeł informacji (kolekcji i repozytoriów cyfrowych) były: format MARC 21, przepisy AACR2 oraz język LCSH. W następnej kolejności wykorzystywano schemat DC, a później EAD, MODS, VRA oraz TEI – J. Park, Y. Tosaka, *Metadata creation practices in digital repositories and collections. Schemata, selection criteria, and interoperability*, „Information Technology & Libraries”, September 2010, s. 104.

⁶¹⁶ OCLC, *Metadata Switch [online]* [dostęp: 18.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://oclc.org/research/activities/mswitch.html>>.

⁶¹⁷ B. Stoklasova, *The changes of the Czech national bibliography during the last ten years*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskonnas...*, s. 125.

Rozdział 7

Próby unifikacji opracowania rzeczowego dokumentów w bibliografii

Sposoby i cele przedstawienia zawartości treściowej zbiorów znajdujących się w bibliotekach zmieniały się w ciągu stuleci. Katalogi biblioteczne (głównie alfabetyczne), prezentujące zawartość księgozbiorów pojawiły się wraz z wynalezieniem druku, rozpowszechnieniem książki drukowanej i udostępnianiem jej publiczności. Mimo to do XIX w. treść dokumentów znajdujących się w bibliotekach znali niemal wyłącznie ich pracownicy i dzięki ich pośrednictwu użytkownicy mogli skorzystać ze zbiorów. Szybkie powiększanie się księgozbiorów oraz zapewnienie wolnego dostępu do półek sprawiło, że nie wystarczała już pamięć ludzka. Pojawiły się katalogi rzeczowe (które w prosty sposób informowały o tym, jakie publikacje z danej dziedziny wiedzy lub o jakim zagadnieniu posiada biblioteka) oraz pierwsze systemy klasyfikacji bibliotecznych i bibliograficznych, które miały na celu wspomagać informację rzeczową przez ułatwienie rozmieszczenia książek na półkach.

Rzeczowe opracowanie dokumentów miało szczególne znaczenie już w pierwszych spisach bibliograficznych. Wpływało bowiem na ich układ, który zazwyczaj był rzeczowy, a nie formalny, dzięki czemu pozwalał w szybki sposób zorientować się w piśmiennictwie. Ważność opracowania rzeczowego w bibliografiach narodowych podkreślały też międzynarodowe zalecenia IFLA i UNESCO ustanawiane już od połowy lat 50. XX w. Jednak wraz z rozwojem technologii oraz pojawieniem się baz danych znaczenie układu w bibliografiach zatraciło się – każdy dokument opatrywany jest w trakcie procesu katalogowania opisem formalnym i rzeczowym. Ten pierwszy, zazwyczaj dostosowany jest do międzynarodowych standardów – np. ISBD. Ten drugi zależy od przyjętych i wykorzystywanych w danej instytucji języków informacyjno-wyszukiwawczych, których może być tyle, ile placówek zdecydowało się na stworzenie jakiegokolwiek bazy danych z możliwościami wyszukiwania rzeczowego. Nie oznacza to jednak, że w skali międzynarodowej nie podejmowano prób ujednoczenia przepisów opracowania rzeczowego dokumentów. Wielokrotnie podnoszono ten temat w literaturze⁶¹⁸, a w wytycznych IFLA oraz UNESCO podkreślano,

⁶¹⁸ Zob. m.in.: F. Bourdon, P. Landry, *Best practices for subject access to national bibliographies* [online] [dostęp: 22.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Bourdon_Landry-en.pdf>, 6 s.; G. Clavel-Merrin, *The need for co-operation in creating and maintaining multilingual subject authority files* [online] [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/080-155e.htm>>; F. Geisselmann, *National problems and international cooperation in classification*, „ICBC”, 1997, vol. 26, nr 1, s. 21–23; M. Heiner-Freiling, *Survey on subject headings languages used in national libraries and bibliographies*, „Cat. Classif. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 189–198; H.L. Hoerman, K.A. Frurniss, *Turning practice into principles. A comparison of the IFLA principles underlying*

że bibliografie narodowe powinny być uporządkowane zgodnie z międzynarodowym schematem klasyfikacyjnym.

7.1. Międzynarodowe zalecenia IFLA i UNESCO dotyczące opracowania rzeczowego w bibliografiach

Podczas konferencji poświęconej usprawnieniu służb bibliograficznych, zorganizowanej przez UNESCO w 1950 r., zagadnienie opracowania rzeczowego pojawiło się w odniesieniu do zapewnienia w każdej bibliografii narodowej dostępu do rejestrowanych dokumentów poprzez treść, autora oraz tam, gdzie byłoby to pożądane, poprzez tytuł. Rekomendacje zalecały, by decyzję o tym, czy w bibliografii zastosuje się hasła przedmiotowe (czyli układ przedmiotowy), czy klasyfikację (układ systematyczny) podjąć w danym kraju przy uwzględnieniu stopnia rozpowszechnienia sposobu przedstawiania treści dokumentów w bibliotekach i bibliografiach⁶¹⁹.

W dokumentach przedkonferencyjnych podkreślano dodatkowo, że dostęp do dokumentów poprzez ich treść w bibliografii narodowej jest kluczowy dla opracowywania bibliografii pochodnych wyborowych (*selective bibliography*) oraz że bibliografie narodowe innych krajów nierzadko stanowią podstawowe źródło informacji dla naukowców i badaczy zagranicznych, którzy nie mają dostępu do czasopism czy innych źródeł informacji lub możliwości nawiązania międzynarodowych kontaktów z towarzyszami, instytucjami, naukowcami. W zaleceniach sugerowano ponadto, że jeśli bibliografia sporządzona jest w układzie alfabetycznym według nazw autorów, to powinna również zawierać indeks przedmiotowy oraz dla dzieł literackich indeks tytułowy. Jeśli zastosowano układ rzeczowy, bibliografię powinien uzupełniać indeks autorów oraz indeks tytułów dzieł literackich i anonimowych. W 1950 r. podkreślano także, że najlepszym rozwiązaniem, ułatwiającym porównania i konsultacje w zakresie literatury z danej dziedziny, byłoby stosowanie jednego wspólnego schematu klasyfikacji przez wszystkie bibliografie narodowe. Ponieważ było to wówczas w praktyce niemożliwe, sugerowano, by opierać się raczej na klasyfikacjach powszechnie stosowanych niż na takich, które tworzone były tylko na potrzeby jednej bibliografii. Nie wymieniono jednak przy tym żadnej z nich. Zwrócono natomiast wtedy uwagę, że z międzynarodowego punktu widzenia zaletą jest stosowanie numerycznego systemu notacji w bibliografiach⁶²⁰.

subject heading languages (LCSHs) and the principles underlying the Library of Congress subject headings system, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 31–52; P. Landry, *The evolution of subject heading languages in Europe and their impact on subject access interoperability* [online] [dostęp: 24.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/SharedDocs/Downloads/DE/DNB/standardisierung/inhaltser-schliessung/landry.pdf?__blob=publicationFile>; McIlwaine I.C., Chan Lois May, *Subject retrieval in national bibliographies*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Pre-conference booklet*, op. cit., s. 31–36. Dostępny także w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/3/icnbs/preconf.pdf>> [dostęp: 22.05.2012].

⁶¹⁹ *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 5–6.

⁶²⁰ *Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 6.

Ponad ćwierć wieku później w rekomendacji 11. końcowych postanowień kongresu dotyczącego bibliografii narodowych, zorganizowanego w Paryżu w 1977 r., zapisano, że bieżąco wydawane numery drukowanej bibliografii narodowej powinny stosować układ zgodny z międzynarodowo wykorzystywanym schematem klasyfikacji. Nadal jednak nie przedstawiono (ze względu na duże zróżnicowanie kulturowe i językowe), która z klasyfikacji miałaby pretendować do takiego miana. Zaznaczono wówczas, że drukowana bibliografia narodowa powinna zawierać roczne indeksy informujące o zakresie obejmującym tekst główny oraz wstęp przedstawiający schemat zastosowanej klasyfikacji⁶²¹.

W wytycznych IFLA/UNESCO opublikowanych po międzynarodowym kongresie podkreślono, że dla użytku międzynarodowego zaletą jest jakiegokolwiek wskazanie na zawartość treściową dokumentów rejestrowanych w bibliografiach w ramach przyjętego układu. O tym, czy przyjąć w bibliografii szczegółowy schemat klasyfikacyjny, czy układ działowy (*broad subject divisions*), zdecydować miały narodowe centrale bibliograficzne, uwzględniając przy tym bibliograficzne tradycje kraju, potrzeby użytkowników i zasoby ludzkie dostępne w centrali. Zwrócono jednak uwagę, że należałoby zastosować szczegółową analizę dokumentów dotyczących topografii lub historii kraju. Wytyczne opublikowane w 1979 r. podkreśliły także, że opracowanie rzeczowe dokumentów wymaga największego wysiłku intelektualnego i otrzymuje najbardziej zróżnicowane formy, ponieważ związane jest ze środowiskiem kulturowym każdego kraju i z potrzebami użytkowników. Zaznaczono w nich, że oczywiste są zalety wykorzystywania międzynarodowej klasyfikacji, zwłaszcza dla celów wymiany danych. Jako przykłady takich klasyfikacji wymieniono wówczas Klasyfikację Dziesiątą Deweya (KDD), Uniwersalną Klasyfikację Dziesiątą (UKD), Klasyfikację Biblioteki Kongresu (KBK) oraz klasyfikację UNESCO⁶²².

Badania przeprowadzone w latach 70. XX w. przez Richarda Cheffinsa pokazały, że duża liczba drukowanych bibliografii narodowych stosowała w owym czasie KDD. Problem polegał jednak na tym, że w różnych krajach wykorzystywano różne wydania tej klasyfikacji, które nie były ze sobą spójne. Innymi klasyfikacjami stosowanymi w skali międzynarodowej pod koniec lat 70. XX w. były m.in. UKD oraz KBK. Niektóre bibliografie dopisywały do swoich rekordów symbole co najmniej dwóch różnych klasyfikacji (np. drukowana BNB ułożona była według KDD, ale każdy opis uzupełniany był jeszcze o symbol KBK, natomiast w postaci komputerowej każdy rekord opatrzony był również dwoma symbolami)⁶²³.

Wśród zadań, jakie miała przed sobą narodowa centrala bibliograficzna według zaleceń z 1979 r., znalazł się też zapis, że może ona brać udział (wraz z innymi narodowymi organizacjami) w rozszerzeniu międzynarodowo wykorzystywanych schematów klasyfikacji (oczywiście za zgodą i przy konsultacji z ciałem odpowiedzialnym za daną klasyfikację), biorąc pod uwagę uwarunkowania geograficzne, historię kraju, język, literaturę i religię

⁶²¹ *Recommendations*, [w:] *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 3–4.

⁶²² *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 35, 40–41.

⁶²³ *Ibidem*, s. 35.

(rozszerzenia KDD były wówczas przygotowane w Malezji i Singapurze, w Iranie zaadaptowano klasyfikację KBK w zakresie literatur perskiej i irańskiej przy konsultacji innych krajów islamskich i BK)⁶²⁴.

Dwadzieścia lat później podjęto próbę rewizji zaleceń wydanych w 1979 r. W drugiej połowie lat 90. XX w. wydawało się ono być szczególnie istotne w przypadku uwzględniania materiałów sieciowych w bibliografiach narodowych ze względu na ich efemeryczność, problemy z ustaleniem ich pochodzenia oraz zdefiniowaniem języka publikacji (nie tylko naturalnego, ale też komputerowego, technicznego)⁶²⁵.

I.C. McIlwaine i L.M. Chan zwróciły podczas konferencji w 1998 r. ponadto uwagę na to, że w bibliografiach powinno się zapewnić jednoczesny dostęp rzeczowy do dokumentów w postaci słownej (np. w postaci haseł przedmiotowych) oraz w postaci schematu klasyfikacyjnego, ponieważ obie metody nie wykluczają się wzajemnie, a poszerzają znacznie możliwości dostępu do informacji (zwłaszcza w krajach wielojęzycznych, gdzie wyszukiwanie według słów w tytule znacznie ograniczyłoby dostęp do niektórych pozycji). Wiele bibliografii uzupełniało w 1997 r. opisy dokumentów o więcej niż jeden symbol czy hasło przedmiotowe, np. kanadyjska bibliografia narodowa ułożona była według KDD, ale wprowadzała również hasła LCSH (Library of Congress Subject Headings) dla materiałów anglojęzycznych i Répertoire de vedettes-matière (RVM) dla materiałów francuskojęzycznych. BNB używała KDD oraz indeksu PRECIS, a także haseł LCSH. Podkreślono też, że chociaż układ rzeczowy w bibliografiach może wydawać się mniej istotny w kontekście baz danych i dostępu do nich *online*, to nadal pozostaje on ważny w krajach, gdzie technologia nie była jeszcze tak rozwinięta, w których nie było jeszcze w ogóle bibliografii narodowych lub w których nie było środków na tworzenie rekordów dostępnych *online*. Po drugie, układ taki bardzo ułatwiał wykorzystanie bibliografii narodowych przy tworzeniu bibliografii specjalnych, przedmiotowych, a także zestawień bibliograficznych czy nawet planowania zakupów w bibliotekach⁶²⁶.

Jak podkreślały autorki referatu, przy ustanawianiu międzynarodowych zaleceń dotyczących rzeczowego opracowania dokumentów należy zwrócić uwagę na użytkowników informacji i ich potrzeby⁶²⁷. Kwestia ta trwale jest istotna głównie ze względu na fakt, że poszukuje się efektywnego i przyjaznego dla użytkownika sposobu na rzeczowe uporządkowanie i prezentowanie informacji bibliograficznych udostępnianych w postaci elektronicznej.

Mimo poruszanych w trakcie konferencji ICNBS problemów rekomendacje końcowe w ograniczonym zakresie odniosły się do kwestii układu czy opracowania rzeczowego dokumentów. W rekomendacji 10. zapisano jedynie, że „rekordy bibliograficzne zawarte w narodowej bibliografii powinny być oparte na międzynarodowych standardach oraz

⁶²⁴ Ibidem, s. 21.

⁶²⁵ I.C. McIlwaine, L.M. Chan, op. cit.

⁶²⁶ Ibidem.

⁶²⁷ Ibidem.

być ułożone we właściwy sposób i z punktami dostępu, które satysfakcjonują potrzeby użytkowników, zgodnie z cechami form [bibliografii], jakie wybrano do dystrybucji⁶²⁸.

W wytycznych opublikowanych przez IFLA w 2009 r., dotyczących bibliografii narodowych, znalazło się jedynie krótkie zalecenie zapewnienia rzeczowego dostępu do bibliografii, m.in. poprzez stosowanie schematów klasyfikacji. Nie podano natomiast, jakich konkretnie klasyfikacji, odsyłając do opracowywanych przez sekcję klasyfikowania i indeksowania IFLA (Classification and Indexing Section) wytycznych, dotyczących opracowania rzeczowego w bieżących bibliografiach narodowych⁶²⁹.

7.2. Języki informacyjno-wyszukiwawcze

Druga połowa XX w. przyniosła ogromny przyrost informacji, a co za tym idzie, także wzrost liczby publikacji. Pociągnęło to za sobą specjalizację potrzeb użytkowników informacji (w tym systemów informacyjnych), którym zależało coraz bardziej na otrzymaniu relewantnej (trafnej), szybkiej i kompletnej informacji. Wyodrębniła się nowa dziedzina wiedzy – informacja naukowa, której przedmiotem badań stały się systemy informacyjno-wyszukiwawcze (SIW). Wraz z rozwojem nowej dziedziny pojawiła się również nowa terminologia, m.in. termin „język informacyjno-wyszukiwawczy” (JIW), który informuje o treści i/lub formie dokumentów i pozwala na ich odnalezienie w zbiorach informacji o dokumentach. JIW można podzielić m.in. ze względu na rodzaj słownictwa, jakim się posługują: na języki o notacji sztucznej (przede wszystkim klasyfikacje o notacji alfanumerycznej) i języki o notacji paranaturalnej (których słownictwo opiera się na języku naturalnym), np. języki słów kluczowych czy haseł przedmiotowych.

7.2.1. Systemy klasyfikacyjne

Stosowane w bibliografiach tradycyjnych klasyfikacje służą przede wszystkim porządkowaniu zgromadzonego materiału poprzez jego grupowanie w obrębie szerszych i węższych znaczeniowo zagadnień, ukazując tym samym ich kontekst znaczeniowy⁶³⁰. Klasyfikacje posługują się słownictwem sztucznym – zazwyczaj cyframi arabskimi, które są zrozumiałe niemal w każdym kraju na świecie, co umożliwia dostęp do dokumentów

⁶²⁸ „The bibliographic records included in the national bibliography should be based on internationally recognised standards and be arranged in an appropriate manner and with access points which satisfy the needs of the users, in accordance with the characteristics of the format(s) used for distribution” – *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁶²⁹ *National bibliographies in the digital age...*, s. 43. Wskazówki te opublikowane w *Guidelines for subject access in national bibliographies*, ed. by Yvonne Jahns, Berlin–Boston 2012, zawierają 20 rekomendacji oraz liczne przykłady opracowania rzeczowego wykorzystywane w narodowych centralach bibliograficznych na świecie.

⁶³⁰ Podobnie jak w ograniczonym zakresie robią to tezauryusy poprzez wskazania szerszego, węższego czy powiązanego terminu.

w skali międzynarodowej. Teoretycznie bowiem nie jest wymagana znajomość języka obcego, by dotrzeć od informacji o piśmiennictwie na dany temat (choć należy zauważyć, że użytkownicy końcowi bardzo rzadko potrafią posługiwać się schematami czy symbolami klasyfikacyjnymi – niezbędny okazuje się tutaj nadal kontakt ze specjalistą, który rozszyfruje lub pomoże w wybraniu odpowiedniego symbolu).

Pierwsze klasyfikacje powstały głównie z myślą o porządkowaniu księgozbiorów na półkach w bibliotekach. Zgodnie ze stworzonymi na te potrzeby regułami każdy dokument miał zostać opatrzone tylko jednym symbolem, tak by można było ustawić go w odpowiednim miejscu na regale. Tworzone i modyfikowane klasyfikacje biblioteczne zaczęto z czasem wykorzystywać również w bibliografiach. W XIX w. powstała m.in. Klasyfikacja Dziesiąta Deweya, na przełomie XIX i XX w. opracowano Klasyfikację Biblioteki Kongresu, na początku XX w. Uniwersalną Klasyfikację Dziesiątą, a kilka lat później Klasyfikację Bibliograficzną Blissa.

Twórcą jednej z najpowszechniejszych we współczesnym świecie klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych był Melvil Dewey (1851–1931), który rozpoczął prace nad schematem układu książek w latach 70. XIX w. W 1927 r. redakcja KDD została przeniesiona do Biblioteki Kongresu. Prace nad KDD od początku wspierały też ALA oraz Lake Placid Club (spółka założona jeszcze przez M. Deweya w celu czuwania nad dalszymi pracami nad KDD). Pomoc finansowa, merytoryczna i zyski ze sprzedawanych egzemplarzy spowodowały, że stworzony w BK oddział Decimal Classification Division posiadał znaczne środki finansowe pozwalające na prowadzenie badań w zakresie potrzeb użytkowników KDD oraz ulepszania jej schematu⁶³¹.

Klasyfikacja dość szybko zyskała popularność zarówno w amerykańskich, jak i brytyjskich bibliotekach. Z czasem rozpowszechniona została także w innych krajach anglojęzycznych (Australii, Kanadzie, Nowej Zelandii). Doczekała się również tłumaczenia na inne języki: francuski, hiszpański, włoski, norweski, duński, grecki, hindi, arabski, farski, turecki, hebrajski, chiński, japoński, indonezyjski, islandzki, koreański, malajski, walijski, wietnamski, co świadczy o jej elastyczności⁶³². Ponadto od 16. wydania tablic uwidoczniła się w nich tendencja do uwzględniania potrzeb krajów i kultur innych niż zachodnie, co niewątpliwie wpłynęło na wzrost jej popularności. Mimo iż stworzona dla celów bibliotecznych, KDD stała się szeroko stosowaną klasyfikacją w bibliografiach narodowych (m.in. australijskiej, brytyjskiej, greckiej, hiszpańskiej, indonezyjskiej, indyjskiej, malezyjskiej, pakistańskiej, wenezuelskiej i włoskiej⁶³³).

W połowie lat 90. XX w. Russell Sweeney potwierdził, że najbardziej rozpowszechnioną klasyfikacją na świecie (wykorzystywaną w 135 krajach) była KDD, a jej największym rywalem była UKD (choć pod względem liczby sklasyfikowanych tytułów KDD znacznie wy-

⁶³¹ Ibidem, s. 99.

⁶³² R. Sweeney, *The international use of the Dewey Decimal Classification*, „ICBC” October–December 1995, vol. 24, nr 4, s. 61; por. E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Dziesiąta Deweya...*, s. 100.

⁶³³ R. Sweeney, op. cit., s. 63.

przedzała UKD)⁶³⁴. Europa Wschodnia znacznie częściej posługiwała się wówczas UKD lub BBK (Biblioteczno-Bibliografieskaja Klassifikacija). KDD była natomiast wykorzystywana w innych krajach europejskich, Amerykach Północnej i Południowej, Afryce, Azji (Indie, Malesja, Tajwan, Polinezja), Australii, Nowej Zelandii⁶³⁵.

Na początku XXI w. niektóre kraje podjęły decyzję o rezygnacji ze stosowania własnych systemów klasyfikacyjnych na rzecz KDD, m.in. niemieckojęzyczne narodowe centrale bibliograficzne. W przypadku szwajcarskiej bibliografii decyzję tę motywowano dwoma czynnikami: „Po pierwsze, ponieważ bibliografia narodowa jest narzędziem bibliograficznym wykorzystywanym zarówno przez bibliotekarzy, jak i księgarzy i w związku z tym powinna promować poprawne użycie standardów, a po drugie, wykorzystanie KDD w bibliografii powinno odzwierciedlać zastosowanie schematu w bibliotece przy jej wolnym dostępie do książek, w której reprezentowane są wszystkie klasy”⁶³⁶. Przejście od 2004 r. na KDD w niemieckiej bibliografii narodowej podyktowane było z jednej strony inicjatywą niemieckich bibliotek akademickich i uniwersyteckich, które zdecydowały się przetłumaczyć KDD na język niemiecki i zintegrować serwisy KDD w niemieckich serwisach bibliograficznych *online*. Drugim powodem była chęć ujednoczenia układu rzeczowego bibliografii trzech niemieckojęzycznych krajów – Szwajcarii, Niemiec i Austrii. Wprowadzenie jednej klasyfikacji miało wpłynąć na uproszczenie wymiany danych między bibliografiami i korzystanie z bibliografii. Ponadto stwierdzono, że zwiększająca się liczba bibliografii narodowych wykorzystujących klasyfikację KDD i różnorodność jej zastosowania w bibliografiach narodowych ulepszy narodową służbę bibliograficzną i ułatwi współpracę z zagranicznymi bibliotekami narodowymi. Dodatkowo wcześniejszy podział na 24 kategorie w związku z rosnącą liczbą wydawnictw i zmianami zachodzącymi między dyscyplinami naukowymi (pojawianie się nowych dyscyplin, łączenie dyscyplin) wymusiło zastosowanie bardziej szczegółowego sposobu układu materiału w bibliografiach⁶³⁷.

Przyczyny tak dużej popularności KDD stały się przedmiotem badań przeprowadzonych w latach 80. XX w. Wskazały one szereg zalet, które zadecydowały o tak wysokiej popularności tej klasyfikacji na całym świecie: „1) prostota systemu (łatwość nauczenia się i stosowania); 2) uniwersalność i gościnność; 3) prosta, jednorodna i logiczna (wyrażająca związki nad-, pod-, i współrzędności między pojęciami) notacja dziesiętna, niezależna od poszczególnych języków naturalnych i alfabetów; 4) dość duża szczegółowość

⁶³⁴ Ibidem, s. 61; por. E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya...*, s. 100.

⁶³⁵ R. Sweeney, op. cit., s. 61.

⁶³⁶ W oryginale: „the national bibliography is a bibliographic tool used by the librarians and booksellers and should thus promote the correct use of standards and secondly, the use of the DDC in bibliography should reflect the application of the scheme used at the library for its open stacks collections where all of the classes are represented” – M. Heiner-Freiling, P. Landry, *The use of Dewey Decimal Classification (DDC) for organisation of national bibliographies: Switzerland and Germany/Austria*, World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council [online] [dostęp: 13.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/045e-Heiner-Freiling_Landry.pdf>, s. 3.

⁶³⁷ M. Heiner-Freiling, P. Landry, op. cit., s. 4.

(występowanie stosunkowo wąskich zakresowo tematów); 5) zastosowanie mnemoniki systematycznej⁶³⁸; 6) doskonały indeks przedmiotowy; 7) wspiane zaplecze organizacyjne, zapewniające kontynuację i stałą aktualizację systemu, ze zwróceniem uwagi na faktyczne potrzeby użytkowników; 8) duże rozpowszechnienie systemu (m.in. występowanie symboli KDD na kartach drukowanych i na taśmach MARC)⁶³⁹. Ostatnia zaleta często podkreślana przez różnego typu biblioteki przejmujące KDD była niejako konsekwencją poprzednich siedmiu. Zamieszczanie symboli tej klasyfikacji na centralnie drukowanych kartach katalogowych oraz (od lat 70. XX w.) na taśmach z rekordami zapisywanymi w formacie MARC znacznie usprawniało proces opracowywania zbiorów w bibliotekach na ówczesnym etapie⁶⁴⁰. Nowością w KDD w stosunku do poprzednich klasyfikacji było zastosowanie notacji dziesiętnej do oznaczania tematów dokumentów⁶⁴¹. Nie bez znaczenia dla popularności KDD był czas wprowadzenia nowej klasyfikacji (w momencie gdy pojawił się wolny dostęp do półek, biblioteki potrzebowały metody, która usprawniłaby ustawianie księgozbioru), a także na bieżąco prowadzone przez zespół specjalistów aktualizacje symboli i dostosowywanie schematu do zmieniającej się nauki⁶⁴².

W 2010 r. J.C. McIlwaine zwróciła uwagę, że upowszechnienie klasyfikacji KDD spowodowane zostało raczej jej wsparciem finansowym oraz szeroko rozpowszechnioną dostępnością rekordów zapewniających gotowe, stworzone już klasy, podobnie jak liczba języków, na które przetłumaczono już KDD i nadal się tłumaczy, niż sposób, w jaki zostało w niej uporządkowane uniwersum wiedzy⁶⁴³. Zauważyła również, że klasyfikacje zostały stworzone do wyszukiwania informacji o dokumentach tradycyjnych, a dziś usiłuje się wykorzystać je także do opracowania zasobów istniejących w sieci, elementów obrazkowych, które mogą być odmiennie zinterpretowane przez poszczególne osoby lub mogą być poszukiwane do zupełnie różnych celów. Komputeryzacja rekordów oraz przejście odpowiedzialności za KDD przez OCLC, którego rekordy są nabywane niemal na całym świecie, również sprawiły, że KDD jest szeroko akceptowanym schematem klasyfikacji na świecie i jednocześnie jest najbliższa osiągnięcia statusu uniwersalnej kontroli rzeczowej (*universal subject control*), która była głównym celem UKD (stworzonej na potrzeby dokumentacji)⁶⁴⁴.

Oczywiście oprócz zalet KDD posiada też pewne wady, które powodują, że nie jest ona do końca najlepszym rozwiązaniem w zakresie opracowania rzeczowego w bibliografiach

⁶³⁸ „tzw. mnemonika systematyczna elementów powtarzających się, tzn. wielokrotne wykorzystywanie w tablicach pewnych cyfr lub kombinacji cyfr jako niosących to samo znaczenie” – E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya...*, s. 108.

⁶³⁹ Ibidem, s. 103.

⁶⁴⁰ Ibidem, s. 104.

⁶⁴¹ Wcześniejsze systemy notacji dziesiętnej odnosiły się bowiem do szaf i półek, na których umieszczano zbiory, a nie do treści dokumentów – E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya...*, s. 107.

⁶⁴² Ibidem, s. 113.

⁶⁴³ I.C. McIlwaine, op. cit., s. 37. O zarzutach dotyczących sposobu porządkowania wiedzy zastosowanego w KDD pisze również E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Dziesiętna Deweya...*, s. 113.

⁶⁴⁴ I.C. McIlwaine, op. cit., s. 37–42.

narodowych – w niemieckiej bibliografii narodowej np. zrezygnowano z klasyfikowania za pomocą KDD podręczników szkolnych oraz literatury młodzieżowej, która musiałaby być ułożona według narodowości autora (podobnie jest w przypadku UKD). Nie jest to najlepsze rozwiązanie zarówno dla bibliotek, jak i księgarzy. Zgłoszono też w trakcie prac wdrożeniowych KDD wnioszek o to, by wyraźnie oddzielić w klasyfikacji historię literatury i krytykę literacką od tekstów literackich⁶⁴⁵.

Problem w klasyfikacji KDD pojawia się również w przypadku dokumentów interdyscyplinarnych – ponieważ KDD było zaprojektowane z myślą o ustawianiu książek na półkach, każdy dokument może otrzymać tylko jeden symbol. W środowisku komputerowym nie ma takiej konieczności. W trakcie wdrażania KDD w niemieckojęzycznych bibliografiach narodowych rozpoczęto więc prace nad ustanowieniem zasad, które pozwalałyby przypisywać dokumentom więcej niż jeden symbol. Opublikowano wówczas także podręcznik dla osób odpowiedzialnych za klasyfikowanie oraz dla użytkowników (klientów)⁶⁴⁶.

Wymiana danych bibliograficznych na gruncie międzynarodowym sprawiła, że pojawiło się pytanie o zasadność stosowania w rekordach szczegółowych symboli klasyfikacyjnych – nie w każdym kraju bowiem rozbudowane i bardzo szczegółowe symbole są potrzebne i przede wszystkim zrozumiałe ze względu na brak potrzeby rozszerzania tablic w obszarach niezwiązanych z danym krajem⁶⁴⁷.

Rozbudowa tablic powodowana uwzględnianiem potrzeb poszczególnych krajów była początkowo ograniczona – zwłaszcza z powodu kosztów druku tablic⁶⁴⁸. Obecnie – wraz z rozwojem technologicznym i informatycznym – obszerność tablic nie stanowi już tak dużego problemu. Symbole zamieszczane są w Internecie i dostępne dla każdego, nie zawierają wiele miejsca i można z nich korzystać w łatwy sposób.

Obok KDD jedną z najpowszechniej stosowanych na świecie klasyfikacji (zwłaszcza w środowisku europejskim) jest Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Pierwsze edycje klasyfikacji UKD opublikowano w Belgii w języku francuskim na przełomie XIX i XX w. w pracy *Manuel du Répertoire bibliographique universel*⁶⁴⁹.

Od początku w klasyfikacji UKD pojawiło się siedem tablic pomocniczych (poddziałów wspólnych formy, miejsca, języka, czasu, punktu widzenia, który z czasem usunięto, a dodano podziały wspólne rasy, narodowości i grupy etnicznej oraz podziały wspólne z kreską zero „-0”), każda z odróżniającym się zapisem, a także symbol relacyjny w postaci dwukropka oraz uproszczeniem alfabetycznego rozszerzenia terminów akceptowanych międzynarodowo (m.in. terminów łacińskich dla gatunków w biologii) – cechy te zostały wykorzystane przez wielu twórców następnych klasyfikacji, m.in. w *Categorical Tabela* au-

⁶⁴⁵ M. Heiner-Freiling, P. Landry, op. cit., s. 5.

⁶⁴⁶ Ibidem, s. 7–8.

⁶⁴⁷ R. Sweeney, op. cit., s. 62.

⁶⁴⁸ Ibidem, s. 62.

⁶⁴⁹ *Manuel du Répertoire bibliographique universel*, Brussels 1907.

torstwa Browna, tablicach Blissa czy Ranganathana, który również studiował UKD w trakcie tworzenia swojej *Colon Classification*⁶⁵⁰.

UKD stała się równie popularna, co KDD, zwłaszcza w krajach europejskich. Została przetłumaczona w całości lub we fragmentach na 40 języków i stosuje się ją obecnie w ok. 130 krajach na świecie (w tym w 41 krajach europejskich)⁶⁵¹.

Z uwagi na pokrewieństwo między UKD i KDD w latach 20. XX w. rozpoczęto prace mające na celu ich harmonizację, jednak przeniesienie Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego do Holandii oraz wycofanie środków finansowych przez rząd belgijski w latach 30. XX w. spowodowało, że działania te nie doszły do skutku. Mimo to niejednokrotnie UKD miała wpływ na rozwój KDD (m.in. w 18. wydaniu KDD z 1971 r. dodano tablice pomocnicze). Ponowne próby współpracy między UKD i KDD podjęto w latach 90. XX w., niestety bezowocnie (UKD miała zaadaptować tablice miejsc *Area Table*, które okazały się jednak bardzo różne w zakresie obszarów Europy Wschodniej, zwłaszcza byłych krajów ZSRR, gdzie UKD jest szeroko wykorzystywana⁶⁵²).

Oprócz KDD i UKD popularność w skali światowej zyskała Klasyfikacja Biblioteki Kongresu, opracowana na przełomie XIX i XX w. na potrzeby zbiorów BK. Symbole tej klasyfikacji podawane były (podobnie jak hasła przedmiotowe LCSH) na drukowanych kartach katalogowych, rozsyłanych przez BK do zainteresowanych bibliotek w kraju. KBK stała się jedną z najpowszechniej stosowanych klasyfikacji w amerykańskich bibliotekach akademickich, a także w bibliotekach innych krajów. Na klasyfikacji tej opiera się m.in. niemiecka klasyfikacja regensburska (RVK – *Regensburger Verbundklassifikation*), która w latach 90. XX w. stała się najbardziej rozpowszechnioną klasyfikacją w niemieckich bibliotekach akademickich⁶⁵³.

W przeciwieństwie do UKD i KDD KBK posługuje się literami i cyframi arabskimi i dzieli uniwersum wiedzy na 22 klasy główne. Nad rozwojem klasyfikacji czuwa Biblioteka Kongresu, która poprzez stronę internetową⁶⁵⁴ zapewnia dostęp m.in. do schematu klasyfikacji oraz do tygodniowej listy aktualności⁶⁵⁵. Ponadto dla subskrybentów BK uruchomiła specjalną stronę internetową *Classification Web*⁶⁵⁶, umożliwiającą dostęp do schematu KBK oraz listy haseł przedmiotowych LCSH.

Obok KDD, UKD oraz Klasyfikacji Biblioteki Kongresu na początku XX w. Henry Evelyn Bliss rozpoczął prace nad Klasyfikacją Bibliograficzną (*Bibliographic Classification – BC*), jednak autor ukończył prace nad schematem dopiero w 1953 r., co spowodowało, że mimo

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 43.

⁶⁵¹ UDC Consortium, *About Universal Decimal Classification [online]* [dostęp 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/about.htm>> oraz UDC Consortium, *Countries with UDC Users [online]* [dostęp: 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/countries.htm>>.

⁶⁵² I.C. Mcilwaine, op. cit., s. 43–45.

⁶⁵³ F. Geisselmann, op. cit., s. 22.

⁶⁵⁴ <<http://www.loc.gov/catdir/cpsolccco/>>.

⁶⁵⁵ <<http://www.loc.gov/aba/cataloging/classification/weeklylists/>>.

⁶⁵⁶ Library of Congress, *Classification Web [online]* [dostęp: 2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://classificationweb.net>>.

iz BC uznawana jest za najbardziej interesującą (ze względu na dostosowania układu klasyfikacyjnego do układu wydziałów wyższych uczelni oraz sposobu wykładania na nich poszczególnych dyscyplin i tematów, dzięki czemu miała najlepiej zaspokajać potrzeby użytkowników), nie mogła konkurować z rozpowszechnionymi już klasyfikacjami⁶⁵⁷.

Warto też odnotować, że pod koniec XX w. powstawały projekty mające na celu stworzenie zautomatyzowanych konkordancji między różnymi schematami klasyfikacyjnymi, które działałyby w czasie rzeczywistym i nie byłyby zauważalne dla użytkownika (np. w bibliotece uniwersyteckiej w Osnabrück, która w latach 90. XX w. próbowała stworzyć taki system przejścia między KDD, KBK oraz własnym schematem klasyfikacyjnym⁶⁵⁸).

7.2.2. Języki haseł przedmiotowych

Obok schematów klasyfikacyjnych w bibliografiach i katalogach stosuje się języki haseł przedmiotowych (jhp). Ich przewagą w stosunku do klasyfikacji jest stosowane słownictwo paranaturalne, które znacznie łatwiej zrozumieć i zastosować użytkownikom końcowym niż symbole klasyfikacyjne.

Pierwsze koncepcje ustanowienia międzynarodowych wytycznych dotyczących tworzenia jhp pojawiły się w ramach działalności IFLA już w pierwszej połowie lat 80. XX w. Ze względu jednak na podjęcie prac nad GARE (*Guidelines for Authority Records and References*⁶⁵⁹) IFLA odsunęła problem jhp na dalszy plan. Ponownie zajęto się nim w latach 90. XX w., ustanawiając w 1990 r. w ramach IFLA grupę roboczą (Working Group on Principles Underlying Subject Heading Languages) odpowiedzialną w pierwszej kolejności za określenie ogólnych zasad jhp, które mogłyby być uznane na gruncie międzynarodowym oraz następnie za przeanalizowanie funkcjonujących jhp w niektórych bibliotekach i bibliografiach narodowych⁶⁶⁰. W 1993 r. odbyło się spotkanie IFLA w Lizbonie, które zbiegło się z zakończeniem pierwszej części prac grupy roboczej i z rozpoczęciem drugiej fazy.

Celem stworzenia międzynarodowych wytycznych, dotyczących budowy i funkcjonalności języków haseł przedmiotowych, było m.in. 1) ułatwienie dostępu rzeczowego do informacji na poziomie międzynarodowym, 2) pomoc przy tworzeniu jhp poprzez ustalenie, jakimi cechami charakteryzuje się dobry jhp i jakie są pożądane zasady konstrukcji i zastosowania takich języków, 3) promocja jhp poprzez ukazanie podobieństw i stworzenie struktury do ich porównywania oraz 4) dostarczenie teoretycznych podstaw dla kon-

⁶⁵⁷ E. Chmielewska-Gorczyca, *Klasyfikacja Bibliograficzna Bliss*, „ZIN”, 1986, nr 1(48), s. 97–99.

⁶⁵⁸ F. Geisselmann, op. cit., s. 22.

⁶⁵⁹ *Guidelines for authority records and references*, 2nd ed. rev., by the IFLA Working Group on GARE Revision, München 2001 [online] [dostęp: 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/garr/garr.pdf>>.

⁶⁶⁰ J. Beall, *IFLA Satellite Meeting. Subject indexing – principles and practices in the 90's. Lisbon, 17 & 18 August 1993*, „ICBC”, January–March 1994, vol. 23, nr 1, s. 11; por. M. I. Lopes, *Principles underlying subject heading languages. An international approach*, „ICBC”, January–March 1996, vol. 25, nr 1, s. 10.

kretnych standardów lub wytycznych dotyczących konstrukcji i zastosowań jhp⁶⁶¹, a także pomoc przy stworzeniu wielojęzycznego tezaurusa i wyszukiwarek⁶⁶². Efektem pracy grupy roboczej było jedenaście zasad podzielonych na dwie kategorie: zasady konstrukcji (wybór i użycie terminów, gramatyka) oraz zasady stosowania (zastosowanie haseł przedmiotowych w praktyce)⁶⁶³.

W ramach drugiej części zadań grupy roboczej, w 1993 r., przeanalizowano jhp funkcjonujące w Kanadzie, Niemczech, Iranie, Portugalii i USA, a następnie we Francji, w Norwegii, Polsce i Hiszpanii. Analiza języków wykazała, że wszystkie mają taki sam – uniwersalny – zakres i zapewniają pewien rodzaj prekoordynacji. Niemal wszystkie tworzone są przez biblioteki narodowe i są wykorzystywane w bibliografiach narodowych. W większości przypadków języki te wykorzystywane są także w innych bibliotekach w kraju. Ponadto w przeważającej mierze stworzono również podręczniki lub przynajmniej zbiór zasad dotyczących stosowania języka oraz listę wykorzystywanych haseł⁶⁶⁴.

W wielu krajach istniały narodowe wersje jhp (np.: Francja, Polska, Rosja, Włochy), niektóre kraje Europy zaadaptowały LCSH (m.in. Belgia, Czechy, Estonia, Litwa, Macedonia, Słowenia, Słowacja), niemal równocześnie zaczęto także stosować klasyfikację, którą w przeważającej liczbie przypadków stała się UKD. W latach 80. i 90. XX w. powstały m.in. takie systemy jhp jak niemiecki RSWK (Regeln für den Schlagwortkatalog), francuski RAMEAU (Répertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié), portugalski SIPORBASE (Sistema de Indexação em Português)⁶⁶⁵.

Zaletą stosowania metody tłumaczenia lub adaptacji jest szybsze stworzenie jhp poprzez skopiowanie słownictwa, składni i struktury⁶⁶⁶. Opracowane w skali międzynarodowej standardy⁶⁶⁷ mają zapewnić ujednoczenie słownictwa i zasad jego tworzenia. Stworzenie w Europie wielu jhp, dla których podstawą był język Biblioteki Kongresu LCSH, spowodowało, że wiele z nich jest dzisiaj kompatybilnych ze sobą (Czechy, Litwa, Łotwa, Słowacja, Szwecja), a niektóre biblioteki wprowadziły do swoich katalogów możliwość dwujęzycznego przeszukiwania zasobów⁶⁶⁸.

W Stanach Zjednoczonych do opracowania rzeczowego zbiorów mniejszych bibliotek wykorzystywana była (obok *List of Subject Headings for Use in Dictionary Catalogs* stwo-

⁶⁶¹ M.I. Lopes, op. cit., s. 11.

⁶⁶² Szczegółowe zasady IFLA dotyczące języków haseł przedmiotowych oraz ich porównanie z zasadami LCSH opisane zostały w artykule: H.L. Hoerman, K.A. Furniss, op. cit., s. 36–49.

⁶⁶³ Ibidem, s. 34.

⁶⁶⁴ M.I. Lopes, op. cit., s. 11.

⁶⁶⁵ M. Heiner-Freiling, op. cit., s. 192–193.

⁶⁶⁶ P. Landry, *The evolution of subject...*

⁶⁶⁷ Te standardy to m.in.: BRITISH STANDARD BS8723 Part 4 (DRAFT): Structured vocabularies for information retrieval – Guide. Part 4: Interoperability between vocabularies (2006) – część 4 standardu dotyczących wszystkich języków haseł przedmiotowych (nie tylko tezaurysów), ISO 5964 – dotyczy tezaurysów, ANSI/NISO Z39.19-2005 Guidelines for the construction, format and management of monolingual controlled vocabularies (Chapter 10) – P. Landry, *The evolution of subject...*

⁶⁶⁸ Ibidem.

rzanej przez ALA) *Sears List of Subject Heading* (po raz pierwszy opublikowana została w 1923 r.)⁶⁶⁹. Jednak już w latach 30. XX w. biblioteki stopniowo podejmowały retrokonwersję opracowania rzeczowego, rezygnując z własnych reguł czy przestarzałych list ALA i *Sears List*, przechodząc na język haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu (Library of Congress Subject Headings – LCSH), który na bieżąco dostosowywany był w BK do pojawiającego się piśmiennictwa⁶⁷⁰.

LCSH został zaprojektowany pod koniec XIX w. w celu zapewnienia rzeczowego dostępu do kolekcji BK. W ciągu następnego stulecia stał się najszerzej wykorzystywanym jhp nie tylko w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, ale także w innych krajach anglojęzycznych. LCSH jest też jednym z największych uniwersalnych kontrolowanych słowników na świecie (ok. ćwierć miliona terminów)⁶⁷¹.

Automatyzacja procesów bibliotecznych rozpoczęta w latach 60. XX w. przyniosła zmiany w zakresie opracowania rzeczowego. Metody przygotowywane na potrzeby katalogów tradycyjnych okazały się niewystarczające w komputerowych katalogach typu OPAC. W latach 60. i 70. XX w. w USA popularne stały się indeksy słów kluczowych typu KWIC, KWOC, itd., a następnie technika wyszukiwawcza oparta na logice Boole'a. W tym samym czasie w bibliotekach na popularności zyskały także tezaury. W latach 70.–80. XX w. Biblioteka Brytyjska opracowała własny język indeksowania PRECIS, który przeanalizowano też w BK. Żadna z powyższych metod ostatecznie nie okazała się jednak lepsza od prekoordynowanego, kontrolowanego słownictwa, jaki zapewniał LCSH.

Popularność LCSH może wynikać głównie z dwóch przyczyn – po pierwsze BK udostępniała swoje rekordy innym instytucjom (od 1902 r. do połowy XX w. w postaci drukowanych kart katalogowych, wraz z rozwojem formatu MARC – w postaci rekordów elektronicznych, a od 1993 także *online* poprzez Internet). Po drugie, od początku BK zobowiązała się do przedstawiania innym bibliotekom sprawozdań z własnej praktyki i przepisów katalogowania. Na ich życzenie BK drukowała serię wydań słownika LCSH i jego uzupełnień oraz (dopiero) od 1984 r. podręcznik *Subject Cataloging Manual. Subject Headings*. Ponadto od połowy lat 80. XX w. BK zdecydowała się na włączenie innych bibliotek amerykańskich oraz BN Kanady i Wielkiej Brytanii do tworzenia i rozbudowy słownika LCSH. W wyniku tej współpracy na początku lat 90. XX w. pod auspicjami programu PCC (Program for Cooperative Cataloging) opracowano program SACO (Subject Authority Cooperative Program). W ramach SACO specjalnie przeszkoleni katalogerzy z innych niż BK bibliotek (na początku XXI w. w programie uczestniczyło 75 instytucji) mogą proponować nowe hasła przedmiotowe oparte na nowych nabytkach czy potrzebach użytkowników. Niemniej jednak LCSH nie zdobyłby takiej popularności, gdyby nie był narzędziem

⁶⁶⁹ A.T. Stone, *The LCSH century. A brief history of the Library of Congress subject headings, and introduction to the centennial essays*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 3.

⁶⁷⁰ Ibidem, s. 4.

⁶⁷¹ L.M. Chan, T. Hodges, *Entering the millennium. A new century for LCSH*, „Cat. Class. Quart.”, vol 29, nr 1–2, 2000, s. 226. Historia języka LCSH przedstawiona została w artykule: A.T. Stone, op. cit., s. 1–15.

efektywnym – mimo że wciąż daleki jest od ideału i nadal dostosowany do potrzeb raczej tradycyjnych niż elektronicznych katalogów. Ponadto lata 80. i 90. XX w. zaowocowały zwiększeniem dostępności do słownictwa LCSH za sprawą programów mapowania z innymi językami lub tworzenia powiązań z symbolami klasyfikacyjnymi. Do popularności tego języka przyczyniło się także bogate słownictwo obejmujące wszystkie dziedziny wiedzy, dobra kontrola synonimów i homonimów, bogata sieć odsyłaczy i powiązań między terminami oraz prezentowanie leksyki języka w formie kartoteki haseł wzorcowych⁶⁷².

LCSH stał się podstawą do stworzenia wielu narodowych jhp. Adaptacją LCSH jest m.in. kanadyjski jhp (*Canadian Subject Headings – CSH*), który wprowadzał inne hasła dla kanadyjskich grup etnicznych i kwestii językowych oraz bardziej szczegółowe podziały chronologiczne dla kanadyjskiej literatury, historii i polityki. Dla francuskojęzycznych publikacji wykorzystuje się w Kandzie *Répertoire de vedettes-matière* (RVM) uznawany za francuską adaptację LCSH i CSH. LCSH stał się również podstawą dla jhp w Brazylii i Persji. Większość krajów, które w jakiś sposób zaadaptowały LCSH, zmodyfikowały go w trakcie tworzenia narodowych słowników haseł⁶⁷³. Dla belgijskich dokumentów w językach francuskim, angielskim i holenderskim również używa się tezaurusa opartego na LCSH i francuskim *Répertoire*⁶⁷⁴. Na podstawie LCSH stworzono też jhp Soggettario we Włoszech (zastąpiony w 2007 r. przez tezaurus fasetowy *Nuovo soggettario*⁶⁷⁵).

Dla publikacji francuskojęzycznych w latach 80. X w. opracowano we Francji jhp RAMEAU – *Répertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié*. Jego słownictwo i reguły gramatyki wywodzą się z LCSH, jako pośrednie ogniwo posłużyła im kanadyjska francuskojęzyczna wersja LCSH – RVM stworzona w Bibliotece Uniwersytetu Laval'a w Quebecu⁶⁷⁶. RVM została zatwierdzona i przyjęta przez BN Kanady w 1974 r. „jako francuskojęzyczna kartoteka autorytatywna języka haseł przedmiotowych, wykorzystywana równolegle z angielskojęzyczną kartoteką autorytatywną języka LCSH”⁶⁷⁷. We Francji również początkowo przyjęto RVM w Bibliotece Publicznej w Paryżu (*Bibliothèque publique d'informa-tion*), a następnie w BN.

W 1980 r. Francuska Biblioteka Narodowa (*Bibliothèque Nationale de France – BNF*) rozpoczęła prace nad własnym językiem RAMEAU. Trzy lata później język ten zaczęto stosować we francuskiej bibliografii narodowej, w systemie katalogowym BNF (od 1999 r. BN-OPALE PLUS), a także w bibliotekach naukowych, akademickich i publicznych we Francji.

⁶⁷² L.M. Chan, T. Hodges, op. cit., s. 227–230. A.T. Stone, op. cit., s. 5–7; T. Głowacka, *Języki haseł przedmiotowych nowej generacji*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2003, t. 79, s. 266.

⁶⁷³ J. Beall, op. cit., s. 12.

⁶⁷⁴ H.L. Hoerman, K.A. Frurniss, op. cit., s. 35.

⁶⁷⁵ A. Górńska, *Nuovo Soggettario nowe narzędzie opracowania przedmiotowego w katalogach włoskich*, „Prz. Bibl.”, 2010, z. 1, s. 19.

⁶⁷⁶ B. Kotalska, T. Głowacka, *25 lat istnienia RAMEAU. Bilans i perspektywy*, „Prz. Bibl.” R. 74, z. 3, s. 303.

⁶⁷⁷ Ibidem, s. 303.

W odróżnieniu od innych JHP w RAMEAU funkcjonuje ogromna liczba ekwiwalentów wyszukiwawczych haseł (ponad 180 000)⁶⁷⁸ – wynika to z uznania, że każdy, nawet odrzucony termin skierowuje do informacji, pomaga zarówno użytkownikom końcowym, jak i osobom katalogującym w wyszukiwaniu i zastosowaniu odpowiednich terminów.

CN RAMEAU współpracuje z organizacjami zagranicznymi. Przede wszystkim z BK oraz Biblioteką Uniwersytecką Lavalu w Quebecu w zakresie wymiany danych między LCSH oraz RVM (wymiana ta jest dwukierunkowa, rozwiązania stosowane w RAMEAU przyjmowane są niejednokrotnie w LCSH czy RVM). Z języka RAMEAU korzystają poza Francją również biblioteki belgijskie i szwajcarskie, posługujące się językiem francuskim. Współpracę z CN RAMEAU podjęła też biblioteka narodowa Tunezji, która stała się pośrednikiem między Francją a krajami arabskojęzycznymi, które także stosują RAMEAU. RAMEAU stanowi też podstawę dla polskiego języka KABA opracowywanego od początku lat 90. XX w. na potrzeby bibliotek akademickich. Język ten zaadaptowano ponadto w Rumunii i Mołdawii⁶⁷⁹.

W ostatnich latach dąży się do uproszczenia RAMEAU (jego leksyki i zasad stosowania) – m.in. poprzez ujednoczenie porządku określników w hasłach przedmiotowych rozwiniętych⁶⁸⁰. Uproszczenia mają ułatwić korzystanie z jhp przez użytkowników i osoby katalogujące. Spowodowane są także dążeniem do umożliwienia międzynarodowego wielojęzycznego dostępu do haseł przedmiotowych w ramach programu MACS (zob. Rozdział 7.4. MACS). Należy jednak zauważyć, że reguł tych nie można uprościć zbyt gwałtownie, ponieważ każda zmiana pociąga za sobą konieczność wprowadzenia poprawek w opisach już istniejących. Wprowadza się więc wyłącznie niezbędne modyfikacje, polegające na ograniczeniu wyjątków od ogólnie obowiązującego porządku określników w hasłach rozwiniętych, usunięciu ze słownika określników nieprzydatnych itp.⁶⁸¹.

Stała aktualizacja języka oraz reguł składni sprawia, że, jak zauważyła w 2005 r. T. Głowacka: „Rola wiodąca w kształtowaniu metody kompatybilnych języków haseł przedmiotowych przez wiele lat należała do Biblioteki Kongresu, w której ponad sto lat temu powstał język LCSH. Wszystko jednak wskazuje na to, że wzrasta inspirująca w tej mierze funkcja Biblioteki Narodowej Francji. Leksyka języka RAMEAU bardzo szybko się rozwija, wchłania nową terminologię i ulega modyfikacjom”⁶⁸².

Nie w każdym kraju udało się wprowadzić jeden JIW, którym posługiwałyby się różne biblioteki w kraju. Często w jednym kraju powstawało wiele systemów opracowania rzeczowego – każda biblioteka opracowywała własny JIW na miarę swoich potrzeb. Tak było np. w Niemczech do lat 90. XX w.⁶⁸³.

⁶⁷⁸ Ibidem, s. 304.

⁶⁷⁹ Ibidem, s. 305–307; por. T. Głowacka, *Dokąd zmierza język KABA? Powstanie i rozwój języka. Stan obecny. Pytania o przyszłość*, „Prz. Bibl.”, 2005, z. 3, s. 301.

⁶⁸⁰ B. Kotalska, T. Głowacka, op. cit., s. 308.

⁶⁸¹ Ibidem, s. 317.

⁶⁸² T. Głowacka, *Dokąd zmierza język KABA?*, op. cit., s. 307–308.

⁶⁸³ F. Geisselmann, op. cit., s. 21.

W latach 60. i 70. XX w. pracowano w Niemczech nad utworzeniem nowej klasyfikacji, która pozwalałaby jednocześnie układać książki na półkach oraz wyszukiwać pozycje w katalogach komputerowych, a także byłaby odpowiednia zarówno dla akademickich, jak i publicznych bibliotek. Prace te zakończyły się fiaskiem ze względu na zbyt wygórowane założenia. Udało się natomiast stworzyć w latach 80. XX w. przepisy tworzenia haseł przedmiotowych – *Regeln für den Schlagwortkatalog* (1986 r.)⁶⁸⁴.

Schlagwortnormdatei/Regeln für den Schlagwortkatalog (SWD/RSWK) to system autorytatywnych rekordów haseł przedmiotowych opracowany i zarządzany przez Niemiecką Bibliotekę Narodową (Deutsche Nationalbibliothek – DNB) we współpracy z innymi bibliotekami w kraju⁶⁸⁵. Zasady tworzenia haseł przedmiotowych w SWD zostały określone w przepisach dotyczących katalogów przedmiotowych (*Regeln für den Schlagwortkatalog* – RSWK⁶⁸⁶), zaakceptowanych przez niemiecką bibliografię narodową w 1984 r.⁶⁸⁷ oraz w podręczniku *Praxisregeln zu den Regeln für den Schlagwortkatalog (RSWK) und der Schlagwortnormdatei (SWD)*.

Słownictwo SWD obejmuje wszystkie dziedziny wiedzy i jest sklasyfikowane według kodów ISO (dla krajów i języków) oraz grup przedmiotowych SWD (system numeracji haseł przedmiotowych, który organizuje hasła w 36 grup głównych, dzielonych następnie na podgrupy⁶⁸⁸).

System klasyfikacji SWD stosowany jest w wielu bibliotekach niemieckich, szwajcarskich i austriackich, m.in. w katalogu szwajcarskiej Biblioteki Narodowej, która od 1998 r. zrezygnowała z własnego systemu klasyfikacyjnego opartego na UKD na rzecz SWD⁶⁸⁹.

W Polsce prace nad językiem haseł przedmiotowych podjęto w latach 20. i 30. XX w. Po wojnie, w latach 50. XX w., w Instytucie Bibliograficznym BN opracowano słownik tematów i określników i od 1957 r. hasła przedmiotowe dodawane są do każdego opisu bibliograficznego zamieszczonego w „Przewodniku Bibliograficznym”. Od 1995 r. hasła Języka Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej (JHP BN) tworzą kartotekę haseł wzorcowych w formacie MARC.

⁶⁸⁴Ibidem, s. 21.

⁶⁸⁵Współpracujące biblioteki i instytucje to: Bibliotheksverbund Bayern, Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen, Südwestdeutscher Bibliotheksverbund, Gemeinsame Bibliotheksverbund der Länder Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein und Thüringen, Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg, Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg, Verbund der Wissenschaftlichen Bibliotheken Österreichs, Szwedzka Biblioteka Narodowa (Schweizerische Nationalbibliothek), Kunstbibliotheken-Fachverbund Florenz-München-Rom, oraz Hessische Bibliotheks-Informationssystem (HeBIS) – *Subject Headings Authority File (SWD)* [online] Last update: 21.2.2012 [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/EN/Standardisierung/Normdaten/SWD/swd_node.html>.

⁶⁸⁶*Regeln für den Schlagwortkatalog*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin 1998. Dostępny także w World Wide Web: <http://deposit.d-nb.de/ep/netpub/89/96/96/967969689/_data_stat/www.dbi-berlin.de/dbi_pub/einzelpu/regelw/rswk/rswk_00.htm> [dostęp: 27.07.2012].

⁶⁸⁷*Lexikon des gesamten Buchwesens*, 2. völlig neu bearbeitete Aufl., Bd. VI, Stuttgart, s. 218.

⁶⁸⁸*SWD Subject Groups* [online] Last update: 21.2.2012 [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/EN/Standardisierung/Normdaten/SWD/swd_sachgruppen.html>.

⁶⁸⁹M. Heiner-Freiling, P. Landry, *The use of Dewey Decimal Classification...*

Na początku drugiego dziesięciolecia XXI w. w Bibliotece Narodowej w Warszawie podjęto próbę utworzenia mapy tematów (*topic maps*), czyli graficznego przedstawiania powiązań występujących między hasłami przedmiotowymi. Nowa metoda wizualizacji haseł przedmiotowych ma różnić się nie tylko sposobem przedstawienia haseł, ale także metodą ich tworzenia (ma zniknąć rygorystyczny ciąg haseł przedmiotowych, zachowane mają być tylko niektóre zasady)⁶⁹⁰.

O konieczności zastosowania wizualizacji do prezentowania języków informacyjno-wyszukiwawczych (np. za pomocą map tematów) pisała m.in. Jadwiga Woźniak-Kasperek w artykule *Języki informacyjne. Między tradycją a nadzieją na cyfrową przyszłość*⁶⁹¹ w 2001 r. autorka zauważyła, że we współczesnym społeczeństwie nadmiar informacji przytłacza użytkowników, którzy pragną szybko i w prosty sposób otrzymać interesujące ich informacje. „Wizualizacja wspomaga przyswajanie informacji i wiedzy, zmniejsza wysiłek niezbędny do jej przetworzenia”⁶⁹². Podkreśliła przy tym, że mapy wiedzy nie mają zastąpić JIW, ale je wzbogacić „poprzez wykorzystanie zaawansowanych rozwiązań graficznych do prezentacji zawartości np. słownika JIW, wzbogaconej o sformatowane, przeszukiwalne, powiązane relacjami dane, dotyczące obiektów różnych kategorii (tematów, autorów, wydawców, wydarzeń, zjawisk, itd.)”⁶⁹³.

W Polsce, obok JHP BN, powstał jeszcze jeden język haseł przedmiotowych – JHP KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich), którym posługuje się kilkadziesiąt bibliotek, głównie akademickich, a dla którego wzorcem stał się francuski jhp RAMEAU (a więc pośrednio także LCSH oraz RVM). Prace nad słownikiem języka KABA, który tworzony był z myślą o potrzebach bibliotek akademickich, rozpoczęto w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w 1991 r. Rok później do prac przyłączyły się również Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego i Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej (w późniejszych latach do zespołu weszły również Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu oraz cztery biblioteki uczelniane z Lublina). Słownictwo języka KABA zapisywane jest w postaci kartoteki haseł wzorcowych stanowiącej podzbiór Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych (CKHW). Rok później kartoteka została udostępniona w Internecie, a w 2002 r. włączona do katalogu centralnego NUKAT. Posłużenie się RAMEAU jako podstawą dla języka KABA umożliwiło zamieszczanie w opisach dokumentów również francuskich odpowiedników haseł przedmiotowych. W połowie pierwszego dziesięciolecia XXI w. w metodzie tworzenia słownictwa KABA zaszły zmiany, które spowodowały, że do rekordów haseł przedmiotowych dodaje się nie tylko ekwiwalenty języka RAMEAU, ale i LCSH⁶⁹⁴. Przejęcie

⁶⁹⁰ B. Włodarczyk, *Topic map libraries = better library. An Introduction to the „National Library of Poland” project [online]* [dostęp: 16.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://conference.ifa.org/sites/default/files/files/papers/wlic2012/117-wlodarczyk-en.pdf>>, s. 10.

⁶⁹¹ J. Woźniak-Kasperek, *Języki informacyjne. Między tradycją a nadzieją na cyfrową przyszłość*, „Prz. Bibl.”, 2010, z. 1, s. 5–18.

⁶⁹² Ibidem, s. 8.

⁶⁹³ Ibidem, s. 9.

⁶⁹⁴ M. Burchard, A. Kucewicz, *Język haseł przedmiotowych XXI wieku*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, s. 195–198.

KABA przez NUKAT i podjęte wówczas decyzje (m.in. zrezygnowanie z możliwości nadsyłania propozycji do *Ficher des Propositions*) przyczyniły się do utraty tej kompatybilności⁶⁹⁵.

7.3. BSO (Broad System of Ordering)

Podobnie jak w przypadku stworzenia formatu danych UNISIST, który służyłby wymianie informacji pomiędzy poszczególnymi ośrodkami informacji posługującymi się różnymi formatami danych, w zakresie klasyfikacji w latach 60. i 70. XX w. FID również podjęła próby stworzenia narzędzia, które pozwoliłoby połączyć różne systemy klasyfikacyjne, tak by można było je wykorzystywać w skali międzynarodowej. Takim narzędziem miał być BSO – Broad System of Ordering (początkowo nazwany SCR – Standard Reference Code), który miał zapewnić wewnętrzne połączenia systemów informacyjnych funkcjonujących w ramach programu UNISIST. Rozwijany schemat miał zapewnić możliwość przełączania pomiędzy systemami i serwisami przy wykorzystaniu różnych języków informacyjno-wyszukiwawczych.

Pierwsze tablice nowego systemu klasyfikacyjnego FID opublikowała (przy współpracy finansowej UNESCO) w 1978 r., rok później ukazał się podręcznik⁶⁹⁶ objaśniający zasady stosowania klasyfikacji i tworzenia symboli. W latach 80. XX w. BSO była szeroko stosowana, stanowiła też przedmiot nauczania w placówkach szkoleniowych, pisano o niej także w podręcznikach dotyczących JIW (obok UKD, KDD, klasyfikacji dwukropkowej Rangana-thana czy systemu PRECIS)⁶⁹⁷.

Jeszcze do 2002 r. BSO prezentowany był jako nowoczesny system klasyfikacyjny, który może stanowić pomoc w wyszukiwaniu relewantnej literatury w Internecie poprzez ukazanie systematycznego przeglądu wiedzy⁶⁹⁸. Od 29 sierpnia 2002 r. strona ta nie jest już aktualizowana, co wskazuje, że klasyfikacja nie jest rozwijana.

7.4. MACS (Multilingual Access to Subjects)

Wraz z rozpoczęciem procesu automatyzacji w wielu bibliotekach zdecydowano się na wykorzystanie języków haseł przedmiotowych do rzeczowego opracowania zbiorów.

⁶⁹⁵ T. Głowacka, *Dokąd zmierza język KABA?*, op. cit., s. 311–318.

⁶⁹⁶ Fragmenty podręcznika dostępne są na stronach WWW University College London, *BSO – Broad System of Ordering. The BSO Manual [online]* 1979 [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bs/manual.htm>>.

⁶⁹⁷ E. Chmielewska-Gorczyca, *Zasady korzystania z BSO (Broad System of Ordering)*, „ZIN”, 1982, nr 2(41), s. 103–104, 114.

⁶⁹⁸ University College London, *BSO – Broad System of Ordering. About BSO [online]* [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bs/about.htm>>. Wykaz symboli klasyfikacji dostępny jest na stronie University College London, *BSO – Broad System of Ordering. Outline [online]* [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bs/outline.htm>> oraz w University College London, *Broad System of Ordering. Full classification schedule [online]* 1991 revision [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bs/FILES/BSO20.txt>>.

W latach 80. XX w. rozwinęły się m.in. RSWK/SWD (1986), RAMEAU (1985), hiszpański EMBNE (Encabezamientos de Materia de la Biblioteca Nacional de España, 1987), SIPORBASE (1988). W 1985 r. przeprowadzono też migrację LCSH do pliku autorytatywnego dostępnego *online*, co wiązało się także z powstaniem jego nowej struktury⁶⁹⁹.

Postęp technologiczny oraz pojawienie się nowych form dostępu do informacji katalogowej i bibliograficznej (Internet z jego możliwością przeszukiwania na odległość zbiorów informacji o dokumentach), wzrost liczby zagranicznych publikacji przechowywanych w różnych bibliotekach oraz postępująca globalizacja i umiędzynarodowienie źródeł informacji sprawiły, że na arenie międzynarodowej pojawiły się propozycje stworzenia wielojęzycznego narzędzia, które umożliwiłoby przeszukiwanie wielu zasobów jednocześnie, niezależnie od znajomości języków obcych przez użytkowników. Już w 1995 r. podczas warsztatów sekcji katalogowania IFLA zwrócono uwagę, że osoba katalogująca powinna mieć możliwość rzeczowego opracowania każdego dokumentu w ojczystym języku, niezależnie od języka publikacji oraz że użytkownik powinien mieć zapewnioną możliwość wyszukania dokumentów przy wykorzystaniu języka ojczystego⁷⁰⁰. Przeprowadzone badania użytkowników wykazały też, że użytkownicy końcowi, nawet jeśli nie radzą sobie z konstruowaniem zapytań w obcojęzycznym JIW, potrafią zrozumieć tekst stworzony w języku obcym⁷⁰¹.

Nowy kierunek – „multilingwistyczny” – jaki pojawił się w ostatniej dekadzie XX w., polega na poszukiwaniu metody zapewnienia użytkownikom wielojęzycznego dostępu do informacji o publikacjach. Wielojęzyczność oznacza tu z jednej strony dostęp do informacji za pomocą różnych języków naturalnych, jak i różnych języków informacyjno-wyszukiawczych.

W latach 90. XX w. pojawiło się wiele projektów i programów, których celem było zapewnienie interoperacyjności między różnymi JIW, które P. Landry podzielił na projekty zapewniające powiązanie pomiędzy: 1) poszczególnymi językami haseł przedmiotowych (np. MACS, LCSH-ES – hiszpańska wersja LCSH, RVM, VIAF), 2) tezaurusami (np. Merimee, UMLS Metathesaurus, TermSciences), 3) językami haseł przedmiotowych a klasyfikacją UKD (np. MSAC) lub 4) między jhp a KDD (np. OCLC's WebDewey [LCSH i KDD], CrissCross [SWD i KDD]) oraz 5) różnymi rodzajami narzędzi indeksujących (np. HILT, Renardus)⁷⁰².

Ze względu na wykorzystywanie notacji cyfrowej lub literowo-cyfrowej w odniesieniu do symboli międzynarodowych klasyfikacji wielojęzyczne wyszukiwanie nie stanowi problemu, jednak użytkownik końcowy bardzo rzadko potrafi posługiwać się skomplikowaną (w jego mniemaniu) strukturą klasyfikacyjną. Proces wyszukiwania przebiega dużo łatwiej, jeśli może się on posłużyć hasłami przedmiotowymi konstruowanymi w jego ojczystym języku.

⁶⁹⁹ P. Landry, *The evolution of subject...*

⁷⁰⁰ G. Clavel-Merrin, *The need for co-operation...*

⁷⁰¹ T. Głowacka, *MACS – europejski system wielojęzycznego wyszukiwania rzeczowego dokumentów*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 12, s. 12.

⁷⁰² P. Landry, *The evolution of subject...*

Bariery językowe oraz trudności w przełożeniu niektórych terminów z jednego języka na drugi (wynikające z różnic kulturowych, politycznych, geograficznych, itd.) sprawiają, że stworzenie narzędzia, za pomocą którego można byłoby jednocześnie przeszukiwać wiele bibliograficznych baz danych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych, staje się trudne w realizacji. Zarówno stworzenie nowego słownika, który miałby być zrozumiały na arenie międzynarodowej, jak i próby przetłumaczenia poszczególnych języków haseł przedmiotowych na inne języki wymagałyby ogromu pracy, czasu i pieniędzy oraz spowodowałyby, że należałoby zrezygnować z istniejących już systemów jhp. Najlepszym rozwiązaniem byłoby więc stworzenie sieci powiązań pomiędzy poszczególnymi hasłami różnych systemów jhp.

Opracowanie systemu pozwalającego na jednoczesne przeszukiwanie zbiorów skatalogowanych w różnych językach informacyjno-wyszukiwawczych staje się szczególnie istotne w środowisku elektronicznym, zwłaszcza jeśli brak takiego narzędzia miałby powodować konieczność przejścia przez wszystkie bibliografie na jeden wspólny JIW, wymuszając rekatalogowanie milionowych niekiedy zbiorów na całym świecie. Bez wątpienia stworzenie metody zautomatyzowanego wyszukiwania wymaga czasu, środków finansowych i dużego zaangażowania ze strony osób tym zainteresowanych. Być może jednak są to mniejsze koszty niż te, które trzeba by było ponieść przy ponownym opracowywaniu rzeczowym dokumentów.

W 1997 r. pod auspicjami CENL, w ramach programu CoBRA+ (Computerized Bibliographic Record Actions), cztery biblioteki narodowe podjęły w drugiej połowie lat 90. XX w. próbę stworzenia takich powiązań. Biblioteka Niemiecka, BN Francji, BN Szwajcarii oraz Biblioteka Brytyjska wspólnie pracują nad rozwojem projektu MACS (Multilingual Access to Subjects). W początkowej fazie biblioteki zdecydowały się przeprowadzić testy, tworząc powiązania między trzema systemami haseł przedmiotowych: LCSH, RAMEAU i SWD/RSWK w dziedzinie sportu i teatru – był to prototyp dla zarządzania linkami i ich wyszukiwania przy wykorzystaniu m.in. normy ISO 5964 dotyczącej wielojęzycznego tezauryusa⁷⁰³.

System MACS pozwala na równoległe przeszukiwanie 4 baz danych bibliotek narodowych uczestniczących w projekcie, niezależnie od języka, w jakim wpisze się zapytanie⁷⁰⁴. W 2008 r. rozpoczęto proces integracji procesu wielojęzycznego dostępu do informacji na portalu The European Library (TEL) poprzez wspólnie tworzony od 2006 r. interfejs⁷⁰⁵. Tworzenie powiązań nie odbywa się więc na zasadzie prostego tłumaczenia terminów, ale bierze się pod uwagę ich znaczenie, tak by wyniki wyszukiwawcze dały jak najbliższe rezultaty przy zastosowaniu powiązanych terminów.

⁷⁰³ G. Clavel, *National libraries as access points The role of TEL and MACS*, „*LCBC*”, vol. 33, nr 3, 2004, s. 53 oraz P. Landry, *The evolution of subject...*

⁷⁰⁴ T. Głowacka, *Dokąd zmierza język KABA?*, op. cit., s. 302.

⁷⁰⁵ P. Landry, *Providing multilingual subject access through linking of subject heading languages. The MACS approach* [online] 2009 [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cacaoproject.eu/fileadmin/media/AT4DL/paper-09.pdf>>.

Warto podkreślić, że podstawą projektu MACS są rekordy autorytatywne haseł, bez której nie mogłoby być mowy o stworzeniu powiązań między poszczególnymi językami haseł przedmiotowych. Rekordy autorytatywne zapewniają jednolitość i dokładność danych, pozwalają także na uproszczenie prac – raz ustanowione powiązania w kartotece haseł autorytatywnych wykorzystywane są w wielokrotnie w poszczególnych rekordach. Nie ma więc potrzeby opracowywania każdego dokumentu w kilku różnych językach haseł przedmiotowych – tworzy się jedynie jeden opis, który dzięki powiązaniom w rekordach autorytatywnych staje się też przeszukiwalny w innych, powiązanych językach.

7.5. Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych

Opisywane systemy klasyfikacyjne i języki haseł przedmiotowych wykorzystywane są nie tylko w katalogach bibliotecznych, ale także przy tworzeniu bibliografii narodowych. W bibliografiach tradycyjnych nierzadko wpływały lub nadal wpływają na układ bibliografii. W zautomatyzowanych bibliografiach dostępnych w postaci baz danych wykorzystuje się je w procesie wyszukiwania do odnalezienia interesujących publikacji.

Zalecenia konferencji z 1950 r. skupiały się na zapewnieniu dostępu do informacji o publikacji poprzez treść, autora oraz tytuł. W połowie 1954 roku Helen F. Conover opracowała dla Biblioteki Kongresu przewodnik *Current National Bibliographies*⁷⁰⁶. Przedstawiła w nim 239 tytułów⁷⁰⁷ opublikowanych w 65 krajach na świecie⁷⁰⁸. Spośród nich w Tab. 7 przedstawiono opracowanie rzeczowe spisów, które rejestrują książki, a w przypadku gdy w danym kraju było takich spisów kilka – te opracowywane przez bibliotekę narodową⁷⁰⁹.

Wśród 47 spisów bibliograficznych 70% (33 bibliografie) wykorzystywało układ rzeczowy (w tym 26% (12) układ działowy (*broad subject groups*); 13% (6) układ oparty na klasyfikacji rosyjskiej (stosowanej we Wszzechzwiązkowej Izbie Książki w Moskwie); 6% (2) na UKD; 2% (1) na KDD oraz 19% (9) inne układy klasyfikacyjne oraz 4% (2) układ przedmiotowy), a 30% układ alfabetyczny. W większości przypadków, jeśli zastosowano układ rzeczowy, w bibliografii pojawiały się także indeksy (głównie autorskie i tytułowe), a w przypad-

⁷⁰⁶ *Current National Bibliographies*, comp. by Helen F. Conover, op. cit.

⁷⁰⁷ Autorka za bibliografie narodowe potraktowała spisy wydawane przez biblioteki narodowe poszczególnych krajów, a także publikacje wydawane przez inne biblioteki, wydawców, stowarzyszenia itp., które rejestrowały dorobek publikacyjny danego kraju. Omówione zostały zarówno spisy rejestrujące książki, jak i inne typy dokumentów (publikacje rządowe, czasopisma, artykuły z czasopism itd.). W większości przypadków podano układ bibliografii, elementy opisu bibliograficznego, formy rejestrowanych dokumentów oraz rodzaje zastosowanych indeksów.

⁷⁰⁸ W Indiach, Pakistanie, na Filipinach nie odnotowano żadnej ogólnej bibliografii narodowej. W przypadku Wenezueli brak informacji o układzie, indeksy wydawców, krzyżowy (autorsko-tytułowo-przedmiotowy), skrótów. W RPA wychodziły dwie bibliografie w dwóch bibliotekach pełniących funkcje biblioteki narodowej – w Cape Town oraz Pretorii.

⁷⁰⁹ Należy zwrócić uwagę, że porównywanie sytuacji w rozmaitych krajach w różnych latach nie jest łatwe i w pełni możliwe – różne opracowania przyjmowały niejednolite kryteria doboru spisów (nie zawsze też kryteria te były omówione) – trudno więc zweryfikować, czy jest w nich mowa o tych samych tytułach.

ku układu alfabetycznego uzupełniano niekiedy bibliografię indeksami przedmiotowymi lub opartymi na klasyfikacji (por. Tab. 7).

Klasyfikację UKD jako podstawę do układu bibliografii stosowały w owym czasie jedynie Argentyna, Jugosławia i Turcja. Ponadto belgijska bibliografia narodowa uzupełniała swoje opisy o symbole UKD, wykorzystując układ działowy. KDD wykorzystywano jako schemat układu w Wielkiej Brytanii, a jako dodatek do opisu bibliograficznego w Australii.

UKŁAD BIBLIOGRAFII							
	UKD	KDD	Klasyfikacja rosyjska	Układ działowy	Inne klasyfikacje	Układ przedmiotowy	Układ alfabetyczny
1.	Argentyna [a]	Australia (jako uzupełnienie opisu)	Bułgaria [a]	Austria [a, p]	Brazylia [a, kl]	Cejlon	Australia (a-t)
2.	Belgia (jako uzupełnienie opisu)	Nowa Zelandia (jako uzupełnienie opisu)	Czechosłowacja (obie bibliografie)	Belgia [a, t, p]	Chiny	Urugwaj [a]	Dania (a-t)
3.	Jugosławia [a, t, p]	Wielka Brytania [a, t, p]	Polska (oparta na klas. ros., 26 grup) [a]	Chile	Dania (Duńska Klasyfikacja Dziesiętna) [p]		Finlandia (a-t) [kl]
4.	Turcja [a,p]		Rumunia (oparta na klas. ros., 30 klas) [a, t]	Francja	Japonia (Nippon Dec. Clas.) [t]		Gwatemala (t)
5.			Węgry (oparta na klas. ros.) [a]	Hiszpania [a, t]	Kanada [a, t]		Holandia (a-t)
6.			ZSRR [a]	Izrael [a, t]	Meksyk		Indonezja (a-t)
7.				Korea	Puerto Rico		Islandia (a-p) [kl]
8.				Luksemburg [a, t]	RPA – Cape Town		Kuba (a)
9.				Niemcy [a, p]	Szwajcaria [a, p]		Norwegia (a-t) [p]
10.				Peru [osobowy czasopism, drukarzy i wydawców]			Nowa Zelandia (a)
11.				Salwador [a]			Portugalia (a-t)

cd. Tab. 7

12.				Włochy [a, p]			RPA – Pretoria (a)
13.							Szwecja (a-t) [p]
14.							USA (a-t-p)
Razem 47	3	1	6	12	9	2	14
	6%	2%	13%	26%	19%	4%	30%

Tab. 7 Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych w 1955 r. (opracowanie własne na podstawie *Current National Bibliographies*, comp. by Helen F. Conover, op. cit.)⁷¹⁰

Dziesięć lat później proporcje były podobne – na 46 bibliografiach narodowych opisanych przez Rogera C. Greera⁷¹¹ 74% stosowało układ rzeczowy (autor potraktował razem bibliografię z układem zarówno działowym, jak i przedmiotowym), a 30% alfabetyczny (autorski, tytułowy lub autorsko-tytułowy) (w niektórych przypadkach, m.in. francuskiej i szwedzkiej bibliografii narodowej autor podał dwa układy – klasyfikacyjny i autorski lub autorsko-tytułowy). Układ krzyżowy stosowany był w połowie lat 60. XX w. jedynie w bibliografii islandzkiej (2%). Podobnie jak to miało miejsce w latach 50. XX w., jeśli układ w bibliografii był rzeczowy w większości wprowadzono uzupełniające indeksy autorskie i tytułowe. Niekiedy oprócz zastosowanego w układzie schematu klasyfikacyjnego zamieszczano także indeks przedmiotowy (m.in. w belgijskiej, brazylijskiej, hiszpańskiej, indyjskiej, polskiej, szwajcarskiej czy niemieckich bibliografiach narodowych). Podobnie indeks przedmiotowy dodawano do bibliografii w przypadku układu alfabetycznego (m.in. w filipińskiej, holenderskiej czy norweskiej bibliografii narodowej) (por. Tab. 8). Autor opracowania nie odnotował jednak, jakiego typu klasyfikacje przyjmowano wówczas w bibliografiach narodowych.

	UKŁAD BIBLIOGRAFII				
	rzeczowy	autorski	tytułowy	autorsko-tytułowy	autorsko-przedmiotowy
1.	Albania [a]	Australia [t, p]	Gwatemala	Finlandia [kl]	Islandia [kl]
2.	Algieria [a]	Filipiny [t, p]	Holandia [p]	Indonezja	

⁷¹⁰ W nawiasie kwadratowym [] podano typy indeksów stosowanych w bibliografiach: a – autorski, t – tytułowy, p – przedmiotowy lub słów kluczowych, kl – oparty na klasyfikacji. W nawiasie okrągłym () podano typy układów alfabetycznych: a – autorski, t – tytułowy, a-t – autorsko-tytułowy, a-p – autorsko-przedmiotowy (krzyżowy).

⁷¹¹ R.C. Greer, op. cit., s. 350–377.

cd. Tab. 8

3.	Argentyna [a]	Francja [a, t]	Portugalia	Norwegia [p]	
4.	Austria [a]	Holandia		Szwecja	
5.	Belgia [a, t, p]	Kostaryka			
6.	Brazylia [a, p]	Kuba			
7.	Bułgaria [a]	Nowa Zelandia			
8.	Cejlon	Portugalia			
9.	Czechosłowacja	RPA			
10.	Francja [a, t]				
11.	Hiszpania [a, t, p]				
12.	Indie [a, t, p]				
13.	Iran				
14.	Izrael [a-t]				
15.	Japonia [p]				
16.	Jugosławia [a, t, p]				
17.	Kanada [a, t]				
18.	Kolumbia [a, t]				
19.	Korea				
20.	Kostaryka [p]				
21.	Luksemburg [a]				
22.	NRD [a, t, p]				
23.	NRF [a, t, p]				
24.	Peru				
25.	Polska [a, p]				
26.	Rumunia [a, t]				
27.	Salwador [a]				

cd. Tab. 8

28.	Szwajcaria [a, p]				
29.	Szwecja [p]				
30.	Wenezuela				
31.	Węgry [a]				
32.	Wielka Brytania [a-t-p]				
33.	Włochy [a,p]				
34.	ZSRR [a-t-p]				
Razem 46	34	9	3	4	1
	74%	20%	7%	9%	2%

Tab. 8 Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych w 1967 r.

(opracowanie własne na podstawie R.C. Greer, op. cit.)⁷¹²

W 1977 r. na potrzeby międzynarodowej konferencji w Paryżu Richard Cheffins przeanalizował 62 bibliografie narodowe na zlecenie UNESCO i IFLA. Analiza ta sprawiła, że na światowym forum ponownie podkreślono znaczenie opracowania rzeczowego w bibliografiach narodowych, zwracając uwagę na międzynarodowe schematy klasyfikacyjne. Prawie 80% bibliografii narodowych stosowało wówczas schematy klasyfikacyjne do stworzenia układu bibliografii lub uzupełnienia opisów bibliograficznych. Najczęściej wykorzystywane były KDD lub jej modyfikacje oraz UKD. W przypadku Albanii, Czechosłowacji i Polski mimo zastosowania układu rzeczowego innego niż KDD i UKD symbole UKD pojawiały się w opisie bibliograficznym. Klasyfikacja Deweya posłużyła natomiast jako podstawa do indeksu w bibliografiach duńskiej, islandzkiej, norweskiej i urugwajskiej, w których zastosowano układ alfabetyczny zrębu głównego. Wykorzystywano też Bibliograficzno-Biblioteczną Klasyfikację w bibliografiach Bułgarii i ZSRR oraz klasyfikacje oparte na zaleceniach UNESCO (w Belgii), a także inne narodowe klasyfikacje (Japonia, Korea, Wybrzeże Kości Słoniowej). Układ alfabetyczny przyjęto w bibliografiach Filipin, Finlandii, Holandii, Nigerii, Nowej Zelandii, Papui-Nowej Gwinei, Puerto Rico i Szwecji⁷¹³ (por. Tab. 9).

⁷¹² W nawiasie kwadratowym podano typy indeksów stosowanych w bibliografiach: a – autorski, t – tytułowy, p – przedmiotowy lub słów kluczowych, a-t – autorsko-tytułowy, a-t-p – autorsko-tytułowo-przedmiotowy, kl – oparty na klasyfikacji.

⁷¹³ Autor w podsumowaniu opracowania podaje, że w 14 bibliografiach zastosowano układ alfabetyczny. Najprawdopodobniej chodzi jeszcze o Albanię i Kostarykę, w których opisy ułożone są alfabetycznie w obrębie grup tematycznych, które w niniejszym opracowaniu potraktowano jako układ działowy.

cd. Tab. 9

UKŁAD BIBLIOGRAFII							
	UKD	KDD	BBK	Układ działowy	Inna klasy- fikacja	Układ formalny	Układ alfa- betyczny
1.	Albania (o) [a-t]	Algieria (u) [a, t]	Bułgaria (o) [a-t]	Albania (u) [a-t]	Belgia (u) (oparty na zaleceniach UNESCO, 31 grup) [a-t]	Egipt (typ dok.) [a, t, p]	Dania
2.	Czechosło- wacja (o) [a, t, p]	Australia (u) (zmodyfiko- wany) [a-t]	ZSSR (o) [p]	Austria (u) [a-t]	Japonia (Nippon Dec. Clas.) [t]		Filipiny [a, t, p]
3.	Ekwador (u) [a, t, p]	Barbados (u) [a-t]		Bułgaria (u) [a-t]	Korea (Koreańska Klasyfikacja Dziesiętna) [a, t]		Finlandia
4.	Francja (u) [a, t]	Botswana (u) (mody- fikowany) [a-t]		Czechosło- wacja (u) [a, t, p]	Szwecja (i)		Holandia [t, p]
5.	Hiszpania (u) [a, t, p]	Brazylia (u) [a-p]		Ghana (u) [a]	Wybrzeże Kości Słoniowej (u) [a-t]		Islandia
6.	Jugostawia (u, i)	Dania (i)		Izrael (u) [a, t]			Nigeria
7.	Madagaskar (u) [a-t]	Etiopia (u) (modyfiko- wany) [a, t, p]		Kostaryka (u) [a]			Norwegia
8.	Polska (o)	Gujana (u) [a-t]		Luksemburg (u) [a-t, p]			Nowa Zelandia
9.	Portugalia (u)	Indie (u, i) [a-t]		NRD (u) [a-t-p]			Papua-Nowa Gwinea
10.	Rumunia (u) [a, t]	Irlandia (u) [a, t]		Polska (u)			Puerto Rico
11.	Tunezja (u) [a, t]	Islandia (i)		RFN (u) [a-t-p]			Szwecja [kl]
12.	Węgry (u) [a-t]	Jamajka (u) [a-t]		Szwajcaria (u) [a-p]			Urugwaj [a, kl]
13.		Kanada (u)		ZSRR (u) [p]			
14.		Kolumbia (u) (oparty na KDD) [a, t]					
15.		Kuba (u) [a, t]					
16.		Meksyk (u) [a-t-p]					
17.		Norwegia (i)					

cd. Tab. 9

18.		Pakistan (u) [a-t-p]					
19.		Peru (u) [a, t]					
20.		Singapur (u) (modyfikowany) [a-t, p]					
21.		Sri Lanka (u) [a-t-p]					
22.		Tanzania (u) [a-t]					
23.		Turcja (u) [a, t]					
24.		Urugwaj (i) [a]					
25.		Wenezuela (u)					
26.		Wielka Brytania (u) [a-t-p]					
27.		Włochy (u) [a-t-p]					
	9	23	0	12	4	1	12

Tab. 9 Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych w 1977 r. (opracowanie własne na podstawie *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit.)⁷¹⁴

W ciągu ostatniego sześćdziesięciolecia widoczna stała się tendencja do przechodzenia z tradycyjnej na elektroniczną postać bibliografii, w której początkowo użyteczność schematów klasyfikacyjnych mogła wydawać się nieprzydatna ze względu na niestosowanie w nich układu. Symbole klasyfikacyjne mogą być jednak wykorzystywane do szeregowania wyników wyszukiwania w bazach danych, choć w przypadku tych liczących miliony rekordów może się to okazać i tak niewystarczającym kryterium ograniczania wyników wyszukiwania. Wraz z pojawieniem się możliwości publikowania bieżących bibliografii narodowych w postaci plików w formacie PDF ponownie uznano znaczącą rolę klasyfikacji dla układu bibliografii.

W tym samym czasie dało się zauważyć również tendencję do rezygnowania w niektórych krajach z narodowych systemów informacyjno-wyszukiwawczych na rzecz międzynarodowo wykorzystywanych klasyfikacji i jhp lub ich adaptacji, dostosowując je do potrzeb własnego, narodowego środowiska. Należy jednak podkreślić, że w wielu

⁷¹⁴ W nawiasach okrągłych podano, czy dany schemat klasyfikacji zastosowano jako: (u) – układ bibliografii, (o) – symbol klasyfikacji w opisie, (i) – jako indeks rzeczowy do bibliografii. W nawiasie kwadratowym podano typy indeksów stosowanych w bibliografiach: a – autorski, t – tytułowy, p – przedmiotowy lub słów kluczowych, a-t – autorsko-tytułowy, a-t-p – autorsko-tytułowo-przedmiotowy, kl – oparty na klasyfikacji.

bibliografiach narodowych stosuje się obecnie jednocześnie systemy klasyfikacji i hasła przedmiotowe, co znacznie zwiększa możliwości wyszukiwawcze i dostępność informacji z punktu widzenia użytkowników bibliografii.

W 1998 r. jedna trzecia agencji, które odpowiedziały na ankietę przeprowadzoną przez BN Kanady, stwierdziło, że używa własnych haseł przedmiotowych w bibliografiach narodowych. W 1998 r. większość europejskich bibliografii narodowych korzystała wówczas z klasyfikacji UKD (23%) i KDD (59%) lub systemów na nich się wzorujących, a niekiedy także na klasyfikacji UNESCO. W niektórych krajach stosowano układ działowy (*broad system groups*) (8%) zestawiający piśmiennictwo w obrębie 20–37 grup, m.in. w bibliografiach narodowych Austrii, Belgii, Luksemburga, Holandii podział na działy zgodny był z zaleceniami UNESCO⁷¹⁵. Tabela na stronie 200 przedstawia systemy układu bibliografii narodowych w poszczególnych krajach w 1998 r.

Zdecydowana większość krajów stosujących w bibliografiach w 1998 r. układ oparty na UKD lub wprowadzających symbol UKD do rekordu bibliograficznego to kraje europejskie (22 na 29 krajów). Klasyfikację tę przyjęto także w pięciu krajach afrykańskich (Algierii, Madagaskarze, Maroku, Senegalu i Tunezji) oraz w Rosji i Kirgistanie. Najpowszechniejszą klasyfikacją była jednak KDD, którą zastosowano w 74 krajach na całym świecie. W Europie jedynie Chorwacja, Grecja, Irlandia, Islandia, Malta, Norwegia, Wielka Brytania i Włochy zdecydowały się wówczas na klasyfikację KDD (8 krajów z 74). Z klasyfikacji tej korzystały głównie kraje Ameryki Północnej (8 krajów – oprócz Stanów Zjednoczonych i Kanady także Barbados, Bermudy, Kuba, Jamajka, Meksyk oraz Trynidad i Tobago), kraje Ameryki Południowej (niemal wszystkie 8 krajów, oprócz Argentyny, Paragwaju i Surinamu, które nie posiadały w 1998 r. bieżącej bibliografii narodowej) oraz w 18 krajach afrykańskich (Benin, Botswana, Egipt, Etiopia, Gambia, Ghana, Kenia, Kongo, Libia, Malawi, Namibia, Nigeria, RPA, Sierra Leone, Suazi, Tanzania, Uganda, Wybrzeże Kości Słoniowej, Zambia i Zimbabwe) i w 16 krajach azjatyckich (Armenia, Bahrajn, Bangladesz, Cypr, Filipiny, Indie, Indonezja, Iran, Irak, Jordania, Katar, Kazachstan, Kuwejt, Laos, Malezja, Nepal, Pakistan, Palestyna, Singapur, Syria, Tajlandia, Turcja i Zjednoczone Emiraty Arabskie), a także w Australii i Oceanii (Australia, Nowa Zelandia wraz z terytorium Tokelau, Papui-Nowej Gwinei). Klasyfikacja Biblioteki Kongresu stosowana była także w Tajwanie (dla opracowywania publikacji zagranicznych).

W dziesięciu krajach do tworzenia bibliografii narodowej wykorzystywano narodowe lub inne systemy klasyfikacyjne – w trzech krajach europejskich (Dania, Liechtenstein, Szwecja) oraz siedmiu azjatyckich (Chiny, Gruzja, Indie, Japonia, Korea, Tajwan i Uzbekistan). Podobnie w dziesięciu krajach wykorzystywano w bibliografiach narodowych inne układy rzeczowe (*subject groups*) – w sześciu krajach europejskich (Austrii, Belgii, Holandii, Luksemburgu, Niemczech, Szwajcarii), trzech krajach azjatyckich (Azerbejdżanie, Chinach i Izraelu) oraz na Dominikanie.

W niektórych z wymienionych krajów, gdzie w bibliografiach narodowych stosowano klasyfikację KDD, podawano jednocześnie hasła przedmiotowe opracowane według LCSH

⁷¹⁵ *Comparative study of the role...*, s. 5.

(w Australii, Kanadzie, na Fidżi, w Ghanie, Grecji, Libii, Malawi, Malezji, Namibii, Nowej Zelandii, Nigerii, Papui-Nowej Gwinei, Singapurze, RPA, USA, Wenezueli i Wielkiej Brytanii). Hasła przedmiotowe w LCSH zamieszczano także w bibliografiach stosujących UKD (Czechy, Francja, Jugosławia, Litwa, Portugalia).

Hasła przedmiotowe, opracowywane według narodowych jhp, dodawały do opisów również: Chile, Libia, Malezja i Włochy wykorzystujące KDD. Podobnie postępowano w Hiszpanii, Polsce i Portugalii, w których stosowano UKD, oraz w Chinach wykorzystujących własną klasyfikację.

W 59 krajach do bibliografii narodowej dołączano indeks przedmiotowy ułatwiający poruszanie się po spisie. Należy zauważyć, że w 1998 r. właściwie nie występowały już bibliografie, które stosowałyby układ alfabetyczny do zarejestrowania narodowego piśmiennictwa. Można więc stwierdzić, że wszystkie kraje zastosowały się do międzynarodowych zaleceń mówiących o przedstawianiu dorobku narodowego w układzie rzeczowym, najlepiej zgodnym z międzynarodową klasyfikacją.

Badania przeprowadzone na zlecenie IFLA w drugiej połowie lat 90. XX w. (kontynuacja prac przeprowadzanych nad *Principles Underlying Subject Heading Languages*) wśród 88 bibliotek narodowych i bibliografii narodowych potwierdziły, że LCSH był szeroko stosowany w bibliotekach narodowych również poza Stanami Zjednoczonymi, zwłaszcza w krajach anglojęzycznych. Wiele innych krajów wykorzystywało wówczas także tłumaczenie lub adaptację LCSH jako swój główny jhp⁷¹⁶ (m.in. Czechy, Francja, Wielka Brytania, Litwa, Malezja, Portugalia⁷¹⁷). Obok języka LCSH w krajach anglojęzycznych (zwłaszcza w tych z małą produkcją wydawniczą) często stosowana była również *Sears List of Subject Headings* (m.in. Bermudy, Belize, Barbados, Etiopia, Zambia, Bangladesz, a także Trynidad i Tobago oraz Indie, choć tam w BN preferuje się jednak LCSH). Jak zauważa M. Heiner-Freiling francuski jhp RAMEAU wywodzący się pośrednio z LCSH stosowany był nie tylko we Francji, ale też w krajach francuskojęzycznych Afryki Północnej, Środkowego Wschodu, np. Tunezji, Algierii, Libanie⁷¹⁸.

Te same badania pokazują, że w prawie dwudziestu bibliografiach narodowych lub katalogach bibliotek narodowych wykorzystywane były jednocześnie LCSH i/lub jhp Sears oraz KDD. Jeśli w danym kraju przyjmowano krajowy jhp, w większości przypadków dodatkowo uwzględniano też międzynarodową klasyfikację (KDD lub UKD, np. w Andorze, Chorwacji, Hiszpanii, Polsce, Portugalii, Węgrzech). KDD wykorzystywana była także w krajach o dużej produkcji wydawniczej, w których nie stosowano w ogóle jhp (np. Izrael, Dania) czy w krajach rozwijających się (Suazi). UKD występowała jako jedyna forma opracowania rzeczowego w krajach Europy Wschodniej, m.in. w Rumunii, na Łotwie, w Mołdawii⁷¹⁹ (por. Tab. 10).

⁷¹⁶ M. Heiner-Freiling, op. cit., s. 189.

⁷¹⁷ L.M. Chan, T. Hodges, op. cit., s. 226.

⁷¹⁸ M. Heiner-Freiling, op. cit., s. 191.

⁷¹⁹ Ibidem, s. 192.

OPRACOWANIE RZECZOWE									
Stosowana klasyfikacja					Stosowany jhp			Indeks przedmiotowy	
UKD	KDD	KBK	Układ działy	Inna klasyfikacja	LCSH	Własny JHP			
Albania	Armenia	Filipiny	Austria	Chiny (Chińska Klasyfikacja Biblioteczna)	Algieria (RAMEAU)	Austria (RSWK)			Australia
Algieria	Australia	Kanada	Azerbejdżan	Dania (Decimal klassedeling – Duńska Klasyfikacja Dziesiętna)	Australia	Chile (LEMB/RENIB)			Austria
Białoruś	Bahrajn	Nigeria	Belgia	Gruzja (Związkowa Klasyfikacja Literatury dla Książek Publikowanych w ZSRR)	Czechy	Chiny (Chinese Language Thesaurus, Classified Chinese Thesaurus)			Barbados
Bośnia i Hercegowina	Bangladesz	Tajwan (zagraniczne publikacje)	Chiny	Indie (Klasyfikacja Dwukropkowa Rangana-thana)	Fidżi	Hiszpania (Lista de encabezamientos de materia para Bibliotecas Públicas)			Belgia (w językach francuskim i flamandzkim)
Bulgaria	Barbados	Trynidad i Tobago	Dominikana	Japonia (Japońska Klasyfikacja Dziesiętna)	Francja (RAMEAU)	Holandia (Gemeen schappelijke Trefwoorden-thesaurus)			Benin
Czechy	Benin	Urugwaj	Holandia (Basiclassificatie)	Korea (Koreańska Klasyfikacja Dziesiętna)	Ghana	Libia			Boliwia
Estonia	Bermudy	USA	Izrael	Liechtenstein (Bodensee-Bibliographie)	Grecja (własny oparty na LCSH)	Malezja (Tajuk Perkara Tempatan)			Bośnia i Hercegowina

cd. Tab. 10

OPRACOWANIE RZECZOWE									
Stosowana klasyfikacja					Stosowany jhp			Indeks przedmiotowy	
UKD	KDD	KBK	Układ działowy	Inna klasyfikacja	LCSH	Własny JHP			
Finlandia (abridged version)	Boliwia	Wenezuela	Luksemburg	Szwecja (Klassifikationsystem för Svenska Bibliotek)	Jugosławia	Niemcy (RSWK)			Brazylia
Francja	Botswana		Niemcy	Tajwan	Kanada (dla publikacji angielskojęzycznych)	Polska (JHP BN)			Bulgaria
Hiszpania	Brazylia		Szwajcaria	Uzbekistan (Związkowa Klasyfikacja Literatury dla Książek Publikowanych w ZSRR)	Kanada (RVM – dla publikacji francuskojęzycznych)	Portugalia (SIPObase)			Chile
Jugosławia	Chile				Liban (RAMEAU)	Szwajcaria (RSWK)			Chorwacja
Kirgistan	Chorwacja				Libia (dla publikacji zagranicznych)	Włochy (Soggetario)			Czechy
Litwa	Cypr				Litwa				Dominikana
Łotwa	Egipt				Malawi				Egipt
Macedonia	Ekwador				Malezja				Filipiny
Madagaskar	Etiopia				Namibia				Finlandia
Maroko	Fidzi				Nigeria				Ghana
Moldawia	Filipiny				Nowa Zelandia				Grecja
Niemcy	Gambia				Papua-Nowa Gwinea				Hiszpania
Polska	Ghana				Portugalia				Indie

cd. Tab. 10

OPRACOWANIE RZECZOWE										
		Stosowana klasyfikacja					Stosowany jhp			Indeks przedmiotowy
UKD	KDD	KBK	Układ działowy	Inna klasyfikacja	LCSH	Własny JHP				
Portugalia	Grecja				RPA					Indonezja
Rosja	Gujana				Singapur					Iran
Rumunia	Indie				Tunezja (RAMEAU)					Jordan
Senegal	Indonezja				USA					Jugosławia
Słowacja	Irak				Wenezuela					Katar
Słowenia	Iran				Wielka Brytania					Kazachstan
Tunezja	Irlandia									Kirgistan
Ukraina	Islandia									Kostaryka
Węgry	Jamajka									Kuba
	Jordania									Luksemburg
	Kanada									Madagaskar
	Katar									Maroko
	Kazachstan									Namibia
	Kenia									Nepal
	Kolumbia									Niemcy
	Kongo									Nigeria
	Kostaryka									Norwegia (oparty na KDD)
	Kuba									Nowa Zelandia
	Kuwejt									Palestyna
	Laos									Papua-Nowa Gwinea

cd. Tab. 10

OPRACOWANIE RZECZOWE									
Stosowana klasyfikacja					Stosowany jhp			Indeks przedmiotowy	
UKD	KDD	KBK	Układ działowy	Inna klasyfikacja	LCSH	Własny JHP			
	Libia								Polska
	Malawi								RPA
	Malezja								Sierra Leone
	Malta								Słowacja
	Meksyk								Słowenia
	Namibia								Sri Lanka
	Nepal								Syria
	Nigeria								Szwecja
	Norwegia								Tokelau
	Nowa Zelandia								Tunezja
	Pakistan								Ukraina
	Palestyna								Urugwaj
	Papua-Nowa Gwinea								USA
	Peru								Uzbekistan
	RPA								Wenezuela
	Sierra Leone								Węgry
	Singapur								Wielka Brytania
	Sri Lanka								
	Suazi								
	Syria								
	Tajlandia								

cd. Tab. 10

OPRACOWANIE RZECZOWE											
		Stosowana klasyfikacja				Inna klasyfikacja			Stosowany jhp		Indeks przedmiotowy
UKD	KDD	KBK	Układ działowy	Inna klasyfikacja	LCSH	Własny JHP					
	Tanzania										
	Tokelau										
	Trynidad i Tobago										
	Turcja										
	Uganda										
	USA										
	Wenezuela										
	Wielka Brytania										
	Włochy										
	Wybrzeże Kości Słoniowej										
	Zambia										
	ZEA										
	Zimbabwe										
Razem	29	74	8	10	10	26	12	57			
125	23%	59%	6%	8%	8%	21%	10%	46%			

Tab. 10 Opracowanie rzeczowe w bibliografiach narodowych i bibliotekach narodowych w latach 90. XX w. (opracowanie własne na podstawie B. Bell, *An Annotated Guide to Current National Bibliographies*, op. cit. 1998 oraz M. Heiner-Freiling, op. cit.)

W 2011 r. symbole KDD zamieszczano m.in. w bibliografiach narodowych Austrii, Australii, Grecji, Islandii, Francji, Kanady, Liechtensteinu, Niemiec, Norwegii, Nowej Zelandii, Słowacji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, Włoch. UKD wykorzystywana była jako układ lub opis rzeczowy dołączany do rekordu w bibliografii narodowej Estonii, Hiszpanii, Bułgarii, Czech, Litwy, Łotwy, Norwegii, Polski, Portugalii, Słowenii i Węgier. Klasyfikację UNESCO nadal stosowano w bibliografii holenderskiej. Hasła przedmiotowe Biblioteki Kongresu lub ich adaptację przyjęto w bibliografiach: czeskiej, litewskiej, łotewskiej, nowozelandzkiej, Republiki Południowej Afryki oraz Wielkiej Brytanii. Jak zauważono już wcześniej, w stosunku do lat 90. XX w., uwidoczniła się wtedy także pewna tendencja do przechodzenia przez niektóre narodowe centrale bibliograficzne, dotychczas posługujące się własnymi klasyfikacjami, na międzynarodową KDD (m.in. niemieckojęzyczne bibliografie Austrii, Niemiec i Szwajcarii).

7.6. Hasła wzorcowe przedmiotowe – FRSAR i FRSAD

Oprócz nazw osobowych i ciał zbiorowych oraz tytułów ujednoczonych w ramach programu UBC zwrócono także uwagę na kontrolę wzorcowych haseł przedmiotowych. Prace podjęte przez IFLA w tym zakresie powiązane są m.in. z modelem FRBR, który określa funkcjonalność rekordów bibliograficznych, przyjmując jako podstawę rozróżnienie w uniwersum bibliograficznym trzech grup jednostek przytaczanych w rozdziale 4: 1) jednostki stanowiące wytwór myśli ludzkiej, które uznano za kluczowe dla użytkowników rekordów bibliograficznych: „dzieło”, „realizacja”, „materializacja” i „egzemplarz”; 2) jednostki odpowiedzialne za intelektualną lub artystyczną zawartość dzieła, postać fizyczną, produkcję, rozpowszechnianie lub przechowywanie jednostek pierwszej grupy (np. osoby i ciała zbiorowe) oraz 3) jednostki, które mogą stać się przedmiotem dzieła, czyli wszystkie jednostki pierwszej i drugiej grupy oraz: „pojęcia” (*concepts*) – pojęcia abstrakcyjne, idee, procesy, techniki itp., „obiekty” (*objects*) – rzeczy materialne (istniejące i nieistniejące), „wydarzenia” (*events*) – przeszłe i obecne, epoki oraz „miejsca” (*places*) – historyczne i współczesne, ziemskie i pozaziemskie, także jurysdykcje geopolityczne⁷²⁰. Wymagania funkcjonalne dotyczące pierwszych dwóch grup jednostek zostały opisane w opracowaniach FRBR⁷²¹ oraz FRAD⁷²². Trzecia grupa jednostek stała się tematem prac kolejnej grupy roboczej IFLA, powołanej w 2005 r. (IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records – FRSAR), której zadaniem było przebadanie bezpośredniego i pośredniego wykorzystywania rzeczowych danych autorytatywnych przez szerokie grono użytkowników: twórców danych autorytatywnych, twórców metadanych,

⁷²⁰ O.M.A. Madison, op. cit., s. 50; por. M. Nahotko, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków 2004, s. 96.

⁷²¹ *Functional requirements for bibliographic records. Final report*, op. cit., wersja poprawiona 2009: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf>.

⁷²² *Functional requirements for authority data. A conceptual model*, op. cit.

a także użytkowników pośredniczących (czyli bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej) i końcowych, którzy wyszukują informacje. W wyniku prac tej grupy powstał wstępny raport pod tytułem *Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD)*, który poddano następnie międzynarodowej dyskusji i opublikowano w postaci końcowego raportu w 2010 r.⁷²³.

Głównym celem modelu FRSAD było określenie, jakiego rodzaju informacji dostarczają autorytatywne rekordy haseł przedmiotowych oraz w jaki sposób odpowiadają one na potrzeby użytkowników. Podobnie jak model FRBR miał zapewniać właściwą funkcjonalność rekordów bibliograficznych – odnalezienia, identyfikacji, wybrania i uzyskania publikacji – w modelu FRSAD określono, że odpowiednia kontrola autorytatywna haseł przedmiotowych powinna pozwolić na: 1) odnalezienie jednego lub kilku tematów odpowiadających zapytaniu użytkownika, 2) zidentyfikowanie tego tematu za pomocą jego atrybutów lub relacji, w jakie wchodzi on z innymi tematami, 3) wybranie tematu odpowiedniego do potrzeb oraz 4) na odkrywanie związków zachodzących między tematami (m.in. by lepiej zrozumieć ich znacznie)⁷²⁴ – ostatnie zadanie danych autorytatywnych jest nowe w stosunku do FRBR (zastąpiło bowiem występującą w FRBR funkcję uzyskania zasobu). Oba modele różnią się między sobą w zakresie funkcji, jaką mają spełniać poszczególne rodzaje rekordów. Różnice występują także między modelami FRBR, FRSAD a modelem FRAD dotyczącym wymagań funkcjonalnych stawianych hasłom autorytatywnym osobowemu, korporatywnym i tytułowemu. W tym ostatnim wymieniono bowiem cztery następujące funkcje: znaleźć (*find*), zidentyfikować (*identify*), osadzić jednostkę w kontekście (*contextualize*) oraz uzasadnić (*justify*) wybór konkretnego wariantu hasła jako autorytatywnego⁷²⁵.

Do modelu FRSAD grupa FRSAR wprowadziła dwa typy jednostek: temat (*thema*) (rozumiany jako temat dzieła) oraz nazwa (*nomen*) (czyli jakikolwiek znak lub ciąg znaków, pod jakimi może być znane *thema*). Oba wprowadzone terminy pochodzą z języka łacińskiego. Wprowadzając jednostkę *thema*, zrezygnowano z przedstawiania typów jednostek, które mogą stanowić temat *dzieła*, jak to zaproponowano w modelu FRBR, ponieważ grupa robocza FRSAR postanowiła wprowadzić bardziej ogólny poziom relacji „dzieło ma za temat *thema*” (*work has as subject „thema”*)⁷²⁶.

W ramach FRSAD ustanowiono także dwa typy relacji:

- jedno zachodzące między różnymi rodzajami jednostek
 - dzieło-a-*thema* – *thema* odnosi się do wszystkiego, co może być tematem dzieła, jest to relacja typu wiele-do-wielu: jakiegokolwiek *dzieło* może mieć je-

⁷²³ *Functional requirements for subject authority data (FRSAD). A conceptual model*, IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR), ed. Maria Lei Zeng, Maja Žumer, Athena Salaba [online] June 2010 [dostęp: 24.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-data/frsad-final-report.pdf>>.

⁷²⁴ Ibidem, s. 9.

⁷²⁵ Ibidem, s. 34–35.

⁷²⁶ Ibidem, s. 45–46.

den lub więcej *thema* oraz jakkolwiek *thema* może stać się tematem jednego lub wielu *dzieł*,

- *thema-a-nomen* – według tej relacji *thema* ma określenie *nomen*, a *nomen* jest określeniem *thema* – to również relacja wiele-do-wielu: jakkolwiek *thema* może mieć więcej niż jedno *nomen*, a jakiegokolwiek *nomen* może być określeniem więcej niż jednego *thema* (w przypadku tego drugiego typu relacji *nomen* powinien mieć bardziej skomplikowaną budowę, tak by jednak wyeliminować dwuznaczności),
- drugie zachodzące między jednostkami tego samego typu
 - *thema-a-thema*, m.in.:
 - relacje hierarchiczne – ukazują poziomy lub stopnie podporządkowania i nadrzędności (widoczne w systemach klasyfikacji, haseł przedmiotowych, tezaurusach, itp.) – co się w czym zawiera, co jest częścią czego, w jakiej kolejności występują wyrazy składające się na jakiś termin (występują tutaj relacje: relacja ogólna – oparta na zasadzie zawierania; relacja całość–część; relacja kolejności; relacja polihierarchiczna),
 - relacja skojarzeniowa – polegająca na łączeniu terminów, które nie są powiązane hierarchicznie, a mimo to występuje między nimi znaczeniowe powiązanie (np. relacja typu przyczyna–skutek, akcja–efekt akcji, akcja–własność, itp.),
 - *nomen-a-nomen*, m.in.:
 - relacja równoważności – występuje, jeśli dwa *nomen* określają tę samą *thema* (np. synonimy), nie zawsze są one identyczne, czasami równoważność jest tylko częściowa,
 - relacja całość–część⁷²⁷.

Ponieważ prace nad FRBR, FRAD i FRSAD prowadzone były niezależnie i niejednocześnie, pojawiły się pewne rozbieżności (m.in. w zakresie zadań, jakie mają spełnić poszczególne rekordy), które mają zostać zniwelowane po przeprowadzeniu harmonizacji, w efekcie czego powinien powstać jeden skonsolidowany model⁷²⁸.

Stworzenie schematu opracowania rzeczowego akceptowanego w skali światowej jest znacznie trudniejszym zadaniem niż ujednoczenie przepisów dotyczących opisu bibliograficznego (ISBD). Próby takie podejmowane przez ostatnie 120 lat okazują się być nadal nieskuteczne.

Na początku XXI w. IFLA powołała grupę roboczą, która miała zbadać, na ile dostęp rzeczowy jest relewantny w stosunku do potrzeb różnych grup użytkowników oraz na tej podstawie stworzyć wytyczne dla bibliografii narodowych. Prace rozpoczęto w 2005 r. Celem było ustalenie kluczowych elementów dla polityki opracowania rzeczowego w bibliogra-

⁷²⁷ Ibidem, s. 25–32.

⁷²⁸ Ibidem, s. 45.

fiach narodowych oraz odnalezienie zasad, które byłyby wspólne dla niemal wszystkich narodowych central bibliograficznych. W wyniku prac IFLA w 2012 r. ukazały się rekomendacje dotyczące opracowania rzeczowego zasobów w bibliografiach narodowych (zarówno form takiego opracowania, jak i jego poziomu) – *Guidelines for subject access in national bibliographies*⁷²⁹. Podstawą do wyznaczenia rekomendacji była analiza zasad opracowania rzeczowego stosowanych w Niemczech, Kanadzie, USA (BK), we Francji, w Wielkiej Brytanii, Włoszech, Norwegii oraz Szwajcarii⁷³⁰.

Rezultaty przeprowadzonych badań wskazywały, że biblioteki narodowe i bbn zapewniają różnego typu dostęp rzeczowy do piśmiennictwa – schematy klasyfikacji, tezauryusy i słowniki haseł przedmiotowych. Większość wykorzystywanych narzędzi indeksujących działa, opierając się na kontrolowanym słownictwie. Trudno było jednak zbadać, jaka część zbiorów jest opracowywana przez biblioteki (powinny być opracowywane wszystkie ważne dokumenty). Niemożliwe okazało się, by biblioteki zapewniały dostęp rzeczowy do dokumentów zgodnie z międzynarodowymi standardami indeksowania. Problemem są różnego rodzaju ograniczenia – kadrowe i finansowe, a także dostęp do narzędzi klasyfikacyjnych czy brak jednolitej polityki indeksowania zbiorów. Ostatnia przeszkoda okazuje się być zasadniczą w stworzeniu użytkownikom adekwatnej informacji o typie dostępu rzeczowego do dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych.

W publikacji znalazły się informacje dotyczące użytkowników narodowych bibliografii, stosowanych standardów i narzędzi wykorzystywanych przy zapewnianiu dostępu rzeczowego do rekordów bbn, funkcjonalności i interfejsie bbn, polityce opracowania rzeczowego oraz przykłady rzeczowego opracowania dokumentów w bbn. Prace te stanowią dodatek do wytycznych IFLA dotyczących bibliografii w erze cyfrowej wydanej w 2009 r. *National bibliographies in the digital age*⁷³¹. Zaznaczono w nich, że każda bbn powinna zapewniać użytkownikom informacje o bieżąco ukazujących się publikacjach z danej dyscypliny lub dziedziny. Przydatne okazują się także słowniki kontrolowane dla terminów wyszukiwawczych oraz powiązanie prac z dodatkowymi informacjami, takimi jak abstrakty, spisy treści, czy nawet z zawartością, jeśli publikacja jest dostępna w wersji cyfrowej – choć w rzeczywistości dla wielu bibliotek jest to nieosiągalne⁷³².

Użytkownikami JIW byli przez długi czas jedynie bibliotekarze i pracownicy informacji naukowej, którzy zarówno tworzyli, jak i wykorzystywali JIW do wyszukiwania dokumentów, pośrednicząc między zbiorami informacyjnymi a użytkownikami. Dlatego właśnie wykształ-

⁷²⁹ *Guidelines for subject access in national bibliographies*, Draft, May 2011, IFLA Working Group on Guidelines for Subject Access by National Bibliographic Agencies [online] [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/classification-and-indexing/subject-access-by-national-bibliographic-agencies/nba_guidelines_draft_2011-05.pdf>.

⁷³⁰ *Guidelines for subject access in national bibliographies*, ed. by Yvonne Jahns, Berlin–Boston 2012.

⁷³¹ *National bibliographies in the digital age*...

⁷³² *Guidelines for subject access in national bibliographies*, Draft, May 2011, op. cit.

cone do końca XX w. języki okazały się mało przydatne w procesie wyszukiwania informacji przez użytkownika końcowego, który nie zna zasad tworzenia ani wyszukiwania (konstruowania zapytań) w danym JIW. Rozwój języków informacyjno-wyszukiwawczych zmierzał w kierunku szczegółowej rozbudowy już istniejących języków haseł przedmiotowych (ponieważ systemy klasyfikacyjne są jeszcze trudniejsze do opanowania przez użytkowników końcowych). Jak zauważa jednak Bożenna Bojar, nie jest to rozwiązanie odpowiednie w kontekście nowych technologii, zwłaszcza pojawienia się Internetu z jego możliwościami indeksowania i wyszukiwania dokumentów, a więc świata, w którym „użytkownicy są jednocześnie twórcami zbiorów wyszukiwawczych systemu, sami mogą włączać do niego informacje, sami też wytyczają drogi poszukiwań. Tradycyjne charakterystyki wyszukiwawcze nie są już niezbędne, bo wyszukiwarki operujące na tekście dokumentu same dokonują identyfikacji słów kluczowych. Nie są więc już potrzebne tradycyjne języki informacyjno-wyszukiwawcze”⁷³³. Podsumowując swój wywód na temat przyszłości JIW, autorka pisze:

*W informacji na naszych oczach dokonuje się rewolucja: skokowe przejście od coraz bardziej wyspecjalizowanych systemów informacyjnych do uniwersalnego systemu informacyjnego, jakim jest Internet, a od coraz bardziej „wymyślnych” i rozbudowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych powrót do użytkowania języka naturalnego w funkcji metainformacyjnej, czego przejawem jest używanie w wyszukiwarkach słów kluczowych*⁷³⁴.

Odpowiadając na pytanie postawione w tytule artykułu w 2009 r., B. Bojar stwierdza:

Tak, to już koniec języków informacyjno-wyszukiwawczych (...). Nie uratują ich również tak modne obecnie w informacji naukowej tzw. ontologie, które mają usprawnić wyszukiwanie informacji i poprawić wszystkie jego parametry (...). Wszystko to jednak nie znaczy, że istniejące języki informacyjno-wyszukiwawcze nagle przestaną być używane. W bibliotekach ostaną się języki haseł przedmiotowych, które językami haseł przedmiotowych są już tylko z nazwy, bowiem komputerowe przetwarzanie haseł przedmiotowych i możliwość wyszukiwania według dowolnego elementu charakterystyki wyszukiwawczej dawno już zmieniło ich prekoordinacyjny charakter. Ostanie się zapewne także Klasyfikacja Kongresu, choćby ze względu na tradycję i chęć zachowania jednorodności w opracowaniu zbiorów. Również z Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej nie zrezygnują tak łatwo powołane do sprawowania nad nią pieczy gremia (to prawo natury ogólnej, głoszące, że instytucje powołane do robienia czegoś łatwo nie rezygnują i same generują swoje zadania nawet wtedy, gdy produkty ich działania przestają być użyteczne). Ale na pewno niewarto już wkładać wysiłku ani w tworzenie nowych języków informacyjno-wyszukiwawczych, ani w dalszą rozbudowę już istniejących, bo:

- i tak słowniki rozrosły się do rozmiarów, nad którymi już nie panują ich użytkownicy (...);*
- (...) wprowadzenie do nich jakichkolwiek zmian wymaga natychmiastowej rekla-*

⁷³³ B. Bojar, op. cit., s. 19.

⁷³⁴ Ibidem, s. 22.

syfikacji całych zbiorów, co nigdy nie jest czynione (...) (taka reklasyfikacja jest oczywiście nieoptymalna);

– wiedza rozwija się tak szybko, że języki informacyjno-wyszukiwawcze za nią nie nadążą, a przecież użytkownicy informacji w przeważającej części poszukują informacji aktualnych. Dla nich liczą się przede wszystkim aktualność i czas dostępu do informacji, mniej ważna jest pertynencja, a najmniej ważna kompletność wyszukanej informacji. Nikt już nie będzie cierpliwie czekał, aż specjaliści wprowadzą zmiany do języka informacyjno-wyszukiwawczego i przygotują informację pochodną po uprzedniej dokładnej analizie treści dokumentu. Wszystkiego na zadany temat i tak nikt nie przeczyta, a pozycjonowanie wyszukanej informacji musi się odbywać w procesie przetwarzania informacji utrwalonych w języku naturalnym, co już dzieje się w Internecie (...). Oczywiście funkcja metainformacyjna tych systemów nie zniknie, tyle tylko że metainformacje zapisane będą w języku naturalnym, a nie w specjalnym sztucznie stworzonym języku, na podstawie relacji między wyrażeniami języka naturalnego oraz reprezentowanymi przez nie dokumentami będzie też prowadzone wyszukiwanie. Funkcję pełnią dotychczas w systemach informacyjnych przez języki informacyjno-wyszukiwawcze przejmie więc język naturalny – funkcja metainformacyjna i metatekstowa jest zresztą jedną z funkcji języka naturalnego w komunikacji odbywającej się w tym kodzie, bo człowiek zawsze udzielał nie tylko informacji, ale i informacji o informacjach, czyli metainformacji – ale, zgodnie z definicją dotychczas obowiązującej w informacji naukowej, nie będzie to już sztuczny język informacyjno-wyszukiwawczy⁷³⁵.

Najprawdopodobniej najbliższa przyszłość pokaże, czy przewidywania te się sprawdzą. Jak zauważyła bowiem Sally H. McCallum (z Biblioteki Kongresu) w trakcie jednej z sesji kongresu IFLA 2012 w Helsinkach, w środowisku bibliotekarzy coraz częściej pojawiają się w ostatnim czasie głosy, że tylko wysoce kontrolowane słownictwo jest w stanie zapewnić bardzo dobry dostęp rzeczowy do opracowywanych publikacji⁷³⁶.

W piśmiennictwie pojawił się natomiast nowy pomysł, by wykorzystać przy opracowaniu rzeczowym w katalogach i bibliografiach tzw. mapy tematów (*topic maps*), które w sposób graficzny pokazywałyby relacje zachodzące między poszczególnymi terminami⁷³⁷. Projekt zastosowania map wiedzy brany jest pod uwagę m.in. w katalogu polskiej Biblioteki Narodowej⁷³⁸. Nie jest to jednak nic nowego, bowiem na zasadzie relacji od ponad stu lat budowane są artykuły przedmiotowe w słownikach haseł przedmiotowych i od ponad pół wieku artykuły deskryptorowe w tezaurusach. Zmieni się jedynie postać prezentowania tej informacji.

W latach 50. XX w. i połowie lat 70. XX w. IFLA i UNESCO sugerowały wykorzystanie w bibliografiach narodowych klasyfikacji o międzynarodowym zasięgu, nie wskazując jednak jednoznacznie, która klasyfikacja taką rolę odgrywa. Pod koniec lat 70. XX w.

⁷³⁵ Ibidem, s. 22–23.

⁷³⁶ Informacja uzyskana w trakcie dyskusji po wygłoszeniu referatu Sally H. McCallum oraz Beacher Wiggins *Library of Congress Bibliographic Framework Initiative – update*, IFLA World Library and Information Congress, Helsinki, 13.08.2012.

⁷³⁷ Pisała o tym m.in. J. Woźniak-Kasperek w 2010 r.: J. Woźniak-Kasperek, op. cit., s. 16.

⁷³⁸ B. Włodarczyk, op. cit.

przedstawiono UKD, KDD, KBK oraz klasyfikację UNESCO jako pretendujące do miana tych najszerzej rozpowszechnionych. Praktycznie jednak, jak pokazuje analiza poszczególnych bibliografii narodowych, największe szanse na miano powszechnej klasyfikacji ma KDD.

Rozwój technologiczny oraz projekty, które powstały zwłaszcza w latach 90. XX w., spowodowały, że możliwe stało się przeszukiwanie baz danych za pomocą wielojęzycznych narzędzi bez konieczności rekatalogowania zbiorów. Należy jednak zwrócić uwagę, że stworzenie takich systemów nie byłoby możliwe, gdyby powyższe schematy klasyfikacyjne czy JHP (takie jak LCSH, RAMEAU, RVM) nie stały się tak popularne na całym świecie. Powstanie wielu adaptacji tych języków informacyjno-wyszukiwawczych w znacznym stopniu przyspieszyło, ułatwiło, a może wręcz umożliwiło stworzenie systemów wielojęzycznego dostępu do danych.

Rozdział 8

Organizacja pracy nad bibliografiami

W historii organizacji pracy nad przygotowaniem spisów bibliograficznych nie bez znaczenia był stan rozwoju technologicznego. Użycie do prac bibliograficznych w ostatnim ćwierćwieczu komputerów wpływa nie tylko na sposób gromadzenia materiałów do bibliografii, organizację zespołów przygotowujących spisy bibliograficzne, ale także ma wpływ na postać formalną bibliografii (niekoniecznie drukowanej), kształt (różnicowane indeksy, układ) oraz jej funkcjonalność i dostępność.

Wydaje się też, że obserwowane w ostatnim czasie przedsięwzięcia organizacyjne mogą prowadzić do zmiany postrzegania roli narodowych central bibliograficznych i innych krajowych ośrodków bibliograficznych oraz roli bibliografii jako odrębnego źródła informacji, jest to w jakimś stopniu uzasadnione m.in. organizacją baz danych, w których nie tylko przechowuje się razem rekordy różnych typów dokumentów, ale też rekordy te służą różnym celom informacyjnym (...).

Być może celowe jest zadanie sobie już dzisiaj pytań o to, czy Internet ze swoimi usługami i możliwościami może zastąpić bibliograficzne źródła informacji, czy też bibliografie zachowają swoją autonomię i odrębność. I choć odpowiedź na to pytanie długo jeszcze nie będzie jednoznaczna, to na pewno już teraz możemy powiedzieć, że jesteśmy świadkami istotnych zmian organizacyjnych w pracach nad spisami bibliograficznymi, również w Polsce⁷³⁹.

Przytoczone wyżej słowa Jadwigi Sadowskiej obrazują przekształcenia, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat w zakresie przygotowywania bibliografii. Zmiany te dotyczą m.in. kształtowania się typów instytucji odpowiedzialnych z jednej strony za opracowywanie spisów, a z drugiej za prowadzenie szeregu prac metodycznych i badawczych, wspierających to opracowanie. Postęp technologiczny w ostatnim półwieczu, m.in. automatyzacja bibliografii, pozwolił na szeroko zakrojoną współpracę w zakresie katalogowania i tworzenia rekordów bibliograficznych przez liczne placówki. Współdziałanie takie doprowadziło do znacznego obniżenia kosztów związanych zarówno z procesami bibliotecznymi (bezpośrednio katalogowania, a pośrednio także gromadzenia i udostępniania zbiorów), jak i czysto bibliograficznymi (tworzenia rekordów i ich wymiany na gruntach krajowym i międzynarodowym).

8.1. Narodowe centrale bibliograficzne

W wielu krajach początki bieżących bibliograficznych spisów narodowych związane są ściśle z działalnością wydawców czy księgarzy, którzy znacznie szybciej niż biblioteka-

⁷³⁹ J. Sadowska, *Ku nowym formom organizacyjnym bibliografii w Polsce*, [w:] *Od księgoznawstwa przez bibliotekoznawstwo do nauki o informacji w XXI w.*, Białystok 2007, s. 262–263.

rze zauważyli potrzebę dostarczania informacji o książkach – do tego typu wydawnictw można zaliczyć m.in. wydawane od 1837 r. w Wielkiej Brytanii spisy publikacji zamieszczone w „The Publishers’ Circular”, których roczne kumulacje ukazywały się do lat 50. XX w. pt. *The English Catalogue of Books*⁷⁴⁰, a także redagowaną we Francji od 1811 r. „La Bibliographie de la France”, publikowane w Szwecji od 1828 r. tygodniowe spisy zamieszczone w „Svensk Bokhandel”, wychodzącą w Belgii od 1875 r. „Bibliographie de Belgique”⁷⁴¹ czy polskie wydawnictwa, m.in. „Bibliografia Polska” Feliksa Frankego we Lwowie (1850–1854) i „Bibliografia Polska” F.A. Brockhousa ukazująca się w Lipsku w latach 1861–1865. Bibliografie narodowe były (i niekiedy nadal są) tworzone również przez prywatne organizacje czy stowarzyszenia zawodowe. Należy też wspomnieć o katalogach targowych stworzonych na potrzeby Targów Książki w Lipsku i we Frankfurcie nad Menem, które stały się podstawą wielu bibliografii retrospektywnych.

W większości przypadków biblioteki przejęły w pełni rolę organizatorów bibliografii narodowych dopiero w XX w. (głównie włączyły się w ten nurt biblioteki narodowe)⁷⁴². Początek narodowym centralom bibliograficznym dał Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny w Brukseli (1895). W krajach europejskich, w tym także w Polsce, powstały wówczas instytuty krajowe współpracujące z centrum w Brukseli. W tym samym czasie powstały też pierwsze koncepcje stworzenia w każdym kraju specjalnej instytucji lub jednostki organizacyjnej, która byłaby odpowiedzialna za tworzenie narodowego spisu bibliograficznego.

W połowie lat 50. XX w. podczas Międzynarodowego Kongresu Bibliotek i Ośrodków Dokumentacji w Brukseli H. Coblans stwierdził, iż idea tworzenia międzynarodowych bibliografii ogólnych jest już przeżytkiem i że prace nad bibliografiami ogólnymi powinny odbywać się w każdym kraju, który miałby być odpowiedzialny za rejestrację publikacji ze swojego terenu (autor wyraził też przekonanie, że bibliografie międzynarodowe mają rację bytu tylko w przypadku tworzenia międzynarodowych bibliografii specjalnych przez instytucje zainteresowane daną tematyką)⁷⁴³.

⁷⁴⁰ Z. Żydanowicz podaje, że *English Catalogue of Books* był rocznikiem wydawanym przez Publishers’ Circular Ltd. od 1937 r. – Z. Żydanowicz, *Bibliografie narodowe bieżące. Przewodnik*, Warszawa 1973, s. 78, jednak *Encyclopedia of the Book* podaje, że są to roczne kumulacje spisów książek zamieszczanych w tygodniowych listach „The Publishers’ Circular” – *Encyclopedia of the Book*, by Geoffrey Ashall Glaister, 2nd Edition, New Castle 1996, s. 160. W katalogach bibliotek pojawiają się jedynie kumulacje zbiorcze *The English Catalogue of Books* – vol. 1 rejestrujący piśmiennictwo z lat 1835–1863 ukazał się w 1864 r. – *The English catalogue of books*, [w:] *Hathi Trust Digital Library [online]* [dostęp: 20.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://catalog.hathitrust.org/Record/000550349>>.

⁷⁴¹ Z. Żydanowicz, op. cit., 71.

⁷⁴² W zakresie bibliografii polskiej „Przewodnik Bibliograficzny” w latach 1878–1900 redagowany był przez Władysława Wisłockiego – kustosa Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, a następnie m.in. przez firmę wydawniczą Gebethner i Wolff (1901–1914, wznowiony w 1923 r.), w latach 20. XX w. – przez bibliografów, takich jak Muszkowski, Rulikowski, Wisłocki (redagował „Przewodnik Bibliograficzny” wydawany przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich od 1924 do 1933 r.) i Vrtel-Wierczyński. Od 1928 r. Biblioteka Narodowa rozpoczęła wydawanie „Urzędowego Wykazu Druków” (do 1939 r.). Jego kontynuacją jest „Przewodnik Bibliograficzny” wydawany od 1946 r. przez Bibliotekę Narodową – J. Korpała, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969, s. 179–257.

⁷⁴³ M. Skwarnicki, H. Cirić, op. cit., s. 224.

Podobne rozwiązanie zostało przedstawione już wcześniej: w 1950 r. w rekomendacjach konferencji w Paryżu zapisano, że w każdym państwie powinno się powołać bibliotekę narodową oraz narodowe bibliograficzne centrum informacji (National Bibliographical Information Center). Zalecano w nich także tworzenie centralnych naukowych serwisów bibliograficznych (Central Scientific Information Services).

Wytyczne ustanowione podczas kolejnej międzynarodowej konferencji w 1977 r. w Paryżu (*Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, Paris 1979) kontynuowały zalecenia z 1950 r., ale już w zmienionej formie. Zapisano w nich, że podstawą rozwoju narodowej rejestracji bibliograficznej w ramach programu UBC było zapewnienie w każdym kraju z jednej strony napływu egzemplarza obowiązkowego każdej nowej publikacji, a z drugiej ustanowienie odpowiedniego instrumentu, który wytwarzałby rekordy bibliograficzne, czyli zorganizowanie narodowej centrali bibliograficznej (NCB) (*National Bibliographic Agency*)⁷⁴⁴. Realizacja programu UBC, a potem UBCIM oraz wdrażanie międzynarodowych zaleceń i wytycznych w ciągu kolejnych lat sprawiły, że NCB stanowią dzisiaj podstawę światowego systemu informacji bibliograficznej.

8.1.1. Modele narodowych central bibliograficznych

Jeszcze w 1974 r. Dorothy Anderson pisała, że utworzenie w 1972 r. Biblioteki Brytyjskiej – z księgozbiorów Muzeum Brytyjskiego (British Museum), Narodowej Biblioteki Centralnej (National Central Library) oraz Narodowej Biblioteki Wypożyczeń z zakresu Nauki i Technologii (National Lending Library for Science and Technology) oraz z organizacji British National Bibliography – jest doskonałym przykładem na zobrazowanie kierunku, jaki pojawił się w latach 70. XX w. – dążenia do łączenia wszystkich typów działalności bibliograficznych o zasięgu narodowym w jednej organizacji, stanowiącej część biblioteki narodowej⁷⁴⁵.

Zgodnie z założeniami programu UBC to właśnie w bibliotekach narodowych lub też innych otrzymujących egzemplarze obowiązkowe (*deposit libraries*), a zatem mających najlepsze warunki do rejestrowania krajowego ruchu wydawniczego, najlepiej było utworzyć narodową centralę bibliograficzną, której zadaniem byłoby tworzenie nowych rekordów bibliografii narodowej oraz osobowych haseł wzorcowych dla każdej publikacji⁷⁴⁶. Wytyczne z 1979 r. podkreślały, że rozwiązanie takie miałoby również pozytywny wpływ na funkcjonowanie samej biblioteki – ta sama bowiem kadra zajmująca się tworzeniem bibliografii narodowej mogłaby być odpowiedzialna równocześnie za tworzenie katalogu biblioteki⁷⁴⁷. Model centralnej jednostki bibliograficznej zorganizowanej w obrębie biblioteki narodowej był sugerowany przez UNESCO właściwie do lat 90. XX w.⁷⁴⁸.

⁷⁴⁴ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 3.

⁷⁴⁵ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 31.

⁷⁴⁶ D. Anderson, *UBC. A survey...*, op. cit., s. 31 por. *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 12.

⁷⁴⁷ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 12.

⁷⁴⁸ W połowie lat 90. XX w. R. Bourne pisał również o modelu, w którym rolę narodowej centrali biblio-

Na początku XXI w. w większości przypadków rzeczywiście funkcję narodowej centrali bibliograficznej pełniła biblioteka narodowa, m.in. w Australii, Bułgarii, Niemczech, Nowej Zelandii, na Węgrzech, a także w Polsce. Organizacja central bibliograficznych jest jednak różna w każdym kraju. Niekiedy w strukturze biblioteki narodowej wyodrębnia się specjalne komórki odpowiedzialne za tworzenie bibliografii narodowej. Rzadko natomiast używa się wówczas w nazewnictwie sformułowania „narodowa centrala bibliograficzna”. Najczęściej pojawiające się określenia to: departament, oddział, sekcja, centrum bibliograficzne, instytut bibliograficzny itp. W Polsce rolę tę odgrywał (do 2007 r.) Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej. We Francji w ramach struktury Biblioteki Narodowej funkcjonowało pod koniec lat 70. XX w. Narodowe Centrum Bibliograficzne (Centre Bibliographique National). Obecnie w obu instytucjach za rejestrację poszczególnych rodzajów dokumentów odpowiedzialne są odpowiednie departamenty czy zakłady biblioteki⁷⁴⁹.

Powyższy model NCB umiejscawianej w strukturze biblioteki narodowej nie był jednak realizowany w każdym kraju. Nie zawsze bowiem bibliografie narodowe sporządzane były w drugiej połowie XX w. przez biblioteki narodowe. Tworzona dzisiaj przez Bibliotekę Królewską w Hadze (Koninklijke Bibliotheek) bibliografia holenderska jeszcze pod koniec lat 70. XX w. wydawana była przez komercyjnego wydawcę pod tytułem „Brinkman’s Cumulative Catalogus”⁷⁵⁰. Od lat 20. XX w. w ZSRR i krajach byłego Związku Radzieckiego za tworzenie bibliografii narodowych odpowiedzialne były Izby Książki podległe Wszechzwiązkowej Izbie Książki, a na początku XXI w. stopniowo włączane w struktury bibliotek narodowych (np. na Litwie, Łotwie, w Estonii)⁷⁵¹.

Pomimo tendencji, którą wskazała D. Anderson w 1974 r., w zaleceniach pokonferencyjnych z 1979 r. zauważono, że w niektórych krajach funkcje biblioteki narodowej rozdzielane są pomiędzy kilka bibliotek. Podział odpowiedzialności w takim przypadku zależał m.in. od specjalizacji danego ośrodka (np. medycznego czy rolniczego)⁷⁵². Poza tym w niektórych krajach dochodziło już do podziału prac w zależności od rodzajów rejestrowanych materiałów – np. dźwiękowych, filmowych, kartograficznych (tak było np. w Szwecji w odniesieniu do dokumentów audiowizualnych, a także w Polsce w odniesieniu do filmów), co skutkowało publikowaniem bibliografii narodowej w kilku odrębnych członach rejestrujących różne typy dokumentów. Podział taki był zresztą zalecany

graficznej odgrywają instytucje księgarskie, jednak nie podał przykładu centrali, w której model taki byłby zrealizowany – R. Bourne, *The role of the national bibliographic agency*, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 4, s. 64.

⁷⁴⁹ Podział BNF można znaleźć na stronie WWW francuskiej bibliografii narodowej [dostęp: 24.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://bibliographienationale.bnf.fr/html/contact.html>>.

⁷⁵⁰ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 13.

⁷⁵¹ J. Sadowska, *Bieżąca bibliografia narodowa w perspektywie współkatalogowania*, „Bibliotekarz”, 2000, nr 2, s. 12.

⁷⁵² Zapewne miano tutaj na myśli sytuację w Stanach Zjednoczonych, w których najważniejszymi bibliotekami w kraju oprócz Biblioteki Kongresu są do dzisiaj U.S. National Library of Medicine (Narodowa Biblioteka Medyczna) oraz National Agricultural Library (Narodowa Biblioteka Rolnicza).

przez Kongres w Paryżu (1977)⁷⁵³ i wiele bibliografii narodowych ukazuje się współcześnie w takim układzie, m.in. francuska, niemiecka, rosyjska czy polska bibliografia narodowa.

W XXI w. – w czasach gdy rośnie zarówno liczba wydawanych rocznie publikacji, jak i wymagania użytkowników wobec narodowej rejestracji bibliograficznej – współpraca różnych ośrodków w zakresie tworzenia narodowych rekordów bibliograficznych staje się coraz bardziej popularna. Duński spis tworzony jest we współpracy Biblioteki Królewskiej w Kopenhadze (Det Kongelige Bibliotek) oraz Duńskiego Centrum Bibliograficznego (Dansk BiblioteksCenter – DBC), będącego firmą komercyjną. „British National Bibliography” (BNB) tworzona jest dzięki współpracy sześciu bibliotek (biblioteki narodowe: Szkocji, Walii, Biblioteka Brytyjska oraz biblioteki Trinity College, Oksford i Cambridge), bibliografię Estonii współtworzą trzy biblioteki. Bieżącą bibliografię artykułów na Litwie tworzy wspólnie ponad 60 bibliotek, a retrospektywną bibliografię artykułów z czasopism dwie biblioteki. Szwajcarską bibliografię współtworzą Biblioteka Narodowa (Schweizerischen Nationalbibliothek) oraz Narodowe Archiwum Dźwiękowe (Schweizer Nationalphonotheek).

8.1.2. Zadania narodowych central bibliograficznych

W ciągu ostatnich czterdziestu lat różnorakie funkcje, jakie powinny spełniać ustanowione w każdym kraju narodowe centrale bibliograficzne, zasadniczo nie zmieniły się. W raporcie końcowym konferencji z 1950 r. zwrócono uwagę m.in. na zadania bibliotek narodowych. Wymieniono w nich tylko jedną ich funkcję – gromadzenie i przechowywanie przynajmniej jednej kopii każdego dokumentu i publikacji wydanej na terenie kraju⁷⁵⁴. W realizacji tego zadania miało pomóc ustanowienie w każdym kraju odpowiednich przepisów legislacyjnych, dotyczących egzemplarza obowiązkowego.

Narodowe bibliograficzne centra informacji miały funkcjonować jako ośrodki informacji bibliograficznej dotyczącej książek i innych materiałów publikowanych we własnym kraju i za granicą dla użytkowników krajowych, a także jako ośrodek przeprowadzania międzynarodowych kwerend bibliograficznych. Jego zadaniem miało być również skierowywanie użytkowników do innych źródeł informacji bibliograficznej, np. specjalistycznych. Dla zapewnienia lepszej efektywności działań placówki te miały być utrzymywane w bibliotekach narodowych albo w bliskim związku z nimi lub z narodowymi agencjami odpowiedzialnymi za wypożyczanie międzybiblioteczne. Centralne naukowe serwisy bibliograficzne miały natomiast stanowić źródło specjalistycznej informacji naukowej, uwzględniającej też zasoby niepublikowane oraz dane o projektach badawczych (m.in. dysertacjach doktorskich)⁷⁵⁵.

W omawianym raporcie podkreślono również, że w każdym kraju powinno się ustanowić organizację, która zajęłaby się propagowaniem i rozwojem jakości usług bibliogra-

⁷⁵³ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 42.

⁷⁵⁴ *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 6.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, s. 7–8.

ficznych i informacyjnych oraz stymulowaniem badań w zakresie metodologii bibliografii. Służyłaby ona jako organizacja pośrednicząca w wymianie informacji na temat zakończonych i trwających badań w tym zakresie, koordynowałaby zadania i asystowała przy ustalaniu priorytetów badawczych, a także odgrywała rolę pośrednika w planowaniu usług bibliograficznych i informacyjnych pomiędzy międzynarodowymi organami. Jednostka taka (National Planning Body) miałaby być powołana (zależnie od krajowych możliwości) albo jako agencja rządowa blisko związana z biblioteką narodową, albo jako komisja ustanowiona przez stowarzyszenia bibliotekarzy, dokumentalistów itp. W obu przypadkach organizacja miała pozostawać w ścisłej relacji z Narodowymi Komitetami UNESCO⁷⁵⁶.

Postanowienia międzynarodowego kongresu, który odbył się w 1977 r. w Paryżu, mówiły o funkcjach podstawowych i dodatkowych NCB. Do tych pierwszych zaliczono gromadzenie i przechowywanie krajowej produkcji wydawniczej, tworzenie autorytatywnych i kompletnych rekordów bibliograficznych tej produkcji zgodnie z międzynarodowymi standardami oraz publikowanie ich z jak najkrótszym opóźnieniem w regularnie ukazującej się bieżącej bibliografii narodowej⁷⁵⁷. Zadania te zostały powtórzone podczas międzynarodowej konferencji w 1998 r. w Kopenhadze. Z uwagi jednak na podejmowanie współpracy różnych ośrodków przy tworzeniu bibliografii narodowych zaznaczono w nich, że centrala może też jedynie koordynować produkcję rekordów dla bieżącej bibliografii narodowej⁷⁵⁸.

Oprócz funkcji podstawowych *Guidelines...* z 1979 r. wymieniały również szereg funkcji dodatkowych, jakie NCB mogą pełnić w swoim kraju, a które mają wpływ na rozwój krajowego środowiska informacyjnego. Dla uzyskania jak najlepszego efektu rejestracji narodowa centrala powinna mieć zapewniony dostęp do egzemplarza obowiązkowego każdej publikacji wydanej w kraju. Dodatkową funkcją NCB mogłoby być w takim przypadku prowadzenie biura eo, co skutkowałoby „oczywistymi zaletami” w wyszukiwaniu, identyfikowaniu i lokalizowaniu narodowego dorobku publikacyjnego⁷⁵⁹.

Innymi zadaniami dodatkowymi było – według rekomendacji – tworzenie narodowych autorytatywnych kartotek (*authority files*) dla nazw osobowych i korporatywnych. Miały one za zadanie ułatwiać podstawową funkcję narodowych central bibliograficznych, czyli tworzenie autorytatywnych rekordów bibliograficznych. W powiązaniu z tą funkcją zalecano, by NCB podjęły współpracę z wydawcami i drukarzami, a także uwzględniły międzynarodowe systemy numeracji dokumentów (takie jak ISBN czy ISSN⁷⁶⁰). Jeśli w kra-

⁷⁵⁶ Ibidem, s. 4.

⁷⁵⁷ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 7; por. *An international framework for the national bibliographic agency. Agreed objectives, functions, basis*, Accepted by the International Congress on National Bibliographies, 12–15 September 1977, taking account of the Recommendations of the Congress – wydane także jako Appendix C do *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 2.

⁷⁵⁸ ICNBS 1998. *Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁷⁵⁹ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 9–10 oraz 16.

⁷⁶⁰ Zob. Rozdział 6. Międzynarodowe systemy numeracji i identyfikacji dokumentów i ich twórców.

ju nie było odpowiedniej instytucji czy stowarzyszenia wydawców, które zajmowałyby się kwestią nadawania tych numerów i rejestracji wydawnictw, obowiązki te powinna przejąć narodowa centrala bibliograficzna⁷⁶¹.

W celu zapewnienia jak najszybszej rejestracji nowych publikacji w kraju NCB powinny również wziąć pod uwagę kierowanie krajowym ośrodkiem odpowiedzialnym za katalogowanie w trakcie procesu wydawniczego (Cataloguing in Publication⁷⁶²), co znacznie usprawniłoby tworzenie nowych rekordów. Ponadto poprzez wykorzystywanie autorytatywnych i kompletnych rekordów bibliograficznych przez inne biblioteki w kraju i za granicą narodowe centrale stawały się także ośrodkami koordynującymi działalność katalogową w kraju (tę funkcję podkreślano m.in. poprzez zadanie utrzymywania narodowego katalogu centralnego – zgodnie z założeniami dwóch zasadniczych programów realizowanych od lat 70. XX w. – UBC oraz UAP), a także jednostkami odpowiedzialnymi za wymianę tych rekordów na forum międzynarodowym. Podkreślano wówczas, że to ostatnie zadanie będzie zyskiwać na znaczeniu wraz z rozwojem technicznym, automatyzacją bibliotek narodowych (zwłaszcza zapisywania rekordów w postaci elektronicznej w formacie MARC) oraz upowszechnianiem się programu UBC⁷⁶³.

Narodowe centrale bibliograficzne powinny oprócz upowszechniania i wdrażania standardów bibliograficznych i przepisów katalogowania uczestniczyć także w ich tworzeniu. Według wytycznych centrale mogą również angażować się w rozwój międzynarodowych schematów klasyfikacji we własnym kraju⁷⁶⁴. W latach 90. XX w. funkcje NCB poszerzyły się jeszcze m.in. o tworzenie wykazów haseł przedmiotowych, zasad latynizacji i szeregowania oraz określenia standardów formatów zapisu danych i kodowania informacji⁷⁶⁵.

W 1998 r. rekomendacje międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Kopenhadze potwierdziły, że NCB mogą współpracować z innymi instytucjami przy tworzeniu bieżącej bibliografii narodowej, jednak podkreślono w nich również, że całkowita odpowiedzialność za koordynację i wdrażanie standardów (dotyczących zasad katalogowania, systemów identyfikacji dokumentów, konwersji pism, haseł wzorcowych, schematów klasyfikacyjnych, metadanych itp.) spoczywa na narodowej centrali bibliograficznej. Zwrócono wówczas także uwagę, że centrale powinny uwzględnić tzw. podstawowy

⁷⁶¹ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 16–17.

⁷⁶² Pisownia amerykańska: *cataloguing in publication*. W pracy zastosowano trzy rodzaje pisowni: *Cataloguing in Publication* dla katalogowania w procesie wydawniczym w ogóle, *Cataloguing-in-Publication* dla programu funkcjonującego w Wielkiej Brytanii oraz *Cataloging in Publication* dla programu rozwijanego w USA. Więcej na temat programu CIP można przeczytać m.in. w publikacjach: T. Kołacz, *Z historii programu CIP – Cataloguing in Publication*, „ZIN”, 2005, nr 1(85), s. 64–80; por. K. Ramlau-Klekowska, *Program „Cataloguing in Publication” w Polsce i na świecie. Katalogowanie książki w trakcie procesu wydawniczego*, „Editor”, 1990, nr 3, s. 47–61, Z. Daszkowski, *Katalogowanie książek w toku procesu publikacyjnego (na podstawie doświadczeń radzieckich i amerykańskich)*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 2, s. 149–161, *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication. The CIP-data sheet and the CIP record in the book*, London 1986.

⁷⁶³ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 19–21, 23.

⁷⁶⁴ Ibidem, s. 21 wytyczne te powtórzono także w 1998 r.: ICNBS 1998. *Final Recommendations*, op. cit., s. 119.

⁷⁶⁵ R. Bourne, *The role of the national...*, s. 66.

poziom rekordu (*Basic Level Record*) rekomendowany w FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records)⁷⁶⁶. Powinny też upowszechniać nowe standardy zarówno w środowisku bibliotekarskim, jak i wśród użytkowników informacji poprzez seminaria, kursy itp.⁷⁶⁷.

8.2. Automatyzacja bibliografii narodowych

Pojawienie się komputerów w działalności bibliograficznej w znacznym stopniu zmieniło organizację pracy w instytucjach bibliograficznych. Przede wszystkim przyczyniło się do wzrostu jej efektywności – przyspieszenia tempa pracy, a tym samym do wzrostu aktualności dostarczanych informacji bibliograficznych. Rozwój technologiczny wpłynął również na zwiększenie możliwości wymiany danych pomiędzy placówkami i to zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej.

Początkowo (lata 60. i 70. XX w.) automatyzacja procesów związanych z przygotowaniem bibliografii ograniczona była do zapisywania danych w postaci czytelnej maszynowo na taśmach magnetycznych, a później na dyskietkach. Placówki zajmujące się działalnością informacyjną i bibliograficzną wymieniały je następnie pomiędzy sobą, a także wykorzystywały do produkcji bibliografii drukowanych.

Stopniowo opisami bibliograficznymi sporządzanymi przez ośrodki bibliograficzne zaczęto posługiwać się w środowiskach bibliotekarskim, informacyjnym, wydawniczym i księgarskim. Głównym zamierzeniem wykorzystywania raz sporządzonego opisu bibliograficznego przez kolejne ogniwa systemu informacji było przyspieszenie prac katalogowych i informacyjnych oraz wzrost ekonomiczności procesu opracowywania zbiorów. Dlatego sprawność wymiany danych, uzależniona od wykorzystywanych standardów sprawiła, że zaczęto pracować nad międzynarodowym ujednoczeniem zasad opisu bibliograficznego oraz formatu zapisu danych i ich wymiany. Zwrócono na to także uwagę podczas konferencji w 1998 r. W końcowych rekomendacjach podkreślono znaczenie zapewnienia kompatybilności i możliwości konwersji pomiędzy różnymi bibliograficznymi formatami wymiany danych oraz ich dostępności, uwzględniając przy tym konieczność bezstratnej wymiany tych danych⁷⁶⁸.

Stosunkowo szybki dostęp do danych bibliograficznych miał wpływ na usprawnienie pracy bibliotek, co stało się widoczne już w latach 70. XX w. w krajach Europy Zachodniej, kiedy to rozpoczął się proces automatyzacji prac bibliotecznych. Opis bibliograficzny w bibliotekach stał się wówczas niezbędny już nie jedynie na poziomie katalogowania nowych książek, ale znacznie wcześniej, bo na etapie ich zamawiania⁷⁶⁹.

⁷⁶⁶ Zob. Rozdział 4. Opis bibliograficzny dokumentów.

⁷⁶⁷ ICNBS 1998. *Final Recommendations*, op. cit., s. 117–119.

⁷⁶⁸ Ibidem, s. 119.

⁷⁶⁹ P. Bryant, *Quality of a national bibliographic service. In the steps of John Whytefeld – an „admirable cataloguer”*, „ICBC”, vol. 24, nr 2, 1995, s. 30.

W latach 80. XX w., kiedy komputery pojawiły się również w działalności wydawniczej, elektronicznie zapisane informacje zaczęto wykorzystywać na szerszą skalę do sporządzania bibliografii drukowanych. Przyspieszało to znacznie proces porządkowania materiału i przygotowywania składu do druku. Rozpowszechnienie się komputerów od połowy lat 80. XX w. w działalnościach bibliograficznej i bibliotekarskiej wpłynęło również na organizację pracy użytkowników informacji, którzy mogli sami przeszukiwać zawartość baz danych na komputerach w bibliotekach i ośrodkach informacji. Popularność zyskały wówczas katalogi *online* (OPAC – online public access catalogue), które pozwoliły na przechowywanie danych w pamięci komputera lub na CD-ROM-ach i wyświetlanie ich na monitorze komputera w odpowiedzi na zapytanie użytkownika. CD-ROM-y pozwoliły na wykorzystywanie katalogów elektronicznych tam, gdzie wcześniej nie było to możliwe ze względu na np. brak połączenia telefonicznego.

Pojawienie się w latach 90. XX w. możliwości przesyłania informacji drogą elektroniczną za pomocą sieci internetowej (oferującej m.in. takie usługi jak telnet, FTP, WWW czy poczta elektroniczna oraz możliwość wykorzystywania protokołów TCP/IP czy Z39.50), a także rozwój systemów pracujących w architekturze „klient-serwer” sprawiły, że idea wielokrotnego wykorzystywania przez różnych użytkowników raz sporządzonego autorytatywnego opisu bibliograficznego stała się realna bardziej niż kiedykolwiek przedtem. Rozwój nowoczesnych sieci elektronicznych ułatwił też użytkownikom zdalne wyszukiwanie informacji z domu⁷⁷⁰.

Z punktu widzenia warsztatu pracy NCB dostępność do bibliografii narodowych innych krajów za pośrednictwem Internetu jest istotna zwłaszcza w przypadku rejestrowania wydawnictw typu *exteriorica*. Pozwala również na weryfikację nazw autorów i współtwórców dzieł, nazw korporatywnych oraz samych tytułów dzieł w przypadku konieczności skatalogowania w bibliotekach pozycji zagranicznej wydanej w danym kraju⁷⁷¹.

Internet, który pojawił się w działalności bibliograficznej, ułatwił przeszukiwanie zarówno zagranicznych, jak i krajowych bibliografii oraz sprawił, że informacja bibliograficzna zaczęła trafiać do użytkowników z większą częstotliwością niż wersja drukowana, co równocześnie miało niewątpliwy wpływ na jej aktualność. Przeszukiwanie baz danych uznawane było przez samych użytkowników również za zdecydowanie mniej czasochłonne i być może bardziej kompletne. Należy jednak zauważyć, że w przypadku braku informacji o kryterium wyświetlania wyników wyszukiwania w niektórych bazach danych trudno mówić o stopniu kompletności poszukiwań.

W literaturze poświęconej problemom automatyzacji bibliografii narodowych sporo uwagi poświęca się korzyściom ekonomicznym wynikającym z wprowadzenia technologii komputerowych do prac organizacyjnych i możliwości kopiowania danych. Nie należy jednak zapominać – a zauważył to już w połowie lat 90. XX w. Ross Bourne – że

⁷⁷⁰ J. Sadowska, *Ku nowym formom...*, s. 253–254.

⁷⁷¹ *Ibidem*, s. 255.

automatyzacja wymaga sporych nakładów finansowych, zwłaszcza tam, gdzie proces ten dopiero się rozpoczyna, ponieważ najczęściej wymaga on zakupu odpowiedniego sprzętu i oprogramowania, które jest w stanie w pełni wykorzystać możliwości wymiany danych. Istotne są tu także koszty przeszkolenia personelu w zakresie obsługi sprzętu i oprogramowania.

W połowie lat 90. XX w. zwrócono też uwagę, iż usprawnianie systemu informacji w krajach wysoko rozwiniętych powoduje coraz większą przepaść między tymi krajami a takimi, w których brakuje środków na wdrożenie nowych technologicznych rozwiązań⁷⁷². Podkreślano jednak, że dystans ten nie jest skutkiem tylko ograniczeń technologicznych (sprzętu, oprogramowania itp.), ale także braku specjalistycznej wiedzy. Rozwiązaniem tych problemów miały być seminaria, szkolenia i kursy koordynowane przez IFLA oraz uświadamianie potrzeb obu stron, tak by tej przepaści nie pogłębiać⁷⁷³.

Warto wspomnieć, że o ile wprowadzanie międzynarodowych ustaleń co do formatu danych przyczyniło się do zmniejszenia problemu ich wymiany, o tyle nadal nierozwiązana pozostaje kwestia porównywania wartości i jednocześnie wyceny rekordów poszczególnych bibliografii narodowych (rekord z bibliografii brytyjskiej, niemieckiej czy francuskiej będzie bowiem znacznie częściej przedmiotem wymiany danych niż rekord bibliografii kraju o mniejszym zasięgu oddziaływania, np. węgierskiej), a także problem ochrony praw własności intelektualnej rekordów bibliograficznych baz danych⁷⁷⁴.

8.3. Bibliograficzne bazy danych a centralne bazy katalogowe

W historycznym przeglądzie spisów bibliograficznych daje się zauważyć, że nie zawsze rozróżnienie między katalogiem a bibliografią jest możliwe. Katalog, czyli zbiór opisów bibliograficznych (czy raczej katalogowych) konkretnych egzemplarzy przechowywanych w księgozbiornie uzupełniany jest dodatkowo informacją o lokalizacji i innymi danymi (np. numerem akcesji). W przeciwieństwie do katalogu bibliografia stanowi zbiór idealny opisów bibliograficznych dokumentów. Rozróżnienie to wydaje się być szczególnie istotne w kontekście stworzenia przez IFLA modelu funkcjonalnych wymagań stawianych rekordom bibliograficznym (FRBR), w którym wyróżnia się m.in. materializację dzieła oraz egzemplarz. Te pierwsze powinny być rejestrowane w bibliografiach, te drugie w katalogach bibliotecznych.

Ze względu na rękopiśmienny sposób wytwarzania książek w czasach średniowiecza trudno było o odróżnienie katalogu od bibliografii. Dopiero wynalazek druku i możliwość wielokrotnego mechanicznego kopiowania wydawnictw sprawiły, że nastąpiło rozróżnienie między opisem katalogowym a opisem bibliograficznym. Oba pojęcia zbliżyły się

⁷⁷² R. Bourne, *The role of the national...*, s. 66.

⁷⁷³ R. Bourne, *National bibliographies and the technological gap*, „ICBC”, vol. 24, nr 2, 1995, s. 26–29.

⁷⁷⁴ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 33–34.

znów w połowie XX w., co było skutkiem wpływu nowych technologii komputerowych i fotokopiiowania oraz rozwoju obszernych zbiorów bibliotecznych.

Należy podkreślić, że od początku zainicjowania w latach 70. XX w. przez IFLA dwóch programów – UBC dotyczącego uniwersalnej rejestracji bibliograficznego oraz UAP dotyczącego dostępności publikacji – mocno podkreślano ich wzajemne powiązania. Zwracano uwagę, że nawet najlepiej opracowana bibliografia musi odzwierciedlać rzeczywistość istniejące publikacje (dlatego tak istotne w międzynarodowych zaleceniach było podkreślanie funkcji egzemplarza obowiązkowego, który stanowi podstawę każdej bieżącej bibliografii narodowej).

Sama informacja o publikacjach okazuje się niewystarczająca dla użytkownika, który wraz z informacją bibliograficzną potrzebuje również owej publikacji. W 1987 r. Peter R. Lewis stwierdził wręcz, że jeśli bibliografia narodowa ma być efektywnym narzędziem rejestracji bibliograficznej, to powinna być raczej katalogiem niż bibliografią⁷⁷⁵.

O zacieraniu różnic między bibliografią i katalogiem świadczyć może wykorzystanie opisów bibliograficznych w katalogach bibliotecznych, zwłaszcza w systemach zautomatyzowanych. Zaistnienie bibliografii narodowych w Internecie oraz prowadzenie różnych strategii organizacyjnych w zakresie gromadzenia, zapisywania i prezentowania rekordów przez narodowe centrale bibliograficzne sprawiło, że już w latach 90. XX w. zauważono, iż użytkownicy informacji bibliograficznych mogą mieć problem z odróżnieniem bibliografii narodowej dostępnej w postaci elektronicznej od komputerowego katalogu biblioteki⁷⁷⁶. Jak określiła to w 1995 r. Anna Żbikowska-Migoń, omawiając poglądy Adama Łysakowskiego na bibliografię: „I tak np. ważne dla bibliotekarzy i bibliografów w początkach lat 50. zagadnienie wzajemnych relacji między katalogiem bibliotecznym a spisem bibliograficznym, których odrębność stale Łysakowski podkreślał, straciło znaczenie w świecie zintegrowanych systemów informacyjnych i baz danych”⁷⁷⁷.

Problem rozróżnienia między funkcją bibliografii narodowej a funkcją katalogu biblioteki (przeważnie narodowej) może pojawić się zwłaszcza w krajach, w których istnieje rozgraniczenie między rejestracją egzemplarza obowiązkowego a sporządzaniem bibliografii narodowej. Egzemplarz obowiązkowy rejestrowany jest wówczas bezzwłocznie w katalogu biblioteki narodowej, a opis dokumentu na potrzeby bibliografii narodowej tworzony jest w dłuższym czasie – ze względu na stopień jego dokładności i autorytatywności⁷⁷⁸.

W wielu krajach rozróżnienie pomiędzy katalogiem a bibliografią (jak w przypadku polskiej i niemieckiej terminologii) nie jest i nigdy nie było precyzowane (zwłaszcza w kręgach anglosaskich). W Stanach Zjednoczonych nie publikuje się odrębnego spisu,

⁷⁷⁵ P.R. Lewis, *The future of the national bibliography*, [w:] *IFLA General Conference, 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers*, s. 4.16.

⁷⁷⁶ M. Beaudiquez, *National bibliographic services...*, s. 16.

⁷⁷⁷ A. Żbikowska-Migoń, *Adama Łysakowskiego poglądy...*, s. 83.

⁷⁷⁸ M. Beaudiquez, *National bibliographic services...*, s. 16; zob. także Rozdział 4. Opis bibliograficzny dokumentów.

który odgrywałby rolę bibliografii narodowej, jako taką traktuje się tam natomiast katalog Biblioteki Kongresu. W Niemczech w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. *Die Deutsche Nationalbibliographie* w postaci bazy danych została zintegrowana z katalogiem Deutsche Nationalbibliothek.

W badaniach Unni Knutsen przeprowadzonych w 2001 r. 16 narodowych central bibliograficznych (z całkowitej liczby 52 central) zapisywało rekordy bibliografii narodowej w jednej bazie wspólnie z innymi rekordami tworzonymi przez centralę, 17 zapisywało je w postaci odrębnego pliku (jako odrębna baza danych – bibliografia Łotwy, Litwy czy Polski i Namibii), 12 NCB łączyło rekordy bibliografii z katalogiem centralnym (np. Chorwacja, RPA), a rekordy bibliografii narodowej opracowywane przez 6 narodowych central stanowiły część katalogu centralnego (np. *Canadiana* stanowiły część bazy *AMICUS*)⁷⁷⁹.

W 2011 r. większość narodowych central bibliograficznych zapisywała rekordy bibliografii narodowej w odrębnej bazie danych (m.in. Bułgaria, Estonia, Francja, Hiszpania, Litwa, Łotwa, Nowa Zelandia, Włochy). Ponieważ za rejestrację bibliograficzną odpowiedzialne są w większości przypadków biblioteki narodowe tych krajów, rekordy te stają się także częścią ich katalogów (np. Francja, Hiszpania, Szwajcaria, Polska). W Holandii, Portugalii i na Węgrzech rekordy bibliografii narodowej są równoznaczne z rekordami katalogu biblioteki narodowej – nie tworzy się tam dla nich odrębnej bazy.

W XX w. uruchomiono wiele programów, które wykorzystywały rekordy bibliografii narodowych przy katalogowaniu zbiorów i tworzeniu katalogów centralnych. Projekty te miały na celu przede wszystkim poprawę obsługi użytkowników bibliotek w zakresie dostarczania im dokumentów zagranicznych. Przykładem takiego programu był m.in. Shared Cataloging Program Biblioteki Kongresu zainicjowany w latach 60. XX w., Scandia Plan zapoczątkowany w latach 50. XX w. w Skandynawii oraz niemiecki program Sonder-sammelgebietsplan ustanowiony pod koniec lat 40. XX w. Opisy pochodzące z rekordów bibliografii narodowych przed włączeniem do lokalnych katalogów uzupełniane były odpowiednimi danymi, m.in. Biblioteka Kongresu w Shared Cataloging Program dodawała do opisu bibliograficznego hasło przedmiotowe LCSH oraz symbol Klasyfikacji Dziesiątej Deweya. Obecnie rekordy bibliografii kopiowane są do krajowych katalogów centralnych m.in. w Szwecji – gdzie bieżąca bibliografia narodowa stanowi podbazę centralnego katalogu LIBRIS.

Znacznie rzadziej (choć na początku XXI w. pojawiają się kolejne takie inicjatywy) zdarza się sytuacja odwrotna, kiedy to z rekordów zamieszczanych w katalogu centralnym tworzy się bieżącą bibliografię narodową, np. w Austrii bibliografia powstaje m.in. na pod-

⁷⁷⁹ „In my study 16 agencies answered that the records were mixed in as part of the file that includes all records held by the agency. 17 reported that the records are kept in a separate file. 12 stated that the records were mixed in as part of the union catalogue whereas 6 had their records included as part of the union catalogue”. U. Knutsen, *Electronic national bibliographies. State of the art review* [online] [dostęp: 18.08.2011]. Dostępny W World Wide Web: <http://archive.ifta.org/IV/ifta69/papers/109e-Knutsen.pdf>, s. 4–5.

stawie Österreichischer Verbundkatalog, w Estonii bazę bieżącej bibliografii narodowej uzupełnia się rekordami z katalogu ESTER, w Islandii funkcjonuje system Gegnir obsługiwany przez ponad 300 bibliotek w kraju i koordynowany przez Islandzką Bibliotekę Narodową i Uniwersytecką (Landsbókasafn Íslands - Háskólabókasafn), we Włoszech do tego celu wykorzystuje się serwis SBN – Servizio Bibliotecario Nazionale, na Słowenii – bazę COBISS.SI. Przy tworzeniu szwedzkiej bibliografii narodowej pobiera się rekordy m.in. ze wspomnianej już bazy LIBRIS, będącej równocześnie katalogiem centralnym dla ok. 190 bibliotek w kraju. Biblioteki te nie są jednak zainteresowane współpracą w tworzeniu bibliografii narodowej ze względu na wymaganą w takim przypadku szczegółowość opisu bibliograficznego (trzeci stopień szczegółowości), która podnosi koszty katalogowania⁷⁸⁰. W przypadku takiego rozwiązania możemy więc mówić o pewnego rodzaju współpracy między różnymi placówkami, która owocuje powstaniem bibliografii narodowej.

Rzadko zdarza się całkowita rezygnacja z tworzenia odrębnej bazy danych dla bieżącej bibliografii narodowej i zapisywanie rekordów bezpośrednio w katalogach centralnych (praktykuje się to np. w Danii). Międzynarodowe zalecenia podkreślały zresztą, że rekordy bieżącej bibliografii narodowej powinny być przechowywane i udostępniane w odrębnej bazie danych⁷⁸¹.

W ostatnim dziesięcioleciu widoczna jest również wyraźna tendencja do integrowania różnych baz danych (bibliograficznych, katalogowych) w ramach jednego źródła informacji lub przynajmniej tworzenia narzędzia przeszukującego wiele baz jednocześnie. Taką funkcję pełni m.in. SVUC – Scandinavian Virtual Union Catalogue⁷⁸² – łączący katalogi centralne krajów skandynawskich w jeden serwis informacyjny⁷⁸³. W Danii powstał centralny katalog bibliotek publicznych i naukowych „bibliotek.dk”, umożliwiający także zamawianie i wypożyczanie książek w systemie międzybibliotecznym⁷⁸⁴. Tendencja ta widoczna jest również w tworzeniu międzynarodowej kartoteki haseł wzorcowych Virtual International Authority File (VIAF)⁷⁸⁵ oraz światowego katalogu centralnego, jakim jest WorldCat⁷⁸⁶ utrzymywany przez OCLC. W Polsce przykładem może być multiwyszukiwarka Fidkar, pozwalająca na jednoczesne przeszukiwanie baz polskiej bieżącej bibliografii narodowej.

Rezygnowanie z prowadzenia odrębnych baz danych i łączenia zawartości katalogów i bibliografii wydaje się być głównie następstwem wychodzenia naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, którym coraz częściej zależy na jednym kompletnym źródle informacji.

⁷⁸⁰ J. Sadowska, *Bieżąca bibliografia narodowa...*, s. 14.

⁷⁸¹ G. Clavel-Merrin i in., *Organisation and management of national bibliographies*, [w:] *National bibliographies in the digital age...*, s. 94.

⁷⁸² *Scandinavian Virtual Union Catalogue* [online] [dostęp: 26.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.fi/libraries/svuc.html>>.

⁷⁸³ Problematyka integrowania różnych zasobów informacyjnych w ramach jednego procesu wyszukiwania w bibliotekach naukowych została szerzej omówiona w artykule Marka Nahotki: *Integracja wyszukiwania w zasobach informacyjnych*, „Prz. Bibl.”, 2010, z. 2, s. 192–210.

⁷⁸⁴ Dostępny w World Wide Web: <bibliotek.dk> [dostęp: 28.01.2012].

⁷⁸⁵ J. Hakala, *Future role...*

⁷⁸⁶ Dostępny w World Wide Web: <<http://www.worldcat.org/>>.

Funkcjonowanie skonsolidowanych baz, które potrafią dzisiaj zapewnić również dostęp do niektórych zasobów istniejących w sieci, znacznie usprawnia proces wyszukiwania dokumentów, przede wszystkim poprzez skrócenie czasu, jaki byłby potrzebny na przeszukanie kilku odrębnych zasobów⁷⁸⁷. Jednak z punktu widzenia bibliografii narodowej jako dokumentacji piśmiennictwa narodowego i ewentualnych badań historyczno-kulturowych niewyodrębnianie bibliografii narodowej i włączanie jej do baz katalogowych może z czasem być kłopotliwe. Dodatkowo trzeba zwrócić uwagę na fakt, że opisy w bazie katalogowej mogą (i powinny) być ujednoczane i dostosowywane do katalogu, natomiast w bibliografii narodowej powinny być dokumentacją „swego czasu”⁷⁸⁸.

8.4. Od prac autonomicznych do współtworzenia katalogów i baz danych (regionalnych, dziedzinowych, narodowych)

Prezentowanie informacji bibliograficznej i katalogowej przyjmuje dzisiaj różnorodne formy. Stworzenie kompletnych i autorytatywnych źródeł informacji wymaga znakomitej organizacji pracy w przygotowujących je placówkach. Analizując charakter tych prac, możemy wyróżnić trzy zasadnicze modele produkcji bibliograficznych i katalogowych baz danych. W pierwszym z nich – najczęściej jeszcze dzisiaj spotykamy, jedna instytucja odpowiada za wprowadzanie nowych rekordów do danej bazy. Pozostałe dwa modele zakładają współpracę co najmniej dwóch ośrodków w tworzeniu wspólnej bazy opisów bibliograficznych i najczęściej również haseł wzorcowych. W jednym z nich współdziałanie opiera się na z góry ustalonym podziale katalogowanych materiałów, w drugim wprowadzanie nowych rekordów odbywa się na zasadzie „Kto pierwszy, ten lepszy”.

Na możliwości współpracy różnych ośrodków w tworzeniu bibliografii narodowych zwrócił uwagę już w 1973 r. Maurice B. Line, pisząc, że „niektóre kategorie materiałów mogą być rejestrowane przez bibliografie inne niż te produkowane przez narodowe centra bibliograficzne”⁷⁸⁹. Podkreślił on wówczas, że w przypadku takiej organizacji wszystkie jednostki powinny ściśle ze sobą współpracować, by uzyskać jak najlepsze wyniki rejestracji. Podobne stwierdzenie padło w 1982 r. w rekomendacjach grupy roboczej IFLA: „Dokumenty opublikowane powinny być rejestrowane przez narodowe agencje bibliograficzne, chociaż niektóre rodzaje dokumentów mogą być rejestrowane przez inne instytucje na narodowym poziomie; np. dysertacje, normy i patenty”⁷⁹⁰. Wyraźnie więc już

⁷⁸⁷ Należy jednak zwrócić uwagę na problem ujednoczania, a tym samym do ograniczenia możliwości wyszukiwawczych w przypadku stosowania wspólnego interfejsu dla wielu baz danych. Aby użytkownik mógł przeszukać wszystkie jednocześnie, należy wybrać tylko te kryteria wyszukiwawcze, które są wspólne dla wszystkich baz danych.

⁷⁸⁸ J. Sadowska, *Główne problemy współczesnej polskiej bibliografii*, [w:] *Bibliografia. Teoria, praktyka, dydaktyka*, Warszawa 2009, s. 44.

⁷⁸⁹ M.B. Line, *Inclusion of materials in current national bibliographies*, „*Libri*”, 1974, vol. 24, nr 1, s. 85.

⁷⁹⁰ *Coverage of documents...*, s. 5.

w latach 70. XX w. oprócz tendencji do łączenia ośrodków bibliograficznych w jednej organizacji (o czym pisała wspomniana już D. Anderson⁷⁹¹) pojawił się model rozdzielania prac rejestracyjnych pomiędzy różne instytucje.

Rodzaj podjętej współpracy w tworzeniu poszczególnych bibliografii narodowych wynika m.in. z podejścia do omawianego wyżej problemu rozróżniania lub nierozróżniania pojęć „bibliografia” oraz „katalog” w niektórych krajach, a także z przyjętej polityki tworzenia zarówno bibliografii narodowych, jak i katalogów centralnych oraz najnowszego kierunku prac – łączenia wszystkich źródeł w jedną wspólną bazę danych o zasięgu nawet ponadnarodowym.

8.4.1. Bibliograficzne i katalogowe bazy danych tworzone przez jedną instytucję centralną

Współcześnie w większości przypadków bibliograficzne i katalogowe bazy danych tworzone są przez jedną instytucję. W wyniku jej pracy powstaje wówczas produkt, którym mogą być albo pojedyncze katalogi czy bibliografie, albo poszczególne części lub bazy danych składające się na jedno źródło informacji. W Polsce przykładem mogą być tutaj poszczególne człony polskiej bieżącej bibliografii narodowej tworzone przez Bibliotekę Narodową w Warszawie⁷⁹².

W przypadku tworzenia bibliografii narodowych instytucją odpowiedzialną jest najczęściej biblioteka narodowa danego kraju, która sporządza ją na dwa sposoby – albo produkuje rekordy na podstawie egzemplarza obowiązkowego (m.in. w Austrii, Nowej Zelandii, Polsce, na Słowenii czy Węgrzech), albo przejmuje do tego celu rekordy pobierane z narodowego katalogu centralnego (m.in. Bułgaria). Efektem takiej pracy nie zawsze jest jednak bibliografia narodowa w postaci odrębnej udostępnianej użytkownikom bazy danych, jak to jest w przypadku Polski. W Bułgarii baza danych tworzona jest jedynie na potrzeby pracy biblioteki. Nie jest ona udostępniana w Internecie, ale tworzy się na jej podstawie bibliografię w postaci drukowanej i na dyskietkach⁷⁹³. Austria i Węgry publikują bibliografie tylko w postaci HTML i/lub PDF, podobnie Słowenia udostępnia bibliografię w formie zdigitalizowanej, ale też wspólnie z bazą katalogową Biblioteki Narodowej.

Specyficznymi przykładami tworzenia bazy danych przez jedną instytucję są też prace nad Centralnym Katalogiem Czasopism Zagranicznych (CKCzZ) w Polsce oraz prowadzo-

⁷⁹¹ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*, s. 31.

⁷⁹² „Przewodnik Bibliograficzny”, „Polonica Zagraniczne”, „Bibliografia Polska 1901–1939”, „Bibliografia Wydawnictw Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł”, „Bibliografia Wydawnictw Ciągłych”. Usunęłam niebieżące: „Bibliografia Zawartości Czasopism”, „Bibliografia Dokumentów Elektronicznych”, „Bibliografia Dokumentów Kartograficznych”, „Bibliografia Dokumentów Dźwiękowych”. Wszystkie dostępne ze strony w World Wide Web: <www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie> [dostęp: 04.03.2012].

⁷⁹³ Według przeprowadzonej ankiety i informacji zawartych na stronie internetowej Biblioteki Narodowej Bułgarii: *Editions of the National Bibliography [online]* [dostęp: 27.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0203&n=1&g=>>>.

ny w Stanach Zjednoczonych program Shared Cataloging Program. CKCzZ tworzony jest przez BN w Warszawie od 1950 r. na podstawie zgłoszeń o zasobach przesyłanych przez kilkaset różnych bibliotek w kraju. Dane te są następnie odpowiednio opracowywane i udostępniane wyłącznie przez Bibliotekę Narodową w postaci bazy danych w systemie MAK (a wcześniej w postaci drukowanej)⁷⁹⁴.

Shared Cataloging Program został wprowadzony w latach 60. XX w. przez Bibliotekę Kongresu w ramach narodowego programu dotyczącego gromadzenia i opracowywania zbiorów (National Program for Acquisitions and Cataloging). Zakładał on współpracę BK z ośrodkami bibliograficznymi w różnych częściach świata. Pierwszą próbę współpracy podjęto w 1966 r. z Biblioteką Brytyjską, później utworzono odpowiednie centra nabywania i katalogowania publikacji w Paryżu, Oslo, Wiesbaden i Hadze. Ośrodki te miały na podstawie bibliografii narodowych wybierać wartościowe z punktu widzenia rozwoju naukowego Stanów Zjednoczonych publikacje i przysyłać je do Waszyngtonu. Mimo iż taka organizacja zakładała współpracę wielu instytucji, to BK podejmowała ostateczną decyzję o przydatności danej publikacji, jej zakupie, a następnie rozprowadzała opisy na centralnie drukowanych kartach katalogowych wśród amerykańskich bibliotek⁷⁹⁵.

8.4.2. Współpraca przy katalogowaniu

Pierwsza idea współpracy w zakresie katalogowania na poziomie międzynarodowym⁷⁹⁶ pojawiła się w latach 40. XIX w. – bibliotekarz Smithsonian Institution w Waszyngtonie, Charles Jewett zaproponował wówczas Henry'emu Stevensowi w Anglii wymianę informacji katalogowej. Problemy związane z biurokracją oraz brak odpowiednich narzędzi technologicznych w tamtym czasie sprawiły, że pomysłu tego nie udało się zrealizować⁷⁹⁷.

Dwadzieścia dziewięć lat później – w 1876 r. – w Stanach Zjednoczonych opublikowano raport dotyczący bibliotek publicznych, w którym Otis Robinson rekomendował

⁷⁹⁴ *Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych [online]* [dostęp: 27.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/info/info06.htm>>.

⁷⁹⁵ Więcej na temat Shared Cataloging Program można przeczytać w m.in. J.G. Lorenz, *International implications of the shared cataloging program. Planning for bibliographic control*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 276–284 oraz R. Vosper, *International implications of the shared cataloging program. Planning for resource development*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 285–293; E. Grønland, *The role of the national bibliography within the Library of Congress shared cataloging scheme*, „Bibliotek og Forsknin”, 1967, År. 16, s. 34–38; J.E. Skipper, *International implications of the shared cataloging program*, „Libri”, vol. 17: 1967, nr 4, s. 270–275.

⁷⁹⁶ Jedną z pierwszych inicjatyw tworzenia wspólnego katalogu dla kilku bibliotek w kraju był *Codex Monacensis* (CLM 14397) wydany w 1347 r. przez opata Alberta benedyktyńskiego klasztoru św. Emmerama w Ratybonie. Opat zamieścił w nim informacje o zbiorach bibliotek klasztorów Benedyktynów, Dominikanów, Franciszkanów, Augustianów w Ratybonie oraz Benedyktynów w Prüfening i Pruel – *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, begründet von Fritz Milkau, 2. vermehrte und verbesserte Auflage, Herausgegeben von Georg Leyh, III Band *Geschichte der Bibliotheken*, Erste Hälfte, Wiesbaden 1955, s. 275; por. M. Manitius, *Ungedruckte Bibliothekskataloge*, „Centralblatt für Bibliothekswesen”, 20 Jahrgang, 1. u. 2. Heft., 1903, s. 3.

⁷⁹⁷ J.E. Skipper, op. cit., s. 270.

scentralizowane katalogowanie dla bibliotek szkół wyższych, a F.M. Muller proponował katalogowanie skoordynowane na poziomie międzynarodowym, proponując, by m.in. Muzeum Brytyjskie (British Museum) ponosiło odpowiedzialność za katalogowanie druków brytyjskich, zaś BNF za druki francuskie itd.⁷⁹⁸.

W latach 60. XX w. pojawił się w Stanach Zjednoczonych opisany wyżej Shared Cataloging Program. Około 1970 r. idea podzielonego katalogowania i rejestracji bibliograficznej została wprowadzona także w krajach skandynawskich (Danii, Finlandii, Islandii, Norwegii i Szwecji)⁷⁹⁹.

W przypadku współpracy w zakresie katalogowania możemy mówić o dwóch wymienionych wcześniej modelach – w jednym wszystkie ośrodki wprowadzają rekordy do bazy na zasadzie „Kto pierwszy, ten lepszy”, w drugim z góry ustala się w odpowiedniej umowie kryteria podziału katalogowanych zasobów między współpracujące instytucje. Jadwiga Sadowska zwróciła uwagę, że w terminologii angielskiej te dwa rodzaje współpracy w zakresie katalogowania określa się mianem: „katalogowania kooperatywnego” (*cooperative cataloguing*) (w przypadku pierwszego modelu) oraz „katalogowania podzielonego” (*shared cataloguing*) (w przypadku drugiego modelu)⁸⁰⁰.

Współpraca w zakresie katalogowania niesie za sobą szereg korzyści. Zapewnia ona bowiem z jednej strony redukcję powielania prac katalogowych poprzez wspólne wykorzystywanie raz utworzonego rekordu przez wszystkich uczestników projektu, a tym samym obniża koszty i skraca czas katalogowania w bibliotekach. Z drugiej strony zaś umożliwia wykorzystanie tych rekordów w różnych innych celach, np. usprawnienia ta-

⁷⁹⁸ Ibidem, s. 270.

⁷⁹⁹ A. Salomonsen, op. cit., s. 9.

⁸⁰⁰ J. Sadowska, *Ku nowym formom...*, s. 256.

Nie zawsze jednak rozróżnienie takie dostrzegane jest w piśmiennictwie – często oba terminy traktuje się zamiennie jako określenie w ogóle współpracy przy katalogowaniu, którego celem jest obniżenie kosztów i przyspieszenie prac związanych z katalogowaniem – zob. m.in. definicje: „*Cooperative cataloguing* – (...) *The process whereby, in order to minimize duplication of work, libraries create catalogue records for mutual use*” – jako przykłady podaje się tutaj Shared Cataloguing Programme Biblioteki Brytyjskiej – P. Bryant, *Cooperative cataloguing*, op. cit., s. 91; „*Cooperative cataloging* – *An arrangement in which a library or library system agrees to follow established cataloging practices and work in automated systems or utilities that facilitate the creation of bibliographic and authority records in a form that can be shared with other libraries*” – ODLIS. *Online Dictionary for Library and Information Science [online]* by Joan M. Reitz [dostęp: 19.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_c.aspx#cooperativecat> – w tym samym słowniku znajdziemy ponadto odsyłacz „*shared cataloging see cooperative cataloging*” – sugerujący, że nie ma różnicy między jednym terminem a drugim. Podobnie w polskim piśmiennictwie trudno o takie rozróżnienie – nie podaje go nawet najnowszy słownik z zakresu bibliotekarstwa: „Współkatalogowanie, katalogowanie kooperatywne. Katalogowanie wykonywane przez dwie lub kilka placówek bibliotecznych na potrzeby tworzenia katalogu centralnego. a. *shared cataloguing*; f. *catalogage en coopération, catalogage partagé*; n. *kooperative Katalogisierung*” – nie różnicuje się tutaj więc dwóch sposobów organizacji pracy przy wspólnym tworzeniu bazy danych przez dwie lub więcej placówek i dodatkowo tłumaczy „katalogowanie kooperatywne” na angielski termin *shared cataloguing* – *Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. Grzegorz Czapnik, Zbigniew Gruszka przy współpracy Hanny Tadeusiewicz, Warszawa 2011, s. 357.

Mimo nieusankcjonowanej jeszcze terminologii modele podejmowanej współpracy przez różne ośrodki bibliograficzne pozwalają na rozróżnienie między pojęciami *shared* oraz *cooperative cataloguing*.

kich czynności bibliotecznych jak skontrum czy wypożyczenia międzybiblioteczne oraz w systemach dostarczania dokumentów czy serwisach informacyjnych⁸⁰¹.

8.4.2.1. Katalogowanie kooperatywne (cooperative cataloguing)

W wyniku katalogowania kooperatywnego powstaje wspólna baza danych, która może być wykorzystana do tworzenia lokalnych katalogów bibliotek, katalogu centralnego lub bibliografii. Wprowadzanie opisów do bazy odbywa się w czasie bezpośrednim (*online*), zazwyczaj w trybie klient-serwer. Dlatego do bazy trafia opis bibliograficzny tej biblioteki, która pierwsza go sporządzi. Najczęściej, by nie dopuścić do dublowania opisów, odpowiednie zautomatyzowane systemy kontrolują na bieżąco zawartość bazy danych. Pozostałe biblioteki uczestniczące we współkatalogowaniu dopisują (w przypadku katalogu centralnego) do tych opisów swoje sigła i kopiują opis do lokalnych baz danych. Współpracujące biblioteki mają zazwyczaj przy takiej współpracy status albo uczestnika czynnego (*full member*), który może zarówno tworzyć opisy bibliograficzne, jak i je kopiować, albo uczestnika biernego (*associated member*), który może jedynie kopiować opisy i dopisywać swoje sigła do istniejących już rekordów⁸⁰².

Warto zauważyć, że ten rodzaj współkatalogowania stał się popularny właściwie w drugiej połowie XX w. za sprawą standaryzacji przepisów katalogowania (m.in. wprowadzenie w środowisku angielskojęzycznym przepisów AACR – Anglo-American Cataloging Rules), a także za sprawą stworzenia i rozwinięcia przez Bibliotekę Kongresu formatu MARC, który przyczynił się w ten sposób również pośrednio do stworzenia przez IFLA programu Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej (UBC)⁸⁰³.

Przykładem współpracy w zakresie katalogowania kooperatywnego są inicjatywy podejmowane przez OCLC oraz RLIN – Research Library Information Network (sieć amerykańskich bibliotek naukowych), COBISS – Co-operative Online Bibliographic System and Services (sieć stworzona przez biblioteki słoweńskie), a także polski Katalog Centralny NUKAT⁸⁰⁴. Zdarzają się też rozwiązania, w których wszyscy uczestnicy mają status czynny – np. OHIO INK czyli grupa kilkunastu bibliotek amerykańskich stosujących system INNOPAC oraz grupa polskich bibliotek stosujących system VTLS i tworzących Centralną Kartotekę Haseł Wzorcowych⁸⁰⁵. Katalogowanie kooperatywne wykorzystywane jest też w holenderskiej sieci bibliotek akademickich Pica⁸⁰⁶.

Głównym produktem powstałym w wyniku działalności OCLC jest światowy katalog zbiorów bibliotecznych – WorldCat. Jest to nie tylko katalog, ale też światowa sieć syste-

⁸⁰¹ P. Bryant, *Cooperative cataloguing*, op. cit., s. 92.

⁸⁰² J. Sadowska, *Bieżąca bibliografia narodowa...*, s. 11.

⁸⁰³ P. Bryant, *Cooperative cataloguing*, op. cit., s. 92.

⁸⁰⁴ J. Sadowska, *Ku nowym formom...*, s. 256–257.

⁸⁰⁵ J. Sadowska, *Bieżąca bibliografia narodowa...*, s. 11.

⁸⁰⁶ P. Bryant, *Cooperative cataloguing*, op. cit., s. 92.

mów zarządzania bibliotekami i obsługą użytkowników. Jego podstawę stanowią bazy danych zawierające informacje bibliograficzne i instytucjonalne. Celem stworzenia takiego narzędzia było usprawnienie podstawowych prac bibliotecznych – począwszy od katalogowania po udostępnianie (dzisiaj WorldCat pozwala bowiem również na skorzystanie z usługi wypożyczenia międzybibliotecznego, a także odsyła do pełnych tekstów istniejących w Sieci)⁸⁰⁷. Nowe rekordy dopisywane są przez upoważnione do tego biblioteki, które wcześniej same muszą sprawdzić zawartość bazy, by upewnić się, że wprowadzana publikacja jeszcze w niej nie figuruje.

COBISS, czyli Co-operative Online Bibliographic System and Services to system stworzony w Słowenii w 1987 r. przez kilka bibliotek wykorzystujących jeden system komputerowy i jedną wspólną bazę danych w Mariborze. Wdrożenie systemu rozpoczęto w 1992 r. dzięki finansowej pomocy rządu. Chociaż współpraca w zakresie tworzenia katalogu centralnego rozpoczęła się w Słowenii, to dzisiaj system COBISS stosowany jest także w wielu innych krajach Europy Południowej i Środkowej (w Słowenii – COBISS.SI, w Macedonii – COBISS.MK, Bośni i Hercegowinie – COBISS.BH, Bułgarii – COBISS.BG, Serbii – COBISS.SR i Czarnogórze – COBISS.CG). Wszystkie uczestniczące w programie biblioteki mają dostęp *online* do centralnej bazy danych. Uczestnicy różnią się jednak statusem członkostwa – są to albo członkowie narodowi (czyli przeważnie biblioteki narodowe, które aktywnie włączają się w tworzenie systemu oraz mają za zadanie m.in. katalogowanie narodowej produkcji wydawniczej, przeprowadzanie szkoleń bibliotekarzy i katalogerów, sprawdzanie ich kwalifikacji, a także weryfikowanie jakości rekordów), albo członkowie pełni (którzy po odpowiedniej weryfikacji mogą wprowadzać nowe rekordy do bazy). Pozostałe biblioteki mogą jedynie pobierać opisy z baz bibliograficznych COBIB (COBIB.SI – Słowenia, COBIB.MK – Macedonia, COBIB.BH – Bośnia i Hercegowina, COBIB.BG – Bułgaria, COBIB.SR – Serbia, COBIB.CG – Czarnogóra) oraz korzystać z wypożyczenia międzybibliotecznego za pośrednictwem Internetu⁸⁰⁸.

Każda osoba katalogująca nową pozycję musi najpierw sprawdzić, czy baza bibliograficzna COBIB ma już rekord dla pozycji. Jeśli tak – opis kopiowany jest do bazy lokalnej i dodawane są do niego odpowiednie informacje o posiadanym egzemplarzu, jeśli rekordu nie ma w bazie centralnej – tworzy się go najpierw w bazie lokalnej, a następnie automatycznie przenosi do centralnej bazy COBIB⁸⁰⁹.

W Słowenii katalog centralny tworzony jest przez ponad 400 bibliotek z całego kraju⁸¹⁰: Bibliotekę Narodową i Uniwersytecką w Lublanie (Narodna in univerzitetna knjižnica), biblioteki uniwersyteckie, publiczne, a także biblioteki szkolne. W 2012 r. zapewniał dostęp do infor-

⁸⁰⁷ OCLC, *WorldCat at a glance [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/worldcat/about/default.htm>>.

⁸⁰⁸ *COBISS Platform – Co-operative Online Bibliographic System and Services [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.cobiss.net/cobiss_platform.htm>.

⁸⁰⁹ Ibidem.

⁸¹⁰ Stan na 29.01.2012 r. Wykaz współpracujących bibliotek znajduje się na stronie internetowej systemu COBISS. *Sodelujoče knjižnice – seznam vseh knjižnic [online]* [dostęp: 13.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/knjiznice.asp>.

macji o 2 mln książek, 1,3 mln artykułów, 90 tys. czasopism, 75 tys. CD-ROM i DVD-ROM-ów oraz 100 tys. odsyłaczy do źródeł internetowych zapisanych głównie w formacie COMARC opartym na UNIMARC-u⁸¹¹. Mimo iż w tworzeniu systemu COBISS.SI bierze udział wiele bibliotek o statusie pełnym, to w rzeczywistości w 2000 r. 90% opisów tworzonych było przez Biblioteki Narodową i Uniwersytecką (BNIU) w Lublanie; 10% rekordów tworzonych przez pozostałe instytucje było poddawanych korekcie w BNIU, zanim włączono je do bibliografii narodowej⁸¹².

W Bułgarii system COBISS.BG tworzy na razie tylko Biblioteka Narodowa Cyryla i Metodego w Sofii. System w Czarnogórze tworzy 26 bibliotek, w Bośni i Hercegowinie 45 bibliotek, w Macedonii 43 biblioteki, a w Serbii 142. Do współpracy przy tworzeniu systemu COBISS.Net zaproszono także Chorwację⁸¹³.

Na gruncie polskim w ramach współkatalogowania kooperatywnego powstaje katalog centralny NUKAT. Koncepcja katalogu centralnego NUKAT pojawiła się w 1998 r. z inicjatywy środowiska bibliotek akademickich wykorzystujących system VTLS (później Virtua) i Horizon oraz Biblioteki Narodowej. Od 2002 r. biblioteki akademickie rozpoczęły współtworzenie katalogu zbiorów polskich bibliotek naukowych NUKAT. Do bazy na początku XXI w. włączono dwie centralne kartoteki tworzone w środowisku bibliotek akademickich w Polsce – w 2001 r. Centralną Kartotekę Haseł Wzorcowych – CKHW (budowaną od 1993 r.) oraz w 2002 r. Centralną Kartotekę Tytułów Czasopism – CKTCz (od 1995 r.). W 2005 r. Centrum NUKAT podjęło również współpracę z katalogiem WorldCat, wprowadzając tym samym informacje o polskim ruchu wydawniczym do bazy o światowym zasięgu, a od 2006 r. zasoby NUKAT indeksowane są także przez wyszukiwarkę Google Scholar⁸¹⁴ – wszystko to było możliwe dzięki zastosowaniu międzynarodowych standardów katalogowania i wykorzystaniu międzynarodowych formatów danych (MARC 21). NUKAT współpracuje też przy tworzeniu wirtualnej międzynarodowej kartoteki haseł wzorcowych VIAF⁸¹⁵.

Biblioteka Narodowa w połowie 2005 r. podjęła próbę współpracy przy tworzeniu NUKAT i rozpoczęła przejmowanie części opisów sporządzanych przez inne biblioteki do „Przewodnika Bibliograficznego”. Współpraca ta zakończyła się niepowodzeniem i w 2007 r. BN zrezygnowała z dalszego udziału w przedsięwzięciu.

W 2012 r. we współpracę w tworzeniu NUKAT zaangażowanych było prawie 120 bibliotek w całym kraju⁸¹⁶, z których część posiadała status użytkownika czynnego (pozwalający

⁸¹¹ Dane dostępne na stronie: *Virtual library of Slovenia [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=BMEN&id=1530092145978988>>.

⁸¹² J. Sadowska, *Bieżąca bibliografia narodowa...*, s. 13.

⁸¹³ *COBISS.Net – Support to knowledge and intercultural dialogue [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cobiss.net/>>.

⁸¹⁴ M. Burchard, *Biblioteka Narodowa i NUKAT – dlaczego osobno?*, „Prz. Bibl.”, 2008, z. 2, s. 302–304.

⁸¹⁵ kea, *Współpracujemy też z...* [online] Ostatnia modyfikacja: 22.12.2011 [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=34&Itemid=160>.

⁸¹⁶ Listę bibliotek oraz wykaz ich sigli bibliotecznych można sprawdzić na stronie WWW: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_nubbw&layout=pl&Itemid=143> – na liście znajdują się także biblioteki, z którymi współpraca została już rozwiązana.

zarówno na pobieranie rekordów, jak i ich tworzenie), a część biernego (umożliwia jedynie pobieranie rekordów opisów i haseł wzorcowych i dopisywanie symbolu biblioteki do bazy NUKAT). Nad całością prac czuwał Zespół Koordynacyjny NUKAT (ZK NUKAT) składający się z przedstawicieli bibliotek biorących udział we współkatalogowaniu⁸¹⁷. Zasada dopisywania kolejnych rekordów jest podobna jak w systemie COBISS, tyle że w przypadku wprowadzania nowego rekordu należy najpierw utworzyć odpowiednie rekordy kartoteki haseł wzorcowych, następnie wprowadzić rekord publikacji do bazy NUKAT i skopiować go do własnej lokalnej bazy⁸¹⁸.

Katalogowanie kooperatywne jest też praktykowane we Włoszech, gdzie tworzony jest Servizio Bibliotecario Nazionale (SBN) – włoska sieć biblioteczna. Celem serwisu jest utrzymywanie narodowego katalogu centralnego, ułatwienie wypożyczania międzybibliotecznego we Włoszech, szersze rozprowadzenie danych bibliograficznych i rozwój usług sieciowych. W 1994 r. w sieci uczestniczyło 500 bibliotek (publicznych i prywatnych, narodowych, akademickich i naukowych, lokalnych i regionalnych) korzystających z 40 lokalnych baz danych, z których 25 było podłączonych do systemu centralnego – serwera narodowego katalogu centralnego⁸¹⁹.

Współkatalogowanie⁸²⁰ pozwala w trybie *online* na przeszukiwanie bazy (poprzez autora i tytuł), kopiowanie opisów do bibliotek lokalnych oraz na tworzenie nowych rekordów – mogą to robić tylko bibliotekarze. System posiada wiele zabezpieczeń i automatycznie sprawdza bazę, by nie dopuścić do dublowania rekordów. W trakcie prac okazało się jednak, że całkowicie zautomatyzowany system nie jest w stanie wykryć wszystkich błędów. Dlatego odpowiednio wykwalifikowane osoby sprawdzają hasła autorskie, tytułowe oraz odsyłacze w trakcie migracji lokalnej bazy danych w celu wykrycia duplikatów i błędów⁸²¹. Ponadto z katalogu centralnego we Włoszech pobiera się rekordy do tworzenia bibliografii narodowej⁸²².

8.4.2.2. Katalogowanie podzielone (shared cataloguing)

Oprócz katalogowania kooperatywnego współpraca w zakresie katalogowania dokumentów i tworzenia baz danych może także przyjmować postać katalogowania podzie-

⁸¹⁷ kea, ZK NUKAT [online] Ostatnia modyfikacja: 22.12.2011 [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=140> oraz kea, Zasady współpracy [online] Ostatnia modyfikacja: 22.12.2011 [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=98>.

⁸¹⁸ kea, Zasady współpracy, op. cit.

⁸¹⁹ C. Parmeggiani, *Cooperative cataloguing in Italy*, „Catalogue & Index”, 1995, Autumn, number 117, s. 1.

⁸²⁰ W artykule opisującym SBN autor zamiennie posługuje się określeniem *shared cataloguing* i *cooperative cataloguing* – C. Parmeggiani, op. cit., s. 1.

⁸²¹ C. Parmeggiani, op. cit., s. 1–2.

⁸²² Informacje na podstawie ankiety.

lonego. Następuje ono wówczas, gdy współpracujące instytucje decydują się odgórnie przyjąć pewien podział prac związanych z katalogowaniem. Rozdzielenie obowiązków pomiędzy poszczególne jednostki następuje najczęściej na podstawie umowy. Wynikiem współpracy może być wspólna baza danych. Ze względu na podział opracowywanych dokumentów pomiędzy biblioteki opisy mogą być tworzone zarówno w czasie rzeczywistym (*online*), jak i „w trybie wsadowym” (*offline*) – nie ma bowiem obawy, że prace zostaną zdublowane.

Analiza poszczególnych przypadków pozwala zaobserwować, że opisane wcześniej katalogowanie kooperatywne wykorzystywane jest przede wszystkim przy opracowywaniu centralnych katalogów bibliotecznych. Natomiast katalogowanie podzielone stosuje się głównie w przypadku tworzenia bibliograficznych baz danych. Na takiej zasadzie opiera się m.in. praca nad brytyjską i szwedzką bibliografią narodową, a w Polsce bibliograficzno-abstraktową bazą danych z zakresu nauk technicznych BazTech i wieloma bibliografiami regionalnymi tworzonymi we współpracy bibliotek wojewódzkich i miejskich. W skali międzynarodowej przykładem może być bibliograficzno-abstraktowa baza AGRIS-FAO, rejestrująca piśmiennictwo dotyczące rolnictwa i dziedzin pokrewnych – do bazy tej każdy kraj przesyła własne narodowe piśmiennictwo – w przypadku Polski odpowiedzialna jest za to Centralna Biblioteka Rolnicza, która sama w tym celu współpracuje z bibliotekami w kraju na zasadzie katalogowania podzielonego.

Informacja o możliwości podejmowania współpracy przy tworzeniu bieżących bibliografii narodowych znalazła się w międzynarodowych wytycznych już w 1979 r. Stwierdzono wówczas, że rejestracją narodowego dorobku piśmienniczego powinny się zająć biblioteka narodowa lub inna wyznaczona do tego biblioteka. Zauważono jednak, że organizacja biblioteki narodowej przyjmuje różne formy i w niektórych krajach powołuje się więcej niż jedną taką bibliotekę, z których każda odpowiedzialna jest za gromadzenie specjalistycznych zbiorów, np. z zakresu medycyny czy rolnictwa. Innym kryterium podziału może być typ gromadzonych materiałów, np. map, druków muzycznych czy filmów. Wytyczne dopuszczały wówczas podział obowiązków przy tworzeniu autorytatywnych rekordów bibliograficznych pomiędzy biblioteki, którego wynikiem miało być kilka specjalistycznych bibliografii. Dostrzegano także w 1979 r. inne formy organizacyjne centralnych bibliograficznych – np. w ówczesnej Jugosławii poszczególne biblioteki narodowe podlegały jednej nadrzędnej bibliotece, której przekazywały swoje rekordy⁸²³.

W zaleceniach z 1998 r., opublikowanych po międzynarodowej konferencji w Kopenhadze, zapisano, iż możliwe jest podjęcie współpracy przez biblioteki narodowe i/lub narodowe centrale bibliograficzne z innymi instytucjami w celu tworzenia bieżącej bibliografii narodowej. Zaznaczono jednak, że odpowiedzialność za całość bibliografii narodowej nadal spoczywa w takim przypadku na narodowej centrali bibliograficznej⁸²⁴.

⁸²³ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 9, 14.

⁸²⁴ *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 117.

Warto tutaj zauważyć, że tworzone poprzez katalogowanie podzielone bibliografie narodowe nie zawsze opracowywane są tylko przez biblioteki narodowe (jak to ma miejsce np. w RPA, gdzie bibliografię tworzą dwie biblioteki o statusie bibliotek narodowych – State Library w Pretorii i South African Library w Kapsztadzie) – czasami (np. w Danii) biorą w tym procesie udział także firmy prywatne.

Kryteria podziału rejestrowanych dokumentów bywają różne: może nim być np. tytuł dokumentu – jak to jest w przypadku „British National Bibliography”; jego forma – tak było m.in. w Australii i Kanadzie w 1990 r., gdzie odrębne instytucje zajmowały się rejestracją filmów; czy typ dokumentu i rok wydania – w przypadku bibliografii retrospektywnej wydawnictw zwartych i ciągłych w Estonii. Na Litwie Biblioteka Narodowa współpracuje z trzema innymi bibliotekami w kraju – Biblioteką Uniwersytetu Wileńskiego, Biblioteką Litewskiej Akademii Nauk (Wróblewskich) oraz z Biblioteką Publiczną Okręgu Kowieńskiego – w tworzeniu retrospektywnej bibliografii zawartości czasopism litewskich, natomiast w przypadku bieżącej bibliografii zawartości czasopism ma kontakt w tej mierze z ponad 60 bibliotekami.

Na zasadzie katalogowania podzielonego odbywa się w Polsce m.in. współpraca bibliotek w zakresie tworzenia *Wspólnej Bazy Artykułów z Gazet i Tygodników Polskich*. Prace nad bazą rozpoczął Zakład Bibliografii Zawartości Czasopism Biblioteki Narodowej w 2005 r. Biorą w tym udział głównie wojewódzkie biblioteki publiczne⁸²⁵. Podział materiałów do opracowania opiera się na rozdzieleniu poszczególnych tytułów pomiędzy współpracujące biblioteki. Opisy do bazy sporządzane są według tych samych zasad, co w „Bibliografii Zawartości Czasopism” – zgodnie z normą PN-97/N-001152-2 *Opis bibliograficzny. Wydawnictwa ciągłe*, w formacie MARC 21. Opis rzeczowy konstruowany jest w Języku Haseł Przedmiotowych BN, a do prezentacji bazy wykorzystywany jest system MAK, choć można również zakupić bazę w postaci dyskietek czy CD-ROM-ów. Bibliograficzna baza danych dostępna w Internecie aktualizowana jest raz dziennie – każda biblioteka współpracująca ma obowiązek przesłania do Zakładu Technologii Informatycznych BN swoich opisów do godziny 14.00 każdego dnia⁸²⁶.

Bieżąca bibliografia brytyjska tworzona jest jednocześnie w ramach projektu *Legal Deposit Libraries Shared Cataloguing Programme*, który rozpoczął się w 1993 r.⁸²⁷. W pro-

⁸²⁵ J. Sadowska, *Dwa lata wspólnej bazy artykułów prasowych*, „Bibliotekarz”, 2008, nr 1, s. 9-10.

⁸²⁶ *Wspólna Baza Artykułów z Gazet i Tygodników [online]* [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne/wspolna-baza-artykulow-z-gazet-i-tygodnikow>>.

⁸²⁷ Program pilotażowy projektu rozpoczęto w listopadzie 1990 r. pod przewodnictwem Biblioteki Brytyjskiej. Bezpośrednią przyczyną powstania projektu był dokument ogłoszony w 1987 r. przez Bibliotekę Brytyjską dotyczący obniżenia kosztów katalogowania, m.in. poprzez redukcję stopnia szczegółowości opisu do poziomu pierwszego AACR2 dla niektórych rodzajów dokumentów oraz rezygnacja ze stosowania haseł przedmiotowych Library of Congress (LCSH). Zmiany te, wprowadzone w 1988 r., spotkały się z negatywnymi opiniami bibliotek brytyjskich. Spotkania przedstawicieli 6 bibliotek otrzymujących w Zjednoczonym Królestwie egzemplarze obowiązkowe w 1988 i 1989 r. doprowadziły w końcu do powstania nowego projektu, który zakładał podział obowiązków katalogowania publikacji pomiędzy

gramie oprócz Biblioteki Brytyjskiej bierze udział pięć innych bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego – Biblioteka Bodleiana (Bodleian Library University of Oxford), Cambridge University Library, Szkocka Biblioteka Narodowa (National Library of Scotland), Biblioteka Narodowa Walii (National Library of Wales) oraz Biblioteka Trinity College w Dublinie. Celem programu jest maksymalizacja aktualności, jakości i zakresu narodowej służby bibliograficznej oraz zapewnienie efektywnej rejestracji bibliograficznej przy wzrastającej liczbie nowych publikacji na terenie Zjednoczonego Królestwa poprzez usprawnienie współpracy między uczestnikami projektu⁸²⁸. Ponadto, jak podkreślono w dokumentach umowy, wspólne katalogowanie druków brytyjskich ma również wymiar ekonomiczny, zmniejsza bowiem koszty tworzenia rekordów przez każdą instytucję z osobna⁸²⁹.

W *Copyright Shared Cataloguing Programme Memorandum of Agreement* (July 1998) określono podział obowiązków pomiędzy współuczestniczące biblioteki, przyjmując, że Biblioteka Brytyjska będzie odpowiedzialna za wykonywanie 70% opisów, pozostałe zaś biblioteki – za 30%. W dokumencie ujęto także odpowiednie zapisy dotyczące praw własności do tworzonych przez uczestników rekordów – m.in. oryginalna forma rekordu zawsze pozostaje własnością biblioteki, która ją stworzyła, w momencie modyfikacji rekordów przy włączaniu ich do bazy danych Biblioteki Brytyjskiej prawo do nich przechodzi na Bibliotekę Brytyjską. Ponadto każdy z uczestników programu może wprowadzić zmiany w rekordach znajdujących się we własnych lokalnych bazach danych zgodnie z własnymi potrzebami, jak też poprawić błędy innych, informując o tym instytucje, które rekordy utworzyły⁸³⁰.

Program dotyczy jedynie rejestrowania drukowanych wydawnictwa zwartych, chociaż „BNB” rejestruje także nowe tytuły czasopism oraz (od wprowadzenia w 2003 r. nowej ustawy o egzemplarzu obowiązkowym) dokumenty elektroniczne w postaci fizycznego nośnika (np. CD-ROM) otrzymywane w ramach egzemplarza obowiązkowego. W pierwszej kolejności o podziale decyduje język – niezależnie od miejsca wydania (na terytorium Zjednoczonego Królestwa czy w Irlandii), a jeśli język nie może stanowić kryterium podziału, staje się nim główne miejsce wydania dokumentu. Dopiero w trzeciej kolejności następuje podział dokumentów według tytułów. Podział jest następujący⁸³¹: Biblioteka

wszystkie instytucje uczestniczące w projekcie. Pilotażowa wersja współpracy zakończyła się w marcu 1992 r. – *Shared cataloguing. Report to the principals of the six copyright libraries of the Copyright Libraries Shared Cataloguing Project Steering Group*, Boston Spa, 1993, s. 2.

⁸²⁸ *Copyright Shared Cataloguing Programme Memorandum of Agreement*, July 1998, s. 2.

⁸²⁹ *Shared Cataloguing. Report to the principals...*, s. 1.

⁸³⁰ *Copyright Shared Cataloguing Programme Memorandum...*, s. 3.

⁸³¹ W programie pilotażowym była to pierwsza litera nazwy wydawcy – *Shared Cataloguing. Report to the principals...*, s. 3.

Obecnie przy podziale tytułów nie uwzględnia się znaków przestankowych oraz takich słów jak: *a, an, and, at, for, in, of, on, the* oraz *to*, chyba że cały tytuł składa się tylko z takich słów – wówczas bierze się pod uwagę pierwsze z nich – *Copyright Shared Cataloguing Programme Memorandum...*, *Schedule A – Allocation of Material*, s. 1.

Bodleiana – M; Biblioteka Brytyjska – B–C, E–F, H–L, N–V; Biblioteka Cambridge University – A oraz liczby; National Library of Scotland – G, język gaelicki, druki szkockie; Biblioteka Narodowa Walii – W–Z, język walijski, druki walijskie; Biblioteka Trinity College w Dublinie – D, język irlandzki, druki irlandzkie (Irlandii oraz Irlandii Północnej).

Dokumenty rejestruje się obecnie zgodnie z najnowszymi zasadami AACR (AACR2, przynajmniej drugi poziom opisu bibliograficznego), w formacie MARC 21, wykorzystując do charakterystyki rzeczowej język LCSH⁸³² i KDD. Rekordy „BNB” dostępne są na stronie internetowej Biblioteki Brytyjskiej. Można je pobrać nieodpłatnie za pomocą protokołu Z39.50 w formacie MARC 21. Ponadto raz w tygodniu Biblioteka Brytyjska publikuje na swoich stronach internetowych w formacie PDF listę nowo dodanych rekordów⁸³³.

Model katalogowania podzielonego wykorzystywany jest także przy opracowywaniu duńskiej bibliografii narodowej, którą tworzą obecnie dwie instytucje – Duńskie Centrum Bibliograficzne (Dansk BiblioteksCenter – DBC) oraz Biblioteka Królewska w Kopenhadze (Det Kongelige Bibliotek). Zasady współpracy oraz podziału opracowywanych dokumentów zostały określone w 1991 r. w *Aftale om den Nationalbibliografiske registrering*⁸³⁴ (*Duńskie porozumienie w sprawie bibliografii narodowej*). Chociaż tworzenie bibliografii narodowej w Danii opiera się na współpracy Biblioteki Królewskiej z firmą komercyjną, to właśnie DBC stanowi jednostkę odpowiedzialną za całościowy kształt bibliografii, a koszty rejestracji publikacji oraz przechowywania publikacji ponosi państwo.

Przyjęty podział ze względu na typy dokumentów zakłada, że Biblioteka Królewska opracowuje jedynie czasopisma, mapy oraz druki muzyczne, DBC tworzy natomiast rekordy dla pozostałych typów rejestrowanych dokumentów (książek, dokumentów elektronicznych – zarówno w postaci CD czy DVD-ROM-ów, jak i w postaci dostępnej *online*, materiałów graficznych, nagrań filmowych, dźwiękowych, materiałów konferencyjnych, dysertacji oraz artykułów z czasopism). DBC rejestruje większość materiałów na podstawie egzemplarzy dobrowolnie przesyłanych przez wydawców. Rekordy duńskiej bibliografii narodowej zapisane w formacie danMARC2 trafiają do wspólnego katalogu i systemu bibliotek duńskich – DanBib⁸³⁵.

Katalogowanie podzielone chętnie wybierane jest także przy tworzeniu dziedzinowych i regionalnych bibliograficznych baz danych w Polsce. Dzieje się tak zapewne dlatego, że ogólnie przyjęte kryteria podziału pracy znacznie przyspieszają i ułatwiają organizację działań w poszczególnych współpracujących ze sobą placówkach.

⁸³² Dyskusje organizowane w sprawie języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu w 1991 r. doprowadziły do przywrócenia LCSH w „BNB”.

⁸³³ British Library, *The British National Bibliography [online]* [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html>>.

⁸³⁴ Poszczególne części umowy wraz załącznikami są dostępne w World Wide Web: <<http://www.kulturstyrelsen.dk/institutioner/biblioteker/nationale-ordninger/nationalbibliografien/nationalbibliografisk-aftale/>> [dostęp: 06.11.2012].

⁸³⁵ *Nationalbibliografi [online]* [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dbc.dk/om_dbc/nationale_opgaver/nationalbibliografi_old/nationalbibliografi-mappe>.

Przykładem dziedzinowej bazy bibliograficznej może być polska baza BazTech, tworzona przez Konsorcjum BazTech⁸³⁶, w skład którego wchodzi 23 biblioteki uczelniane i instytuty naukowo-badawcze w kraju⁸³⁷. Baza powstała w 1998 r. z inicjatywy ówczesnej Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy (obecnie Uniwersytet Techniczno-Przyrodniczy). Rejestruje zawartość ponad 550 czasopism polskich⁸³⁸ z zakresu nauk technicznych oraz z wybranych czasopism z zakresu nauk ścisłych i ochrony środowiska, a także publikacje i materiały konferencyjne wydawane w ramach wydawnictw własnych uczelni i instytutów naukowo-badawczych. Podziału prac dokonano na podstawie tytułów prenumerowanych czasopism w odpowiednich instytucjach. Rekordy tworzone są lokalnie w instytucjach współpracujących i przesyłane drogą elektroniczną do Uniwersytetu Techniczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy, gdzie następuje ich scalanie i weryfikacja, a następnie dane przesyła się na serwery ICM UW⁸³⁹.

W wyniku porównania w 2004 r. zawartości baz BazTech i „Bibliografii Zawartości Czasopism” Biblioteka Narodowa podjęła decyzję o rezygnacji z indeksowania w bibliografii narodowej zawartości specjalistycznych czasopism technicznych⁸⁴⁰. Od 2006 r. do opisów artykułów dołączane są bibliografie załącznikowe, ponieważ baza zmienia swój profil z bibliograficzno-abstraktowej na bazę cytowań i bazę pełnotekstową⁸⁴¹. Ponadto stale poszerza się współpraca twórców bazy z wydawcami czasopism i zeszytów naukowych w zakresie dostarczania elektronicznych wersji opisów bibliograficznych wraz ze streszczeniami i słowami kluczowymi przed ich opublikowaniem⁸⁴².

Przykładem bazy dziedzinowej tworzonej na podstawie katalogowania podzielonego jest również regionalna inicjatywa bibliotek dolnośląskich, w ramach której powstaje baza EDUKACJA. Jest to baza bibliograficzna artykułów z czasopism⁸⁴³ tworzona przez Dolno-

⁸³⁶ Baza dostępna jest *online* w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl>> [dostęp: 01.02.2012].

⁸³⁷ Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Akademia Morska w Szczecinie, Instytut Zaawansowanych Technologii Wytwarzania w Krakowie (dawniej Instytut Obróbki Skrawaniem), Instytut Techniki Budowlanej w Warszawie, Politechnika Białostocka, Politechnika Częstochowska, Politechnika Gdańska, Politechnika Krakowska (koordynator), Politechnika Lubelska, Politechnika Łódzka, Politechnika Opolska, Politechnika Poznańska, Politechnika Śląska w Gliwicach, Politechnika Świętokrzyska w Kielcach, Politechnika Warszawska, Politechnika Wrocławska, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy (dawniej: Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy), Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Zielonogórski, Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny (dawniej: Politechnika Szczecińska) – informacja dostępna w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl/info.html>> [dostęp: 01.02.2012].

⁸³⁸ Lista indeksowanych czasopism znajduje się w World Wide Web: <http://baztech.icm.edu.pl/cgi-bin/btpis_f.cgi?status=all>.

⁸³⁹ BazTech, *Baza danych o zawartości polskich czasopism technicznych [online]* [dostęp: 01.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl/info.html>>

⁸⁴⁰ J. Sadowska, *Ku nowym formom...*, s. 259–260.

⁸⁴¹ Bazę można przeglądać w World Wide Web: <<http://lodowy.icm.edu.pl/baztech/menus/searchTabs/search.jsf>> [dostęp: 01.02.2012].

⁸⁴² Przy tworzeniu bazy współpracuje dzisiaj prawie stu wydawców. Ich lista dostępna jest w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl/wyd.html>> [dostęp: 29.02.2012].

⁸⁴³ Do bazy można dotrzeć poprzez stronę internetową Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej: <http://www.dbp.wroc.pl/biblioteki/wroclaw/>. Nieco szerzej o tej bazie pisze J. Sadowska, *Ku nowym formom...*, s. 258–259.

śląską Bibliotekę Pedagogiczną we Wrocławiu oraz sieć dolnośląskich bibliotek pedagogicznych. Rejestruje materiały od 1980 r. dotyczące pedagogiki, psychologii, edukacji i oświaty, metodyki nauczania i innych dziedzin wiedzy. Oprócz opisów bibliograficznych w bazie zamieszczane są również pełne teksty niektórych artykułów. Biblioteki współpracujące sobą na zasadzie katalogowania podzielonego wprowadzają dane do bazy za pomocą systemu Aleph⁸⁴⁴.

Podsumowując sytuację organizacji prac nad bibliograficznymi i katalogowymi bazami danych, można stwierdzić, że podejmowanie współpracy staje się coraz częściej spotykanym sposobem koordynacji prac. W przypadku tworzenia bibliografii narodowej najczęściej współpracują ze sobą różne biblioteki, a prace koordynuje biblioteka narodowa. Kryteria podziału prac mogą być różne – od tytułu publikacji, poprzez miejsce czy język wydania, rok publikacji (w przypadku współtworzenia bazy retrospektywnej artykułów z czasopism na Litwie⁸⁴⁵) po typ dokumentów czy zawartość treściową dokumentów (przykład łotewskiej bibliografii artykułów z czasopism, gdzie dwie specjalistyczne biblioteki naukowe rejestrują piśmiennictwo z zakresu rolnictwa i medycyny⁸⁴⁶).

Przedstawione przykłady obrazują, w jaki sposób efektywnie wykorzystuje się nowocześniejszą technologię do organizowania współpracy w zakresie kreowania bieżących źródeł informacji. Bibliograficzne bazy danych informują o ukazujących się nowych publikacjach na całym świecie, a katalogi centralne o tym, gdzie dane publikacje są przechowywane. Wprowadzenie nowych technologii do prac bibliotekarskich i bibliograficznych wpłynęło jednak nie tylko na postać bieżącej informacji. Ma też znaczny wpływ na kształt informacji retrospektywnej, zwłaszcza takiej, którą można otrzymać w wyniku konwersji tradycyjnych katalogów na postać czytelnej komputerowo.

8.5. Retrokonwersja bibliografii

Wśród zadań narodowych central bibliograficznych wymienianych w 1979 r. pojawiło się oprócz opracowywania bieżącej bibliografii narodowej także utrzymywanie narodowego katalogu centralnego. Zgodnie z wytycznymi miało to wpłynąć dodatnio na proces tworzenia retrospektywnej bibliografii narodowej⁸⁴⁷ (jej sporządzanie reko-

⁸⁴⁴ W 2009 r. bazę tworzyła Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu, filie Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej we Wrocławiu oraz biblioteki pedagogiczne z Dolnego Śląska będące w strukturach powiatowych ośrodków doradztwa – D. Sebastjan, M. Pilińska, *Bibliograficzne bazy danych Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej we Wrocławiu: EDUKACJA – baza bibliograficzna artykułów z czasopism i DOLNY ŚLĄSK – edukacja regionalna* [online] [prezentacja Power Point] [dostęp: 29.01.2012], [w:] *Bibliograficzne bazy danych. Kierunki rozwoju i możliwości współpracy*, [Warszawa] 2009. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat19/sebastjan_bydgoszcz.pdf>.

⁸⁴⁵ Informacje uzyskane w ankiecie z 30.09.2011 r.

⁸⁴⁶ Informacje uzyskane w ankiecie z 18.10.2011 r.

⁸⁴⁷ W 1998 r. M. Beaudiquez potwierdziła, że komputeryzacja katalogów bibliotek sprawiła, iż stały się one w pewnym sensie „retrospektywną” częścią programu UBC – M. Beaudiquez, *National bibliographic*

mendowane było również podczas międzynarodowej konferencji w 1998 r. – ICNBS Rekomendacja 4)⁸⁴⁸.

Opracowywanie bibliografii retrospektywnej w postaci elektronicznej w dobie rozwoju technologii komputerowej może przebiegać na dwa sposoby. Jeśli w danym kraju powstała już wcześniej dobrze opracowana bibliografia w postaci tradycyjnej (drukowanej lub w postaci mikroform), można zastosować retrokonwersję, czyli przenoszenie istniejących już opisów z postaci tradycyjnej do postaci elektronicznej (docelowo bazy danych w strukturze MARC). Można tego dokonać albo przepisując ręcznie z klawiatury cały opis bibliograficzny, albo używając odpowiedniego skanera. W rezultacie drugiego rozwiązania mogą powstawać graficzne zapisy kart katalogowych, które można zaindeksować w minimalnym stopniu (na takiej zasadzie funkcjonują m.in. katalogi zdigitalizowane Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu⁸⁴⁹), lub przy wykorzystaniu oprogramowania rozpoznającego pismo typu OCR (*Optical Character Recognition*) czy ICR (*Intelligent Character Recognition*) możliwe jest przeniesienie tekstu do postaci elektronicznej.

Oprócz powyższego określenia retrokonwersja może także oznaczać przeniesienie opisów elektronicznych z jednej postaci do drugiej za pomocą odpowiednich programów komputerowych. W tym znaczeniu retrokonwersję można zastosować do tworzenia retrospektywnej bibliografii narodowej, wykorzystując katalogi większych bibliotek lub katalogi centralne dostępne w postaci baz danych w Internecie lub na CD-ROM-ach. W każdym z tych dwóch przypadków retrokonwersji mogą dokonać biblioteka lub wynajęta do tego specjalna firma (choć w tym przypadku wiąże się to najczęściej z wyłączeniem z obiegu na jakiś czas tradycyjnych źródeł informacji).

W odróżnieniu od retrokonwersji w bibliotekach i ośrodkach bibliograficznych praktykuje się także tzw. rekatalogowanie (*recataloguing*), które polega na ponownym skatalogowaniu dokumentów. Jest to proces bardziej czasochłonny, ponieważ wymaga kontaktu z katalogowanym zasobem, podczas gdy retrokonwersja zazwyczaj ogranicza się jedynie do pracy na samym opisie lub rekordzie bibliograficznym⁸⁵⁰. Na rekatalogowanie starszych zbiorów przy użyciu nowych technologii zwrócono uwagę już w latach 70. XX w., kiedy to przy komputerowym katalogowaniu zaczęto wykorzystywać format MARC – przykładem może być wspólny projekt bibliotek brytyjskich i amerykańskich, dotyczący rejestracji XVIII-wiecznych druków angielskich *Eighteenth Century Short Title Catalogue*, rozpoczęty pod koniec lat 70. XX w.⁸⁵¹.

services ..., s. 16. Na taką funkcję centralnych katalogów bibliotek zwrócono także uwagę w polskim piśmiennictwie w 1995 r. – Ramlau-Klekowska K., Karamać B., *Szansa i zagrożenia...*, s. 34.

⁸⁴⁸ ICNBS 1998. *Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁸⁴⁹ Dostępne w World Wide Web: <<http://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/zdigitalizowane>> [dostęp: 05.03.2012]).

⁸⁵⁰ J.H. Bowman, *Retrospective conversion. The early years*, „Library History”, December 2007, vol. 23, s. 331–332.

⁸⁵¹ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 22. British Library, *English Short Title Catalogue*

Pod koniec XX w. i na początku XXI w. wiele narodowych central bibliograficznych realizowało lub planowało przeniesienie retrospektywnej informacji bibliograficznej do postaci elektronicznej. W połowie lat 90. XX w. w Czechach uruchomiono projekt udostępnienia informacji o czeskiej produkcji książkowej XX w. za pośrednictwem Internetu oraz CD-ROM (Zpřístupnění české knižní produkce 20. století prostřednictvím Internetu a CD-ROM)⁸⁵² współfinansowany przez Fundację Andrew W. Mellona oraz grant Ministerstwa Kultury Czech. W realizacji projektu uczestniczyły Biblioteka Narodowa oraz 9 największych bibliotek naukowych w kraju, których poziom katalogowania uznano za wysoki i których zbiory zawierały duży procent publikacji dwudziestowiecznych. Projekt zakończono w 2000 r., wprowadzając do bazy ponad 400 000 opisów za pomocą skanerów i specjalnie do tego celu opracowanej technologii RETROKON⁸⁵³ (wykorzystującej oprogramowanie typu OCR/ICR)⁸⁵⁴. Jego efektem jest również wprowadzenie bibliografii narodowej całego XX w. do bazy danych, która widoczna jest także w katalogu Biblioteki Narodowej, Czeskim Katalogu Centralnym, a także w WorldCat OCLC⁸⁵⁵.

W 1999 r. w Estonii wykorzystując system INNOPAC, rozpoczęto równolegle trzy programy retrokonwersji: 1) retrospektywną konwersję bibliografii książek estońskich opublikowanych w latach 1945–1991, 2) rekatalogowania książek w języku estońskim opublikowanych w latach 1918–1940⁸⁵⁶ oraz 3) rekatalogowania estońskich czasopism wydawanych w latach 1945–1993. Ponadto w 1987 r. rozpoczęto w Estonii program opracowywania estońskiej bibliografii retrospektywnej. Do 2000 r. wszystkie książki wydane w języku estońskim zostały wprowadzone do bazy, niedokończona była natomiast bibliografia książek wydanych w innych językach na terenie Estonii do 1940 r. oraz książek o Estonii. Większa część opisów bibliografii retrospektywnej została przekonwertowana do elektronicznego katalogu ESTER podlegającemu ELNET Consortium⁸⁵⁷.

– *history [online]* [dostęp: 01.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/reshelp/findhel-prestype/catbhold/estchistory/estchistory.html>>.

⁸⁵² Historię projektu przedstawiono w krótkim artykule *Retrospective conversion of catalogues [online]* [dostęp: 26.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://knihovnam.nkp.cz/english/sekce.php3?page=03_RetroCon.htm>.

⁸⁵³ Technologia RETROKON wykorzystana została w Czechach do retrokonwersji także innych katalogów BN i katalogów centralnych i pozwoliła zaliczyć Czechy pod względem technologicznym „do światowej czołówki krajów podejmujących się retrokonwersji katalogów bibliotecznych” w pierwszej połowie XXI w. – P. Žák, *Retrokonwersja katalogów w Bibliotece Narodowej w Pradze*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej”, 2002, nr 3, s. 40.

⁸⁵⁴ B. Stoklasova, op. cit., s. 127–130; por., P. Žák, op. cit., s. 37–39.

⁸⁵⁵ J. Andresoo, *The national bibliography concept in a changing information environment [online]* [dostęp: 16.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla67/papers/047-199e.pdf>>, s. 3.

⁸⁵⁶ Decyzję o ponownym skatalogowaniu tych zbiorów podjęto ze względu na niekompletność bibliografii rejestrujących te pozycje, niedostateczną liczbę egzemplarzy obowiązkowych otrzymywanych w tamtym czasie oraz ze względu na zmianę kryteriów selekcji: J. Andresoo, op. cit., s. 3.

⁸⁵⁷ Ibidem, s. 3.

W 2000 r. na Łotwie podjęto działania zmierzające do wprowadzenia bibliografii retrospektywnej obejmującej druki od XVIII w. do 2000 r. do wspólnej bazy danych wraz z bieżącą bibliografią narodową. Baza, jako część centralnego elektronicznego katalogu, miała ponadto za zadanie pełnić funkcję narodowego systemu dostarczania dokumentów⁸⁵⁸.

Również w Polsce podjęto w połowie lat 90. prace nad retrokonwersją bibliografii narodowej, czego efektem jest wprowadzenie do bazy BN opisów „Przewodnika Bibliograficznego” z lat 1958–1985⁸⁵⁹. Przenoszona do bazy danych jest też kartoteka „Bibliografii polskiej 1901–1939”, a także opisy wydawnictw ciągłych z lat 1958–1995⁸⁶⁰.

W zakresie retrokonwersji oraz udostępniania opisów bibliograficznych w bazach danych na całym świecie podkreślana była zwłaszcza rola standaryzacji przepisów opracowywania bibliografii narodowych w skali światowej⁸⁶¹.

Jeszcze w 1995 r. K. Ramlau-Klekowska i B. Karamać pisały w swoim referacie o zagrożeniach⁸⁶², jakie mogą wynikać z rozdzielenia odpowiedzialności za przygotowywanie bibliografii narodowych między różne ośrodki otrzymujące egzemplarz obowiązkowy. Autorki powołując się na artykuł R. Bourne’a⁸⁶³, podkreślały, że przy takim rozproszeniu bardzo istotna będzie rola koordynująca narodowej centrali bibliograficznej⁸⁶⁴. Dzisiaj podział prac staje się światową tendencją i sposobem na radzenie sobie z rosnącą produkcją wydawniczą i uwzględnianiem w bibliografiach narodowych nowych, różnorodnych typów dokumentów.

Wprowadzenie technologii komputerowej do pracy bibliograficznej przyczyniło się do wzrostu popularności obu opisywanych w rozdziale modeli współpracy wśród instytucji rejestrujących publikacje. Zastosowanie komputerów znacznie usprawniło proces zapisywania informacji oraz umożliwiło jej wielokrotne wykorzystywanie i wymianę na gruntach krajowym i międzynarodowym. Nie bez znaczenia w organizacji prac nad bibliografiami okazało się też znormalizowanie przepisów katalo-

⁸⁵⁸ Ibidem, s. 2–3.

⁸⁵⁹ Podczas VI Ogólnokrajowej Narady Bibliografów Wanda Klenczon zapowiadała, że do końca 2010 r. w bazie danych znajdują się wszystkie opisy drukowanego „Przewodnika Bibliograficznego” wydawanego po drugiej wojnie światowej – W. Klenczon, *Polska bieżąca bibliografia narodowa – stan prac, problemy, perspektywy*, [w:] *Szósta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów...*, s. 41). W październiku 2012 r. opisy te nie były jeszcze dostępne.

⁸⁶⁰ W październiku 2012 r. dostępne już były w postaci bazy danych wszystkie roczniki poza latami 1981–1984.

⁸⁶¹ Rolę standaryzacji podkreślała m.in. B. Stoklasova podczas konferencji w Tallinie w 2000 r.: J. Andre-soo, op. cit., s. 3.

⁸⁶² Wymieniane zagrożenia to „pauperyzacja poszczególnych ogniw systemu [Uniwersalnej Rejestracji Bibliograficznej] i jego dekompozycja” – K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 21.

⁸⁶³ R. Bourne, *National bibliographies – do they have a future?*, op. cit.

⁸⁶⁴ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 21.

gowania zbiorów oraz formatów zapisywania i wymiany danych. Bez standaryzacji wymiana informacji nie byłaby możliwa, a w każdym razie nie przebiegałaby tak sprawnie.

Analiza poszczególnych przykładów pokazuje, że choć nadal jeszcze często bibliografie narodowe sporządzane są przez jedną centralną instytucję (przeważnie bibliotekę narodową), to jednak coraz częściej dochodzi do podziału prac w tym zakresie, a decydują tu względy praktyczne i finansowe. W przypadku podejmowania współpracy w zakresie tworzenia bibliografii narodowych – bieżących i retrospektywnych – wykorzystuje się przeważnie model katalogowania podzielonego, natomiast katalogi centralne przygotowywane są głównie przy wykorzystaniu modelu katalogowania kooperatywnego. W obu przypadkach współpraca opiera się na ustalonych warunkach zapisanych w odpowiednio skonstruowanych umowach.

Rozgraniczenie między bibliograficzną a katalogową bazą danych pozostaje nadal widoczne. Zauważalną tendencją początku XXI w. staje się jednak łączenie różnego typu źródeł informacyjnych (katalogów i bibliografii) w jednej wspólnej bazie danych zaopatrzonej we wspólny interfejs. W Danii już od 1978 r. biblioteki naukowe prowadziły wspólną bazę SAMKAT/ALBA, która w 1993 r. została przeniesiona do Duńskiego Centrum Bibliograficznego i zmieniła nazwę na DanBib. Baza zawiera rekordy bibliografii narodowej, katalogu centralnego naukowych bibliotek duńskich, BK, „BNB”, Sieci ISSN oraz DBC zapisanych zgodnie z zasadami AACR2. W Finlandii w 1980 r. powstała baza bibliotek naukowych KDOK, która zawierała zarówno rekordy bibliografii narodowej, jak i katalogu centralnego⁸⁶⁵. Obecnie w kraju funkcjonuje centralny system LINNEA, w którego skład wchodzi m.in. katalog centralny bibliotek akademickich LINDA oraz bibliograficzna baza artykułów z fińskich czasopism ARTO⁸⁶⁶. Tworzenie takich konglomeratów ma za zadanie głównie skrócenie czasu wyszukiwania informacji. Umożliwienie przeszukiwania wszystkich baz jednocześnie wydaje się być odpowiedzią na zmieniające się oczekiwania użytkowników informacji.

W ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat widoczny jest ogromny wpływ rozwoju technologicznego na organizację pracy zarówno w środowisku naukowców, jak i w ośrodkach sporządzających bibliografie. Zmieniło się z jednej strony spektrum typów dokumentów, jakie bibliografie objęły swą rejestracją (głównie ze względu na rosnące ich wykorzystanie, a co za tym idzie, rosnące zapotrzebowanie na informację o nich wśród użytkowników), a z drugiej strony ewoluuje postać samych źródeł bibliograficznych. Oba te czynniki oraz standaryzacja w zakresie przepisów katalogowania i stosowanych formatów zapisu i wymiany danych wpłynęły znacząco na możliwości współpracy między różnymi ośrodkami przy tworzeniu bibliograficznych baz danych. Biblioteka Kongresu we wstępie do raportu dotyczącego przyszłości rejestracji biblio-

⁸⁶⁵ A. Salomonsen, op. cit., s. 10.

⁸⁶⁶ *The Linnea Union Catalogues* [online] [dostęp 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.fi/libraries/linnea.html>>.

graficznej podkreśliła ten typ zmiany, wskazując, że przyszłość będzie zdecentralizowana, oparta na współpracy (między bibliotekami, sektorem prywatnym oraz użytkownikami bibliotek) oraz na wykorzystaniu Internetu. Dane do rejestracji pobierane będą z różnych źródeł, przeobrażenia nastąpią szybko, a rejestracja bibliograficzna zmieni się ze statycznej w dynamiczną⁸⁶⁷.

⁸⁶⁷ „The future of bibliographic control will be collaborative, decentralized, international in scope, and Web-based. Its realization will occur in cooperation with the private sector, and with the active collaboration of library users. Data will be gathered from multiple sources; change will happen quickly; and bibliographic control will be dynamic, not static” – Library of Congress, *On the record...*

Rozdział 9

Forma i zawartość bibliografii narodowych

Jeszcze 60 lat temu bibliografie narodowe rejestrowały wyłącznie publikacje drukowane – głównie książki i czasopisma. Z biegiem czasu – gdy zaczęto zapisywać informacje również na innych nośnikach, takich jak mikroformy, taśmy magnetyczne, dyskietki, CD-ROM-y i serwery w przestrzeni wirtualnej – bibliografie narodowe zaczęły uwzględniać nowe typy dokumentów, by nadal spełniać swoje podstawowe funkcje rejestracji dorobku piśmienniczego narodu i dostarczania bieżącej informacji o nim zarówno placówkom naukowym (głównie bibliotekom i ośrodkom naukowo-badawczym), jak i indywidualnym użytkownikom.

Oprócz zmian, jakie nastąpiły w zakresie typów rejestrowanych dokumentów, w ciągu ostatnich 60 lat odnotować należy również, co już wielokrotnie podkreślano, nowe postaci bibliografii. Ewolucja w tym zakresie dokonywała się początkowo od postaci drukowanej do udostępniania bibliografii w różnych formach jednocześnie (drukowanej, w postaci mikroform, na taśmach magnetycznych, dyskietkach czy CD-ROM-ach). Następnie pojawił się etap dostępności głównie w postaci CD-ROM-ów, a potem bibliograficznych baz danych dostępnych *online* w Internecie. Analiza postaci pokazuje też pojawienie się najnowszego kierunku w XXI w. – udostępniania bibliografii narodowych w plikach formatu PDF lub HTML na stronach WWW⁸⁶⁸. Zmiany te wpłynęły m.in. na ukształtowanie funkcjonalności spisów bibliograficznych (zwłaszcza na ich aparat pomocniczy i układ).

9.1. Zalecenia międzynarodowe dotyczące postaci bibliografii narodowych

Zagadnienie postaci bibliografii narodowych niejednokrotnie analizowano w trakcie międzynarodowych konferencji, organizowanych głównie przez UNESCO i IFLA, poświęconych tematyce służb bibliograficznych czy przepisów katalogowania, a analizy te poprzedzono odpowiednimi badaniami w tym obszarze.

Podczas konferencji międzynarodowej zorganizowanej w 1950 r. w Paryżu dyskutowano m.in. o zawartości bibliografii narodowych oraz o międzynarodowych bibliografiach specjalnych. Nie wspomniano jednak wówczas bezpośrednio o zalecanej postaci biblio-

⁸⁶⁸ Przedstawione w niniejszym rozdziale wykresy oraz wyczerpania są wynikiem analizy literatury źródłowej oraz ankiet przeprowadzonych przez autorkę opracowania w okresie od września do grudnia 2011 r. wśród 34 narodowych central bibliograficznych. Sytuacja bibliografii narodowych w pozostałych krajach świata powinna stać się podstawą kolejnego opracowania.

grafii narodowych, ponieważ całość rekomendacji skierowana była pod adresem form drukowanych⁸⁶⁹.

Kolejna paryska międzynarodowa konferencja (w 1961 r.) skupiła się na zasadach katalogowania i dotyczyła w głównej mierze budowy haseł w katalogach, a także funkcji katalogów i ich struktury⁸⁷⁰.

W opublikowanych w 1979 r. przez UNESCO i IFLA tzw. Zasadach Paryskich (*Paris Principles*⁸⁷¹) będących pokłosiem Międzynarodowego Kongresu nt. Bibliografii Narodowych (Paryż 1977 r.) przewidywano, że nieliczne wówczas jeszcze bibliografie zapisywane w postaci elektronicznych baz danych utrwalanych na taśmach magnetycznych będą w przyszłości najlepiej służyć celom międzynarodowej selekcji i gromadzenia zbiorów. Niosły one bowiem ze sobą nowe usługi dla użytkowników oraz nowe możliwości w zakresie międzynarodowej wymiany informacji bibliograficznej⁸⁷².

Mimo to w Zasadach Paryskich skupiono się głównie na zdefiniowaniu bibliografii narodowej i wszystkich jej komponentów jako materiałów w formie drukowanej. Wymieniano w nich także zalety bibliografii drukowanej, które według przewidywań organizatorów i uczestników konferencji miały zagwarantować tradycyjnej formie przetrwanie na rynku jeszcze przez wiele lat (inne formy bbn – karty katalogowe, rekordy czytelne maszynowo – uznano za uzupełniające w stosunku do formy drukowanej⁸⁷³). Wśród nich wymieniono m.in.: uniwersalność nośnika (papier), wygoda w przenoszeniu i użytkowaniu drukowanych wydań oraz niezależność od specjalistycznego sprzętu do odtwarzania treści. Dostrzeżono wówczas (oprócz takich wad jak problemy z przenoszeniem i odczytywaniem) zalety posługiwania się mikroformami przez biblioteki wykorzystujące w swojej działalności bibliografie narodowe z różnych krajów: zredukowane koszty subskrypcji, magazynowania danych, szybkość tworzenia kumulacji, mniejsze rozmiary i tym samym niższe koszty przesyłki. Oprócz informacji o samym nośniku zapisu danych bibliograficznych zasady z 1979 r. dotyczyły także znormalizowania wyglądu drukowanej postaci bieżącej bibliografii narodowej i jej opracowania edytorskiego (formatu, wyglądu strony tytułowej, wstępu, zrębu głównego, numeracji i indeksów)⁸⁷⁴.

Lata 80. i 90. XX w. przyniosły nowe metody utrwalania informacji. Pojawiły się CD-ROM-y oraz Internet ze swoimi możliwościami przesyłania i udostępniania danych użytkownikom w ich własnych domach. Międzynarodowe zalecenia wymagały więc aktualizacji. Ponad dwadzieścia lat po konferencji w Paryżu (w 2001 r.) opublikowano kolejne

⁸⁶⁹ Conference on the Improvement of Bibliographical Services, Paris 1950.

⁸⁷⁰ Statement of principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October 1961 [online] [dostęp: 13.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://sibuc.ucaen.edu.ec/site/local/File/ABCD_Workshop_CUE/MARC/paris_principles_1961.pdf>.

⁸⁷¹ Guidelines for the national bibliographic agency...

⁸⁷² Ibidem, s. 45–46.

⁸⁷³ Ibidem, s. 6, 12, 45–46.

⁸⁷⁴ Ibidem, s. 38–44.

rekomendacje będące wynikiem ustaleń Międzynarodowej Konferencji na temat Serwisów Bibliograficznych (Kopenhaga 1998). W porównaniu z poprzednimi nowe wytyczne akceptowały współistnienie różnorodnych, także nowoczesnych form bibliografii narodowych. Znajdujący się w nich zapis dotyczący udostępniania informacji bibliograficznej w różnych postaciach (zgodnych z międzynarodowymi standardami) wynikał m.in. z wyeksponowania potrzeb użytkowników bibliografii (zwłaszcza potrzeb specjalnych grup użytkowników, np. niedowidzących). Ponadto przynajmniej jedna z tych postaci powinna według rekomendacji sprostać wymogom archiwizowania narodowej informacji bibliograficznej i być stale dostępna (Rekomendacja 6)⁸⁷⁵. W rekomendacjach nie pojawiły się jednak żadne konkretne przykłady form, w jakich bibliografie narodowe mogłyby być udostępniane – wszystkie formy zostały potraktowane równorzędnie jako formy komplementarne wobec siebie. Nowością było jednak stwierdzenie, że forma drukowana przestała być obligatoryjna.

W wystąpieniu Marcelle Beaudiquez podczas tej konferencji znalazła się informacja, że w 1998 r. wiele bibliografii narodowych dystrybuowanych było na CD-ROM-ach, które są „bardziej ergonomiczne i które oferują bardziej satysfakcjonujące możliwości wyszukiwawcze niż drukowane zeszyty i ich różne kumulacje”⁸⁷⁶. Autorka informowała również, że niektóre kraje podjęły decyzję o zaprzestaniu drukowania bibliografii narodowej i zastanawiała się, czy wpłynęły na tę decyzję inne czynniki niż ekonomiczne, ponieważ przywiązanie użytkowników do drukowanej formy wydawało się (sądząc z przeprowadzonych ankiet i badań) nadal silne. W tym samym referacie autorka zauważyła, że przeniesienie bibliografii narodowych z drukowanej na formę elektroniczną może pociągnąć za sobą pewne trudności w odróżnieniu komputerowego katalogu biblioteki od bibliografii narodowej⁸⁷⁷, co staje się szczególnie widoczne współcześnie w kontekście tworzenia zintegrowanych baz danych łączących możliwości jednoczesnego przeszukiwania różnych źródeł informacji (np. w słowackim systemie COBISS).

Rok 2009 przyniósł kolejne opracowanie na skalę międzynarodową – *National bibliographies in the digital age*⁸⁷⁸. Znalazły się w nim m.in. informacje o postaci bibliografii narodowych w dobie elektronicznego rozwoju. Podkreśla się w nich, że preferowane formy bibliografii zmieniały się z drukowanej, przez CD-ROM-y po bibliografie dostępne *online* i, że każdy kraj powinien samodzielnie podjąć decyzję o zmianie formy w zależności od możliwości ekonomicznych oraz rozwoju infrastruktury technologicznej w kraju⁸⁷⁹.

⁸⁷⁵ ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. *Proceedings...*, s. 11 i 118.

⁸⁷⁶ M. Beaudiquez, *National bibliographic services...*, s. 16.

⁸⁷⁷ Ibidem, s. 16.

⁸⁷⁸ *National bibliographies in the digital age...*

⁸⁷⁹ G. Clavel-Merrin i in., *Organisation and management...*, s. 97–98.

9.2. Postać bibliografii narodowych w latach 1950–2011

Analiza zmian zachodzących w sferze postaci bibliografii narodowych uwidacznia proces ewolucji, jaki nastąpił wraz z rozwojem nowych technologii. Od lat 50. do lat 90. XX w. drukowana bibliografia narodowa stanowiła podstawową formę dostępu do informacji. Pojawianie się na rynku kolejnych nowoczesnych rozwiązań dotyczących zapisu informacji na innych nośnikach (mikroformach, taśmach magnetycznych, dyskietkach i CD-ROM-ach) sprawiło, że stopniowo także narodowe centrale bibliograficzne zaczęły wykorzystywać je w swojej działalności. Obecnie coraz częściej odchodzi się od bibliografii w postaci tradycyjnej, czyli drukowanej, na rzecz postaci elektronicznych – w latach 90. XX w. były to CD-ROM-y, a w XXI w. udostępniane przez Internet bazy danych *online* i pliki w formacie PDF i HTML.

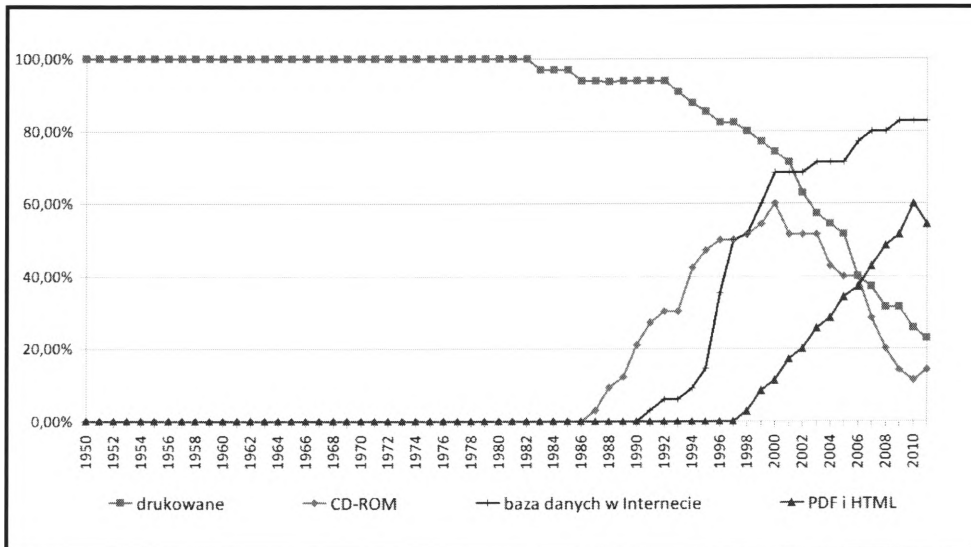
Załączony niżej wykres (Rys. 14) obrazuje, w jaki sposób zmieniała się postać bibliografii narodowych w ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat⁸⁸⁰. Przedstawione zmiany dotyczą form drukowanych, CD-ROM, baz danych dostępnych w Internecie oraz plików w formacie PDF i HTML⁸⁸¹ bibliografii narodowych 34 krajów: Andora, Australia, Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Islandia, Kanada, Lichtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Nowa Zelandia, Polska, Portugalia, Rosja, RPA, Słowacja, Słowenia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy⁸⁸².

Przedstawione wyżej zmiany zachodzące w kolejnych międzynarodowych wytycznych stanowiły zawsze odzwierciedlenie kondycji narodowych bibliografii na świecie. Organizowanie międzynarodowych konferencji i kongresów miało każdorazowo na celu podsumowanie panującej sytuacji i wskazanie kierunku, w jakim zmierzał rozwój narodowych bibliograficznych źródeł informacji. Perspektywa kilkudziesięciu lat pozwala stwierdzić, że niektóre z tych przewidywań sprawdziły się – m.in. te z 1979 r., gdyż mówiły o wykorzystaniu w przyszłości bibliografii elektronicznych. Choć oczywiście od tego czasu nastąpiły zdecydowane zmiany w zakresie stosowanych nośników.

⁸⁸⁰ Podstawą do sporządzenia wykresów w rozdziale 10 były wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2011 r. oraz analiza literatury i stron internetowych poświęconych historii poszczególnych bibliografii narodowych.

⁸⁸¹ Wybrano te formy bibliografii narodowych ze względu na dostępność danych – informacje niezbędne do wykonania wykresu zaczerpnięto z ankiet przeprowadzonych przez autorkę opracowania w 2011 r. oraz z literatury źródłowej wymienionej w bibliografii. Ze względu na brak danych lub ich niepełność pominięto w opracowaniu postać taśm magnetycznych. Przy porównaniu postaci bibliografii narodowych ograniczono się do członów bibliografii narodowych rejestrujących książki (czy też wydawnictwa zwarte), ponieważ tylko ten typ dokumentów jest rejestrowany przez wszystkie bibliografie narodowe.

⁸⁸² Należy zauważyć, że nie wszystkie te bibliografie funkcjonują od 1950 r. – bibliografia narodowa Kanady wydawana jest od 1951 r., Litwy i Łotwy od 1956 r., Włoch od 1958 r., Węgier od 1961 r., Nowej Zelandii od 1967 r., Liechtensteinu od 1974 r., Słowenii od 1985 r., Grecji od 1989 r., Andory od 1998 r., a bieżąca bibliografia narodowa Portugalii nie ukazywała się w latach 1988–1994.

Rys. 14 Postać bibliografii narodowych w latach 1950–2011 (opracowanie własne)

9.2.1. Bibliografia drukowana i mikroformy

Bibliografia w postaci drukowanej przez wiele lat stanowiła podstawową formę udostępniania informacji bibliograficznej. Jeszcze w 1994 r. Ross Bourne pisał w swoim referacie, że „drukowana bibliografia nie jest już jedynym środkiem niosącym informację bibliograficzną, ale pomimo atrakcyjności innych postaci prawdopodobnie pozostaje ona w umysłach większości użytkowników dominującą formą”⁸⁸³. Zaletą takiej bibliografii jest jej dostępność – nie wymaga specjalistycznego sprzętu – oraz portatywność⁸⁸⁴, a także możliwość zrecyklingowania. Pozwala też na bieżące śledzenie aktualnego piśmiennictwa danej dziedziny czy kierunku nauki itp. Ponadto bibliografie drukowane pozostają bardzo efektywną formą dostarczania informacji w krajach, gdzie infrastruktura technologiczna nie jest jeszcze wysoko rozwinięta.

Wadą jednak bibliografii drukowanych jest marnotrawstwo papieru, jeśli bibliografia wydawana jest z dużą częstotliwością. Układ takiej bibliografii znacznie ogranicza jej wykorzystanie: „Dostęp ograniczony jest do linearnych sekwencji albo alfabetycznie, albo numerycznie (...) wymaga to od użytkownika znajomości dokładnego nazwiska autora oraz domyślania się, jakie hasło przedmiotowe lub symbol klasyfikacji przypisał indeksator”⁸⁸⁵. Ponadto często ze względów ekonomicznych redukuje się w bibliografiach dru-

⁸⁸³ R. Bourne, *The role of the national...*, s. 66.

⁸⁸⁴ Chociaż taką zaletę mają już też bibliografie w bazach danych za sprawą coraz nowocześniejszych i coraz bardziej zminiaturyzowanych urządzeń elektronicznych, takich jak iPhone czy tablety, które konkurują z dużymi, często ciężkimi wydawnictwami bibliografii drukowanych.

⁸⁸⁵ „Access is restricted to linear sequences, either alphabetical or numerical (...) the user must know

kowanych liczbę haseł przedmiotowych do jednego lub dwóch, co ogranicza możliwości wyszukiwawcze dostępne użytkownikom⁸⁸⁶.

Kwestia ekonomiczna drukowanej bibliografii dotyczy nie tylko narodowej centrali bibliograficznej i kosztów, jakie należy ponieść, by tę bibliografię wydać, ale także bibliotek, które te bibliografie muszą kupić, by z nich skorzystać. Problem niedofinansowania bibliotek był i nadal jest obecny w wielu krajach. Koszty subskrybowania bieżącej drukowanej bibliografii nie były niskie, ale dla wielu bibliotek (zwłaszcza naukowych) stanowiły one zawsze podstawowe źródło informacji przy gromadzeniu swoich zbiorów. Rozwiązaniem tego problemu miały być mikroformy wprowadzone do bibliografii w latach 60. XX w., których miniaturowa postać wpłynęła na zmniejszenie kosztów przechowywania i dostarczania informacji. Oprócz tego jednak mikroformy posiadają pozostałe wady postaci drukowanej: dostęp do informacji jest tu linearny, a ponieważ stanowią one zminiaturyzowaną kopię bibliografii tradycyjnej, ograniczona jest w nich również możliwość wyszukiwania przedmiotowego. Dodatkowo wymagają jeszcze odpowiedniego sprzętu, który nierzadko bywa określany przez użytkowników jako trudny w obsłudze⁸⁸⁷, a współcześnie w rzadko której bibliotece w ogóle jeszcze prawidłowo funkcjonuje.

W latach 70. XX w. pojawiły się również taśmy magnetyczne, a później dyskietki pozwalające na zapis elektronicznej informacji bibliograficznej. Mimo to drukowane bibliografie narodowe nadal nie straciły wówczas swojej dominującej pozycji⁸⁸⁸. Wśród 34 badanych bibliografii narodowych Nowa Zelandia jako jedna z pierwszych zrezygnowała w 1983 r. z formy drukowanej, udostępniając bibliografię narodową na mikrofiszach. Kiedy pod koniec lat 80. pojawiły się CD-ROM-y, niektóre bibliografie wykorzystały je do uzupełnienia postaci bibliografii drukowanych (m.in. Dania, Francja, Niemcy, Wielka Brytania), nie rezygnując z wersji tradycyjnej i rozprowadzając bibliografie narodowe na różnych nośnikach jednocześnie. Rekordy elektroniczne przez wiele lat wykorzystywane były głównie do usprawnienia procesu drukowania bibliografii. Na szerszą skalę sytuacja zaczęła się zmieniać w drugiej połowie lat 90. XX w. Niektóre centrale narodowe zaczęły rezygnować wtedy z formy drukowanej, przenosząc swoje bibliografie na CD-ROM-y (np. w 1994 r. Finlandia, w 1995 r. Portugalia, w 1996 r. Czechy). W badaniach ankietowych przeprowadzonych w 2011 r. drukowaną postać przyjmowało już jedynie 22,86% spośród 34 bibliogra-

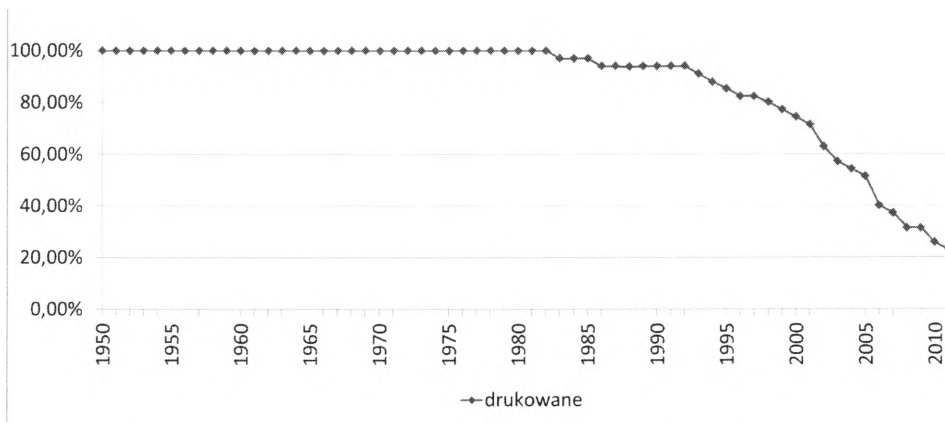
the correct name of the author and second-guess which subject heading or classification number the cataloguer has assigned"; R. Bourne, *The role of the national...*, s. 66.

⁸⁸⁶ R. Bourne, *The role of the national...*, s. 66.

⁸⁸⁷ Ibidem, s. 66.

⁸⁸⁸ Potwierdzają to także badania przeprowadzone w 1977 r. przez R.H.A. Cheffinsa na zlecenie UNESCO, w których autor podkreślił, że wszystkie bibliografie narodowe ukazywały się wówczas w formie drukowanej. Niektóre od dawna oferowały wówczas opisy w postaci kart katalogowych, a rozwój techniczny sprawił, że zaczęły się pojawiać bibliografie czytelne maszynowo – ale jak zauważono w opracowaniu – „są to tylko dodatkowe udogodnienia, które nie zastąpiły bibliografii w drukowanej formie” – *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 48–49.

fi (Bułgaria, Estonia⁸⁸⁹, Grecja, Rosja, Słowacja, Wielka Brytania i Włochy) (zob. Rys. 15)⁸⁹⁰. Postać mikroform przyjmowała tylko jedna bibliografia (Estonii), co stanowi 3,23% wśród wszystkich bibliografii badanych w 2011 r.

Rys. 15 Procent bibliografii w postaci drukowanej w latach 1950–2011 (opracowanie własne)

Badania dotyczące postaci bibliografii narodowych prowadzone były również przez innych badaczy od lat 90. XX w. Niestety trudno o porównanie ich wyników i uchwycenie zachodzących zmian ze względu na różne liczby badanych bibliografii. W kwerendzie, jaką przeprowadził Robert P. Holley w 1996 r. wśród 62 narodowych bibliografii, potwierdziła się tendencja do publikowania bibliografii narodowych głównie w formie tradycyjnej – drukowanej (90,3% – 56 central) natomiast mikrofilme były wówczas najrzadziej stosowane – 19,4% (12)⁸⁹¹. Tendencja do zmniejszania się wykorzystywania mikroform wśród bibliografii narodowych rozpoczęła się wraz z rozwojem nowych technologii i możliwościami elektronicznego zapisu informacji.

W 2000 r. Barbara Bell i Anne M. Hasund Langballe przeprowadziły badania wśród bibliografii narodowych na świecie. Spośród 42 bibliografii europejskich i 3 krajów Ameryki Północnej 84% nadal rejestrowało swój dorobek piśmienniczy w postaci drukowanej. Postać mikroform wykorzystywało już tylko w przypadku 3 badanych bibliografii (6,66%)⁸⁹².

⁸⁸⁹ W ankiecie Estonia zaznaczyła, że powoli rezygnuje z wersji drukowanych bibliografii – m.in. z bibliografii drukowanej nagranych audiowizualnych i dokumentów elektronicznych.

⁸⁹⁰ Ze względu na brak kompletnych danych nie sporządzono wykresu obarzującego zmiany w postaci mikrofilmowej 34 badanych bibliografii narodowych.

⁸⁹¹ R.P. Holley przedstawił w 1998 r. wyniki swojej ankiety przeprowadzonej w 1996 r. wśród 123 NCB, z których jedynie 64 odpowiedziały na pytania autora. Wśród nich 62 opracowywały bieżącą bibliografię narodową. (R.P. Holley, *Results of...*, s. 7). Na podstawie publikacji B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, op. cit., 1998 odnotowano, że wśród badanych 34 bibliografii narodowych formę mikroform stosowało wówczas 9 z nich (26,47%).

⁸⁹² B. Bell, A.M. Hasund Langballe, *An Examination...*

W badaniach przeprowadzonych przez Unni Knutsen w 2001 r., dotyczących głównie bibliografii elektronicznych, wśród 52 badanych bibliografii już tylko 75% ukazywało się w wersji drukowanej, a w postaci mikroform 1,9% (1 bibliografia)⁸⁹³. W przeprowadzonej ankiecie U. Knutsen zapytała narodowe centrale bibliograficzne również o plany agencji na następne 5 lat (do 2006 r.). Wynikało z nich, że wersja drukowana przetrwa (zgodnie z zaleceniami archiwizowania⁸⁹⁴ i zachowania bibliografii narodowej zawartymi w dokumencie *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services*, 1998). Zapewnienia te mogłyby być odpowiedzią na stwierdzenie wygłoszone w 2001 r. podczas konferencji w Tallinie przez Janice Pilch: „Wartość drukowanej bibliografii stała pod znakiem zapytania, kiedy stwierdzono, że jest ona zbyt restrykcyjna, zbyt droga w produkcji i niepotrzebna w świetle istnienia elektronicznych katalogów”⁸⁹⁵. Należy bowiem pamiętać, że bibliografia narodowa ma nie tylko służyć jako doskonałe źródło informacji dla komercyjnego rynku książki, ale też jako źródło informacji dla środowiska naukowego zarówno obecnego, jak i przyszłego⁸⁹⁶. Forma drukowana była także wygodna w dystrybucji, zwłaszcza w przypadku, gdy sieci komputerowe w niektórych krajach należały wówczas do rzadkości. Przyczyną silnej pozycji formy drukowanej była też niepewność trwałości nowych nośników informacji oraz obawa, że informacja zapisana w postaci elektronicznej może z czasem zniknąć⁸⁹⁷.

9.2.2. Bibliografia w bazie danych

Pod koniec lat 60. i w latach 70. XX w. rozpoczął się proces automatyzowania bibliografii narodowych (jako jedne z pierwszych zautomatyzowano w 1966 r. narodową bibliografię niemiecką „Deutsche Nationalbibliografie” oraz w 1977 r. brytyjską „British National Bibliography”⁸⁹⁸). Zaczęto w tym celu wykorzystywać maszyny liczące, a dane zapisywano na taśmach magnetycznych i następnie na dyskietkach. Powstawały pierwsze bibliograficzne bazy danych, z których można było wygenerować dane niezbędne do wydrukowania tradycyjnej bibliografii. Bazy danych przyniosły bibliografiom narodowym także nowe

⁸⁹³ U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*

⁸⁹⁴ Dla celów przechowywania i archiwizowania bibliografii narodowej niemal wszystkie kraje zachowywały w 2001 r. papierową wersję bibliografii. Jedynie kraje, które zrezygnowały z drukowanej formy bibliografii (Belgia, Czechy, Finlandia, Portugalia), archiwizowały ją na CD-ROM-ach. Norwegia zrezygnowała z zapisywania na CD-ROM-ach i wykonywała wydruki z bazy danych na koniec każdego roku – B. Bell, A.M. Hasund Langballe, *An examination...*, s. 23.

⁸⁹⁵ „(...) the value of printed bibliography comes under question as being too restrictive, too expensive to produce, redundant in light of electronic catalogs”, J.T. Pilch, *Baltic National Bibliography*, „Slav. East. Europ. Inf. Res.”, (2001), vol. 2, nr 3–4, s. 52.

⁸⁹⁶ G. Jonsson, *The national bibliography, what does it mean today – and tomorrow?*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin 2001, s. 79.

⁸⁹⁷ Wskazywały na to zarówno Unni Knutsen w artykule *Electronic national bibliographies...*, s. 3, 5, jak i Janne Andresoo w artykule *The national bibliography...*, s. 5.

⁸⁹⁸ H. Hleb-Koszańska, *O bibliografii dla niewtajemniczonych*, op. cit., s. 220–222.

funkcje – zwiększyły możliwości ich przeszukiwania oraz same stały się przedmiotem badań⁸⁹⁹. W połowie lat 60. XX w. pojawiły się bazy danych dostępne w trybie pośrednim (*offline*). Wyszukiwanie informacji w takiej bazie odbywało się zazwyczaj za pośrednictwem odpowiednio przeszkolonego pracownika informacji naukowej lub bibliotekarza. W latach 70. XX w. możliwy stał się bezpośredni dostęp do tych baz poprzez sieci *online* (*online networks*). Zbiory opisów można było przeszukiwać na miejscu w bibliotekach czy ośrodkach informacji naukowej przez komputery podłączone do sieci. W 1994 r. Robert Smith pisał, że dostępność bibliografii narodowych *online* oraz ich dystrybucja na taśmach magnetycznych zmierzała raczej do uzupełnienia niż zastąpienia wersji drukowanej⁹⁰⁰.

W 1996 r. Robert P. Holley⁹⁰¹ podawał, że 27,4% bibliografii narodowych korzystało z tego rodzaju nośnika, a w 2001 r. w badaniach U. Knutsen⁹⁰² odsetek ten spadł do 13,5%, co było skutkiem postępującej technologii i pojawienia się Internetu.

Dyskietek używało w 1996 r. 25,8% (16 z 62) bibliografii narodowych, w 2001 r. 13,5% (z 52 bibliografii), a w 2011 r. 12,9% bibliografii narodowych (w 4 krajach na 34 badane bibliografie – w Bułgarii, Estonii, na Węgrzech i we Włoszech). Widoczne jest więc, że medium to również było systematycznie wypierane przez nowsze generacje nośników, takie jak CD-ROM-y czy bazy danych dostępne w Internecie.

9.2.3. Bibliografia narodowa na CD-ROM-ach

Pojawienie się bibliografii narodowych na CD-ROM-ach podyktowane było przede wszystkim możliwościami kopiowania gotowych opisów w postaci elektronicznej przez inne biblioteki i ośrodki informacji naukowej (zarówno w kraju, jak i za granicą oraz zarówno dla celów rejestracji bieżącej, jak i retrospektywnej), a także nieobciążaniem pamięci dysków komputerów lokalnych w bibliotekach.

Bibliograficzne bazy danych na CD-ROM-ach stały się popularne w połowie lat 80. XX w. Przyniosły one ze sobą wzrost dostępności baz danych dla użytkowników oraz nowe możliwości wyszukiwawcze przy zastosowaniu przyjaznego dla użytkownika interfejsu. O ile w bibliografiach tradycyjnych (drukowanych i mikroformach) zależały one wyłącznie od rodzajów zamieszczonych w nich indeksów (np. autorskiego, tytułowego, wydawców), o tyle w bazie danych możliwe było już zaindeksowanie każdego elementu opisu dokumentu, co dawało możliwość wyszukiwania również według imienia autora, dowolnego słowa w tytule, numeru ISBN itd., a także przeszukiwania pełnotekstowego i wykorzystania algebry Boole'a. CD-ROM-y miały i nadal mają jednak podobną wadę jak formy drukowane – można z nich korzystać tylko w miejscu udostępniania – należało się

⁸⁹⁹ G. Jonsson w 2000 r. zwróciła uwagę, że jest to funkcja, której nie rozpoznano do końca w międzynarodowych rekomendacjach czy narodowej polityce: G. Jonsson, op. cit., s. 78.

⁹⁰⁰ R. Smith, *National bibliographies...*, s. 15.

⁹⁰¹ R.P. Holley, *Results of...*, s. 6–7.

⁹⁰² U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*

więc udać do najbliższej placówki posiadającej odpowiedni CD-ROM lub w taki się zaopatrzyć. Dodatkowo – podobnie jak to miało miejsce z mikroformami, taśmami magnetycznymi i dyskietkami – nadal potrzebny był specjalistyczny sprzęt pozwalający na odczytanie treści zapisanej na nośniku.

Usprawnienie wymiany danych bibliograficznych nastąpiło już w latach 70. XX w. wraz z pojawieniem się taśm magnetycznych. Wykorzystanie CD-ROM-ów do zapisywania i wymiany rekordów bibliograficznych pociągnęło za sobą dalsze skutki dla postaci bibliografii. Oprócz ustanowienia standardów opisu bibliograficznego oraz formatu wymiany danych – niezbędnych, by umożliwić bezproblemowy obieg informacji – pomyślano też o wspólnym ujednoczonym interfejsie do przeszukiwania danych na CD-ROM-ach.

Pod koniec lat 80. XX w. zarówno Biblioteka Brytyjska z Biblioteką Narodową Francji, jak i Biblioteka Niemiecka stworzyły pilotażowe wersje CD-ROM zawierające dane z ich bibliografii narodowych, posługując się tym samym oprogramowaniem. Do projektu przystąpiły później jeszcze cztery inne biblioteki narodowe – Królewska Biblioteka Holandii, Królewska Biblioteka Danii, Biblioteka Narodowa Centralna we Florencji oraz Biblioteka Narodowa Portugalii. Oprócz wspólnego interfejsu zamierzano rozwiązać również problem różnych formatów danych za pomocą odpowiedniego konwertera opartego na „CCF Converter” oraz ujednoczenia zestawu znaków za pomocą Unicode i normy ISO 10646.

W artykule podsumowującym pierwsze lata funkcjonowania programu R. Smith przedstawia jego rezultaty: opracowanie zaleceń dotyczących funkcjonalności interfejsu, możliwości wyszukiwawczych, możliwości kopiowania danych, wyświetlania informacji bibliograficznych w różnych formatach. Autor prezentuje również wyniki badania przeprowadzonego w zakresie wyszukiwania informacji w bazie przez różne grupy użytkowników (bibliotekarzy odpowiedzialnych za wyszukiwanie informacji, politykę gromadzenia zbiorów, katalogerów, a także czytelników) wykazujących różne modele strategii wyszukiwawczych⁹⁰³.

W trakcie realizacji projektu wspólnego interfejsu zastanawiano się również nad umożliwieniem aktualizacji danych – ponieważ bibliografia w postaci CD-ROM-u aktualizowana była przeważnie cztery razy do roku, postanowiono spróbować połączyć bazę na CD-ROM-ie z aktualizacją *online*, aby mogła być przeprowadzana znacznie częściej za pomocą odpowiedniego oprogramowania⁹⁰⁴.

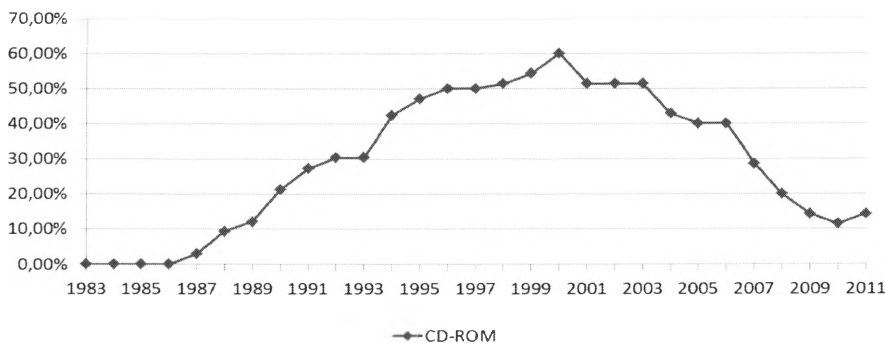
W latach 90. XX w. bibliografie na CD-ROM-ach uznawane były „za pomost pomiędzy tradycyjnymi bibliografiami, publikowanymi na nośnikach papierowych a bibliograficznymi bazami komputerowymi, dysponującymi sieciami połączeń (...), [za] nowum błyskawicznie rozprzestrzeniające się, m.in. w zastosowaniach bibliograficznych. Dzięki swej nieprawdopodobnej wręcz pojemności pozwalają zrewidować pogląd, że

⁹⁰³ R. Smith, *National bibliographies...*, s. 15–17.

⁹⁰⁴ *Ibidem*, s. 15–16.

zarzucona na przełomie wieków idea bibliografii uniwersalnej w jej najstarszej formie: jako zgromadzonego w jednym miejscu zbioru opisów publikacji świata jest całkowicie utopijna⁹⁰⁵.

Obniżenie cen zakupu baz na CD-ROM-ach, ich szybka i łatwa obsługa sprawiły, że w drugiej połowie lat 90. XX w. zaczęła spadać popularność nośników drukowanych. Najwyższy wzrost zainteresowania CD-ROM-ami wśród 34 badanych bibliografii odnotowano w latach 1996–2000, kiedy to odsetek bibliografii publikowanych na tym nośniku wzrósł z 50% (17 bibliografii) do 60% (21)⁹⁰⁶ (Rys. 15). CD-ROM-y wykorzystywano wówczas m.in. w Belgii, Czechach, Danii, Finlandii, we Francji, w Hiszpanii, Holandii, Kanadzie, na Litwie, w Niemczech, Norwegii, Polsce, Portugalii, Rosji, na Słowacji, w Słowenii, w Stanach Zjednoczonych⁹⁰⁷, Szwecji, na Węgrzech i w Wielkiej Brytanii. Od roku 2001 powoli zaczęła się spadać popularność tej formy zapisu informacji ze względu na możliwość udostępniania baz danych przez Internet oraz możliwości przesyłania danych za pomocą protokołu Z39.50. Wszystko to sprawiło, że CD-ROM-y na początku XXI w. straciły na atrakcyjności – do 2011 r. odsetek bibliografii korzystających z CD-ROM-ów zmniejszył się do 14,29% (5 bibliografii: Estonia, Grecja, Holandia, Polska, Włochy).

Rys. 16 Procent bibliografii udostępnianych na CD-ROM-ach w latach 1983–2011 (opracowanie własne)

⁹⁰⁵ K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 32.

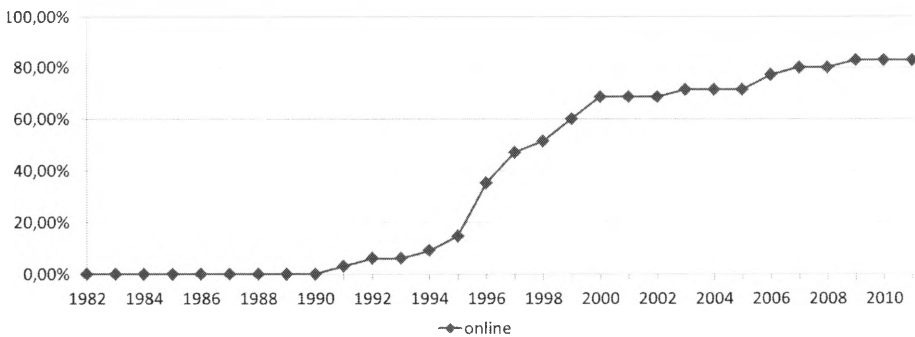
⁹⁰⁶ Holley podaje, że w połowie lat 90. XX w. w postaci CD-ROM-ów ukazywało się 43,5% czyli 27 spośród 62 badanych przez niego bibliografii narodowych – R.P. Holley, *Results of...*, 1, s. 7. U Bell i Langballe w 2000 r. było to 42% (spośród 42 krajów europejskich i 3 krajów Ameryki Północnej) bibliografii narodowych, u Knutsen w 2001 r. 36,5% (z 52 bibliografii). W 2001 r. J. Sadowska pisała, że CD-ROM „Niewątpliwie będzie (...) wypierał inne formy, zwłaszcza formę drukowaną” – J. Sadowska, *Jaka przyszłość drukowanej bibliografii?* op. cit., s. 12, dwa lata później – w 2003 r. U. Knutsen wyobrażała sobie, że za kilka lat zniknie forma CD-ROM bibliografii narodowej, a Internet stanie się głównym medium dla bibliografii narodowej – U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*, s. 3.

⁹⁰⁷ W latach 90. XX w. wydawano w USA „CD MARC Bibliographic” – płytę kompaktową zawierającą opisy w formacie USMARC, które były wówczas w posiadaniu Cataloging Distribution Service LC – wykraczały więc one poza zakres amerykańskiej bibliografii narodowej – Z. Dobrowolski, *Biblioteczne aplikacje technologii CD-ROM w Stanach Zjednoczonych*, „ZIN”, 1992, nr 2(60), s. 121.

9.2.4. Bibliografia narodowa w Internecie

Powstanie i rozpowszechnienie się w latach 90. XX w. globalnej sieci Internet sprawiło, że dostęp do bibliografii narodowych, a także do bibliograficznych baz specjalistycznych możliwy jest dzisiaj niemal z każdego miejsca na świecie. Baza danych dostępna w Internecie łączy zalety szerokich możliwości wyszukiwawczych z dostępem do informacji niewymagającym wychodzenia z domu. Wykorzystywanie baz danych i systemów *online* wprowadziło zasadnicze zmiany w działalności informacyjno-bibliograficznej: unowocześniło proces tworzenia bibliografii, organizacji pracy nad nią, form wyszukiwania, a także rozpowszechniania i stworzyło nowe możliwości wymiany informacji bibliograficznej⁹⁰⁸. Wszystkie te atuty Internetu wpłynęły na wzrost popularności tego medium.

Stopniowo liczba bibliografii umieszczanych w globalnej sieci wzrastała od początku do połowy lat 90. W latach 1995–2000 większość badanych 34 central bibliograficznych zdecydowała się na umieszczanie informacji bibliograficznej w Internecie (m.in. polska bibliografia narodowa została udostępniona na początku 1998 roku). Odsetek spośród 34 badanych bibliografii wzrósł od ponad 47% w roku 1997 do ponad 82% w roku 2011 (Rys. 17)⁹⁰⁹, pociągając za sobą stopniowy spadek liczby bibliografii publikowanych w tradycyjnych formach.

Rys. 17 Procent bibliografii narodowych udostępnianych poprzez Internet w latach 1982–2011 (opracowanie własne)

Rezygnowanie z bibliografii narodowych wydawanych na nośnikach fizycznych (też na CD-ROM-ach) podyktowane było m.in. zmniejszającym się zainteresowaniem tymi formami przez ich głównych odbiorców, czyli biblioteki⁹¹⁰. Rozwój technologiczny, a co za

⁹⁰⁸ *Bibliografia. Metodyka i organizacja*, pod red. Żmigrodzkiego, Wyd. SBP, Warszawa, 2000, s. 205.

⁹⁰⁹ W badaniach Holleya z 1996 r. było to 46% bibliografii, u Knutsen w 2001 r. 40,4%.

⁹¹⁰ Głównym odbiorcą narodowych serwisów bibliograficznych są sieci biblioteczne – E. Häkli, *The national bibliography in Finland*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin 2001, s. 25.

tym idzie, coraz powszechniejszy i tańszy dostęp do technologii komputerowej oraz Internetu (także w krajach rozwijających się) wykorzystywane również przez biblioteki różnych szczebli, sprawiły, że wiele z nich nie potrzebuje dziś tradycyjnych nośników danych. Wystarczy bowiem informacja podana w Internecie, którą można na bieżąco kopiować z serwerów bibliografii narodowych i zapisywać na lokalnych dyskach.

Bibliografia dostępna *online* najlepiej też potrafi spełnić zalecenie 7. rekomendacji z 1998 r. mówiącej o jak najszybszym zarejestrowaniu publikacji po jej wydaniu⁹¹¹ – bibliograficzne bazy danych mogą być bowiem aktualizowane na bieżąco.

Istotne w przypadku wzrostu popularności bibliograficznych baz danych udostępnianych w Internecie jest też to, co zauważył Esko Häkli⁹¹² w 2001 r.: dane bibliografii narodowej docierają do użytkowników głównie poprzez katalogi lokalnych bibliotek lub poprzez katalog centralny, a także przez katalogi księgarskie. Widoczna stała się tendencja do integrowania informacji bibliograficznych z innymi serwisami w sieci związanymi z obiegiem książki. Nie wszędzie bibliografia narodowa utrzymywana jest jako odrębna baza danych. Kierunek ten potwierdzały także badania przeprowadzane przez B. Bell i A.M. Hasund Langballe w 2000 r.⁹¹³ oraz wskazówki wydane przez IFLA w 2009 r. Chociaż w tych ostatnich zwrócono uwagę, że powinno się umożliwić odrębne przeszukiwanie bazy bibliografii, nawet jeśli stanowi ona część katalogu biblioteki narodowej oraz że niezależnie od organizacji danych bibliograficznych powinno się jednak udostępniać bibliografię narodową jako wyodrębnione źródło informacji⁹¹⁴ (zob. też Rozdział 8.3. Bibliograficzne bazy danych a centralne bazy katalogowe).

9.2.5. Bibliografia w postaci PDF i HTML

W 2001 r. wiele narodowych central bibliograficznych mimo zapewnionego dostępu *online* poprzez Internet do bibliografii narodowych w postaci baz danych wprowadziło też listę nowości udostępnianych na stronach WWW w postaci HTML⁹¹⁵ (od tygodniowych – Szwecja, poprzez dwutygodniowe – Norwegia, do miesięcznych – Belgia). Na początku XXI w. pojawiło się także nowe podejście polegające na udostępnianiu bibliografii narodowej w postaci plików PDF⁹¹⁶.

⁹¹¹ „The national bibliography should list material as soon as possible after publication. Provision should be made for its effective distribution and it should appear in a regularly updated form to meet the needs of the users, thereby enabling them to acquire the material listed there without delay” – *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁹¹² E. Häkli, op. cit., s. 19–25.

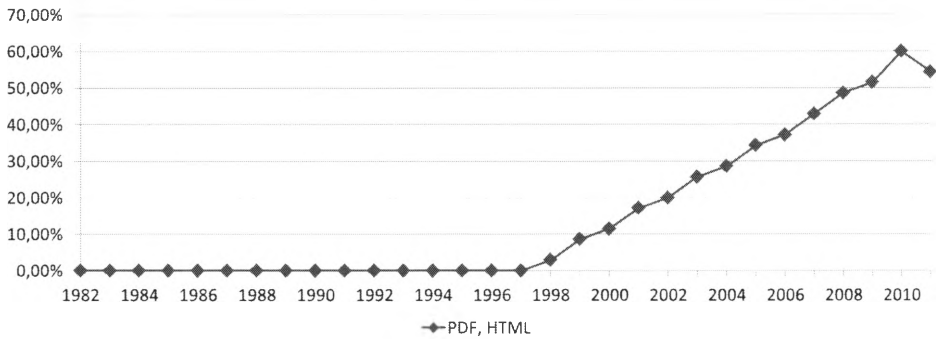
⁹¹³ W badaniach Bell i Langballe trudno było oszacować odsetek bibliografii narodowych dostępnych poprzez Internet, ponieważ odpowiadając na ankiety, nie wszystkie narodowe centrale bibliograficzne rozróżniały bazę bibliografii narodowej od katalogu Biblioteki Narodowej – B. Bell, A.M. Hasund Langballe, *An examination...*, s. 22–23.

⁹¹⁴ G. Clavel-Merrin i in., *Organisation and management...*, s. 94.

⁹¹⁵ U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*, s. 5.

⁹¹⁶ U. Knutsen w swoim artykule *Electronic national bibliographies...*, pisała, że wprowadzenie w 2003 r.

Analiza 34 bibliografii narodowych pokazuje, że w ciągu ostatnich 10 lat rośnie wśród nich wykorzystanie plików PDF, które zastępują stopniowo wersje drukowane (np. w Austrii od 2003 r., Danii od 2004 r., Francji od 2001 r., Hiszpanii od 2007 r., w Polsce od 2010 r.). W 2011 r. 19 (54,29%) narodowych central bibliograficznych udostępniało informacje bibliograficzne w postaci plików w formacie PDF lub HTML (Rys. 18). Wersje PDF publikowały w 2011 r.: Andora, Belgia, Dania, Estonia, Francja, Hiszpania, Holandia, Niemcy, Nowa Zelandia, Polska, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania (udostępniając informacje o nowościach z ostatnich 25 tygodni), Włochy. W postaci HTML czynią to: Norwegia, Rosja i Słowenia. Austriacka bibliografia narodowa publikowana jest zarówno w formacie PDF, jak i HTML⁹¹⁷. Zastanawiająca jest decyzja Łotwy, która po trzech latach publikowania bibliografii narodowej w postaci PDF odpowiedziała w ankiecie, że od 2011 r. nie publikuje już bibliografii w tej postaci.

Rys. 18 Procent bibliografii narodowych publikowanych w postaci PDF w latach 1982–2011 (opracowanie własne)

Ta najnowsza tendencja w zakresie udostępniania bibliografii narodowych w postaci plików PDF może zastanawiać w kontekście istnienia bibliograficznych baz danych w Internecie. Wielokrotnie jednak powtarzane co kilka lat zalecenia dotyczące zawartości zarówno bibliografii drukowanych, jak i elektronicznych⁹¹⁸, a także powtarzające się w literaturze zarzuty pod adresem baz danych mogą stanowić na nie odpowiedź. Bibliograficzne bazy danych często posiadają bardzo lakoniczne opisy ich zawartości, nierzadko w bazach danych brakuje opisu zasad funkcjonowania bazy i sposobu prezentacji wyników, co powoduje trudności związane z bieżącym śledzeniem rozwoju piśmiennictwa np.

przez Bibliotekę Niemiecką prenumeraty formy PDF bibliografii narodowej było niespotykanym podejściem, mimo iż francuska bibliografia narodowa już od 2001 r. przestała ukazywać się w postaci drukowanej na rzecz plików w formacie PDF (dane na podstawie ankiety oraz U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*, s. 4).

⁹¹⁷ Dane na podstawie ankiet i literatury źródłowej.

⁹¹⁸ Zob. 9.5. Typy rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych.

konkretnej dziedziny naukowej. Wersje PDF – ponieważ odwzorowują bibliografię drukowaną – ze swoim aparatem pomocniczym w postaci wstępu, przedmowy, spisu treści oraz układem, łączą wartość bibliografii drukowanej z niektórymi możliwościami wyszukiwawczymi baz danych oraz dostępnością informacji poprzez Internet. W przypadku śledzenia nowości wydawniczych istotny jest również fakt stałości formy bibliografii w pliku PDF.

W 2003 r. Unni Knutsen po analizie danych zebranych w 2001 r. zastanawiała się nad wpływem dostępu do Internetu na przyszłość postaci bibliografii narodowych, pytając m.in. o to, czy komputeryzacja bibliografii narodowych sprawi, że ukazujące się wówczas tylko w postaci drukowanej bibliografie trafią do Internetu? Czy udostępnienie bibliografii narodowej w Internecie spowoduje zanik bibliografii narodowych na CD-ROM-ach? Czy Internet stanie się głównym źródłem dostępu do bibliografii narodowej?⁹¹⁹. Przeprowadzone badania pokazują, że na dwa ostatnie pytania można dziś odpowiedzieć twierdząco – bibliografie narodowe na CD-ROM-ach zanikają (ich wykorzystanie spadło z ok. 60% w 1999 r. do ok. 14% w 2011 r. wśród 34 badanych bibliografii), a Internet stał się głównym źródłem dostępu do informacji bibliograficznej (83% badanych bibliografii zamieszczana jest w Internecie). W przypadku pierwszego pytania odpowiedź można jedynie częściowo – większość bowiem analizowanych bibliografii już w 2001 r. udostępniana była na więcej niż jednym nośniku. Publikowana wyłącznie w postaci drukowanej w 2001 r. bibliografia narodowa Andory od 2008 r. dostępna jest tylko w postaci plików PDF udostępnianych na stronie internetowej Biblioteki Narodowej Andory.

9.3. Aparat pomocniczy i układ bibliografii narodowych

Wspomniane w pierwszym podrozdziale międzynarodowe zalecenia oprócz postaci bibliografii rekomendowały również formę i zawartość ich aparatu pomocniczego, który obejmuje takie komponenty jak spis treści, wstęp i przedmowę, wykazy skrótów, indeksy. Międzynarodowe wytyczne dotyczyły przede wszystkim bibliografii drukowanych, ale obowiązywały też w przypadku bibliografii w postaci mikroform. Zalecenia te nie zmieniły się również wraz z nadejściem nowych postaci bibliografii – CD-ROM-ów i bazy danych udostępnianych w Internecie. Zarówno bibliografie drukowane, jak i te udostępniane w postaci elektronicznej powinny być zaopatrzone w odpowiednie elementy uzupełniające, których zadaniem jest przybliżenie użytkownikowi sposobu posługiwania się bibliografią oraz odczytywania jej zawartości.

Podczas konferencji w Paryżu w 1950 r. podkreślono, że każda pozycja w bibliografii powinna być łatwo wyszukiwalna poprzez temat, autora oraz tam, gdzie jest to pożądane, także przez tytuł. W tym celu konieczne było tworzenie rocznych indeksów do bibliografii. Decyzja o przyjętym układzie (przedmiotowym czy systematycznym) oraz o przyjętej klasyfikacji w bibliografii powinna być zgodna z tymi, które były powszechnie wykorzy-

⁹¹⁹ U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*, s. 2.

stywane w danym kraju⁹²⁰. W dokumencie roboczym przygotowywanym na konferencję w 1950 r. mówiono o klasyfikacji akceptowanej na gruncie międzynarodowym, nie zdecydowano jednak wówczas, która klasyfikacja będzie uznana za najlepszą. Zauważono natomiast zaletę Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej – posługiwanie się notacją cyfrową, która rozumiana jest na całym świecie⁹²¹. W końcowym raporcie z konferencji informacja o zastosowaniu akceptowanej międzynarodowo klasyfikacji została pominięta⁹²².

W wytycznych opublikowanych w 1979 r. ponownie podkreślono, że bieżąca bibliografia drukowana powinna być ułożona według schematu międzynarodowej klasyfikacji, nie określając, która z nich miałaby taką funkcję pełnić. Przytoczono w nich również przykłady bibliografii skandynawskich, które wydawane w układzie alfabetycznym uzupełniane były o odpowiednie indeksy w porządku klasyfikacji⁹²³. Rekomendacje pokongresowe z 1998 r. nie wspominały już o wykorzystaniu międzynarodowej klasyfikacji. Zmiana nośnika bibliografii narodowej oraz potrzeb użytkowników w tym zakresie sprawiły, że w wytycznych znalazł się jedynie zapis o „odpowiednim sposobie organizacji” i możliwościach dostępu do rekordów bibliograficznych⁹²⁴.

Współcześnie bibliografie w postaci drukowanej i w formacie PDF ułożone są najczęściej według wybranego schematu klasyfikacyjnego. Często wykorzystuje się w tym celu Klasyfikację Dziesiątą Deweya (KDD) (np. w austriackiej, francuskiej, niemieckiej, nowozelandzkiej, szwajcarskiej i włoskiej bibliografii narodowej) lub Uniwersalną Klasyfikację Dziesiątą (UKD) (np. w estońskiej, hiszpańskiej i polskiej bibliografii narodowej). Niektóre bibliografie wykorzystują do szeregowania opisów klasyfikację UNESCO (m.in. holenderska bibliografia narodowa) lub własną klasyfikacją opartą na KDD lub UKD (np. na Węgrzech wykorzystuje się klasyfikację HNB – Hungarian National Bibliography opartą na UKD⁹²⁵). W przypadku bibliografii Nowej Zelandii użytkownik przeglądający bazę danych bibliografii narodowej może sam wygenerować spis w postaci pliku PDF w dowolnym układzie (alfabetycznym lub według klasyfikacji KDD⁹²⁶) (zob. też Rozdział 7. Próby unifikacji opracowania rzeczowego dokumentów w bibliografii).

Zadaniem aparatu pomocniczego w każdej bibliografii jest zawsze opisanie jej zawartości oraz ułatwienie posługiwania się nią. Problemy związane z określeniem, co zawiera dana bibliografia narodowa, a czego nie, podkreślał już w 1974, Maurice B. Line: „Nie wszyszt-

⁹²⁰ *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 4–5. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001270/127057eb.pdf>> [dostęp: 15.01.2012], s. 5–6.

⁹²¹ *Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 6.

⁹²² *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 6.

⁹²³ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 40–41.

⁹²⁴ „The bibliographic records included in the national bibliography should be (...) arranged in an appropriate manner and with access points which satisfy the needs of the users” – *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁹²⁵ Informacje z listu od Szabolcs Dancs, *question about national bibliography* z 22.09.2011.

⁹²⁶ National Library of New Zealand, *Build your own bibliography [online]* [dostęp: 01.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://find.natlib.govt.nz/primo_library/libweb/static_html/pubnz/bibliography/>.

kie bibliografie jasno wyjaśniają, jakie rodzaje materiałów są włączane lub wykluczane, i jest prawie niemożliwe, by sprawdzić dokładnie zakres jakiegokolwiek bibliografii narodowej⁹²⁷.

Zalecenia zawarte w rekomendacjach 9–11 z 1977 r. próbowały nakłonić bibliografie narodowe do zamieszczania niezbędnych informacji m.in. we wstępie. Dotyczyły one kompozycji drukowanej wersji bibliografii narodowej, zwłaszcza informacji zawartych na stronach tytułowej i redakcyjnej oraz zawartości wstępu (który powinien ujmować informacje dotyczące podstawy opisu, zasięgu i zakresu oraz stosowanych zasad selekcji, częstotliwości ukazywania się, układu, schematu wykorzystanej klasyfikacji – oraz schematu przyjętej transliteracji, narzędzi katalogowania, czyli przyjętych przepisów katalogowania, numeracji dokumentów itp., listę terminów fachowych wraz z definicjami i ich skrótami), zrębu głównego oraz indeksów (w postaci rocznych kumulacji w układzie uzupełniającym zrab główny bibliografii)⁹²⁸.

Barbara Bell dokonując w 1993 r. przeglądu rekomendacji z konferencji w Paryżu z 1977 r.⁹²⁹, stwierdziła, że użytkownicy nadal mają problem z rozpoznaniem, co tak naprawdę zawiera bibliografia narodowa i kto jest za nią odpowiedzialny. Pięć lat później podczas konferencji w Kopenhadze Marcelle Beaudiquez w swoim referacie⁹³⁰ doszła do podobnych wniosków – zaznaczono to również w rekomendacji 8 i 9 z 1998 r., powtarzając w nich w głównej mierze zalecenia z 1977 r. Uzupełniono je jedynie o zapis, że informacje takie powinny też znaleźć się w bibliografiach udostępnianych w postaci elektronicznej, nawet jeśli trzeba będzie je opublikować oddzielnie⁹³¹.

W 2003 r. Unni Knutsen na podstawie badań przeprowadzonych w 2001 r.⁹³² stwierdziła, że narodowe centrale bibliograficzne mają jeszcze wiele do zrobienia w związku z promocją bibliografii w Internecie. Mimo iż większość baz danych miała w 2001 r. oprócz interfejsu w języku ojczystym także interfejs w języku angielskim⁹³³, niektóre bibliografie nadal nie miały uzupełnionych swoich stron internetowych o informacje dotyczące zasięgów i zakresu bibliografii. Ponadto strony domowe bibliotek narodowych czy innych ośrodków przygotowujących bibliografie narodowe rzadko wskazywały bezpośrednio bibliografie. Najpopularniejszym rozwiązaniem było umieszczenie linku do bibliografii wraz z innymi odnośnikami do katalogów i baz danych⁹³⁴.

Analizując współczesne strony internetowe bibliografii narodowych, wydaje się, że od momentu opublikowania tych rekomendacji niewiele zmieniło się w przypadku przynajmniej niektórych bibliografii – zarówno jeśli chodzi o bibliografie drukowane, jak i te

⁹²⁷ „Not all bibliographies explain clearly what sorts of material are included or excluded, and it is almost impossible to check accurately the coverage of any national bibliography” – M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 81.

⁹²⁸ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 39–43 oraz *Appendix B*, s. 3.

⁹²⁹ B.L. Bell, *Reviewing Recommendations from the International Congress on National Bibliographies*, Paris 1977, „ICBC”, 1993, vol. 22, nr 2, s. 31.

⁹³⁰ M. Beaudiquez, *National bibliographic services...*, s. 17.

⁹³¹ *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁹³² U. Knutsen, *Electronic national bibliographies...*

⁹³³ *Ibidem*, s. 5.

⁹³⁴ J. Hakala, *Future role...*

udostępniane w Internecie w postaci baz danych czy w plikach PDF (np. bibliografia narodowa Andory). Oczywiście nie brakuje też przykładów, w których opisana jest zawartość bibliografii i/lub jej historia (np. polska, szwajcarska czy szwedzka bibliografia narodowa).

Istotny w przypadku aparatu pomocniczego bibliografii jest jego wpływ na komfort pracy czytelnika w trakcie jej użytkowania. Wprowadzenie standaryzacji w tym zakresie przez międzynarodowe organizacje, takie jak IFLA czy UNESCO zmierzały zawsze do usprawnienia i uproszczenia metod wykorzystywania tego typu źródeł informacji. Warto podkreślić, że już w połowie lat 50. XX w. zwrócono uwagę na fakt, iż: „Nieprzestrzeganie jednolitych podstawowych zasad metodyki bibliograficznej wpływa niekorzystnie na spopularyzowanie bibliografii wśród użytkowników i jej sprawność jako narzędzia pracy umysłowej”⁹³⁵. W ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat mimo zmiany nośnika informacji bibliograficznej stwierdzenie to pozostaje nadal aktualne.

9.4. Zalecenia międzynarodowe dotyczące typów rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych – kryteria selekcji

Wpływ na kształtowanie się zakresu i zasięgu bibliografii mają różne czynniki, a przede wszystkim tradycje historyczna i społeczna każdego kraju oraz rozwój narodowego rynku wydawniczego⁹³⁶. Ale podstawową sprawą jest rozstrzygnięcie, czy mają to być kryteria dotyczące treści, czy formy. Już w 1974 r. jednym z głównych problemów poruszanych podczas I Międzynarodowego Spotkania Ekspertów do spraw Narodowych Bibliografii Krajów Socjalistycznych było zagadnienie doboru i selekcji dokumentów w bieżących bibliografiach narodowych. Zauważono wówczas, że ze względu na wzrastającą z roku na rok liczbę dokumentów oraz pojawianie się ich nowych typów bbn nie mogą rejestrować wszystkich typów dokumentów. Podkreślono jednak, że nie mogą też pomijać materiałów istotnych dla rozwoju kulturalnego i naukowego społeczeństwa, a decydująca powinna być w trakcie selekcji zawartość treściowa, a nie forma dokumentu⁹³⁷.

Jak zauważa M.B. Line⁹³⁸, przed ustaleniem kryteriów doboru materiałów do bibliografii należy odpowiedzieć sobie na pytanie, jaką funkcję spełniać ma bieżąca bibliografia narodowa – należy bowiem pamiętać, że są one tworzone głównie z myślą o bibliotekach (źródło informacji przy gromadzeniu księgozbiorów), a także o użytkownikach końcowych – obecnych i przyszłych (identyfikowanie tytułów, autorów, wyszukiwanie literatury na dany temat). Ponadto bibliografie narodowe bie-

⁹³⁵ *Ogólnokrajowa Narada Bibliografów...*, s. 8.

⁹³⁶ *Coverage of documents...*, s. 5.

⁹³⁷ R. Cybulski, *Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów do spraw Narodowych Bibliografii Krajów Socjalistycznych*: (Lipsk, 23–27 IV 1974 r.), „Prz. Bibl.” R. 42, 1974, s. 458–461.

⁹³⁸ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 78.

zące mogą mieć wartość dla księgarzy i wydawców, ale nie w każdym kraju funkcja ta jest wykorzystywana.

Problem kategoryzacji typów dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych podejmowany był w wielu publikacjach, zwłaszcza od czasu wprowadzenia programu UBC⁹³⁹. Powstało też wiele opracowań dotyczących stanu bieżących bibliografii narodowych na świecie, uwzględniających informacje o rejestrowanych dokumentach⁹⁴⁰.

Po raz pierwszy typy dokumentów, jakie powinna rejestrować bieżąca bibliografia narodowa, zostały określone podczas bibliograficznej konferencji w 1950 r. w Paryżu. W postanowieniach konferencji zdefiniowano tzw. Ogólną Bibliografię Narodową (punkt 1) oraz inne bibliografie, które, według potrzeb krajowych, miały ją uzupełniać:

1. „Ogólna Bibliografia Narodowa wszystkich książek i broszur wydawanych i sprzedawanych w kraju, niezależnie od języka, w którym zostały napisane. Należałoby dołączyć do tej grupy opublikowane dysertacje i publikacje akademickie oraz druki urzędowe, mogące stanowić przedmiot powszechnego zainteresowania. Zaleca się, aby dwie ostatnie wymienione grupy rejestrować oddzielnie.
2. Bibliografia książek i broszur niebędących w sprzedaży.
3. Spis ważnych artykułów z gazet i czasopism.
4. Bibliografia map i atlasów.
5. Bibliografia nut.
6. Lista materiałów audiowizualnych.
7. Bibliografia niepublikowanych dysertacji i publikacji akademickich.
8. Bibliografia wydawnictw urzędowych szczebla lokalnego.
9. Wykaz aktualnie wydawanych gazet i czasopism⁹⁴¹.

Zaproponowana w 1950 r. członowość bibliografii według typów rejestrowanych dokumentów została powtórzona w 1979 r. Model takiej bibliografii realizowano wówczas m.in. w Australii, Bułgarii, we Francji i w Polsce. Podział taki zalecano zwłaszcza w kra-

⁹³⁹ Między innymi w referatach 39. Konferencji IFLA w Grenoble w 1973 r.: M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 78–86, J. Lunn, *National bibliographies and UBC*, K. Zotova, *Universal bibliographic control and the problems of current national bibliography: prerequisite for the establishment of a world system for universal information*, a także podczas 42. Konferencji IFLA w Lozannie w 1976 r.: M. Beaudiquez, *Current national bibliographic developments, 1970–1974*, R.H.A. Cheffins, *Current national bibliographies under the aspects of UBC* oraz podczas 43. Konferencji IFLA w Brukseli w 1977 r.: M. Beaudiquez, M.B. Line, *Coverage of national bibliographies. A draft programme for action*, a także w roboczym dokumencie przygotowanym na zlecenie UNESCO w 1977 r.: *The national bibliography. Present role and future developments*, prepared by the IFLA International Office for UBC, Paris 1977. Ponadto IFLA UBC Office wydało *Guidelines for the national bibliographic agency...*, które stanowiły interpretacje Rekomendacji przyjętych w Paryżu w 1977 r.

⁹⁴⁰ Między innymi L.N. Malclès, *Les services bibliographiques dans le monde 1951–1952, 1952–1953*, Paris 1955, G. Pomassl, *Synoptic tables concerning...*, M. Beaudiquez, *Bibliographic services throughout the world 1970–1974, 1977, A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., B. Bell, *An annotated guide to current national bibliographies*, op. cit. 1986 oraz wyd. 2 z 1998 r.

⁹⁴¹ Ponadto w raporcie z konferencji znalazły się na tej liście wykazy wydawców i księgarzy, a także wykazy towarzystw i instytucji naukowych, bibliotek i innych powiązanych organizacji – *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris 1950, s. 4–5.

jach, gdzie stosowano zdecentralizowany model współtworzenia bibliografii narodowej przez różne organizacje. Współcześnie wykorzystuje się go m.in. w niemieckiej i polskiej bieżącej bibliografii narodowej. W Niemczech w odrębnych spisach rejestruje się publikacje przeznaczone dla rynku księgarskiego (Seria A „Deutsche Nationalbibliografie”), dla wydawnictw spoza rynku księgarskiego wydaje się Serię B, dla map Serię C, publikacje uczelniane rejestrowane są w Serii H, druki muzyczne w Serii M, dokumenty internetowe w Serii O, a nagrania dźwiękowe w Serii T. W Polsce „Przewodnik Bibliograficzny” rejestruje wydawnictwa zwarte, „Bibliografia Wydawnictw Ciągłych” oraz „Bibliografia Wydawnictwa Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł” wydawnictwa ciągłe, „Polonica Zagraniczne” rejestrują polskie *exteriorica*. Odrębnie rejestruje się w Polsce także zawartość czasopism („Bibliografia Zawartości Czasopism”), dokumenty elektroniczne („Bibliografia Dokumentów Elektronicznych”), kartograficzne („Bibliografia Dokumentów Kartograficznych”) oraz nagrania dźwiękowe („Bibliografia Dokumentów Dźwiękowych”). Jedynie druki muzyczne rejestrowane są razem z pozostałymi wydawnictwami zwartymi w „Przewodniku Bibliograficznym”.

Cztery lata po kongresie paryskim (1950 r.) w swoim podręczniku opracowanym na zlecenie UNESCO Knud Larsen przeanalizował problemy związane z rejestrowaniem dokumentów przez bieżące bibliografie narodowe. Przejmując zalecenia paryskie, dodał do nich jednak również rejestrację wydawnictw powielanych metodami małej poligrafii lub fotograficznymi. Podkreślał też, że bieżące bibliografie narodowe nie powinny rejestrować dokumentów niemających wartości dla kultury, np. katalogów handlowych, publikacji reklamowych, sprawozdań handlowych, regulaminów wewnętrznych i sprawozdań⁹⁴² (czyli praktycznie dokumentów życia społecznego).

Osiemnaście lat później, podczas XXXIX Sesji IFLA w Grenoble (1973), Maurice B. Line⁹⁴³ przedstawił referat, w którym zaproponował model⁹⁴⁴ podziału materiałów rejestrowanych w bibliografiach narodowych na trzy grupy, biorąc pod uwagę ich przydatność informacyjną dla bieżącej bibliografii narodowej z punktu widzenia rozwoju programu UBC, a nie narodowej rejestracji bibliograficznej⁹⁴⁵:

- I. Publikacje do obowiązkowej rejestracji (*essential*): a) wydawnictwa zwarte (łącznie z kolejnymi wydaniami), wydawnictwa periodyczne (nowe wydania, uwzględniające zmiany w tytule, połączenia, rozłączenia, zamknięcia tytułu), b) dokumenty urzędowe, c) druki muzyczne, d) atlasy, e) mapy.

⁹⁴² K. Larsen, *Les services bibliographiques nationaux. Création et fonctionnement*, Paris 1955, s. 171; cyt. za: K. Zotowa, *Struktura i optymalny model bieżącej bibliografii narodowej*, „Studia o Książce”, t. 11, 1981, s. 201.

⁹⁴³ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 78–86.

⁹⁴⁴ Model został stworzony na podstawie analizy 14 bibliografii narodowych: Australii, Bułgarii, Kolumbii, Finlandii, Francji, RFN, NRD, Ghany, Indii, Luksemburga, Afryki Południowej, Hiszpanii, ZSRR oraz Wielkiej Brytanii – autor wybrał powyższe bibliografie ze względu na ich lokalną dostępność oraz na ich „rozsądną reprezentatywność” (*reasonably representative*) spośród 64 krajów wymienionych w opracowaniu P. Avicenne, *Bibliographical services throughout the World 1965–1969*, UNESCO, 1972 – M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 86.

⁹⁴⁵ K. Zotowa, *Struktura i optymalny...*, s. 203.

II. Publikacje zalecane do rejestracji (wysoko pożądane) (*highly desirable*): a) roczniki, b) normy, c) patenty, d) raporty, e) dysertacje, f) ryciny i zdjęcia, g) filmy, h) nagrania dźwiękowe.

III. Publikacje użyteczne (*useful*): a) literatura handlowa, b) literatura efemeryczna, c) diapozytywy, d) wydawnictwa zagraniczne dotyczące danego kraju e) prace w języku kraju opublikowane za granicą⁹⁴⁶.

Autor podkreśla jednak, że podane wyżej kategorie materiałów nie są rozłączne – np. atlasy stanowią połączenie wydawnictwa zwartego i mapy, a dzieła drukowane mogą być reprodukowane na filmie. Wśród badanych przez niego 14 bibliografii wszystkie rejestrowały wydawnictwa zwarte, dokumenty urzędowe i czasopisma, niektóre kategorie, jak literatura handlowa, patenty i dżs-y, rejestrowane były tylko przez 1 lub 2 bibliografie. Inne, takie jak mapy, druki muzyczne i materiały ikonograficzne, przez około połowy bibliografii narodowych. Niedrukowane materiały rejestrowane były rzadko⁹⁴⁷.

Z listy typów materiałów autor wykluczył wówczas artykuły (ponieważ były one wtedy rejestrowane przez międzynarodowe służby informacyjne), kolejne wydania wydawnictw zwartych, a także dokumenty życia społecznego (pisma ulotne, plakaty, karty do gry). Ponadto oprócz przyjęcia za kryterium selekcji samego typu dokumentu bibliografie narodowe już w latach 70. XX w. wprowadzały dodatkowe ograniczenia, np. rozmiar (liczba stron, poniżej której nie rejestruje się materiałów), jakość (materiały trywialne), cena (poniżej jakiejś kwoty – co ma być powiązane z małym rozmiarem materiału czy jego niską jakością), nakład (małe nakłady, publikacje wydawane prywatnym sumptem, na żądanie itp.), kwestia opublikowania lub nieopublikowania (prace powielone o ograniczonym obiegu), nowe lub nie (reprinty, dodruki), czy trwałość (np. roczne książki telefoniczne, które są wymieniane co roku). Autor zaznaczył jednak, iż cechy formalne dokumentu, takie jak liczba stron, cena czy nakład nie powinny decydować o włączeniu danej publikacji do bieżącej bibliografii narodowej. Miałyby o tym decydować w głównej mierze ocena przydatności dokumentu w zbiorach i jego wykorzystania przez czytelników⁹⁴⁸.

M.B. Line poruszał również kwestię zasięgu językowego bibliografii narodowej. W referacie wymieniał trzy główne możliwości rejestracji w bieżących bibliografiach narodowych:

1. Prace w języku lub językach głównych w kraju i opublikowanych w kraju – nie jest to wystarczające kryterium, ponieważ nie byłyby rejestrowane materiały mniejszościowych języków, a więc nie byłaby spełniona funkcja uniwersalnej rejestracji bibliograficznej.
2. Prace we wszystkich językach używanych w kraju i tam opublikowanych.
3. Prace w głównym języku lub językach kraju opublikowane wszędzie – nieosiągal-

⁹⁴⁶ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 84–86.

⁹⁴⁷ Ibidem, s. 83–85.

⁹⁴⁸ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 81–84. Podobnego zdania była K. Zotova, przedstawiając swoją opinię na temat zawartości bieżącej bibliografii narodowej w 1965 r. – K. Zotova, *Struktura i optymalny...*, s. 203.

ne rozwiązanie przez kraje, których język jest szeroko używany także poza jego granicami (mimo to rozwiązanie to było stosowane w latach 70. XX w. we Francji, w RFN i NRD)⁹⁴⁹.

Na temat typów dokumentów rejestrowanych w bieżących bibliografiach narodowych wypowiedziała się również w 1974 r. Dorothy Anderson – propagatorka programu UBC – przedstawiając plan długofalowej polityki programu⁹⁵⁰. Autorka wyrażała opinię, że w bieżących bibliografiach narodowych nie powinien być rejestrowany cały dorobek piśmienniczy każdego kraju, a rejestracja i selekcja dokumentów powinna być uzależniona od wielkości produkcji wydawniczej w danym państwie. Zgodnie z przyjętą przez autorkę zasadą w kraju powinno się rejestrować tym więcej typów wydawnictw, im mniejsze są rozmiary produkcji wydawniczej. Sprzeciw wobec takich zaleceń wyraziła Kremena Zotova z Bułgarii, pisząc: „Jej [D. Anderson] zasada (...), według nas nigdy nie doprowadzi do międzynarodowej unifikacji makrostruktury BBN [Bieżącej Bibliografii Narodowej] ani do możliwości równorzędnego przedstawiania i wykorzystywania narodowych zasobów informacyjnych”⁹⁵¹.

W stosunku do poprzednich rekomendacji konferencji w Paryżu w 1977 r. zmieniły listę typów dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych. Skupiono się w nich na absolutnym minimum, jakie powinno znaleźć się w każdej bibliografii narodowej. Rejestrację innych źródeł pozostawiały natomiast w gestii narodowych central bibliograficznych⁹⁵². Kwestia selekcji dokumentów w bibliografiach narodowych została uznana za sprawę indywidualną każdej centrali bibliograficznej, która powinna wziąć pod uwagę potrzeby swoich użytkowników, rozmiar własnego rynku wydawniczego i możliwości opracowania bbn. Za minimum uznano rejestrację wydawnictw zwartych, pierwszych zeszytów nowych, zawieszonych i zmieniających się tytułów wydawnictw ciągłych oraz wydawnictw urzędowych⁹⁵³. W kwestii zasięgu językowego zalecenia zgodne są z drugim modelem omawianym przez M.B. Line’a: „Bibliografia narodowa powinna zawierać rekordy dla materiałów we wszystkich językach i/lub pismach, w jakich produkuje się publikacje w kraju; oraz gdzie to możliwe rekordy te powinny być tworzone w języku i/lub piśmie, w jakim publikacje pojawiły się oryginalnie”⁹⁵⁴.

⁹⁴⁹ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 80–81.

⁹⁵⁰ D. Anderson, *Universal Bibliographic Control...*

⁹⁵¹ K. Zotova, *Struktura i optymalny...*, s. 203.

⁹⁵² „5. National bibliographies, as a minimum, should include the records for monographs and first issues and title changes of serials, including official publications, of the national imprint; and other categories of materials should be included as rapidly as possible to meet the requirements of the national library community and the resources of the bibliographic agency. When national bibliographic agencies for linguistic, cultural or other reason include records for publications clearly not part of the national imprint, such records should be identified as not belonging to the national imprint” – *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 2. Rekomendacja 5.

⁹⁵³ *Guidelines for the National Bibliographic Agency and the National Bibliography*, op. cit., s. , s. 24–26.

⁹⁵⁴ „6. The national bibliography should include records for materials in all the languages and/or scripts in which publications are produced within a country; and wherever possible these records should be in the languages and/or scripts in which the publications originally appeared” – *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 2. Rekomendacja 6.

W wytycznych z 1979 r. uznano, że bieżąca bibliografia narodowa niekoniecznie musi rejestrować całościowy dorobek piśmienniczy narodu (*national imprint*), a czasami nawet nie rejestruje wszystkiego, co gromadzone jest zgodnie z ustawą o egzemplarzu obowiązkowym⁹⁵⁵.

Wobec tak ogólnikowego zapisu oraz zaleceń dalszych studiów⁹⁵⁶ w zakresie określenia zasięgu bibliografii narodowych w 1982 r. grupa robocza IFLA (pod kierownictwem Radosława Cybulskiego i Kremeny Zotovej) na podstawie analizy piśmiennictwa oraz rozwiązań przyjętych w niektórych bibliografiach narodowych wydała wskazówki⁹⁵⁷ dotyczące typów dokumentów rejestrowanych w bibliografiach narodowych. Zaproponowano w nich trzy poziomy rejestracji (wyróżniono pismem pogrubionym dokumenty, które wówczas rejestrowano w polskiej bbn):

1. Poziom pierwszy (minimalny): **wydawnictwa zwarte, wydawnictwa ciągle**: pierwsze numery nowych lub zmienionych tytułów, druki urzędowe.
2. Poziom drugi: **druki muzyczne, materiały kartograficzne**, normy, patenty, dysertacje, materiały konferencyjne, raporty badawcze.
3. Poziom trzeci: **artykuły**, taśmy dźwiękowe, płyty gramofonowe, nagrania wideo, ryciny, reprodukcje sztuki, plakaty, literatura handlowa, obrazy filmowe, **publikacje brajlowskie**, mikroformy, slajdy, inne materiały audiowizualne, nośniki informacji elektronicznej, zagraniczne publikacje w narodowej kolekcji (*exteriorica*)⁹⁵⁸.

Hierarchiczne ułożenie poszczególnych typów dokumentów miało za zadanie ułatwić rozwój oraz stopniowe poszerzanie „zakresu bibliografii narodowych zgodnie z tradycjami i źródłami różnych bibliografii narodowych, a także zgodnie z obiektywnymi priorytetami”⁹⁵⁹. Celem tych rekomendacji było również ułatwienie bibliografom realizacji następujących zadań: „planowania i organizacji narodowej rejestracji bibliograficznej; rozwoju i ulepszenia prawa o eo; ulepszenia publikacji tych bibliografii; i koordynacji odpowiedzialności pomiędzy różnymi narodowymi serwisami bibliograficznymi za prymarną rejestrację bibliograficzną”⁹⁶⁰.

Te same rekomendacje potwierdzały, że to narodowa centrala bibliograficzna jest odpowiedzialna za stworzenie w każdym kraju własnych zasad selekcji dokumentów do bibliografii narodowej – optymalnych dla serwisu bibliograficznego w swoim kraju – które powinny być uzależnione od wielkości rynku wydawniczego oraz tradycji i rozwoju kulturowego państwa.

⁹⁵⁵ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, s. 24.

⁹⁵⁶ „Further study should be undertaken to define additional categories of materials and to suggest priorities for their inclusion in the national bibliography” – *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 2. Rekomendacja 7.

⁹⁵⁷ *Coverage of documents...*, s. 4–7.

⁹⁵⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁹⁵⁹ *Ibidem*.

⁹⁶⁰ *Ibidem*, s. 5.

Od rekomendacji ustanowionych w 1982 r. problematyka zakresu bibliografii narodowych nie była już tak często komentowana w piśmiennictwie. W 1998 r. podczas konferencji w Kopenhadze Grethe Jacobsen przedstawiła referat⁹⁶¹, w którym opierając się głównie na sytuacji w Danii, zwróciła uwagę na zmianę, jaka zaszła między zaleceniami z 1977 r. a tymi z 1982 r. Pojęcie „*imprint*” (sugerujące, że bibliografie rejestrują tylko drukowane materiały) zastąpiono pojęciem „*document*” (dopuszczającym istnienie materiałów w innych formach niż drukowane). Mimo to przegląd typów dokumentów podanych w 1982 r. wskazuje, że uwaga nadal skupiona była w nich głównie na wydrukach.

Zawarte w *Coverage...* definicje dokumentu⁹⁶² autorka uznała za przestarzałe i zaproponowała własne rozróżnienie, polegające na określeniu, czy dany dokument ma w swojej końcowej formie postać fizyczną, czy nie – niezależnie od tego, czy będzie nią książka, przezroczka, czy CD-ROM. Dokumenty istniejące w sieci według autorki nie mają takiej postaci – zależy ona bowiem od stosowanej przez użytkownika przeglądarki, drukarki czy oprogramowania – nawet jeśli zawartość jest taka sama. Za główne zadanie bibliografii narodowych autorka uznała natomiast rejestrowanie konkretnej formy publikacji dla celów zarówno komercyjnych, jak i edukacyjnych⁹⁶³.

Rozróżnienie między posiadaniem końcowej postaci fizycznej i jej nieposiadaniem spowodowała, że „elektroniczność” publikacji przestała być kryterium różnicującym typy dokumentów. Grethe Jacobsen radziła, by odejść od rekomendacji z 1982 r. i zwrócić uwagę nie na wymienianie możliwych typów dokumentów, ale na stworzenie wzorca materiału włączanego do bibliografii narodowej na podstawie jego cech charakterystycznych (tworzony dla szerokiego grona odbiorców⁹⁶⁴, powszechnie dostępny, o określonym rozmiarze⁹⁶⁵). Cechy te wykluczyłyby z rejestracji bibliografii narodowych szarą literaturę⁹⁶⁶, która skierowana jest zazwyczaj do bardzo wąskiego grona odbiorców i rejestrowana jest przez specjalistyczne bibliografie⁹⁶⁷, a poza tym najprawdopodobniej (według Jacobsen) wkrótce w całości będzie dostępna w Internecie⁹⁶⁸.

⁹⁶¹ G. Jacobsen, *Coverage. What types of documents should the national bibliographic include?*, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998; *Proceedings...*, s. 33–42.

⁹⁶² Według zaleceń „*document*” to „the information carried, irrespective of its physical form or the character of its content, which can be used for any purpose”, a „dokument opublikowany” jako „a document created with a view to disseminating it in multiple copies (...) and available to users” – *Coverage of documents...*, s. 5.

⁹⁶³ G. Jacobsen, op. cit., s. 34–35.

⁹⁶⁴ Według założeń wydawcy: G. Jacobsen, op. cit., s. 37.

⁹⁶⁵ Rozmiary te miałyby ustanawiać każda narodowa centrala bibliograficzna dla własnej bibliografii (dla książek – liczba stron, dla mikroform – liczba klatek, dla dokumentów elektronicznych – liczba kilobajtów – choć tutaj autorka sama dokładnie nie wie, jak w takim przypadku traktować obrazy elektroniczne, które „ważą” dużo więcej niż kilkadziesiąt czy kilkaset stron tekstu – G. Jacobsen, op. cit., s. 37.

⁹⁶⁶ Według G. Jacobsen: dysertacje, materiały konferencyjne, raporty badawcze, normy, preprinty, fotokopie materiałów konferencyjnych i dokumenty robocze – G. Jacobsen, op. cit., s. 37.

⁹⁶⁷ Na przykład Greynet (<http://www.greynet.org/>) lub SIGLE – System for Information on Grey Literature in Europe (<http://www.opengrey.eu/>).

⁹⁶⁸ G. Jacobsen, op. cit., s. 37.

Co do zasięgu terytorialnego bibliografii narodowych – w 1998 r. G. Jacobsen pisała, że bibliografie powinny rejestrować dokumenty opublikowane w granicach kraju oraz te spoza ich granic, o ile skierowane są do publiczności w kraju. Dokumenty opublikowane poza granicami kraju dla publiczności zagranicznej, ale dotyczące kraju mogą być rejestrowane przez bibliografie narodowe, ale jest to możliwe właściwie tylko w przypadku mniejszych narodów, takich jak np. Dania⁹⁶⁹.

Problematyczne pozostawało rejestrowanie dokumentów sieciowych, które pojawiły się na szerszą skalę pod koniec XX w., ponieważ nierzadko trudno odróżnić w Internecie monografię od artykułu. Poza tym pojawia się tutaj także problem zasięgu terytorialnego – o ile rejestracja domen krajowych z odpowiednim adresem URL nie powinna stanowić problemu, to co zrobić ze stronami, w których domena zawiera międzynarodowe oznaczenia typu „org.”, „com” itp., a dodatkowo najbardziej rozpowszechniony język w sieci – angielski – utrudnia weryfikację przynależności strony do dorobku danego narodu⁹⁷⁰.

W rekomendacjach końcowych kongresu (1998) znalazł się bardzo ogólny zapis stwierdzający, że bibliografie narodowe powinny rejestrować całą bieżącą twórczość narodową i jeśli to możliwe, powinny też prowadzić rejestrację retrospektywną, a jeśli będzie taka potrzeba – wprowadzić odpowiednie kryteria selekcji (opublikowane przez narodową centralę bibliograficzną)⁹⁷¹:

Powtórzono w nich również zapis dotyczący zasięgu językowego bibliografii z 1977 r.:

(5) The national bibliography should include records for materials in all the languages and/or scripts in which publications are produced within a country; and wherever possible these records should be in the languages and/or scripts in which the publications originally appeared⁹⁷².

W 1998 r. wycofano się z rekomendacji 7 z 1977 r., w której zalecano dalsze badania nad zakresem bibliografii narodowych w celu zdefiniowania typów dokumentów i ustanowienia priorytetów rejestracji⁹⁷³, a tym samym z wytycznych z 1982 r. Gwałtowny wzrost publikacji oraz udostępnianych informacji sprawił, iż w zaleceniach z 2009 r. uznano, że niemożliwa jest realizacja zaleceń z 1998 r.⁹⁷⁴. Należałoby natomiast stworzyć odpowiednie zalecenia co do kryteriów selekcji dokumentów w bibliografiach narodowych. Ostatecznie, każda centrala bibliograficzna sama powinna zdecydować, co jest dla niej priorytetem i jakiego typu kryteria selekcji przyjmie za uzasadnione w rejestrowaniu narodowego dorobku twórczego. Zauważono, że przejście do świata cyfrowego nie zmie-

⁹⁶⁹ Ibidem, s. 38.

⁹⁷⁰ Ibidem, s. 39.

⁹⁷¹ „(4) National bibliographies should include the current national output, and where practicable they should also provide retrospective coverage. When necessary selection criteria should be defined and published by the national bibliographic agency”, *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁹⁷² *ICNBS 1998. Final Recommendations*, op. cit., s. 118.

⁹⁷³ *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 3 (Rekomendacja 7).

⁹⁷⁴ B. Wiggins, *Selection Principles*, [w:] *National bibliographies in the digital age...*, s. 29.

niło zasadniczo założeń selekcji – to zawartość, a nie forma publikacji stanowi podstawę selekcji. Zakładając, że narodowe centrale bibliograficzne mają już ugruntowane kryteria selekcji materiałów analogowych, rekomendacje skupiły się jedynie na materiałach elektronicznych, przedstawiając szerokie spektrum możliwych kryteriów, jakie można zastosować w bibliografiach narodowych oraz wymieniając, jakie materiały należy uwzględnić w bibliografii ze względu na ich wartość⁹⁷⁵, a których nie powinno się brać pod uwagę (m.in. e-maile, czaty, gry, reklamy, elektroniczne wersje drukowanych gazet, oprogramowania, programy komputerowe). Zwrócono tu też uwagę na szybkość, z jaką zmieniają się zasoby elektroniczne, co powinno uczulić narodowe centrale na ciągłe monitorowanie swoich kryteriów doboru materiałów do bibliografii narodowej, by nadały za zmieniającymi się potrzebami użytkowników⁹⁷⁶.

W 2009 r. powtórzono w kontekście zasięgu terytorialnego bibliografii narodowych, że zazwyczaj rejestrują one publikacje wydane na terenie kraju, a także muszą uwzględnić prace autorów opublikowane poza jego granicami (*exteriorica*). Problem stanowią tutaj materiały wydawane przez międzynarodowych wydawców – narodowe centrale bibliograficzne muszą same zdecydować, czy rejestrować dokumenty wydane przez organizacje, których siedziba znajduje się poza granicami kraju⁹⁷⁷.

W pierwszej dekadzie XXI w. widoczne jest pozostawienie dużej swobody narodowym centralom bibliograficznym w podejmowaniu decyzji zarówno co do postaci, jak i zawartości bieżących bibliografii narodowych. Międzynarodowe zalecenia ograniczają się obecnie do ogólnych wskazań, wyznaczania kierunku, w jakim podąża dziś informacja bibliograficzna, opierając się na przykładach wiodących na świecie bibliografii narodowych (m.in. francuskiej, niemieckiej, brytyjskiej czy krajów skandynawskich).

Warto też zauważyć, że zalecenia nigdy nie mówiły o kompletności bibliografii narodowych, ale jedynie o dążeniu do niej. Jest to wynik z jednej strony świadomej selekcji materiałów, a z drugiej niedostarczenia w 100% egzemplarza obowiązkowego do instytucji odpowiedzialnych za rejestrację bibliograficzną.

W ciągu 60 lat zmieniono więc szczegółowość międzynarodowych ustaleń – wychodząc od narzucania typów dokumentów, które bibliografia narodowa powinna rejestrować, poprzez ogólnikowe stwierdzenia, że powinna rejestrować całość dorobku piśmienniczego narodu, a skończywszy na uznaniu, że każda narodowa centrala bibliograficzna powinna sama ustalić, które dokumenty rejestrować w bieżącej bibliografii narodowej. Warto też zauważyć, że z czasem zmieniało się też pojęcie, jakim posługiwano się w rekomendacjach – począwszy od „*national imprint*” w 1979 r. jednoznacznie wskazującego na publikacje drukowane, poprzez „*document*” w 1982 r., do określenia „*current national output*” w 1998 r., w którym całkowicie zatracił się nacisk na tradycyjność rejestrowanych dzieł. Początek XXI w. przyniósł ze sobą kolejne zmia-

⁹⁷⁵ Zob. 9.5. Typy rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych, s. 276–279.

⁹⁷⁶ B. Wiggins, op. cit., s. 30.

⁹⁷⁷ Ibidem, s. 33.

ny – w piśmiennictwie naukowym, fachowym i normatywnym pojawia się bowiem pojęcie zasobu (*resource*)⁹⁷⁸.

Niezależnie jednak od szczegółowości wytycznych podkreśla się już od 1982 r., że to wartość treściowa, a nie forma dokumentu powinna stanowić podstawę doboru materiałów w bieżących bibliografiach narodowych. Niezmiennie pozostaje także to, że narodowe centrale bibliograficzne powinny zaopatrywać bibliografie narodowe w odpowiednie informacje dotyczące ich zawartości – metody opracowania i organizacji bibliografii narodowej, zasad doboru i selekcji dokumentów do niej, szczegóły dotyczące schematu wykorzystywanej klasyfikacji oraz struktury bibliografii (np. podziału na odrębne części, serie czy suplementy) – tak by każdy użytkownik mógł się szybko zorientować, co zawiera, a czego nie rejestruje dana bibliografia.

9.5. Typy rejestrowanych dokumentów w bibliografiach narodowych

Przedstawione wyżej zalecenia dotyczące zawartości bibliografii narodowych oparte były przeważnie na badaniach przeprowadzanych wśród central bibliograficznych. Na podstawie ich wyników dokonywano próby przedstawienia ogólnych wytycznych co do typów dokumentów, jakie powinny znaleźć się w bieżących bibliografiach narodowych. Nie zawsze jednak zalecenia odzwierciedlały stan bibliografii.

Poczynając od połowy XX w., co kilka lat powstają raporty określające kondycję bieżących bibliografii narodowych. Zazwyczaj badania takie prowadzone były na zlecenie UNESCO lub IFLA i przedstawiały sytuację bieżących bibliografii narodowych na świecie. Pierwszy taki raport wykonała Biblioteka Kongresu na zlecenie UNESCO przed konferencją w Paryżu w 1950 r.⁹⁷⁹. Jednym z celów konferencji było wówczas zachęcenie do stworzenia w każdym z państw uczestniczących specjalnej Narodowej Komisji Bibliograficznej, której zadaniem byłoby m.in. przysyłanie rocznych raportów dotyczących sytuacji bieżącej bibliografii w kraju do UNESCO.

Kolejny raport autorstwa Roberta L. Collisona ukazał się w 1961 r.⁹⁸⁰, jednak, jak zauważa Roger C. Greer, autor nie scharakteryzował w nim głównych cech bieżących bibliografii narodowych, ale raczej skupił się na wykazaniu, które kraje mają w ogóle bieżącą bibliografię narodową⁹⁸¹. Artykuł Rogera C. Greera stanowi więc uzupełnienie raportu Roberta L. Collisona i zawiera również ocenę sytuacji bieżących bibliografii narodowych na świecie⁹⁸², a ponadto szczegółowo analizuje sytuację bieżącej rejestracji bibliograficznej

⁹⁷⁸ Zob. hasło *zasób bibliograficzny* w *Sternik. Słownik terminologiczny...*

⁹⁷⁹ The UNESCO/Library of Congress Bibliographical Survey, *Bibliographical services. Their present state and possibilities for their improvement*, Washington 1950.

⁹⁸⁰ R.L. Collison, *Bibliographical services throughout the world, 1950-1959*, Paris 1961.

⁹⁸¹ R.C. Greer, op. cit., s. 352.

⁹⁸² Autor przebadał sytuację w 87 krajach, z których 24 nie posiadało wówczas bieżącej bibliografii narodowej. W jego analizie znalazły się takie informacje jak: częstotliwość ukazywania się bibliografii, typy rejestrowanych w nich dokumentów oraz sposób ułożenia materiałów i rodzaje zastosowanych indeksów.

w Stanach Zjednoczonych. Jego badania wykazały, że Ameryka Północna (wyłączywszy Meksyk) oraz Europa miały dobrze zorganizowaną służbę bibliograficzną. Podobnie było w Australii oraz Nowej Zelandii, natomiast w krajach środkowo-wschodnich oraz Afryki niewiele zrobiono w kierunku tworzenia bibliografii narodowych. Analogiczna sytuacja panowała w krajach azjatyckich, choć tutaj Japonia i Indie stanowiły wyjątek. Porównywalnie było wówczas także w krajach Ameryki Łacińskiej, w których dopiero następował rozwój bibliografii narodowych⁹⁸³.

Według badań przeprowadzonych w 1977 r. przez UNESCO wszystkie (62) analizowane bibliografie rejestrowały książki⁹⁸⁴ – stało się to wówczas wyznacznikiem uznania bibliografii za narodową. Większość bibliografii odnotowywała też dokumenty urzędowe oraz wydawnictwa ciągłe. Rejestracja dokumentów urzędowych (82% – 51 bibliografii) niemal zawsze była poddawana selekcji, ale rzadko jej zasady były w bibliografiach podawane⁹⁸⁵. Ponadto nieliczne kraje (np. Szwajcaria) uwzględniały dokumenty organizacji międzynarodowych, o ile miały one swoją siedzibę w danym kraju. Opracowujący zestawienie zauważyli także, że publikacje organizacji międzyrządowych stanowiły problem dla idei UBC – mimo że wydawane są zazwyczaj w kraju gospodarzu, bardzo rzadko dotyczą tylko tego kraju, dlatego trudno określić, która narodowa centrala bibliograficzna jest odpowiedzialna za ich rejestrację. Wydawnictwa ciągłe rejestrowane były przez 73% (45) bibliografii narodowych⁹⁸⁶; 19% (12) bibliografii w 1977 r. rejestrowało artykuły z czasopism, które poddawano selekcji (często rejestrowano artykuły z zagranicznych czasopism dotyczące jakiejś narodowości). Żaden inny typ dokumentów nie był rejestrowany przez ponad połowę bibliografii narodowych. Najczęściej w następnej kolejności rejestrowane były dysertacje, mapy i druki muzyczne (26 bibliografii). Często ujmowano także publikacje zagraniczne (21 bibliografii) według różnych kryteriów, mimo iż zgodnie z zaleceniami UBC nie było takiej konieczności, skoro materiały te były i tak rejestrowane przez inne bibliografie narodowe⁹⁸⁷.

Typ dokumentu	Badania z 1996 r. (Holley) na 64 centrale bibliograficzne	Badania z 2001 r. (Knutsen) na 52 centrale bibliograficzne	Badania własne z 2011 r. na 34 centrale bibliograficzne
Książki	62 (97%)	52 (100%)	34 (100%)
Wydawnictwa ciągłe	60 (94%)	48 (92%)	34 (100%)

⁹⁸³ R.C. Greer, op. cit., s. 362–364.

⁹⁸⁴ Niektóre bibliografie ograniczały tę rejestrację, np. w Danii i Australii od 17 stron, w niektórych krajach ograniczeniem były nakład lub cena książki, niektóre rejestrowały także kolejne wydania, a bardzo rzadko (np. w Finlandii) także dodruki. Niestety informacje o zasadach selekcji znaleźć można było jedynie w nielicznych bibliografiach – *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 49.

⁹⁸⁵ Zazwyczaj wykluczone były dokumenty urzędowe o szczeblu lokalnym, choć kraje federalne jak Kanada czy Szwajcaria rejestrowały także dokumenty prowincjalne – *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 49.

⁹⁸⁶ *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 49.

⁹⁸⁷ *Ibidem*, s. 50.

cd. Tab. 11

Dokumenty rządowe	56 (88%)	46 (89%)	18 (53%)
Mapy	45 (70%)	46 (89%)	29 (85%)
Druki muzyczne	42 (66%)	41 (79%)	26 (76%)
Exteriorica	52 (83%)	Brak danych	21 (62%)
Dysertacje	44 (69%)	34 (65%)	20 (59%)
Nagrania dźwiękowe	35 (52%)	35 (67%)	18 (53%)
Materiały audiowizualne	26 (41%)	26 (50%)	16 (47%)
Dokumenty ikonograficzne	31 (48%)	34 (65%)	14 (41%)
Artykuły z czasopism	33 (55%)	20 (39%)	11 (32%)
Normy	Brak danych	Brak danych	11 (32%)
Patenty	Brak danych	Brak danych	7 (21%)
Pliki komputerowe	20 (31%)	27 (52%)	Brak danych
Dokumenty elektroniczne na CD-ROM, DVD	Braka danych	Brak danych	22 (65%)
Dokumenty Elektroniczne online	Brak danych	Brak danych	15 (44%)
Książki elektroniczne	Brak danych	28 (53,8%)	Brak danych
Czasopisma elektroniczne	Brak danych	26 (50%)	Brak danych
Międzynarodowe dokumenty rządowe	19 (30%)	19 (37%)	Brak danych

Tab. 11 Zmiany w rejestracji poszczególnych typów dokumentów przez centrale bibliograficzne w latach 1996–2011 (opracowanie własne)

Powyższa tabela (Tab. 11) obrazuje tendencje w zakresie rejestrowania przez narodowe centrale bibliograficzne poszczególnych typów dokumentów w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Agencje bibliograficzne odnotowywały przede wszystkim książki oraz wydawnictwa ciągłe (przynajmniej pierwsze numery nowych tytułów). W stosunku do połowy lat 90. XX w. początek XXI w. przyniósł wzrost bibliografii rejestrujących mapy, druki muzyczne, nagrania dźwiękowe, materiały audiowizualne. Mniej więcej na tym samym poziomie utrzymuje się odsetek agencji rejestrujących mapy, druki muzyczne oraz nagrania dźwiękowe w pierwszej dekadzie XXI w. Można natomiast zauważyć tendencję do rezygnowania w narodowych centralach bibliograficznych z rejestracji wydawnictw rządowych (być może powstają inne systemy informacji o dokumentach rządowych w poszczególnych krajach) oraz artykułów z czasopism (najprawdopodobniej z powodu powstawania coraz bardziej specjalistycznych baz danych, które zapewniają dostęp do tego typu informacji).

Porównując dane zawarte w tabeli, należy zwrócić uwagę, że w przypadku rejestrowania podręczników, dokumentów rządowych oraz materiałów konferencyjnych trudno

o dokładną analizę. Wynika to z analizowania różnej liczby bibliografii oraz z faktu, że nie wszystkie narodowe centrale bibliograficzne wyszczególniają ten typu publikacji w spisach rejestrowanych dokumentów⁹⁸⁸, np. w Polsce podręczniki i opublikowane materiały konferencyjne traktowane są jako wydawnictwa zwarte. Podobnie jest w przypadku zorientowania się, jakiego typu dokumenty elektroniczne rejestrują poszczególne bibliografie narodowe. Rzadko rozróżnia się tutaj książki elektroniczne, czasopisma elektroniczne i inne typy dokumentów elektronicznych. Niekiedy zaznacza się, że rejestrowane są tylko materiały zapisane na nośnikach fizycznych.

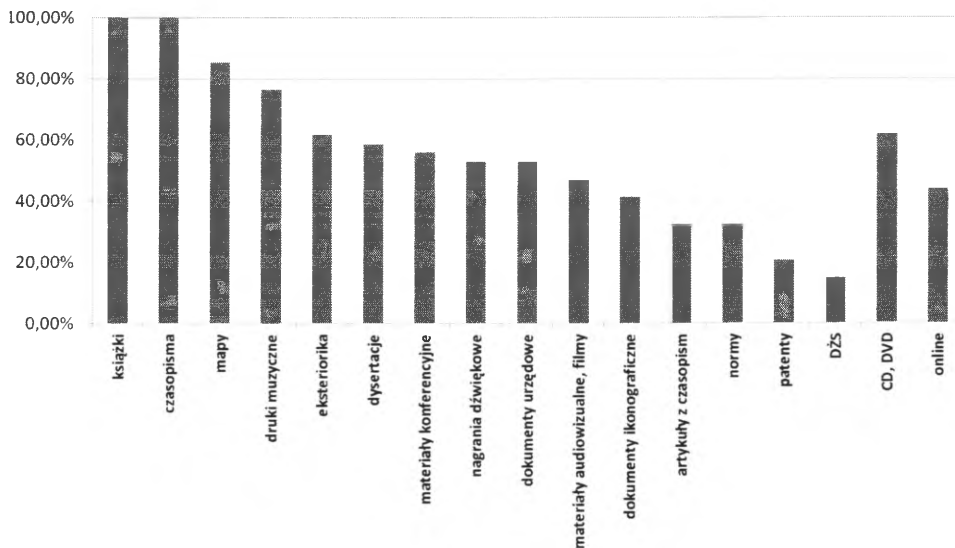
W 2011 r. najczęściej bibliografie narodowe rejestrowały książki. Bardzo często rejestrowane są również tytuły wydawnictw ciągłych – zazwyczaj nowych, zawieszonych i zmieniających tytuł (100% spośród przebadanych 34 bibliografii narodowych w 2011 r.), a także mapy (85% w 2011 r.) i druki muzyczne (76% w 2011 r.). Ponad połowa bibliografii rejestruje dysertacje (59% w 2011 r., z 20 bibliografii trzy – australijska, francuska, polska – odnotowują tylko opublikowane, a jedna – włoska – wyłącznie zapisane w postaci elektronicznej), *exteriorica* (62% w 2011 r. – 21 bibliografii) oraz dokumenty elektroniczne utrwalone na trwałych nośnikach jak CD-ROM czy DVD (62% – 21) i materiały konferencyjne (56% – 19 bibliografii, z których cztery – francuska, polska, słoweńska, RPA – rejestrują jedynie materiały konferencyjne opublikowane w postaci wydawnictw zwartych). Ponad połowa bibliografii uwzględnia dokumenty dźwiękowe (53% – 18), a połowa z nich dokumenty urzędowe (50%). W przypadku tych dwóch ostatnich typów dokumentów wyniki mogą być zafałszowane, ponieważ (jak już zauważono wcześniej) nie wszystkie bibliografie narodowe wyszczególniają je w spisach rejestrowanych publikacji.

W mniejszym stopniu bibliografie narodowe rejestrują takie typy dokumentów, jak materiały audiowizualne (m.in. filmy) (47% – 16 bibliografii), dokumenty ikonograficzne (41% – 14). Tylko niektóre bibliografie rejestrują normy i artykuły z czasopism (po 32% – 11), a w nielicznych można znaleźć informacje dotyczące patentów (21% – 7) czy dokumentów życia społecznego (15% – 5) (por. Tab. 11 i Rys. 19).

Coraz częściej jednak bibliografie narodowe zaczynają dostrzegać dokumenty sieciowe – istniejące tylko w przestrzeni wirtualnej i niezapisane na żadnym nośniku ma-

⁹⁸⁸ Należy zauważyć, że niemal we wszystkich opracowaniach i badaniach dotyczących zawartości bibliografii narodowych autorzy omawiają trudności związane z jednoznacznym stwierdzeniem, czy dany typ dokumentu jest rejestrowany przez daną bibliografię narodową, czy nie. Niekiedy nawet lista typów dokumentów zamieszczana we wstępie do bibliografii nie jest w pełni wyczerpująca, a często także stosowane w niej terminy nie są jednoznaczne i nigdy nie są zdefiniowane, co powoduje problemy w badaniach porównawczych (zob. m.in. *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 9 – w którym autor wymienia i definiuje typy dokumentów poddane analizie, a także M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 85 oraz K. Zotowa, *Struktura i optymalny...*, s. 203–204). Podobne wnioski wysunęła autorka pracy w trakcie badań przeprowadzonych w 2011 r. – spośród rozesłanych 34 ankiet uzyskano jedynie 18 odpowiedzi, w siedmiu przypadkach autorka została odesłana do zawartości stron internetowych poświęconych bieżącym bibliografiom narodowym. Nie zawsze jednak można było znaleźć na nich odpowiednie informacje.

terialnym (nie uwzględniając serwerów). W porównaniu jeszcze z wynikami badań przeprowadzonych przez Byruma w 1998 r., z których wynikało, że 5 bibliografii narodowych rejestruje strony internetowe, a 6 serwisy *online*, w 2011 r. było już 15 bibliografii rejestrujących dokumenty występujące w postaci dostępnej w Internecie (w tym Węgry rejestrujące tylko e-booki).

Rys. 19 Procent bibliografii narodowych rejestrujących poszczególne typy dokumentów w 2011 r. (opracowanie własne)

Monografie rejestrowane były zawsze przez niemal wszystkie bibliografie narodowe. Różne bibliografie narodowe interpretują monografie na różne sposoby i włączają tutaj dodatkowe kryteria selekcji, takie jak wysokość nakładu, liczba stron (np. w Polsce i Danii powyżej 16 stron, na Islandii od 5 stron). Problem stanowi w tym przypadku rejestracja reprintów, dodruków i nowych wydań. Nie wszystkie bibliografie rejestrują tego typu wydawnictwa, chyba że zostały one w jakiś sposób zmienione, uzupełnione lub poprawione (np. brytyjska bibliografia narodowa).

Jako wydawnictwa zwarte często traktowane są również atlasy, opublikowane materiały konferencyjne (m.in. we Francji i w Słowenii) (o ile nie są publikowane w serii – wówczas zaliczane są do wydawnictw ciągłych), czy publikowane rozprawy naukowe (m.in. w Australii, Polsce i we Włoszech).

W kontekście rejestrowania przez bibliografie narodowe całego dorobku piśmienniczego kraju w zakresie wydawnictw zwartych wypowiedział się w 1993 r. Robert P. Holley,

zauważając, że większość bibliografii narodowych nie uwzględnia wydawnictw popularnych – zarówno wysokonakładowych czasopism, jak i literatury poradnikowej i dziecięcej, a także powszechnie dostępnych filmów pornograficznych, a przecież one również stanowią świadectwo naszego rozwoju kulturalnego i społecznego. R.P. Holley zwraca uwagę, że bibliografia narodowa, jako skarbnica pamięci narodowej, ma być nie tylko pomnikiem osiągnięć, ale też obiektywnym zwierciadłem codziennej rzeczywistości⁹⁸⁹.

W 2011 r. wszystkie badane bibliografie narodowe (34) rejestrowały wydawnictwa ciągłe. Większość z nich rejestrowała przeważnie pierwsze numery nowych tytułów i ewentualnie zmiany w tytule (np. polska „Bibliografia Wydawnictw Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł”). Rzadziej odnotowuje się połączenia, rozdzielenia tytułów czy ich likwidacje. Te ostatnie są najrzadziej brane pod uwagę głównie ze względu na trudności w ustaleniu takiego momentu. Zarejestrowanie tytułów wydawnictw ciągłych opiera się na wpływie egzemplarza obowiązkowego (podobnie jak w przypadku pozostałych typów dokumentów) i uzależnione jest w głównej mierze od współpracy wydawców z narodową centralą bibliograficzną. Wpływ eo pozwala na śledzenie zachodzących zmian w obrębie ukazujących się tytułów. Zdarza się też, że w bibliografiach narodowych rejestrowane są wszystkie numery wydawane w danym okresie (np. w bibliografiach belgijskiej lub polskiej „Bibliografii Wydawnictw Ciągłych” rejestrującej czasopisma ukazujące się w danym roku).

Wydawnictwa ciągłe poddaje się również pewnej selekcji – np. w Norwegii nie rejestruje się rocznych raportów nieposiadających numerów ISSN, większości gazet lokalnych i parafialnych, w Polsce pomija się m.in. wydawnictwa publikowane przez cały okres swojego istnienia tzw. małą poligrafią, czasopisma ukazujące się tylko w postaci elektronicznej, materiały ze zjazdów lub z konferencji, czasopisma reklamowe, ogłoszeniowe, katalogi wydawnicze i księgarskie, informatory adresowe, kalendarze zawierające wyłącznie lub w większości kalendarium itd.⁹⁹⁰. Podobne kryteria selekcji stosuje się w przypadku rejestracji wydawnictw ciągłych we Włoszech⁹⁹¹ oraz na Węgrzech⁹⁹².

Dokumenty urzędowe rejestrowane w bibliografiach narodowych to najczęściej dokumenty wydawane przez narodowe lub rejonowe urzędy albo organizacje międzynarodowe (zarówno międzyrządowe, jak i pozarządowe)⁹⁹³. Jeszcze w drugiej połowie lat 70. XX w. obecne były w wielu bibliografiach narodowych – jeśli ich spisu nie wyodrębniano

⁹⁸⁹ R.P. Holley, *National bibliography as National Memory. Is popular culture forgotten?*, „ICBC”, 1993, vol. 22, nr 1, s. 13–17; cyt. za: K. Ramlau-Klekowska, B. Karamać, *Szanse i zagrożenia...*, s. 26.

⁹⁹⁰ „Bibliografia Wydawnictw Ciągłych” [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-wydawnictw-ciaglych>>.

⁹⁹¹ *Bibliografia Nazionale Italiana. Periodici (BNI/S)* [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bncf.firenze.sbn.it/pagina.php?id=191>>.

⁹⁹² *Magyar Nemzeti Bibliográfia Új Periodikumok – WWW* [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oszk.hu/mnbwww/P/BIBLI.HTML>>.

⁹⁹³ Rekomendacje z 1977 r. mówią o wprowadzeniu programu CIP oraz współpracy tych organizacji w tworzeniu własnych bibliografii dla tego typu publikacji – *Guidelines for the national bibliographic agency...*, Appendix B, s. 4 (Rekomendacje 16 i 17).

w postaci odrębnego członu bibliografii narodowej to najczęściej były one rejestrowane w ramach wydawnictw zwartych w zagadnieniach nauk społecznych⁹⁹⁴ (np. we Włoszech). W 2011 r. rejestrowane były przez: Australię, Austrię, Estonię, Francję, Hiszpanię, Holandię, Islandię, Kanadę, Litwę, Łotwę, Niemcy, Norwegię, Nową Zelandię, Słowację, Szwajcarię, RPA i Włochy.

Mapy również często rejestrowane były w drugiej połowie lat 70. XX w. jak dokumenty urzędowe – często w osobnych członach bibliografii narodowej, ewentualnie w dziale dotyczącym geografii albo (w przypadku układu alfabetycznego spisu) pod nazwą kraju⁹⁹⁵. Jeśli mapy stanowią oddzielną część bibliografii narodowej rejestrowane są zazwyczaj razem z atlasami, które niekiedy traktowane są jako wydawnictwa zwarte. W przypadku mniejszych krajów mapy wydawane są rzadko, dlatego przeglądając bibliografię, nie zawsze można się zorientować, czy są one w niej rejestrowane (chyba że publikowane są w odrębnej części bibliografii narodowej – jak np. w Belgii, Polsce – od 2002 r. – Niemczech i na Węgrzech).

Podobnie jest z drukami muzycznymi, które ponadto są często wydawnictwami międzynarodowymi, dlatego trudno jest ustalić, który kraj miałby być odpowiedzialny za ich rejestrację. W 2011 r. odrębne człony bibliografii narodowych dla druków muzycznych wydawane były m.in. w Belgii, Niemczech, na Węgrzech i we Włoszech. W Polsce druki muzyczne rejestrowane są jako wydawnictwa zwarte w „Przewodniku Bibliograficznym”.

W analizach stanu bibliografii narodowych często jako odrębny typ dokumentów traktuje się dysertacje i materiały konferencyjne. Niekiedy trudno o sprecyzowanie, czy są one uwzględniane przez bibliografie narodowe, czy nie. Niektóre centrale tworzące bibliografie zastrzegają, że rejestrują tylko opublikowane rozprawy naukowe (np. w Australii, Hiszpanii, Polsce) lub tylko opublikowane materiały konferencyjne (np. Francja, Hiszpania, Polska, RPA, Słowenia), włączając je do bibliografii rejestrującej monografie. Włoska bibliografia narodowa rejestruje wyłącznie dysertacje opublikowane w postaci elektronicznej.

Ponieważ normy, patenty i raporty badawcze są istotne zwłaszcza dla środowiska naukowców i technologów, zaleca się, by były one uwzględniane przez bibliografie narodowe⁹⁹⁶. W niektórych bibliografiach rejestruje się tylko publikowane normy i patenty (np. w Australii), w niektórych rejestruje się tylko jeden typ (np. na Łotwie i w Nowej Zelandii tylko normy). Wykluczenie tego typu dokumentów z bibliografii narodowych podyktowane jest zazwyczaj faktem, że są one przeważnie rejestrowane przez inne organizacje w kraju (w Polsce normy można odnaleźć na stronie Polskiego Komitetu Normalizacyjnego, patenty rejestrowane są przez Polski Urząd Patentowy). Normy rejestrowało w 2011 r. niecałe 33% bibliografii narodowych (Australia tylko opublikowane, Austria, Estonia, Holandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Nowa Zelandia, Słowacja, Szwajcaria i RPA), patenty już tylko niecałe 21% z nich (Australia – tylko opublikowane, Austria, Estonia, Holandia, Litwa, Niemcy i Szwajcaria).

⁹⁹⁴ *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 9.

⁹⁹⁵ *Ibidem*, s. 9.

⁹⁹⁶ Taką opinię przedstawia m.in. M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 80.

Analiza wcześniej wspomnianych raportów pokazuje, że w ciągu ostatniego półwiecza stopniowo zwiększa się liczba bibliografii narodowych rejestrujących materiały audiowizualne i nagrania dźwiękowe. Często są one uwzględniane przez bibliografie narodowe, a jeśli nie rejestruje ich Biblioteka Narodowa, to najczęściej robi to inna odpowiednia narodowa instytucja (np. w Polsce bazę filmów polskich przygotowuje FilMOTEKA Narodowa⁹⁹⁷). W niektórych krajach (np. Austrii) materiały takie nie podlegają prawu o egzemplarzu obowiązkowym, ale mimo to są rejestrowane w bibliografiach, jeśli trafiają do biblioteki narodowej. Niekiedy dokonuje się w ich przypadku pewnej selekcji, np. w Polsce od 2003 r. rejestruje się dokumenty dźwiękowe, ale nie uwzględnia się w nich wydawnictw bez informacji o adresie wydawniczym i o wydawnictwach kopiowanych. W przypadku holenderskiej bibliografii narodowej rejestruje się jedynie audiobooki zapisane na CD-ROM-ach.

W 2001 r. tylko 20 (39%) narodowych central bibliograficznych rejestrowało w bibliografii narodowej artykuły z czasopism⁹⁹⁸ (m.in. w Bułgarii, Islandii, na Litwie, Łotwie, w Polsce). W 2011 r. było to niecałe 27% (Bułgaria, Dania, Islandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Polska, Rosja). Coraz częściej w tym zakresie bibliografie narodowe wypierane są przez bibliografie dziedzinowe, specjalistyczne, „które dostarczają informacji aktualniejszej i mniej selekcyjnej. Robią to też bardziej terminowo”⁹⁹⁹. Przykładem może być polska „Bibliografia Zawartości Czasopism”, która stopniowo rezygnowała z rejestrowania zawartości niektórych tytułów – w 1964 r. z medycznych (opracowywanych przez Główną Bibliotekę Lekarską) i wojskowych (opracowywanych przez Centralną Bibliotekę Wojskową), od 1990 r. nie rejestruje zawartości czasopism rolniczych (opracowywanych przez Centralną Bibliotekę Rolniczą)¹⁰⁰⁰, a od 2004 r. zawartości periodyków z zakresu bibliologii (rejestrowanej w „Polskiej Bibliografii Bibliologicznej”) oraz czasopism technicznych (których zawartość można odnaleźć w bazie danych BazTech).

Dobrze rozwinięty system bibliografii specjalnych oraz baz danych sprawia, że bibliografia zawartości czasopism nie jest już potrzebna w niektórych krajach – jest tak m.in. w Austrii, Australii, we Francji, w Grecji, Irlandii, Islandii, Hiszpanii, Japonii, Kanadzie, Niemczech, Portugalii, Szwajcarii, Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i we Włoszech¹⁰⁰¹.

Ponieważ bibliografia rejestrująca zawartość czasopism mogłaby w niejednym kraju przerosnąć objętościowo pozostałe części bibliografii, często powstają w krajach narodowe bazy danych rejestrujące zawartość wszystkich czasopism, nie stanowiąc jednak części bibliografii narodowej. Przykładem może być ARTO – odrębna baza danych rejestrująca zawartość fińskich czasopism¹⁰⁰². Podobnie w Szwecji – dostępne są bibliografie zawar-

⁹⁹⁷ Na początku 2012 r. baza ta nie była jeszcze dostępna – FilMOTEKA Narodowa, *Ogólne informacje o zbiorach filmowych [online]* [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.fn.org.pl/page/index.php?str=11>>.

⁹⁹⁸ U. Knutsen, *Changes in the national bibliographies...*, s. 8.

⁹⁹⁹ J. Sadowska, *Jaka przyszłość drukowanej bibliografii?*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 6, s. 13.

¹⁰⁰⁰ J. Sadowska, *Jaka „Bibliografia Zawartości Czasopism”?*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 9, s. 17.

¹⁰⁰¹ Ibidem, s. 17.

¹⁰⁰² J. Andresoo, op. cit., s. 4. W Islandii zawartość wybranych czasopism rejestruje się w katalogu cen-

tości czasopism, ale nie są one zaliczane do bibliografii narodowych. W Polsce powstaje także bibliografia artykułów prasowych współtworzona przez Bibliotekę Narodową i biblioteki publiczne. W Islandii zawartość wybranych czasopism rejestruje się w katalogu centralnym. Nie jest ona jednak brana pod uwagę przy sporządzaniu statystyki bibliograficznej. Podobnie jest w Nowej Zelandii, gdzie Biblioteka Narodowa rejestruje artykuły poza bibliografią narodową.

W 2001 r. Jadwiga Sadowska wniosowała, że tego typu bibliografii nie tworzy się z jednej strony w krajach o małych tradycjach bibliograficznych (głównie kraje afrykańskie i azjatyckie), a z drugiej w krajach o rozwiniętych tradycjach (np. Kanada, Francja, Niemcy i Wielka Brytania). Zazwyczaj mogą sobie pozwolić na taką bibliografię kraje o niewielkiej produkcji wydawniczej (np. Bułgaria, Czechy, Dania, Izrael, Kuba, Luksemburg, Rumunia, Słowacja) oraz były republiki radzieckie (Białoruś, Litwa, Łotwa, Kazachstan, Ukraina i Rosja), w których w czasach istnienia ZSRR każda prowadziła taką bibliografię¹⁰⁰³. W niektórych krajach w latach 90. XX w. lub na początku XXI w. zrezygnowano z produkowania tej części bibliografii w postaci drukowanej, przenosząc ją do postaci elektronicznej (np. w Słowenii od 1990 r., w Polsce od 2006 r.). W 2005 r. Węgry całkowicie zrezygnowały z tworzenia bibliografii zawartości czasopism.

Kilka krajów zalicza do bibliografii oprócz materiałów opublikowanych na terenie kraju także te opublikowane za jego granicami, o ile są w jakiś sposób z tym krajem związane (Andora, Australia, Austria, Belgia, Bułgaria, Estonia, Finlandia, Grecja, Holandia, Islandia, Kanada, Liechtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Nowa Zelandia, Polska, Słowenia, Szwajcaria). Związek ten może dotyczyć narodowości autora, języka publikacji lub jej treści, tłumaczeń danej literatury na języki obce (np. w Norwegii). Najczęściej kryteria te łączy się w bibliografiach narodowych – narodowość autora i treść publikacji – np. w Belgii, Islandii, Nowej Zelandii; tłumaczenia, treść i narodowość autora – np. w Niemczech, narodowość autora, treść i język – np. w Polsce.

Nie w każdym przypadku rejestrowanie wydawnictw typu *exteriorica* oznacza uwzględnianie ich w bibliografii narodowej – Islandia rejestruje *exteriorica* tylko w katalogu centralnym, Szwecja w odrębnej bazie danych. W przypadku Norwegii (która w bibliografii narodowej rejestruje tylko prace Norwegów opublikowane za granicą) publikacje o Norwegii rejestrowane są w katalogu, ale nie stanowią bibliografii narodowej. W Polsce ukazuje się odrębna bibliografia „Polonica Zagraniczne”, w której łączy się kryterium treściowe, językowe i narodowościowe.

Teoretycznie – według idei UBC – wszystkie prace tego typu powinny być wyszukiwane poprzez bibliografie narodowe innych krajów. Z punktu widzenia jednak użytkowników bibliografii uwzględnianie ich w spisach narodowych stanowi ułatwienie w poszukiwaniu

tralnym. Nie jest ona jednak brana pod uwagę przy sporządzaniu statystyki bibliograficznej. Podobnie jest w Nowej Zelandii, gdzie Biblioteka Narodowa rejestruje artykuły, ale nie stanowią one części bibliografii narodowej.

¹⁰⁰³ J. Sadowska, *Jaka „Bibliografia Zawartości Czasopism”?*, op. cit., s. 17.

informacji. Rejestracja taka możliwa jest w małych krajach, trudna jednak w przypadku krajów, o których dużo się pisze. Można wręcz stwierdzić, że im mniejszy kraj, mniejsza liczba mieszkańców, rzadszy język czy mniejsze znaczenie kraju w kulturze światowej, z tym większą dbałością podchodzi się do rejestrowania tego typu dokumentów w bibliografiach narodowych¹⁰⁰⁴.

Zalecenia międzynarodowe zwracają uwagę, że uwzględnianie publikacji zagranicznych w bibliografiach narodowych należy w jakiś sposób uwidocznić – opisy tego typu dokumentów powinny być albo oznaczone w specjalny sposób (np. w niemieckiej „Deutsche Nationalbibliografie” oznacza się symbolem „*U*” tłumaczenia w języku niemieckim ukazujące się za granicą) albo być rejestrowane w odrębnych spisach¹⁰⁰⁵ jak np. w Polsce.

Drukowane dżs-y są zwykle gromadzone w bibliotekach w sposób niekompletny, choć z czasem mogą nabrać wartości historycznej i stać się podstawą do prac badawczych. Maurice B. Line w swoim referacie przedstawia opinię, że ponieważ nie sposób zarejestrować wszystkich dżs-ów, to włączanie ich do rejestracji bibliograficznej może być raczej mylące niż pomocne¹⁰⁰⁶. W 2011 r. niektóre bibliografie rejestrowały tego typu dokumenty, podając przy tym kryteria ich selekcji – m.in. Finlandia, Litwa, Niemcy, Polska, Słowacja (są to głównie kryteria treściowe – bierze się pod uwagę wartości naukową lub historyczną dokumentu).

Rejestracja dokumentów elektronicznych w bibliografiach narodowych stała się na przełomie XX i XXI w. przedmiotem wielu dyskusji o zasięgu międzynarodowym¹⁰⁰⁷. Jak zauważono to już w 1998 r., nie elektroniczność publikacji powinna decydować o jej rejestracji w bibliografii narodowej, ale jej zawartość. Dokumenty dystrybuowane na nośnikach fizycznych, takich jak CD-ROM-y, DVD-ROM-y, dyskietki, nie nastroczają dzisiaj większych problemów – 22 (65%) badane w 2011 r. bibliografie rejestrowały tego typu materiały. Mogą one być poddane podobnym kryteriom selekcji jak materiały drukowane i podobnie jak tamte, nie stwarzają problemów związanych z archiwizowaniem i przechowywaniem. Problem stanowi tutaj jednak brak w większości krajów odpowiednio zaktualizowanych ustaw dotyczących egzemplarza obowiązkowego. Niewątpliwie bowiem publikacje te stanowią część dorobku kulturowego czy naukowego kraju i jako takie powinny zostać również objęte odpowiednim ustawodawstwem.

Zupełnie inaczej wygląda sprawa publikacji udostępnianych za pośrednictwem Internetu i tylko tam przechowywanych. Problematyczne jest tutaj przeprowadzenie selekcji tego typu zasobów (na jakiej podstawie określić bowiem ich „narodowość” – czy rejestrować strony tylko z określoną domeną, np. „.pl”, „.de” itp., czy kategoryzować je według ję-

¹⁰⁰⁴ J. Sadowska, *Bibliografia w Polsce na tle tendencji międzynarodowych*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów...*, s. 33.

¹⁰⁰⁵ Między innymi w *A survey of the contents of existing national bibliographies*, op. cit., s. 50 oraz w *Coverage of documents...*, s. 5–6.

¹⁰⁰⁶ M.B. Line, *Inclusion of materials...*, s. 79.

¹⁰⁰⁷ Między innymi w publikacji: G. Jacobsen, op. cit., s. 33–42.

zyka? Co w przypadku domen o międzynarodowym charakterze, np. „.com”, „.org”? Które typy dokumentów sieciowych powinno się rejestrować, a które poddawać selekcji? Czy kryteria selekcji mają być takie same lub podobne do tych, jakie stosuje się w przypadku dokumentów tradycyjnych?). Rozważając dylematy narodowych central bibliograficznych w tej kwestii, w 2009 r. IFLA wydało wytyczne, uwzględniające m.in.: poziom zasobu (intelektualny, badawczy, akademicki); przydatność dla przyszłych potrzeb badawczych; wartość dla zachowania różnorodności społecznej; aktualne korzyści (wyraźne lub unikatowe w krajobrazie kulturowym, socjologicznym lub kulturalnym kraju); opinia na temat twórcy, wydawcy, producenta; unikatowość (gdy zawartość dostępna jest tylko w formie elektronicznej); wartość zasobu w kontekście istnienia kolekcji analogowej w narodowej agencji bibliograficznej; stopień narażenia na zniknięcie; reprezentatywność w przypadku efemeryczności zasobów elektronicznych, które mogą mieć wartość dla przyszłych badaczy; wymagania technologiczne (łatwość nawigowania, poziom funkcjonalności, niezawodność serwera, łatwość migracji); dostępność powiązanych metadanych; reprezentatywność dla współczesnych formatów; prawdopodobieństwo zarchiwizowania przez inne repozytorium lub centralę. Te same wytyczne wymieniały też materiały, które zazwyczaj poddawane są selekcji w bibliografiach narodowych: e-maile, zapisy czatów, forów internetowych, gazety, gry komputerowe itp.¹⁰⁰⁸.

Drugim problemem w przypadku rejestrowania materiałów sieciowych jest ich archiwizowanie. W jaki sposób miałyby być zachowany egzemplarz obowiązkowy zasobów sieciowych? Jakie przyjąć kryteria selekcji tego ogromu materiałów, który z dnia na dzień jeszcze bardziej się powiększa? Jak zauważa Gunilla Jonsson – katalogowanie kosztuje – nie dziwi więc fakt, że żaden rząd nie zdecyduje się na finansowanie katalogowania czegoś, co jest z jednej strony ogromne, a z drugiej może szybko zniknąć¹⁰⁰⁹ lub zmienić swoje miejsce w sieci¹⁰¹⁰. Dlatego istotne jest zachowanie, archiwizowanie przynajmniej reprezentatywnej części zawartości Internetu.

W odróżnieniu od dokumentów elektronicznych zapisanych na nośnikach fizycznych w przypadku dokumentów dostępnych w Internecie w trakcie ich opracowywania należy podać informacje o dostępie do pliku. Dokumenty internetowe cechuje też mniejszy poziom stabilności niż w przypadku innych dokumentów elektronicznych¹⁰¹¹.

Mimo tak wielu przeszkód w połowie lat 90. XX w. nie zadawano sobie pytania, czy dokumenty internetowe należy rejestrować, ale w jaki sposób to zrobić¹⁰¹², a niektóre kraje już pod koniec XX w. zdecydowały się rozpocząć rejestrację narodowych zasobów dostępnych w Internecie. W Szwecji Biblioteka Królewska w 1997 r. rozpoczęła projekt

¹⁰⁰⁸ B. Wiggins, op. cit., s. 32.

¹⁰⁰⁹ G. Jacobsen podaje w swoim artykule, że średnia długość życia dokumentu w Internecie wynosi 42 dni: G. Jacobsen, *Coverage*, op. cit., s. 35. Także G. Jonsson, op. cit., s. 82.

¹⁰¹⁰ B. Wiggins, op. cit., s. 34.

¹⁰¹¹ V.-T. Lam, op. cit., s. 53.

¹⁰¹² Ibidem, s. 53.

Kulturarw3 – The Swedish Web Archive, w którym testowała metody gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania szwedzkich dokumentów elektronicznych dostępnych *online*. Do dzisiaj inicjatywa ta jest utrzymywana – Biblioteka Królewska archiwizuje szwedzkie strony internetowe, które (ze względu na prawa autorskie) udostępnia wyłącznie na komputerach w siedzibie Biblioteki¹⁰¹³.

W 1997 r. w Finlandii przeprowadzono pilotażowy projekt EVA (Acquisition and Archiving of Electronic Network Publications) rejestracji wydawnictw ciągłych dostępnych *online*. Przyjęto tutaj trzy kryteria selekcji dokumentów: 1) czasopisma muszą zawierać pełne teksty artykułów, 2) artykuły muszą mieć wartość informacyjną, a czasopismo musi być profesjonalnie zredagowane oraz 3) wydawnictwo musi archiwizować swoje artykuły. Nacisk więc w zakresie selekcji dokumentów *online* położony jest nie na opis dokumentów, ale ich dostępność¹⁰¹⁴.

W 2000 r. również Biblioteka Narodowa Estonii podjęła próbę rejestracji oraz archiwizowania zasobów sieciowych w ramach projektu ERICA (Estonian Resources on the Internet Cataloguing and Archiving). Zastosowano tutaj kryteria selekcji podobne do tradycyjnych dokumentów i ok. 100 tytułów czasopism *online* trafiło do estońskiej bieżącej bibliografii narodowej¹⁰¹⁵.

W 2011 r. co najmniej 15 bibliografii narodowych z 34 badanych rejestrowało publikacje elektroniczne na CD-ROM-ach i płytach DVD, a co najmniej 5 z nich także dokumenty sieciowe (Finlandia, Niemcy, Norwegia, Nowa Zelandia i Słowenia). Wytyczne z 2009 r. zaznaczały, że kryteria selekcji zasobów elektronicznych powinny uwzględniać koszty zasobów, koszty ich skatalogowania, przechowywania, udostępniania i zachowania. Wybierając kryteria selekcji, narodowe centrale bibliograficzne powinny też same zdecydować o kwestii archiwizowania dokumentów elektronicznych i o tym, czy włączają do bibliogra-

¹⁰¹³ Swedish Websites. Kulturarw3 – The Swedish Web Archive [online] [dostęp 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kb.se/english/find/internet/websites/>>. Biblioteka Narodowa w Szwecji w kwestii rejestracji e-książek, zarówno rozprowadzanych na CD-ROM-ach, jak i w sieci porozumiewa się bezpośrednio z zainteresowanymi wydawcami, którzy dostarczają BN publikacji w tak wielu formatach, w jakich rozprowadzają je na rynku wydawniczym. Pliki te są następnie udostępniane użytkownikom tylko na komputerach w siedzibie BN bez możliwości wydrukowania tekstu, ale z możliwością zamówienia kopii z ograniczonej części publikacji – procedura jest więc w tym przypadku dokładnie taka sama jak z tradycyjnymi publikacjami. W wyniku takiej współpracy pomiędzy środowiskiem wydawców i biblioteki narodowej pojawiły się również korzyści dla samej bibliografii narodowej – wydawcy są bowiem coraz bardziej świadomi, jakie informacje bibliograficzne powinny się znaleźć w opisie czy strukturze produktu, który wpuszczają na rynek – G. Jonsson, op. cit., s. 80–81.

¹⁰¹⁴ J. Andresoo, op. cit., s. 4.

Wnioski z tego projektu przedstawiła S. Ojonen w referacie *Cataloguing online serials into the Finnish national bibliography*: „In cataloguing online resources – especially of the integrated type – the emphasis should be, in my view, on access instead of description. The description should be as light as possible. An electronic resource tends to change all the time and this makes the maintaining of a detailed description impractical.” – S. Ojonen, *Cataloguing online serials into the Finnish national bibliography*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin 2001, s. 56.

¹⁰¹⁵ J. Andresoo, op. cit., s. 5.

fii narodowej tylko te, które archiwizują, czy raczej celem bibliografii jest przede wszystkim zarejestrowanie istnienia danego dokumentu.

9.6. Egzemplarz obowiązkowy

Zależności między egzemplarzem obowiązkowym a bibliografią narodową są niewątpliwie silne (już w trakcie konferencji w 1977 r. zobowiązano UNESCO do opracowania wzorcowego modelu aktu prawnego o eo, a na związek między eo a bbn zwrócono szczególną uwagę podczas konferencji w Kopenhadze w 1998 r.¹⁰¹⁶) – na tyle silne, że dzisiaj trudno sobie wyobrazić tworzenie bibliografii narodowej w jakimkolwiek kraju bez wsparcia ustawodawczego w postaci prawa o eo (sytuacja taka występuje bardzo rzadko – w Holandii rejestruje się książki dostarczane przez wydawców na zasadzie dobrowolnej współpracy. Podobnie jest w Szwajcarii, w której Biblioteka Narodowa nie otrzymuje egzemplarza obowiązkowego).

Problemy z dostarczaniem egzemplarza obowiązkowego wynikają z faktu, że nie w każdym kraju wydawcy dostrzegają korzyści wynikające z rejestracji ich publikacji w bibliografiach narodowych. Najprawdopodobniej jest to spowodowane niedostateczną promocją korzyści dla wydawców wynikających z zamieszczania opisu w bibliografii narodowej, a także niedostateczną promocją samej bibliografii jako źródła informacji wśród bibliotek i użytkowników końcowych. Niewykorzystywanie bibliografii wśród wyżej wymienionych odbiorców powoduje niechęć środowiska wydawniczego do wysyłania za darmo do uprawnionych bibliotek kilku egzemplarzy. Liczba wymaganych kopii egzemplarza obowiązkowego różni się w zależności od kraju – zazwyczaj jednak waha się między 2 a 7 egzemplarzami (choć niekiedy sięga nawet kilkunastu, np. w Portugalii – 11, w Polsce – 17). Niekiedy różnicuje się ją w zależności od typu dokumentu (w mniejszej liczbie kopii dostarcza się m.in. niekiedy materiały dźwiękowe czy audiowizualne), jego ceny lub wysokości nakładu, np. na Islandii, gdzie drukowane publikacje dostarcza się w 3 egzemplarzach, dokumenty na CD-ROM-ach w 2 egzemplarzach, a materiały audiowizualne w 1 kopii, w Norwegii wydawcy dostarczają 7 egzemplarzy publikacji drukowanych, a 2 egzemplarze materiałów na CD-ROM-ach, audiowizualnych i nagrań dźwiękowych. W Nowej Zelandii wydawcy zobowiązani są do dostarczenia 2 kopii publikacji wydawanych na nośnikach fizycznych, a 1 kopii publikacji elektronicznych, publikacji wydanych w nakładzie poniżej 100 egzemplarzy, wydawnictw, których cena przekracza 1000 dolarów.

Unikanie dostarczania egzemplarza obowiązkowego do upoważnionych bibliotek jest także rezultatem niezbyt dotkliwych sankcji karnych wynikających z prawodawstwa. Jest

¹⁰¹⁶ Zwrócono wówczas uwagę, że regulacje prawne pod koniec XX w. powinny dotyczyć nie tylko form drukowanych, ale też pozostałych, które składają się na całość narodowej wytwórczości (m.in. filmy, materiały audiowizualne, dźwiękowe, elektroniczne – nawet te dostępne w Internecie) – G. Vitiello, *Legal Deposit and National Bibliographic Services: Development in the Framework of the Co-operative Perspective and the Convergence Phenomenon*, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. *Proceedings...*, s. 68, 72.

to głównie spowodowane faktem, że koszty ewentualnego procesu sądowego wielokrotnie przekraczałyby wartość samej publikacji.

Ponadto prawodawstwo dotyczące egzemplarza obowiązkowego nie zawsze nadąża za zmianami technologicznymi. W 1990 r. International MARC Network Committee przeprowadziło badania dotyczące rejestracji 12 bibliograficznych agencji narodowych, z których wynikało, że wszystkie kraje oprócz USA mają ustanowione prawo o egzemplarzu obowiązkowym (USA posiada egzemplarz copyright). Prawo o eo dotyczyło w każdym kraju materiałów drukowanych – wydawnictw zwartych i ciągłych. Mikroformy, materiały audio/wideo były rzadziej objęte eo, chociaż niektóre nowe biblioteki miały eo obejmujący bardzo szerokie spektrum. Żadne jednak nie zawierało materiałów elektronicznych (w tamtym rozumieniu baz danych czytelnych maszynowo z dostępem na żądanie). Zaskakująco mało bibliografii rejestrowało mikroformy i inne serie reprintów. W wielu krajach brakowało drugorzędnej (*minor*) i mniej formalnej literatury, takiej jak szara literatura, publikacje lokalne, literatura efemeryczna¹⁰¹⁷. W wielu krajach ustawy o egzemplarzu obowiązkowym musiały zostać zrewidowane¹⁰¹⁸, tak by uwzględniały również dokumenty elektroniczne – zarówno te dostępne na nośnikach fizycznych (jak CD-ROM, DVD) oraz te dostępne *online* tylko w Internecie (w 2011 r. m.in. we Francji, w Kanadzie, Luksemburgu i Nowej Zelandii prawo o egzemplarzu obowiązkowym obejmowało także dokumenty elektroniczne).

Archiwizowanie dokumentów elektronicznych wiąże się jednak z problemami, które nie pojawiały się przy przechowywaniu dokumentów tradycyjnych. Dostęp do nich wymaga bowiem odpowiedniego urządzenia (komputera, czytnika, stacji dysków, kart graficznych i dźwiękowych), a także odpowiedniego systemu operacyjnego i oprogramowania odtwarzającego zawartość dokumentu, które nie zawsze jest dostępne za darmo. Problemem staje się dzisiaj odtwarzanie treści zapisanych jeszcze kilka lat temu na dyskietkach – rzadko który nowoczesny komputer posiada bowiem odpowiednią stację dysków. Za kilka lat może się okazać, że również odczytywanie płyty CD-ROM lub DVD może stanowić problem dla użytkownika chcącego skorzystać z dokumentu. Nie sposób przechowywać w bibliotekach starego sprzętu, więc najlepszym rozwiązaniem wydaje się naśladowanie oryginalnego środowiska operacyjnego na nowym sprzęcie i oprogramowaniu¹⁰¹⁹.

Esko Häkli przewidywał w 2000 r., że w Finlandii rozwiną się dwa sposoby dostarczania dokumentów elektronicznych w ramach egzemplarza obowiązkowego – z jednej strony wydawcy będą nadal dostarczać publikacje, które można określić jako właściwe, a z dru-

¹⁰¹⁷ H.E.A. Clement, *National bibliographic agencies cataloguing survey*, „ICBC”, 1990, vol. 19, nr 1, s. 6–7.

¹⁰¹⁸ Badania przeprowadzone na początku 2005 r. wśród 32 ośrodków bibliograficznych wykazały, że 21 z nich było w trakcie aktualizowania ustawodawstwa o egzemplarzu obowiązkowym w związku z pojawieniem się materiałów elektronicznych – B. Wiggins, op. cit., s. 33.

¹⁰¹⁹ R. Mattila, *The legal deposit system in Finland. From printed matter towards electronic publications*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin 2001, s. 61.

giej strony BN Finlandii zostanie upoważniona do przeszukiwania stron internetowych w poszukiwaniu wolno dostępnych publikacji w sieci za pomocą specjalnego oprogramowania lub robota. Oczywiście ze względu na obowiązujące przepisy prawa autorskiego BN nie będzie udostępniać pełnych tekstów zarchiwizowanych dokumentów¹⁰²⁰.

W 2004 r. Marcelle Beaudiquez pisała, że w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat bibliografia zmieniła swój charakter, przechodząc od formy drukowanej i dostępnej na CD-ROM na wersje dostępne tylko w postaci CD-ROM. W pierwszym pięcioleciu XXI w. sytuacja ta stała pod znakiem zapytania ze względu na dostępność wersji *online* baz danych bibliografii narodowych. Pod koniec 2001 r. tendencja do rezygnowania z postaci tradycyjnej i CD-ROM-ów na rzecz baz danych dostępnych poprzez Internet stała się wyraźna. Ponadto do wymienionych nośników dodać należy pojawiający się coraz częściej pod koniec pierwszego dziesięciolecia XXI w. format plików PDF dla publikowania bieżącej bibliografii narodowej.

Jak zauważyła M. Beaudiquez w 2004 r., należy zwrócić uwagę, że nawet wersja dostępna *online* nie jest niczym innym, jak przeniesieniem wcześniej istniejących bibliografii do nowego środowiska¹⁰²¹, co świadczy o tym, że centrale bibliograficzne nie wykorzystywały tak naprawdę możliwości technologicznych, chociaż ulepszone zostały możliwości indeksowania – pozostała ona nadal w tym samym kręgu rejestrowanych przez siebie dokumentów. W 2011 r. tendencja ta powoli się zmienia i coraz częściej bibliografie narodowe decydują się na włączenie do swojego zasięgu także nowoczesnych – elektronicznych – dokumentów.

Warto też wspomnieć, że na początku XXI w. dochodzi coraz częściej do rezygnowania z drukowanych wersji bibliografii narodowych i przenoszenia ich wyłącznie do postaci elektronicznej. Jak zauważył Esko Häkli w związku z tą tendencją: „Dzisiaj bibliografia narodowa jest bardziej funkcją niż odrębną publikacją samą w sobie”¹⁰²². Dlatego konieczna była rewizja koncepcji bibliografii narodowej – „Bibliografia narodowa musi być rozumiana jako duży kompleks procesów, które są niezbędne dla zapisu produkcji intelektualnego dorobku narodu”¹⁰²³.

Przekształcenia, jakie nastąpiły w ciągu ostatnich 60 lat pod wpływem zmian technologicznych, sprawiły, że nie jest już istotna – z punktu widzenia użytkownika bibliografii

¹⁰²⁰ E. Häkli, op. cit., s. 22–23.

¹⁰²¹ „The online version appears to be nothing more than a transfer of the pre-existing bibliography” – M. Beaudiquez, *The perpetuation of national bibliographies in the new virtual information environment*, „IFLA Journal”, 2004, vol. 30, nr 1, s. 25.

¹⁰²² „Today the national bibliography is more a function than a separate publication in its own right” – E. Häkli, op. cit., s. 19.

¹⁰²³ „National bibliography has to be understood as a large complex of processes which are needed for recording the production of the country's intellectual output” – E. Häkli, op. cit., s. 19.

narodowej – jej organizacja, ale ważne jest to, jakie dokumenty, a raczej jakiego typu zasoby i informacje gromadzi i udostępnia NCB¹⁰²⁴.

W ciągu ostatniego półwiecza widoczny jest znaczący wpływ nowych technologii komputerowych na postać bibliograficznych źródeł informacji oraz na ich zawartość. Pozwoliły bowiem one zarówno na zmianę organizacji pracy nad tymi źródłami, jak i na wzrost dostępności do informacji bibliograficznej dla ich użytkowników. Warto podkreślić, że postęp technologiczny sprawił, iż idea rejestracji piśmiennictwa w skali światowej zapoczątkowana przez Paula Otleta i Henriego La Fontaine'a stała się możliwa – choć w czasach, gdy do dyspozycji były jedynie formy drukowane – karty katalogowe i drukowane bibliografie w postaci książkowej – ideę tę było bardzo trudno zrealizować.

¹⁰²⁴ Jak ujął to E. Häkli: „It no longer matters how the databases behind the user interface are structured. The trend is towards a seamless access of all types of publications” – E. Häkli, op. cit., s. 20.

Zakończenie

Praca miała na celu pokazanie przedsięwzięć i programów międzynarodowych, które stopniowo zmieniały kształt bibliografii, poczynając od tradycyjnych spisów bibliograficznych, po współczesne bibliograficzne bazy danych. Nie ulega wątpliwości, że istotny wpływ na te programy i przedsięwzięcia wywarł rozwój technologiczny ostatniego półwiecza. Dotyczył on przede wszystkim samych dokumentów oraz metodyki sporządzania bibliografii. Jeszcze pół wieku temu w metodyce spisów tradycyjnych mówiono o ich układach, indeksach, opisie bibliograficznym, postaci typograficznej itp. Obecnie do tej tematyki zalicza się również problematykę formatu opisu i wymiany danych, haseł wzorcowych, metadanych, różnego typu kodów. Poszerzyły się więc granice bibliografii jako dyscypliny, zwłaszcza w odniesieniu do metodyki bibliograficznej, a zmiany w sposobach dostępu do bibliografii oraz jej wykorzystania (np. w indeksach cytowań) zbliżyły ją do informacji naukowej.

Analiza poszczególnych zagadnień pozwala stwierdzić, że standardy bibliograficzne przeszły swego rodzaju ewolucję od postaci narodowych (od powojnia do lat 60. XX w.), przez etap ujednoczenia i wprowadzania międzynarodowych standardów do krajowych przepisów (od drugiej połowy XX w.), do etapu globalizacji, przejmowania bezpośrednio rozwiązań międzynarodowych, pomijając stadium ich dostosowywania do warunków krajowych (od końca XX w.).

Proces ewolucji rozpoczyna się od adaptacji Zasad Paryskich dotyczących form i doboru haseł w bibliografiach, ponieważ w latach 60. XX w. uważano, że tylko na tym polu można dojść do międzynarodowego porozumienia. Mimo to wiele narodowych central bibliograficznych wprowadziło te zalecenia w swoich bibliografiach narodowych ze znacznym opóźnieniem i nie bez zastrzeżeń. „Krokiem milowym” było opracowanie w latach 70. XX w. międzynarodowych zasad opisu bibliograficznego (ISBD), które uwzględniono w instrukcjach poszczególnych krajów. Warto zauważyć, że początkowo standardy te dostosowywano do narodowych potrzeb, adaptując je do funkcjonujących w każdym kraju przepisów (m.in. w Polsce na podstawie ISBD opracowano poszczególne arkusze normy PN-N-01152). Jeszcze w latach 70. XX w. w planie programu UBC zaznaczono, że powstające przepisy opisu bibliograficznego nie będą miały charakteru obligatoryjnego dla wszystkich państw. Podkreślano wówczas, że przepisy funkcjonujące w poszczególnych krajach dostosowane są do ich specyficznych warunków historycznych, językowych i literaturowych. W ciągu kolejnych trzydziestu lat w przepisach krajowych wprowadzono jednak zmiany, dostosowując je do międzynarodowych wytycznych przy równoczesnym zachowaniu własnej odrębności. W ostatnim dziesięcioleciu widoczna stała się tendencja

do porzucania przepisów narodowych na rzecz międzynarodowych standardów – przede wszystkim AACR2, co jest wynikiem możliwości pobierania rekordów z baz zagranicznych oraz eksportowania do nich własnych opisów. Podejmowane w ostatnich latach decyzje Biblioteki Kongresu, a także innych bibliotek narodowych pozwalają przewidywać, że najprawdopodobniej nowym standardem wykorzystywanym w skali międzynarodowej może okazać się RDA.

W latach 70. rozpoczyna się również kolejny etap unifikacji. Opracowywano wówczas standardy międzynarodowych znormalizowanych numerów identyfikujących wydawnictwa zwarte (ISBN), ciągłe (ISSN), w następnych latach druki muzyczne (ISMN), nagrania dźwiękowe (ISRC), dokumenty techniczne (ISRN), materiały audiowizualne (ISAN) itd. Wraz z coraz większą liczbą dokumentów elektronicznych pojawiła się także konieczność ich identyfikacji. Powstały więc numery DOI oraz URL. Przystąpiono również do tworzenia systemów identyfikujących ich twórców – ISNI. Największym przedsięwzięciem miało być stworzenie takiego numeru także dla rekordów wzorcowych (ISADN), jednak do dzisiaj pomysł ten nie został zrealizowany.

Zastosowanie komputerów w pracach bibliotecznych i bibliograficznych pociągnęło za sobą nieuniknione zmiany w sposobie wyrażania opisów bibliograficznych. W tym celu utworzono specjalne formaty zapisu, a następnie wymiany danych bibliograficznych – MARC, UNISIST RM, CCF oraz standard ISO 2709. Na uwagę zasługują dwie wersje formatu MARC: amerykańska LCMARC oraz opracowany pod auspicjami IFLA UNIMARC. Oba formaty stały się podstawą powstających, zwłaszcza w latach 80., formatów narodowych. Jednak od początku lat 90. obserwuje się poszerzanie zasięgu oddziaływania formatu amerykańskiego, który w XXI w. staje się formatem dominującym w wersji MARC21. Przeznaczają być rozwijane formaty narodowe oraz format UNIMARC.

Oprócz skomplikowanych formatów typowo bibliotecznych (MARC), które dedykowane były tradycyjnym materiałom przechowywanym w bibliotekach, szybko przyrastająca liczba elektronicznych publikacji wymusiła powstanie innych – bardziej uproszczonych – form zapisu danych, pozwalających na opis dokumentów funkcjonujących w Sieci. Pojawił się wówczas format Dublin Core oraz takie standardy jak MODS i MADS, a na potrzeby środowiska księgarskiego format ONIX. Współcześnie dąży się do zapewnienia kompatybilności między wszystkimi standardami, tak by można było w jak najszerszym zakresie wykorzystywać rekordy tworzone w różnych środowiskach, nie tylko bibliotekarskim. Być może rozwiązaniem stanie się zastosowanie standardu RDF.

Standaryzacja objęła także opracowanie rzeczowe dokumentów. Zalecane w latach 60., 70. i 80. XX w. międzynarodowe schematy klasyfikacyjne (UKD, KDD, klasyfikacja UNESCO, KBK) wydały się w latach 90. XX w. i na początku XXI w. zbędne w obliczu wprowadzania nowych postaci bibliografii – baz danych oferujących znacznie szersze możliwości wyszukiwawcze niż w tradycyjnych bibliografiach (słowa kluczowe, słowa w tytule, a nawet wyszukiwanie w treści dokumentów). Nie zrezygnowano jednak z klasyfikacji,

które, jak podkreśla się w piśmiennictwie, ułatwiają poruszanie się po uniwersum bibliograficznym przeciętnemu użytkownikowi.

Jeszcze na początku XXI w. opowiadano się za rezygnacją z kontrolowanych języków haseł przedmiotowych na rzecz wykorzystywania w bibliografiach narodowych jedynie słów kluczowych czy tagów tworzonych przez samych użytkowników. Jednak już 2012 r. podczas międzynarodowej konferencji IFLA Barbara Tillett stwierdziła, że wszystko wskazuje na to, iż kontrolowane słownictwo jest jedyną możliwością zapanowania w jakikolwiek sposób nad ogromem piśmiennictwa pod względem zapewnienia rzeczowego dostępu do rejestrowanych dokumentów. Od kilku lat pracuje się więc nad wielojęzycznym słownikiem haseł przedmiotowych (MACS), aby umożliwić użytkownikom posługiwanie się podczas wyszukiwania językami narodowymi.

Analiza międzynarodowych wytycznych pozwala także na wyciągnięcie wniosku, że na postać bibliografii w coraz większym stopniu wpływają potrzeby użytkowników. O ile początkowo bibliografie kierowane były do użytkowników znawców, ekspertów sięgających do zbiorów specjalistycznych – bibliotek, ośrodków informacji czy badaczy i naukowców, o tyle udostępnienie bibliografii w środowisku elektronicznym poprzez Internet znacznie poszerzyło i zróżnicowało krąg odbiorców. Nowe wytyczne kładą więc szczególny nacisk na uproszczenie dostępu do informacji bibliograficznych w źródłach informacji.

Rozwój technologiczny i zastosowanie elektronicznych narzędzi do tworzenia bibliografii narodowych sprawiły, że możliwe stało się zrealizowanie postulatu wysuwanego przez program UBC w stosunku do szybkości publikowania rekordów bibliograficznych. W latach 70. XX w. technologia znacznie wpłynęła na przyspieszenie procesu drukowania bibliografii, a wraz z pojawieniem się Internetu nową publikację można zarejestrować tego samego dnia, w którym została ona dostarczona do NCB i opublikować w postaci rekordu w bazie danych udostępnianej *online* w WWW. Problemem pozostaje jednak nadal nadążanie za rosnącą liczbą ukazujących się co roku publikacji.

Nasuwa się pytanie, czy bibliografia narodowa jako samodzielne źródło informacji ma jeszcze szanse stać się źródłem powszechnie wykorzystywanym (co może być nie do końca zrozumiałe z punktu widzenia modelu zaproponowanego w FRBR – bibliografia bowiem rejestruje dokumenty na poziomie materializacji, natomiast katalog – na poziomie egzemplarza). W wielu krajach następuje proces łączenia baz bibliografii narodowych z bazami katalogowymi. Innym sposobem na zapewnienie ciągłej użyteczności bibliografii stało się rejestrowanie w niej dokumentów elektronicznych, także sieciowych. Ponieważ coraz więcej publikacji udostępnia się tylko w takiej postaci, odnotowywanie ich w bibliografiach narodowych stanie się najprawdopodobniej w najbliższym czasie warunkiem koniecznym dla ich funkcjonowania. Na razie jednak ich rejestracja stanowi istotny problem dla bibliografów nie tylko z uwagi na liczbę, ale także niestabilność form oraz zmienność ich lokalizacji, uniemożliwiająca w konsekwencji dostęp do dokumentu.

W kontekście przyszłości bibliografii wspomnieć należy także o organizacji pracy nad współczesnymi bibliografiami. Bibliografie narodowe, tworzone do lat 90. XX w. przez pojedyncze placówki, w miarę możliwości na bieżąco rejestrowały ukazujący się w kraju dorobek piśmienniczy. Jednak szybko przyrastająca liczba publikacji sprawiła, że niezbędne okazuje się dzisiaj podjęcie współpracy. Zawiązuje się więc umowy pomiędzy bibliotekami, dzieląc rejestrowane materiały między poszczególne instytucje (tak jest m.in. w modelu brytyjskiej bibliografii narodowej) i próbując w ten sposób objąć rejestracją wszystkie druki wychodzące na danym terytorium. Do współpracy zamierza się włączyć inne środowiska – wydawców, księgarzy, autorów, archiwistów, aby wyeliminować dublowanie prac oraz zintensyfikować proces katalogowania. Konieczność taką zaznaczono m.in. w dotyczącym przyszłości bibliografii raporcie Biblioteki Kongresu z 2008 r.

Wykorzystanie technologii komputerowej i sprawne poruszanie się w przestrzeni wirtualnej, a także badania dotyczące funkcjonowania mózgu i procesów przyswajania informacji sprawiły, że poszukuje się dzisiaj nowych form dostępu do danych w postaci elektronicznej, nowej formy prezentacji zasobów bibliotek w środowisku *online*. Podejmuje się zwłaszcza prace dotyczące przedstawiania relacji zachodzących między poszczególnymi terminami określającymi tematykę zasobów. Prosta sieć zależności ukazywana za pomocą odsyłaczy w katalogach tradycyjnych okazuje się być niewystarczająca w katalogach komputerowych i bibliograficznych bazach danych. Dlatego pracuje się nad tzw. mapami tematycznymi. Przykładem zastosowania wizualizacji jest projekt WorldCat Identities¹⁰²⁵, którego celem jest stworzenie podsumowującej strony z informacjami o każdej nazwie istniejącej w WorldCat (osobowej i korporatywnej). W ramach projektu tworzone są strony poświęcone każdemu twórcy, wraz z graficznym przedstawieniem jego historii publikacji (zarówno przedmiotowej, jak i podmiotowej), wszystkimi wariantami imienia, opisem roli, jaką odgrywa dany autor itd.¹⁰²⁶

Wykorzystanie mapy tematów (ang. *topic maps*) w opracowaniu rzeczowym dokumentów może znacznie uprościć poruszanie się po katalogach i bazach danych oraz unocznąć powiązania występujące między poszczególnymi zagadnieniami, a tym samym między poszczególnymi zasobami bibliotek, baz danych, repozytoriów. Mapy tematów zostały opisane w normie ISO 13250 już w 1999 roku.

Gromadzenie informacji o dokumentach i ich twórcach oraz tworzenie między nimi powiązań stanowiło także przedmiot zainteresowania IFLA, która w latach 90. XX w. powołała specjalną grupę roboczą mającą za zadanie przeanalizowanie funkcjonalności rekordów bibliograficznych. Wynikiem analizy jest model FRBR – wymagań funkcjonalnych stawianych rekordom bibliograficznym, w którym podkreśla się przede wszystkim zapewnienie użyteczności rekordów z punktu widzenia użytkowników informacji bibliograficznej.

¹⁰²⁵ Wersja Beta projektu dostępna jest w World Wide Web: <<http://worldcat.org/identities/>>.

¹⁰²⁶ Przykładowo strona z informacjami na temat Josepha Conrada dostępna jest w WorldCat Identities w World Wide Web: <<http://worldcat.org/identities/lccn-n79-54067>> [dostęp: 16.07.2012].

Koncepcja UBC zakładała powstanie w każdym kraju bibliografii narodowej. Suma wszystkich tych bibliografii miała stanowić bibliografię uniwersalną. Jeszcze w latach 70. XX w., kiedy tworzone podstawy programu, zakładano, że międzynarodowość bibliografii będzie opierała się na wymianie taśm magnetycznych między poszczególnymi narodowymi centralami bibliograficznymi. Zmiany technologiczne, jakie nastąpiły w kolejnym dwudziestoleciu, sprawiły jednak, że wymiana tych taśm okazuje się być współcześnie niepotrzebna. Informacje bibliograficzne dostępne są w sieci Internet z każdego miejsca na Ziemi. Mankamentem pozostaje jednak konieczność przeszukiwania kilku, kilkunastu, kilkudziesięciu baz danych dla stworzenia kompletnej (lub raczej dążącej do kompletności) bibliografii o zawężonym zakresie czy zasięgu.

Ostatnie dziesięciolecie przynosi kolejne rozwiązania oparte na nowoczesnych technologiach. Łączy się różnego typu bazy danych (np. bibliograficzne, katalogowe) i udostępnia się je użytkownikom za pomocą jednego spójnego interfejsu wyszukiwawczego. Rozwiązania takie stosuje się m.in. w krajach skandynawskich, przy czym ograniczają się one zazwyczaj do jednego języka wyszukiwawczego. Przełom XX i XXI w. przyniósł więc prace nad umożliwieniem wielojęzycznego dostępu do baz danych (MACS).

Innym rozwiązaniem może być udostępnianie metadanych tworzonych przez narodowe centrale bibliograficzne w otwartym dostępie (zdecydowały się na to już m.in. francuska i niemiecka narodowa centrala bibliograficzna). Wszystkie uwolnione metadane (*open data*) mogą być bowiem ponownie wykorzystywane przez inne źródła informacji. Istnieje także możliwość stworzenia powiązań między poszczególnymi metadanymi (*linked open data*). Sieć takich powiązań ma w znacznym stopniu ułatwić poruszanie się po uniwersum bibliograficznym poszczególnym użytkownikom końcowym, pozwala bowiem w szybki sposób sprawdzić, w jaki sposób poszczególne elementy tego uniwersum są ze sobą powiązane (jakiego typu relacje zachodzą między nimi). Wielokrotne wykorzystywanie raz stworzonych danych było jednym z głównych zamierzeń programu UBC. Kierunek rozwoju współczesnych zmian wskazuje na to, że założenie to może się wkrótce urzeczywistnić.

Być może w przyszłości powstaną narzędzia, które pozwolą na urzeczywistnienie wizji P. Otleta i H. La Fontaine'a – jeden centralny bank danych, z którego będą mogli korzystać zarówno użytkownicy, jak i biblioteki, archiwa, muzea oraz inne instytucje i organizacje zajmujące się dostarczeniem informacji. Metadane o dokumentach przechowywane będą na centralnych serwerach, co pozwoli na ich szybką aktualizację i zlikwiduje problemy zarówno aktualizacji baz lokalnych, jak i opisu rzeczowego dokumentów – tłumaczenia będą następowały w czasie rzeczywistym (dzisiaj Google oferuje już automatyczne tłumaczenie stron internetowych na liście wyników) podczas wysyłania zapytania przez użytkownika.

Gwałtowny wzrost publikacji sprawia, że niemożliwe jest zarejestrowanie wszystkiego w bibliografiach narodowych, a zmiany zachodzące w zakresie bibliografii dotyczą niemal

każdej jej sfery. Ewolucja obejmuje bowiem zarówno zawartość, jak i samą postać zestawień bibliograficznych. W pierwszym przypadku dotyczy to systemów doboru i selekcji dokumentów do bibliografii, sposobu konstruowania opisów bibliograficznych, doboru i formy punktów dostępu do tych opisów (hasel wzorcowych), wprowadzania międzynarodowych systemów numeracji i identyfikacji dokumentów. W drugim – ewolucja przebiegała od drukowanych bibliografii, poprzez taśmy magnetyczne, mikroformy, CD-ROM-y, aż po bazy danych dostępne *online* oraz pliki w formacie PDF. Zmiany te dokonały się w ciągu ostatnich 20 lat i sprawiły, że przed narodowymi centralami bibliograficznymi stanęły nowe zadania, wymuszone niejako przez nowe środowisko, w którym należy uwzględnić potrzeby coraz szerszego grona użytkowników. Sytuacja ta może przyczynić się do zwiększenia użyteczności i tym samym wzrostu zainteresowania bibliografią narodową. Pozostaje jeszcze pytanie, jak długo bibliografie utrzymają swój status autonomicznego źródła informacji. Wydaje się, że pewną rolę mogą tu odegrać pliki PDF, kontynuujące tradycyjną, klasyczną formę bibliografii.

Bibliografia

Źródła

1. *A survey of the contents of existing national bibliographies*, prepared by Richard H.A. Cheffins, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, International Congress on national Bibliographies, Paris, 12–15 September 1977 organized by UNESCO in collaboration with IFLA, Paris: UNESCO, 1977
2. *A unique cooperative venture* [online] [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/about/cooperation/default.htm>>
3. *About [EDItEUR]* [online] [dostęp: 24.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/2/About/>>
4. *Agencia del ISBN, Qué es* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://agenciaisbn.es/web/agencia.php>>
5. *An International Framework for the National Bibliographic Agency. Agreed objectives, functions, basis*. Accepted by the International Congress on National Bibliographies, 12–15 September 1977, taking account of the Recommendations of the Congress – wydane także jako Appendix C do *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, Paris: UNESCO, 1979
6. *Anglo-American Cataloging Rules*, prepared by the American Library Association, the Library of Congress, the Library Association and the Canadian Library Association. North American Text, Chicago: American Library Association, 1967
7. *Anglo-American Cataloging Rules*, 2nd rev., Ottawa–London 1988
8. *Archive – historical material. Universal Availability of Publications Core Activity (UAP)* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uap.htm>>
9. *As an Estonian Book Center* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nlib.ee/html/inglise/teen/servic.html>>
10. *Avicenne Paul, Bibliographical services throughout the World 1965-69*, Paris: UNESCO, 1972
11. *Baza danych o zawartości polskich czasopism technicznych* [online] [dostęp: 01.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl/info.html>>

12. BazTech, *Baza danych o zawartości polskich czasopism technicznych* [online] [dostęp: 01.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://baztech.icm.edu.pl>>
13. Bell Barbara, *An annotated guide to current national bibliographies*, Alexandria, Va.: Chadwyck-Healy, 1986
14. Bell Barbara, *An annotated guide to current national bibliographies*, 2nd completely revised ed., München: De Gruyter Saur, 1998
15. *Bibliografia Nazionale Italiana. Periodici (BNI/S)* [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bncf.firenze.sbn.it/pagina.php?id=191>>
16. „*Bibliografia Wydawnictw Ciągłych*” [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-wydawnictw-ciaglych>>
17. *Bibliographie de Belgique* [online] Dernière modification: 4.01.2012 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kbr.be/bb/fr/Bbstr1.htm>>
18. *Bibliographie nationale luxembourgeoise* [online] Dernière mise à jour de cette page le: 29-09-2010 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bnl.public.lu/fr/bibliographie/index.html>>
19. *Bibliography Section Action Plan 2011–2012*, [online] January 9, 2012, s. 2 [dostęp: 17.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/bibliography/action_plan_2011-2012.pdf>
20. *Bibliomaniak* [online] [dostęp: 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://bibliomaniak.w.interia.pl/zsiw-egzamin.html>>
21. Bibliotek.dk, *Søgning* [baza online] [online] [dostęp: 28.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <bibliotek.dk>
22. Biblioteka Narodowa, *Baza. ISSN* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=30>>
23. Biblioteka Narodowa, *IFLA* [online], [dostęp: 15.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/ifla>>
24. Biblioteka Narodowa, *Informacje ogólne. Pracownia Krajowe Biuro ISMN* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/programy-i-uslugi/ismn/informacje-ogolne>>
25. Biblioteka Narodowa, *Kartoteka wzorcowych haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej (JHP BN)* [online] [dostęp: 23.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=19>>
26. Biblioteka Narodowa, *Wspólna Baza Artykułów z Gazet i Tygodników* [online] [dostęp:

- 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne/wspolna-baza-artykulow-z-gazet-i-tygodnikow>>
27. Biblioteka Narodowa, *Zespół rejestracji bibliograficznej* [online], [dostęp: 15.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/ifla/ze-spol-rejestracji-bibliograficznej>>
28. Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, *Katalogi zdigitalizowane* [online] [dostęp: 05.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bu.uni.wroc.pl/katalogi/zdigitalizowane>>
29. *Biblioteki w świecie. Długofalowy plan działalności Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich*, Warszawa, 1966
30. BnF, *Bibliographie nationale française* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://bibliographienationale.bnf.fr/html/contact.html>>
31. British Library, *English Short Title Catalogue – history* [online] [dostęp: 01.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/catblhold/estchistory/estchistory.html>>
32. British Library, *Facts and figures* [online], [dostęp: 07.09.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html>>
33. British Library, *Guide to USEMARCON. Creating and editing system files and rules files* [online] version 1.12 27 November 2001 [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/guidetousemarcon.pdf>>
34. British Library, Report on the future of bibliographic control. British Library response to the Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control [online]; [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <[http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/bl_response_lcwgfbc\(final\).pdf](http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/bl_response_lcwgfbc(final).pdf)>
35. British Library, *The BNB is 60! The British National Bibliography (BNB) is 60 years old in January 2010* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/bnb_60th_birthdayday.pdf>
36. British Library, *The British National Bibliography* [online] [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html>>.
37. British Library, *USEMARCON Plus – The Universal MARC Record Converter* [online] [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/usemarcon.html>>
38. British Library, *USEMARCON. User controlled generic MARC converter. Manual* [online] version 3.16 February 2011 [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/usemarcon.pdf>>

39. *BSO – Broad System of Ordering. Full classification schedule [online]* 1991 revision [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bso/FILES/BSO20.txt>>
40. *BSO – Broad System of Ordering. Outline [online]* [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bso/outline.htm>>
41. *BSO – Broad System of Ordering. The BSO Manual [online]* 1979 [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bso/manual.htm>>
42. *Canadiana. The National Bibliography of Canada. Introduction [online]* Date Modified: 2010-05-05 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.collectionscanada.gc.ca/canadiana/index-e.html>>
43. *Cataloging internet resources. A manual and practical guide [online]* [dostęp: 03.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2006/06/19/0000021007/viewer/file1.html>>
44. *CCF. The Common Communication Format, 2nd ed.* Paris: UNESCO, 1988. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000806/080626eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012]
45. *CCF/B. The Common Communication Format for Bibliographic Information*, Paris: UNESCO, 1992. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000924/092449eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012]
46. *CCF/F. The Common Communication Format for Factual Information*, Paris: UNESCO, 1992. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000924/092452eb.pdf>> [dostęp: 11.04.2012]
47. *CENL, About CENL [online]* [dostęp: 05.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://web3.nlib.ee/cenl/about.php>>
48. *Central Boekhuis [online]* [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<https://portal.boekhuis.nl/cbonline/>> oraz *ISBN [online]* [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<https://portal.boekhuis.nl/isbn>>
49. *Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych [online]* [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=6>>
50. *COBISS Platform – Co-operative Online Bibliographic System and Services [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.cobiss.net/cobiss_platform.htm>.
51. *COBISS. Sodelujoče knjižnice – seznam vseh knjižnic [online]* [dostęp: 13.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/knjiznice.asp>

52. COBISS.Net – *Support to knowledge and intercultural dialogue* [online] [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wied Web: <<http://www.cobiss.net/>>.
53. Collison Robert L., *Bibliographical services throughout the world, 1950-1959*, Paris: UNESCO, 1961 (UNESCO Bibliographical Handbooks, nr 9)
54. *Comparative study of the role of national bibliographic agencies in achieving bibliographic control of their national publishing output. Final report on stage two*, prepared for CDNL by the National Library of Canada, November 1998
55. *Conference on the Improvement of Bibliographical Services*. Attended by representatives of national working groups established by the UNESCO/Library of Congress Survey of Bibliographical Services. Working paper, Paris: UNESCO House, 7–10 November 1950
56. Consortium of European Research Libraries, *Heritage of the Printed Book Database (HPB)* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cerl.org/web/en/resources/hpb/main>>
57. *Content of the HPB Database* [online] Last modified: 2011/04/04 07:48 [dostęp: 15.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cerl.org/web/en/resources/hpb/content>>
58. *Copyright Shared Cataloguing Programme Memorandum of Agreement*, July 1998
59. *Countries with UDC Users* [online] [dostęp: 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/countries.htm>>
60. *Current National Bibliographies*, comp. by Helen F. Conover, Washington: The Library of Congress, 1955
61. *Czym jest Unikod?* [online] [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/standard/translations/polish.html>>
62. *Deklaracja Międzynarodowych Zasad Katalogowania*, tłum. Magdalena Krynicka [online] [dostęp: 21.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-pl.pdf>
63. Deutsche Nationalbibliothek, *GND* [online] [dostęp: 08.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://melvil.dnb.de/gnd>> [dostęp: 27.07.2012].
64. Deutsche Nationalbibliothek, *MAB* [online] [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/Formate/MAB/mab_node.html>
65. Deutsche Nationalbibliothek, *Schlagwortnormdatei (SWD)* [online] Letzte Änderung: 15.06.2012 [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/Normdaten/SWD/swd_node.html>
66. *Division of Library Services* [online] [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/library-services>>

67. Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna, *Witamy w serwisie Biblioteki* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.dbp.wroc.pl/biblioteki/wroclaw/>>
68. *Editions of the National Bibliography* [online] [dostęp: 27.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0203&n=1&g=>>>
69. *Entwurf zu einer Katalogisierungs-Instruktion für den Schweizerischen Gesamtkatalog*, Zürich: Berichthaus, 1914
70. *Estivill Assumpció, Comments on the study, [w:] IFLA Study on Functional Requirements for Bibliographic Records, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 3, s. 44–45*
71. *Estreicher Karol, O bibliografii. Trzy lekcje wygłoszone 6, 13 i 16 listopada 1866 roku w Szkole Głównej w Warszawie. (Z rękopisu przygotowała do druku i wstępem opatrzyła Maria Magdalena Biernacka)*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1978
72. *Filmoteka Narodowa, Ogólne informacje o zbiorach filmowych* [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.fn.org.pl/page/index.php?str=11>>
73. *FOKA – format opisu katalogowego książek i wydawnictw ciągłych oparty na formacie UNIMARC*, Warszawa: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 1990
74. *Functional requirements for authority data – a conceptual model*, IFLA Working Group on Functional Requirements for Authority Numbers and Records (FRANAR), ed. by Glenn Patton, München: K. G. Saur, 2009
75. *Functional Requirements for Bibliographic Records. Final Report* [online] September 1997. As amended and corrected through February 2009 [dostęp: 18.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf>
76. *Functional Requirements for Bibliographic Records. Final report*, München: K.G. Saur, 1998 [online] [dostęp: 14.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr.pdf>>
77. *Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD). A conceptual model*, IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR), ed. Maria Lei Zeng, Maja Žumer, Athena Salaba [online] June 2010 [dostęp: 24.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-data/frsad-final-report.pdf>>
78. *GM Records, Multimedia XXI wieku. Authoring i mastering* [online] [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gmrecords.pl/nasza-oferta/uslugi/authoring-i-premastering>>

79. Gorman Michael, *Bibliographical data in national bibliography entries. A report on descriptive cataloguing made for UNESCO and IFLA*, Provisional Abridged text. [b.m.] 1969 (IFLA International Meeting of Cataloguing Experts Copenhagen 1969, Dokument for examination, nr 2)
80. *Greynet. Grey literature network service [online]* [dostęp: 05.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.greynet.org/>>
81. GS1 Polska, *Wydawnictwa [online]* [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gs1pl.org/wydawnictwa>>
82. *Guide to the organisation of meetings on UAP*, prepared by the IFLA International Office for UAP, Paris 1985
83. *Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE)*, London: IFLA International Programme for UBC, 1984
84. *Guidelines for Authority Records and References*, 2nd ed. rev. by the IFLA Working Group on GARE Revision, München: K.G. Saur, 2001 [online] [dostęp: 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/garr/garr.pdf>>
85. *Guidelines for ISDS*, Paris: UNESCO, 1973. Dostępny także w World Wide Web: <<http://www.uv.mx/dgbuv/rebis/ISDS1.pdf>> [dostęp: 26.04.2012]
86. *Guidelines for national bibliographies in the electronic age [online]* ed. by Maja Žumer, 2008 [dostęp: 20.05.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifap.ru/pr/2008/n080616b.pdf>>
87. *Guidelines for subject access in national bibliographies*, Draft, May 2011, IFLA Working Group on Guidelines for Subject Access by National Bibliographic Agencies [online] [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/classification-and-indexing/subject-access-by-national-bibliographic-agencies/nba_guidelines_draft_2011-05.pdf>
88. *Guidelines for subject access in national bibliographies*, ed. by Yvonne Jahns, Berlin–Boston: K.G. Saur, 2012
89. *Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts*, approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Serial Publications, London : IFLA UBCIM Programme, 1988
90. *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, prepared by the IFLA International Office for UBC, Paris: UNESCO 1979
91. *ICADS (IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies). Overview [online]* [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World wide Web: <<http://www.nla.gov.au/padi/topics/712.html>>

92. *ICNBS 1998. Final Recommendations, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of the National Conference on National Bibliographic Services, Copenhagen: The Royal Library, 2001, s. 117–119*
93. *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of International Conference on National Bibliographic Services, Copenhagen: The Royal Library, 2001*
94. *IFLA Core Activity. IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS) [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/7/icabs-background.htm>>
95. *IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (UBCIM). Publication list [online]* [dostęp: 17.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/3/nd1/publist.htm>>
96. *IFLA, About IFLA [online]* [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/about>>
97. *IFLA, National Bibliographic Register [online]* [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/node/2216>>
98. *IFLA, Swedish National Bibliography [online]* [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/node/2344>>
99. *IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies (ICADS) [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/icads>>
100. *Improving the information supply chain with standard institutional identifiers [online]* rev. 18 April 2011 [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6341/12-ISNI-Overview-For-ASA%20Members.pdf>
101. *Information for All Programme [online]* [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=1627&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>.
102. *Instruction für die Ordnung der Titel im Alphabetischen Zettelkatalog der Kgl. u. Universität zu Breslau, oprac. Karl Dziatzko, Berlin: A. Asher & Co., 1886*
103. *International guide to MARC database and services. National magnetic tape services, ed. by D. Wolf and F. Conrad, Frankfurt: Deutsche Bibliothek, 1984*
104. *International ISBN Agency, The ISBN Users' Manual, 4th ed., Berlin 1999 [online]* [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn.org/standards/home/isbn/international/isbnmanual.asp>>
105. *International ISMN Agency, How to get ISMN [online]* [dostęp: 15.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/howtoget.html>>

106. International ISMN Agency, *Local and National Agencies* [online] [dostęp: 15.07.2011], Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/agencies.html>>
107. International ISMN Agency, *Music Publishers' International ISMN Database* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/directory.php>>
108. *International Programme for Development of Communication* [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=13270&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>
109. *International Standard Bibliographic Description*, preliminary consolidated edition, [online] April 2007 [dostęp: 22.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD_consolidated_2007.pdf>
110. *International Standard Recording Code (ISRC) Handbook*, 3rd ed., London: International ISRC Agency (IFPI Secretariat), 2009
111. *International transfers of national MARC records. Guidelines for agreements relating to the transfer of national MARC records between national bibliographic agencies*, prepared for and recommended by the International MARC Network Advisory Committee reporting jointly to IFLA and the Conference of Directors of National Libraries, 1987
112. *Interparty. Technology; europe; parties; databases* [online] [dostęp: 22.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.interparty.org/>>
113. *Introducing UN/EDIFACT* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unece.org/cefact/edifact/welcome.html>>
114. *ISAN Międzynarodowy Standardowy Numer Utworu Audiowizualnego. Instrukcja dla użytkowników ISAN* [online] Genewa: Międzynarodowa Agencja ISAN, wersja 2.2 z 27 kwietnia 2005 r. [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://pl.isan.org/pl/dokumenty/Przewodnik%20uzytkownika%20ISAN.pdf>>
115. ISAN, *O nas* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.pl.isan.org/>>
116. *ISBD(G). General International Standard Bibliographic Description*, [online] 2003 Revision [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/VII/s13/guide/isbdg_wrd.pdf>
117. *ISBD. International Standard Bibliographic Description*, consolidated edition, Berlin, München: De Gruyter Saur, 2011
118. *ISGMLUG. Welcome to ISUG* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isgmlug.org/>>

119. *ISMN Users' Manual*, 4th revised ed. 2008 (Preliminary version) [online] [dostęp: 18.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ismn-international.org/download/Web_ISMN_Users_Manual_2008-4.pdf>
120. ISNI-IA, *International Standard Name Identifier* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isni.org/>>
121. ISNI-IA, *ISNI search* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isni.org/search>>
122. ISO, *International standard document link (ISDL) (TC 46/SC 9)* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48836>
123. ISO, *We're ISO, the International Organization for Standardization. We develop and publish International Standards* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iso.org>>
124. *ISSN and barcodign* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22642--ISSN-and-barcoding.php>>.
125. ISSN International Center, *All about ISSN* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22638-ISSN-and-electronic-publications.php>>
126. *ISSN Manual. Cataloguing part* [online] Paris: ISSN International Center, January 2009 [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.issn.org/files/issn/Documentation/Manuels/ISSN_Manual_ENG_ED_2009.pdf>
127. ISWC International Agency, *Contact* [online] [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/contact.html>>
128. ISWC International Agency, *Frequently Asked Questions* [online] [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/faq.html>>
129. ISWC International Agency, *ISWC for Collective Management Societies* [online] [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/societies.html>>
130. ISWC International Agency, *ISWC for Creators and Publishers* [online] [dostęp: 20.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.iswc.org/en/creators.html>>
131. ISWC Network, *[logon]* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <iswcnet.cisac.org/iswcnet/logon.do>
132. Jaworska Janina, *Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarzy w piśmiennictwie polskim. Bibliografia 1928–1975*, „Prz. Bibl.” R. 45, 1977, z. 1, s. 15–21

133. Kulczycki Emanuel, *Jak zrobić bibliografię? Internetowe generatory dla studentów i uczniów [online]*, [w:] *Warsztat badacza komunikacji*, 3 lutego 2012 [dostęp: 04.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/jak-zrobic-bibliografie-internetowe-generatory-dla-studentow-i-uczniow/>
134. Kultur Styrlsen, *Nationalbibliografisk aftale [online]* [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kulturstyrlsen.dk/institutioner/biblioteker/nationale-ordninger/nationalbibliografien/nationalbibliografisk-aftale/>>
135. *Latvijas preses hronika [online]* [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.lnb.lv/lv/bibliotekariem/lzdevumi/latvijas-preses-hronika>>
136. Lenartowicz Marta, Paluszkievicz Anna, *Format USMARC rekordu bibliograficznego dla książki*, Wydawnictwo SBP: Warszawa, 2000 (Formaty, Kartoteki, 7)
137. *Libraries in the World. A long-term programme for the International Federation of Library Associations*, Hague: Nijhof, 1963
138. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office, *MARC code list of languages. Introduction [online]* 2007 edition [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/languages/introduction.pdf>>
139. Library of Congress, *841-88X – holdings, alternate graphics, etc. General information [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd84188x.html>>
140. Library of Congress, *About ALA MARBI [online]* [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/marbi/marbi.html>>
141. Library of Congress, *About the Library [online]*, [dostęp: 31.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/about/>>
142. Library of Congress, *Cataloger's Desktop [online]*, [dostęp: 31.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/desktop/>>
143. Library of Congress, *Classification Web [online]* [dostęp: 07.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://classificationweb.net>>
144. Library of Congress, *Classification Web [online]* [dostęp: 22.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/classweb/>>
145. Library of Congress, *CQL. Contextual Query Language (SRU Version 1.2 Specifications) [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/sru/specs/cql.html>>
146. Library of Congress, *Library of Congress Classification (LCC) approved list [online]* [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/aba/cataloging/classification/weeklylists/>>

147. Library of Congress, *Library of Congress Classification outline* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/catdir/cpsol/lcco/>>
148. Library of Congress, *MADS schema & documentation* [online] [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mads/>>
149. Library of Congress, *MADS. Metadata Authority Description Schema. Official web site* [online] [dostęp: 06.11.2012] Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mads/>>
150. Library of Congress, *MARC code list for languages* [online] 2007 Edition [dostęp: 18.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/languages/>>
151. Library of Congress, *MARC standards. MARC21 formats* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/marcdoch.html>>
152. Library of Congress, *MARC to Dublin Core crosswalk* [online] [dostęp: 19.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/marc/marc2dc.html>>
153. Library of Congress, *MARCXML Architecture* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/marcxml/marcxml-architecture.html>>
154. Library of Congress, *MARCXML. MARC21 XML Standard. Official web site* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/marcxml/>>
155. Library of Congress, *MARCXMLToolkit* [oprogramowanie] [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/marcxml/>>
156. Library of Congress, *Metadata Encoding & Transmission Standard: Official Web Site* [online], [dostęp: 22.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mets/>>.
157. Library of Congress, *METS Metadata Encoding & Transmission Standard* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mets/>>.
158. Library of Congress, *METS. An overview & tutorial* [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mets/METSOverview.v2.html>>
159. Library of Congress, *MODS. Metadata Object Description Schema. Official web site* [online] [dostęp: 06.11.2012] Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mods/>>
160. Library of Congress, *MODS. Uses and features* [online] [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/mods/mods-overview.html>>

161. Library of Congress, *On the record. Report of The Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control* [online] 2008 [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>>
162. Library of Congress, *Programme for Cooperative Cataloging* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/aba/pcc/>>
163. Library of Congress, *VRA core schema, & documentation* [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/standards/vracore/>>
164. Library of Congress, *Z39.50* [online] [dostęp: 01.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/z3950/agency/>>
165. Liechtensteinische Landesbibliothek, *Medienbestand. Liechtenstein Literatur. Liechtenstein Bibliographie* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.landesbibliothek.li/pages/medien/bibliographie.html>>
166. *Magyar Nemzeti Bibliográfia Új Periodikumok – WWW* [online] [dostęp: 29.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oszk.hu/mnbwww/P/BIBLI.HTML>>
167. Malclès Louise Noëlle, *Les services bibliographiques dans le monde. Premier et second rapports annuels. 1951–1952, 1952–1953*, Paris: UNESCO, 1955
168. Manitius Max, *Ungedruckte Bibliothekskataloge*, „Centralblatt für Bibliothekswesen” 20 Jahrgang, 1. u. 2. Heft. 1903, s. 3–16
169. *Manual on bibliographic control*, comp. by the IFLA International Office for UBC, Paris: UNESCO 1983. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000550/055012eb.pdf>>
170. *Manuel du Répertoire bibliographique universel*, IIB Pub. nr 63, Brussels: Institut International de Bibliographie, 1907
171. *Mapping ISBD elements to FRBR attributes and relationships* [online] 2004-07-28 [dostęp: 02.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-frbr-mapping.pdf>>
172. Melvil-Support, Svensson Lars G., *DDC Suche* [online] [dostęp: 06.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://melvil.d-nb.de/melvilsearch>>
173. *Members* [online] [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.agicoa.org/english/about/members.html>>
174. *Międzynarodowa norma opisu bibliograficznego materiałów kartograficznych*, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, z. 3, s. 380–381
175. *Międzynarodowe i narodowe przepisy katalogowania. Sytuacja obecna i tendencje na przyszłość*, „Prz. Bibl.” R. 67, 1999, z. 4, s. 357

176. *Międzynarodowy numer raportów technicznych*, „Prz. Bibl.” R. 63, 1995, z. 2, s. 230
177. *Międzynarodowy Standardowy Kod Nagrań (ISRC). Podręcznik zawierający praktyczny przewodnik ISRC*, Londyn: Międzynarodowa Agencja ISRC (Sekretariat IFPI), 2002, 31, s. [online] [dostęp: 19.07.2011]. Dostępny w World Wide Web jako plik w formacie .doc *Przewodnik ISRC*: <<http://www.zpav.pl/dopobrania.php>>
178. *Międzynarodowy System Informacji Naukowej i Technicznej Krajów Członkowskich RWPG. Wystawa*, Moskwa: MCINT, 1977
179. *Międzynarodowy Znormalizowany Opis Bibliograficzny – International Standard Bibliographic Description (ISBD) [online]* Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2012 [dostęp: 15.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1340015939.pdf>>
180. *Model national interlibrary loan code [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/p3/model.htm>>
181. *National bibliographies in the digital age. Guidance and new directions*, München: K.G. Saur, 2009 (IFLA Series on Bibliographic Control; Nr 39)
182. *National Bibliography Czech and Slovak [online]* Last modified by: Ivan Borisov on 5/24/11 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.library.illinois.edu/spx/webct/nationalbib/natbibczechslovak2.html>>
183. *National Bibliography. Russia/Soviet Union [online]* last updated: 26.01.2006 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://cooper.library.uiuc.edu/spx/class/nationalbib/natbibrussia.htm>>
184. *National ISBN Agencies [online]* [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/agency>>
185. National Library of Finland, *Scandinavian Virtual Union Catalogue [online]* [dostęp: 26.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.fi/libraries/svuc.html>>
186. National Library of Finland, *The Linnea Union Catalogues [online]* [dostęp 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nationallibrary.fi/libraries/linnea.html>>.
187. National Library of New Zealand, *Build your own bibliography [online]* [dostęp: 01.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://find.natlib.govt.nz/primo_library/libweb/static_html/pubnz/bibliography/>
188. *Nationalbibliografi [online]* [dostęp: 31.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dbc.dk/om_dbc/nationale_opgaver/nationalbibliografi_old/nationalbibliografi-mappe>.

189. Nowy system zarządzania światowym zbiorem rekordów ISSN, „Prz. Bibl.” R. 71, 2003, s. 491
190. NUKAT, *Biblioteki NUKAT [online]* [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://centrum.nukat.edu.pl/index.php?option=com_nubbw&layout=pl&Itemid=143>
191. NUKAT, *Prosto do informacji [online]* [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://centrum.nukat.edu.pl/>>
192. OCLC, *VIAF. The Virtual International Authority File [online]* [dostęp: 17.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://viaf.org/>>
193. OG. *Open Gray – System for Information on Grey Literature in Europe [online]* [dostęp: 05.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.opengrey.eu/>>
194. OGDND [baza danych] [online] [dostęp: 27.07.2012]. Dostępna w World Wide Web: <<http://swb.bsz-bw.de/>>
195. ONIX [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/8/ONIX/>>
196. ONIX and MARC 21 [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.editeur.org/96/ONIX-and-MARC_21/>
197. ONIX DOI Registration Format [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <www.editeur.org/97/ONIX-DOI-Registration-Formats/>
198. ONIX for Serials [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/17/ONIX-for-Serials/>>
199. ONIX ISBN Registration Format [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/118/ONIX-ISBN-Registration-format/>>
200. ONIX ISTC Registration Format [online] [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.editeur.org/106/ONIX-ISTC-Registration-Format/>>
201. Open Archives Initiative Frequently Asked Questions (FAQ) [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.openarchives.org/documents/FAQ.html#What%20is%20the%20purpose%20of%20this%20document>>
202. *Opis publikacji ciągłych w systemie MARC*, „Prz. Bibl.” R. 41, 1973, s. 401
203. Ośrodek Przetwarzania Informacji, *Współpraca naukowa i naukowo-techniczna [OPI] z zagranicą w 2005 r. [online]* [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/budzet_nauki/zalacznik_5_wspolpr_-_miedzyn_.pdf>

204. Pawlak Waldemar, [Odpowiedź na interpelację pana posła Jana Kulasa z 23 października br.], Warszawa 25.11.2008 r. <http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/DFA0FAB7-0302-4182-8812-F1F215CFE356/50451/InterpelacjaPanaPoslaJanaKulasa_wspolpracopolskoro.pdf>
205. *Permanent UNIMARC Committee* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/unimarc/puc>>
206. Polski Komitet ds. UNESCO, *Jak funkcjonuje UNESCO* [online], [dostęp: 28.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unesco.pl/unesco/funkcjonowanie-organizacji/>>
207. Polski Komitet ds. UNESCO, *Misja UNESCO* [online], [dostęp: 27.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unesco.pl/unesco/misja-unesco/>>
208. *Przepisy katalogowania w bibliotekach polskich. I Alfabetyczny katalog druków*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1934
209. *Publishers' International ISBN Directory* [online], [dostęp: 14.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/page/directory>>
210. *RDA Toolkit. Subscription* [online] [dostęp: 28.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rdatoolkit.org/Subscribe>>
211. *RDA. Resource Description and Access. Background* [online] 1 July 2009 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rda-jsc.org/rda.html>>
212. *RDF Primer. W3C Recommendation 10 February 2004*, ed. Frank Manola, Eric Miller [online] [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.w3.org/TR/2004/REC-rdf-primer-20040210/#intro>>
213. *Recommendations*, [w:] *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*, prepared by the IFLA International Office for UBC, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1979, Appendix B, s. 61–64 [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000486/048658eo.pdf>> [dostęp: 08.11.2012]
214. *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication. The CIP-data sheet and the CIP record in the book*, London: IFLA International Programme for UBC, 1986
215. *Record of Irish Publishing* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nli.ie/en/irish-publishing-record.aspx>>
216. *Reference Manual for machine-readable bibliographic description*, 2nd rev. ed., comp. and ed. by H. Dierickx and A. Hopkinson, [for the] Unisist International Centre for Bibliographic Descriptions (UNIBID), Paris: UNESCO, 1981

217. *Regeln für den Schlagwortkatalog*, 3. überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin: Deutsches Bibliotheksinstitut, 1998. Dostępny także w World Wide Web: <http://deposit.d-nb.de/ep/netpub/89/96/96/967969689/_data_stat/www.dbi-berlin.de/dbi_pub/einzelpu/regelw/rswk/rswk_00.htm> [dostęp: 27.07.2012]
218. *Report and recommendations of the U.S. RDA test Coordinating Committee executive summary* [online] 13 June 2011 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nlm.nih.gov/tsd/cataloging/RDA_report_executive_summary.pdf>
219. *Response of the Library of Congress, the National Agricultural Library, and the National Library of Medicine to the RDA Test Coordinating Committee* [online] 13 June 2012 [dostęp: 27.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nlm.nih.gov/tsd/cataloging/RDA_Executives_statement.pdf>.
220. RFC 2141. *URN's Syntax* [online] May 1997 [dostęp: 07.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.rfc-editor.org/rfc/pdf/rfc2141.txt.pdf>>
221. Royal Library, *The Danish National Bibliography* [online] Last updated: 2007-04-02 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kb.dk/en/kb/service/nationalbibliografi/>>
222. *Russian National Bibliography Database Description* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.library.pitt.edu/articles/database_info/rnb.html>.
223. Rust Godfrey, Bide Mark, *The <indecs> metadata framework. Principles, model and data dictionary*, June 2000 [online] [dostęp: 23.03.2012]. Dostępne w World Wide Web: <http://www.doi.org/topics/indecs/indecs_framework_2000.pdf>
224. Sadan – Sociaal Agogische Digitale & Analoge Naslag, *Bibliografieen* [online] page revision: 2, last edited: 17 Apr 2008 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://sadan.wikidot.com/bibliografieen>>
225. Saunders Susan J., *International Cataloging Standards: A Small Survey* [online] written on October 12, 2004 [dostęp: 11.10.2010]. Dokument Microsoft Word. Dostępny w World Wide Web: <<http://susanmecklem.com/artifact1.doc>>
226. *Scope of ISNI* [online] [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isni.org/index.html>>
227. *Serial item and contribution identifier (SICI)*, developed by the National Information Standards Organization, approved August 14, 1996 by the American National Standards Institute [online] [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6514/Serial%20Item%20and%20Contribution%20Identifier%20%28SICI%29.pdf>

228. *Shared Cataloguing. Report to the principals of the six copyright libraries of the Copyright Libraries Shared Cataloguing Project Steering Group*, Boston Spa: The British Library National Bibliography Service, 1993, (NBS Occasional Publications; 1)
229. *Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego. Z „Przepisów katalogowania w bibliotekach polskich. I Alfabetyczny katalog druków”*, wybrali i oprac. Józef Grycz i Władysław Borkowska, Warszawa 1946 (oraz następne wydania z 1949 r., 1961 r., 1970 r., 1971 r. i 1975 r.)
230. *Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles. Paris, October 1961*, annotated ed., with commentary and examples by Eva Verona, IFLA Committee on Cataloguing, 1971
231. *Statement of principles adopted by the International Conference on Cataloguing Principles. Paris, October 1961* [online] [dostęp: 13.03.2012]. Dostępny w Internecie: <http://sibuc.ucuenca.edu.ec/site/local/File/ABCD_Workshop_CUE/MARC/paris_principles_1961.pdf>
232. *Subject Headings Authority File (SWD)* [online] Last update: 21.02.2012 [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/EN/Standardisierung/Normdaten/SWD/swd_node.html>
233. *SWD Subject Groups* [online] Last update: 21.02.2012 [dostęp: 27.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/EN/Standardisierung/Normdaten/SWD/swd_sachgruppen.html>
234. *Swedish Websites. Kulturarw3 – The Swedish Web Archive* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kb.se/english/find/internet/websites/>>
235. Swindley L. Ross, *Cataloguing in publication. An International survey*, Paris: UNESCO 1975
236. *Synoptic tables concerning the current national bibliographies*, compiled by Gerhard Pomassl a working group of the Deutsche Bücherei, Berlin: Bibliotheksverband Deutschen Demokratischen Republik; Deutsche Bücherei 1975, [4] k. 25 tabl
237. Szczęch Władysław, *Międzynarodowe programy, sieci i systemy informacji naukowej. Przewodnik*, wyd. 2, Warszawa 1986
238. *The Dutch National Bibliography. Survey of all books, journals and newspapers* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://picarta.pica.nl/DB=3.9/LNG=EN/?COOKIE=U105282,KBrinkmanLogin,l2,B1003+++++,SY,N-Brinkman+default+login,D3.9,E8d7ffa65-42a,A,H,R156.17.123.1,FY>>
239. *The English catalogue of books*, [w:] *Hathi Trust Digital Library* [online] [dostęp: 20.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://catalog.hathitrust.org/Record/000550349>>

-
240. The European Library, *Connecting Knowledge [online]* [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>>
241. *The Finnish National Bibliography on CD-ROM. (Brief Article) [online]* „Information Today” January 1, 1992 [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.highbeam.com/doc/1G1-11776700.html>>
242. *The International ISMN Agency [online]* [dostęp: 15.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ismn-international.org/international.html>>
243. *The International Standard Recoding Code [online]* [dostęp: 18.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifpi.org/content/section_resources/isrc.html>
244. *The ISBN Users' Manual, 6th International ed.*, London: International ISBN Agency, 2012 [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.isbn-international.org/pages/media/Usermanuals/ISBN%20Manual%202012.pdf>>
245. *The ISSN Portal [online]* [dostęp: 06.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22655-The-ISSN-Portal.php>>.
246. *The ISSN Register [online]* [dostęp: 08.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.issn.org/2-22639-The-ISSN-Register.php>>
247. *The Making of America II [online]* [dostęp: 08.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://sunsite.berkeley.edu/MOA2/>>
248. *The national bibliography. Present role and future developments*, prepared by the IFLA International Office for UBC, Paris: UNESCO, 1977
249. *The Role of Libraries in the Information Society. Denmark – Background Information [online]* Updated: 05 NOV 98, [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://cordis.europa.eu/libraries/en/green-dk.html>>
250. The UNESCO/Library of Congress Bibliographical Survey, *Bibliographical services. Their present state and possibilities for their improvement*, Washington: Library of Congress, 1950
251. *UAP and OIL. Report on the work of the Core Programme for Universal Availability of Publications and the Office for International Lending 1979–2002 [online]* [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uapreport79-02.htm>>
252. *UDC Consortium [online]*, [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/>>
253. UDC Consortium, *About Universal Decimal Classification [online]* [dostęp 11.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.udcc.org/about.htm>>
254. *UN/EDIFACT Draft Directory. Part 4. United Nations Rules For Electronic Data Interchange For Administration, Commerce And Transport [online]* [dostęp: 24.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unece.org/trade/untdid/texts/unredi.htm>>

255. UNESCO, *Memory of the World* [online] [dostęp: 08.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=1538&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>
256. UNESCO, *UNESCO Libraries Portal* [online], [dostęp: 27.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unesco-ci.org/cgi-bin/portals/libraries/page.cgi?d=1>>
257. UNESCO, *UNISIST Reference Manual for machine-readable bibliographic descriptions*, compiled by M.D. Martin, Paris: UNESCO, 1974. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000062/006279EB.pdf>> [dostęp: 08.11.2012]
258. UNESCO, *UNISIST Reference Manual for machine-readable bibliographic descriptions*, compiled and edited by H. Dierickx and A. Hopkinson, Paris: UNESCO, 1986
259. UNESCO, *What is it? What does it do?* [online], [dostęp: 28.07.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=3328&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>
260. *Unicode 6.1.0* [online] [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.unicode.org/versions/Unicode6.1.0/>>
261. *UNIMARC Core Activity (UCA)* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/unimarc>>.
262. *UNIMARC/Authorities. Universal format for authorities*, recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for Authorities approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and Information Technology, München: Saur, 1991 (UBCIM Publication: new series, 2)
263. *Universal Availability of Publications Core Activity (UAP) is closed* [online] [dostęp: 14.09.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VI/2/uap-archive.htm>>
264. University College London, *BSO – Broad System of Ordering. About BSO* [online] [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ucl.ac.uk/fatks/bso/about.htm>>
265. *VIAF (Virtual International Authority File)* [online] 15 March 2011 [dostęp: 2.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.oclc.org/research/activities/viaf/>.
266. Vickers Stephen, Line Maurice Bernard, *Guidelines for national planning for the availability of publications*, Wetherby, West Yorkshire: IFLA International Office for UAP, British Lending Division, 1983
267. *Virtual library of Slovenia* [online] [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=BMEN&id=1530092145978988>>.

268. *WebDewey 2.0. An overview* [online] [dostęp: 16.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/dewey/resources/tutorial/default.htm>>
269. Wells Arthur James, *The International MARC Network. A study for an international bibliographic data network*, London: IFLA International Office for UBC, 1977
270. *Willkommen bei der ISBN-Agentur Österreich* [online] [dostęp: 02.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.buecher.at/show_content2.php?s2id=27>
271. *WorldCat* [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.worldcat.org/>>
272. *WorldCat at a glance* [online] [dostęp: 29.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/worldcat/about/default.htm>>
273. *WorldCat Identities* [online] [dostęp: 05.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://worldcat.org/identities/>>
274. *WorldCat, Find items in libraries near you* [online] [dostęp: 06.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.worldcat.org/>>
275. Żydanowicz Zofia, *Bibliografie narodowe bieżące. Przewodnik*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1973
276. Εθνικής Βιβλιογραφίας [online] [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nlg.gr/bibliografia.htm>>

Dokumenty normalizacyjne

1. ANSI/NISO Z39.19-2005 Guidelines for the construction, format and management of monolingual controlled vocabularies, Bethesda, Maryland: NISO Press, 2005. Dostępny także w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6487/Guidelines%20for%20the%20Construction,%20Format,%20and%20Management%20of%20Monolingual%20Controlled%20Vocabularies.pdf> [dostęp: 08.11.2012]
2. ANSI/NISO Z39.50 Information retrieval (Z39.50). Application service definition and protocol specification, Bethesda, Maryland: NISO Press, 2002. Dostępny także w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/z3950/agency/Z39-50-2003.pdf>> [dostęp: 08.11.2012]
3. ANSI/NISO Z39.56-1991 Serial item and contribution identifier. American national standard for serial item and contribution identifier (SICI), New Brunswick, London: Transaction Publishers, 1991 [dostęp: 14.07.2011]. Dostępny także w World Wide Web: <http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/6507/Serial%20Item%20and%20Contribution%20Identifier%20%28SICI%29.pdf>

4. BRITISH STANDARD BS8723 Part 4 (DRAFT): Structured vocabularies for information retrieval – Guide. Part 4: Interoperability between vocabularies (2006)
5. GOST 7.1-76 Bibliograficeskoje opisanije proizwiedienij pieczati
6. ISO 15706-1:2002 Information and documentation. International Standard Audiovisual Number (ISAN). Part 1. Audiovisual work identifier.
7. ISO 15706-2:2007 Information and documentation. International Standard Audiovisual Number (ISAN). Part 2. Version identifier.
8. ISO 3166-1:2006 Codes for the representation of names of countries and their subdivisions. Part 1. Alpha-2 code
9. ISO 639-2: 1998 Codes for the representation of names of languages. Part 2. Alpha-3 code
10. ISO 5127:2001 Information and documentation. Vocabulary
11. ISO 5964 Documentation. Guidelines for the Establishment and Development of Multilingual Thesauri
12. ISO/IEC 10646:2011 Information technology – Universal Coded Character Set (UCS)
13. PN/N-01152 Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii bieżącej dziedzin i zagadnień
14. PN-56/N-01156 Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii retrospektywnej dziedzin i zagadnień
15. PN-73/N-01152 Opis bibliograficzny
16. PN-82/N-01152.00 Opis bibliograficzny. Postanowienia ogólne
17. PN-82/N-01152.01 Opis bibliograficzny. Książki
18. PN-83/N-01152.06 Opis bibliograficzny. Druki muzyczne
19. PN-85/N-01152.07 Opis bibliograficzny. Dokumenty dźwiękowe
20. PN-87/N-01152.03 Opis bibliograficzny. Dokumenty normalizacyjne
21. PN-91/N-01152.10 Opis bibliograficzny. Dokumenty techniczno-handlowe
22. PN-92/N-01227 Bibliotekarstwo i bibliografia. Typologia dokumentów. Terminologia, Warszawa 1992
23. PN-ISO 15707:2005 Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy znormalizowany kod dzieł muzycznych (ISWC) Warszawa 2005
24. PN-ISO 23901:2005 Informacja i dokumentacja. Międzynarodowy Znormalizowany Kod Nagrań (ISRC) Warszawa: PKN, 2005

25. PN-ISO 5127 Informacja i dokumentacja. Terminologia
26. PN-ISO 690-2 Przypisy elektroniczne. Dokumenty elektroniczne
27. PN-N-01152.05:2001 Opis bibliograficzny. Dokumenty kartograficzne
28. PN-N-01152-1/A1:1997 Opis bibliograficzny. Książki
29. PN-N-01152-12:1994 Opis bibliograficzny. Filmy
30. PN-N-01152-13:2001 Opis bibliograficzny. Dokumenty elektroniczne
31. PN-N-01152-2:1997 Opis bibliograficzny. Wydawnictwa ciągłe
32. PN-N-01152-8:1994 Opis bibliograficzny. Stare druki

Opracowania

1. Abramowicz Witold, *Zejsście z drzewa, czyli interoperacyjność*, „CEO Magazyn Top Menedżerów” [online] Maj 2004 [dostęp: 07.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ceo.cxo.pl/artykuly/41213/Zejsctie.z.drzewa.czyli.interoperacyjnosc.html>>
2. Anderson Dorothy, *UBC. A survey of Universal Bibliographic Control*, London: IFLA International Office for UBC, 1982
3. Anderson Dorothy, *Universal Bibliographic Control. A long term policy. A plan for action*, Pullach, München: Verl. Dokumentation, 1974
4. Andresoo Janne, *The national bibliography concept in a changing information environment* [online] World Library and Information Congress. 67th IFLA Council and General Conference, August 16–25, 2001 Boston [dostęp: 16.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla67/papers/047-199e.pdf>>
5. Augustyniak Anna, *Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. Dzieje FID od jego powstania w 1895 r. do rozwiązania w 2000 r.*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, z. 1–2, s. 3–21
6. Baumgart Jan, *Sesja Rady Naczelnej IFLA w Kopenhadze w 1969 r.*, „Prz. Bibl.” R. 40, 1972, z. 2, s. 207–213
7. Beall Julianne, *IFLA Satellite Meeting. Subject Indexing – principles and practices in the 90's*. Lisbon, 17 & 18 August 1993, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 1, s. 11–12
8. Beaudiquez Marcelle, Bourdon Françoise, *Management and use of name authority files. Personal names, corporate bodies and uniform Titles. Evaluation and prospects*, München–London–New York–Paris: K.G. Saur, 1991 (UBCIM Publications – New Series; vol. 5)

9. Beaudiquez Marcelle, *National bibliographic services at the dawn of 21st century. Evolution and revolution*, [w:] *ICNBS Copenhagen 25–27 November 1998. Proceedings of International Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen: The Royal Library, 2001, s. 13–22
10. Beaudiquez Marcelle, *Retrospective national bibliographies in the context of UBC*, „*IFLA Journal*”, 1983, vol. 9, nr 4, s. 309–316
11. Beaudiquez Marcelle, *The perpetuation of national bibliographies in the new virtual information environment*, „*IFLA Journal*”, 2004, vol. 30, nr 1, s. 24–30
12. Beaudiquez Marcelle, *What will be the usefulness of national bibliographies in the future?*, „*IFLA Journal*”, 2002, vol. 28, nr 1, s. 28–30
13. Bell Barbara, Hasund Langballe Anne M., *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS Recommendations. Final report to the IFLA Standing Committee on Bibliography* [online] [dostęp: 29.05.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>>
14. Bell Barbara, *Progress, problems and prospects in current national bibliographies. Implementations of the ICNB recommendations*, [w:] IFLA General Conference, 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers, s. 4.7–4.13
15. Bell Barbara, *Reviewing Recommendations from the International Congress on National Bibliographies, Paris 1977*, „*ICBC*”, 1993, vol. 22, nr 2, s. 29–33
16. Berners-Lee Tim., Fielding Roy, Masinter Larry, *Uniform Resource Identifier (URI). Generic syntax*, [online] January 2005 [dostęp: 27.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tools.ietf.org/html/rfc3986>>
17. Bianchini Carlo, Guerrini Mauro, *From bibliographic models to cataloging rules. Remarks on FRBR, ICP, ISBD and RDA and the relationships between them*, „*Cat. Classif. Quart.*”, 2009, vol. 47, nr 2, s. 105–124
18. *Bibliografia. Metodyka i organizacja*, pod red. Zbigniewa Żmigrodzkiego, Warszawa: Wyd. SBP, 2000
19. *Biblioteki narodowe Europy*, „*Prz. Bibl.*” R. 65, 1997, z. 2–3, s. 321–322
20. Bojar Bożenna, *Języki informacyjno-wyszukiwawcze wczoraj, dziś... czy jutro?*, „*ZIN*”, 2009, nr 1(93), s. 3–24
21. Bourdon Françoise, *International Cooperation in the field of authority data. An analytical study with recommendations*, München: K.G. Saur, 1993. (UBCIM Publications, New series, v. 11)
22. Bourdon Françoise, Landry Patrice, *Best practices for subject access to national bibliographies. Interim report by the Working Group on Guidelines for Subject Access by Natio-*

- nal Bibliographic Agencies* [online] World Library And Information Congress. 73rd IFLA General Conference And Council, 19–23 August 2007, Durban, South Africa [dostęp: 22.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Bourdon_Landry-en.pdf>
23. Bourne Ross, *Bridging the gap*, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 1, s. 13–14
 24. Bourne Ross, *National bibliographies – do they have a future?*, „Alexandria”, 1993, vol. 5, nr 2, s. 99–109
 25. Bourne Ross, *National bibliographies and the technological gap*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 2, s. 26–29
 26. Bourne Ross, *The role of the national bibliographic agency*, [w:] IFLA UBC/UNIMARC Seminar Vilnius 2–4 June 1994, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 4, s. 64–67
 27. Bowman John H., *Retrospective conversion. The early years*, „Library History”, December 2007, vol. 23, s. 331–340
 28. Brazier Caroline, Clyphan Robina, *Bibliographic control for twenty-first-century collection management and resource discovery. Current approaches in the British Library*, „Alexandria”, 2005, vol. 17, nr 2, s. 69–80
 29. British Library, *History of the British Library* [online], [dostęp: 26.08.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bl.uk/aboutus/quickinfo/facts/history/index.html>>
 30. Bryant Philip, *Quality of a national bibliographic service. In the steps of John Whytefeld – an „admirable cataloguer”*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 2, s. 29–32
 31. Buizza Pino, *Bibliographic control and authority control form Paris Principles to the present*, „Cat. Classif. Quart.”, 2004, vol. 38, nr 3–4, s. 117–133
 32. Burchard Maria, *Biblioteka Narodowa i NUKAT – dlaczego osobno?*, „Prz. Bibl.” R. 76, 2008, z. 2, s. 302–309
 33. Burchard Maria, Kucewicz Anna, *Język hasel przedmiotowych XXI wieku*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, z. 3–4, s. 195–206
 34. Byrum Jr. John D., *The emerging global bibliographic network. The era of international standardization in the development of cataloging policy*, „Libr. Resour. Tech. Serv.”, 2000, vol. 44, nr 3, s. 114–121
 35. Campos Fernadna Maria, *UNIMARC. The virtual format in the virtual age*, „ICBC”, 1998, vol. 27, nr 4, s. 74–75
 36. Chamerska Halina, *UNISIST – program światowego systemu informacji naukowej*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 2, s. 139–148

37. Chan Lois Mai, Hodges Theodora, *Entering the millennium. A new century for LCSH*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 225–234
38. Chapman Ann, *Bibliographic management. Factfile* [online] 03-Jun-2005 [dostęp: 26-04-2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ukoln.ac.uk/bib-man/factfile/cataloguing-formats/othermarc/>>
39. Chmielewska-Gorczyca Ewa, *Klasyfikacja Bibliograficzna Blissa*, „ZIN”, 1986, nr 1(48), s. 97–118
40. Chmielewska-Gorczyca Ewa, *Klasyfikacja Dziesiąta Deweya – przeszłość czy teraźniejszość?*, „ZIN”, 1986, nr 1(48), s. 94–114
41. Chmielewska-Gorczyca Ewa, *Zasady korzystania z BSO (Broad System of Ordering)*, „ZIN”, 1982, nr 2(41), s. 103–115
42. Clarke T.C., *Knowing your universals. UAP in relation to UBC*, „IFLA Journal”, 1978, vol. 4, nr 2, s. 129–133
43. Clavel Geneviev, *National libraries as access points. The role of TEL and MACS*, „ICBC”, 2004, vol. 33, nr 3, s. 50–53
44. Clavel-Merrin Genevieve i in., *Organisation and management of national bibliographies, [w:] National bibliographies in the digital age. Guidance and new directions*, München: K.G. Saur, 2009 (IFLA Series on Bibliographic Control; Nr 39), s. 79–100
45. Clavel-Merrin Genevieve, *The need for co-operation in creating and maintaining multilingual subject authority files* [online] World Library and Information Congress. 65th IFLA Council and General Conference August 20 – August 28, 1999 Bangkok, Thailand [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/080-155e.htm>>
46. Clement Hope E.A., *National bibliographic agencies cataloguing survey*, „ICBC”, 1990, vol. 19, nr 1, s. 6–10
47. Clement Hope E.A., *International MARC Programme*, „IFLA Journal”, 1986, vol. 12, nr 4, s. 296–297
48. *Coverage of documents in current national bibliographies*, „International Cataloguing”, 1982 January–March, s. 4–7
49. Creider Laurence S., *A comparison of the Paris Principles and the International Cataloguing Principles*, „Cat. Classif. Quart.”, 2009, vol. 47, s. 583–599
50. Cybulski Radosław, *Bibliografia narodowa jako ogniwo światowego systemu informacji*, „Rocznik BN” R. 12–13, 1976–1977, s. 165–182
51. Cybulski Radosław, *Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów do spraw Narodowych Bibliografii Krajów Socjalistycznych* (Lipsk, 23–27 IV 1974 r.), „Prz. Bibl.” R. 42, 1974, z. 4, s. 457–461

52. Cybulski Radosław, *Międzynarodowy Kongres nt. Bibliografii Narodowych*, Paryż, 12–15 września 1977 r., „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, z. 2, s. 223–230
53. Cybulski Radosław, *Stan i perspektywy rozwoju bibliografii w Polsce*, [w:] *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa, 5–7 VI 1978 r. *Referaty i dyskusja*, Warszawa: BN, 1980, s. 17–43
54. *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa, 7–9 czerwca 1995. *Referaty i dyskusja*, Warszaw: BN, 1996.
55. Dembowska Maria, *Ewolucja pojęcia bibliografii narodowej od Karola Estreichera do naszych czasów*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Karola Estreichera (1827–1908)*. *Studia i rozprawy*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1964, s. 98–113
56. Deutsche Nationalbibliothek, *Geschichte* [online] [dostęp: 26.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Wir/Geschichte/geschichte_node.html;jsessionid=C9BEE9AFFFF2042ADFDB8236AE121CE3.prod-worker5>
57. Deutsche Nationalbibliothek, *Internationalisierung der deutschen Standards* [online] [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/International/international_node.html>
58. Deutsche Nationalbibliothek, *MARC21 in der Deutschen Nationalbibliothek* [online] [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/Formate/MARC_21/marcDnb.html>
59. Dickey Timothy J., *FRBRization of a library catalog. Better collocation of records, leading to enhanced search, retrieval, and display*, „Information Technology and Libraries”, March 2008, s. 23–31
60. Dierickx Harold, *The UNISIST reference manuals and UNIBID – standardization for development*, „Program. Automated library and information systems”, 1983, April, vol. 17, nr 2, s. 68–85
61. Dobrowolski Zdzisław, *Biblioteczne aplikacje technologii CD-ROM w Stanach Zjednoczonych*, „ZIN”, 1992, nr 2(60), s. 99–137
62. *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa, 20 VI 1966. *Referaty i dyskusja*, Warszawa: BN, 1967
63. Drzewiecki Marcin, *Programy biblioteczno-informacyjne UNESCO wspierające rozwój edukacji społecznej*, „Bibliotekarz”, 1991, nr 7–8, s. 22–25
64. Dunsire Gordon, *UNIMARC, RDA and the Semantic Web*, „ICBC”, 2010, vol. 39, nr 2, s. 37–40
65. Emtage Alan, Duranceau Ellen F., *The why and what of URLs and URNs*, „Serials Review” [czasopismo online], Winter 1994, vol. 20, Issue 4, s. 32–34 [dostęp: 07.02.2012]

- Dostępny także w EBSCOhost Library, Information Science & Technology Abstracts w World Wide Web: <<http://web.ebscohost.com>>
66. Erickson John S., *Digital Object Identifier [online]* [dostęp: 25.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.doi.org/topics/je-mh-doi-030970.pdf>>
67. EROMM, *EROMM – Mision & History [online]* Last modified: 2012-02-07, 9:00 [dostęp: 15.05. 2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.eromm.org/about_eromm-mission_and_history>
68. Filipek Agnieszka, *Model opisu dokumentu według FRBR (Functional Requirements for Bibliographic records)*, „ZIN”, 2005, nr 2(86), s. 13–30
69. G[rycz] J[ózef], *Światowy Kongres Dokumentacji Powszechnej*, „Prz. Bibl.” R. 11, 1937, s. 333–336
70. Gaca-Dąbrowska Zofia, *Biblioteki narodowe na świecie. Główne kierunki rozwoju w przekroju historycznym*, „Prz. Bibl.” R. 52, 1984, s. 267–278
71. Geisselmann Friedrich, *National problems and international cooperation in classification*, „ICBC”, 1997, vol. 26, nr 1, s. 21–23
72. *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services*, Paris: UNESCO House, 7–10 November 1950
73. Głowacka Teresa, *Dokąd zmierza język KABA? Powstanie i rozwój języka. Stan obecny. Pytania o przyszłość*, „Prz. Bibl.” R. 73, 2005, z. 3, s. 297–320
74. Głowacka Teresa, *Języki haseł przedmiotowych nowej generacji*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 2003, t. 79, s. 265–277
75. Głowacka Teresa, *MACS – europejski system wielojęzycznego wyszukiwania rzeczowego dokumentów*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 12, s. 11–13
76. Gömpel Renate, *Umbrella for multifaceted activities. The new IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards*, „Alexandria”, 2005, vol. 17, nr 2, s. 63–67
77. Goud Sara, *Bliźniacze partnerstwo między bibliotekami. Nowa inicjatywa IFLA*, „Bibliotekarz”, 1996, nr 11, s. 8–9
78. Górka Anna, *Nuovo Soggettario nowe narzędzie opracowania przedmiotowego w katalogach włoskich*, „Prz. Bibl.” R. 78, 2010, z. 1, s. 19–32
79. Grabowska Marta, *Bibliografia u progu XXI wieku*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 11–13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004, s. 50–70
80. Grabowska Marta, *Normalizacja w zakresie informacji i dokumentacji w Polsce w latach 1993–2000*, „Prz. Bibl.” R. 69, 2001, z. 1–2, s. 11–38

81. Gredley Ellen J., *Standardizing bibliographical data. AACR 2 and international exchange*, „Journal of Librarianship”, 1980, vol. 12, nr 2, s. 84–101
82. Gredley Ellen, Hopkinson Alan, *Exchanging bibliographical data. MARC and other international formats*, Ottawa: Canadian Library Association; London: Library Association; Chicago: American Library Association, 1990
83. Green Brian, *Towards international standards for book sector EDI*, „CBC”, 1995, vol. 24, nr 4, s. 59–60
84. Greer Roger C., *National Bibliography*, „Library Trends”, vol. 15: 1966–1967, nr 3, s. 350–377
85. Grønland Erling, The role of the national bibliography within the Library of Congress shared cataloging scheme, „Bibliotek og Forsknin” 1967, År. 16, s. 34–48
86. Grycz Józef, Kurdybacha Emilia, *Bibliografia w teorii i praktyce oraz wykaz ważniejszych bibliografij i dzieł pomocniczych*, Warszawa: Związek Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich, 1953
87. Grycz Józef, *Porównanie zagranicznych przepisów katalogowania*, Kraków: Nakładem Krakowskiego koła Związku bibliotekarzy polskich, 1929
88. Hakala Juha, *Future role of (electronic) national bibliographies* [online] World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1–9 August 2003, Berlin [dostęp: 14.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/155e-Hakala.pdf>>
89. Hakala Juha, *Using National Bibliography Numbers as Uniform Resource Names* [praca w przygotowaniu] [online] 16 February 2012 [dostęp: 09.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tools.ietf.org/html/draft-ietf-urnbis-rfc3188bis-nbn-urn-03>>
90. Häkli Esko, *The National Bibliography in Finland*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar*, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 19–25
91. *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, begründet von Fritz Milkau, 2. vermehrte und verbesserte Auflage, Herausgegeben von Georg Leyh, III Band *Geschichte der Bibliotheken*, Erste Hälfte, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955
92. Hart Amy, *Getting ready for RDA. What you need to know*, „Library Media Connection”, October 2010, s. 30–32
93. Heiner-Freiling Magda, Landry Patrice, *The use of Dewey Decimal Classification (DDC) for organisation of national bibliographies. Switzerland and Germany/Austria* [online] World Library and Information Congress. 71th IFLA General Conference and Council,

- August 14th - 18th 2005, Oslo, Norway [dostęp: 13.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/045e-Heiner-Freiling_Landry.pdf>
94. Heiner-Freiling Magda, *Survey on subject headings languages used in national libraries and bibliographies*, „Cat. Classif. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 189–198
95. Hleb-Koszańska Helena, *Aktualny stan bibliografii w Polsce oraz postulaty na przyszłość*, [w:] *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa, 20 VI 1966. Referaty i dyskusja, Warszawa 1967.
96. Hleb-Koszańska Helena, *Międzynarodowa Konferencja Bibliograficzna w Warszawie 19–22 IX 1957*, „Prz. Bibl.” R. 25, 1957, z. 4, s. 325–338
97. Hleb-Koszańska Helena, *O bibliografii dla niewtajemniczonych*, Wrocław: Ossolineum, 1974
98. Hoerman Heidi Lee, Furniss Kevin A., *Turning practice into principles. A comparison of the IFLA principles underlying subject heading languages (LCSHs) and the principles underlying the Library of Congress subject headings system*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 31–52
99. Holley Robert P., *Results of a „Survey on bibliographic control and national bibliography”*, IFLA Section on Bibliography, „ICBC”, 1998, vol. 27, nr 1, s. 3–7
100. Hopkinson Alan, *Developing the Common Communication Format*, „Information Development”, 1986, vol. 2, nr 2, s. 99–104
101. Hopkinson Alan, Dierickx Harold, *Towards a common bibliographic exchange format. Proceedings of the International Symposium on Bibliographic Exchange Formats*, Taormina, Sicily, 27–29 April 1978, London: UNIBID, 1978
102. Hopkinson Alan, *International access to bibliographic data. MARC and MARC-related activities*, „Journal of Documentation”, 1984, vol. 40, nr 1, s. 13–24
103. Hopkinson Alan, *New technology and exchange formats*, „Journal of Information Science” 7 (1983), s. 139–147
104. IFLA, *About the IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies (ICADS)* [online] [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/en/about-the-ifla-cdnl-alliance-for-digital-strategies>>
105. *International Conference on Cataloguing Principles*, Paris, 9–18, October 1961. Report, ed. by A.H. Chaplin and D. Anderson, London: Clive Bingley, 1963
106. *International Congress on Universal Availability of Publications. Paris, 3–7 May 1982. Final report*, Paris: UNESCO, IFLA, 1982. Dostępny także w World Wide Web: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000506/050634eb.pdf>> [dostęp: 14.09.2012].

107. *ISNI International Agency established in London. How to easily identify all digital content contributors?* [online] 27/01/2011 [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifrro.org/content/isni-international-agency-established-london>>
108. Jacobsen Grethe, *Coverage. What types of documents should the national bibliographic include?*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of International Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen: The Royal Library, 2001, s. 33–42
109. Jankowska Elżbieta, *DOI jako standard dokumentów elektronicznych i jego wykorzystanie przez CrossRef*, *Stowarzyszenie Wydawców „Bibliotekarz”*, 2007, nr 7–8, s. 21–23
110. Jaroszewicz Grażyna, *Seminarium „RDA in Europe: make it happen!”* [online] „Biuletyn EBIB” Nr 8/2010 (117) listopad [dostęp: 23.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/2010/117/a.php?jaroszewicz>>
111. Jonas Jacek, *The difference between URI and URL, URN and URC* [online] 2010-01-17 [dostęp: 10.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://rield.com/faq/difference-between-uri-and-url-urn-and-urc>>
112. Jonsson Gunilla, *The national bibliography, what does it mean today – and tomorrow?*, [w:] *Rahvusbibliograafia uueveas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 78–82
113. Jover Barbara, *The Universal Bibliographic Control (UBC) contribution to the development of national bibliographies*, [w:] *IFLA General Conference, 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers*, s. 4.6–4.7
114. Karamać Barbara, *20. Sesja plenarna ISO/TC 46 Dokumentacja* (Wiedeń, 16–20 maja 1983), „Prz. Bibl.” R. 52, 1984, z. 2, s. 199–204
115. Keith Corey, *Using XSLT to manipulate MARC metadata*, „Library Hi Tech”, 2004, vol. 22, nr 2, s. 122–130
116. Klenczon Wanda, *Polska bieżąca bibliografia narodowa – stan prac, problemy, perspektywy*, [w:] *Szósta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa, 23–24 października 2008, Warszawa 2010, s. 28–58
117. Kłodnicka Hanna, *17. Sesja ISO/TC 46 Dokumentacja* (Paryż, 14–23 listopada 1977), „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, z. 3, s. 260–264
118. Knutsen Unni, *Bibliographic control in the nordic countries*, „IFLA Journal”, 2006, vol. 32, nr 1, s. 5–12
119. Knutsen Unni, *Changes in the national bibliographies, 1996-2001* [online] *World Library and Information Congress. 67th IFLA Council and General Conference, August 16–25*,

- 2001 Boston [dostęp: 08.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>>
120. Knutsen Unni, *Electronic national bibliographies. State of the art review [online] World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1–9 August 2003, Berlin* [dostęp: 18.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/109e-Knutsen.pdf>>
121. Kokabi Mortaza, *The internationalization of MARC. Part I. The emergence and divergence of MARC*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 2, s. 21–31
122. Kokabi Mortaza, *The internationalization of MARC. Part II. Some MARC formats based on USMARC*, „Library Review”, 1995, vol. 44, nr 6, s. 38–45
123. Kokabi Mortaza, *The internationalization of MARC. Part III. Some MARC formats based on UKMARC*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 3, s. 8–11
124. Kokabi Mortaza, *The internationalization of MARC. Part IV. UNIMARC, some formats based on it and some other MARC formats*, „OCLC Systems & Services”, 1996, vol. 12, nr 4, s. 20–37
125. Kołodziejska Jadwiga, 44. Sesja Rady Głównej IFLA (Štrbské Pleso, 28 sierpnia – 3 września 1978 r.), „Prz. Bibl.” R. 47, 1979, z. 3, s. 333–338
126. Korpała Józef, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1969
127. Kotalska Barbara, Głowacka Teresa, 25 lat istnienia RAMEAU. Bilans i perspektywy, „Prz. Bibl.” R. 74, 2006, z. 3, s. 302–318
128. Kowalczyk Jakobina, *Międzynarodowy System Informacji o Wydawnictwach Ciągłych – ISDS (International Serials Data System)*, „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, z. 1, s. 19–29
129. Krynicka Magdalena, *Międzynarodowe Zasady Katalogowania. Nowe zasady katalogowania oraz zmiany w terminologii, czyli nowoczesne podejście do katalogów (preprint) [online]* [2012] [dostęp: 21.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/download/document/1329232478.pdf>>
130. Kwiatkowska Hanna, *IV Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów Krajów Socjalistycznych nt. bieżącej bibliografii narodowej*, Budapeszt, 13–17 czerwca 1977, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, z. 4, s. 435–438
131. Lam Vinh-The, *Cataloging internet resources. Why, what, how*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 3, s. 49–61
132. Landry Patrice, *Providing multilingual subject access through linking of subject heading languages: The MACS approach [online]* 2009 [dostęp: 23.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.cacaoproject.eu/fileadmin/media/AT4DL/paper-09.pdf>>

133. Landry Patrice, *The evolution of subject heading languages in europe and their impact on subject access interoperability* [prezentacja Power Point] [online] materiały z International Symposium in honour of Magda Heiner-Freiling, April 10, 2008 [dostęp: 24.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dnb.de/SharedDocs/Downloads/DE/DNB/standardisierung/inhaltsererschliessung/landry.pdf?__blob=publicationFile>
134. Larsen Knud, *Les services bibliographiques nationaux. Création et fonctionnement*, Paris: UNESCO, 1955
135. Lenartowicz Maria, *Hasło opisu bibliograficznego*, „Prz. Bibl.” R. 58, 1990, z. 3–4, s. 33–45
136. Lenartowicz Maria, *Hasło wzorcowe opisu bibliograficznego*, „Prz. Bibl.” R. 62, 1994, z. 3–4, s. 201–206
137. Lenartowicz Maria, *ISBD(M) a polskie przepisy katalogowania*, „Prz. Bibl.” R. 44, 1976, z. 2, s. 173–181
138. Lenartowicz Maria, *Normalizacja opisu bibliograficznego i jego hasła, zasad szeregowania i przypisów bibliograficznych*, „Prz. Bibl.” R. 69, 2001, z. 1–2, s. 39–59
139. Lenartowicz Maria, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 1*, „Prz. Bibl.” R. 51, 1983, z. 4, s. 367–378
140. Lenartowicz Maria, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 2*, „Prz. Bibl.” R. 52, 1984, z. 1, s. 17–28
141. Lenartowicz Maria, *Nowe zasady opisu bibliograficznego książek, część 3*, „Prz. Bibl.” R. 53, 1985, z. 1, s. 19–28
142. Lenartowicz Maria, *Z problemów międzynarodowego ujednoczenia zasad katalogowania*, „Prz. Bibl.” R. 41, 1973, z. 1–2, s. 190–194
143. Lewis Peter R., *Cost savings and service strategies in the British National Bibliographic Service*, „Alexandria”, 1989, vol. 1, nr 2, s. 17–26
144. Lewis Peter R., *The fall and rise of national bibliography*, Bangalore: Sarada Ranganathan Endowment for Library Science, 1982
145. Lewis Peter R., *The future of the national bibliography*, [w:] IFLA General Conference, 1987. Division of Bibliographic Control. Cataloging Section. Papers, s. 4.13–4.16
146. Library of Congress, *Development of the encoded archival description DTD* [online] [dostęp: 30.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/ead/ead-dev.html>>
147. Line Maurice B., *Inclusion of materials in current national bibliographies*, „Libri” 1974, vol. 24, nr 1, s. 78–86

148. Line Maurice B., Vickers Stephen, *Universal Availability of Publications. A programme to improve the national and international provision of documents*, München: K.G. Saur, 1983.
149. Lopes Maria I., *Principles underlying subject heading languages. An international approach*, „ICBC”, 1996, vol. 25, nr 1, s. 10–12
150. Lorenz John G., *International implications of the shared cataloging program. Planning for bibliographic control*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 276–284
151. Łysakowski Adam, *Określenie bibliografii. Przedmiot, metody i zadania na tle nauki o książce*, „Biul. IB”, 1950, t. 3, nr 2, s. 15–43
152. Łysakowski Adam, *Zagadnienie treści i wartości książki w bibliografii*, „Biul. IB”, 1953, t. 3, nr 9, s. 197–203
153. M.D., *Powołanie Międzynarodowego Centrum Informacji Naukowej*, „Biul. Ośr. Dok. Inf. Nauk. PAN”, 1969, nr 1(14), s. 169
154. Madison Olivia M.A., *Standards for national bibliographic control. Proposed basic data requirements for the national bibliographic record*, [w:] ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. *Proceedings of International Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen: The Royal Library, 2001, s. 43–52
155. Manning Ralph W., *The Anglo-American Cataloguing Rules and their future*, „ICBC”, 1999, vol. 28, nr 3, s. 68–71. Dostępny również jako referat 64th IFLA General Conference, August 16 – August 21, 1998 w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/IV/ifla64/083-126e.htm>>
156. Maruszczak Elżbieta, *Niektóre problemy normalizacyjne i organizacyjne bibliotekarzy związane z wyborem formatu*, „Bibliotekarz”, 1995, nr 7–8, s. 36–39
157. Masevich Andrei C., Zakharov Viktor P., *The role of a machine-readable format in planning an electronic catalogue in two largest libraries of Saint Petersburg*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 10–12
158. Mattila Riitta, *The legal deposit system in Finland. From printed matter towards electronic publications*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 59–67
159. Maxwell Margaret, *The genesis of the Anglo-American Cataloging Rules*, „Libri”, 1977, vol. 27, nr 3, s. 238–262
160. McDonough Jerome P., *METS. Standardized encoding for digital library objects*, „International Journal on Digital Libraries”, (2006), vol. 6, issue 2, s. 148–158
161. McIlwaine Ia C., Chan Lois May, *Subject retrieval in national bibliographies*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Pre-conference booklet*, s. 31–36. Dostępny

- także w World Wide Web: <<http://archive.ifa.org/VI/3/icnbs/preconf.pdf>> [dostęp: 22.05.2012]
162. McIlwaine la C., *Universal bibliographic control and the quest for a universally acceptable subject arrangement*, „Cat. Classif. Quart.”, 2010, vol. 48, nr 1, s. 36–47
163. McKercher Bob, Xin Chang Phyllis, *A comparison of USMARC and UNIMARC for system design*, „ICBC”, April/June 1995, vol. 24, nr 2, s. 21–25
164. Medsen Mona, *The national bibliography in the future. New recommendations*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen: The Royal Library 2001, s. 7–12
165. *Międzynarodowa Federacja Dokumentacji – FID (Fédération Internationale de Documentation)*, oprac. Ewa Barteczko, „Informator Bibliotekarza i Księgarza”, 1986, s. 135–140
166. W.S., *Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej w Moskwie*, „APID” 1969 nr 6, s. 35–36
167. *Międzynarodowe seminarium na temat bibliografii narodowych*, „Prz. Bibl.” R. 56, 1988, z. 2, s. 272–273
168. *Międzynarodowy Kongres na temat Bibliografii Narodowych*, „Prz. Bibl.” R. 46, 1978, z. 1, s. 95
169. Migoń Krzysztof, *Nauka o książce. Zarys problematyki*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984
170. Morsztynkiewiczowa Irena, Stankiewicz Witold, *40. Sesja Rady Głównej IFLA (Waszyngton, 17–23 listopada 1974)*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 4, s. 345–350
171. Moszczyńska-Pętkowska Zofia, *MARC – format wymiany informacji międzynarodowej*, „Prz. Bibl.” R. 58, 1990, z. 3–4, s. 55–70
172. Mumford Lawrence Q., *Bibliographic developments at the Library of Congress*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 294–304
173. Murasik Piotr, *Uniwersalny format wymiany danych bibliograficznych*, „ZIN”, 1988, nr 2(53), s. 165–186
174. Murtomaa Eeva, *The future of cataloguing*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Anresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 87–97
175. Nahotko Marek, *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004

176. Nahotko Marek, *Opis dokumentów elektronicznych. Teoretyczny model i możliwości jego aplikacji*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2006
177. Nahotko Marek: *Integracja wyszukiwania w zasobach informacyjnych*, „Prz. Bibl.” R. 78, 2010, z. 2, s. 192–210
178. Nałęcz Barbara, *Od ISBD(S) do ISBD(CR)*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, z. 3–4, s. 163–171
179. Needleman Mark H., *ONIX (Online Information Exchange)*, „Serials Review”, 2001, vol. 27, issue 34, s. 102–104
180. Nowacka Maria, *Prace normalizacyjne z zakresu informacji naukowej w Międzynarodowym Centrum Informacji Naukowo-Technicznej*, „Prz. Bibl.” R. 48, 1980, z. 2, s. 125–133
181. Nowak Adam, *Bibliografia*, „Prz. Bibl.” R. 51, 1983, z. 2–3, s. 219–232
182. *O Konsorcjum Word Wide Web (W3C)* [online] [dostęp: 16.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.tlumaczenia-angielski.info/w3.orgConsortium.html>>
183. Oehlschläger Susanne, *Ein Dach für vielfältige Aktivitäten. Die IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)*, „Buch Bibl.”, 2004, vol. 56, nr 12, s. 726–728
184. *Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa, 19 lutego 1956. Materiały*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1956
185. Ojonen Sinimarja, *Cataloguing online serials into the Finnish national bibliography*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Andresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 51–58
186. Ośrodek Przetwarzania Informacji, *15. Międzynarodowe Seminarium – Kraków, 22 maja 2006 r.* [online], [dostęp: 27.01.2010]. Dostępny w Word Wide Web: <<http://opi4.opi.org.pl/article.202>>
187. Pacek Jarosław, *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*, Warszawa: Wyd. SBP, 2010
188. Padziński Andrzej, *Stosowanie polskich norm w zautomatyzowanych katalogach bibliotecznych*, Warszawa: Wyd. SBP, 2000 (Formaty Kartoteki; 6)
189. Padziński Andrzej, *Wymagania funkcjonalne dotyczące rekordów bibliograficznych – FRBR: możliwości zastosowania w katalogach bibliotecznych*, „Prz. Bibl.” R. 72, 2004, s. 173–194
190. Paluszkiewicz Anna, *Formaty MARC. Początki i ewolucja*, [w:] *Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego*, [red. nauk. Jurand Bogdan Czerwiński], Gdańsk: Wyd. UG, 1996, s. 148–153

191. Paluszkiewicz Anna, *Formaty USMARC wykorzystywane w zautomatyzowanych systemach bibliotecznych*, „Prz. Bibl.” R. 62, 1994, z. 1–2, s. 45–54
192. Parent Ingrid, *The IFLA UAP and UBC Programmes. A lasting impact on Information services in the global society*, „Alexandria”, 2004, vol. 16, nr 4, s. 69–75
193. Park Jung-ran, Tosaka Yuji, *Metadata creation practices in digital repositories and collections. Schemata, selection criteria, and interoperability*, „Information Technology & Libraries” September 2010, s. 104–116
194. Parmeggiani Claudia, *Cooperative cataloguing in Italy*, „Catalogue & Index”, 1995, Autumn Number 117, s. 1–3
195. Patton Glenn E., *FRANAR. A conceptual model for authority data*, „Cat. Classif. Quart.”, 2004, vol. 38, nr 3–4, s. 91–104. Dostępny także w World Wide Web: <http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/patton_eng.pdf> [dostęp: 09.03.2012]
196. Pelcowa Janina, *[XI] Sesja Komitetu Technicznego ISO do Spraw Dokumentacji*, „Prz. Bibl.” R. 35, 1967, z. 3–4, s. 304–307
197. Pelcowa Janina, *Uniwersalna Dostępność Publikacji*, „Prz. Bibl.” R. 51, 1983, z. 4, s. 353–365
198. Pelcowa Janina, *Uniwersalna Rejestracja Bibliograficzna (Universal Bibliographic Control – UBC)*, „Prz. Bibl.” R. 44, 1976, z. 2, s. 141–158
199. *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 11–13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, Warszawa: BN, 2004
200. Pieńkowska Krystyna, *Polskie instrukcje katalogowania od XIX do połowy XX wieku*, „Prz. Bibl.” R. 39, 1971, z. 1–4, s. 258–273
201. Pilch Janice T., *Baltic National Bibliography*, „Slav. East. Europ. Inf. Res.”, (2001), vol. 2, nr 3–4, s. 51–94
202. Pisanski Jan, Žumer Maja, Aalberg Trond, *Frbrisation. Towards a bright new future for national bibliographies*, „ICBC”, 2010, vol. 39, nr 1, s. 3–6
203. Plassard Marie-France, *IFLA Core Programme for Universal Bibliographic Control and International MARC (UBCIM)*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 4
204. Plassard Marie-France, *UAP. A ten-year overview*, „IFLA Journal”, 1987, vol. 13, nr 4, s. 334–348
205. *Połączenie dwóch programów UNESCO*, „Prz. Bibl.” R. 55, 1987, z. 3–4, s. 438
206. *Program działalności UNESCO w dziedzinie dokumentacji i informacji na lata 1973–1974*, „Prz. Bibl.” R. 41, 1973, z. 4, s. 523–525
207. Prokopowicz Maria, *Działalność UNESCO w dziedzinie bibliotekarstwa, bibliografii i dokumentacji 1946–1956*, „Prz. Bibl.” R. 25, 1957, z. 1, s. 42–51

208. Radwański Aleksander, *Rozwój formatu MARC*, „ZIN”, 1996, nr 2(68), s. 15–32
209. Ramlau-Klekowska Krystyna, *Aktualne problemy organizacyjne i metodyczne bibliografii narodowej*, [w:] *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 5–7 VI 1978 r. Referaty i dyskusja*, Warszawa 1980, s. 99–122
210. Ramlau-Klekowska Krystyna, *III Międzynarodowe Spotkanie Ekspertów Krajów Socjalistycznych na temat Bieżącej Bibliografii Narodowej* (Martin 10–15 maja 1976), „Prz. Bibl.” R. 45, 1977, z. 2, s. 79–82
211. Ramlau-Klekowska Krystyna, Karamać Barbara, *Szanse i zagrożenia współczesnej bibliografii narodowej*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa 7–9 czerwca 1995. Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1996, s. 18–38
212. Ramlau-Klekowska Krystyna, *Program „Cataloguing in Publication” w Polsce i na świecie. Katalogowanie książek w takcie procesu wydawniczego*, „Editor”, 1990, t. 3, s. 47–61
213. Rayward W. Boyd, *The origins of information science and the International Institute of Bibliography/International Federation for Information and Documentation (FID)* [online] [dostęp: 24.08.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://people.lis.illinois.edu/~wrayward/otlet/OriginsofInfoSci.htm>>.
214. *Retrospective conversion of catalogues* [online] [dostęp: 26.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://knihovnam.nkp.cz/english/sekce.php3?page=03_RetroCon.htm>.
215. Reynolds Regina R., *The ISSN network as an example of international cooperative cataloging*, „Cat. Classif. Quart.,” February 2010, vol. 48, nr (2–3), s. 169–186
216. Roszkowski Marcin, *Biblioteka Kongresu wdroży RDA* [online] [dostęp: 03.11.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://porzadek-rzeczy.bn.org.pl/?p=1309>>
217. Rymśa-Zalewska Danuta, *Służba Rejestracji Wydawnictw Periodycznych Państw-Członków MCINT*, „Biul. Inf. BN”, 1972, nr 3–4, s. 19–21
218. Sadowska Jadwiga, *Bibliografia dzisiaj. Rola Instytutu Bibliograficznego jako narodowej centrali bibliograficznej*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 7–9 czerwca 1995. Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1996, s. 9–18
219. Sadowska Jadwiga, *Bibliografia w Polsce na tle tendencji międzynarodowych*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 11–13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, Warszawa 2004, s. 27–49
220. Sadowska Jadwiga, *Bieżąca bibliografia narodowa w perspektywie współkatalogowania*, „Bibliotekarz”, 2000, nr 2, s. 11–14
221. Sadowska Jadwiga, *Dwa lata wspólnej bazy artykułów prasowych*, „Bibliotekarz”, 2008, nr 1, s. 9–10.

222. Sadowska Jadwiga, *Główne problemy współczesnej polskiej bibliografii*, [w:] *Bibliografia. Teoria, praktyka, dydaktyka*, pod red. J. Woźniak-Kasperek i M. Ochmańskiego, Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2009, s. 34–46
223. Sadowska Jadwiga, *Jaka „Bibliografia Zawartości Czasopism”?*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 9, s. 16–19
224. Sadowska Jadwiga, *Jaka przyszłość drukowanej bibliografii?*, „Bibliotekarz”, 2001, nr 6, s. 12–14
225. Sadowska Jadwiga, *Ku nowym formom organizacyjnym bibliografii w Polsce*, [w:] *Od księgoznawstwa przez bibliotekoznawstwo do nauki o informacji w XXI w.*, Białystok: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, 2007, s. 253–263.
226. Sadowska Jadwiga, *Międzynarodowe systemy numeracji wydawnictw ciągłych i zwartych. Polskie doświadczenia*, „ZIN”, 2001, nr 1(77), s. 35–40
227. Salomonsen Annika, *Bibliographic control and UNIMARC activities in Scandinavia*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 9–10
228. Sawoniak Henryk, *Konferencja Międzynarodowej Federacji Dokumentacji*, „Prz. Bibl.” R. 34, 1966, z. 3, s. 214–219
229. Sawoniak Henryk, *Stan bibliografii w Polsce Ludowej*, [w:] *Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa – 19 lutego 1956*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 1956
230. Sawoniak Henryk, *Rozwój metodyki bibliograficznej w Polsce w okresie powojennym*, [w:] *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 20 VI 1966, Referaty i dyskusja*, Warszawa: BN, 1967
231. Sebastjan Danuta, Pilińska Magdalena, *Bibliograficzne bazy danych Dolnośląskiej Biblioteki Pedagogicznej we Wrocławiu. EDUKACJA – baza bibliograficzna artykułów z czasopism i DOLNY ŚLĄSK – edukacja regionalna [online]* [prezentacja Power Point] [dostęp: 29.01.2012], [w:] *Bibliograficzne bazy danych. Kierunki rozwoju i możliwości współpracy*, Bydgoszcz, 27–29 maja 2009, [Warszawa]: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], Redakcja „Elektronicznej Biblioteki”, 2009, (EBIB Materiały konferencyjne nr 19). Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat19/sebastjan_bydgoszcz.pdf>.
232. Simmonds Albert, *The Digital Object Identifier (DOI) System*, „ICBC”, 1998, vol. 27, nr 3, s. 51–52
233. Sitariska Anna, *XV Sesja Plenarna ISO/TC 46 (Helsinki, 20–31 maja 1974)*, „Prz. Bibl.” R. 43, 1975, z. 2, s. 179–186

234. Skalska-Zlat Marta, *Bibliografia jako przedmiot i narzędzie badań*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa 7–9 czerwca 1995. Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1996, s. 50–62
235. Skalska-Zlat Marta, *Bibliografia w perspektywie naukoznawstwa*, [w:] *Bibliografia. Teoria, praktyka, dydaktyka*, pod red. Jadwigi Woźniak-Kasperek i Mikołaja Ochmańskiego, Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2009, s. 13–33
236. Skalska-Zlat Marta, *Bibliografia w Polsce (1945–2000) w świetle badań bibliometrycznych*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa 11–13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004, s. 71–91
237. Skalska-Zlat Marta, *Bibliografia w Polsce 1945–1996, Naukoznawcza analiza dyscypliny*, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego 2002
238. Skipper James E., *International implications of the shared cataloging program*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 270–275
239. Skwarnicki Marek, Cirić Halina, *Międzynarodowy Kongres Bibliotek i Ośrodków Dokumentacyjnych*, Bruksela, 11–18 września 1955 r., „Prz. Bibl.” R. 23, 1955, z. 3–4, s. 221–230
240. Smith Robert, *National bibliographies on CD-ROM. Development of a common approach*, „ICBC”, 1994, vol. 23, nr 1, s. 15–18
241. Sobieszek Marta, *Od bazy bibliograficznej WorldCat do zbiorów narodowych American Memory – owoce amerykańskiej współpracy*, „Biuletyn EBIB” [online] Nr 2/2003 (42) luty [dostęp: 30.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2003/42/sobieszek.php>>.
242. Sokołowska Wanda, *O nową polską instrukcję katalogowania alfabetycznego*, „Prz. Bibl.” 1971, z. 1–4, s. 273–280
243. Sollins Karen, Masinter Larry, *Functional requirements for Uniform Resource Names* [online] December 1994 [dostęp: 09.02.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tools.ietf.org/html/rfc1737>>
244. Stankiewicz Witold, *Czterdziesta czwarta Sesja IFLA (Štrbske Pleso, 24 VIII – 1 IX 79)*, „Informator Bibliotekarza i Księgarza”, 1980, s. 238–249
245. Stankiewicz Witold, *Międzynarodowy Kongres Dokumentacji i Informacji naukowej i technicznej w Rzymie*, „Prz. Bibl.” R. 32, 1964, s. 125–128
246. Stoklasova Bohdana, *The changes of the Czech national bibliography during the last ten years*, [w:] *Rahvusbibliograafia uuenevas infokeskkonnas = The national bibliography in a changing information environment*, koostanud Janne Anresoo ja Silvi Metsar, Tallin: Eest Rahvusraamatukogu, 2001, s. 117–134

247. Stone Alva T., *The LCSH century. A brief history of the Library of Congress Subject Headings, and introduction to the centennial essays*, „Cat. Class. Quart.”, 2000, vol. 29, nr 1–2, s. 1–15
248. Svensson Lars G., Jahns Yvonne, *PDF, CSV, RDF and other acronyms. Redefining the bibliographic services in the German national library* [online] World Library And Information Congress. 76th IFLA General Conference And Assembly, 10–15 August 2010, Gothenburg, Sweden [dostęp: 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://conference.ifla.org/past/ifla76/91-svensson-en.pdf>>
249. Sweeney Russell, *The international use of the Dewey Decimal Classification*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 4, s. 61–64
250. *Szósta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 23–24 października 2008*, Warszawa: BN, 2010
251. Tennant Roy, *A bibliographic metadata infrastructure for the twenty-first century*, „Library Hi Tech”, 2004, vol. 22, nr 2, s. 177–181
252. Tillett Barbara B., *A Review of the feasibility of an International Standard Authority Data Number (ISADN)*, [online] ed. by Glenn E. Patton, 1 July 2008 [dostęp: 21.07.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://archive.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>>
253. Tillett Barbara B., *Authority control on the web* [online] January 23, 2001 [dostęp: 28.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/tillett_paper.html>
254. Tillett Barbara B., *Considerations for authority control in the online environment*, „Cat. Classif. Quart.”, 1989, vol. 9, nr 3, s. 1–11.
255. Tillett Barbara B., *What is FRBR? A conceptual model for the bibliographic universe* [online] Revised February 2004, Library of Congress Distribution Service [dostęp: 21.03.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>>
256. *IFLA Study on Functional Requirements for Bibliographic Records*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 3, s. 43–50
257. *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 5–7 VI 1978 r. Referaty i dyskusja*, Warszawa: BN, 1980
258. Vitiello Giuseppe, *Legal Deposit and National Bibliographic Services. Development in the Framework of the Co-operative Perspective and the Convergence Phenomenon*, [w:] *ICNBS Copenhagen, 25–27 November 1998. Proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services*, Copenhagen: The Royal Library 2001, s. 61–99

259. Vosper Robert, *International implications of the shared cataloging program. Planning for resource development*, „Libri”, 1967, vol. 17, nr 4, s. 285–293
260. Vrtel-Wierczyński Stefan, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, „Prz. Bibl.” R. 2, 1928, z. 3, s. 190–209
261. Walravens Hartmut, *The international standard book number and its application*, „ICBC”, 1995, vol. 24, nr 1, s. 12–14
262. Więckowska Helena, *Działalność IFLA i udział Polski w jej pracach*, [w:] *Biblioteki w świecie. Długofalowy plan działalności Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarzy*, Warszawa: SBP, 1966, s. 7–18
263. Więckowska Helena, *Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarzy w 50-tym roku życia*, „Prz. Bibl.” R. 45, 1977, z. 1, s. 3–14
264. Winke R. Conrad, *Discarding the main entry in an online cataloging environment*, „Cat. Classif. Quart.”, 1993, vol. 16, nr 1, s. 53–70
265. Włodarczyk Bartłomiej, *Topic map libraries = better library. An introduction to the „National Library of Poland” project* [online] [dostęp: 16.07.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://conference.ifla.org/sites/default/files/files/papers/wlic2012/117-wlodarczyk-en.pdf>>
266. Woźniak-Kasperek Jadwiga, *Języki informacyjne. Między tradycją a nadzieją na cyfrową przyszłość*, „Przegląd Biblioteczny”, 2010, z. 1, s. 5–18
267. Wysocki Adam, *Powszechna dostępność publikacji (Universal Availability of Publications – UAP)*, „Prz. Bibl.” R. 49, 1981, z. 1, s. 107–111
268. *Zmiany w programie działalności IFLA w latach 1986–1991*, „Prz. Bibl.” R. 56, 1988, z. 1, s. 109–110
269. Zotowa Kremena, *Struktura i optymalny model bieżącej bibliografii narodowej*, „Studia o Książce”, t. 11, 1981, s. 199–204
270. Żbikowska-Migoń Anna, *Adama Łysakowskiego poglądy na bibliografię*, [w:] *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 7–9 czerwca 1995, Referaty i dyskusja*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1996, s. 75–84
271. Žák Petr, *Retrokonwersja katalogów w Bibliotece Narodowej w Pradze*, „Biul. Inf. BN”, 2002, nr 3, s. 37–41

Wydawnictwa informacyjne

1. *Encyclopedia of the Book*, by Geoffrey Ashall Glaister, 2nd edition, New Castle: OAK Knoll Press, 1996

2. *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971
3. *International encyclopedia of Information and library science*, ed. by John Feather and Paul Sturges, London–New York: Routledge, 1997
4. *Lexikon des gesamten Buchwesens*, 2 vöilige neu bearbeitete Aufl., Bd. VI, Stuttgart: Anton Hierseman, 2003
5. *ODLIS. Online Dictionary for Library and Information Science [online]* by Joan M. Reitz [dostęp: 19.01.2012]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_c.aspx#cooperativecat>
6. *Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. Grzegorz Czapnik, Zbigniew Gruszka przy współpracy Hanny Tadeusiewicz, Warszawa: SBP, Uniwersytet Łódzki, 2011, (Nauka–Dydaktyka–Praktyka)
7. Sawoniak Henryk, *Międzynarodowy słownik akronimów z zakresu informacji naukowej, bibliotekoznawstwa i dziedzin pokrewnych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1976
8. Sawoniak Henryk, Witt Maria, *New international dictionary of acronyms in library and information science and related fields*, 2. rev. and enlar. ed., München–London–New York–Paris: K. G. Saur, 1992
9. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. Bożenna Bojar, Warszawa: Wyd. SBP, 2002
10. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979
11. *Sternik. Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania [online]* [dostęp: 16.05. 2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://sternik.bn.org.pl/>>
12. Tomaszczyk Jacek, *Angielsko-polski słownik informacji naukowej i bibliotekoznawstwa*, Katowice: Studio NOA; Uniwersytet Śląski, 2009. Dostępny także w World Wide Web: <http://www.pum.edu.pl/__data/assets/file/0005/29606/SlownikINiB.pdf> [dostęp: 08.11.2012]
13. *Wikipedia. Die freie Enzyklopädie [online]* [dostęp: 25.04.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://de.wikipedia.org/>>
14. *Wikipedia. The Free Encyclopedia [online]* [dostęp: 02.05.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/>>
15. *Wikipedia. Wolna encyklopedia [online]* [dostęp: 22.10.2012]. Dostępny w World Wide Web: <<http://pl.wikipedia.org/>>

Indeks osobowy i przedmiotowy

A

- AAAF (Anglo-American Authority File) 132
AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) 20, 47, 50, 106, 120, 121, 173, 234, 241
AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules 2) 104, 112, 116, **120–125**, 127, 136, 149, 150, 158, 162, 241, 247, 292
AAP (Association of American Publishers) 91
Academic Press 90
Acquisition and Archiving of Electronic Network Publications • Patrz EVA
AGICOA (Association de Gestion Internationale Collective des Oeuvres Audiovisuelles) 88,
AGLINET (Agricultural Libraries Network) 43
Agricultural Libraries Network • Patrz AGLINET
AGRIS (International Information System for the Agricultural Sciences and Technology) 43, 57, 153, 238
ALA (American Library Association) (USA) 121, 122, 137, 180, 187,
ALCTS (Association for Library Collections and Technical Services) 137
American Library Association • Patrz ALA
American Standard Code for Information Interchange • Patrz ASCII
Anderson Dorothy 21, 24, 60, 219, 220, 231, 270
Anglo-American Authority File • Patrz AAAF
Anglo-American Cataloguing Rules • Patrz AACR
APIN (Automatyzacja Przetwarzania Informacji Naukowej) 147
Arbeitsstelle fur Bibliothekstechnik 157
ARTO 247, 282
ASCII (American Standard Code for Information Interchange) 160
ASRDPI (Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Danych o Periodičeskich Prodolžajuščichsja Izdanijach) 73, 81
ASRPI (Avtomatizirovannaja Služba Registracii Periodičeskich Izdanij StranČlenov MCNTI) 80
Association de Gestion Internationale Collective des Oeuvres Audiovisuelles • Patrz AGICOA
Association for Library Collections and Technical Services • Patrz ALCTS
Association of American Publishers • Patrz AAP
AUTHOR Project 132
Automatyzacja Przetwarzania Informacji Naukowej • Patrz APIN
Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Danych o Periodičeskich Prodolžajuščichsja Izdanijach • Patrz ASRDPI
Avtomatizirovannaja Služba Registracii Periodičeskich Izdanij StranČlenov MCNTI • Patrz ASRPI
- ## **B**
- Beaudiquez Marcelle 22, 62, 65, 129, 251, 265, 289
Bell Barbara 21, 33, 54, 100, 208, 255, 265
Biblioteka Bodleiana 240, 241
Biblioteka Brytyjska 20, 47–48, 54, 57, 63, 64, 70, 71, 78, 95, 97, 120, 132, 133, 137, 148, 149, 154, 187, 194, 219, 221, 232, 240, 258
Lending Division 66

- Biblioteka Cambridge University 221, 240, 241
- Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej 191
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego 191
- Biblioteka Jagiellońska 191
- Biblioteka Kongresu 20, 23, 29, 46, 47, 54, 58, 63, 70, 71, 72, 78, 103, 104, 105, 120, 124, 126, 132, 133, 135, 136, 137, 140, 148, 151, 158, 159, 161, 162, 164, 167, 168, 169, 172, 177, 178, 180, 184, 186, 187, 189, 195, 209, 212, 214, 228, 232, 234, 247, 275, 292, 294,
- Decimal Classification Division 180
- Network Development and MARC Standards Office 168
- Biblioteka Królewska (Dania) 48, 221, 241, 258
- Biblioteka Królewska (Holandia) 48, 70, 258
- Biblioteka Królewska (Szwecja) 285
- Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk 239
- Biblioteka Narodowa (Andora) 263
- Biblioteka Narodowa (Australia) 70, 71
- Biblioteka Narodowa Cyryla i Metodego (Bułgaria) 236
- Biblioteka Narodowa (Czechy) 245
- Biblioteka Narodowa (Estonia) 286
- Biblioteka Narodowa (Finlandia) 289
- Biblioteka Narodowa (Francja) 48, 97, 188, 194, 220, 258
- Biblioteka Narodowa (Grecja) 48
- Biblioteka Narodowa (Hiszpania) 48
- Biblioteka Narodowa (Luksemburg) 48
- Biblioteka Narodowa (Kanada) 65, 69, 148, 187, 188, 202
- Biblioteka Narodowa (Niemcy) 48, 94, 126, 157, 158, 190,
- Biblioteka Narodowa (Norwegia) 48
- Biblioteka Narodowa (Polska) 31, 148, 191, 231, 232, 236
- Instytut Bibliograficzny 23, 44, 79, 190, 220
- Biblioteka Narodowa (Portugalia) 48, 70, 141, 258
- Biblioteka Narodowa (Szkocja) 221, 240
- Biblioteka Narodowa (Szwajcaria) 190, 194, 221, 287
- Biblioteka Narodowa (Walia) 221, 241
- Biblioteka Narodowa (Watykan) 48
- Biblioteka Narodowa Centralna (Włochy, Florencja) 258
- Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka (Słowenia, Lublana) 235, 236
- Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka (Islandia) 229
- Biblioteka Narodowa Medyczna (USA) 124, 140
- Biblioteka Narodowa Rolnicza (USA) 124, 140
- Biblioteka Niemiecka 63, 70, 71, 194, 258
- Biblioteka Publiczna Okręgu Kowieńskiego 239
- Biblioteka Publiczna w Paryżu • Patrz Bibliothèque publique d'information
- Biblioteka Sejmowa 147
- Biblioteka Trinity College w Dublinie 221, 240, 241
- Biblioteka Uniwersytecka Laval (Kanada, Quebec) 188, 189
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 191
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu 191, 244
- Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego 239
- Bibliothèque Nationale de France • Patrz Biblioteka Narodowa (Francja)
- Bibliothèque publique d'information 188
- BIC (Book Industry Communication) 170, 171

- BISG (Book Industry Study Group) 171
 Biuro IFLA ds. Międzynarodowych Wypożyczeń • Patrz IFLA Office for International Lending
 BLAISE (British Library Automated Information Service) 137
 Bliss Henry Evelyn 180, 184
 Bodleian Library University of Oxford • Patrz Biblioteka Bodleiana
 Book Industry Communication • Patrz BIC
 Book Industry Study Group • Patrz BISG
 Bourdon Françoise 65, 129
 Bourne Ross 22, 170, 225, 246, 253
 British Library • Patrz Biblioteka Brytyjska
 British Library Automated Information Service • Patrz BLAISE
 Broad System of Ordering • Patrz BSO (Broad System of Ordering)
 Bryant D.W. 50
 Brytyjski Instytut Normalizacyjny 151
 BSO (Broad System of Ordering) 41, 42, 192
 Buizza Pino 132
- C**
- Cambridge University Library • Patrz Biblioteka Cambridge Univeristy
 Cataloging in Publication • Patrz CIP (Cataloging in Publication) (USA)
 Cataloguing-in-Publication • Patrz CIP (Cataloguing-in-Publication) (Wielka Brytania)
 CCF (Common Communication Format) 135, 139, 153, 155–157, 173, 258, 292
 – CCF/B 156
 – CCF/F 156
 CDNL (Conference of Directors of National Libraries) 48, 63, 64, 69, 70, 71
 CDS/ISIS (Computerised Documentation Service/Integrated Set of Information Systems) 141
 CENL (Conference of European National Librarians) 48, 97, 194
 Centraal Boekhuis 75
 Centralna Biblioteka Wojskowa 282
 Centre International d'Information sur la Terminologie • Patrz Infoterm
 Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej • Patrz CINTE
 Centrum Technologii Bibliotek • Patrz Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik
 CERL (Consortium of European Research Libraries) 96, 140
 Chan Lois Mai 178
 Cheffins Richard 21, 177, 199
 CIP (Cataloging in Publication) (USA) 105, 172
 CIP (Cataloguing in Publication) 39, 45, 47, 61, 63, 65, 144
 CIP (Cataloguing-in-Publication) (Wielka Brytania) 65
 CIS (Common Information System) 84, 85
 CISAC (International Confederation of Authors and Composers Societies) 84, 88, 97
 CNRI (Corporation for National Research Initiatives) 91
 COBISS (Co-operative Online Bibliographic System and Services) 229, 234–237, 251
 Coblans H. 218
 CoBRA (Computerised Bibliographic Record Actions) 48
 CoBRA+ (Computerised Bibliographic Record Actions+) 48, 194
 CODEN 73, 140
 Collison Robert L. 275
 Comité Consultatif International de Bibliographie 39
 Common Communication Format • Patrz CCF
 Common Query Language • Patrz CQL

- COMNET (International Network of Documentation Centres on Communication Research and Policies) 43
- Computerized Bibliographic Record Actions • Patrz CoBRA
- Conover Helen F. 31, 195, 197
- Consortium of European Research Libraries • Patrz CERNL
- Co-operative Online Bibliographic System and Services • Patrz COBISS
- Corporation for National Research Initiatives • Patrz CNRI
- CQL (Common Query Language) 159
- Creider Laurence S. 116, 120, 134
- CrossRef 90, 91
- Cutter Charles A. 120
- Cybulski Radosław 23, 44, 271
- D**
- DanBib 241, 247
- Dansk BiblioteksCenter • Patrz DBC
- DARE (Data Retrieval System for Social Science) 43
- Data Retrieval System for Social Science • Patrz DARE
- DBC (Dansk BiblioteksCenter) 221, 241, 247
- DC (Dublin Core) 20, 116, 135, 163–164, 167–169, 174, 292
- Delsey Tom 116
- Dembowska Maria 31, 110
- Deutsche Bibliothek • Patrz Biblioteka Niemiecka
- Deutsche Nationalbibliothek • Patrz Biblioteka Narodowa (Niemcy)
- Dewey Melvil 120, 180
- Dickey Timothy J. 117
- Digital Object Identifier • Patrz DOI
- Document Type Definition • Patrz DTD
- DOI (Digital Object Identifier) 74, 90–93, 172, 292
- DTD (Document Type Definition) 166, 169
- Dublin Core • Patrz DC
- Duetsche Bibliothek • Patrz Biblioteka Niemiecka
- Duńskie Centrum Bibliograficzne • Patrz DBC
- E**
- EAN (International Article Number) 76, 80, 83, 99
- Easybib 77
- EDI (Electronic Data Interchange) 170, 171
- EDIFACT (Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport) 170
- EDItEUR 171, 172
- Electronic Data Interchange • Patrz EDI
- Electronic Data Interchange For Administration, Commerce and Transport • Patrz EDI: EDIFACT
- ELNET Consortium 245
- ERICA (Estonian Resources on the Internet Cataloguing and Archiving) 286
- EROMM (European Register of Microform Masters) 141
- ESTER (katalog) 229, 245
- Estonian Resources on the Internet Cataloguing and Archiving • Patrz ERICA
- European Commission's Information Society Technologies Programme • Patrz IST
- European Register of Microform Masters • Patrz EROMM
- EVA (Acquisition and Archiving of Electronic Network Publications) 286
- F**
- Federación de Gremios de Editores de España 75
- Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films • Patrz FIAPF
- Federation Internationale pour l'Information et Documentation • Patrz FID (Federation Internationale de Documentation)

- FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films) 88
- FID (Fédération Internationale de Documentation) 35, 40–43, 49–51, 54, 192
- FID/CR Classification Research 40
 - FID/OM Operational Machine Techniques and Systems 41
 - UDC Central Classification Committee 40
- Fidkar 229
- Filmoteka Narodowa (Polska) 282
- FOKA (format) 148
- FRAD (Functional Requirements for Authority Data) 117, 120, 123, 209–211
- FRANAR (Functional Requirements and Numbering of Authority Records) 36, 70, 95, 98, 117
- FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) 20, 36, 70, 71, 98, 104, 113–118, 120, 123, 133, 163, 209, 210, 211, 124, 226, 293, 294,
- FRSAD (Functional Requirements for Subject Authority Data) 118, 209–211
- FRSAR (Functional Requirements for Subject Authority Records) 36, 120, 209, 210
- Functional Requirements and Numbering of Authority Records • Patrz FRANAR
- Functional Requirements for Bibliographic Records • Patrz FRBR
- Functional Requirements for Subject Authority Data • Patrz FRSAD
- G**
- GARE (Guidelines for Authority and Reference Entries) 115, 129–131, 185,
- General International Standard Bibliographic Description • Patrz ISBD(G)
- Georgi Teofil 29, 57
- Gesner Konrad 23, 29, 57
- Główna Biblioteka Lekarska 282
- Grabowska Marta 24
- Gredley Ellen J. 150
- Greer Roger C. 21, 31, 197, 199, 275
- GS1 Polska 100
- GSARE (Guidelines for Subject Authority and Reference Entries) 115
- Guidelines for Authority and Reference Entries • Patrz GARE
- Guidelines for Subject Authority and Reference Entries • Patrz GSARE
- H**
- Häkli Esko 261, 288, 289
- Hand Press Book • Patrz HPB
- Hasund Langballe Anne M. 21, 54, 100, 255, 261
- Hauptverband des Österreichischen Buchhandels 75
- Heiner-Freling Magda 203, 208
- Hleb-Koszańska Helena 23
- Holley Robert P. 21, 255, 257, 276, 279, 280
- Hopkinson Alan 22
- HPB (Hand Press Book) 140
- HTML (Hyper Text Markup Language) 163, 166, 167, 169, 231, 249, 252, 261, 262
- Hyper Text Markup Language • Patrz HTML
- I**
- ICA (International Council on Archives) 41, 42, 71
- ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards) 69–72
- ICADS (IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies) 48, 71, 72
- ICP (International Cataloguing Principles) 104, 118–120, 123, 132–134
- ICSU (International Council for Scientific Unions) 78, 154
- IETF (Internet Engineering Task Force) 82, 93
- IFIP (International Federation for Information Processing) 42
- IFLA (International Federation of Library

- Associations and Institutions) 20, 21, 23, 32, 35–43, 47, 48, 50–54, 58, 59, 60, 64, 66–72, 76, 78, 96, 103–106, 108, 109, 113, 118, 127, 129, 130, 131, 138, 141, 175–177, 179, 185, 193, 199, 203, 209, 211, 212, 214, 226, 227, 230, 234, 249, 250, 261, 266, 268, 271, 275, 285, 292, 293, 294,
- Bibliography Section 23, 35, 36, 37, 72
- Cataloguing Section 36, 37, 53, 106, 193
- Classification and Indexing Section 35, 36, 179
- Committee on International Lending and Union Catalogues 66
- Division of Bibliographic Control 35, 53
- Division of Library Types 37
- Division of Library Services 36
- Document Delivery and Interlending Section 69
- ISBD Material Designation Study Group 125
- ISBD Review Group 116
- Knowledge Management Section 35, 36
- National Libraries Section 37
- Office for International Lending 67
- PMC (Programme Management Committee) 37, 64
- Voucher Scheme for International ILL Payments 68
- Working Group on Functional Requirements for Authority Numbers and Records 95, 117
- Working Group on Principles Underlying Subject Heading Languages 185
- IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards • Patrz ICABS
- IFLA-CDNL Alliance for Digital Strategies • Patrz ICADS
- IFPI (International Federation of the Phonographic Industry) 86
- IFRRO (International Federation of Reproduction Rights Organisations) 97
- Infoterm (Centre International d'Information pour la Terminologie) 42
- INIS (International Nuclear Information System) 43, 57, 153
- INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique) 69
- INNOPAC 234, 245
- Institut de l'Information Scientifique et Technique • Patrz INIST
- Instytut Smithsona 232
- Intergovernmental Bureau of Informatics 42
- INTERMARC 135, 142, 143, 144, 147, 153
- International Cataloguing Principles • Patrz ICP
- International Article Number • Patrz EAN
- International Council for Philosophy and Humanistic Studies 49
- International Council for Scientific Unions • Patrz ICSU
- International Council on Archives • Patrz ICA
- International DOI Foundation 91
- International Federation for Information Processing • Patrz IFIP
- International Federation of Library Associations and Institutions • Patrz IFLA
- International Federation of National Standardizing Associations • Patrz ISA
- International Federation of Reproduction Rights Organisations • Patrz IFRRO
- International Federation of the Phonographic Industry • Patrz IFPI
- International Information System for the Agricultural Sciences and Technology • Patrz AGRIS
- International Information System on Research in Documentation • Patrz ISORID

- International ISMN Agency 83
- International MARC Network 63, 64
- International MARC Network Committee 288
- International MARC Programme 63, 64, 65
- International Network of Documentation Centres on Communication Research and Policies • Patrz COMNET
- International Nuclear Information System • Patrz INIS
- International Organization for Standardization • Patrz ISO
- International Performers' Database Association • Patrz IPDA
- International Publishers Association • Patrz IPA
- International Serials Data System • Patrz ISDS
- International Standard Audiovisual Number • Patrz ISAN
- International Standard Bibliographic Description • Patrz ISBD
- International Standard Book Number • Patrz ISBN
- International Standard Film Number • Patrz ISFN
- International Standard Music Number • Patrz ISMN
- International Standard Musical Work Code • Patrz ISWC
- International Standard Name Identifier • Patrz ISNI
- International Standard Recording Code • Patrz ISRC
- International Standard Serial Number • Patrz ISSN
- International Standard Technical Report Number • Patrz ISRN
- Internet Engineering Task Force • Patrz IETF
- InterParty 96,
- IPA (International Publishers Association) 76
- IPDA (International Performers' Database Association) 97
- ISA (International Federation of National Standardizing Associations) 40
- ISADN (International Standard Authority Data Number) 94, 95, 96, 98, 130, 131, 292
- ISAN (International Standard Audiovisual Number) 73, 87, 88, 93, 100, 292
- ISAN International Agency 88, 89
- ISAN PL (Warszawa) 89, 100
- ISBD (International Standard Bibliographic Description) 29, 36, 38, 39, 45, 51, 52, 60, 65, 69–72, 104–112, 115, 116, 120–122, 125, 130, 133, 134, 139, 141, 148–151, 154, 157, 173, 175, 211, 291
- ISBD(A) (International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications <Antiquarian>) 106
- ISBD(CF) (International Standard Bibliographic Description for Computer Files) 106
- ISBD(CM) (International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials) 106, 107, 112
- ISBD(CR) (International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources) 107, 108
- ISBD(ER) (International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources) 106, 108
- ISBD(G) (General International Standard Bibliographic Description) 106–108
- ISBD(M) (International Standard Bibliographic Description for Monographs) 106, 107, 109, 121
- ISBD(NBM) (International Standard Biblio-

- graphic Description for Non-Book Materials) 106, 107
- ISBD(PM) (International Standard Bibliographic Description for Printed Music) 106, 107,
- ISBD(S) (International Standard Bibliographic Description for Serials) 106, 107, 110, 121
- ISBN (International Standard Book Number) 20, 39, 40, 45, 52, 61, 72, 73, 75–78, 80, 83, 89, 90, 92–94, 99, 100, 121, 170, 172, 222, 257, 292
- ISDS (International Serials Data System) 43, 61, 74, 78, 80, 81, 153, 154
- ISDS International Center 78
- ISDS Manual (format) 155
- ISFN (International Standard Film Number) 73, 75
- ISMN (International Standard Music Number) 20, 73, 75, 83, 84, 89, 90, 92, 99, 100, 292
- ISNI (International Standard Name Identifier) 73, 96, 97, 100, 292
- ISO (International Organization for Standardization) 20, 35, 39–43, 54, 60, 71, 73, 75, 78, 82, 83, 85, 87, 89, 92, 97, 100, 151, 152, 162, 190, 194, 258, 294
- ISO 2709 62, 135, 143, 147, 149–155, 158, 167, 172, 292
- ISONET (ISO Information Network) 43
- TC/37 (Technical Committee 37 Terminology and other language and content resources) 62
- TC/46 (Technical Committee 46 Information and Documentation) 62
- ISORID (International Information System on Research in Documentation) 41, 43
- ISRC (International Standard Recording Code) 73, 75, 83, 85–87, 100, 292
- ISRN (International Standard Technical Report Number) 73, 75, 89, 292
- ISRN International Agency 89
- ISSN (International Standard Serial Number) 20, 43, 45, 52, 61, 72, 73, 75, 78–83, 89, 90, 92–94, 97, 99, 100, 121, 154, 222, 247, 280, 292
- IST (European Commission's Information Society Technologies) 96
- ISWC (International Standard Musical Work Code) 84, 85, 87, 97, 100
- J**
- J. Whitaker & Sons Ltd. 75
- Jacobsen Grethe 272, 273
- Jewett Charles Coffin 120, 232
- John Wiley and Sons 90
- Jonsson Gunilla 285
- K**
- KABA (Katalogi Automacyjne Bibliotek Akademickich) 189, 191, 192
- Karamać Barbara 24, 44, 81, 148, 246
- KaRo (Katalog rozproszony) 159
- Katalogi Automacyjne Bibliotek Akademickich • Patrz KABA
- KBB (Klasyfikacja Bibliograficzna Bliss) 180, 184
- KBK (Klasyfikacja Biblioteki Kongresu) 177, 178, 184, 185, 204–208, 215, 292
- KDD (Klasyfikacja Dziesiąta Deweya) 61, 140, 177, 178, 180–185, 192, 193, 195, 196, 199, 200, 202–209, 215, 228, 241, 264, 292
- KDOK 247
- Klasyfikacja Bibliograficzna Bliss • Patrz KBB
- Klasyfikacja Biblioteki Kongresu • Patrz KBK
- Klasyfikacja Dziesiąta Deweya • Patrz KDD
- Klenczon Wanda 24
- Knutsen Unni 21, 54, 228, 256, 257, 263, 265, 276

- Komitet Techniczny ISO do Spraw Dokumentacji • Patrz ISO – TC/46 (Technical Committee TC 46 Information and Documentation)
- Kongelige Bibliotek • Patrz Biblioteka Królewska (Dania)
- Koninklijke Bibliotheek • Patrz Biblioteka Królewska (Holandia)
- Konsorcjum ds. UKD • Patrz UDCC
- Kulturarw3 – The Swedish Web Archive 286
- L**
- La Fontaine Henri 23, 29, 40, 48, 54, 57, 290, 295
- Lake Placid Club 180
- Landry Patrice 22, 193
- Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn • Patrz Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka (Islandia)
- LCC (Library of Congress Classification) • Patrz KBK (Klasyfikacja Biblioteki Kongresu)
- LCSH (Library of Congress Subject Headings) 20, 46, 178, 184, 186–189, 191, 193, 194, 202–208, 215, 228, 241
- Lenartowicz Maria 23, 110, 129
- Lewis Peter R. 22, 64, 227
- Library and Information Technology Association • Patrz LITA
- Library Association (Wielka Brytania) 121
- Library of Congress • Patrz Biblioteka Kongresu
- LIBRIS (katalog) 228, 229
- LINDA 247
- Linder LeRoy H. 31
- Line Maurice B. 68, 230, 264, 266, 268–270, 284
- LINNEA 247
- LITA (Library and Information Technology Association) 137
- M**
- MAB (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken) 141–143, 147, 157, 158, MAB XML 157
- Machine Readable Library Information • Patrz MERLIN
- Machine-Readable Bibliographic Information • Patrz MARBI
- MACS (Multilingual Access to Subjects) 22, 48, 189, 192–195, 293, 295,
- Madison Olivia 116
- MADS (Metadata Authority Description Schema) 71, 167, 168, 169, 174, 292
- Making of America II 169
- MARBI (Machine-Readable Bibliographic Information) 137
- MARC 22, 29, 38, 47, 63, 64, 72, 94, 117, 124, 134–141, 142–152, 154, 155, 157, 158, 160–164, 167–169, 171–174, 182, 187, 190, 223, 234, 244, 292
- ANNAMARC 142, 143, 144
- APIN/MARC 147
- AUSMARC 135, 141, 143, 144
- BNB MARC 136, 143, 147
- CAN/MARC 141, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 174
- Chinese MARC 143, 144, 147
- COMARC 139, 141, 236
- JAPAN/MARC 142–144, 147
- LC MARC 136, 137, 142, 143, 147, 292
- MARC 21 20, 71, 72, 123, 135, 145, 146, 148, 149, 154, 158, 167, 173, 174, 236, 239, 241, 292
- MARC BN 135, 139, 141, 142, 147, 148
- MARC I 135, 136, 160
- MARC II 136, 137, 142, 143, 147
- MARCXML 135, 167, 168, 173, 174
- Pilot MARC 136
- SINGMARC 142–144, 147

- THAIMARC 142– 144
- UKMARC 141–148, 150, 172,
- USMARC 137–149, 154, 162, 172, 174
- MARSI (Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Serial'nyh Izdanij) 78, 81
- Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken • Patrz MAB
- McCallum Sally H. 214
- McIlwaine la C. 178, 182
- MCINT (Miežnunarodnyj Centr Nauczno-Tiechniczskoj Informacii) 43–45, 80, 81, 153
- MEKOF 135, 143, 147, 152, 153, 155
- MERLIN (Machine Readable Library Information) 47
- Metadata Authority Description Schema • Patrz MADS
- Metadata Object Description Schema • Patrz MODS
- METS (Metadata Encoding & Transmission Standard) 168, 169, 174
- Meždunarodnaja Avtomatizirovannaja Sistema Registracii Serial'nyh Izdanij • Patrz MARSI
- Mieždunarodnaja Sistiema Naucznoj i Tiechniczskoj Informacii • Patrz MSINT
- Miežnunarodnyj Centr Nauczno--Tiechniczskoj Informacii • Patrz MCINT
- Międzynarodowa Federacja ds. Przetwarzania Danych • Patrz IFIP
- Międzynarodowa Federacja Przemysłu Fonograficznego • Patrz IFPI (International Federation of the Phonographic Industry)
- Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich • Patrz IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions)
- Międzynarodowa Konfederacja Związków Autorów i Kompozytorów • Patrz CISAC (International Confederation of Authors and Composers Societies)
- Międzynarodowa Rada Archiwów • Patrz ICA (International Council on Archives)
- Międzynarodowa Rada Unii Naukowych 78
- Międzynarodowa Sieć Ośrodków Dokumentacji Polityki i Badań nad Komunikowaniem Masowym • Patrz COMNET (International Network of Documentation Centres on Communication Research and Policies)
- Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna 42
- Międzynarodowe Biuro Informatyki • Patrz Intergovernmental Bureau of Informatics
- Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowej i Technicznej • Patrz MCINT (Miežnunarodnyj Centr Nauczno-Tiechniczskoj Informacii)
- Międzynarodowe Stowarzyszenie Wydawców • Patrz IPA (International Publishers Association)
- Międzynarodowa Rada Filozofii i Nauk Humanistycznych • Patrz International Council for Philosophy and Humanistic Studies
- Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny 29, 40, 49, 57, 218
- Międzynarodowy Komitet Doradczy do spraw Bibliografii • Patrz Comité Consultatif International de Bibliographie
- Międzynarodowy System Informacji Naukowej Organizacji Narodów Zjednoczonych • Patrz UNISIST
- Międzynarodowy System Informacji o Badaniach w Zakresie Dokumentacji • Patrz ISORID

- Międzynarodowy System Informacji o Wydawnictwach Ciągłych • Patrz ISDS
- Międzynarodowy System Informacji Rolniczej • Patrz AGRIS
- Międzynarodowy System Informacji w zakresie Nauk Społecznych • Patrz DARE
- MODS (Metadata Objects Description Schema) 71, 167, 168, 169, 174, 292
- MSINT (Międzynarodowa Sistiema Naucznoji i Tiejchniczskoj Informacjii) 44, 152
- Muller F.M. 233
- Multilingual Access to Subjects • Patrz MACS
- Murtomaa Eeva 108
- Muzeum Brytyjskie 219, 233
- N**
- NACO (Name Authority Cooperative Program of the PCC) 132
- Nahotko Marek 94, 165
- Name Authority Cooperative Program of the PCC • Patrz NACO
- Narodowe Archiwum Dźwiękowe (Szwajcaria) 221
- Narodowe Systemy Informacyjne • Patrz NATIS
- Narodowy Program Gromadzenia Zbiorów i Katalogowania • Patrz National Program for Acquisitions and Cataloging
- Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny • Patrz NUKAT
- Narodna in univerzitetna knjižnica • Patrz Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka (Słowenia, Lublana)
- National Agriculture Library • Patrz Biblioteka Narodowa Rolnicza (USA)
- National Bibliography Number • Patrz NBN
- National Central Library (Wielka Brytania) 219
- National Information Standard Institute 81
- National Information Standards Organization • Patrz NISO
- National Information Systems • Patrz NATIS
- National Lending Library for Science and Technology 219
- National Library of Scotland • Patrz Biblioteka Narodowa (Szkocja)
- National Library of Wales • Patrz Biblioteka Narodowa (Walia)
- National Medicine Library • Patrz Biblioteka Narodowa Medyczna (USA)
- National Program for Acquisitions and Cataloging 46, 232
- NATIS (National Information Systems) 39, 42, 43, 66
- NBN (National Bibliography Number) 89, 90, 94
- NISO (National Information Standards Organization) 81, 97, 150, 159
- Nordic Metadata Project 164
- Nowak Adam 23
- NUKAT (Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny) 98, 100, 131, 191, 192, 234, 236, 237
- O**
- OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) 164, 165
- OCLC 97, 98, 100, 116, 124, 148, 162, 163, 172, 174, 182, 229, 234, 245
- OCLC Research Project 162
- OCLC's WebDewey 193
- Ogólny Program Informacyjny UNESCO • Patrz UNESCO: UNESCO PGI
- OHIO INK 234
- Olson Nancy B. 163
- ONIX 123, 168–172, 292
- Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting • Patrz OAI-PMH
- Organizacja Narodów Zjednoczonych do

- spraw Oświaty, Nauki i Kultury • Patrz UNESCO
- Ośrodek Przetwarzania Informacji • Patrz OPI
- Otlet Paul 23, 29, 40, 48, 54, 57, 290, 295
- P**
- Pacek Jarosław 24
- PADI (Preserving Access to Digital Information) 71
- Paluszkiewicz Anna 23
- Panizzi Anthony 120
- PCC (Program for Cooperative Cataloging) 47, 187
- Pica 142, 157, 234
- PKN (Polski Komitet Normalizacyjny) 85, 281
- Politechnika Wrocławska – Biblioteka i Ośrodek Informacji Naukowej 147
- Polski Komitet Normalizacyjny • Patrz PKN
- Polski Urząd Patentowy 281
- Pomassl Gerhard 21
- Porozumienie IFLA i Konferencji Dyrektorów Bibliotek Narodowych w sprawie Strategii Cyfrowych • Patrz ICADS
- Powszechna Dostępność Publikacji • Patrz UAP (Universal Availability of Publications)
- Powszechna Rejestracja Bibliograficzna • Patrz UBC
- PRECIS 178, 187, 192
- Preserving Access to Digital Information • Patrz PADI
- Program for Cooperative Cataloging • Patrz PCC
- ProQuest 97
- R**
- R.R. Bowker 75
- Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej • Patrz RWPG
- RAK (Regeln für die alphabetische Katalogisierung) 120, 122, 127, 157, 158
- RAMEAU (Repertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié) 186, 188, 189, 191, 193, 194, 203–206, 215
- Ramlau-Klekowska Krystyna 23, 24, 44, 81, 148, 246
- Ranganathan Sirkali Ramamrita 184, 192, 204
- RDA (Resource Description and Access) 72, 104, 116, 120, 123, 124, 125, 126, 133, 158, 292
- RDA Toolkit 125
- RDF (Resource Description Framework) 165, 166, 167, 292
- Reference and User Services Association • Patrz RUSA
- Regeln für die alphabetische Katalogisierung • Patrz RAK
- Regole italiane di catalogazione • Patrz REICAT
- REICAT (Regole italiane di catalogazione) 116
- Repertoire d'Autorité-Matière Encyclopédique et Alphabétique Unifié • Patrz RAMEAU
- Research Library Group • Patrz RLG
- Research Library Information Network • Patrz RLIN
- Resource Description and Access • Patrz RDA
- Resource Description Framework • Patrz RDF
- RETROKON 245
- Reynolds Regina R. 80
- RLG (Research Library Group) 116
- RLIN (Research Library Information Network) 234
- Robinson Otis 232
- RSWK (Regeln für den Schlagwortkatalog) 186, 190, 193, 194, 204, 205

- RUSA (Reference and User Services Association) 137
- RVM (Repertoire de vedettes-matiere) 178, 188, 189, 191, 193, 205, 215
- RWPG (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej 44, 73, 143, 147, 152
- S**
- SACO (Subject Authority Cooperative Program) 187
- Sadowska Jadwiga 23, 24, 28, 100, 217, 233, 283
- SAFO (format) 147
- SAMKAT/ALBA 247
- Sawoniak Henryk 23
- SBN (Servizio Bibliotecario Nazionale) 133, 134, 229, 237
- Scandinavian Virtual Union Catalogue • Patrz SVUC
- Schweizer Nationalphonothek • Patrz Narodowe Archiwum Dźwiękowe (Szwajcaria)
- Schweizerischen Nationalbibliothek • Patrz Biblioteka Narodowa (Szwajcaria)
- Search/Retrieve via URL • Patrz SRU
- Sears Minnie Earl 187, 203
- Sekcja Bibliograficzna IFLA • Patrz IFLA Bibliography Section
- Serial Item and Contribution Identifier • Patrz SICI
- Servizio Bibliotecario Nazionale • Patrz SBN
- SGML (Standard Generalized Markup Language) 163, 166, 167, 169, 171
- Shared Cataloging Program (USA) 57, 58, 105, 228, 232, 233
- Shared Cataloguing Programme (Wielka Brytania) 239, 240
- SICI (Serial Item and Contribution Identifier) 74, 80, 81, 82, 100
- SINTO (System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej) 44, 152
- SIPORBASE (Sistema de Indexacao em Portugues) 186, 193, 205
- Sistema de Indexacao em Portugues • Patrz SIPORBASE
- Skalska-Zlat Marta 28
- Smith Robert 257, 258
- Smithsonian Institution • Patrz Instytut Smithsona
- South African Library w Kapsztadzie (RPA) 239
- SRU (Search/Retrieve via URL) 71, 159
- Standard Generalized Markup Language • Patrz SGML
- State Library w Pretorii (RPA) 239
- Stevens Henry 232
- Stowarzyszenie Międzynarodowego Zarządzania Dziełami Audiowizualnymi • Patrz AGICOA
- Stowarzyszenie Wydawców Amerykańskich • Patrz AAP
- Subject Authority Cooperative Program • Patrz SACO
- SUPERMARC 138
- SVUC (Scandinavian Virtual Union Catalogue) 229
- SWD (Schlagwortnormdatei) 190, 193, 194
- Sweeney Russell 180
- Ś**
- Światowa Sieć Bibliotek Rolniczych • Patrz AGLINET
- T**
- TDF (Transborder Data Flow) 38,
- Tillett Barbara B. 118, 131, 132, 293
- Transborder Data Flow • Patrz TDF
- Trinity College Dublin Library • Patrz Biblioteka Trinity College w Dublinie

U

- UAP (Universal Availability of Publications) 23, 24, 37, 38, 64– 69, 73, 76, 223, 227
- International Office for UAP 66
- UBC (Universal Bibliographic Control) 21, 23, 24, 29, 30, 37, 38, 51–53, 55, 58– 69, 71– 73, 76, 94, 95, 105, 112, 129, 140, 173, 209, 219, 223, 227, 234, 267, 268, 270, 276, 283, 291, 293, 295
- International Office for UBC 39, 48, 60, 78, 106
- UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC Programme) 53, 64, 65, 69, 70, 72, 140, 141, 173, 219
- Core Activity 70
- UDC Consortium • Patrz UDCC
- UDCC (UDC Consortium) 40
- UDT (Universal Dataflow and Telecommunications) 38, 69
- UKD (Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna) 40, 61, 140, 177, 180–184, 186, 190, 192, 193, 195, 196, 199, 200, 202–209, 213, 215, 264, 292
- UNESCO 20, 31, 35, 39–43, 49, 51, 54, 57, 58, 60, 61, 66– 68, 71, 76, 78, 104, 105, 109, 141, 154, 155, 175–177, 192, 199, 200, 202, 209, 214, 215, 219, 222, 249, 250, 264, 266, 268, 275, 276, 287, 292
- UNESCO PGI 43, 60, 66, 155 • Patrz też UNISIST
- UNESCO's Division of the General Information Programme and an Advisory Committee 154
- UNIBASE 141
- Uniform Resource Identifier • Patrz URI
- Uniform Resource Locator • Patrz URL
- Uniform Resource Name • Patrz URN
- UNIMARC 22, 37, 38, 62, 63, 64, 69, 70, 115, 129, 135, 138–148, 150–156, 172, 173, 236, 292
- PUC (Permanent UNIMARC Committee) 64
- UCA (UNIMARC Core Activity) 70, 141
- UNIMARC Programme 37
- UNIMARC Core Activity • Patrz UNIMARC:UCA
- UNISIST (United Nations International Scientific Information System) 39, 41– 43, 57, 61, 63, 73, 74, 78, 154, 155, 172, 192
- UNIBID (UNISIST International Centre for Bibliographic Descriptions) 154
- UNISIST International Centre for Bibliographic Descriptions • Patrz UNISIST:UNIBID
- UNISIST Reference Manual • Patrz UNISIST RM
- UNISIST RM (UNISIT Reference Manual) 43, 63, 135, 139, 151, 153– 155, 292
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization • Patrz UNESCO
- United Nations International Scientific Information System • Patrz UNISIST
- Uniwersytet Techniczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy 242
- Universal Availability of Publications • Patrz UAP
- Universal Bibliographic Control • Patrz UBC
- Universal Bibliographic Control and International MARC Programme • Patrz UBCIM
- Universal Dataflow and Telecommunications • Patrz UDT
- Uniwersytet Warszawski 148
- URI (Uniform Resource Identifier) 71, 74, 82, 92, 93, 97, 165
- URL (Uniform Resource Locator) 82, 91–94, 97, 131, 159, 273, 292
- URN (Uniform Resource Name) 82, 90, 92– 94
- USEMARCON (User Controlled Generic MARC Converter) 140, 161

User Controlled Generic MARC Converter •
Patrz USEMARCON

V

Van Hoesen Henry Bartlett 31

VIAF (Virtual International Authority File)
71, 96, 97, 98, 131, 193, 229, 236

Virtua 79, 236

Virtual International Authority File • Patrz
VIAF

Visionary Technology in Library Solutions •
Patrz VTLS

Vrtel-Wierczyński Stefan 27

VTLS (Visionary Technology in Library Solu-
tions) 116, 148, 234, 236

W

Walter Frank Keller 31

Welsh William J. 69

WIPO (World Intellectual Property Organi-
zation) 43

World Information System on Informatics
42

World Intellectual Property Organization •
Patrz WIPO

WorldCat 173, 229, 234, 235, 236, 245, 294

Woźniak-Kasperek Jadwiga 191

X

XML (Extensible Markup Language) 71, 72,
157, 163, 164, 166, 167, 167, 168, 169,
171, 174

Z

Z39.50 71, 131, 158, 159, 161, 164, 165, 173,
225, 241, 259

ZPAV (Związek Producentów Audio-Video)
86

Związek Producentów Audio-Video • Patrz
ZPAV

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7, tel. 22 827-52-96
Warszawa 2015 r. Wyd. I. Ark. wyd. 20. Ark. druk. 22,8
Łamanie: Tomasz Kasperczyk
Druk i oprawa: Fabryka Druku Sp. z o.o.
ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6
01-943 Warszawa / fabrykadruku@fabrykadruku.pl

Dorota Siwecka – absolwentka Informatyki na Uniwersytecie Wrocławskim (2008) oraz Oceny Rzemiosł Artystycznych i Zarządzania we Wroclawie, rozprawę doktorską w Instytucie Informatyki dotyczącą kształtowania się modelu informacyjnej połowie XX i początku XXI w.

Od 2011 r. wykładowca na Uniwersytecie Wrocławskim. Wcześniej pracownik Biblioteki Instytutu Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW. Szkoleniowiec w zakresie wykorzystania zasobów wiedzy i źródeł informacji.

W pracy naukowo-badawczej zajmuje się międzynarodowymi standardami ustanawianymi na potrzeby bibliografii. Z uwagi na prowadzone zajęcia dydaktyczne interesuje się również zagadnieniami klasyfikacji piśmiennictwa, źródeł informacji, baz danych i metodyki bibliograficznej. Prywatnie od roku pełnoetatowa mama rocznej Nadii.

Publikacja przynosi świeże spojrzenie na zagadnienie bibliografii we współczesnym świecie. Autorka analizując 60 lat działalności międzynarodowych instytucji, opracowywanych przez nie standardów i wytycznych, a także rozwiązania przyjęte przez narodowe centrale bibliograficzne, w klarowny i prosty sposób porządkuje fakty, wyjaśnia i upowszechnia terminologię, przedstawia historyczne podstawy, kolejne przedsięwzięcia podejmowane na arenie międzynarodowej i stara się wyznaczyć nowe kierunki, w jakich podąża współczesna informacja bibliograficzna. Prezentując w szerokim ujęciu aspekty procesu tworzenia informacji bibliograficznej, autorka zwraca również uwagę na zróżnicowanie jej odbiorców oraz zmieniający się sposób dystrybucji informacji bibliograficznej. Konstrukcja monografii pozwala na sięgnięcie bezpośrednio do interesującej problematyki, bez konieczności zaznajamiania się z poprzednimi rozdziałami.

Seria wydawana przez Wydawnictwo
STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH
we współpracy
Z INSTYTUTEM INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNY
UNIwersytetu Warszawskiego